

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ สุตตันตปิฎกที่ ๒๓ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

มาติกา

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. มหาวรรค

หมวดว่าด้วยหลักธรรมสำคัญ

มาติกา

- [๑] ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมา ชื่อว่าสุตมยญาณ (ญาณในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมา)
- [๒] ปัญญาในการสดับธรรมแล้วสำรวมไว้ ชื่อว่าสีลมยญาณ (ญาณในการสำรวมศีล)
- [๓] ปัญญาในการสำรวมจิตตั้งมั่น ชื่อว่าสมาธิภาวนามยญาณ (ญาณในการสำรวมจิตเจริญสมาธิ)
- [๔] ปัญญาในการกำหนดปัจจัย ชื่อว่าธัมมัญญิตติญาณ (ญาณในการกำหนดที่ตั้งแห่งธรรม)
- [๕] ปัญญาในการย่อธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันแล้ว กำหนดไว้ ชื่อว่าสัมมสนญาณ (ญาณที่กำหนดนามธรรมและรูปธรรม)

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

มาติกา

- [๖] ปัญญาในการพิจารณาเห็นความแปรผันแห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน
ชื่อว่าอุท্থัพพยานุปีสสนาญาณ (ญาณที่พิจารณาเห็นความเกิดและ
ความดับ)
- [๗] ปัญญาในการพิจารณาอารมณ์แล้วพิจารณาเห็นความดับ ชื่อว่าวิปีสสนา-
ญาณ (ญาณที่พิจารณาเห็นความดับ)
- [๘] ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัย ชื่อว่าอาทีนญาณ
(ญาณที่คำนึงเห็นโทษ)
- [๙] ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไป พิจารณาและดำรงมั่นอยู่ ชื่อว่าสังขารุเปกขา-
ญาณ (ญาณที่เป็นกลางต่อสังขาร)
- [๑๐] ปัญญาในการออกและหลีกไปจากนิमितภายนอก ชื่อว่าโคตรภูญาณ
(ญาณครอบโคตร)
- [๑๑] ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นต้นและจากนิमितภายนอก
ชื่อว่ามัคคญาณ (ญาณในอริยมรรค)
- [๑๒] ปัญญาที่หยุดความพยายาม ชื่อว่าผลญาณ (ญาณในอริยผล)
- [๑๓] ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว ชื่อว่าวิมุตติ-
ญาณ (ญาณในวิมุตติ)
- [๑๔] ปัญญาในการเห็นธรรมที่มาร่วมกันในขณะนั้น ชื่อว่าปัจจุเวกขณญาณ
(ญาณในการพิจารณาทบทวน)
- [๑๕] ปัญญาในการกำหนดธรรมต่าง ๆ ที่เป็นภายใน ชื่อว่าวัตถุนานัตตญาณ
(ญาณในวัตถุต่าง ๆ)
- [๑๖] ปัญญาในการกำหนดธรรมต่าง ๆ ที่เป็นภายนอก ชื่อว่าโคจรานัตตญาณ
(ญาณในอารมณ์ต่าง ๆ)
- [๑๗] ปัญญาในการกำหนดจริยา ชื่อว่าจரியานานัตตญาณ (ญาณในจริยาต่างๆ)
- [๑๘] ปัญญาในการกำหนดธรรม ๔ ประการ ชื่อว่าภูมินานัตตญาณ (ญาณใน
ภูมิต่าง ๆ)
- [๑๙] ปัญญาในการกำหนดธรรม ๙ ประการ ชื่อว่าธัมมานานัตตญาณ (ญาณ
ในธรรมต่าง ๆ)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

มาติกา

- [๒๐] ปัญญาเครื่องรู้ยิ่ง ชื่อว่าญาต์ถุญญาณ (ญาณที่มีสภาวะรู้)
- [๒๑] ปัญญาเครื่องกำหนดรู้ ชื่อว่าติริถุญญาณ (ญาณที่มีสภาวะพิจารณา)
- [๒๒] ปัญญาเครื่องละ ชื่อว่าปริจจาค์ถุญญาณ (ญาณที่มีสภาวะสละ)
- [๒๓] ปัญญาเครื่องเจริญ ชื่อว่าเอกรสัถุญญาณ (ญาณที่มีสภาวะเป็นรสเดียว)
- [๒๔] ปัญญาเครื่องทำให้แจ้ง ชื่อว่าผัสสน์ถุญญาณ (ญาณที่มีสภาวะถูกต้อง)
- [๒๕] ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอัถถปฏิสัมภีทาญาณ (ญาณแตกฉานในอรรถ)
- [๒๖] ปัญญาในธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ (ญาณแตกฉานในธรรม)
- [๒๗] ปัญญาในนirutติต่าง ๆ ชื่อว่านirutติปฏิสัมภีทาญาณ (ญาณแตกฉานในนirutติ)
- [๒๘] ปัญญาในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ (ญาณแตกฉานในปฏิภาณ)
- [๒๙] ปัญญาในวิหารธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าวิหารัถุญญาณ (ญาณในสภาวะแห่งวิหารธรรม)
- [๓๐] ปัญญาในสมาบัติต่าง ๆ ชื่อว่าสมาปัตต์ถุญญาณ (ญาณในสภาวะแห่งสมาบัติ)
- [๓๑] ปัญญาในวิหารสมาบัติต่าง ๆ ชื่อว่าวิหารสมาปัตต์ถุญญาณ (ญาณในสภาวะแห่งวิหารสมาบัติ)
- [๓๒] ปัญญาในการตัดขาดอาสวะ เพราะความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอานันตริกสมาธิญาณ (ญาณในสมาธิตามลำดับ)
- [๓๓] ทัสสนาธิปไตย วิหาราธิคมที่สงบ และปณีตาธิมุตตตตปัญญา ชื่อว่าอรณวิหารญาณ (ญาณในอรณวิหาร)
- [๓๔] ปัญญาที่มีความชำนาญ ในการระงับสังขาร ๓ ด้วยญาณจรिया ๑๖ และด้วยสมาธิจรिया ๙ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยพละ ๒ อย่าง ชื่อว่านิโรธสมาปัตติญาณ (ญาณในนิโรธสมาบัติ)

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

มาติกา

- [๓๕] ปิณญาในการทำความเป็นไปแห่งกิเลสให้สิ้นไปของผู้มีสัมปชัญญะ ชื่อว่าปรินิพพานญาณ (ญาณในปรินิพพาน)
- [๓๖] ปิณญาในความไม่ปรากฏแห่งธรรมทั้งปวง เพราะตัดขาดโดยชอบและดับไป ชื่อว่าสมสีสังขญาณ (ญาณในอรรถแห่งธรรมที่สงบและเป็นประธาน)
- [๓๗] ปิณญาในสภาวะแต่ละอย่าง สภาวะต่าง ๆ สภาวะเดียวและเดช ชื่อว่าสัลเลขสังขญาณ (ญาณในอรรถแห่งธรรมเป็นเครื่องขัดเกลา)
- [๓๘] ปิณญาในการประคองจิตที่ไม่หตุและจิตที่สงบไป ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ (ญาณในการปรารภความเพียร)
- [๓๙] ปิณญาในการประกาศธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าอัถถสันทัสสนญาณ (ญาณในการเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งธรรม)
- [๔๐] ปิณญาในการรวมธรรมทั้งปวงเข้าเป็นหมวดเดียวกัน ในการรู้แจ้งสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ชื่อว่าทัสสนวิสุทธิญาณ (ญาณในความหมดจดแห่งทัสสนะ)
- [๔๑] ปิณญาที่รู้ชัด ชื่อว่าขันติญาณ (ญาณในธรรมที่พอใจ)
- [๔๒] ปิณญาที่ถูกต้องธรรม ชื่อว่าปริโยคานญาณ (ญาณในการหยั่งลงสู่ธรรม)
- [๔๓] ปิณญาในการรวมปัจจัย ชื่อว่าปเทสวิหารญาณ (ญาณในวิหารธรรมส่วนหนึ่ง)
- [๔๔] ปิณญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ ชื่อว่าสังขญาวิวิฏฐญาณ (ญาณในการหลีกออกจากอกุศลด้วยสังขญา)
- [๔๕] ปิณญาในธรรมเป็นเหตุหลีกออกจากสภาวะต่าง ๆ ชื่อว่าเจโตวิวิฏฐญาณ (ญาณในการหลีกออกจากอกุศลด้วยการคิดถึงกุศล)
- [๔๖] ปิณญาในการอธิษฐาน ชื่อว่าจิตตวิวิฏฐญาณ (ญาณในการหลีกออกจากอกุศลด้วยกุศลที่อธิษฐาน)

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

มาติกา

- [๔๗] ปัญญาในธรรมที่ว่าง ชื่อว่าญาณวิวิฏญฺญาณ (ญาณในการหลีกออกจาก
อกุศลด้วยความรู้)
- [๔๘] ปัญญาในความสละ ชื่อว่าวิโมกขวิวิฏญฺญาณ (ญาณในการหลีกออกจาก
อกุศลด้วยการสละ)
- [๔๙] ปัญญาในสภาวะแท้ ชื่อว่าสังจวิวิฏญฺญาณ (ญาณในการหลีกออกจาก
ภาวะที่ไม่แท้ด้วยภาวะที่แท้)
- [๕๐] ปัญญาในสภาวะที่สำเร็จ ด้วยการกำหนดกายและจิตเข้าด้วยกัน ด้วย
อำนาจการตั้งไว้ซึ่งสุขสัญญาและลหุสัญญา ชื่อว่าอิทธิวิญญฺญาณ (ญาณที่
ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้)
- [๕๑] ปัญญาในการหยั่งลงสู่สหนิมิตที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว
ด้วยอำนาจการแผ่วิตกไป ชื่อว่าโสตธาตวิญญฺญาณ (ญาณในความ
หมดจดแห่งโสตธาตุ)
- [๕๒] ปัญญาในการหยั่งลงสู่วิญญฺญาณจรียาที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว
ด้วยอำนาจความแผ่ใสแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เพราะการแผ่ไปแห่งจิต ๓
ประเภท ชื่อว่าเจโตปริยญฺญาณ (ญาณที่ทำให้กำหนดใจผู้อื่นได้)
- [๕๓] ปัญญาในการหยั่งลงสู่ธรรมทั้งหลายที่เป็นไปตามปัจจัย ด้วยอำนาจการ
แผ่ไปแห่งกรรมที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ชื่อว่าปุปฺพเพนิวาसानุสสติ-
ญฺญาณ (ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้)
- [๕๔] ปัญญาในการเห็นรูปนิมิตที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียวด้วยอำนาจ
แสงสว่าง ชื่อว่าทิพพจักขุญฺญาณ (ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์)
- [๕๕] ปัญญาที่มีความชำนาญในอินทรีย์ ๓ ประการ โดยอาการ ๖๔ ชื่อว่า
อาสาวิภยญฺญาณ (ญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะ)
- [๕๖] ปัญญาในสภาวะที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าทุกขญฺญาณ (ญาณในทุกข์)
- [๕๗] ปัญญาในสภาวะที่ควรละ ชื่อว่าสมุทยญฺญาณ (ญาณในสมุทัย)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

มาติกา

- [๕๘] ปัญญาในสภาวะที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่านิโรธญาณ (ญาณในนิโรธ)
 [๕๙] ปัญญาในสภาวะที่ควรเจริญ ชื่อว่ามัคคญาณ (ญาณในมรรค)
 [๖๐] ทุกขญาณ (ญาณในทุกข์)
 [๖๑] ทุกขสมุทยญาณ (ญาณในเหตุเกิดทุกข์)
 [๖๒] ทุกขนิโรธญาณ (ญาณในความดับทุกข์)
 [๖๓] ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ (ญาณในข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์)
 [๖๔] อัถตปฏิสัมภิทาญาณ (ญาณแตกฉานในอรรถ)
 [๖๕] ธัมมปฏิสัมภิทาญาณ (ญาณแตกฉานในธรรม)
 [๖๖] นินฺรุตติปฏิสัมภิทาญาณ (ญาณแตกฉานในนินฺรุตติ)
 [๖๗] ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ (ญาณแตกฉานในปฏิภาณ)
 [๖๘] อินทริยปโรปริยัตตญาณ (ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริย
 ของสัตว์ทั้งหลาย)
 [๖๙] อาสยานุสยญาณ (ญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย)
 [๗๐] ยมกปฏิหาริยญาณ (ญาณในยมกปาฏิหาริย์)
 [๗๑] มหากรุณาสมาปัตติญาณ (ญาณในมหากรุณาสมาปัติ)
 [๗๒] สัพพัญญุตญาณ (ญาณความรู้ในธรรมทั้งปวง)
 [๗๓] อนาวรณญาณ (ญาณที่ไม่มีเครื่องกั้น)
 ญาณเหล่านี้รวมเป็น ๗๓ ประการ ในญาณทั้ง ๗๓ ประการนี้ ญาณ ๖๗
 ประการ (เบื้องต้น) เป็นญาณที่ทั่วไปแก่สาวก ญาณ ๖ ประการ (เบื้องปลาย)
 เป็นญาณที่ไม่ทั่วไปแก่สาวก (เฉพาะพระตถาคตเท่านั้น)

มาติกา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

๑. ญาณกถา

ว่าด้วยญาณ

๑. สุตมยญาณนิตเทศ

แสดงสุตมยญาณ

[๑] ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมา ชื่อว่าสุตมยญาณ เป็นอย่างไร
คือ

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่างยิ่ง" ปัญญา รู้ชัดธรรมที่
ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้" ปัญญา รู้ชัด
ธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๒)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควรละ" ปัญญา รู้ชัด
ธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๓)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควรเจริญ" ปัญญา รู้ชัด
ธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๔)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง" ปัญญา รู้ชัด
ธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๕)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม"
ปัญญา รู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๖)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่" ปัญญา
รู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๗)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ" ปัญญา
รู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๘)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งการชำแรกกิเลส"
ปัญญา รู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๐)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๑)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๒)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “นี้ทุกขอริยสัจ” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๓)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “นี้ทุกขสมุทยอริยสัจ” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๔)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “นี้ทุกขนิโรธอริยสัจ” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๕)

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๖)

[๒] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่างไร” ปัญญาผู้ขัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ เป็นอย่างไร คือ

ธรรม ๑ อย่างที่ควรรู้อย่างไร คือ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร

ธรรม ๒ อย่างที่ควรรู้อย่างไร คือ ธาตุ ๒

ธรรม ๓ อย่างที่ควรรู้อย่างไร คือ ธาตุ ๓

ธรรม ๔ อย่างที่ควรรู้อย่างไร คือ อริยสัจ ๔

ธรรม ๕ อย่างที่ควรรู้อย่างไร คือ วิมุตตตายตนะ ๕

ธรรม ๖ อย่างที่ควรรู้อย่างไร คือ อนุตตริยะ ๖

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ธรรม ๗ อย่างที่ควรรู้อย่าง คือ นิตทสวัตถุ ๗^๑

ธรรม ๘ อย่างที่ควรรู้อย่าง คือ อภิภายตนะ ๘

ธรรม ๙ อย่างที่ควรรู้อย่าง คือ อนุปุพพวิหาร ๙

ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรรู้อย่าง คือ นิตทสวัตถุ ๑๐^๒

[๓] ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรรู้อย่าง สิ่งทั้งปวงที่ควรรู้อย่าง คืออะไร

คือ จักขุ (ตา) ควรรู้อย่าง รูปควรรู้อย่าง จักขุวิญญาณควรรู้อย่าง จักขุสัมผัสควรรู้อย่าง สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส เป็นปัจฉัยควรรู้อย่าง

โสตตะ (หู) ควรรู้อย่าง สัทตะ (เสียง) ฯลฯ

ฆานะ (จมูก) ควรรู้อย่าง คันธะ (กลิ่น) ฯลฯ

ชีวหา (ลิ้น) ควรรู้อย่าง รส ฯลฯ

กาย ควรรู้อย่าง โภฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ฯลฯ

มโน (ใจ) ควรรู้อย่าง ธรรมารมณควรรู้อย่าง มโนวิญญาณควรรู้อย่าง มโนสัมผัส ควรรู้อย่าง สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัส เป็นปัจฉัยควรรู้อย่าง

รูปควรรู้อย่าง เวทนาควรรู้อย่าง สัญญาควรรู้อย่าง สังขารควรรู้อย่าง วิญญาณควรรู้อย่าง

จักขุควรรู้อย่าง โสตตะ ... ฆานะ ... ชิวหา ... กาย ... มโน... รูป ... สัทตะ ...

คันธะ ... รส ... โภฏฐัพพะ ... ธรรมารมณควรรู้อย่าง

เชิงอรรถ :

^๑ นิตทสวัตถุ ๗ ได้แก่ (๑) การสมาทานสิกขาบท (๒) ความเอาใจใส่สังเกตรธรรม (๓) การกำจัดความริษยา (๔) ความหลีกเลี่ยง (๕) การปรารภความเพียร (๖) ความมีสติและมีปัญญารักษาดน (๗) การรู้แจ้งทิวฏฐิ (ข.ป.อ. ๑/๒/๘๐)

^๒ นิตทสวัตถุ ๑๐ หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น รวมกับสัมมาญาณ และสัมมาวิมุตติ อีก ๒ จึงเป็น ๑๐ (ข.ป.อ. ๑/๒/๘๔)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

จักขุวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา) ควรรู้อยิ่ง โสตวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู) ... ชานวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก) ... ชิวหาวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น) ... กายวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย) ... มโนวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ) ควรรู้อยิ่ง

จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา) ควรรู้อยิ่ง โสตสัมผัส (ความกระทบทางจมูก) ... ชานสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น) ... ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น) ... กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย) ... มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ) ควรรู้อยิ่ง

จักขุสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา) ควรรู้อยิ่ง โสตสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู) ... ชานสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก) ... ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น) ... กายสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย) ... มโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ) ควรรู้อยิ่ง

รูปสัญญา (ความหมายรูปรูป) ควรรู้อยิ่ง สัททสัญญา (ความหมายรู้เสียง) ... คันธสัญญา (ความหมายรู้กลิ่น) ... รสสัญญา (ความหมายรู้รส) ... โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้สัมผัสทางกาย) ... ธัมมสัญญา (ความหมายรู้ธรรมารมณ์) ควรรู้อยิ่ง

รูปสัญญาเจตนา (ความจำนงรูป) ควรรู้อยิ่ง สัททสัญญาเจตนา (ความจำนงเสียง) ... คันธสัญญาเจตนา (ความจำนงกลิ่น) ... รสสัญญาเจตนา (ความจำนงรส) ... โผฏฐัพพสัญญาเจตนา (ความจำนงโผฏฐัพพะ) ... ธัมมสัญญาเจตนา (ความจำนงธรรมารมณ์) ควรรู้อยิ่ง

รูปตัณหา (อยากได้รูป) ควรรู้อยิ่ง สัททตัณหา (อยากได้เสียง) ... คันธตัณหา (อยากได้กลิ่น) ... รสตัณหา (อยากได้รส) ... โผฏฐัพพตัณหา (อยากได้โผฏฐัพพะ) ... ธัมมตัณหา (อยากได้ธรรมารมณ์) ควรรู้อยิ่ง

รูปวิตก (ความตรึกเกี่ยวกับรูป) ควรรู้อยิ่ง สัททวิตก (ความตรึกเกี่ยวกับเสียง) ... คันธวิตก (ความตรึกเกี่ยวกับกลิ่น) ... รสวิตก (ความตรึกเกี่ยวกับรส) ... โผฏฐัพพวิตก (ความตรึกเกี่ยวกับโผฏฐัพพะ) ... ธัมมวิตก (ความตรึกเกี่ยวกับธรรมารมณ์) ควรรู้อยิ่ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

รูปวิจาร์ (ความตรองเกี่ยวกับรูป) ควรรูยั้ง สัททวิจาร์ (ความตรองเกี่ยวกับเสียง) ... คันธวิจาร์ (ความตรองเกี่ยวกับกลิ่น) ... รสวิจาร์ (ความตรองเกี่ยวกับรส) ... โภญฐัพพวิจาร์ (ความตรองเกี่ยวกับโภญฐัพพะ) ... ธัมมวิจาร์ (ความตรองเกี่ยวกับธรรมารมณ) ควรรูยั้ง

[๔] ปรฐวีธาตุ (ธาตุดิน) ควรรูยั้ง อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ... เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ... วาโยธาตุ (ธาตุลม) ... อากาสธาตุ (ธาตุคือที่ว่าง) ... วิญญานธาตุ (ธาตุคือวิญญาน) ควรรูยั้ง

ปรฐวีกสิณ (กสิณคือดิน) ควรรูยั้ง อาโปกสิณ (กสิณคือน้ำ) ... เตโชกสิณ (กสิณคือไฟ) ... วาโยกสิณ (กสิณคือลม) ... นิลกสิณ (กสิณคือสีเขียว) ... ปิตกสิณ (กสิณคือสีเหลือง) ... โลหิตกสิณ (กสิณคือสีแดง) ... โอทาทกสิณ (กสิณคือสีขาว) ... อากาสกสิณ (กสิณคือช่องว่าง) ... วิญญานกสิณ (กสิณคือวิญญาน) ควรรูยั้ง

म्मควรรูยั้ง ขน ... เล็บ ... ฟัน ... หน้ ... เนื้อ ... เอ็น ... กระดูก ... เยื่อในกระดูก ... ไต^๑ ... หัวใจ ... ตับ ... พังผืด ... ม้าม^๒ ... ปอด ... ใสใหญ่ ... ใส่น้อย ... อาหารใหม่ ... อาหารเก่า ... ดี ... เสลด ... หนอง ... เลือด ... เหงื่อ ... มันข้น ... น้ำตา ... เพลวมัน ... น้ำลาย ... น้ำมูก ... ไชข้อ ... มุตร^๓ ... มันสมองควรรูยั้ง

เชิงอรรถ :

^๑ ไต แปลจากคำบาลีว่า วุก (โบราณแปลว่า ม้าม) ได้แก่ก้อนเนื้อ ๒ ก้อนมีขั้วเดียวกัน มีสีแดงอ่อน เหมือนเมล็ดทองหลาง รูปร่างคล้ายลูกสะบ้าของเด็ก ๆ หรือคล้ายผลมะม่วง ๒ ผล ที่ติดอยู่ที่ขั้วเดียวกัน มีเอ็นใหญ่รัดจากลำคอกลงไปถึงหัวใจแล้วแยกออกมาห้อยอยู่ทั้ง ๒ ข้าง (ข.ข.อ. ๓/๔๓), พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ หน้า ๓๖๒ ให้นิยามของคำว่า "ไต" ว่า "อวัยวะหนึ่งของคน และสัตว์อยู่ในช่องท้องใกล้กระดูกสันหลัง ทำหน้าที่ขับของเสียออกมากับน้ำปัสสาวะ", Buddhadatta, A.P. A Concise Pali-English Dictionary, 1985, (P. 224) ; และ Phys David, T.W. Pali-English Dictionary, 1921-1925, (P. 591) ให้ความหมายของคำว่า วุก ตรงกัน หมายถึง ไต (Kidney)

^๒ ม้าม แปลจากคำบาลีว่า ปิหก (โบราณแปลว่า ไต) มีสีเขียวเหมือนดอกคนทีสอแห้ง รูปร่างคล้ายลิ้นลูกโคเล็กดำ ยาวประมาณ ๗ นิ้ว อยู่ด้านบนติดกับหัวใจข้างซ้ายชิดพื้นท้องด้านบน (ข.ข.อ. ๓/๔๕); พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ หน้า ๖๔๗ ให้นิยามของคำว่า "ม้าม" ไว้ว่า "อวัยวะภายในร่างกายริมกระเพาะอาหารข้างซ้าย มีหน้าที่ทำลายเม็ดเลือดแดง สร้างเม็ดน้ำเหลืองและสร้างภูมิคุ้มกันของร่างกาย" Buddhadatta, A.P. A Concise Pali-English Dictionary, 1985, (P.186); และ Rhys David, T.W. Pali-English Dictionary, 1921-1925, (P.461) ให้ความหมายของคำว่า ปิหก ตรงกัน หมายถึง ม้าม (spleen)

^๓ มุตร หมายถึงน้ำปัสสาวะที่มีอยู่ในกระเพาะปัสสาวะ (ข.ข.อ. ๓/๕๑)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

จักขายตนะ (อายตนะคือตา) ควรรู้อย่าง รูปลายตนะ (อายตนะคือรูป) ...
โสตตนะ (อายตนะคือหู) ... สัททตนะ (อายตนะคือเสียง) ... ฆานายตนะ
(อายตนะคือจมูก) ... คันธตนะ (อายตนะคือกลิ่น) ... ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น)
... รสยตนะ (อายตนะคือรส) ... กายายตนะ (อายตนะคือกาย) ... โภกฺขัณฑิยตนะ
(อายตนะคือโภกฺขัณฑิย) ... มนายตนะ (อายตนะคือใจ) ... ธรรมายตนะ (อายตนะคือ
ธรรมารมณ์) ควรรู้อย่าง

จักขุธาตุ (ธาตุคือจักขุประสาท) ควรรู้อย่าง รูปธาตุ (ธาตุคือรูปารมณ์) ... จักขุ-
วิญญาณธาตุ (ธาตุคือจักขุวิญญาณ) ... โสตธาตุ (ธาตุคือโสตประสาท) ... สัทธาธาตุ
(ธาตุคือสัทธารมณ์) ... โสตวิญญาณธาตุ (ธาตุคือโสตวิญญาณ) ... ฆานธาตุ (ธาตุ
คือฆานประสาท) ... คันธธาตุ (ธาตุคือคันธารมณ์) ... ฆานวิญญาณธาตุ (ธาตุคือฆาน-
วิญญาณ) ... ชิวหาธาตุ (ธาตุคือชิวหาประสาท) ... รสธาตุ (ธาตุคือรสารมณ์) ...
ชิวหาวิญญาณธาตุ (ธาตุคือชิวหาวิญญาณ) ... กายธาตุ (ธาตุคือกายประสาท) ...
โภกฺขัณฑิยธาตุ (ธาตุคือโภกฺขัณฑิยารมณ์) ... กายวิญญาณธาตุ (ธาตุคือกายวิญญาณ)
... มโนธาตุ (ธาตุคือมโน) ... ธรรมธาตุ (ธาตุคือธรรมารมณ์) ... มโนวิญญาณธาตุ
(ธาตุคือมโนวิญญาณ) ควรรู้อย่าง

จักขุทริย (อินทริยคือจักขุประสาท) ควรรู้อย่าง โสตินทริย (อินทริยคือโสตประสาท)
... ฆานินทริย (อินทริยคือฆานประสาท) ... ชิวหินทริย (อินทริยคือชิวหาประสาท) ...
กายินทริย (อินทริยคือกายประสาท) ... มนินทริย (อินทริยคือใจ) ... ชิวิตินทริย
(อินทริยคือชิวิต) ... อิตถินทริย (อินทริยคืออิตถิภาวะ) ... ปริสินทริย (อินทริยคือ
ปริสินภาวะ) ... สุขินทริย (อินทริยคือสุขเวทนา) ... ทุกชินทริย (อินทริยคือทุกขเวทนา)
... โสมนัสสินทริย (อินทริยคือโสมนัสสเวทนา) ... โทมนัสสินทริย (อินทริยคือ
โทมนัสสเวทนา) ... อุเปกชินทริย (อินทริยคืออุเบกขาเวทนา) ... สัทธินทริย
(อินทริยคือศรัทธา) ... วิริยินทริย (อินทริยคือวิริยะ) ... สตินทริย (อินทริยคือสติ)
... สมาธินทริย (อินทริยคือสมาธิ) ... ปัญญินทริย (อินทริยคือปัญญา) ...
อนัญญาตัญญูสสามิตินทริย (อินทริยแห่งท่านผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้สังขารมที่
ยังมีได้รู้) ... อัญญินทริย (อินทริยคือปัญญาอันรู้ทั่วถึง) ... อัญญาตาวินทริย
(อินทริยแห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว) ควรรู้อย่าง

[๕] กามธาตุ (ธาตุคือกาม) ควรรู้อย่าง รูปธาตุ (ธาตุคือรูป) ... อรูปธาตุ (ธาตุ
คืออรูป) ... กามภพ (ภพที่เป็นกามาวจร) ... รูปภพ (ภพที่เป็นรูปาวจร) ... อรูปภพ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

(ภาพที่เป็นอรุปาจร) ... สัญญาภาพ (ภาพที่มีสัญญา) ... อสัญญาภาพ (ภาพที่ไม่มีสัญญา) ... เนวสัญญานาสัญญาภาพ (ภาพที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่) ... เอกโวการภาพ (ภาพที่มีโวการเดียว^๑) ... จตโวการภาพ (ภาพที่มี ๔ โวการ^๒) ... ปัญจโวการภาพ (ภาพที่มี ๕ โวการ^๓) ควรรู้อย่าง

[๖] ปฐมฌาน ควรรู้อย่าง ทุตติฌาน ... ตตติฌาน ... จตตถฌาน ... เมตตาเจโต-
วิมุตติ (ความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยอำนาจเมตตา) ... กรุณาเจโตวิมุตติ (ความหลุด
พ้นแห่งจิตด้วยอำนาจกรุณา) ... มุทิตาเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นแห่งจิตด้วย
อำนาจพลอยยินดี) ... อุเบกขาเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยอำนาจการวาง
ตนเป็นกลาง) ... อากาสนัญญายตนสมาบัติ (สมาบัติกำหนดอากาศคือช่องว่าง
หาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์) ... วิญญานัญญายตนสมาบัติ (สมาบัติกำหนดวิญญาน
หาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์) ... อากิญจัญญายตนสมาบัติ (สมาบัติกำหนดภาวะที่ไม่มี
อะไร ๆ เป็นอารมณ์) ... เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ (สมาบัติเข้าถึงภาวะมี
สัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่) ควรรู้อย่าง

อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) ควรรู้อย่าง สังขาร (สภาพที่ปรุงแต่ง) ... วิญญาน
(ความรู้แจ้งอารมณ์) ... นามรูป (รูปและนาม) ... สฬายตนะ (อายตนะ ๖) ... ผัสสะ
(ความกระทบ) ... เวทนา (ความเสวยอารมณ์) ... ตัณหา (ความทะยานอยาก) ...
อุปาทาน (ความยึดถือ) ... ภพ (ภาวะชีวิต) ...ชาติ (ความเกิด) ... ชราและมรณะ
(ความแก่และความตาย) ควรรู้อย่าง

[๗] ทุกข์ควรรู้อย่าง ทุกขสมุทัย (เหตุให้เกิดทุกข์) ควรรู้อย่าง ทุกขนิโรธ (ความ
ดับทุกข์) ควรรู้อย่าง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์) ควรรู้อย่าง
รูปควรรู้อย่าง รูปสมุทัย (เหตุให้เกิดรูป) ควรรู้อย่าง รูปนิโรธ (ความดับรูป) ควรรู้อย่าง
รูปนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับรูป) ควรรู้อย่าง

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า โวการเดียว หมายถึงชั้นเดียวคือรูปชั้น (ข.ป.อ.๑/๕/๙๗)

^๒ คำว่า ๔ โวการ หมายถึงอรูปชั้น ๔ (ข.ป.อ.๑/๕/๙๗)

^๓ คำว่า ๕ โวการ หมายถึงชั้น ๕ (ข.ป.อ.๑/๕/๙๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

เวทนา ฯลฯ

สัญญา ฯลฯ

สังขาร ฯลฯ

วิญญาณ ฯลฯ

จักขุ ฯลฯ

ชราและมรณะควรรู้อย่าง ชรามรณสมุทัย (เหตุให้เกิดชราและมรณะ) ควรรู้อย่าง
ชรามรณนิโรธ (ความดับแห่งชราและมรณะ) ควรรู้อย่าง ชรามรณนิโรธคามินีปฏิปทา
(ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะ) ควรรู้อย่าง

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งทุกขควรรู้อย่าง สภาวะที่ควรละแห่งทุกขสมุทัยควรรู้อย่าง
สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งทุกขนิโรธควรรู้อย่าง สภาวะที่ควรเจริญแห่งทุกขนิโรธ-
คามินีปฏิปทาควรรู้อย่าง

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งรูปควรรู้อย่าง สภาวะที่ควรละแห่งรูปสมุทัยควรรู้อย่าง
สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งรูปนิโรธควรรู้อย่าง สภาวะที่ควรเจริญแห่งรูปนิโรธคามินีปฏิปทา
ควรรู้อย่าง

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งเวทนา ฯลฯ

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งสัญญา ฯลฯ

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งสังขาร ฯลฯ

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งวิญญาณ ฯลฯ

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งจักขุ ฯลฯ

สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งชราและมรณะควรรู้อย่าง สภาวะที่ควรละแห่งชรา-
มรณสมุทัยควรรู้อย่าง สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งชรามรณนิโรธควรรู้อย่าง สภาวะที่ควร
เจริญแห่งชรามรณนิโรธคามินีปฏิปทาควรรู้อย่าง

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งทุกขควรรู้อย่าง สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการละ
แห่งทุกขสมุทัยควรรู้อย่าง สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้งแห่งทุกขนิโรธควรรู้อย่าง
สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการเจริญแห่งทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาควรรู้อย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งรูปควรรู้อย่าง สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการละแห่ง
รูปสมุทัยควรรู้อย่าง สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้งแห่งรูปนิโรธควรรู้อย่าง สภาวะที่
รู้แจ้งด้วยการเจริญแห่งรูปนิโรธคามินีปฏิปทาควรรู้อย่าง

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งเวทนา ฯลฯ

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งสัญญา ฯลฯ

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งสังขาร ฯลฯ

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งวิญญาณ ฯลฯ

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งจักขุ ฯลฯ

สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้แห่งชราและมรณะควรรู้อย่าง สภาวะที่รู้แจ้งด้วย
การละแห่งชราสมุทัยควรรู้อย่าง สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้งแห่งชราสมุทัย
นิโรธควรรู้อย่าง สภาวะที่รู้แจ้งด้วยการเจริญแห่งชราสมุทัยนิโรธคามินีปฏิปทาควรรู้อย่าง

[๘] ทุกข์ควรรู้อย่าง ทุกขสมุทัยควรรู้อย่าง ทุกขนิโรธควรรู้อย่าง ความดับเหตุเกิด
แห่งทุกข์ควรรู้อย่าง ความดับฉันทราคะในทุกข์ควรรู้อย่าง คุณ^๑แห่งทุกข์ควรรู้อย่าง
โทษ^๒แห่งทุกข์ควรรู้อย่าง เครื่องสลัดออกจากทุกข์ควรรู้อย่าง

รูปควรรู้อย่าง รูปสมุทัย ... รูปนิโรธ ... ความดับเหตุให้เกิดรูป ... ความดับ
ฉันทราคะในรูป ... คุณแห่งรูป ... โทษแห่งรูป ... เครื่องสลัดออกจากรูปควรรู้อย่าง

เวทนา ฯลฯ

สัญญา ฯลฯ

สังขาร ฯลฯ

วิญญาณ ฯลฯ

จักขุ ฯลฯ

ชราและมรณะควรรู้อย่าง ชราสมุทัย ... ชราสมุทัยนิโรธ ... ความดับเหตุให้
เกิดชราและมรณะ ... ความดับฉันทราคะในชราและมรณะ ... คุณแห่งชราและมรณะ
... โทษแห่งชราและมรณะ ... เครื่องสลัดออกจากชราและมรณะควรรู้อย่าง

เชิงอรรถ :

^๑ คุณ (อัสสาทะ) หมายถึงสภาวะที่อรรอย หรือสภาวะที่สุขกายและสุขใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกามคุณ (อง.จตกก.

อ. ๒/๑๐/๒๘๘, อง.จตกก.ฎีกา ๒/๑๐/๒๘๘)

^๒ โทษ (อาทินะ) หมายถึงสภาวะที่ไม่อรรอย หรือสภาวะที่ทุกข์กายและทุกข์ใจ ซึ่งมีธรรมเป็นเหตุ (อง.จตกก.

อ. ๒/๑๐/๒๘๘, อง.จตกก.ฎีกา ๒/๑๐/๒๘๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

ทุกขัควรรุยัง ทุกขสมุทัย ... ทุกขนิโรธ ... ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ... คุณแห่ง
ทุกข ... โทษแห่งทุกข ... เครื่องสลัดออกจากทุกขัควรรุยัง

รูปควรรุยัง รูปสมุทัย ... รูปนิโรธ ... รูปนิโรธคามินีปฏิปทา ... คุณแห่งรูป ...
โทษแห่งรูป ... เครื่องสลัดจากรูปควรรุยัง

เวทนา ฯลฯ

สังขยา ฯลฯ

สังขาร ฯลฯ

วิญญาณ ฯลฯ

จักขุ ฯลฯ

ชราและมรณะควรรุยัง ชรามรณสมุทัย ... ชรามรณนิโรธ ... ชรามรณ-
นิโรธคามินีปฏิปทา ... คุณแห่งชราและมรณะ ... โทษแห่งชราและมรณะ ... เครื่อง
สลัดออกจากชราและมรณะควรรุยัง

[๙] อนิจจานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง) ควรรุยัง ทุกขานุ-
ปัสสนา (การพิจารณาเห็นทุกข) ... อนัตตานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นอนัตตา) ...
นิพพิทานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความเปื้อนหาย) ... วิราคานุปัสสนา (การ
พิจารณาเห็นความคลายกำหนัด) ... นิโรธานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความดับ) ...
ปฏิบัติสัสคคานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความสลละคืน) ควรรุยัง

อนิจจานุปัสสนาในรูปควรรุยัง ทุกขานุปัสสนาในรูป ... อนัตตานุปัสสนา
ในรูป ... นิพพิทานุปัสสนาในรูป ... วิราคานุปัสสนาในรูป ... นิโรธานุปัสสนาในรูป ...
ปฏิบัติสัสคคานุปัสสนาในรูปควรรุยัง

อนิจจานุปัสสนาในเวทนา ฯลฯ

อนิจจานุปัสสนาในสังขยา ฯลฯ

อนิจจานุปัสสนาในสังขาร ฯลฯ

อนิจจานุปัสสนาในวิญญาณ ฯลฯ

อนิจจานุปัสสนาในจักขุ ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

อนิจจานุปัสสนาในชราและมรณะควรรู้อย่าง ทุกขานุปัสสนาในชราและมรณะ ...
อนัตตทานุปัสสนาในชราและมรณะ ... นิพพิทานุปัสสนาในชราและมรณะ ...
วิราคานุปัสสนาในชราและมรณะ ... นิโรธานุปัสสนาในชราและมรณะ ...
ปฏินิสสัคคานุปัสสนาในชราและมรณะควรรู้อย่าง

[๑๐] ความเกิดขึ้นควรรู้อย่าง ความเป็นไป ... นิमित (เครื่องหมาย) ... กรรม
เป็นเครื่องประมวลมา ... ปฏิสนธิ ... คติ (ภาพที่ไปเกิด) ... ความบังเกิด ... ความ
อุบัติ ... ความเกิด ... ความแก่ ... ความเจ็บไข้ ... ความตาย ... ความเศร้าโศก ...
ความรำพัน ... ความคับแค้นใจควรรู้อย่าง

ความไม่เกิดขึ้นควรรู้อย่าง ความไม่เป็นไป ... อนิมิต (ความไม่มีเครื่องหมาย) ...
ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมา ... ความไม่มีปฏิสนธิ ... อคติ (ความไม่มีภาพ
ที่ไปเกิด) ... ความไม่บังเกิด ... ความไม่อุบัติ ... ความไม่เกิด ... ความไม่แก่ ...
ความไม่เจ็บไข้ ... ความไม่ตาย ... ความไม่เศร้าโศก ... ความไม่รำพัน ... ความไม่คับ
แค้นใจควรรู้อย่าง

ความเกิดขึ้นควรรู้อย่าง ความไม่เกิดขึ้น ... ความเป็นไป ... ความไม่เป็นไป ...
นิमित ... อนิมิต ... กรรมเป็นเครื่องประมวลมา ... ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมา
... ปฏิสนธิ ... ความไม่มีปฏิสนธิ ... คติ ... อคติ ... ความบังเกิด ... ความไม่บังเกิด ...
ความอุบัติ ... ความไม่อุบัติ ... ความเกิด ... ความไม่เกิด ... ความแก่ ... ความไม่แก่
... ความเจ็บไข้ ... ความไม่เจ็บไข้ ... ความตาย ... ความไม่ตาย ... ความเศร้าโศก ...
ความไม่เศร้าโศก ... ความรำพัน ... ความไม่รำพัน ... ความคับแค้นใจ ... ความไม่
คับแค้นใจควรรู้อย่าง

ควรรู้อย่าง “ความเกิดขึ้นเป็นทุกข์” ... “ความเป็นไปเป็นทุกข์” ... “นิमित
เป็นทุกข์” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นทุกข์” ... “ปฏิสนธิเป็นทุกข์” ...
“คติเป็นทุกข์” ... “ความบังเกิดเป็นทุกข์” ... “ความอุบัติเป็นทุกข์” ... “ความเกิด
เป็นทุกข์” ... “ความแก่เป็นทุกข์” ... “ความเจ็บไข้เป็นทุกข์” ... “ความตายเป็น
ทุกข์” ... “ความเศร้าโศกเป็นทุกข์” ... “ความรำพันเป็นทุกข์” ควรรู้อย่าง
“ความคับแค้นใจเป็นทุกข์”

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

ควรรู้อย่างไรว่า “ความไม่เกิดขึ้นเป็นสุข” ... “ความไม่เป็นที่ไปเป็นสุข” ... “อนิมิตเป็นสุข” ... “ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นสุข” ... “ความไม่มีปฏิสนธิเป็นสุข” ... “อคติเป็นสุข” ... “ความไม่บังเกิดเป็นสุข” ... “ความไม่อุบัติเป็นสุข” ... “ความไม่เกิดเป็นสุข” ... “ความไม่แก่เป็นสุข” ... “ความไม่เจ็บไข้เป็นสุข” ... “ความไม่ตายเป็นสุข” ... “ความไม่เศร้าโศกเป็นสุข” ... “ความไม่รำพันเป็นสุข” ควรรู้อย่างไรว่า “ความไม่คับแค้นใจเป็นสุข”

ควรรู้อย่างไรว่า “ความเกิดขึ้นเป็นทุกข์ ความไม่เกิดขึ้นเป็นสุข” ... “ความเป็นที่ไปเป็นทุกข์ ความไม่เป็นที่ไปเป็นสุข” ... “นิมิตเป็นทุกข์ อนิมิตเป็นสุข” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นทุกข์ ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นสุข” ... “ปฏิสนธิเป็นทุกข์ ความไม่มีปฏิสนธิเป็นสุข” ... “คติเป็นทุกข์ อคติเป็นสุข” ... “ความบังเกิดเป็นทุกข์ ความไม่บังเกิดเป็นสุข” ... “ความอุบัติเป็นทุกข์ ความไม่อุบัติเป็นสุข” ... “ความเกิดเป็นทุกข์ ความไม่เกิดเป็นสุข” ... “ความแก่เป็นทุกข์ ความไม่แก่เป็นสุข” ... “ความเจ็บไข้เป็นทุกข์ ความไม่เจ็บไข้เป็นสุข” ... “ความตายเป็นทุกข์ ความไม่ตายเป็นสุข” ... “ความเศร้าโศกเป็นทุกข์ ความไม่เศร้าโศกเป็นสุข” ... “ความรำพันเป็นทุกข์ ความไม่รำพันเป็นสุข” ควรรู้อย่างไรว่า “ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความไม่คับแค้นใจเป็นสุข”

ควรรู้อย่างไรว่า “ความเกิดขึ้นเป็นภัย” ... “ความเป็นที่ไปเป็นภัย” ... “นิมิตเป็นภัย” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นภัย” ... “ปฏิสนธิเป็นภัย” ... “คติเป็นภัย” ... “ความบังเกิดเป็นภัย” ... “ความอุบัติเป็นภัย” ... “ความเกิดเป็นภัย” ... “ความแก่เป็นภัย” ... “ความเจ็บไข้เป็นภัย” ... “ความตายเป็นภัย” ... “ความเศร้าโศกเป็นภัย” ... “ความรำพันเป็นภัย” ควรรู้อย่างไรว่า “ความคับแค้นใจเป็นภัย”

ควรรู้อย่างไรว่า “ความไม่เกิดขึ้นปลอดภัย” ... “ความไม่เป็นที่ไปปลอดภัย” ... “อนิมิตปลอดภัย” ... “ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมาปลอดภัย” ... “ความไม่มีปฏิสนธิปลอดภัย” ... “อคติปลอดภัย” ... “ความไม่บังเกิดปลอดภัย” ... “ความไม่อุบัติปลอดภัย” ... “ความไม่เกิดปลอดภัย” ... “ความไม่แก่ปลอดภัย” ... “ความไม่เจ็บไข้ปลอดภัย” ... “ความไม่ตายปลอดภัย” ... “ความไม่เศร้าโศกปลอดภัย” ... “ความไม่รำพันปลอดภัย” ควรรู้อย่างไรว่า “ความไม่คับแค้นใจปลอดภัย”

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

ควรรู้อย่างไรว่า “ความเกิดขึ้นเป็นภย ความไม่เกิดขึ้นปลอดภย” ... “ความเป็นไปเป็นภย ความไม่เป็นไปปลอดภย” ... “นิमितเป็นภย อนินิตปลอดภย” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นภย ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมาปลอดภย” ... “ปฏิสนธิเป็นภย ความไม่มีปฏิสนธิปลอดภย” ... “คติเป็นภย อคติปลอดภย” ... “ความบังเกิดเป็นภย ความไม่บังเกิดปลอดภย” ... “ความอุบัติเป็นภย ความไม่อุบัติปลอดภย” ... “ความเกิดเป็นภย ความไม่เกิดปลอดภย” ... “ความแก่เป็นภย ความไม่แก่ปลอดภย” ... “ความเจ็บไข้เป็นภย ความไม่เจ็บไข้ปลอดภย” ... “ความตายเป็นภย ความไม่ตายปลอดภย” ... “ความเศร้าโศกเป็นภย ความไม่เศร้าโศกปลอดภย” ... “ความรำพันเป็นภย ความไม่รำพันปลอดภย” ควรรู้อย่างไรว่า “ความคับแค้นใจเป็นภย ความไม่คับแค้นใจปลอดภย”

ควรรู้อย่างไรว่า “ความเกิดขึ้นเป็นอามิส^๑” ... “ความเป็นไปเป็นอามิส” ... “นิमितเป็นอามิส” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นอามิส” ... “ปฏิสนธิเป็นอามิส” ... “คติเป็นอามิส” ... “ความบังเกิดเป็นอามิส” ... “ความอุบัติเป็นอามิส” ... “ความเกิดเป็นอามิส” ... “ความแก่เป็นอามิส” ... “ความเจ็บไข้เป็นอามิส” ... “ความตายเป็นอามิส” ... “ความเศร้าโศกเป็นอามิส” ... “ความรำพันเป็นอามิส” ควรรู้อย่างไรว่า “ความคับแค้นใจเป็นอามิส”

ควรรู้อย่างไรว่า “ความไม่เกิดขึ้นไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่เป็นไปไม่เป็นอามิส” ... “อนินิตไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมาไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่มีปฏิสนธิไม่เป็นอามิส” ... “อคติไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่บังเกิดไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่อุบัติไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่เกิดไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่แก่ไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่เจ็บไข้ไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่ตายไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่เศร้าโศกไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่รำพันไม่เป็นอามิส” ควรรู้อย่างไรว่า “ความไม่คับแค้นใจไม่เป็นอามิส”

ควรรู้อย่างไรว่า “ความเกิดขึ้นเป็นอามิส ความไม่เกิดขึ้นไม่เป็นอามิส” ... “ความเป็นไปเป็นอามิส ความไม่เป็นไปไม่เป็นอามิส” ... “นิमितเป็นอามิส อนินิตไม่เป็น

เชิงอรรถ :

^๑ เป็นอามิส ในที่นี้หมายถึงสภาวะที่ไม่พ้นไปจากการเกี่ยวข้องอยู่ในวิภวและโลก (ขุ.ป.อ.๑/๑๐/๑๐๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

อามิส” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นอามิส ความไม่มีกรรมเป็นเครื่อง
ประมวลมาไม่เป็นอามิส” ... “ปฏิสนธิเป็นอามิส ความไม่มีปฏิสนธิไม่เป็นอามิส” ...
“คิดเป็นอามิส อคติไม่เป็นอามิส” ... “ความบังเกิดเป็นอามิส ความไม่บังเกิดไม่
เป็นอามิส” ... “ความอุบัติเป็นอามิส ความไม่อุบัติไม่เป็นอามิส” ... “ความเกิด
เป็นอามิส ความไม่เกิดไม่เป็นอามิส” ... “ความแก่เป็นอามิส ความไม่แก่ไม่เป็น
อามิส” ... “ความเจ็บไข้เป็นอามิส ความไม่เจ็บไข้ไม่เป็นอามิส” ... “ความตายเป็น
อามิส ความไม่ตายไม่เป็นอามิส” ... “ความเศร้าโศกเป็นอามิส ความไม่เศร้าโศก
ไม่เป็นอามิส” ... “ความรำพันเป็นอามิส ความไม่รำพันไม่เป็นอามิส” ควรรู้อย่าง
“ความคับแค้นใจเป็นอามิส ความไม่คับแค้นใจไม่เป็นอามิส”

ควรรู้อย่าง “ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร” ... “ความเป็นไปเป็นสังขาร” ... “นิमित
เป็นสังขาร” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นสังขาร” ... “ปฏิสนธิเป็นสังขาร” ...
“คิดเป็นสังขาร” ... “ความบังเกิดเป็นสังขาร” ... “ความอุบัติเป็นสังขาร” ...
“ความเกิดเป็นสังขาร” ... “ความแก่เป็นสังขาร” ... “ความเจ็บไข้เป็นสังขาร” ...
“ความตายเป็นสังขาร” ... “ความเศร้าโศกเป็นสังขาร” ... “ความรำพันเป็นสังขาร”
ควรรู้อย่าง “ความคับแค้นใจเป็นสังขาร”

ควรรู้อย่าง “ความไม่เกิดขึ้นเป็นนิพพาน” ... “ความไม่เป็นไปเป็นนิพพาน” ...
“อนิมิตเป็นนิพพาน” ... “ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นนิพพาน” ...
“ความไม่มีปฏิสนธิเป็นนิพพาน” ... “อคติเป็นนิพพาน” ... “ความไม่บังเกิดเป็น
นิพพาน” ... “ความไม่อุบัติเป็นนิพพาน” ... “ความไม่เกิดเป็นนิพพาน” ... “ความ
ไม่แก่เป็นนิพพาน” ... “ความไม่เจ็บไข้เป็นนิพพาน” ... “ความไม่ตายเป็นนิพพาน” ...
“ความไม่เศร้าโศกเป็นนิพพาน” ... “ความไม่รำพันเป็นนิพพาน” ควรรู้อย่าง
“ความไม่คับแค้นใจเป็นนิพพาน”

ควรรู้อย่าง “ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร ความไม่เกิดขึ้นเป็นนิพพาน” ... “ความ
เป็นไปเป็นสังขาร ความไม่เป็นไปเป็นนิพพาน” ... “นิमितเป็นสังขาร อนิมิตเป็น
นิพพาน” ... “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นสังขาร ความไม่มีกรรมเป็นเครื่อง
ประมวลมาเป็นนิพพาน” ... “ปฏิสนธิเป็นสังขาร ความไม่มีปฏิสนธิเป็นนิพพาน” ...
“คิดเป็นสังขาร อคติเป็นนิพพาน” ... “ความบังเกิดเป็นสังขาร ความไม่บังเกิดเป็น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

นิพพาน” ... “ความอุบัติเป็นสังขาร ความไม่อุบัติเป็นนิพพาน” ... “ความเกิดเป็นสังขาร ความไม่เกิดเป็นนิพพาน” ... “ความแก่เป็นสังขาร ความไม่แก่เป็นนิพพาน” ... “ความเจ็บไข้เป็นสังขาร ความไม่เจ็บไข้เป็นนิพพาน” ... “ความตายเป็นสังขาร ความไม่ตายเป็นนิพพาน” ... “ความเศร้าโศกเป็นสังขาร ความไม่เศร้าโศกเป็นนิพพาน” ... “ความรำพันเป็นสังขาร ความไม่รำพันเป็นนิพพาน” ควรรู้อย่างนี้ว่า “ความคับแค้นใจเป็นสังขาร ความไม่คับแค้นใจเป็นนิพพาน”

ปฐมภาณวาร จบ

[๑๑] สภาวะที่ควรกำหนดควรรู้อย่างนี้ สภาวะที่เป็นบริวาร ... สภาวะที่เต็มรอบ ... สภาวะที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่าน ... สภาวะที่ประคองไว้ ... สภาวะที่ไม่กระจัดกระจายไป ... สภาวะที่ไม่ขุ่นมัว ... สภาวะที่ไม่หวั่นไหว ... สภาวะที่ตั้งอยู่ด้วยอำนาจความปรากฏแห่งจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เป็นอารมณ์ ... สภาวะที่เป็นโคจร ... สภาวะที่ละ ... สภาวะที่สละ ... สภาวะที่ออก ... สภาวะที่หลีกเลี่ยง ... สภาวะที่ละเอียด ... สภาวะที่ประณีต ... สภาวะที่หลุดพ้น ... สภาวะที่ไม่มีอาสวะ ... สภาวะเครื่องข้าม ... สภาวะที่ไม่มีนิमित ... สภาวะอันไม่มีที่ตั้ง ... สภาวะที่ว่าง ... สภาวะที่มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ... สภาวะที่ไม่ล่วงเลยกัน ... สภาวะที่เป็นคู่กัน ... สภาวะที่นำออก ... สภาวะที่เป็นเหตุ ... สภาวะที่เห็น ... สภาวะที่เป็นใหญ่ควรรู้อย่างนี้

[๑๒] สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมณะควรรู้อย่างนี้ สภาวะที่พิจารณาเห็นแห่งวิปัสสนา ... สภาวะที่มีรสเป็นอย่างเดียวกันแห่งสมณะและวิปัสสนา ... สภาวะที่ไม่ล่วงเลยกันแห่งธรรมที่เป็นคู่กัน ... สภาวะที่สมาทานแห่งสิกขา ... สภาวะที่เป็นโคจรแห่งอารมณ์ ... สภาวะที่ประคองจิตซึ่งย่อท้อ ... สภาวะที่ขมจิตที่ฟุ้งซ่าน ... สภาวะที่คุมจิตอันบริสุทธิ์จากความย่อท้อและความฟุ้งซ่านทั้ง ๒ ประการ ... สภาวะที่บรรลุคุณวิเศษ ... สภาวะที่รู้แจ้งอริยมรรคอันยอดเยี่ยม ... สภาวะที่ตรัสรู้สัจจะ ... สภาวะที่ให้จิตตั้งอยู่เฉพาะในนิโรธควรรู้อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

สภาวะที่น้อมใจเชื่อแห่งสัทธินทรีย์ควรรู้อย่าง สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิริยินทรีย์ ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสติในทรีย์ ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมาธิในทรีย์ ... สภาวะที่เห็นแห่งปัญญาในทรีย์ควรรู้อย่าง

สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธาแห่งสัทธาพละควรรู้อย่าง สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้านแห่งวิริยพละ ... สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความประมาทแห่งสติพละ ... สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะแห่งสมาธิพละ ... สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชาแห่งปัญญาพละควรรู้อย่าง

สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสติสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้) ควรรู้อย่าง สภาวะที่เลือกเฟ้นแห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเลือกเฟ้นธรรม) ... สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิริยสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร) ... สภาวะที่แผ่ไปแห่งปีติสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิมใจ) ... สภาวะที่สงบแห่งปีสัทธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ) ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมาธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น) ... สภาวะที่พิจารณาแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความมีใจเป็นกลาง) ควรรู้อย่าง

สภาวะที่เห็นแห่งสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) ควรรู้อย่าง สภาวะที่ตรึกรองแห่งสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ... สภาวะที่กำหนดแห่งสัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ... สภาวะที่เป็นสมุฏฐานแห่งสัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ... สภาวะที่ปล่อยแผ้วแห่งสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ... สภาวะที่ประคองไว้แห่งสัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสัมมาสติ (ระลึกชอบ) ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ควรรู้อย่าง

[๑๓] สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งอินทรีย์ควรรู้อย่าง สภาวะที่ไม่หวั่นไหวแห่งพละ ... สภาวะที่นำออกแห่งโพชฌงค์ ... สภาวะที่เป็นเหตุแห่งมรรค ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสติปัญญา ... สภาวะที่เริ่มตั้งแห่งสัมมปปธาน ... สภาวะที่สำเร็จแห่งอิทธิบาท ... สภาวะที่เป็นของแท้แห่งสัจจะ ... สภาวะที่ระงับแห่งมรรค ... สภาวะที่ทำให้แจ้งแห่งผลควรรู้อย่าง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

สภาวะที่ตริกตรองแห่งวิตกควรรู้อย่าง สภาวะที่ตรวจตราแห่งวิจารณ์ ... สภาวะที่
แผ่ไปแห่งปีติ ... สภาวะที่ไหลมาแห่งสุข ... สภาวะที่เป็นเอกัคคตารมณ (มีอารมณ์
เดียว) แห่งจิต ... สภาวะที่นึก ... สภาวะที่รู้แจ้ง ... สภาวะที่รู้ชัด ... สภาวะที่จำได้ ...
สภาวะที่มีรสเป็นอย่างเดียวกันควรรู้อย่าง

สภาวะที่รู้แห่งอภิญาญควรรู้อย่าง สภาวะที่พิจารณาแห่งปริญา ... สภาวะที่
สละแห่งปหานะ ... สภาวะที่มีรสเป็นอย่างเดียวกันแห่งภavana ... สภาวะที่ถูกต้อง
แห่งสังคิกิริยา ... สภาวะที่เป็นกองแห่งขันธ์ทั้งหลาย ... สภาวะที่ทรงไว้แห่งธาตุ
ทั้งหลาย ... สภาวะที่ต่อแห่งอายตนะทั้งหลาย ... สภาวะที่ปัจจัยปรุงแต่งแห่ง
สังขตธรรม ... สภาวะที่ปัจจัยมิได้ปรุงแต่งแห่งอสังขตธรรมควรรู้อย่าง

[๑๔] สภาวะแห่งจิตควรรู้อย่าง สภาวะที่ไม่มีระหว่างคั่นแห่งจิต ... สภาวะที่
ออกแห่งจิต ... สภาวะที่หลีกไปแห่งจิต ... สภาวะที่เป็นเหตุแห่งจิต ... สภาวะที่เป็น
ปัจจัยแห่งจิต ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งจิต ... สภาวะที่เป็นภูมิแห่งจิต ... สภาวะที่เป็น
อารมณ์แห่งจิต ... สภาวะที่เป็นโคจรแห่งจิต ... สภาวะที่เที่ยวไปแห่งจิต ... สภาวะ
ที่ไปแห่งจิต ... สภาวะที่นำไปแห่งจิต ... สภาวะที่นำออกแห่งจิต ... สภาวะที่สลัด
ออกแห่งจิตควรรู้อย่าง

[๑๕] สภาวะที่นึกในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ (มีอารมณ์เดียว) ควรรู้อย่าง
สภาวะที่รู้แจ้งในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่รู้ชัดในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ...
สภาวะที่จำได้ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เป็นธรรมเอกมุขขึ้นในจิตที่เป็น
เอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เนื่องในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่แล่นไปในจิต
ที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ส่องใสในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ตั้ง
มั่นในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่หลุดพ้นในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ...
สภาวะที่เห็นว่า “นี้จะเฮียด” ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ทำให้
เป็นดุจญาณในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ทำให้เป็นที่ตั้งในจิตที่เป็น
เอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ตั้งขึ้นเนื่อง ๆ ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่
อบรมในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ปรารถนเสมอดีในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ
... สภาวะที่กำหนดในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เป็นบริวารในจิตที่เป็น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามมรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

เอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เต็มรอบในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ประชุม
 ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่อธิษฐานในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะ
 ที่ปฏิบัติในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เจริญในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะ
 ที่ทำให้มากในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่รวมดีในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ...
 สภาวะที่หลุดพ้นด้วยดีในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ตรัสรู้^๑ ในจิตที่เป็น
 เอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ตรัสรู้ตาม^๒ ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ตรัสรู้
 เฉพาะ^๓ ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ตรัสรู้พร้อม^๔ ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ
 ... สภาวะที่ให้ตรัสรู้ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ให้ตรัสรู้ตามในจิตที่เป็น
 เอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ให้ตรัสรู้เฉพาะในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่ให้
 ตรัสรู้พร้อมในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เป็นไปในฝ่ายตรัสรู้ในจิตที่เป็น
 เอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เป็นไปในฝ่ายตรัสรู้ตามในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ...
 สภาวะที่เป็นไปในฝ่ายตรัสรู้เฉพาะในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่เป็นไป
 ในฝ่ายตรัสรู้พร้อมในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่สว่างในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ
 ... สภาวะที่สว่างขึ้นในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่สว่างเนื่อง ๆ ในจิตที่
 เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่สว่างเฉพาะในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ... สภาวะที่
 สว่างพร้อมในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณควรรู้อย่าง

[๑๖] สภาวะที่อริยมรรคให้สว่างควรรู้อย่าง สภาวะที่อริยมรรคให้รุ่งเรือง ...
 สภาวะที่อริยมรรคทำให้กิเลสเร้าร้อน ... สภาวะที่อริยมรรคไม่มีมลทิน ... สภาวะที่
 อริยมรรคปราศจากมลทิน ... สภาวะที่อริยมรรคหมดมลทิน ... สภาวะที่อริยมรรค
 สงบ ... สภาวะที่อริยมรรคให้กิเลสระงับ ... สภาวะแห่งวิเวก ... สภาวะที่ดำเนินไป
 ในวิเวก ... สภาวะแห่งความคลายกำหนด ... สภาวะที่ดำเนินไปในความคลาย
 กำหนด ... สภาวะแห่งความดับ ... สภาวะที่ดำเนินไปในความดับ ... สภาวะแห่ง
 การสละ ... สภาวะที่ดำเนินไปในการสละ ... สภาวะแห่งความพ้น ... สภาวะที่
 ดำเนินไปในความพ้นควรรู้อย่าง

เชิงอรรถ :

^๑ สภาวะที่ตรัสรู้ ในที่นี้หมายถึงตรัสรู้โสดาปัตติมรรค (ข.ป.อ. ๑/๑๕/๑๑๐)

^๒ สภาวะที่ตรัสรู้ตาม ในที่นี้หมายถึงตรัสรู้สกทาคามิมรรค (ข.ป.อ. ๑/๑๕/๑๑๐)

^๓ สภาวะที่ตรัสรู้เฉพาะ ในที่นี้หมายถึงตรัสรู้อนาคามิมรรค (ข.ป.อ. ๑/๑๕/๑๑๐)

^๔ สภาวะที่ตรัสรู้พร้อม ในที่นี้หมายถึงตรัสรู้อรหัตตมรรค (ข.ป.อ. ๑/๑๕/๑๑๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

สภาวะแห่งฉันทะควรรู้อย่าง สภาวะที่เป็นมูลแห่งฉันทะ ... สภาวะที่เป็นบาทแห่งฉันทะ ... สภาวะที่เป็นประธานแห่งฉันทะ ... สภาวะที่สำเร็จแห่งฉันทะ ... สภาวะที่น้อมไปแห่งฉันทะ ... สภาวะที่ประคองไว้แห่งฉันทะ ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งฉันทะ ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งฉันทะ ... สภาวะที่เห็นแห่งฉันทะควรรู้อย่าง

สภาวะแห่งวิริยะควรรู้อย่าง สภาวะที่เป็นมูลแห่งวิริยะ ... สภาวะที่เป็นบาทแห่งวิริยะ ... สภาวะที่เป็นประธานแห่งวิริยะ ... สภาวะที่สำเร็จแห่งวิริยะ ... สภาวะที่น้อมไปแห่งวิริยะ ... สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิริยะ ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งวิริยะ ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งวิริยะ ... สภาวะที่เห็นแห่งวิริยะควรรู้อย่าง

สภาวะแห่งจิตตะควรรู้อย่าง สภาวะที่เป็นมูลแห่งจิตตะ ... สภาวะที่เป็นบาทแห่งจิตตะ ... สภาวะที่เป็นประธานแห่งจิตตะ ... สภาวะที่สำเร็จแห่งจิตตะ ... สภาวะที่น้อมไปแห่งจิตตะ ... สภาวะที่ประคองไว้แห่งจิตตะ ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งจิตตะ ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิตตะ ... สภาวะที่เห็นแห่งจิตตะควรรู้อย่าง

สภาวะแห่งวิมังสาควรรู้อย่าง สภาวะที่เป็นมูลแห่งวิมังสา ... สภาวะที่เป็นบาทแห่งวิมังสา ... สภาวะที่เป็นประธานแห่งวิมังสา ... สภาวะที่สำเร็จแห่งวิมังสา ... สภาวะที่น้อมไปแห่งวิมังสา ... สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิมังสา ... สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งวิมังสา ... สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งวิมังสา ... สภาวะที่เห็นแห่งวิมังสาควรรู้อย่าง

[๑๗] สภาวะแห่งทุกขควรรู้อย่าง สภาวะที่บีบคั้นแห่งทุกข ... สภาวะที่ปลงจัญปรงแต่แห่งทุกข ... สภาวะที่ทำให้เดือดร้อนแห่งทุกข ... สภาวะที่แปรผันแห่งทุกข ... สภาวะแห่งสมุทัย ... สภาวะที่ประมวลมาแห่งสมุทัย ... สภาวะที่เป็นเหตุแห่งสมุทัย ... สภาวะที่เกี่ยวข้องแห่งสมุทัย ... สภาวะที่พัวพันแห่งสมุทัย ... สภาวะแห่งนิโรธ ... สภาวะที่เป็นเครื่องสลัดออกแห่งนิโรธ ... สภาวะที่เป็นวิเวกแห่งนิโรธ... สภาวะที่เป็นอสังขตะแห่งนิโรธ ... สภาวะที่เป็นอมตะแห่งนิโรธ ... สภาวะแห่งมรรค ... สภาวะที่นำออกแห่งมรรค ... สภาวะที่เป็นเหตุแห่งมรรค ... สภาวะที่เห็นแห่งมรรค ... สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งมรรคควรรู้อย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

สภาวะที่เป็นของแท้ควรรู้อย่าง สภาวะที่เป็นอนัตตา ... สภาวะที่เป็นจริง ...
 สภาวะที่รู้แจ้ง ... สภาวะที่รู้อย่าง ... สภาวะที่กำหนดรู้ ... สภาวะที่เป็นธรรม ...
 สภาวะที่เป็นธาตุ ... สภาวะที่รู้ ... สภาวะที่ทำให้แจ้ง ... สภาวะที่ถูกต้อง ... สภาวะ
 ที่ตรัสรู้ควรรู้อย่าง

[๑๘] เนกขัมมะ (การออกจากกาม) ควรรู้อย่าง อพยาบาท (ความไม่พยาบาท)
 ... อาโลกสัญญา (ความหมายรู้ในนิมิตแห่งแสงสว่าง) ... อวิกเขปะ (ความไม่ฟุ้งซ่าน)
 ... ธรรมวัตถาน (ความกำหนดธรรม) ... ญาณ (ความรู้) ... ปามุชชะ (ความปราโมทย์)
 ควรรู้อย่าง

ปฐมฌานควรรู้อย่าง ทุตติฌาน ... ตติยฌาน ... จตตฌาน ... อากาสาณัญ-
 ฌายตนสมาบัติ ... วิญญาณัญฌายตนสมาบัติ ... อากิญจัญญายตนสมาบัติ ...
 เวนัสัญญานาสนัญญายตนสมาบัติควรรู้อย่าง

อนิจจานุปัสสนาควรรู้อย่าง ทุกขานุปัสสนา ... อนัตตานุปัสสนา ... นิพพิทานุ-
 ปัสสนา ... วิศวคานุปัสสนา ... นิโรธานุปัสสนา ... ปฏินิสสัคคานุปัสสนา ... ขยานุ-
 ปัสสนา (การพิจารณาเห็นความสิ้นไป) ... วยานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความ
 เสื่อมไป) ... วิปริณามานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความแปรผัน) ... อนิมิตตานุ-
 ปัสสนา (การพิจารณาเห็นความไม่มีนิมิต) ... อัปปณฺหิตานุปัสสนา (การพิจารณา
 เห็นความไม่มีที่ตั้ง) ... สญฺญตานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความว่าง) ...
 อธิปฺปญฺญาธมฺมวิปัสสนา (การพิจารณาเห็นธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง) ... ยถากุต-
 ญาณทสฺสนะ (การรู้เห็นตามความเป็นจริง) ... อาทินวานุปัสสนา (การพิจารณา
 เห็นโทษ) ... ปฏิสังขานุปัสสนา (การตามพิจารณา) ... วิวิญฺญานานุปัสสนา (การ
 พิจารณาเห็นอุบายที่จะหลีกเลี่ยง) ควรรู้อย่าง

[๑๙] โสตาปัตติมรรคควรรู้อย่าง โสตาปัตตติผลสมาบัติ ... สกทาคามิมรรค ...
 สกทาคามิผลสมาบัติ ... อนาคามิมรรค ... อนาคามิผลสมาบัติ ... อรหัตตมรรค ...
 อรหัตตผลสมาบัติควรรู้อย่าง

ชื่อว่าสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อควรรู้อย่าง ชื่อว่าวิริยอินทรีย์ เพราะมี
 สภาวะประคองไว้ ... ชื่อว่าสติอินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ... ชื่อว่าสมาธิอินทรีย์
 เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ... ชื่อว่าปัญญาอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็นควรรู้อย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธาควรรู้อย่าง
ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ... ชื่อว่าสติพละ
เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ... ชื่อว่าสมาธิพละ เพราะมีสภาวะ
ไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ ... ชื่อว่าปัญญาพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะ
อวิชชาควรรู้อย่าง

ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่นควรรู้อย่าง ชื่อว่าธัมมวิจย-
สัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะเลือกเฟ้นธรรม ... ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ เพราะมี
สภาวะประคองไว้ ... ชื่อว่าปีติสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะแผ่ไป ... ชื่อว่าปีสัทธิ-
สัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะสงบ ... ชื่อว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะไม่
ฟุ้งซ่าน ... ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะพิจารณาควรรู้อย่าง

ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็นควรรู้อย่าง ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมี
สภาวะตรึกตรอง ... ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนด ... ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ
เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ... ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะผ่องแผ้ว ... ชื่อว่า
สัมมาวายามะ เพราะมีสภาวะประคองไว้ ... ชื่อว่าสัมมาสติ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ...
ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่านควรรู้อย่าง

ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ควรรู้อย่าง ชื่อว่าพละ เพราะมีสภาวะไม่
หวั่นไหว ... ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะนำออก ... ชื่อว่ามรรค เพราะมีสภาวะ
เป็นเหตุ ... ชื่อว่าสติปัญญา เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ... ชื่อว่าสัมมัปปธาน เพราะมี
สภาวะดำรงไว้ ... ชื่อว่าอิทธิบาท เพราะมีสภาวะสำเร็จ ... ชื่อว่าสังขละ เพราะมี
สภาวะเป็นของแท้ ... ชื่อว่าสมถะ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ... ชื่อว่าวิปัสสนา
เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น ... ชื่อว่าสมถะและวิปัสสนา เพราะมีสภาวะมีรสเป็น
อย่างเดียวกัน ... ชื่อว่าธรรมที่เป็นคู่กัน เพราะมีสภาวะไม่ลวงเลยกันควรรู้อย่าง

ชื่อว่าศีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะสำรวจควรรู้อย่าง ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะ
มีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ... ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิ เพราะมีสภาวะเห็น ... ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะ
มีสภาวะหลุดพ้น ... ชื่อว่าวิชชา เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง ... ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมี

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

สภาวะสละ ... ชื่อว่าญาณในความสิ้นไป เพราะมีสภาวะตัดขาด ... ชื่อว่าอนุปาทญาณ^๑ เพราะมีสภาวะสงบระงับควรรู้อย่าง

[๒๐] ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูลควรรู้อย่าง ชื่อว่ามนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมภูฐาน ... ชื่อว่าผัสสะ เพราะมีสภาวะประมวลมา ... ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะประชุม ... ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน ... ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ... ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมนั้น ... ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร ... ชื่อว่าธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุดควรรู้อย่าง

ธรรมใด ๆ ที่รู้อย่างแล้ว ธรรมนั้น ๆ ก็เป็นอันรู้แล้ว ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมเหล่านี้ควรรู้อย่าง” ปัญญา รู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (ญาณในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมา) (๑)

หุติยภาณวาร จบ

[๒๑] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้” ปัญญา รู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ เป็นอย่างไร คือ

ธรรม ๑ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ ผัสสะซึ่งมีอัสวะเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน

ธรรม ๒ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ นาม ๑ รูป ๑

ธรรม ๓ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ เวทนา ๓

ธรรม ๔ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ อาหาร ๔

ธรรม ๕ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ อุปาทานชั้น ๕

ธรรม ๖ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ आयตนะภายใน ๖

เชิงอรรถ :

^๑ อนุปาทญาณ หมายถึงญาณในอริยผล (ข.ป.อ. ๑/๑๙/๑๑๗)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๒๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ธรรม ๗ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ วิญญาณลลิตี ๗^๑

ธรรม ๘ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ โลกธรรม ๘

ธรรม ๙ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ สัตตาวาส ๙^๒

ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรกำหนดรู้ คือ आयตนะ ๑๐

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรกำหนดรู้ สิ่งทั้งปวงที่ควรกำหนดรู้ คืออะไร

คือ จักขุควรกำหนดรู้ รูปควรกำหนดรู้ จักขุวิญญาณควรกำหนดรู้

จักขุสัมผัสควรกำหนดรู้ สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น
เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยควรกำหนดรู้

โสตะควรกำหนดรู้ สัททะ ฯลฯ

ฆานะควรกำหนดรู้ คันธะ ฯลฯ

ชีวหาควรกำหนดรู้ รส ฯลฯ

กายควรกำหนดรู้ โผฏฐัพพะ ฯลฯ

มโนควรกำหนดรู้ ธรรมารมณฺ์ ... มโนวิญญาณ ... มโนสัมผัส ... สุขเวทนา
ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยควรกำหนดรู้

รูปควรกำหนดรู้ เวทนาควรกำหนดรู้ สัญญาควรกำหนดรู้ สังขารควร
กำหนดรู้ วิญญาณควรกำหนดรู้

จักขุควรกำหนดรู้ ฯลฯ ชราและมรณะ ฯลฯ ธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือ
นิพพานเพราะมีสภาวะเป็นที่สุดควรกำหนดรู้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้

เชิงอรรถ :

^๑ วิญญาณลลิตี ๗ ได้แก่ (๑) สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกมนุษย์ เทพบางเหล่า
วินิปาติกะ(เปรต)บางเหล่า (๒) สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เหล่าเทพจำพวก
พรหมผู้เกิดในภูมิปรหมณาน (๓) สัตว์บางพวกมีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกเทพ
อาริสสระ (๔) สัตว์บางพวกมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพสุภกิลหะ
(๕) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นอากาศาณัญจายตนะ (๖) สัตว์บางพวกผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณัญจายตนะ
(๗) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นอากิญจัญญายตนะ (ข.ป.อ. ๑/๒๑/๑๒๐)

^๒ สัตตาวาส ๙ ได้แก่ ข้อ (๑-๔) ตรงกับวิญญาณลลิตี ๔ ข้อต้น, (๕) สัตว์บางพวก ไม่มีสัญญา ไม่เสวย
เวทนา เช่น เหล่าเทพอสัญญีสัตว์, ข้อ (๖-๘) ตรงกับวิญญาณลลิตี ข้อที่ ๕-๗, (๙) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึง
ชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ (ข.ป.อ. ๑/๒๑/๑๒๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

ธรรมใด ๆ ได้ธรรมนั้น ๆ แล้ว ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้

[๒๒] บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้เนกขัมมะ ได้เนกขัมมะแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อพยาบาท ได้อพยาบาทแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อาโลกสัญญา ได้อาโลกสัญญาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อวิกเขปะ ได้อวิกเขปะแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ธัมมวัตถาน ได้ธัมมวัตถานแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ญาณ ได้ญาณแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ปามุขชะ ได้ปามุขชะแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้

บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ปฐมฌาน ได้ปฐมฌานแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ทุติยฌาน ฯลฯ ตติยฌาน ฯลฯ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้จตุตถฌาน ได้จตุตถฌานแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้

บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อากาศาณัญจายตนสมาบัติ ได้อากาศาณัญจายตนสมาบัติแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้วิญญาณัญจายตนสมาบัติ ได้วิญญาณัญจายตนสมาบัติแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อากิญจัญญายตนสมาบัติ ได้อากิญจัญญายตนสมาบัติแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อนิจจานุปีสสนา ได้อนิจจานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ทุกขานุปีสสนา ได้ทุกขานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อนัตตานุปีสสนา ได้อนัตตานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้

บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้นิพพิทานุปีสสนา ได้นิพพิทานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้วิราคานุปีสสนา ได้วิราคานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้นิโรธานุปีสสนา ได้นิโรธานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ปฏิบัติสัสคคานุปีสสนา ได้ปฏิบัติสัสคคานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ชยานุปีสสนา ได้ชยานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ชยานุปีสสนา ได้ชยานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้วิปริณามานุปีสสนา ได้วิปริณามานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้

บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อนิमितตานุปีสสนา ได้อนิमितตานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อัปปณิหิตานุปีสสนา ได้อัปปณิหิตานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้สุญญตานุปีสสนา ได้สุญญตานุปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อธิปัญญาธัมมวิปีสสนา ได้อธิปัญญาธัมมวิปีสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

แล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้ยถาภูตญาณทัสสนะ ได้ยถาภูตญาณ-
 ทัสสนะแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้
 บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อาทินวานุปัสสนา ได้อาทินวานุปัสสนาแล้ว ธรรมนั้น
 เป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้
 ปฏิสังขานุปัสสนา ได้ปฏิสังขานุปัสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้น
 กำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้วิวิฏฐานานุปัสสนา
 ได้วิวิฏฐานานุปัสสนาแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้ว
 อย่างนี้

บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้โสดาปัตติมรรค ได้โสดาปัตติมรรคแล้ว ธรรม
 นั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อ
 ต้องการได้สกทาคามิมรรค ได้สกทาคามิมรรคแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้น
 กำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อนาคามิมรรค
 ได้อนาคามิมรรคแล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้ว
 อย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการได้อรหัตตมรรค ได้อรหัตตมรรคแล้ว ธรรมนั้น
 เป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณาแล้วอย่างนี้ บุคคลพยายามเพื่อต้องการ
 ได้ธรรมใด ๆ ได้ธรรมนั้น ๆ แล้ว ธรรมนั้นเป็นธรรมอันบุคคลนั้นกำหนดรู้และพิจารณา
 แล้วอย่างนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
 เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควร
 กำหนดรู้" ปัญญาชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๒)

[๒๓] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควรละ" ปัญญาชัด
 ธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ เป็นอย่างไร คือ

ธรรม ๑ อย่างที่ควรละ คือ อัสสมิมานะ^๑

ธรรม ๒ อย่างที่ควรละ คือ อวิชชา ๑ ภวตัณหา ๑

ธรรม ๓ อย่างที่ควรละ คือ ตัณหา ๓

ธรรม ๔ อย่างที่ควรละ คือ โหชะ ๔

เชิงอรรถ :

^๑ อัสสมิมานะ หมายถึงความถือตัวว่ามีอยู่ในอุปาทานชั้น ๕ มีรูปเป็นต้น (ข.ป.อ. ๑/๒๓/๑๒๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ธรรม ๕ อย่างที่ควรละ คือ นิวรณ์ ๕

ธรรม ๖ อย่างที่ควรละ คือ ตัณหา ๖

ธรรม ๗ อย่างที่ควรละ คือ อนุสัย ๗

ธรรม ๘ อย่างที่ควรละ คือ มิจฉัตตะ ๘^๑

ธรรม ๙ อย่างที่ควรละ คือ ธรรมที่มีตัณหาเป็นมูล ๙^๒

ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรละ คือ มิจฉัตตะ ๑๐^๓

[๒๔] ปหานะ ๒ คือ

๑. สมุจเฉทปหานะ (การละด้วยการตัดขาด)

๒. ปฏิปัสสัทธิปหานะ (การละด้วยสงบระงับ)

สมุจเฉทปหานะซึ่งเป็นโลกุตตรมรรคและปฏิบัติปหานะซึ่งเป็นโลกุตตรผล
ในขณะแห่งผล ย่อมมีแก่นบุคคลผู้เจริญมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป

ปหานะ ๓ คือ

๑. เนกขัมมปหานะ เป็นเครื่องสลัดออกจากกาม

๒. อรูปฌาน เป็นเครื่องสลัดออกจากรูปฌาน

๓. นิโรธ เป็นเครื่องสลัดออกจากสังขตธรรมที่เกิดขึ้นแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

บุคคลผู้ได้เนกขัมมะย่อมละและสละกามได้ บุคคลผู้ได้อรุปฌานย่อมละและ
สละรูปได้ บุคคลผู้ได้นิโรธย่อมละและสละสังขารได้

เชิงอรรถ :

^๑ มิจฉัตตะ ๘ ได้แก่ (๑) มิจฉาทิฏฐิ (๒) มิจฉาสังกัปปะ (๓) มิจฉาวาจา (๔) มิจฉากัมมันตะ
(๕) มิจฉาอาชีวะ (๖) มิจฉาวายามะ (๗) มิจฉาสติ (๘) มิจฉาสมามิ (ข.ป.อ. ๑/๒๓/๑๒๙)

^๒ ธรรมที่มีตัณหาเป็นมูล ๙ ได้แก่ (๑) ปริเยสนา (๒) ลากะ (๓) วินิจจยะ (๔) ฉันทราคะ
(๕) อัชโณसानะ (๖) ปรีคคหะ (๗) มัจฉริยะ (๘) อารักขกะ (๙) อารักขาธิกรณะ (ข.ป.อ. ๑/๒๓/๑๓๐)

^๓ มิจฉัตตะ ๑๐ ได้แก่ มิจฉัตตะ ๘ เพิ่มมิจฉาญาณและมิจฉาวิมุตติอีก ๒ จึงเป็น ๑๐ (ข.ป.อ. ๑/๒๓/๑๓๑)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ปหานะ ๔ คือ

๑. เมื่อรู้แจ้งทุกขสังขด้วยการกำหนดรู้ ชื่อว่าย่อมลละ (กิเลสที่ควรละ) ได้
๒. เมื่อรู้แจ้งสมุทยสังขด้วยการละ ชื่อว่าย่อมลละ (กิเลสที่ควรละ) ได้
๓. เมื่อรู้แจ้งนิโรธสังขด้วยการทำให้แจ้ง ชื่อว่าย่อมลละ (กิเลสที่ควรละ) ได้
๔. เมื่อรู้แจ้งมัคคสังขด้วยการเจริญ ชื่อว่าย่อมลละ (กิเลสที่ควรละ) ได้

ปหานะ ๕ คือ

๑. วิกขัมภนปหานะ (การละด้วยการข่มไว้)
๒. ตทังคปหานะ (การละด้วยองค์นั้น ๆ)
๓. สมุจเฉทปหานะ (การละด้วยการตัดขาด)
๔. ปฏิปัสสัทธิปหานะ (การละด้วยสงบระงับ)
๕. นิสสรณปหานะ (การละด้วยสลัดออกได้)

การละนิรณด้วยข่มไว้ย่อมลมีแก่บุคคลผู้เจริญปรุ้มฉาน การละทวิญญิ-
สังโยชนด้วยองค์นั้น ๆ ย่อมมีแก่บุคคลผู้เจริญสมาธิซึ่งเป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส
สมุจเฉทปหานะซึ่งเป็นโลกุตตรมรรค และปฏิปัสสัทธิปหานะซึ่งเป็นโลกุตตรผล
ในขณะที่แห่งผล ย่อมมีแก่บุคคลผู้เจริญมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป และนิสสรณปหานะ
เป็นนิโรธ คือพระนิพพาน

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรละ **สิ่งทั้งปวงที่ควรละ** คืออะไร

คือ จักขุควรละ รูปควรละ จักขุวิญญานควรละ จักขุสัมผัสควรละ สุขเวทนา
ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยควรละ

โสตะควรละ สัททะ ฯลฯ

ฆานะควรละ คันธะ ฯลฯ

ชีวหาควรละ รส ฯลฯ

กายควรละ โผฏฐัพพะ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

มโนควรละ ธรรมารมณควรละ มโนวิญญานควรละ มโนสัมผัสควรละ
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้ทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย
ควรละ

พระโยคาวจรเมื่อเห็นรูป ชื่อว่ายอมละ(กิเลสที่ควรละ)ได้ เมื่อเห็นเวทนา ฯลฯ
เมื่อเห็นสัญญา ฯลฯ เมื่อเห็นสังขาร ฯลฯ เมื่อเห็นวิญญาน(โดยความเป็น
ของไม่เที่ยงเป็นต้น) ชื่อว่ายอมละ(กิเลสที่ควรละ)ได้ เมื่อเห็นจักขุ ฯลฯ เมื่อเห็น
ขราและมรณะ ฯลฯ เมื่อเห็นธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะ
เป็นที่สุด ชื่อว่ายอมละ(กิเลสที่ควรละ)ได้ ธรรมใด ๆ ที่ละได้แล้ว ธรรมนั้น ๆ เป็น
อันละได้แล้ว

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมเหล่านี้
ควรละ” ปัญญาชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๓)

ตติยภาณวาร จบ

[๒๕] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมเหล่านี้ควรเจริญ” ปัญญา
ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ เป็นอย่างไร คือ

ธรรม ๑ อย่างที่ควรเจริญ คือ กายคตาสติที่ประกอบด้วยความสำราญ

ธรรม ๒ อย่างที่ควรเจริญ คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑

ธรรม ๓ อย่างที่ควรเจริญ คือ สมาธิ ๓

ธรรม ๔ อย่างที่ควรเจริญ คือ สติปัญญา ๔

ธรรม ๕ อย่างที่ควรเจริญ คือ สัมมาสมาธิอันมีองค์ ๕^๑

ธรรม ๖ อย่างที่ควรเจริญ คือ อนุสสติฐาน (อนุสสติที่เป็นเหตุ) ๖

เชิงอรรถ :

^๑ สัมมาสมาธิอันมีองค์ ๕ ได้แก่ ความแผ่ชานแห่งปิติ, ความแผ่ชานแห่งสุข, ความแผ่ชานแห่งจิต, ความ
แผ่ชานแห่งแสงสว่าง, นิमितคือการศึกษา (ข.ป.อ. ๑/๒๕/๑๓๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ธรรม ๗ อย่างที่ควรเจริญ คือ โภชณงค์ ๗

ธรรม ๘ อย่างที่ควรเจริญ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘

ธรรม ๙ อย่างที่ควรเจริญ คือ ปาริสุทธิปธานียังคะ ^๙

ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรเจริญ คือ กสิณ ๑๐

[๒๖] ภาวนา ๒ อย่าง คือ

๑. โลกียภาวนา
๒. โลกุตตรภาวนา

ภาวนา ๓ อย่าง คือ

๑. การเจริญธรรมที่เป็นรูปาวจรกุศล
๒. การเจริญธรรมที่เป็นอรูปาวจรกุศล
๓. การเจริญธรรมที่เป็นโลกุตตรกุศล

การเจริญธรรมที่เป็นรูปาวจรกุศลอย่างหยาบก็มี ปานกลางก็มี ประณีตก็มี
การเจริญธรรมที่เป็นอรูปาวจรกุศลอย่างหยาบก็มี ปานกลางก็มี ประณีตก็มี
การเจริญธรรมที่เป็นโลกุตตรกุศลประณีตอย่างเดียว

[๒๗] ภาวนา ๔ อย่าง คือ

๑. เมื่อรู้แจ้งทุกขสังขด้วยการกำหนดรู้ ชื่อว่าเจริญ
๒. เมื่อรู้แจ้งสมุทยสังขด้วยการละ ชื่อว่าเจริญ
๓. เมื่อรู้แจ้งนิโรธสังขด้วยการทำให้แจ้ง ชื่อว่าเจริญ
๔. เมื่อรู้แจ้งมัคคสังขด้วยการเจริญ ชื่อว่าเจริญ

เหล่านี้ ชื่อว่าภาวนา ๔

เชิงอรรถ :

^๙ ปาริสุทธิปธานียังคะ ๙ ได้แก่ (๑) สิวีสุทธิ (๒) จิตตวิสุทธิ (๓) ทิณฺณวิสุทธิ (๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ (๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ (๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ (๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ (๘) ปัญญาวิสุทธิ (๙) วิมุตติวิสุทธิ (ข.ป.อ. ๑/๒๕/๑๓๘)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ภาวนาแม่อีก ๔ อย่าง คือ

๑. เอสนาภาวนา
๒. ปฏิลาภภาวนา
๓. เอกรสาภาวนา
๔. อาเสวนาภาวนา

เอสนาภาวนา เป็นอย่างไร

คือ เมื่อพระโยคาวจรทั้งปวงเข้าสมาธิอยู่ ธรรมทั้งหลายที่เกิดในส่วนเบื้องต้นนั้นมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้น ภาวนานี้จึงชื่อว่าเอสนาภาวนา

ปฏิลาภภาวนา เป็นอย่างไร

คือ เมื่อพระโยคาวจรทั้งปวงเข้าสมาธิแล้ว ธรรมทั้งหลายที่เกิดในอัปปนาอันไม่ล่วงเลยกันและกัน เพราะฉะนั้น ภาวนานี้จึงชื่อว่าปฏิลาภภาวนา

เอกรสาภาวนา เป็นอย่างไร

คือ เมื่อพระโยคาวจรเจริญสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะนุ่มใจเชื่อ อินทรีย์อีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญวิริยอินทรีย์ เพราะมีสภาวะระคองไว้ อินทรีย์อีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทรีย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น อินทรีย์อีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิอินทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน อินทรีย์อีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิอินทรีย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

เมื่อพระโยคาวจรเจริญปัญญาในทริย เพราะมีสภาวะเห็น อินทรีย์อีก ๔ อย่าง ก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งปัญญาในทริย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสัทธาพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา พละอีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยอำนาจแห่งสัทธาพละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าพละทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญวิริยพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน พละอีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งวิริยพละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าพละทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสติพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท พละอีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสติพละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าพละทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ พละอีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิพละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าพละทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญปัญญาพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา พละอีก ๔ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งปัญญาพละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าพละทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสติสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น โพชฌงค์อีก ๖ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะเลือกพ้น โพชฌงค์อีก ๖ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

เมื่อพระโยคาวจรเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะระคองไว้ โพชฌงค์
อีก ๖ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งวิริยสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญปีติสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะแผ่ชาน โพชฌงค์
อีก ๖ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งปีติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญปีสัสติสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะสงบ โพชฌงค์อีก
๖ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งปีสัสติสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งชาน โพชฌงค์
อีก ๖ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิสัมโพชฌงค์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะพิจารณา โพชฌงค์
อีก ๖ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าโพชฌงค์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่าง
เดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น องค์มรรคอีก ๗ อย่าง
ก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา
เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรึกตรอง องค์มรรค
อีก ๗ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสัมมาสังกัปปะ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนด องค์มรรคอีก ๗
อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสัมมาวาจา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน องค์มรรคอีก ๗ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะมีสภาวะผ่องแผ้ว องค์มรรคอีก ๗ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะมีสภาวะประคองไว้ องค์มรรคอีก ๗ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะมีสภาวะตั้งมั่น องค์มรรคอีก ๗ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน องค์มรรคอีก ๗ อย่างก็มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งสมาธิถึงขั้นฌาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าองค์มรรคทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ภาวนานี้จึงชื่อว่า เอกรสภาวนา

อาเสวนาภาวนา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าสมาธิในเวลาเช้าก็ได้ กลางวันก็ได้ เย็นก็ได้ ก่อนอาหารก็ได้ หลังอาหารก็ได้ ปฐมยามก็ได้ มัชฌิมยามก็ได้ ปัจฉิมยามก็ได้ ตลอดคืนก็ได้ ตลอดวันก็ได้ ตลอดคืนและวันก็ได้ ตลอดข้างขึ้นและข้างแรมก็ได้ ตลอดฤดูฝนก็ได้ ฤดูหนาวก็ได้ ฤดูร้อนก็ได้ ตลอดปฐมวัยก็ได้ มัชฌิมวัยก็ได้ ปัจฉิมวัยก็ได้ ภาวนานี้จึงชื่อว่าอาเสวนาภาวนา

ภาวนา ๔ อย่างเหล่านี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยสutta [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

[๒๘] อีกประการหนึ่ง **ภาวนา ๔ อย่าง** คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้น
ไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่าง
เดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรม
นั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

**ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่
ล่วงเลยกัน เป็นอย่างไร**

คือ เมื่อพระโยคาวจรละกามฉันทะ (ความพอใจในกาม) ธรรมทั้งหลายที่เกิด
ด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา
เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

เมื่อละพยาบาท (ความคิดร้าย) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอพยาบาท
ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละถีนมิทตะ (ความหตุ) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอาโลกสิญญา
ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอวิกเขปะ
ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละวิจิกิจฉา (ความสังเลสงสัย) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่ง
ธัมมวัตถถาน ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งญาณ ย่อม
ไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอรัมดี (ความไม่ยินดี) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งปามุชชะ ย่อม
ไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละนิรวณทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งปฐมณาน ย่อมไม่
ล่วงเลยกันและกัน ...

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

เมื่อละวิตกและวิจารณ์ ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งทุดิยฌาน ย่อมไม่
ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละปีติ ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งตติยฌาน ย่อมไม่ล่วงเลยกัน
และกัน ...

เมื่อละสุขและทุกข์ ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งจตุตถฌาน ย่อมไม่
ล่วงเลยกันและกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรม
ทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

เมื่อพระโยคาวจรละรูปสัญญา (ความหมายรูรูปร่าง) ปฏิกขสัญญา (ความหมาย
รู้ความกระทบกระทั่งในใจ) นานัตตสัญญา (ความหมายรู้ภาวะต่างกัน) ธรรมทั้งหลาย
ที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอากาสนัญญาจนสมาบัติ ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่
ล่วงเลยกัน

เมื่อละอากาสนัญญาจนสัญญา (ความหมายรู้อากาสนัญญาจนนะ) ธรรม
ทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งวิญญาณัญญาจนสมาบัติ ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนา
นั้นไม่ล่วงเลยกัน

เมื่อละวิญญาณัญญาจนสัญญา (ความหมายรู้วิญญาณัญญาจนนะ) ธรรม
ทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอากิญจัญญาจนสมาบัติ ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอากิญจัญญาจนสัญญา (ความหมายรู้อากิญจัญญาจนนะ) ธรรม
ทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งเนวสัญญานาสัญญาจนสมาบัติ ย่อมไม่ล่วงเลยกัน
และกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิด
ในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

เมื่อพระโยคาวจรละนิจสัญญา (ความหมายรู้ว่าเที่ยง) ธรรมทั้งหลายที่เกิด
ด้วยอำนาจแห่งอนิจจานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

เมื่อละสุขสัญญา (ความหมายรู้ว่าเป็นสุข) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่ง
ทุกขานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

เมื่อละอึดตัญญา (ความหมายรู้ว่าอึดตา) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอนัตตานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละนันทิ (ความยินดี) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งนิพพิทานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละราคะ (ความกำหนัด) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งวิราคานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละสมุทัย (เหตุเกิด) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งนิโรธานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอาทานะ (ความยึดถือ) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งปฏิณิสส์คคานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละขณสังญา (ความหมายรู้ว่าเป็นก้อน) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งขยานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอายุหนะ (กรรมเป็นเครื่องประมวลมา) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งวยานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละฐุสังญา (ความหมายรู้ว่ามีนคง) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งวิปริณามานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละนิมิต (เครื่องหมาย) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอนิมิตตานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละปณิธิ (ความตั้งมั่น) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอัปปณิหิตานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอภินิเวส (ความยึดมั่น) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งสุญญตานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละสาราทานาภินิเวส (ความยึดมั่นว่าเป็นแก่นสาร) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละสัมโมหาภินิเวส (ความยึดมั่นเพราะความหลง) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งยถากุตญาณทัสสนะ ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

เมื่อละอาลัยภินิเวส (ความยึดมั่นด้วยความอาลัย) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอาทีนวานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละอัปปฏิสังขา (การไม่พิจารณา) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งปฏิสังขานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละสัญญาภินิเวส (ความยึดมั่นเพราะกิเลสเครื่องประกอบ) ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งวิวิฏฐานานุปัสสนา ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

เมื่อละกิเลสที่ตั้งอยู่รวมกันกับทิวฐิ ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งโสดาปัตติมรรค ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

เมื่อละกิเลสอย่างหยาบ ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งสกทาคามิมรรค ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละกิเลสอย่างละเอียด ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอนาคามิมรรค ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน ...

เมื่อละกิเลสทั้งปวง ธรรมทั้งหลายที่เกิดด้วยอำนาจแห่งอรหัตตมรรค ย่อมไม่ล่วงเลยกันและกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นอย่างไร

คือ พระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ อินทรีย์ ๕ มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เมื่อละพยาบาท อินทรีย์ ๕ มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งอพยาบาท ฯลฯ เมื่อละกิเลสทั้งปวง อินทรีย์ ๕ มีรสเป็นอย่างเดียวกันด้วยอำนาจแห่งอรหัตตมรรค เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
อย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

**ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้น
เข้าไป เป็นอย่างไร**

คือ พระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมนำความเพียรด้วยอำนาจแห่ง
เนกขัมมะเข้าไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียร
ที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป เมื่อละพยาบาทย่อมนำความเพียรด้วยอำนาจแห่ง
อพยาบาทเข้าไป ฯลฯ เมื่อละกิเลสทั้งปวง ย่อมนำความเพียรด้วยอำนาจแห่ง
อรหัตตมรรคเข้าไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความ
เพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป

ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
อย่างนี้

ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ เป็นอย่างไร

คือ พระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมปฏิบัติเนื่อง ๆ ซึ่งเนกขัมมะ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ เมื่อละพยาบาท ย่อม
ปฏิบัติเนื่อง ๆ ซึ่งอพยาบาท เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่า
ปฏิบัติเนื่อง ๆ ฯลฯ เมื่อละกิเลสทั้งปวง ย่อมปฏิบัติเนื่อง ๆ ซึ่งอรหัตตมรรค
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ อย่างนี้

ภาวนา ๔ ประการนี้ พระโยคาวจรเมื่อเห็นรูป ชื่อว่าเจริญอยู่ เมื่อเห็นเวทนา
ฯลฯ เมื่อเห็นสัญญา ฯลฯ เมื่อเห็นสังขาร ฯลฯ เมื่อเห็นวิญญาณ ฯลฯ เมื่อเห็น
จักขุ ฯลฯ เมื่อเห็นชราและมรณะ ฯลฯ เมื่อเห็นธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน
เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด ชื่อว่าเจริญอยู่ ธรรมใด ๆ ที่ได้เจริญแล้ว ธรรมนั้น ๆ มีรส
เป็นอย่างเดียวกัน

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้
ควรเจริญ" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๔)

จตตถภาวนวาร จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

[๒๙] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง”
ปัญญาρχัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ เป็นอย่างไร คือ
 ธรรม ๑ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ เจโตวิมุตติที่ไม่กำเริบ
 ธรรม ๒ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ วิชชา ๑ วิมุตติ ๑
 ธรรม ๓ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ วิชชา ๓
 ธรรม ๔ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ สามัญญผล ๔
 ธรรม ๕ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ ธรรมชั้น ๕^๑
 ธรรม ๖ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ อภิญญา ๖
 ธรรม ๗ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ ซีณาสวพละ ๗
 ธรรม ๘ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ วิโมกข์ ๘
 ธรรม ๙ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ อนุปปพนิโรธ ๙^๒
 ธรรม ๑๐ อย่างที่ควรทำให้แจ้ง คือ อเสขธรรม ๑๐^๓
 ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง สิ่งทั้งปวงที่ควรทำให้แจ้ง คืออะไร
 คือ จักขุควรทำให้แจ้ง รูปควรทำให้แจ้ง จักขุวิญญาณควรทำให้แจ้ง จักขุ-
 สัมผัสควรทำให้แจ้ง สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะ
 จักขุสัมผัสเป็นปัจจัยควรทำให้แจ้ง
 โสตะควรทำให้แจ้ง สัททะ ฯลฯ
 ฆานะควรทำให้แจ้ง คันธะ ฯลฯ
 ชิวหาควรทำให้แจ้ง รส ฯลฯ
 กายควรทำให้แจ้ง โผฏฐัพพะ ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรมชั้น ๕ ได้แก่ (๑) สิลชั้น (๒) สมာธิชั้น (๓) ปิณญาชั้น (๔) วิมุตติชั้น (๕) วิมุตติญาณ-
 ทัสสนชั้น (ข.ป.อ. ๑/๒๙/๑๔๗)

^๒ อนุปปพนิโรธ ๙ ได้แก่ (๑) กามสัญญา (๒) วิตกวิจารณ์ (๓) ปีติ (๔) ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ (๕) รูปสัญญา
 (๖) อากาสาณัญญาตณสัญญา (๗) วิญญานัญญาตณสัญญา (๘) อากัญญาตณสัญญา (๙) สัญญาและ
 เวทนา (ข.ป.อ. ๑/๒๙/๑๔๙)

^๓ อเสขธรรม ๑๐ ได้แก่ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมาภัมมันตะ
 (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ (๙) สัมมาญาณ (๑๐) สัมมาวิมุตติ
 (ข.ป.อ. ๑/๒๙/๑๕๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

มโนควรทำให้แจ้ง ธรรมารมณควรทำให้แจ้ง มโนวิญญานควรทำให้แจ้ง
มโนสัมผัสควรทำให้แจ้ง สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น
เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยควรทำให้แจ้ง

พระโยคาวจรเมื่อเห็นรูป ชื่อว่าย่อมทำให้แจ้ง (ด้วยการทำให้เป็นอารมณ์)
เมื่อเห็นเวทนา ฯลฯ เมื่อเห็นสัญญา ฯลฯ เมื่อเห็นสังขาร ฯลฯ เมื่อเห็นวิญญาน ฯลฯ
เมื่อเห็นจักขุ ฯลฯ เมื่อเห็นชราและมรณะ ฯลฯ เมื่อเห็นธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือ
นิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด ชื่อว่าย่อมทำให้แจ้ง (ด้วยการทำให้เป็นอารมณ์)
ธรรมใด ๆ ที่ทำให้แจ้งแล้ว ธรรมนั้น ๆ เป็นธรรมที่ถูกต้องแล้ว

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้ควร
ทำให้แจ้ง" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ (๕)

[๓๐] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม
ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ ธรรม
เหล่านี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่า
สุตมยญาณ เป็นอย่างไร

คือ พระโยคาวจรผู้ได้ปฐมฌาน มีสัญญา (ความหมายรู้) และมนสิการ (การ
ทำไว้ในใจ) ที่ประกอบด้วยกามเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม มีสติ^๑ที่เป็น
ธรรมสมควรแก่ปฐมฌานนั้นตั้งอยู่ ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ มีสัญญาและ
มนสิการที่ไม่ประกอบด้วยวิตกเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ มีสัญญาและ
มนสิการที่ประกอบด้วยนิพพิทา(ความเบื่อหน่าย)(และ)วิราคะ(ความคลายกำหนัด)
เกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส

พระโยคาวจรผู้ได้ทุติยฌาน มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยวิตกเกิดขึ้น
ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม มีสติที่เป็นธรรมสมควรแก่ทุติยฌานนั้นตั้งอยู่ ธรรม

เชิงอรรถ :

^๑ สติ ในที่นี้หมายถึงนิกันติ (ความติดใจ) (ข.ป.อ.๑/๓๐/๑๕๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

นี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยอุเบกขาและสุขเกิดขึ้น
ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยนิพพิทา(และ)
วิราคะเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส

พระโยคาวจรผู้ได้ตติยฌาน มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยปีติและสุข
เกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม มีสติที่เป็นธรรมสมควรแก่ตติยฌานนั้น
ตั้งอยู่ ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบ
ด้วยอุทกขมสุขเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ มีสัญญาและมนสิการที่
ประกอบด้วยนิพพิทา (และ) วิราคะเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส

พระโยคาวจรผู้ได้จตุตถฌาน มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยอุเบกขา
เกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม มีสติที่เป็นธรรมสมควรแก่จตุตถฌานนั้น
ตั้งอยู่ ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วย
อากาสนัญญาตณณานเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ มีสัญญาและมนสิการ
ที่ประกอบด้วยนิพพิทา (และ) วิราคะเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส

พระโยคาวจรผู้ได้อากาสนัญญาตณณาน มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบ
ด้วยรูปเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม มีสติที่เป็นธรรมสมควรแก่
อากาสนัญญาตณณานนั้นตั้งอยู่ ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ มีสัญญาและ
มนสิการที่ประกอบด้วยวิญญาตณณานเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ
มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยนิพพิทา(และ)วิราคะเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วน
แห่งการฆ่าแรกกิเลส

พระโยคาวจรผู้ได้วิญญาตณณาน มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบ
ด้วยอากาสนัญญาตณณานเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม มีสติที่เป็น
ธรรมสมควรแก่วิญญาตณณานนั้นตั้งอยู่ ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่
มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยอากัญญาตณณานเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วน
แห่งคุณวิเศษ มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยนิพพิทา(และ)วิราคะเกิดขึ้น
ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส

พระโยคาวจรผู้ได้อากัญญาตณณาน มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบ
ด้วยวิญญาตณณานเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม มีสติที่เป็นธรรม
สมควรแก่อากัญญาตณณานนั้นตั้งอยู่ ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ มีสัญญา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

และมนสิการที่ประกอบด้วยเนวส์ญญานาสัญญาตณมานเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ มีสัญญาและมนสิการที่ประกอบด้วยนิพพิทา(และ)วิราคะเกิดขึ้น ธรรมนี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งความเสื่อม ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่ ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่า สุตมยญาณ (๔-๙)

[๓๑] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่า สุตมยญาณ เป็นอย่างไร

คือ การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "รูปไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่า สุตมยญาณ

การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ" การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "ชราและมรณะไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่า สุตมยญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่า สุตมยญาณ (๓-๑๒)

[๓๒] การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า "นี้ทุกขอริยสัจ นี้ทุกขสมุทยอริยสัจ นี้ทุกขนิโรธอริยสัจ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ" ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่า สุตมยญาณ เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

[๓๓] บรรดาอริยสัจ ๔ นั้น **ทุกขอริยสัจ** เป็นอย่างไร

คือ ขาดิเป็นทุกข ชราเป็นทุกข มรณะเป็นทุกข โสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัส ุปายาสเป็นทุกข การประสบกับอารมณ์^๑อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข ความพลัดพราก จากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข โดยย่อ ุปาทาน- ชันท์ ๕ เป็นทุกข

บรรดาทุกขอริยสัจนั้น **ชาติ** เป็นอย่างไร

คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด ความบังเกิด เฉพาะ ความปรากฏแห่งชันท์ ความได้อายตนะ ในหมู่มสัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า ชาติ

บรรดาทุกขอริยสัจนั้น **ชรา** เป็นอย่างไร

คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนัง เหี่ยวยุบ ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ในหมู่มสัตว์นั้น ๆ ของเหล่า สัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า ชรา

บรรดาทุกขอริยสัจนั้น **มรณะ** เป็นอย่างไร

คือ ความจติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าว คือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งชันท์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่ง ชีวิตินทรีย์ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ จากหมู่มสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า มรณะ

บรรดาทุกขอริยสัจนั้น **โสกะ** เป็นอย่างไร

คือ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายใน ความเกรียมใจ ความโทมนัส ลูกศรคือความเศร้าโศก ของผู้ ที่ถูกความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทัญญี^๒ กระทบ ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกขอย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ นี้เรียกว่า โสกะ

เชิงอรรถ :

^๑ อารมณ์ ในที่นี้หมายถึงสัตว์และสังขาร (ข.ป.อ.๑/๓๒/๑๖๐)

^๒ ทัญญี ในที่นี้หมายถึงสัมมาทัญญี (ข.ป.อ. ๑/๓๓/๑๖๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

บรรดาทุกขอริยสังขันธ์ **ปริเทวะ** เป็นอย่างไร

คือ ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่ร้องไห้ ภาวะที่คร่ำครวญ ความบ่นถึง ความพรวดเพื่อ ความรำไห้ ความพิโรธรำพัน กิริยาที่พิโรธรำพัน ภาวะที่พิโรธรำพัน ของผู้ที่ถูกความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทิวฏฐิกระทบ ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ นี้เรียกว่า ปริเทวะ

บรรดาทุกขอริยสังขันธ์ **ทุกข์** เป็นอย่างไร

คือ ความไม่สำราญทางกาย ความทุกข์ทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดจากกายสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดจากกายสัมผัส นี้เรียกว่า ทุกข์

บรรดาทุกขอริยสังขันธ์ **โทมนัส** เป็นอย่างไร

คือ ความไม่สำราญ ความไม่สำราญใจ ความทุกข์ทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดจากเจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดจากเจโตสัมผัส นี้เรียกว่า ความทุกข์ใจ

บรรดาทุกขอริยสังขันธ์ **อุปายาส** เป็นอย่างไร

คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะที่แค้น ภาวะที่เคือง ภาวะที่คับแค้น ภาวะที่แค้นเคือง ของผู้ที่ถูกความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคทรัพย์ ความเสื่อมเกี่ยวกับโรค ความเสื่อมศีล หรือความเสื่อมทิวฏฐิกระทบ ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ นี้เรียกว่า อุปายาส

บรรดาทุกขอริยสังขันธ์ **การประสพกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์** เป็นอย่างไร

คือ การไปร่วม การมาร่วม การประชุมร่วม การอยู่ร่วมกับอารมณ์อันไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ ไม่เป็นที่ชอบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือจากบุคคลผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่มีใช้ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่ง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมิทามมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

ที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่เหมาะสม ไม่ปรารถนาความหลุดพ้นจากโยคะของเขา
นี้เรียกว่า การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์

บรรดาทุกขอริยสังขนั้น **การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์** เป็น
อย่างไร

คือ การไม่ไปร่วม การไม่มาร่วม การไม่ประชุมร่วม การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์
อันเป็นที่ปรารถนาเป็นที่รักใคร่ชอบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ หรือจากบุคคลผู้ที่มีประโยชน์ มุ่งความเกื้อกูล มุ่งความเหมาะสม มุ่งความ
เกษมจากโยคะของเขา เช่น มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว มิตร^๑
อำมาตย์^๒ ญาติ หรือสาโลहित^๓ นี้เรียกว่า การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รัก
เป็นทุกข์

บรรดาทุกขอริยสังขนั้น **การไม่ได้อารมณ์ที่ปรารถนาเป็นทุกข์** เป็นอย่างไร

คือ เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า
“โฉนหนอ ขอเราอย่าได้มีความเกิดเป็นธรรมดา หรือขอความเกิดอย่าได้มาถึงเรา
เลยนะ” ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา นี้เรียกว่า การไม่ได้อารมณ์ที่
ปรารถนาเป็นทุกข์

เหล่าสัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ฯลฯ เหล่าสัตว์ผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา
ฯลฯ เหล่าสัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ฯลฯ เหล่าสัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ความ
รำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นเป็นธรรมดา ต่างก็เกิด
ความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า “โฉนหนอ ขอเราอย่าได้เป็นผู้มีความเศร้าโศก ความ
รำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นเป็นธรรมดาเลย ขอความ

เชิงอรรถ :

^๑ มิตร หมายถึงคนรู้จักกันเพราะการใช้ของในเรือนร่วมกัน เช่น ให้ของแก่กันและกันหรือรับของจากกัน
(ส.สพ.อ. ๓/๑๐๑๒/๓๖๗, ส.ฐีกา ๒/๑๐๑๒/๖๒๙)

^๒ อำมาตย์ ในที่นี้หมายถึงผู้ทำกิจร่วมกัน เช่น ปรีกษาหารือกัน ไปด้วยกัน นั่งด้วยกัน เป็นต้น (ส.สพ.อ.
๓/๑๐๑๖/๓๖๗, ส.ฐีกา ๒/๑๐๑๒/๖๒๙)

^๓ สาโลहित หมายถึงผู้ร่วมสายเลือดเดียวกัน ได้แก่ พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว เป็นต้น (อง.ต.ก.อ.
๒/๗๖/๒๒๗) หรือญาติฝ่ายมารดา (อง.ต.ก.ฐีกา ๒/๗๖/๒๙)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

เศร้าโศก ความรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้น อย่าได้มาถึง
เราเลยนะ” ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา นี้เรียกว่า การไม่ได้อารมณ์ที่
ปรารถนาเป็นทุกข์

บรรดาทุกขอริยสังขันธ์ **โดยย่อ อุปาทานขันธ์^๑ ๕ เป็นทุกข์** เป็นอย่างไร คือ

๑. รูปอุปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)
๔. สังขารอุปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)
๕. วิญญาณอุปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

เหล่านี้เรียกว่า โดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

นี้เรียกว่า ทุกขอริยสังข

[๓๔] บรรดาอริยสังข ๔ นั้น **ทุกขสมุททยอริยสังข** เป็นอย่างไร

คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีกประกอบด้วยความเพลิดเพลिनและความกำหนด
มีปกติให้เพลิดเพลिनในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม)
ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ) วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ)

ก็ตัณหานี้ เมื่อเกิด เกิดที่ไหน เมื่อตั้งอยู่ ตั้งอยู่ที่ไหน

คือ ปิยรูปสาตรูปเป็นสภาวะที่มีอยู่ในโลก ตัณหานี้เมื่อเกิด ก็เกิดที่ปิยรูป-
สาตรูปนี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาตรูปนี้

ก็อะไรเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก

คือ จักขุเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิด ก็เกิดที่จักขุนี้ เมื่อตั้งอยู่
ก็ตั้งอยู่ที่จักขุนี้ โสตะเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ฆานะเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก
ฯลฯ ชิวหาเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ กายเป็นปิยรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ **อุปาทานขันธ์** ในที่นี้หมายถึงกองที่เป็นอารมณ์ของความยึดมั่น (วิสุทธิ. ๒/๕๐๕/๑๒๒, ส.ข.อ. ๒/๑๖,
๖๓/๓๐๘, อภิ.สง.อ. ๔๔๒/๔๔๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

มโนเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิด ก็เกิดที่มโนนี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่มโนนี้

รูปเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิด ก็เกิดที่รูปนี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่รูปนี้ สัททหะเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ธรรมารมณเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ จักขุวิญญาณเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ มโนวิญญาณเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ จักขุสัมผัสเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ มโนสัมผัสเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ จักขุสัมผัสสชาเวทนาเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ มโนสัมผัสสชาเวทนาเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ รูปสัญญาเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ธัมมสัญญาเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ รูปสัญญาเจตนาเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ธัมมสัญญาเจตนาเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ รูปวิตกเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ธัมมวิตกเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ รูปวิจารณ์เป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ธัมมวิจารณ์เป็นปียรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อเกิด ก็เกิดที่ธัมมวิจารณ์นี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่ธัมมวิจารณ์นี้

นี้เรียกว่า ทุกขสมุทยอริยสัง

[๓๕] บรรดาอริยสัง ๔ นั้น **ทุกขนิโรธอริยสัง** เป็นอย่างไร

คือ ความดับตัณหานั้นนั่นแลโดยไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

กัตัณหานี้ เมื่อละ ละที่ไหน เมื่อดับ ดับที่ไหน

คือ ปียรูปสาตรูปใดมีอยู่ในโลก ตัณหานี้เมื่อละ ก็ละที่ปียรูปสาตรูปนี้ เมื่อดับ ก็ดับที่ปียรูปสาตรูปนี้

ก็อะไรเป็นปียรูปสาตรูปในโลก

คือ จักขุเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อละ ก็ละที่จักขุนั้น เมื่อดับ ก็ดับที่จักขุนั้น โสตะเป็นปียรูปสาตรูปในโลก ฯลฯ ธัมมวิจารณ์เป็นปียรูปสาตรูปในโลก ตัณหานี้ เมื่อละ ก็ละที่ธัมมวิจารณ์นี้ เมื่อดับ ก็ดับที่ธัมมวิจารณ์นี้

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุสutta [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทส

[๓๖] บรรดาอริยสัจ ๔ นั้น **ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ** เป็นอย่างไร
คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมาทิฏฐิ** เป็นอย่างไร

คือ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์)
ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้
ถึงความดับทุกข์) นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมาสังกัปปะ** เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในเนกขัมมะ (การออกจากกาม) ความดำริในอพยาบาท (ความ
ไม่พยาบาท) ความดำริในอวิหิงสา (การไม่เบียดเบียน) นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมาวาจา** เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมุสาวาท (พูดเท็จ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสุณาวาจา
(พูดส่อเสียด) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจาก
สัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมากัมมันตะ** เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจาก
อทินนาทาน (การลักทรัพย์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร (การประพฤติด
ผิดในกาม) นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมาอาชีวะ** เป็นอย่างไร

คือ ข้อที่พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วย
สัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑. สุตมยญาณนิตเทศ

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมาวายามะ** เป็นอย่างไร

คือ ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฯลฯ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภัยวิญญูภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมาสติ** เป็นอย่างไร

คือ ข้อที่ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณา เห็นกายในกายอยู่ ฟังกำลังอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ เป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ ฟังกำลังอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่า สัมมาสติ

บรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **สัมมาสมาธิ** เป็นอย่างไร

คือ ข้อที่ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌานที่เป็นความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยกาย (นามกาย) บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้และเพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า การทรงจำธรรมที่ได้สดับมาว่า “นี้ทุกขอริยสัง นี้ทุกขสมุทยอริยสัง นี้ทุกขนิโรธอริยสัง นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง” ปัญญารู้ชัดธรรมที่ได้สดับมานั้น ชื่อว่าสุตมยญาณ

ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมาอย่างนี้ ชื่อว่าสุตมยญาณ (๑๔-๑๖)

สุตมยญาณนิตเทศที่ ๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สීමมยญาณนิตเทศ

๒. สීමมยญาณนิตเทศ

แสดงสීමมยญาณ

[๓๗] ปัญญาในการสัดบธรรมแล้วสำรวมไว้ ชื่อว่าสීමมยญาณ เป็นอย่างไร
คือ ศิล ๕ อย่าง ได้แก่

๑. ปริญัตปาริสุทธิศิล (ศิลคือความบริสุทธิ์อันมีที่สุด)
๒. อปริญัตปาริสุทธิศิล (ศิลคือความบริสุทธิ์อันไม่มีที่สุด)
๓. ปริปุณณปาริสุทธิศิล (ศิลคือความบริสุทธิ์บริบูรณ์)
๔. อปรามัญญูปปาริสุทธิศิล (ศิลคือความบริสุทธิ์ที่ไม่ยึดมั่นด้วยอำนาจทัญญู)
๕. ปฏิปัสสัทธิปาริสุทธิศิล (ศิลคือความบริสุทธิ์เพราะการสงบระงับ)

ในศิล ๕ อย่างนั้น ปริญัตปาริสุทธิศิล เป็นอย่างไร

คือ ศิลของอนุปสัมบันผู้มีสิกขาบอันมีที่สุด นี้ชื่อว่าปริญัตปาริสุทธิศิล

อปริญัตปาริสุทธิศิล เป็นอย่างไร

คือ ศิลของอุปสัมบันผู้มีสิกขาบอันไม่มีที่สุด นี้ชื่อว่าอปริญัตปาริสุทธิศิล

ปริปุณณปาริสุทธิศิล เป็นอย่างไร

คือ ศิลของกัลยาณปุถุชนผู้ประกอบกุศลธรรม บำเพ็ญธรรมซึ่งเป็นที่สุดของ
พระเสขะให้บริบูรณ์ ไม่อาลัยในกายและชีวิต สละชีวิตแล้ว นี้ชื่อว่าปริปุณณ-
ปาริสุทธิศิล

อปรามัญญูปปาริสุทธิศิล เป็นอย่างไร

คือ ศิลของพระเสขะ ๗ จำพวก นี้ชื่อว่าอปรามัญญูปปาริสุทธิศิล

ปฏิปัสสัทธิปาริสุทธิศิล เป็นอย่างไร

คือ ศิลของสาวกพระตถาคตผู้เป็นพระชินาสพ ของพระปัจเจกพุทธเจ้า และ
ของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นี้ชื่อว่าปฏิปัสสัทธิปาริสุทธิศิล

[๓๘] ศิลมีที่สุดก็มี ศิลไม่มีที่สุดก็มี ในศิล ๒ อย่างนั้น ศิลมีที่สุดนั้น
เป็นอย่างไร

คือ ศิลมีลาภเป็นที่สุดก็มี ศิลมียศเป็นที่สุดก็มี ศิลมีญาติเป็นที่สุดก็มี ศิลมี
อวัยวะเป็นที่สุดก็มี ศิลมีชีวิตเป็นที่สุดก็มี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สීමมยญาณนิตทเทส

ศีลมีลาภเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะลาภ เป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นตัวการณ ศีลนี้ชื่อว่ามีลาภเป็นที่สุด

ศีลมียศเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะยศ เป็นเหตุ เพราะยศเป็นปัจจัย เพราะยศเป็นตัวการณ ศีลนี้ชื่อว่ามียศเป็นที่สุด

ศีลมีญาติเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะ ญาติเป็นเหตุ เพราะญาติเป็นปัจจัย เพราะญาติเป็นตัวการณ ศีลนี้ชื่อว่ามีญาติเป็น ที่สุด

ศีลมีอวัยวะเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะ อวัยวะเป็นเหตุ เพราะอวัยวะเป็นปัจจัย เพราะอวัยวะเป็นตัวการณ ศีลนี้ชื่อว่ามี อวัยวะเป็นที่สุด

ศีลมีชีวิตเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะชีวิต เป็นเหตุ เพราะชีวิตเป็นปัจจัย เพราะชีวิตเป็นตัวการณ ศีลนี้ชื่อว่ามีชีวิตเป็นที่สุด

ศีลดังกล่าวนี้เป็นศีลขาด ทะลุ ต่าง พร้อย ไม่เป็นไท ท่านผู้รู้ไม่สรรเสริญ ถูกค้นหาและทักท้วงครอบงำ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความปราโมทย์ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งปีติ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งปีสัสติ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสุข ไม่เป็นที่ตั้งแห่งสมาธิ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งยถาภูตญาณทัสสนะ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อนหายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อดรฺสฺรู้ เพื่อนิพพาน ศีลนี้ชื่อว่าดีที่สุด

ศีลไม่มีที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ ศีลไม่มีลาภเป็นที่สุดก็มี ศีลไม่มียศเป็นที่สุดก็มี ศีลไม่มีญาติเป็นที่สุดก็มี ศีลไม่มีอวัยวะเป็นที่สุดก็มี ศีลไม่มีชีวิตเป็นที่สุดก็มี

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สีสลยญาณนิตเทศ

ศีลไม่มีลาภเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้ความคิดที่จะล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นตัวการณ ก็ไม่เกิดขึ้น โฉนเขาจักล่วงละเมิดสิกขาบทเล่า ศีลนี้ชื่อว่าไม่มีลาภเป็นที่สุด

ศีลไม่มียศเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้ความคิดที่จะล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะยศเป็นเหตุ เพราะยศเป็นปัจจัย เพราะยศเป็นตัวการณ ก็ไม่เกิดขึ้น โฉนเขาจักล่วงละเมิดสิกขาบทเล่า ศีลนี้ชื่อว่าไม่มียศเป็นที่สุด

ศีลไม่มีญาติเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้ความคิดที่จะล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะญาติเป็นเหตุ เพราะญาติเป็นปัจจัย เพราะญาติเป็นตัวการณ ก็ไม่เกิดขึ้น โฉนเขาจักล่วงละเมิดสิกขาบทเล่า ศีลนี้ชื่อว่าไม่มีญาติเป็นที่สุด

ศีลไม่มีอวัยวะเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้ความคิดที่จะล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะอวัยวะเป็นเหตุ เพราะอวัยวะเป็นปัจจัย เพราะอวัยวะเป็นตัวการณ ก็ไม่เกิดขึ้น โฉนเขาจักล่วงละเมิดสิกขาบทเล่า ศีลนี้ชื่อว่าไม่มีอวัยวะเป็นที่สุด

ศีลไม่มีชีวิตเป็นที่สุดนั้น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้ความคิดที่จะล่วงละเมิดสิกขาบทตามที่ได้สมาทานไว้ เพราะชีวิตเป็นเหตุ เพราะชีวิตเป็นปัจจัย เพราะชีวิตเป็นตัวการณ ก็ไม่เกิดขึ้น โฉนเขาจักล่วงละเมิดสิกขาบทเล่า ศีลนี้ชื่อว่าไม่มีชีวิตเป็นที่สุด

ศีลดังกล่าวนี้เป็นศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทิวฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน เป็นที่ตั้งแห่งความปราโมทย์ เป็นที่ตั้งแห่งปีติ เป็นที่ตั้งแห่งปีสัสทธิ เป็นที่ตั้งแห่งความสุข เป็นที่ตั้งแห่งสมาธิ เป็นที่ตั้งแห่งยถาภูตญาณทัสสนะ ย่อมเป็นไปเพื่อความเขื่อนายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อระงับ เพื่อยุติ เพื่อดรฺสฺรู้ เพือนิพพาน ศีลนี้ชื่อว่าไม่มีที่สุด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สีสลยญาณนิตเทศ

[๓๙] **อะไรชื่อว่าศีล ศีลมีเท่าไร ศีลมีอะไรเป็นสมภูฐาน ศีลเป็นที่รวมแห่งธรรมอะไร**

อะไร ชื่อว่าศีล

เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล ความสำรวมชื่อว่าศีล ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล

ศีลมีเท่าไร

ศีลมี ๓ คือ (๑) กุศลศีล (๒) อกุศลศีล (๓) อัพยากตศีล

ศีลมีอะไรเป็นสมภูฐาน

กุศลศีลมีกุศลจิตเป็นสมภูฐาน อกุศลศีลมีอกุศลจิตเป็นสมภูฐาน อัพยากตศีลมีอัพยากตจิตเป็นสมภูฐาน

ศีลเป็นที่รวมแห่งธรรมอะไร

ศีลเป็นที่รวมแห่งความสำรวม เป็นที่รวมแห่งความไม่ล่วงละเมิด เป็นที่รวมแห่งเจตนาที่เกิดในขณะสำรวมและไม่ล่วงละเมิดนั้น

[๔๐] ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวม^๑ ปาณาติบาต ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมอทินนาทาน ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดอทินนาทาน ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมกาเมสุมิจฉาจาร ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดกาเมสุมิจฉาจาร ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมมุสวาทา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดมุสวาทา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมปิสุณาวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดปิสุณาวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมผรุสวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดผรุสวาจา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมสัมผัปปลาปะ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดสัมผัปปลาปะ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมอภิชฌา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดอภิชฌา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมพยาบาท ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วง

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า สำรวม ในที่นี้หมายถึงปิดกั้น ห้าม ระมัดระวัง (ข.ป.อ. ๑/๔๐/๒๓๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สีสลยญาณนิตเทศ

ละเมิดพยายามา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมมิจฉาทิฏฐิ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดมิจฉาทิฏฐิ

[๔๑] ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ... พยายามาด้วย อพยายามา ... ถีนมิทระด้วยอาโลกัสัญญา ... อุทัจจะด้วยอวิกเขปะ ... วิจิกฉา ด้วยฉัมมวัตถาน ... อวิชาด้วยญาณ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมอรรถิ ด้วยปามุชชะ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดอรรถิด้วยปามุชชะ

ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมนิวรรณ์ด้วยปฐมฉาน ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดนิวรรณ์ด้วยปฐมฉาน ... วิตกวิจาร์ด้วยทุตติยฉาน ... ปัตติด้วยตติยฉาน ... สุขและทุกข์ด้วยจตตฉาน ... รูปัสัญญา ปฏิกขัสัญญา นานัตตัสัญญาด้วยอากาศานัญญาจนสมมาบัติ ... อากาศานัญญาจนสมมาบัติด้วย วิญญาณัญญาจนสมมาบัติ ... วิญญาณัญญาจนสมมาบัติด้วยอากิญจัญญาจนสมมาบัติ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมอากิญจัญญาจนสมมาบัติด้วยเนวัสัญญานา- สัญญาจนสมมาบัติ ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดอากิญจัญญาจนสมมา- สัญญาด้วยเนวัสัญญานา สัญญาจนสมมาบัติ

ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมนิจจัสัญญาด้วยอนิจจานุปัสสนา ชื่อว่า ศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดนิจจัสัญญาด้วยอนิจจานุปัสสนา ... สุขัสัญญาด้วยทุกขานุปัสสนา ... อัตตัสัญญาด้วยอนัตตานุปัสสนา ... นันท์ด้วย นิพพิทานุปัสสนา ... ราคะด้วยวิราคานุปัสสนา ... สมุทัยด้วยนิโรธานุปัสสนา ... อาทานะด้วยปฏินิสสัคคานุปัสสนา ... ขนัสัญญาด้วยขยานุปัสสนา ... อายุหนะด้วย วยานุปัสสนา ... ฐุสัจจะด้วยวิปริณามานุปัสสนา ... นิमितด้วยอนิมิตตานุปัสสนา ... ปณัตติด้วยอัปปณัตตานุปัสสนา ... อภินิเวสด้วยสุญญตานุปัสสนา ... สาราทานา- ภินิเวสด้วยอธิปปัญญาฉัมมวิปัสสนา ... สัมโมหาภินิเวสด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ ... อาลยาภินิเวสด้วยอาทีนวานุปัสสนา ... อัปปฏิสังขาด้วยปฏิสังขานุปัสสนา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมสัจญโญคาภินิเวสด้วยวิวิฏฐานานุปัสสนา ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดสัจญโญคาภินิเวสด้วยวิวิฏฐานานุปัสสนา

ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสารวมกิเลสที่ตั้งอยู่รวมกันกับทิฏฐิด้วยโสดา- ปัตติมรรค ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดกิเลสที่ตั้งอยู่รวมกันกับ ทิฏฐิด้วยโสดาปัตติมรรค ... กิเลสอย่างหยาบด้วยสกทาคามิมรรค ... กิเลสอย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สีสลยญาณนิตเทส

ละเอียดด้วยอนาคามิมรรค ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าสำรวมกิเลสทั้งปวง
ด้วยอรหัตตมรรค ชื่อว่าศีล เพราะมีความหมายว่าไม่ล่วงละเมิดกิเลสทั้งปวง
ด้วยอรหัตตมรรค

ศีล ๕ ประเภท คือ

๑. การละปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
๒. การเว้นปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
๓. เจตนาที่เป็นข้าศึกต่อปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
๔. ความสำรวมปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
๕. ความไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต ชื่อว่าศีล

ศีลดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนใจ เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิด
เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มาก
เพื่อเป็นเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม เพื่อความ
สมบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ
เพื่อระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อดรฺสรู้ เพื่อนิพพาน

ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมแห่งศีลดังกล่าวนี้ ชื่อว่าอริสสิล จิตที่ตั้งอยู่ใน
ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวม ย่อมไม่ฟุ้งซ่าน ความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน
ชื่อว่าอริจิต พระโยคาวจรเห็นความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมโดยชอบ เห็นความ
บริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านโดยชอบ ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น (ทั้งสองประการนี้)
ชื่อว่าอริปัญญา

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่าน และความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่า
อริสสิลสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอริจิตตสิกขา ความเห็น ชื่อว่าอริปัญญาสิกขา

พระโยคาวจรเมื่อนึกถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็น
ชื่อว่าศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าศึกษา เมื่ออริชฺฐานจิต ชื่อว่าศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อ
ด้วยศรัทธา ชื่อว่าศึกษา เมื่อระคองความเพียรไว้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งสติไว้มั่น
ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตไว้มั่น ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้
ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าศึกษา
เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา
เมื่อเจริญธรรมที่ควรให้เจริญ ชื่อว่าศึกษา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สීමมยญาณนิตเทศ

ศีล ๕ ประเภท คือ

การละอทินนาทาน ชื่อว่าศีล ๗^๑ การละกาเมสุมิจฉาจาร ๗ การละมุสาวาท ๗ การละปิสุณาวาจา ๗ การละพรุสวาจา ๗ การละสัมผัปปลาปะ ๗ การละอภิขมา ๗ การละพยาบาท ๗ การละมิจฉาทีฏฐี ๗

การละกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ๗ การละพยาบาทด้วยอพยาบาท ๗ การละถีนมิทตะด้วยอาโลกัสัญญา ๗ การละอุทธัจจะด้วยอวิกเขปะ ๗ การละวิจิจจาดด้วยธัมมวัตถาน ๗ การละอวิชชาด้วยญาณ ๗ การละอรรถด้วยปามชชะ ๗

การละนิวรรณ์ด้วยปลุมนมาน ๗ การละวิตกวิจารณ์ด้วยทุติยมาน ๗ การละปีติด้วยตติยมาน ๗ การละสุขและทุกข์ด้วยจตุตถมาน ๗ การละรูปัสัญญา ปฏิขัสัญญา นานัตตัสัญญาด้วยอากาศานัญญาจนสมาบัติ ๗ การละอากาศานัญญาจนตัสัญญาด้วยวิญญาณัญญาจนสมาบัติ ๗ การละวิญญาณัญญาจนตัสัญญาด้วยอากิญจัญญาจนตัสัญญาสมาบัติ ๗ การละอากิญจัญญาจนตัสัญญาด้วยเนวัสัญญานาสัญญาจนสมาบัติ ๗

การละสุขัสัญญาด้วยทุกขานุปัสสนา ๗ การละอัตตัสัญญาด้วยอนัตตานุปัสสนา ๗ การละนันทิด้วยนิพพิทานุปัสสนา ๗ การละราคะด้วยวิราคานุปัสสนา ๗ การละสมุททัยด้วยนิโรธานุปัสสนา ๗ การละอาทานะด้วยปฏินิสัคคานุปัสสนา ๗ การละชนัสัญญาด้วยขยานุปัสสนา ๗ การละอายุหนะด้วยยานุปัสสนา ๗ การละทฐัสัญญาด้วยวิปริณามานุปัสสนา ๗ การละนิมิตด้วยอนิมิตตานุปัสสนา ๗ การละปณิธิด้วยอัปปณิหิตานุปัสสนา ๗ การละอภินิเวสด้วยสุญญตานุปัสสนา ๗ การละสाराทานาภินิเวสด้วยอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา ๗ การละสัมโมหาภินิเวสด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ ๗ การละอาลยาภินิเวสด้วยอาทีนวานุปัสสนา ๗ การละอัปปฏิสังขาดด้วยปฏิสังขานุปัสสนา ๗ การละสัญโญคาภินิเวสด้วยวิวัฏฏนานุปัสสนา ๗

การละกิเลสที่ตั้งอยู่รวมกันกับทิลลิตด้วยโสดาปัตติมรรค ๗ การละกิเลสที่หยาบด้วยสกทาคามิมรรค ๗ การละกิเลสที่ละเอียดด้วยอนาคามิมรรค ๗

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเนื้อความเต็มในศีล ๕ ประเภทในรอบแรกและรอบสุดท้าย ต่างกันเพียงองค์ธรรมเท่านั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒. สิลมยญาณนิตเทศ

(ศีล ๕ ประเภท คือ)

๑. การละกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค ชื่อว่าศีล
๒. การเว้นกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค ชื่อว่าศีล
๓. เจตนาที่เป็นข้าศึกต่อกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค ชื่อว่าศีล
๔. ความสำรวมกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค ชื่อว่าศีล
๕. ความไม่ล่วงละเมิดกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค ชื่อว่าศีล

ศีลดังกล่าวนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อน เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิติ เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มาก เพื่อเป็นเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม เพื่อความสมบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อนหายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

[๔๒] ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมแห่งศีลดังกล่าวนี้ ชื่อว่าอริสัจ จิตที่ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวม ย่อมไม่ฟุ้งซ่าน ความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอริจิต พระโยคาวจรเห็นความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมโดยชอบ เห็นความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านโดยชอบ ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น (ทั้งสองประการนี้) ชื่อว่าอริปัญญา

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่าน และความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่าอริสัจสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอริจิตตสิกขา ความเห็น ชื่อว่าอริปัญญาสิกขา

พระโยคาวจรเมื่อนึกถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่าศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าศึกษา เมื่ออริชฎานจิต ชื่อว่าศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งสติไว้มั่น ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตไว้มั่น ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรให้เจริญ ชื่อว่าศึกษา

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการสดับธรรมแล้วสำรวมไว้ ชื่อว่าสิลมยญาณ (ญาณในการสำรวมศีล)

สิลมยญาณนิตเทศที่ ๒ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓. สมาธิภาวนามยญาณนิตเทศ

๓. สมาธิภาวนามยญาณนิตเทศ

แสดงสมาธิภาวนามยญาณ

[๔๓] ปัญญาในการสำรวมตั้งจิตมั่น ชื่อว่าสมาธิภาวนามยญาณ เป็นอย่างไร
คือ

สมาธิ ๑ อย่าง ได้แก่

เอกัคคตาจิต

สมาธิ ๒ อย่าง ได้แก่

๑. โลกียสมาธิ

๒. โลกุตตรสมาธิ

สมาธิ ๓ อย่าง ได้แก่

๑. สมาธิที่มีวิตกวิจารณ์

๒. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์

๓. สมาธิที่ไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์

สมาธิ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. สมาธิที่เป็นส่วนแห่งความเสื่อม

๒. สมาธิที่เป็นส่วนแห่งความตั้งอยู่

๓. สมาธิที่เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ

๔. สมาธิที่เป็นส่วนแห่งการชำระกิเลส

สมาธิ ๕ อย่าง ได้แก่

๑. สมาธิที่มีปีติแผ่ไป

๒. สมาธิที่มีสุขแผ่ไป

๓. สมาธิที่มีจิตแผ่ไป

๔. สมาธิที่มีแสงสว่างแผ่ไป

๕. สมาธิที่มีการพิจารณาเป็นนิมิต

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓. สมาธิภาวนามยญาณนิตเทส

สมาธิ ๖ อย่าง ได้แก่

๑. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ (มีอารมณ์เดียว) ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งพุทธานุสสติ
๒. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งธัมมานุสสติ
๓. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งสังขานุสสติ
๔. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งสีลานุสสติ
๕. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งจาคานุสสติ
๖. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งเทวดานุสสติ

สมาธิ ๗ อย่าง ได้แก่

๑. ความฉลาดในสมาธิ
๒. ความฉลาดในการเข้าสมาธิ
๓. ความฉลาดในการดำรงสมาธิ
๔. ความฉลาดในการออกจากสมาธิ
๕. ความฉลาดในการใช้สมาธิ
- ๖ ความฉลาดในอารมณ์แห่งสมาธิ
๗. ความฉลาดในการนำสมาธิให้สูง ๆ ขึ้นไป

สมาธิ ๘ อย่าง ได้แก่

๑. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งปฐวีกสิณ
๒. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งอาโปกสิณ
๓. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งเตโชกสิณ
๔. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งวาโยกสิณ
๕. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งนิลกสิณ

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓. สมาธิภาวนามยญาณนิตเทส

๖. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งปีตกสิณ
๗. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งโลหิตกสิณ
๘. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งโอทาท-
กสิณ

สมาธิ ๙ อย่าง ได้แก่

๑. รูปาวจรสมาธิอย่างต่ำ
๒. รูปาวจรสมาธิอย่างปานกลาง
๓. รูปาวจรสมาธิอย่างประณีต
๔. อรูปาวจรสมาธิอย่างต่ำ
๕. อรูปาวจรสมาธิอย่างปานกลาง
๖. อรูปาวจรสมาธิอย่างประณีต
๗. สญฺญุตสมาธิ (สมาธิพิจารณาเห็นความว่าง)
๘. อนิมิตตสมาธิ (สมาธิพิจารณาเห็นธรรมไม่มีนิมิต)
๙. อัปปณฺ्हิตสมาธิ (สมาธิพิจารณาเห็นธรรมไม่มีความตั้งปรารภณา)

สมาธิ ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งอุทฺตมตก-
สัญฺญา (ความหมายรู้ซากศพที่พองขึ้น)
๒. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งวินิลกสัญฺญา
(ความหมายรู้ซากศพที่มีสีเขียว)
๓. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งวิปฺพกสัญฺญา
(ความหมายรู้ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม)
๔. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งวิจฺฉิททก-
สัญฺญา (ความหมายรู้ซากศพที่ขาดจากกัน)
๕. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งวิกฺขายิตก-
สัญฺญา (ความหมายรู้ซากศพที่ถูกสัตว์กัด)

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓. สมาธิภาวนามยญาณนิตเทส

๖. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งวิกขิตตสัญญา
(ความหมายรู้ซากศพที่กระจัดกระจาย)
๗. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งหตวิกขิตตก-
สัญญา (ความหมายรู้ซากศพที่ถูกสับเป็นทอน)
๘. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งโลหิตกสัญญา
(ความหมายรู้ซากศพที่มีโลหิต)
๙. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งปุกุฬกสัญญา
(ความหมายรู้ซากศพที่มีหนอน)
๑๐. สมาธิที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟังชานด้วยอำนาจแห่งอัญญิกสัญญา
(ความหมายรู้ซากศพที่มีแต่กระดูก)

สมาธิเหล่านี้รวมเป็น ๕๕ อย่าง

[๔๔] อีกอย่างหนึ่ง สมาธิมีความหมาย ๒๕ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าสัทินทรีย์เป็นต้นกำหนดถือเอา
๒. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์เป็นบริวารแห่งกันและกัน
๓. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าสัทินทรีย์เป็นต้นบริบูรณ์
๔. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่ามีอารมณ์เดียว
๕. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟังชาน
๖. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ชานไป
๗. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ขุ่นมัว
๘. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่หวั่นไหว
๙. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าหลุดพ้นจากกิเลส

สรุปว่า ชื่อว่าสมาธิ เพราะจิตตั้งมั่นด้วยอำนาจปราคฏชัตในเอกัคคตารมณ

๑๐. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าแสวงหาความสงบ
๑๑. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่แสวงหาธรรมที่เป็นข้าศึกแก่
ความสงบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓. สมาธิภาวนามยญาณนิตเทศ

๑๒. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าแสวงหาความสงบแล้ว
 ๑๓. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่แสวงหาธรรมที่เป็นข้าศึกแก่
 ความสงบแล้ว
 ๑๔. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่ายึดมั่นความสงบ
 ๑๕. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ยึดมั่นธรรมที่เป็นข้าศึกแก่
 ความสงบแล้ว
 ๑๖. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่ายึดมั่นความสงบแล้ว
 ๑๗. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ยึดมั่นธรรมที่เป็นข้าศึกแก่
 ความสงบแล้ว
 ๑๘. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติความสงบ
 ๑๙. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ปฏิบัติความไม่สงบ
 ๒๐. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติความสงบแล้ว
 ๒๑. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ปฏิบัติความไม่สงบแล้ว
 ๒๒. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าเพ่งความสงบ
 ๒๓. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าเผาธรรมที่เป็นข้าศึกแก่
 ความสงบ
 ๒๔. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าเพ่งความสงบแล้ว
 ๒๕. ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีความหมายว่าเผาธรรมที่เป็นข้าศึกแก่ความ
 สงบแล้ว

สรุปว่า ชื่อว่าสมาธิ เพราะสงบเกื้อกูลและเป็นสุข เหล่านี้เป็นความหมายแห่ง
 สมาธิ ๒๕ ประการ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่ปัญญาในการสำรวมตั้งจิตมั่น ชื่อว่าสมาธิภาวนามยญาณ

สมาธิภาวนามยญาณนิตเทศที่ ๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔. ธรรม์ภูลิตินุณนทเทส

๔. ธรรม์ภูลิตินุณนทเทส

แสดงธรรม์ภูลิตินุณน

[๔๕] ปัญญาในการกำหนดปัจจัย ชื่อว่าธรรม์ภูลิตินุณน เป็นอย่างไร คือ ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "อวิชชาเป็นที่ตั้ง^๑แห่งความเกิดขึ้น เป็นที่ตั้งแห่งความเป็นไป เป็นที่ตั้งแห่งนิमित เป็นที่ตั้งแห่งกรรมเป็นเครื่องประมวลมา เป็นที่ตั้งแห่งความประกอบไว้ เป็นที่ตั้งแห่งความพัวพัน เป็นที่ตั้งแห่งสมุทัย เป็นที่ตั้งแห่งเหตุ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของสังขารทั้งหลาย ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ อวิชชาจึงเป็นปัจจัย สังขารเกิดขึ้นเพราะปัจจัย แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะปัจจัย" ชื่อว่าธรรม์ภูลิตินุณน

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี บรรดา อวิชชาและสังขาร อวิชชาเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น เป็นที่ตั้งแห่งความเป็นไป เป็นที่ตั้งแห่งนิमित เป็นที่ตั้งแห่งกรรมเป็นเครื่องประมวลมา เป็นที่ตั้งแห่งความประกอบไว้ เป็นที่ตั้งแห่งความพัวพัน เป็นที่ตั้งแห่งสมุทัย เป็นที่ตั้งแห่งเหตุ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของสังขารทั้งหลาย ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ อวิชชาจึงเป็นปัจจัย สังขารเกิดขึ้นเพราะปัจจัย แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะปัจจัย" ชื่อว่าธรรม์ภูลิตินุณน

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "สังขารเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของวิญญาน ฯลฯ วิญญานเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของนามรูป ฯลฯ นามรูปเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของสฬายตนะ ฯลฯ สฬายตนะเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของผัสสะ ฯลฯ ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของเวทนา ฯลฯ เวทนาเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของตัณหา ฯลฯ ตัณหาเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจจัยของอุปาทาน ฯลฯ อุปาทานเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้ง

เชิงอรรถ :

^๑ เป็นที่ตั้ง ในที่นี้หมายถึงเป็นเหตุ (ข.ป.อ. ๑/๔๕/๒๕๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔. ธรรมัญญูติญาณนิตเทศ

แห่งปัจฉัยของภพ ฯลฯ ภพเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจฉัยของชาติ ฯลฯ ชาติเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น ฯลฯ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจฉัยของชราและมรณะ ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ ชาติจึงเป็นปัจฉัย ชราและมรณะเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะปัจฉัย” ชื่อว่าธรรมัญญูติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจฉัยว่า “ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี ชาติเป็นที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น เป็นที่ตั้งแห่งความเป็นไป เป็นที่ตั้งแห่งนิमित เป็นที่ตั้งแห่งกรรม เป็นเครื่องประมวลมา เป็นที่ตั้งแห่งความประกอบไว้ เป็นที่ตั้งแห่งความพัวพัน เป็นที่ตั้งแห่งสมุทัย เป็นที่ตั้งแห่งเหตุ และเป็นที่ตั้งแห่งปัจฉัยของชราและมรณะ ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ ชาติจึงเป็นปัจฉัย ชราและมรณะเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะปัจฉัย” ชื่อว่าธรรมัญญูติญาณ

[๔๖] ปัญญาในการกำหนดปัจฉัยว่า “อวิชชาเป็นเหตุ สังขารเกิดขึ้นเพราะเหตุ แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะเหตุ” ชื่อว่าธรรมัญญูติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจฉัยว่า “ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี อวิชชาเป็นเหตุ สังขารอาศัยเหตุเกิดขึ้น แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะเหตุ” ชื่อว่าธรรมัญญูติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจฉัยว่า “สังขารเป็นเหตุ วิญญาณเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ วิญญาณเป็นเหตุ นามรูปเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ นามรูปเป็นเหตุ สฬายตนะเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ สฬายตนะเป็นเหตุ ผัสสะเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ ผัสสะเป็นเหตุ เวทนาเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ เวทนาเป็นเหตุ ตัณหาเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ ตัณหาเป็นเหตุ อุปาทานเกิดขึ้นเพราะเหตุ อุปาทานเป็นเหตุ ภพเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ ภพเป็นเหตุ ชาติเกิดขึ้นเพราะเหตุ ฯลฯ ชาติเป็นเหตุ ชราและมรณะเกิดขึ้นเพราะเหตุ แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะเหตุ” ชื่อว่าธรรมัญญูติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจฉัยว่า “ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี ชาติเป็นเหตุ ชราและมรณะเกิดขึ้นเพราะเหตุ แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะเหตุ” ชื่อว่าธรรมัญญูติญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔. ธรรม์ภูตติญาณนิตเทศ

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "อวิชชาอาศัยปัจจัยเป็นไป สังขารอาศัยอวิชชาเกิดขึ้น แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น" ชื่อว่าธรรม์ภูตติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี อวิชชาอาศัยปัจจัยเป็นไป สังขารอาศัยอวิชชาเกิดขึ้น แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น" ชื่อว่าธรรม์ภูตติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "สังขารอาศัยปัจจัยเป็นไป วิญญาณอาศัยสังขารเกิดขึ้น ฯลฯ วิญญาณอาศัยปัจจัยเป็นไป นามรูปอาศัยวิญญาณเกิดขึ้น ฯลฯ นามรูปอาศัยปัจจัยเป็นไป สฬายตนะอาศัยนามรูปเกิดขึ้น ฯลฯ สฬายตนะอาศัยปัจจัยเป็นไป ผัสสะอาศัยสฬายตนะเกิดขึ้น ฯลฯ ผัสสะอาศัยปัจจัยเป็นไป เวทนาอาศัยผัสสะเกิดขึ้น ฯลฯ เวทนาอาศัยปัจจัยเป็นไป ตัณหาอาศัยเวทนาเกิดขึ้น ฯลฯ ตัณหาอาศัยปัจจัยเป็นไป อุปาทานอาศัยตัณหาเกิดขึ้น ฯลฯ อุปาทานอาศัยปัจจัยเป็นไป ภพอาศัยอุปาทานเกิดขึ้น ฯลฯ ภพอาศัยปัจจัยเป็นไป ชาตอาศัยภพเกิดขึ้น ฯลฯ ชาตอาศัยปัจจัยเป็นไป ชราและมรณะอาศัยชาติเกิดขึ้น แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น" ชื่อว่าธรรม์ภูตติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี ชาติอาศัยปัจจัยเป็นไป ชราและมรณะอาศัยชาติเกิดขึ้น แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น" ชื่อว่าธรรม์ภูตติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "อวิชชาเป็นปัจจัย สังขารเกิดขึ้นเพราะปัจจัย แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะปัจจัย" ชื่อว่าธรรม์ภูตติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี อวิชชาเป็นปัจจัย สังขารเกิดขึ้นเพราะปัจจัย แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะปัจจัย" ชื่อว่าธรรม์ภูตติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจจัยว่า "สังขารเป็นปัจจัย วิญญาณเกิดขึ้นเพราะปัจจัย ฯลฯ วิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปเกิดขึ้นเพราะปัจจัย ฯลฯ นามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะเกิดขึ้นเพราะปัจจัย ฯลฯ สฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะเกิดขึ้นเพราะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔. ธรรมัญญิตติญาณนิตเทส

ปัจฉัย ฯลฯ ผัสสะเป็นปัจฉัย เวทนาเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย ฯลฯ เวทนาเป็นปัจฉัย
 ตัณหาเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย ฯลฯ ตัณหาเป็นปัจฉัย อุปาทานเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย ฯลฯ
 อุปาทานเป็นปัจฉัย ภพเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย ฯลฯ ภพเป็นปัจฉัยชาติเกิดขึ้นเพราะ
 ปัจฉัย ฯลฯ ชาติเป็นปัจฉัย ขราและมรณะเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย แม้ธรรมทั้งสองอย่าง
 นี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะปัจฉัย” ชื่อว่าธรรมัญญิตติญาณ

ปัญญาในการกำหนดปัจฉัยว่า “ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดี ชาติเป็น
 ปัจฉัย ขราและมรณะเกิดขึ้นเพราะปัจฉัย แม้ธรรมทั้งสองอย่างนี้ต่างก็เกิดขึ้นเพราะ
 ปัจฉัย” ชื่อว่าธรรมัญญิตติญาณ

[๔๗] ในกัมมภพก่อน ความหลงเป็นอวิชชา กรรมเป็นเครื่องประมวล
 มาเป็นสังขาร ความตั้งใจเป็นตัณหา ความยึดมั่นเป็นอุปาทาน เจตนาเป็นภพ
 ธรรม ๕ ประการนี้ในกัมมภพก่อน ย่อมเป็นไปเพราะปัจฉัยแห่งปฏิสนธิในภพ
 ปัจจุบันนี้

ในภพปัจจุบันนี้ ปฏิสนธิเป็นวิญญาน ความก้าวลงเป็นนามรูป ปสาทะ^๑เป็น
 อายตนะ ส่วนที่ถูกต้องเป็นผัสสะ การเสวยอารมณ์เป็นเวทนา ธรรม ๕ ประการนี้
 ในภพปัจจุบัน ย่อมเป็นไปเพราะปัจฉัยแห่งกรรมที่ทำได้ในภพก่อน

เพราะอายตนะทั้งหลายในภพนี้สุกรอบ ความหลงเป็นอวิชชา กรรมเป็น
 เครื่องประมวลมาเป็นสังขาร ความตั้งใจเป็นตัณหา ความยึดมั่นเป็นอุปาทาน
 เจตนาเป็นภพ ธรรม ๕ ประการนี้ในกัมมภพนี้ ย่อมเป็นไปเพราะปัจฉัยแห่ง
 ปฏิสนธิในอนาคตกาล

ปฏิสนธิในอนาคตกาลเป็นวิญญาน ความก้าวลงเป็นนามรูป ปสาทะ
 เป็นอายตนะ ส่วนที่ถูกต้องเป็นผัสสะ การเสวยอารมณ์เป็นเวทนา ธรรม ๕ ประการ
 นี้ในภพปัจจุบัน ในอนาคตกาล ย่อมเป็นไปเพราะปัจฉัยแห่งกรรมที่ทำได้
 ในภพนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ปสาทะ ในที่นี้หมายถึงความผ่อนคลาย (ขุ.ป.อ. ๑/๔๗/๒๖๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕. สัมมสนญาณนิตเทส

พระโยคาวจรย่อมรู้ ย่อมเห็น ย่อมทราบชัด ย่อมรู้แจ้งสังเขป ๔^๑ กาล ๓^๒
ปฏิบัติจสมุปปบาทอันมีสนธิ ๓^๓ ด้วยอาการ ๒๐^๔ นี้ ด้วยประการดังนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการกำหนดปัจจัย ชื่อว่าธัมมัญญิตติญาณ

ธัมมัญญิตติญาณนิตเทสที่ ๔ จบ

๕. สัมมสนญาณนิตเทส

แสดงสัมมสนญาณ

[๔๘] ปัญญาในการย่อธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
แล้วกำหนดไว้ ชื่อว่าสัมมสนญาณ เป็นอย่างไร

คือ พระโยคาวจรกำหนดรูปทุกอย่างทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็น
ภายในก็ตาม เป็นภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ประณีต
ก็ตาม มีในที่ไกลก็ตาม มีในที่ใกล้ก็ตาม โดยความไม่เที่ยง การกำหนดนี้ ชื่อว่า

เชิงอรรถ :

- ^๑ **สังเขป ๔** หมายถึงธรรม ๔ กลุ่ม ได้แก่ (๑) อดีตเหตุ คือ อวิชชาและสังขาร เรียกว่า เหตุสังเขป (๒) ปัจจุบัน-
ผล คือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนา เรียกว่า ผลสังเขป (๓) ปัจจุบันเหตุ คือ ตัณหา
อุปาทานและภพ เรียกว่า เหตุสังเขป (๔) อนาคตผล คือชาติ ชรา มรณะและโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาส เรียกว่า ผลสังเขป (ขุ.ป.อ. ๑/๔๗/๒๖๑)
- ^๒ **กาล ๓** หมายถึงธรรมที่เป็นไปในกาล ๓ กาล ได้แก่ (๑) อดีตกาล คือ อวิชชาและสังขาร (๒) ปัจจุบันกาล
คือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน และภพ (๓) อนาคตกาล คือ ชาติ ชรา
มรณะ และโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส (ขุ.ป.อ. ๑/๔๗/๒๖๑)
- ^๓ **สนธิ ๓** หมายถึงข้อต่อระหว่างสังเขป ๔ มี ๓ ข้อต่อ ได้แก่ (๑) ข้อต่อระหว่างอดีตเหตุกับปัจจุบันผล เรียกว่า
เหตุผลสนธิ (๒) ข้อต่อระหว่างปัจจุบันผลกับปัจจุบันเหตุ เรียกว่าผลเหตุสนธิ (๓) ข้อต่อระหว่างปัจจุบัน-
เหตุกับอนาคตผล เรียกว่า เหตุผลสนธิ (ขุ.ป.อ. ๑/๔๗/๒๖๑)
- ^๔ **อาการ ๒๐** หมายถึงองค์ประกอบแต่ละอย่างดุษฎีของลัทธิที่ต้องกระจายให้เต็มตามช่องแห่งสังเขป ๔
อาการ ๒๐ ประการนี้ จำแนกตามส่วนที่เป็นเหตุและส่วนที่เป็นผลได้ดังนี้ คือ อดีตเหตุ ๕ ได้แก่ อวิชชา
สังขาร ตัณหา อุปาทาน และภพ ปัจจุบันผล ๕ ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนา
ปัจจุบันเหตุ ๕ ได้แก่ อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทานและภพ อนาคตผล ๕ ได้แก่ วิญญาณ นามรูป
สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนา (ขุ.ป.อ. ๑/๔๗/๒๖๑)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๗๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕. สัมมสนญาณนิตเทส

สัมมสนญาณอย่างหนึ่ง กำหนดโดยความเป็นทุกข์ การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสน-
ญาณอย่างหนึ่ง กำหนดโดยความเป็นอนัตตา การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณ
อย่างหนึ่ง

พระโยคาวจรกำหนดเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ

พระโยคาวจรกำหนดวิญญานทุกอย่างทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็น
ภายในก็ตาม เป็นภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวกก็ตาม ประณีตก็ตาม
มีในที่ไกลก็ตาม มีในที่ใกล้ก็ตาม โดยความไม่เที่ยง การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสน-
ญาณอย่างหนึ่ง กำหนดโดยความเป็นทุกข์ การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่าง
หนึ่ง กำหนดโดยความเป็นอนัตตา การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง

พระโยคาวจรกำหนดจักขุทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยความไม่เที่ยง
การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง ฯลฯ^๑

พระโยคาวจรกำหนดชราและมรณะทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดย
ความไม่เที่ยง การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง กำหนดโดย
ความเป็นทุกข์ การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง กำหนดโดยความเป็น
อนัตตา การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดว่า "รูปทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย ชื่อว่า
เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะ"ไม่มีแก่นสาร" ชื่อว่าสัมมสนญาณ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดว่า "เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ
วิญญาน ฯลฯ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดว่า "จักขุ ฯลฯ ชราและมรณะทั้งที่เป็นอดีต
อนาคต และปัจจุบัน ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะมี
สภาวะเป็นภัย ชื่อว่าเป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะ"ไม่มีแก่นสาร" ชื่อว่าสัมมสนญาณ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดรูปทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันว่า "ไม่เที่ยง
อันปัจฉัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา เสื่อมไปเป็นธรรมดา
คลายไปเป็นธรรมดา ดับไปเป็นธรรมดา" ชื่อว่าสัมมสนญาณ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มองค์ธรรม ในข้อ ๓-๖ หน้า ๙-๑๓ แห่งสุตมยญาณนิตเทส ในเล่มนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕. สัมมสนญาณนิตเทส

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ
ฯลฯ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดจักขุ ฯลฯ ชราและมรณะ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบันว่า “ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา
เสื่อมไปเป็นธรรมดา คลายไปเป็นธรรมดา ดับไปเป็นธรรมดา” ชื่อว่าสัมมสนญาณ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี
เมื่อชาติไม่มี ชราและมรณะก็ไม่มี” ชื่อว่าสัมมสนญาณ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนด ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดีว่า “เพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี เมื่อชาติไม่มี ชราและมรณะก็ไม่มี” ชื่อว่า
สัมมสนญาณ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนดว่า “เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เมื่อภพไม่มี
ชาติก็ไม่มี ฯลฯ เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เมื่ออุปาทานไม่มี ภพก็ไม่มี
ฯลฯ เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เมื่อตัณหาไม่มี อุปาทานก็ไม่มี ฯลฯ
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เมื่อเวทนาไม่มี ตัณหาก็ไม่มี ฯลฯ เพราะผัสสะ
เป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เมื่อผัสสะไม่มี เวทนาจึงไม่มี ฯลฯ เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย
ผัสสะจึงมี เมื่อสพายตนะไม่มี ผัสสะก็ไม่มี ฯลฯ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย
สพายตนะจึงมี เมื่อนามรูปไม่มี สพายตนะก็ไม่มี ฯลฯ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
นามรูปจึงมี เมื่อวิญญาณไม่มี นามรูปก็ไม่มี ฯลฯ เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณ
จึงมี เมื่อสังขารไม่มี วิญญาณก็ไม่มี ฯลฯ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารก็ไม่มี” ชื่อว่าสัมมสนญาณ

ปัญญาในการย่อแล้วกำหนด ในอดีตกาลก็ดี ในอนาคตกาลก็ดีว่า “เพราะ
อวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารก็ไม่มี” ชื่อว่าสัมมสนญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะ
เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการย่อธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบันแล้วกำหนดไว้ ชื่อว่าสัมมสนญาณ

สัมมสนญาณนิตเทสที่ ๕ จบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖. อุทยัพพญาณนิตเทส

๖. อุทยัพพญาณนิตเทส

แสดงอุทยัพพญาณ

[๔๙] ปัญญาในการพิจารณาเห็นความแปรผันแห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน ชื่อว่าอุทยัพพยานุปัสสนาญาณ เป็นอย่างไร

คือ รูปที่เกิดแล้วเป็นปัจจุบัน ลักษณะความบังเกิดแห่งรูปนั้น ชื่อว่าความเกิดขึ้น ลักษณะความแปรผันไป (แห่งรูปนั้น) ชื่อว่าความเสื่อม ปัญญาที่พิจารณาเห็นดังนี้ ชื่อว่าอนุปัสสนาญาณ

เวทนาที่เกิดแล้ว ฯลฯ สัญญาที่เกิดแล้ว ฯลฯ สังขารที่เกิดแล้ว ฯลฯ วิญญาณที่เกิดแล้ว ฯลฯ

จักขุที่เกิดแล้ว ฯลฯ ภพที่เกิดแล้ว เป็นปัจจุบัน ลักษณะความบังเกิดแห่งภพนั้น ชื่อว่าความเกิดขึ้น ลักษณะความแปรผันไป (แห่งภพนั้น) ชื่อว่าความเสื่อม ปัญญาที่พิจารณาเห็นดังนี้ ชื่อว่าอนุปัสสนาญาณ

[๕๐] พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะ ๒๕ ประการ เมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะ ๒๕ ประการ เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะ ๕๐ ประการ

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งรูปขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งรูปขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาขันธ์ ฯลฯ แห่งสัญญาขันธ์ ฯลฯ แห่งสังขารขันธ์ ฯลฯ แห่งวิญญาณขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งเวทนาขันธ์ ฯลฯ แห่งสัญญาขันธ์ ฯลฯ แห่งสังขารขันธ์ ฯลฯ แห่งวิญญาณขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งวิญญาณขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖. อุทยัพพญาณนิตเทส

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการ
เมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งรูปชั้น) ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการ เมื่อเห็นความ
เกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งรูปชั้น) ย่อมเห็นลักษณะ ๑๐ ประการ เมื่อเห็น
ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น ฯลฯ แห่งสัญญาชั้น ฯลฯ แห่งสังขารชั้น ฯลฯ แห่ง
วิญญาณชั้น ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการ เมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งวิญญาณชั้น)
ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการ เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งวิญญาณชั้น)
ย่อมเห็นลักษณะ ๑๐ ประการ

**พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการ
อะไรบ้าง คือ**

๑. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะอริชชาเกิด รูปจึงเกิด"
๒. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะตัณหาเกิด รูปจึงเกิด"
๓. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะกรรมเกิด รูปจึงเกิด"
๔. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะอาหารเกิด รูปจึงเกิด"
๕. พระโยคาวจรแม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความบังเกิด ก็ย่อมเห็น
ความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งรูปชั้น ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการนี้

**พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเสื่อม(แห่งรูปชั้น) ย่อมเห็นลักษณะ ๕
ประการอะไรบ้าง คือ**

๑. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งรูปชั้น โดยความดับแห่ง
ปัจจัยว่า "เพราะอริชชาดับ รูปจึงดับ"
๒. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งรูปชั้น โดยความดับแห่ง
ปัจจัยว่า "เพราะตัณหาดับ รูปจึงดับ"

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖. อุทยัพพญาณนิตเทส

๓. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งรูปชั้น โดยความดับแห่ง
ปัจจัยว่า "เพราะกรรมดับ รูปจึงดับ"

๔. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งรูปชั้น โดยความดับแห่ง
ปัจจัยว่า "เพราะอาหารดับ รูปจึงดับ"

๕. พระโยคาวจรแม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความแปรผัน ก็ย่อมเห็น
ความเสื่อมแห่งรูปชั้น

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเสื่อมแห่งรูปชั้น ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการนี้
เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งรูปชั้น) ย่อมเห็นลักษณะ ๑๐ ประการนี้

**พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น ย่อมเห็นลักษณะ
๕ ประการ ะไรบ้าง คือ**

๑. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะอวิชชาเกิด เวทนาจึงเกิด"

๒. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะตัณหาเกิด เวทนาจึงเกิด"

๓. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะกรรมเกิด เวทนาจึงเกิด"

๔. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น โดยความเกิดขึ้น
แห่งปัจจัยว่า "เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด"

๕. พระโยคาวจรแม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความบังเกิด ก็ย่อมเห็นความ
เกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนาชั้น ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการนี้

**พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งเวทนาชั้น) ย่อมเห็นลักษณะ
๕ ประการ ะไรบ้าง คือ**

๑. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งเวทนาชั้น โดยความดับแห่ง
ปัจจัยว่า "เพราะอวิชชาดับ เวทนาจึงดับ"

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖. อุทยัพพญาณนิตเทส

๒. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งเวทนาชั้นดี โดยความดับแห่งปัจจัยว่า "เพราะตัณหาดับ เวทนาจึงดับ"
๓. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งเวทนาชั้นดี โดยความดับแห่งปัจจัยว่า "เพราะกรรมดับ เวทนาจึงดับ"
๔. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งเวทนาชั้นดี โดยความดับแห่งปัจจัยว่า "เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ"
๕. พระโยคาวจรแม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความแปรผัน ก็ย่อมเห็นความเสื่อมแห่งเวทนาชั้นดี

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเสื่อมแห่งเวทนาชั้นดี ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการนี้ เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งเวทนาชั้นดี) ย่อมเห็นลักษณะ ๑๐ ประการนี้ พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งสัญญาชั้นดี ฯลฯ แห่งสังขารชั้นดี ฯลฯ พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญูญาณชั้นดี ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญูญาณชั้นดี โดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า "เพราะอวิชชาเกิด วิญญูญาณจึงเกิด"
๒. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญูญาณชั้นดี โดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า "เพราะตัณหาเกิด วิญญูญาณจึงเกิด"
๓. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญูญาณชั้นดี โดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า "เพราะกรรมเกิด วิญญูญาณจึงเกิด"
๔. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญูญาณชั้นดี โดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัย ว่า "เพราะนามรูปเกิด วิญญูญาณจึงเกิด"
๕. พระโยคาวจรแม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความบังเกิด ก็ย่อมเห็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญูญาณชั้นดี

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญูญาณชั้นดี ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการนี้ พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งสัญญาชั้นดี ฯลฯ แห่งสังขารชั้นดี ฯลฯ)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖. อุทยัพพญาณนิตเทส

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งวิญญานชั้น) ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งวิญญานชั้น โดยความดับแห่งปัจจัยว่า "เพราะอวิชชาดับ วิญญานจึงดับ"
๒. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งวิญญานชั้น โดยความดับแห่งปัจจัยว่า "เพราะตัณหาดับ วิญญานจึงดับ"
๓. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งวิญญานชั้น โดยความดับแห่งปัจจัยว่า "เพราะกรรมดับ วิญญานจึงดับ"
๔. พระโยคาวจรย่อมเห็นความเสื่อมแห่งวิญญานชั้น โดยความดับแห่งปัจจัยว่า "เพราะนามรูปดับ วิญญานจึงดับ"
๕. พระโยคาวจรแม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความแปรผัน ก็ย่อมเห็นความเสื่อมแห่งวิญญานชั้น

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเสื่อมแห่งวิญญานชั้น ย่อมเห็นลักษณะ ๕ ประการนี้ เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งวิญญานชั้น) ย่อมเห็นลักษณะ ๑๐ ประการนี้

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะ ๒๕ ประการนี้ เมื่อเห็นความเสื่อม (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะ ๒๕ ประการนี้ เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะ ๕๐ ประการนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาเห็นความแปรผันแห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน ชื่อว่าอุทยัพพยานุปัสสนาญาณ

รูปขันธ์มีอาหารเป็นเหตุเกิด ชั้นที่เหลือคือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์มีผัสสะเป็นเหตุเกิด วิญญานขันธ์มีนามรูปเป็นเหตุเกิด

อุทยัพพญาณนิตเทสที่ ๖ จบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗. กังคานุปัสสนาญาณนิตเทศ

๗. กังคานุปัสสนาญาณนิตเทศ

แสดงกังคานุปัสสนาญาณ

[๕๑] ปัญญาในการพิจารณาอารมณ์แล้วพิจารณาเห็นความดับ ชื่อว่า
วิปัสสนาญาณ เป็นอย่างไร

คือ จิตมีรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป พระโยคาวจรพิจารณาอารมณ์
นั้นแล้ว พิจารณาเห็นความดับไปแห่งจิตนั้น

พิจารณาเห็นอย่างไร ชื่อว่าพิจารณาเห็น

คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณา
เห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความ
เป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลาย
กำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ

[๕๒] เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณา
เห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา
ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิ (ความยินดี) ได้ เมื่อคลายกำหนด
ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะ
(ความยึดถือ) ได้

จิตมีเวทนาเป็นอารมณ์ ฯลฯ จิตมีสัญญาเป็นอารมณ์ ฯลฯ จิตมีสังขารเป็นอารมณ์
ฯลฯ จิตมีวิญญานเป็นอารมณ์ ฯลฯ

จิตมีจักขุเป็นอารมณ์ ฯลฯ จิตมีชราและมรณะเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วย่อม
ดับไป พระโยคาวจรพิจารณาอารมณ์นั้นแล้ว พิจารณาเห็นความดับไปแห่งจิตนั้น

พิจารณาเห็นอย่างไร ชื่อว่าพิจารณาเห็น

คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณา
เห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความ
เป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลาย
กำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗. กังคานุปัสสนาญาณนิตเทศ

เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็น
โดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา
ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละ
ราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้

การก้าวลงสู่อารมณ์ การหลีกไปด้วยปัญญา

การคำนึงถึงที่มีกำลัง ชื่อว่าปฏิสังขาริปัสสนา^๑

การกำหนดธรรม ๒ ประการ^๒

ว่ามีสภาวะอย่างเดียวกันกับอารมณ์ปัจจุบัน

ความโน้มจิตไปในความดับ ชื่อว่าวยลักขณวิปัสสนา^๓

การที่พระโยคาวจรพิจารณาอารมณ์แล้ว

พิจารณาเห็นความดับแห่งจิต

และความปรากฏโดยสัญญาตะ

ชื่อว่าอธิปัญญาวิปัสสนา^๔

พระโยคาวจรผู้ฉลาดในอนุปัสสนา ๓

และวิปัสสนา ๔ ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิวลิปต่าง ๆ

เพราะเป็นผู้ฉลาดในความปรากฏ ๓ ประการ^๕

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะ
เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาอารมณ์แล้วพิจารณาเห็นความดับไป
ชื่อว่าวิปัสสนาญาณ

กังกานุปัสสนาญาณนิตเทศที่ ๗ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ปฏิสังขาริปัสสนา ได้แก่ การพิจารณาอารมณ์แล้วเห็นความดับ (ข.ป.อ. ๑/๕๒/๒๗๙)

^๒ ธรรม ๒ ประการ ได้แก่ สังขารที่เป็นอดีตและที่เป็นอนาคต (ข.ป.อ. ๑/๕๒/๒๗๙)

^๓ วยลักขณวิปัสสนา ได้แก่ ความเห็นแจ้งซึ่งมีความเสื่อมไปเป็นลักษณะ (ข.ป.อ. ๑/๕๒/๒๗๙)

^๔ อธิปัญญาวิปัสสนา ได้แก่ ความเห็นแจ้งด้วยอธิปัญญา (ข.ป.อ. ๑/๕๒/๒๗๙)

^๕ ความปรากฏ ๓ ประการ ได้แก่ ความสิ้นไป, ความเสื่อมไป, ความว่างเปล่า (ข.ป.อ. ๑/๕๒/๒๘๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๘. อาทีนญาณนิตเทศ

๘. อาทีนญาณนิตเทศ

แสดงอาทีนญาณ

[๕๓] ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัย ชื่อว่า
อาทีนญาณ เป็นอย่างไร

คือ ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า “ความเกิดขึ้นเป็น
ภัย” ชื่อว่าอาทีนญาณ ... “ความเป็นไปเป็นภัย” ... “นิमित^๑เป็นภัย” “กรรม
เป็นเครื่องประมวลมาเป็นภัย” ... “ปฏิสนธิเป็นภัย” ... “คิดเป็นภัย” ... “ความ
บังเกิดเป็นภัย” ... “ความอุบัติเป็นภัย” ... “ความเกิดเป็นภัย” ... “ความแก่เป็นภัย”
... “ความเจ็บไข้เป็นภัย” ... “ความตายเป็นภัย” ... “ความเศร้าโศกเป็นภัย” ...
“ความรำพันเป็นภัย”... ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า
“ความคับแค้นใจเป็นภัย” ชื่อว่าอาทีนญาณ

ญาณในสันติบท^๒ว่า “ความไม่เกิดขึ้นปลอดภัย” ... “ความไม่เป็นไปปลอดภัย”
ฯลฯ ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจปลอดภัย”

ญาณในสันติบทว่า “ความเกิดขึ้นเป็นภัย” ... “ความไม่เกิดขึ้นปลอดภัย” ...
“ความเป็นไปเป็นภัย” ... “ความไม่เป็นไปปลอดภัย” ฯลฯ “ความคับแค้นใจเป็นภัย”
ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจปลอดภัย”

ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า “ความเกิดขึ้นเป็นทุกข์”
ชื่อว่าอาทีนญาณ ฯลฯ ปัญญาในการ(เห็นสังขาร)ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า
“ความคับแค้นใจเป็นทุกข์” ชื่อว่าอาทีนญาณ

ญาณในสันติบทว่า “ความไม่เกิดขึ้นเป็นสุข” ... “ความไม่เป็นไปเป็นสุข” ฯลฯ
ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจเป็นสุข”

เชิงอรรถ :

^๑ นิमित ในที่นี้หมายถึงสังขารนิमित (ข.ป.อ. ๑/๕๓/๒๘๑)

^๒ สันติบท หมายถึงส่วนแห่งความสงบ อีกนัยหนึ่งคือพระนิพพาน (ข.ป.อ. ๑/๕๓/๒๘๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๘. อาทีนวญาณนิตเทศ

ญาณในสันติบทว่า “ความเกิดขึ้นเป็นทุกข์” ... “ความไม่เกิดขึ้นเป็นสุข”
... “ความเป็นไปเป็นทุกข์” ... “ความไม่เป็นไปเป็นสุข” ฯลฯ “ความคับแค้นใจเป็นทุกข์”
ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจเป็นสุข”

ปัญญาในการ(เห็นสังขาร)ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า “ความเกิดขึ้นเป็นอามิส”
ชื่อว่าอาทีนวญาณ ... “ความเป็นไปเป็นอามิส” ฯลฯ ปัญญาในการ(เห็นสังขาร)
ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า “ความคับแค้นใจเป็นอามิส” ชื่อว่าอาทีนวญาณ

ญาณในสันติบทว่า “ความไม่เกิดขึ้นไม่เป็นอามิส” ... “ความไม่เป็นไปไม่เป็น
อามิส” ฯลฯ ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจไม่เป็นอามิส”

ญาณในสันติบทว่า “ความเกิดขึ้นเป็นอามิส” ... “ความไม่เกิดขึ้นไม่เป็น
อามิส” ... “ความเป็นไปเป็นอามิส” ... “ความไม่เป็นไปไม่เป็นอามิส” ฯลฯ
“ความคับแค้นใจเป็นอามิส” ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจไม่เป็นอามิส”

ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า “ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร”
ชื่อว่าอาทีนวญาณ ฯลฯ ปัญญาในการ(เห็นสังขาร)ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า
“ความคับแค้นใจเป็นสังขาร” ชื่อว่าอาทีนวญาณ

ญาณในสันติบทว่า “ความไม่เกิดขึ้นเป็นนิพพาน” ... “ความไม่เป็นไปเป็น
นิพพาน” ฯลฯ ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจเป็นนิพพาน”

ญาณในสันติบทว่า “ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร” ... “ความไม่เกิดขึ้นเป็น
นิพพาน” ... “ความเป็นไปเป็นสังขาร” ... “ความไม่เป็นไปเป็นนิพพาน” ฯลฯ
“ความคับแค้นใจเป็นสังขาร” ญาณในสันติบทว่า “ความไม่คับแค้นใจเป็น
นิพพาน”

การที่พระโยคาวจรเห็นความเกิดขึ้น
ความเป็นไป นิमित กรรมเป็นเครื่องประมวลมา
และปฏิสนธิว่าเป็นทุกข์
นี้เป็นอาทีนวญาณ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขญาณนิตเทส

การที่พระโยคาวจรเห็นความไม่เกิดขึ้น

ความไม่เป็นไป อนิมิต

ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมา

และความไม่มีปฏิสนธิว่าเป็นสุข

นี้เป็นญาณในสันติบพ

อาทินวญาณนี้ย่อมเกิดขึ้นในฐานะ ๕

ญาณในสันติบทย่อมเกิดขึ้นในฐานะ ๕

พระโยคาวจรรู้ชัดญาณ ๑๐ ประการ

ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิวฏฐิต่าง ๆ

เพราะเป็นผู้ฉลาดในญาณทั้งสอง

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรัฐธรรมนูญนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัย ชื่อว่า อาทินวญาณ

อาทินวญาณนิตเทสที่ ๘ จบ

๙. สังขารเปกขญาณนิตเทส

แสดงสังขารเปกขญาณ

[๕๔] ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไป พิจารณาและดำรงมั่นอยู่ ชื่อว่า สังขารเปกขญาณ เป็นอย่างไร

คือ ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปจากความเกิดขึ้น พิจารณาและดำรงมั่นอยู่ ชื่อว่าสังขารเปกขญาณ ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปจากความเป็นไป พิจารณาและดำรงมั่นอยู่ ชื่อว่าสังขารเปกขญาณ ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปจากนิमित ... จากกรรมเป็นเครื่องประมวลมา ... จากปฏิสนธิ ... จากคติ ... จากความบังเกิด ... จากความอุบัติ ... จากความเกิด ... จากความแก่ ... จากความเจ็บไข้ ... จากความตาย ... จากความเศร้าโศก ... จากความรำพัน ... ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปจากความคับแค้นใจ พิจารณาและดำรงมั่นอยู่ ชื่อว่าสังขารเปกขญาณ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขาญาณนิตเทส

ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความเกิดขึ้นเป็นทุกข” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ ... “ความเป็นไปเป็นทุกข” ... “นิमितเป็นทุกข” ฯลฯ ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความคับแค้นใจเป็นทุกข” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความเกิดขึ้นเป็นภัย” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ ... “ความเป็นไปเป็นภัย” ฯลฯ ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความคับแค้นใจเป็นภัย” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความเกิดขึ้นเป็นอามิส” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ ... “ความเป็นไปเป็นอามิส” ฯลฯ ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความคับแค้นใจเป็นอามิส” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ ... “ความเป็นไปเป็นสังขาร” ฯลฯ ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไปพิจารณาและดำรงมั่นอยู่ว่า “ความคับแค้นใจเป็นสังขาร” ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

ความเกิดขึ้นเป็นสังขาร ญาณเพ่งเฉยสังขารเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

แม้ธรรม ๒ ประการนี้ คือ สังขารและอุเบกขาก็เป็นสังขาร ญาณเพ่งเฉยสังขารเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

ความเป็นไปเป็นสังขาร ญาณเพ่งเฉยสังขารเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ ฯลฯ นิमितเป็นสังขาร ... กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นสังขาร .. ปฎิสนธิเป็นสังขาร ... คติเป็นสังขาร ... ความบังเกิดเป็นสังขาร ... ความอุบัติเป็นสังขาร ... ความเกิดเป็นสังขาร ... ความแก่เป็นสังขาร ... ความเจ็บไข้เป็นสังขาร ... ความตายเป็นสังขาร ... ความเศร้าโศกเป็นสังขาร ... ความรำพันเป็นสังขาร ... ความคับแค้นใจเป็นสังขาร ญาณเพ่งเฉยสังขารเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขาญาณนิตเทส

แม้ธรรม ๒ ประการ คือ สังขารและอุเบกขาก็เป็นสังขาร ญาณเพ่งเฉยสังขาร
เหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

[๕๕] การน้อมจิตไปในสังขารเปกขามีด้วยอาการเท่าไร

คือ การน้อมจิตไปในสังขารเปกขามีด้วยอาการ ๘ อย่าง

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชนมีด้วยอาการเท่าไร การน้อมจิตไป
ในสังขารเปกขาของพระเสขะมีด้วยอาการเท่าไร การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของ
ท่านผู้ปราศจากราคะมีด้วยอาการเท่าไร

คือ การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชนมีด้วยอาการ ๒ อย่าง การน้อม
จิตไปในสังขารเปกขาของพระเสขะมีด้วยอาการ ๓ อย่าง การน้อมจิตไปในสังขาร-
เปกขาของท่านผู้ปราศจากราคะมีด้วยอาการ ๓ อย่าง

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชนมีด้วยอาการ ๒ อย่าง
อะไรบ้าง คือ

๑. ปุถุชนยอมยินดีสังขารเปกขา
๒. ปุถุชนยอมเห็นแจ้งสังขารเปกขา

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชนมีด้วยอาการ ๒ อย่างนี้

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของพระเสขะมีด้วยอาการ ๓ อย่าง
อะไรบ้าง คือ

๑. พระเสขะยอมยินดีสังขารเปกขา
๒. พระเสขะยอมเห็นแจ้งสังขารเปกขา
๓. พระเสขะพิจารณาแล้วยอมเข้าผลสมบัติ

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของพระเสขะมีด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขาญาณนิตเทส

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของท่านผู้ปราศจากราคะมีด้วยอาการ

๓ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ท่านผู้ปราศจากราคะย่อมเห็นแจ้งสังขารเปกขา
๒. ท่านผู้ปราศจากราคะพิจารณาแล้วยอมเข้าผลสมาบัติ
๓. ท่านผู้ปราศจากราคะเพ่งเฉยในสังขารเปกขานั้นแล้วยอมอยู่ด้วย
สญญตวิหารสมาบัติ อนิมิตตวิหารสมาบัติ หรืออัปปณิหิตวิหารสมาบัติ

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของท่านผู้ปราศจากราคะมีด้วยอาการ ๓

อย่างนี้

[๕๖] **การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน และของพระเสขะ**

เหมือนกันอย่างไร

คือ ปุถุชนผู้ยินดีสังขารเปกขา จิตยอมเศร้าหมอง (ความเศร้าหมองนั้น) เป็นเครื่องกีดขวางต่อภาวนา เป็นอันตรายต่อปฏิเวธ เป็นปัจจัยแห่งปฏิสนธิสืบต่อไป แม้พระเสขะผู้ยินดีสังขารเปกขา จิตก็ยอมเศร้าหมอง (ความเศร้าหมองนั้น) เป็นเครื่องกีดขวางต่อภาวนา เป็นอันตรายต่อปฏิเวธในมรรคชั้นสูง เป็นปัจจัยแห่งปฏิสนธิสืบต่อไป การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชนและของพระเสขะ เหมือนกันโดยสภาวะแห่งความยินดีอย่างนี้

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะ เหมือนกันอย่างไร

คือ ปุถุชนยอมเห็นแจ้งสังขารเปกขาทั้งโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา แม้พระเสขะก็เห็นแจ้งสังขารเปกขาทั้งโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา แม้ท่านผู้ปราศจากราคะก็เห็นแจ้งสังขารเปกขาทั้งโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะ เหมือนกันโดยสภาวะแห่งการพิจารณาเห็นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขาญาณนิตเทส

**การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้
ปราศจากราคะ ต่างกันอย่างไร**

คือ สังขารเปกขาของปุถุชนเป็นกุศล แม้ของพระเสขะก็เป็นกุศล แต่ของท่านผู้ปราศจากราคะเป็นอัพยากฤต การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะ ต่างกันโดยสภาวะเป็นกุศล เป็นอัพยากฤต
อย่างนี้

**การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้
ปราศจากราคะ ต่างกันอย่างไร**

คือ สังขารเปกขาของปุถุชน บางคราวปรากฏชัด^๑ บางคราวไม่ปรากฏชัด
แม้สังขารเปกขาของพระเสขะ บางคราวก็ปรากฏชัด บางคราวไม่ปรากฏชัด
สังขารเปกขาของท่านผู้ปราศจากราคะ ย่อมปรากฏชัดโดยส่วนเดียว การน้อมจิตไป
ในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะ ต่างกันโดย
สภาวะที่ปรากฏกับสภาวะที่ไม่ปรากฏอย่างนี้

**การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้
ปราศจากราคะ ต่างกันอย่างไร**

คือ ปุถุชนยอมเห็นแจ้งเพราะเป็นผู้ยังไม่เสร็จกิจจากสังขารเปกขา แม้พระเสขะ
ยอมเห็นแจ้งเพราะยังไม่เสร็จกิจจากสังขารเปกขา ส่วนท่านผู้ปราศจากราคะยอม
เห็นแจ้งเพราะเป็นผู้เสร็จกิจจากสังขารเปกขา การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน
ของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะ ต่างกันโดยสภาวะที่เสร็จกิจแล้วกับ
สภาวะที่ยังไม่เสร็จกิจอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ บางคราวปรากฏชัด หมายถึงปรากฏชัดในเวลาเจริญวิปัสสนา (ขุ.ป.อ. ๑/๕๖/๒๙๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขาญาณนิตเทส

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะ ต่างกันอย่างไร

คือ ปุถุชนยอมเห็นแจ้งสังขารเปกขาเพื่อละสังโยชน์ ๓^๑ เพื่อต้องการได้โสดาปัตติมรรค พระเสขะยอมเห็นแจ้งสังขารเปกขาเพื่อต้องการได้มรรคขั้นสูงขึ้นไป เพราะเป็นผู้ละสังโยชน์ ๓ ได้แล้ว ท่านผู้ปราศจากราคะยอมเห็นแจ้งสังขารเปกขาเพื่อต้องการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เพราะเป็นผู้ละกิเลสทั้งปวงได้แล้ว การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของปุถุชน ของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะต่างกันโดยสถานะที่ละกิเลสได้กับสถานะที่ยังละกิเลสไม่ได้ดังนี้

การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของพระเสขะ และของท่านผู้ปราศจากราคะ ต่างกันอย่างไร

คือ พระเสขะยินดีสังขารเปกขาบ้าง เห็นแจ้งสังขารเปกขาบ้าง พิจารณาแล้วเข้าผลสมาบัติบ้าง ท่านผู้ปราศจากราคะเห็นแจ้งสังขารเปกขาบ้าง พิจารณาแล้วเข้าผลสมาบัติบ้าง เฟงเฉยสังขารเปกขานั้นแล้วอยู่ด้วยสุญญตวิหการสมาบัติ อนิมิตต-วิหการสมาบัติหรืออัปปณิหิตวิหการสมาบัติ การน้อมจิตไปในสังขารเปกขาของพระเสขะและของท่านผู้ปราศจากราคะ ต่างกันโดยสถานะแห่งวิหการสมาบัติดังนี้

[๕๗] **สังขารเปกขาเท่าไรเกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ สังขารเปกขาเท่าไรเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา**

คือ สังขารเปกขา ๘ อย่างเกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ สังขารเปกขา ๑๐ อย่างเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา

สังขารเปกขา ๘ อย่าง อะไรบ้าง เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ คือ

๑. ปัญญาที่พิจารณานิเวรณแล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อต้องการได้ปฐมฌาน
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

เชิงอรรถ :

^๑ สังโยชน์ ๓ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส (ข.ป.อ. ๑/๕๖/๒๙๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขาญาณนิตเทส

๒. ปัญญาที่พิจารณาวิตกวิจารณ์แล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อต้องการได้หุตติยฌาน
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๓. ปัญญาที่พิจารณานีติแล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อต้องการได้ตติยฌาน
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๔. ปัญญาที่พิจารณาสุขและทุกข์แล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อต้องการได้
จตุตถฌาน ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๕. ปัญญาที่พิจารณารูปสัญญา ปฏิขสัญญา นานัตตสัญญาแล้วดำรงมั่น
อยู่ เพื่อต้องการได้อากาศานัญญาตนสมาบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขา-
ญาณ
๖. ปัญญาที่พิจารณาอากาศานัญญาตนสัญญาแล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อ
ต้องการได้วิญญาณัญญาตนสมาบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๗. ปัญญาที่พิจารณาวินญญาณัญญาตนสัญญาแล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อ
ต้องการได้อากิญจัญญาตนสมาบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๘. ปัญญาที่พิจารณาอากิญจัญญาตนสัญญาแล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อ
ต้องการได้เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

สังขารเปกขา ๘ อย่างนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ

สังขารเปกขา ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา คือ

๑. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ความเป็นไป นิमित กรรมเป็นเครื่อง
ประมวลมา ปฏิสนธิ คติ ความบังเกิด ความอุบัติ ความเกิด
ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความเศร้าโศก ความรำพัน
ความคับแค้นใจแล้วดำรงมั่นอยู่ เพื่อต้องการได้โสดาปัตติมรรค
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๒. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้โสดาปัตติผล-
สมาบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๙. สังขารเปกขาญาณนิตเทส

๓. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้สกทาคามิมรรค
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๔. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้สกทาคามิผล-
สมบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๕. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้อานาคามิมรรค
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๖. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้อานาคามิผล-
สมบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๗. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้อรหัตตมรรค
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๘. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้อรหัตตผล-
สมบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๙. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อต้องการได้สุญญตวิหαρ-
สมบัติ ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ
๑๐. ปัญญาที่พิจารณาความเกิดขึ้น ความเป็นไป นิमित กรรมเป็นเครื่อง
ประมวลมา ปฏิสนธิ คติ ความบังเกิด ความอุบัติ ความเกิด
ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความเศร้าโศก ความรำพัน
ความคับแค้นใจแล้วดำรงมันอยู่ เพื่อต้องการได้อนิमितวิหαρสมบัติ
ชื่อว่าสังขารเปกขาญาณ

สังขารเปกขาญาณ ๑๐ อย่างนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา

[๕๘] **สังขารเปกขาฝ่ายกุศลมีเท่าไร ฝ่ายอกุศลมีเท่าไร ฝ่ายอัพยากฤต
มีเท่าไร**

สังขารเปกขาฝ่ายกุศลมี ๑๕ ฝ่ายอัพยากฤตมี ๓ ฝ่ายอกุศลไม่มี

ปัญญาที่พิจารณาแล้วดำรงมันอยู่

๘ ประการเป็นอารมณ์ของสมาธิจิต

๒ ประการเป็นอารมณ์ของปฤชณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๐. โคตรกฺขญาณนิตฺเทส

๓ ประการเป็นอารมณ์ของพระเสขะ

และ ๓ ประการเป็นเหตุให้จิต

ของท่านผู้ปราศจากราคะหลีกไป

๘ ประการเป็นปัจจัยแก่สมาธิ

๑๐ ประการเป็นอารมณ์แห่งญาณ

สังขารุเปกขา ๑๘ ประการ

เป็นปัจจัยแห่งวิโมกข์ ๓

ปัญญา ๑๘ ประการนี้

อันพระโยคาวจรได้อบรมแล้ว

พระโยคาวจรนั้นเป็นผู้ฉลาดในสังขารุเปกขา

ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิวฏฐิต่าง ๆ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาที่ปรารถนาจะพ้นไป พิจารณาและดำรงมันอยู่ ชื่อว่าสังขารุเปกขญาณ

สังขารุเปกขญาณนิตฺเทสที่ ๙ จบ

๑๐. โคตรกฺขญาณนิตฺเทส

แสดงโคตรกฺขญาณ

[๕๙] ปัญญาในการออกและหลีกไปจากนิमितภายนอก ชื่อว่าโคตรกฺขญาณ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความเกิดขึ้น ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความเป็นไป ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำนิมิต ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำกรรม เป็นเครื่องประมวลมา ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำปฏิสนธิ ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำคติ ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความบังเกิด ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความอุบัติ ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความเกิด ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความแก่ ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความเจ็บไข้ ชื่อว่าโคตรกฺ เพราะครอบงำความตาย

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๐. โคตรภูญาณนิตเทส

ชื่อว่าโคตรภู เพราะครอบงำความเศร้าโศก ชื่อว่าโคตรภู เพราะครอบงำความ
ร่าพัน ชื่อว่าโคตรภู เพราะครอบงำความคับแค้นใจ ชื่อว่าโคตรภู เพราะครอบงำ
สังขารนิมิตภายนอก

ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไปสู่ความไม่เกิดขึ้น ฯลฯ ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไป
สู่ความดับคือนิพพาน

ชื่อว่าโคตรภู เพราะครอบงำความเกิดขึ้นแล้วแล่นไปสู่ความไม่เกิดขึ้น ชื่อว่า
โคตรภู เพราะครอบงำความเป็นไปแล้วแล่นไปสู่ความไม่เป็นไป ชื่อว่าโคตรภู เพราะ
ครอบงำนิมิตแล้วแล่นไปสู่อนิมิต ฯลฯ ชื่อว่าโคตรภู เพราะครอบงำสังขารนิมิต
ภายนอกแล้วแล่นไปสู่ความดับคือนิพพาน

ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเกิดขึ้น ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความ
เป็นไป ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากนิมิต ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากกรรมเป็น
เครื่องประมวลมา ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากปฏิสนธิ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออก
จากคติ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความบังเกิด ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจาก
ความอุบัติ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเกิด ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจาก
ความแก่ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเจ็บไข้ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจาก
ความตาย ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเศร้าโศก ชื่อว่าโคตรภู เพราะออก
จากความร่าพัน ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความคับแค้นใจ ชื่อว่าโคตรภู เพราะ
ออกจากสังขารนิมิตภายนอก

ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไปสู่ความไม่เกิดขึ้น ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไปสู่
ความไม่เป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไปสู่ความดับคือนิพพาน

ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเกิดขึ้นแล้วแล่นไปสู่ความไม่เกิดขึ้น ชื่อว่า
โคตรภู เพราะออกจากความเป็นไปแล้วแล่นไปสู่ความไม่เป็นไป ชื่อว่าโคตรภู เพราะ
ออกจากนิมิตแล้วแล่นไปสู่อนิมิต ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากกรรมเป็นเครื่อง
ประมวลมาแล้วแล่นไปสู่ความไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมา ชื่อว่าโคตรภู เพราะ
ออกจากปฏิสนธิแล้วแล่นไปสู่ความไม่มีปฏิสนธิ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากคติแล้ว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๐. โคตรภูญาณนิตเทส

แล่นไปสู่อดีต ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความบังเกิดแล้วแล่นไปสู่ความไม่บังเกิด ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความอุบัติแล้วแล่นไปสู่ความไม่อุบัติ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเกิดแล้วแล่นไปสู่ความไม่เกิด ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความแก่แล้วแล่นไปสู่ความไม่แก่ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเจ็บไข้แล้วแล่นไปสู่ความไม่เจ็บไข้ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความตายแล้วแล่นไปสู่ความไม่ตาย ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความเศร้าโศกแล้วแล่นไปสู่ความไม่เศร้าโศก ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความรำพันแล้วแล่นไปสู่ความไม่รำพัน ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากความคับแค้นใจแล้วแล่นไปสู่ความไม่คับแค้นใจ ชื่อว่าโคตรภู เพราะออกจากสังขารนิมิตภายนอกแล้วแล่นไปสู่ความดับคือนิพพาน

ชื่อว่าโคตรภู เพราะหลีกออกจากความเกิดขึ้น ชื่อว่าโคตรภู เพราะหลีกออกจากความเป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าโคตรภู เพราะหลีกออกจากสังขารนิมิตภายนอก

ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไปสู่ความไม่เกิดขึ้น ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไปสู่ความไม่เป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าโคตรภู เพราะแล่นไปสู่ความดับคือนิพพาน

ชื่อว่าโคตรภู เพราะหลีกออกจากความเกิดขึ้นแล้วแล่นไปสู่ความไม่เกิดขึ้น ชื่อว่าโคตรภู เพราะหลีกออกจากความเป็นไปแล้วแล่นไปสู่ความไม่เป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าโคตรภู เพราะหลีกออกจากสังขารนิมิตภายนอกแล้วแล่นไปสู่ความดับคือนิพพาน

[๖๐] **โคตรภูธรรมเท่าไรเกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ โคตรภูธรรมเท่าไรเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา**

คือ โคตรภูธรรม ๘ ประการเกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ โคตรภูธรรม ๑๐ ประการเกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา

โคตรภูธรรม ๘ ประการ อะไรบ้าง เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ คือ

๑. ญาณที่ครอบงำนิเวรณ เพื่อได้ปฐมฌาน ชื่อว่าโคตรภู
๒. ญาณที่ครอบงำวิตกวิจาร์ เพื่อได้ทุติยฌาน ชื่อว่าโคตรภู
๓. ญาณที่ครอบงำปีติ เพื่อได้ตติยฌาน ชื่อว่าโคตรภู

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๐. โคตรกฺขญาณนิตฺเทส

๔. ญาณที่ครอบงำสุขและทุกข์ เพื่อได้จตุตถฌาน ชื่อว่าโคตรกฺ
๕. ญาณที่ครอบงำรูปสัญญา ปฏิขสัญญา นานัตตสัญญา เพื่อได้
อากาสนัญญาตจนสมาบัติ ชื่อว่าโคตรกฺ
๖. ญาณที่ครอบงำอากาสนัญญาตจนสัญญา เพื่อได้วิญญาณัญญาตจน-
สมาบัติ ชื่อว่าโคตรกฺ
๗. ญาณที่ครอบงำวิญญาณัญญาตจนสัญญา เพื่อได้อาภิญญัญญาตจน-
สมาบัติ ชื่อว่าโคตรกฺ
๘. ญาณที่ครอบงำอาภิญญัญญาตจนสัญญา เพื่อได้เนวสัญญานา-
สัญญัญญาตจนสมาบัติ ชื่อว่าโคตรกฺ

โคตรกฺขธรรม ๘ ประการนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจสมณะ

โคตรกฺขธรรม ๑๐ ประการ อะไรบ้าง เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา คือ

๑. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ความเป็นไป นิमित กรรมเป็นเครื่อง
ประมวลมา ปฏิสนธิ คติ ความบังเกิด ความอุบัติ
ความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความเศร้าโศก
ความรำพัน ความคับแค้นใจ สังขารนิमितภายนอก เพื่อได้
โสดาปัตติมรรค ชื่อว่าโคตรกฺ
๒. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้โสดาปัตติผลสมาบัติ
ชื่อว่าโคตรกฺ
๓. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้สกทาคามิมรรค ชื่อว่าโคตรกฺ
๔. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้สกทาคามิผลสมาบัติ
ชื่อว่าโคตรกฺ
๕. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้อานาคามิมรรค ชื่อว่าโคตรกฺ
๖. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้อานาคามิผลสมาบัติ
ชื่อว่าโคตรกฺ
๗. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้อรหัตตมรรค ชื่อว่าโคตรกฺ
๘. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้อรหัตตผลสมาบัติ ชื่อ
ว่าโคตรกฺ
๙. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อได้สุญญตวิหารสมาบัติ
ชื่อว่าโคตรกฺ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๐. โคตรกฏญาณนิตเทส

๑๐. ญาณที่ครอบงำความเกิดขึ้น ความเป็นไป นิमित กรรมเป็นเครื่อง
ประมวลมา ปฏิสนธิ คติ ความบังเกิด ความอุบัติ ความเกิด ความแก่
ความเจ็บไข้ ความตาย ความเศร้าโศก ความรำพัน ความคับแค้นใจ
สังขารนิमितภายนอก เพื่อได้อนิमितตวิหารสมาบัติ ชื่อว่าโคตรกฏ
โคตรกฏธรรม ๑๐ ประการนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิปัสสนา
โคตรกฏธรรม ฝ่ายกุศลมีเท่าไร ฝ่ายอกุศลมีเท่าไร ฝ่ายอัปายากฤตมีเท่าไร
คือ โคตรกฏธรรม ฝ่ายกุศลมี ๑๕ ฝ่ายอัปายากฤตมี ๓ ฝ่ายอกุศลไม่มี

โคตรกฏธรรม ๘ ประการ คือ

- (๑) มีอามิส^๑ (๒) ไม่มีอามิส
(๓) มีที่ตั้ง^๒ (๔) ไม่มีที่ตั้ง
(๕) เป็นสุญญตะ^๓ (๖) เป็นวิสุญญตะ
(๗) เป็นวฏฐิตะ^๔ (๘) เป็นอวฏฐิตะ

๘ ประการเป็นปัจฉัยแห่งสมาธิ

๑๐ ประการเป็นโคจรแห่งญาณ

๑๘ ประการเป็นปัจฉัยแห่งวิโมกข์ ๓

อาการ ๑๘ ประการนี้

อันพระโยคาวจรได้อบรมแล้วด้วยปัญญา

พระโยคาวจรนั้นเป็นผู้ฉลาดในญาณ

ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิวฐิต่าง ๆ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปจากนิमितภายนอก
ชื่อว่าโคตรกฏญาณ

โคตรกฏญาณนิตเทสที่ ๑๐ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ อามิส ในที่นี้หมายถึงวิภูษามิส โลกามิส และกิเลสามิส (ข.ป.อ. ๑/๖๐/๒๙๕)

^๒ ที่ตั้ง ในที่นี้หมายถึงนิกันติ (ข.ป.อ. ๑/๖๐/๒๙๕)

^๓ สุญญตะ ในที่นี้หมายถึงโคตรกฏธรรมที่ประกอบด้วยนิกันติ (ข.ป.อ. ๑/๖๐/๒๙๕)

^๔ วฏฐิตะ ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาโคตรกฏญาณ (ข.ป.อ. ๑/๖๐/๒๙๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๑. มัคคญาณนิตเทศ

๑๑. มัคคญาณนิตเทศ

แสดงมัคคญาณ

[๖๑] **ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ เป็นอย่างไร**

คือ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ย่อมออกจากมิจฉาทิฐิ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาทิฐินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตริกตรอง ย่อมออกจากมิจฉาสังกัปปะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสังกัปปะนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนดไว้ ย่อมออกจากมิจฉาวาจา ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาวาจานั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

ญาณที่ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ย่อมออกจากมิจฉากัมมันตะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉากัมมันตะนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะปล่อยแผ้ว ย่อมออกจากมิจฉาอาชีวะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาอาชีวะนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๑. มัคคญาณนิตเทศ

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะมีสภาวะระคองไว้ ย่อมออกจากมิจฉา-
วายามะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาวายามะนั้น จากชั้นทั้งหลาย และ
ออกจากสรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออก
และหลีกเลี่ยงทั้งจากกิเลสชั้นและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสติ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ย่อมออกจากมิจฉาสติ ออกจาก
เหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสตินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภาย
นอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงทั้งจากกิเลสชั้น
และจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากมิจฉาสมาธิ
ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจาก
สรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงไป
ทั้งจากกิเลสชั้นและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

ในขณะที่แห่งสกทาคามีมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ
ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากกามราคสังโยชน์
(กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคือกามราคะ) จากปฏิขังสังโยชน์ (กิเลสเครื่อง
ประกอบสัตว์ไว้ในภพคือปฏิขะ) จากกามราคานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน
คือกามราคะ) จากปฏิฆานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือปฏิขะ) ส่วนหยาบ ๆ
ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจาก
สรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยง
ไปทั้งจากกิเลสชั้น และจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

ในขณะที่แห่งอนาคามีมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ
ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากกามราคสังโยชน์
จากปฏิขังสังโยชน์ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียด ๆ ออกจาก
เหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิต
ภายนอก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงไปทั้งจาก
กิเลสชั้นและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๑. มัคคญาณนิตเทส

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากรูปราคะ (ความกำหนัดในรูป) จากอรูปราคะ (ความกำหนัดในอรูปร) จากมานะ (ความถือตัว) จากอุทฺธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) จากอวิชชา (ความไม่รู้) จากมานานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือมานะ) จากภวราคานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือภวราคะ) จากอวิชชานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคืออวิชชา) ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาสมาธินั้น จากขันธทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่าปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงไปทั้งจากกิเลสขันธและจากนิมิตภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

[๖๒] บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยอริยมรรค

ย่อมเผากิเลสที่ยังไม่เกิด

ด้วยโลกุตตรฌานที่เกิดขึ้นแล้ว

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวโลกุตระว่าเป็นฌาน

บุคคลนั้นย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิฐิต่าง ๆ

เพราะเป็นผู้ฉลาดในฌานและวิโมกข์

พระโยคาวจรตั้งจิตมั่นแล้วย่อมเห็นแจ้งฉันใด

เมื่อเห็นแจ้งก็พึงตั้งจิตมั่นฉันนั้น

ทั้งสมณะและวิปัสสนาได้เกิดขึ้นในขณะนั้น

มีส่วนเสมอกันดำเนินไปคู่กัน

ความเห็นที่สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ นิโรธ^๑เป็นสุข

ปัญญาที่ออกจากธรรมทั้งสองย่อมถูกต้องอมตบท^๒

เชิงอรรถ :

^๑ นิโรธ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.ป.อ. ๑/๖๓/๓๐๐)

^๒ อมตบท ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.ป.อ. ๑/๖๓/๓๐๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๒. ผลญาณนิตเทศ

พระโยคาวจรผู้ฉลาดในความต่างกัน

และความเป็นอันเดียวกันแห่งวิโมกข์เหล่านั้น

ย่อมรู้วิโมกข์จรรยา ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิวฏฐิต่าง ๆ

เพราะเป็นผู้ฉลาดในญาณทั้งสอง

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรัฐธรรมนูญนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงจากกิเลสชั้นธัมมและจากนิमितภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ

มัคคญาณนิตเทศที่ ๑๑ จบ

๑๒. ผลญาณนิตเทศ

แสดงผลญาณ

[๖๓] **ปัญญาที่หยุดความพยายาม ชื่อว่าผลญาณ เป็นอย่างไร**

คือ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ย่อมออกจากมิจฉาทิฐิ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาทิฐินั้น จากชั้นธัมมทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาทิฐิย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตริกตรอง ย่อมออกจากมิจฉาสังกัปปะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสังกัปปะนั้น จากชั้นธัมมทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาสังกัปปะย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนดไว้ ย่อมออกจากมิจฉาวาจา ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาวาจานั้น จากชั้นธัมมทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาวาจาย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๒. ผลญาณนิตเทศ

ญาณที่ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ย่อมออกจากมิจจากัมมันตะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจากัมมันตะนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมากัมมันตะย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะปล่อยแผ้ว ย่อมออกจากมิจจอาชีวะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจอาชีวะนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาอาชีวะย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะมีสภาวะระคองไว้ ย่อมออกจากมิจจาวายามะ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาวายามะนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาวายามะย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสติ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ย่อมออกจากมิจจาสติ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาสตินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาสติย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากมิจจาสมาธิ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาสมาธินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาสมาธิย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ในขณะที่แห่งสกทาคามีมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากกามราคสังโยชน์ จากปฏิขังสังโยชน์ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัยส่วนหยาบ ๆ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาสมาธินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาสมาธิย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๓. วิมุตติญาณนิตเทศ

ในขณะที่แห่งอนาคามิมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากกามราคสังโยชน์ จากปฏิขสังโยชน์ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียด ๆ ออกจาก เหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमित ภายนอก สัมมาสมาธิย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุดความพยายามนั้น การหยุดความ พยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากรูปราคะ จาก อรูปราคะ จากมานะ จากอุทธัจจะ จากถีนมิทธะ จากอวิชชา จากภวราคานุสัย จาก มานานุสัย จากอวิชชานุสัย ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จาก ชั้นทั้งหลายและออกจากสรรพนิमितภายนอก สัมมาสมาธิย่อมเกิดขึ้นเพราะหยุด ความพยายามนั้น การหยุดความพยายามนั้นเป็นผลของมรรค

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาที่หยุดความพยายาม ชื่อว่าผลญาณ

ผลญาณนิตเทศที่ ๑๒ จบ

๑๓. วิมุตติญาณนิตเทศ

แสดงวิมุตติญาณ

[๖๔] ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว ชื่อว่า วิมุตติญาณ เป็นอย่างไร

คือ อุปกิเลสแห่งจิตของตน คือ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตาของตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) สีลัพพตปรามาส (การยึดมั่นศีลพรต) ทิฏฐานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือทิฏฐิ) วิจิกิจฉานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ใน สันดานคือวิจิกิจฉา) เป็นกิเลสที่โสดาปัตติมรรคตัดได้โดยเด็ดขาดแล้ว จิตจึงชื่อว่า

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๓. วิมุตติญาณนิตเทศ

หลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นดีแล้วจากอุปกิเลส ๕ ประการนี้ พร้อมด้วยกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้วิมุตตินั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว ชื่อว่าวิมุตติญาณ

อุปกิเลสแห่งจิตของตน คือ กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ ส่วนหยาบ ๆ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย ส่วนหยาบ ๆ เป็นกิเลสที่สกทาคามีมรรคตัดได้โดยเด็ดขาดแล้ว จิตจึงชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นดีแล้วจากอุปกิเลส ๔ ประการนี้ พร้อมด้วยกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้วิมุตตินั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว ชื่อว่าวิมุตติญาณ

อุปกิเลสแห่งจิตของตน คือ กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ ส่วนละเอียด ๆ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียด ๆ เป็นกิเลสที่อนาคามีมรรคตัดได้โดยเด็ดขาดแล้ว จิตจึงชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นดีแล้วจากอุปกิเลส ๔ ประการนี้ พร้อมด้วยกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้วิมุตตินั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว ชื่อว่าวิมุตติญาณ

อุปกิเลสแห่งจิตของตน คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย เป็นกิเลสที่อรหัตตมรรคตัดได้โดยเด็ดขาดแล้ว จิตจึงชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว หลุดพ้นดีแล้วจากอุปกิเลส ๘ ประการนี้ พร้อมด้วยกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้วิมุตตินั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว ชื่อว่าวิมุตติญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อริยมรรคตัดขาดแล้ว ชื่อว่าวิมุตติญาณ

วิมุตติญาณนิตเทศที่ ๑๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุชาดก [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๔. ปัจจเวกขณญาณนิตเทส

๑๔. ปัจจเวกขณญาณนิตเทส

แสดงปัจจเวกขณญาณ

[๖๕] ปัญญาในการเห็นธรรมที่มาร่วมกันในขณะนั้น ชื่อว่าปัจจเวกขณญาณ เป็นอย่างไร

คือ ในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็นมาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรึกตรอง มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนดไว้ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะผ่องแผ้ว มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะมีสภาวะประคองไว้ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสติ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน มาร่วมกันในขณะนั้น

ญาณที่ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะเลือกเฟ้น มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าปีติสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะแผ่ซ่านไป มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าปีสัทธิสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะสงบระงับ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะพิจารณา มาร่วมกันในขณะนั้น

ญาณที่ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสติพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสมาธิพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอุทถัจจะ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าปัญญาพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา มาร่วมกันในขณะนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๔. ปัจจเวกขณญาณนิตเทส

ญาณที่ชื่อว่าสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ มาร่วมกันในขณะนั้น
ญาณที่ชื่อว่าวิริยินทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่า
สตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสมาธิินทรีย์
เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าปัญญาธิินทรีย์ เพราะมี
สภาวะเห็น มาร่วมกันในขณะนั้น

ญาณที่ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่
ชื่อว่าพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมโพชฌงค์
เพราะมีสภาวะนำออก มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่ามรรค เพราะมีสภาวะเป็น
เหตุ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสติปัญญา เพราะมีสภาวะตั้งมั่น มาร่วมกัน
ในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมัปปธาน เพราะมีสภาวะตั้งไว้ มาร่วมกันในขณะนั้น
ญาณที่ชื่อว่าอิทธิบาท เพราะมีสภาวะสำเร็จ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่า
สังขละ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสมณะ เพราะมี
สภาวะไม่ฟุ้งซ่าน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะ
พิจารณาเห็น มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสมณะและวิปัสสนา เพราะมีสภาวะ
มีรสเป็นอย่างเดียวกัน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าธรรมเป็นคู่กัน เพราะมี
สภาวะไม่ล่วงเลยกัน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะ
สำรวม มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน
มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกัน
ในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะมีสภาวะหลุดพ้น มาร่วมกันในขณะนั้น
ญาณที่ชื่อว่าวิชชา เพราะมีสภาวะรู้ชัด มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าวิมุตติ
เพราะมีสภาวะสละ มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าญาณในความสิ้นไป เพราะมี
สภาวะตัดขาด มาร่วมกันในขณะนั้น

ญาณที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่า
มนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าผัสสะ
เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะ
เป็นที่ประชุม มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๔. ปัจจเวกขณญาณนิตเทส

มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะยิ่งกว่าธรรมนั้น ๆ มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด มาร่วมกันในขณะที่นั้น พระโยคาวจรออก (จากสมาบัติ) แล้วพิจารณาว่า ธรรมเหล่านี้มาร่วมกันในขณะที่นั้น

ในขณะที่แห่งโสตาปัตติผล ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรีกตรอง มาร่วมกันในขณะที่นั้น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าอนุปปาทญาณ (ญาณในความไม่เกิดขึ้น) เพราะมีสภาวะระงับ มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่ามนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุม มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะยิ่งกว่าธรรมนั้น ๆ มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร มาร่วมกันในขณะที่นั้น ญาณที่ชื่อว่าธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด มาร่วมกันในขณะที่นั้น พระโยคาวจรออก (จากสมาบัติ) แล้วพิจารณาว่า ธรรมเหล่านี้มาร่วมกันในขณะที่นั้น

ในขณะที่แห่งสกทาคามิมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกันในขณะที่นั้น ฯลฯ

ในขณะที่แห่งสกทาคามีผล ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกันในขณะที่นั้น ฯลฯ

ในขณะที่แห่งอนาคามิมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกันในขณะที่นั้น ฯลฯ

ในขณะที่แห่งอนาคามีผล ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกันในขณะที่นั้น ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๕. วัตถุนานัตตญาณนิตเทศ

ในขณะแห่งอรหัตตมรรค ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกันในขณะนั้น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าญาณในความสิ้นไป เพราะมีสภาวะตัดขาด มาร่วมกันในขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล มาร่วมกันใน ขณะนั้น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็น ที่สุด มาร่วมกันในขณะนั้น พระโยคาวจรออก (จากสมาบัติ) แล้วพิจารณาว่า ธรรม เหล่านี้มาร่วมกันในขณะนั้น

ในขณะแห่งอรหัตตผล ญาณที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น มาร่วมกัน ในขณะนั้น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าอนุปปาทญาณ เพราะมีสภาวะระงับ มาร่วมกันใน ขณะนั้น ญาณที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล มาร่วมกันในขณะนั้น ฯลฯ ญาณที่ชื่อว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด มาร่วมกันใน ขณะนั้น พระโยคาวจรออก (จากสมาบัติ) แล้วพิจารณาว่า ธรรมเหล่านี้มาร่วมกัน ในขณะนั้น

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการพิจารณาธรรมที่เข้ามาประชุมกันใน ขณะนั้น ชื่อว่าปัจเจกขณญาณ

ปัจเจกขณญาณนิตเทศที่ ๑๔ จบ

๑๕. วัตถุนานัตตญาณนิตเทศ

แสดงญาณในวัตถุต่าง ๆ^๑

[๖๖] ปัญญาในการกำหนดธรรมต่าง ๆ ที่เป็นภายใน ชื่อว่าวัตถุนานัตต- ญาณ (ญาณในวัตถุต่าง ๆ) เป็นอย่างไร พระโยคาวจรกำหนดธรรมทั้งหลายที่ เป็นภายใน อย่างไร

คือ พระโยคาวจรกำหนดจักขุที่เป็นภายใน กำหนดโสตะที่เป็นภายใน กำหนด ฆานะที่เป็นภายใน กำหนดชีวหาที่เป็นภายใน กำหนดกายที่เป็นภายใน กำหนด มโนที่เป็นภายใน

เชิงอรรถ :

^๑ วัตถุต่าง ๆ ในที่นี้หมายถึงที่ตั้งที่เกิดแห่งอารมณ์ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ เป็นที่ตั้งที่เกิดแห่งอารมณ์ (ข.ป.อ. ๑/๖๗/๗๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๕. วัตถุนานัตตญาณนิตเทศ

พระโยคาวจรกำหนดจักขุที่เป็นภายใน อย่างไร

คือ กำหนดว่า "จักขุเกิดเพราะอวิชชา" กำหนดว่า "จักขุเกิดเพราะตัณหา"
กำหนดว่า "จักขุเกิดเพราะกรรม" กำหนดว่า "จักขุเกิดเพราะอาหาร" กำหนดว่า
"จักขุเกิดเพราะอาศัยมหาภูตรูป ๔" กำหนดว่า "จักขุเกิดแล้ว" กำหนดว่า "จักขุ
มารวมกันแล้ว" กำหนดว่า "จักขุไม่มีแล้วเกิดมี มีแล้วจักขุไม่มี"

กำหนดจักขุโดยความเป็นของมีที่ที่สุด คือกำหนดว่า "จักขุไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง
มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา" กำหนดว่า "จักขุไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัย
ปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา เสื่อมไปเป็นธรรมดา คลายไปเป็นธรรมดา
ดับไปเป็นธรรมดา"

กำหนดจักขุโดยความไม่เที่ยง ไม่กำหนดโดยความเที่ยง กำหนดโดยความเป็น
ทุกข์ ไม่กำหนดโดยความเป็นสุข กำหนดโดยความเป็นอนัตตา ไม่กำหนดโดยความ
เป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ
ไม่ให้เกิดขึ้น ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ

เมื่อกำหนดโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญา (ความหมายรู้ว่าเที่ยง) ได้
เมื่อกำหนดโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญา (ความหมายรู้ว่าสุข) ได้ เมื่อกำหนด
โดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญา (ความหมายรู้ว่าอัตตา) ได้ เมื่อเบื่อ
หน่าย ย่อมละนันทิ (ความยินดี) ได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะ
(ความกำหนด) ให้ดับ ย่อมละสมุทัย (เหตุเกิด) ได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะ
(ความยึดถือ) ได้ พระโยคาวจรกำหนดจักขุที่เป็นภายในอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดโสตะที่เป็นภายใน อย่างไร

คือ กำหนดว่า "โสตะเกิดเพราะอวิชชา" ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดโสตะที่
เป็นภายในอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดฆานะที่เป็นภายใน อย่างไร

คือ กำหนดว่า "ฆานะเกิดเพราะอวิชชา" ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดฆานะที่
เป็นภายในอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๕. วัตถุนานัตตญาณนิตเทศ

พระโยคาวจรกำหนดชีวหาที่เป็นภายใน อย่างไร

คือ กำหนดว่า “ชีวหาเกิดเพราะอวิชชา” ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดชีวหาที่เป็นภายในในอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดกายที่เป็นภายใน อย่างไร

คือ กำหนดว่า “กายเกิดเพราะอวิชชา” ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดกายที่เป็นภายในในอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดมโนที่เป็นภายใน อย่างไร

คือ กำหนดว่า “มโนเกิดเพราะอวิชชา” กำหนดว่า “มโนเกิดเพราะตัณหา” กำหนดว่า “มโนเกิดเพราะกรรม” กำหนดว่า “มโนเกิดเพราะอาหาร (อาศัยหทัย วัตถุ)” กำหนดว่า “มโนเกิดแล้ว” กำหนดว่า “มโนมาร่วมกันแล้ว” กำหนดว่า “มโนไม่มีแล้วเกิดมี มีแล้วจักไม่มี”

กำหนดมโนโดยความเป็นของมีที่สด คือกำหนดว่า “มโนไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา” กำหนดว่า “มโนไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา เสื่อมไปเป็นธรรมดา คลายไปเป็นธรรมดา ดับไปเป็นธรรมดา”

กำหนดมโนโดยความไม่เที่ยง ไม่กำหนดโดยความเที่ยง กำหนดโดยความเป็นทุกข์ ไม่กำหนดโดยความเป็นสุข กำหนดโดยความเป็นอนัตตา ไม่กำหนดโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิดขึ้น ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ

เมื่อกำหนดโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อกำหนดโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อ กำหนดโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนดย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ พระโยคาวจรกำหนดมโนที่เป็นภายในในอย่างนี้ กำหนดธรรมที่เป็นภายในในอย่างนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการกำหนดธรรมที่เป็นภายใน ชื่อว่า วัตถุนานัตตญาณ

วัตถุนานัตตญาณนิตเทศที่ ๑๕ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๖. โศจนานัตตญาณนิตเทศ

๑๖. โศจนานัตตญาณนิตเทศ

แสดงโศจนานัตตญาณ

[๖๗] ปัญญาในการกำหนดธรรมต่าง ๆ ที่เป็นภายนอก ชื่อว่าโศจนานัตตญาณ เป็นอย่างไร พระโยคาวจรกำหนดธรรมทั้งหลายที่เป็นภายนอกอย่างไร

คือ พระโยคาวจรกำหนดรูปที่เป็นภายนอก กำหนดสัททะ (เสียง) ที่เป็นภายนอก กำหนดคันธะ (กลิ่น) ที่เป็นภายนอก กำหนดรสที่เป็นภายนอก กำหนดโณภูลัพพะที่เป็นภายนอก กำหนดธรรมารมณฺ์ที่เป็นภายนอก

พระโยคาวจรกำหนดรูปที่เป็นภายนอก อย่างไร

คือ กำหนดว่า "รูปเกิดเพราะอวิชชา" กำหนดว่า "รูปเกิดเพราะตัณหา" กำหนดว่า "รูปเกิดเพราะกรรม" กำหนดว่า "รูปเกิดเพราะอาหาร" กำหนดว่า "รูปอาศัยมหาภูตรูป ๔" กำหนดว่า "รูปเกิดแล้ว" กำหนดว่า "รูปมารวมกันแล้ว" กำหนดว่า "รูปไม่มีแล้วเกิดมี มีแล้วจักไม่มี"

กำหนดรูปโดยความเป็นของมีที่สิ้นสุด คือกำหนดว่า "รูปไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา" กำหนดว่า "รูปไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา เสื่อมไปเป็นธรรมดา คลายไปเป็นธรรมดาดับไปเป็นธรรมดา"

กำหนดรูปโดยความไม่เที่ยง ไม่กำหนดโดยความเที่ยง กำหนดโดยความเป็นทุกข์ ไม่กำหนดโดยความเป็นสุข กำหนดโดยความเป็นอนัตตา ไม่กำหนดโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่ายไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิดขึ้น ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ

เมื่อกำหนดโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อกำหนดโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อกำหนดโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ พระโยคาวจรกำหนดรูปที่เป็นภายนอกอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกลา ๑๖. โศจนานัตตญาณนิตเทส

พระโยคาวจรกำหนดสัททะ (เสียง) ที่เป็นภายนอก อย่างไร

คือ กำหนดว่า "สัททะเกิดเพราะอวิชชา" ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดสัททะที่เป็นภายนอกอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดคันธะ (กลิ่น) ที่เป็นภายนอก อย่างไร

คือ กำหนดว่า "คันธะเกิดเพราะอวิชชา" ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดคันธะที่เป็นภายนอกอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดรสที่เป็นภายนอก อย่างไร

คือ กำหนดว่า "รสเกิดเพราะอวิชชา" ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดรสที่เป็นภายนอกอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดโผฏฐัพพะที่เป็นภายนอก อย่างไร

คือ กำหนดว่า "โผฏฐัพพะเกิดเพราะอวิชชา" ฯลฯ พระโยคาวจรกำหนดโผฏฐัพพะที่เป็นภายนอกอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดธรรมารมณฺเฑีที่เป็นภายนอก อย่างไร

คือ กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีเกิดเพราะอวิชชา" กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีเกิดเพราะตัณหา" กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีเกิดเพราะกรรม" กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีเกิดเพราะอาหาร (อาศัยหทัยวัตถุ)" กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีเกิดแล้ว" กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีมารวมกันแล้ว" กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีไม่มีแล้วเกิดมี มีแล้วจักไม่มี" กำหนดธรรมารมณฺเฑีโดยความเป็นของมีที่สด คือกำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยง มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา" กำหนดว่า "ธรรมารมณฺเฑีไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา เสื่อมไปเป็นธรรมดา คลายไปเป็นธรรมดา ดับไปเป็นธรรมดา"

กำหนดธรรมารมณฺเฑีโดยความไม่เที่ยง ไม่กำหนดโดยความเที่ยง กำหนดโดยความเป็นทุกข์ ไม่กำหนดโดยความเป็นสุข กำหนดโดยความเป็นอนัตตา ไม่กำหนดโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

เมื่อกำหนดโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อกำหนดโดยความเป็น
ทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อกำหนดโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้
เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนัด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ
ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ พระโยคาวจรกำหนดธรรมารมณ์
ที่เป็นภายนอกอย่างนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการกำหนดธรรมต่าง ๆ ที่เป็นภายนอก
ชื่อว่าโคจรนัตตญาณ

โคจรนัตตญาณนิตเทศที่ ๑๖ จบ

๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

แสดงจรียนานัตตญาณ

[๖๘] ปัญญาในการกำหนดจรียา ชื่อว่าจรียนานัตตญาณ เป็นอย่างไร
คือ คำว่า จรียา อธิบายว่า จรียา ๓ อย่าง ได้แก่

๑. วิญญานจรียา
๒. อัณญานจรียา
๓. ญาณจรียา

วิญญานจรียา เป็นอย่างไร

คือ ความคิดเพื่อดูรูปทั้งหลายอันเป็นเพียงกิริยาอัพยากฤต ชื่อว่าวิญญาน-
จรียา จักขุวิญญานที่เป็นแต่เพียงเห็นรูป ชื่อว่าวิญญานจรียา มโนธาตุอันเป็นวิบาก
ที่ขึ้นสู่อารมณ์ ชื่อว่าวิญญานจรียา เพราะได้เห็นรูปแล้ว มโนวิญญานธาตุอัน
เป็นวิบาก ชื่อว่าวิญญานจรียา เพราะขึ้นสู่รูปแล้ว

ความคิดเพื่อฟังเสียงอันเป็นเพียงกิริยาอัพยากฤต ชื่อว่าวิญญานจรียา
โสตวิญญานที่เป็นแต่เพียงฟังเสียง ชื่อว่าวิญญานจรียา มโนธาตุอันเป็นวิบากที่ขึ้น
สู่อารมณ์ ชื่อว่าวิญญานจรียา เพราะได้ฟังเสียงแล้ว มโนวิญญานธาตุอันเป็น
วิบาก ชื่อว่าวิญญานจรียา เพราะขึ้นสู่เสียงแล้ว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

ความคิดเพื่อดมกลิ่นอันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภต ชื่อว่าวิญญาณจรिया
ฆานวิญญาณที่เป็นแต่เพียงดมกลิ่น ชื่อว่าวิญญาณจรिया มโนธาตุอันเป็นวิบากที่ขึ้น
สู่อารมณ์ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะได้ดมกลิ่นแล้ว มโนวิญญาณธาตุอันเป็นวิบาก
ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะขึ้นสู่กลิ่นแล้ว

ความคิดเพื่อลิ้มรสอันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภต ชื่อว่าวิญญาณจรिया
ชีวหาวิญญาณที่เป็นแต่เพียงลิ้มรส ชื่อว่าวิญญาณจรिया มโนธาตุอันเป็นวิบากที่ขึ้น
สู่อารมณ์ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะได้ลิ้มรสแล้ว มโนวิญญาณธาตุอันเป็นวิบาก
ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะขึ้นสู่รสแล้ว

ความคิดเพื่อสัมผัสโผฏฐัพพะอันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภต ชื่อว่าวิญญาณ-
จรिया กายวิญญาณที่เป็นแต่เพียงสัมผัสโผฏฐัพพะ ชื่อว่าวิญญาณจรिया มโนธาตุ
อันเป็นวิบากที่ขึ้นสู่อารมณ์ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะได้สัมผัสโผฏฐัพพะแล้ว
มโนวิญญาณธาตุอันเป็นวิบาก ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะขึ้นสู่โผฏฐัพพะแล้ว

ความคิดเพื่อรู้แจ้งธรรมารมณอันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภต ชื่อว่าวิญญาณจรिया
มโนวิญญาณธาตุที่เป็นแต่เพียงรู้แจ้งธรรมารมณ ชื่อว่าวิญญาณจรिया มโนธาตุ
อันเป็นวิบากที่ขึ้นสู่อารมณ์ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะรู้แจ้งธรรมารมณแล้ว
มโนวิญญาณธาตุอันเป็นวิบาก ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะขึ้นสู่ธรรมารมณแล้ว

[๖๙] คำว่า วิญญาณจรिया อธิบายว่า ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะมีความ
หมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะประพตติไม่มีราคะ ชื่อว่าวิญญาณจรिया
เพราะประพตติไม่มีโทสะ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะประพตติไม่มีโมหะ ชื่อว่า
วิญญาณจรिया เพราะประพตติไม่มีมานะ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะประพตติไม่มี
ทิฏฐิ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะประพตติไม่มีอุทัจจะ ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะ
ประพตติไม่มีวิวิจิกิจฉา ชื่อว่าวิญญาณจรिया เพราะประพตติไม่มีอนุสัย ชื่อว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณภคา ๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

วิญญานจรिया เพราะประพตติไม่ประกอบด้วยราคะ ชื่อว่าวิญญานจรिया
 เพราะประพตติไม่ประกอบด้วยโทสะ ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติไม่
 ประกอบด้วยโมหะ ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติไม่ประกอบด้วยมานะ ชื่อว่า
 วิญญานจรिया เพราะประพตติไม่ประกอบด้วยทิฏฐิ ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะ
 ประพตติไม่ประกอบด้วยอุทถัจจะ ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติไม่ประกอบ
 ด้วยวิจิกิจฉา ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติไม่ประกอบด้วยอนุสัย ชื่อว่า
 วิญญานจรिया เพราะประพตติประกอบด้วยกุศลกรรม ชื่อว่าวิญญานจรिया
 เพราะประพตติไม่ประกอบด้วยอกุศลกรรม ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติ
 ไม่ประกอบด้วยกรรมมีโทษ ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติประกอบด้วย
 กรรมไม่มีโทษ ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติไม่ประกอบด้วยกรรมดำ ชื่อว่า
 วิญญานจรिया เพราะประพตติประกอบด้วยกรรมขาว ชื่อว่าวิญญานจรिया
 เพราะประพตติประกอบด้วยกรรมที่มีสุขเป็นกำไร ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะ
 ประพตติไม่ประกอบด้วยกรรมที่มีทุกข์เป็นกำไร ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะ
 ประพตติประกอบด้วยกรรมที่มีสุขเป็นวิบาก ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติ
 ไม่ประกอบด้วยกรรมที่มีทุกข์เป็นวิบาก ชื่อว่าวิญญานจรिया เพราะประพตติใน
 อารมณ์ที่รู้แจ้งแล้ว วิญญานมีจรियाเช่นนี้ เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่าวิญญานจรिया
 จิตนี้บริสุทธิ์โดยปกติ เพราะไม่มีกิเลส เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่าวิญญานจรिया นี้ชื่อว่า
 วิญญานจรिया

อัญญานจรिया เป็นอย่างไร

คือ ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งราคะในรูปที่น่าพอใจ อันเป็นเพียงกิริยา-

อัพยาภฤต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งราคะ ชื่อว่าอัญญานจรिया

ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งโทสะในรูปที่น่าพอใจ อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภฤต

ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งโทสะ ชื่อว่าอัญญานจรिया

ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งโมหะในวัตถุที่มีได้เพ่งเล็งด้วยราคะและโทสะ

ทั้งสองนั้น อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภฤต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งโมหะ

ชื่อว่าอัญญานจรिया

ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งมานะที่ผูกพัน อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภฤต

ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งมานะ ชื่อว่าอัญญานจรिया

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งทิวฏฐิที่ยึดถือ อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภกต
 ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งทิวฏฐิ ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งอุทถัจจะที่ถึงความฟุ้งซ่าน อันเป็นเพียงกิริยา-
 อัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งอุทถัจจะ ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งวิจิกจจาที่ไม่ถึงความตกลง อันเป็นเพียงกิริยา-
 อัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งวิจิกจจา ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งอนุสัยที่ถึงความเป็นธรรมมีกำลัง อันเป็นเพียง
 กิริยาอัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งอนุสัย ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งราคะในเสียงที่น่าพอใจ อันเป็นเพียงกิริยา-
 อัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ฯลฯ ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งราคะในกลิ่นที่
 น่าพอใจ ฯลฯ ในรสที่น่าพอใจ ฯลฯ ในโผฏฐัพพะที่น่าพอใจ ฯลฯ ความคิด
 เพื่อแล่นไปแห่งราคะในธรรมารมณที่น่าพอใจ อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภกต ชื่อว่า
 วิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งราคะ ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งโทสะในธรรมารมณที่ไม่น่าพอใจ อันเป็นเพียง
 กิริยาอัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งโทสะ ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งโมหะในวัตถุที่มีได้เพ่งเล็งด้วยราคะและโทสะทั้งสอง
 นั้น อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งโมหะ
 ชื่อว่าอัญญานจรिया ฯลฯ ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งทิวฏฐิที่ยึดถือ อันเป็นเพียง
 กิริยาอัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งทิวฏฐิ ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งอุทถัจจะที่ถึงความฟุ้งซ่าน อันเป็นเพียงกิริยา-
 อัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งอุทถัจจะ ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งวิจิกจจาที่ไม่ถึงความตกลง อันเป็นเพียงกิริยา-
 อัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งวิจิกจจา ชื่อว่าอัญญานจรिया
 ความคิดเพื่อความแล่นไปแห่งอนุสัยที่ถึงความเป็นธรรมมีกำลัง อันเป็นเพียง
 กิริยาอัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया ความแล่นไปแห่งอนุสัย ชื่อว่าอัญญานจรिया

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณภคา ๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

[๗๐] คำว่า **อัญญาณจรिया** อธิบายว่า ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีราคะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีโทสะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีโมหะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีมานะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีทิฏฐิ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีอุทถัจจะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีวิจิกจฉา ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์มีอนสสัย ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยราคะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยโทสะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยโมหะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยมานะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยทิฏฐิ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยอุทถัจจะ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยวิจิกจฉา ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยอนสสัย ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยกุศลกรรม ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยอกุศลกรรม ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยกรรมมีโทษ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยกรรมไม่มีโทษ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยกรรมดำ ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยกรรมขาว ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยกรรมที่มีสุขเป็นกำไร ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยกรรมที่มีทุกข์เป็นกำไร ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยกรรมที่มีสุขเป็นวิบาก ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ประกอบด้วยกรรมที่มีทุกข์เป็นวิบาก ชื่อว่าอัญญาณจรिया เพราะประพจน์ในอารมณ์ที่ไม่รู้ ความไม่รู้มีจรियाเห็นปานนี้ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัญญาณจรिया นี้ชื่อว่าอัญญาณจรिया

[๗๑] **ญาณจรिया** เป็นอย่างไร

คือ ความคิดเพื่ออนิจจานุสสณา (การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง) อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภต ชื่อว่าวิญญาณจรिया อนิจจานุสสณา ชื่อว่าญาณจรिया

ความคิดเพื่อทุกขานุสสณา (การพิจารณาเห็นความทุกข์) อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภต ชื่อว่าวิญญาณจรिया ทุกขานุสสณา ชื่อว่าญาณจรिया

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

ความคิดเพื่ออนัตตานุสสนา (การพิจารณาเห็นอนัตตา) อันเป็นเพียงกิริยา
อัพยาภกต ชื่อว่าวิญญานจรिया อนัตตานุสสนา ชื่อว่าญาณจรिया

ความคิดเพื่อนิพพิทานุสสนา (การพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย) อันเป็น
เพียงกิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่อวิราคานุสสนา (การพิจารณาเห็นความคลายกำหนด) อันเป็น
เพียงกิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่อนิโรธานุสสนา (การพิจารณาเห็นความดับ) อันเป็นเพียง
กิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่อปฏินิสัคคานุสสนา (การพิจารณาเห็นความสลະคืน) อันเป็น
เพียงกิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่อชยานุสสนา (การพิจารณาเห็นความสิ้นไป) อันเป็นเพียง
กิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่อชยานุสสนา (การพิจารณาเห็นความเสื่อมไป) อันเป็นเพียง
กิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่อวิปริณามานุสสนา (การพิจารณาเห็นความแปรผัน) อันเป็น
เพียงกิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่ออนิมิตตานุสสนา (การพิจารณาเห็นความไม่มีนิมิต) อันเป็น
เพียงกิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่ออัปปณิหิตตานุสสนา (การพิจารณาเห็นความไม่มีที่ตั้ง) อันเป็น
เพียงกิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

ความคิดเพื่อสุญญตานุสสนา (การพิจารณาเห็นความว่าง) อันเป็นเพียง
กิริยาอัพยาภกต ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๗. จรียนานัตตญาณนิตเทศ

ความคิดเพื่ออธิปัญญาธัมมานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นธรรมด้วยปัญญา
อันยิ่ง) อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภกุต ฯลฯ

ความคิดเพื่อยถาภูตญาณทัสสนะ (การรู้เห็นตามความเป็นจริง) อันเป็นเพียง
กิริยาอัพยาภกุต ฯลฯ

ความคิดเพื่ออาทินวานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นโทษ) อันเป็นเพียง
กิริยาอัพยาภกุต ฯลฯ

ความคิดเพื่อปฏิสังขานุปัสสนา (การตามพิจารณา) อันเป็นเพียงกิริยาอัพยาภกุต
ชื่อว่าวิญญานจรिया ปฏิสังขานุปัสสนา ชื่อว่าญาณจรिया

วิวิญญานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นความคลายออก) ชื่อว่าญาณจรिया
โสดาปัตติมรรค ชื่อว่าญาณจรिया โสดาปัตติผลสมาบัติ ชื่อว่าญาณจรिया
สกทาคามิมรรค ชื่อว่าญาณจรिया สกทาคามิผลสมาบัติ ชื่อว่าญาณจรिया
อนาคามิมรรค ชื่อว่าญาณจรिया อนาคามิผลสมาบัติ ชื่อว่าญาณจรिया
อรหัตตมรรค ชื่อว่าญาณจรिया อรหัตตผลสมาบัติ ชื่อว่าญาณจรिया

คำว่า **ญาณจรिया** อธิบายว่า ชื่อว่าญาณจรिया เพราะมีความหมายว่าอย่างไร
คือ ชื่อว่าญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่มีราคะ ชื่อว่าญาณจรिया เพราะ
ประพจน์ไม่มีโทสะ ฯลฯ ชื่อว่าญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่มีอนุสัย ชื่อว่า
ญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยราคะ ชื่อว่าญาณจรिया เพราะประพจน์
ไม่ประกอบด้วยโทสะ ชื่อว่าญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยโมหะ ชื่อว่า
ญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่ประกอบด้วยมานะ ฯลฯ ไม่ประกอบด้วยทิฏฐิ ฯลฯ
ไม่ประกอบด้วยอุทธัจจะ ฯลฯ ไม่ประกอบด้วยวิจิกิจฉา ฯลฯ ไม่ประกอบด้วยอนุสัย
ฯลฯ ประกอบด้วยกุศลกรรม ฯลฯ ไม่ประกอบด้วยอกุศลกรรม ฯลฯ ไม่ประกอบ
ด้วยกรรมที่มีโทษ ฯลฯ ประกอบด้วยกรรมที่ไม่มีโทษ ฯลฯ ไม่ประกอบด้วยกรรมดำ
ฯลฯ ประกอบด้วยกรรมขาว ฯลฯ ประกอบด้วยกรรมที่มีสุขเป็นกำไร ฯลฯ ไม่
ประกอบด้วยกรรมที่มีทุกข์เป็นกำไร ฯลฯ ชื่อว่าญาณจรिया เพราะประพจน์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๘. ภูมินานัตตญาณนิตเทศ

ประกอบด้วยกรรมที่มีสุขเป็นวิบาก ฯลฯ ชื่อว่าญาณจรिया เพราะประพจน์ไม่
ประกอบด้วยกรรมที่มีทุกข์เป็นวิบาก ชื่อว่าญาณจรिया เพราะประพจน์ในญาณ
ญาณมีจรियाเช่นนี้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณจรिया

นี้ชื่อว่าญาณจรिया วิญญานจรिया อัญญานจรिया ญาณจรिया

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการกำหนดจรिया ชื่อว่าจรियานานัตตญาณ

จรियานานัตตญาณนิตเทศที่ ๑๗ จบ

๑๘. ภูมินานัตตญาณนิตเทศ

แสดงภูมินานัตตญาณ

[๗๒] ปัญญาในการกำหนดธรรม ๔ ประการ ชื่อว่าภูมินานัตตญาณ
เป็นอย่างไร

คือ ภูมิ ๔ ประการ ได้แก่

๑. กามาวจรภูมิ (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม)
๒. รูปาวจรภูมิ (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป)
๓. อรูปาวจรภูมิ (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป)
๔. อปรียาป็นนภูมิ (ชั้นที่ไม่นับเนื่องในภูมิ ๓ หมายถึงโลกุตตรภูมิ)

กามาวจรภูมิ เป็นอย่างไร

คือ ชั้นธ ชาติ อายตนะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญานที่ท่องเที่ยว
อยู่ในภูมินี้ นับเนื่องในภูมินี้ ในระหว่างนี้ คือเบื้องล่างกำหนดเอาอเวจันรกเป็นที่สุด
เบื้องบนกำหนดเอาเหล่าเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเป็นที่สุด นี้ชื่อว่ากามาวจรภูมิ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๘. ภูมินานัตตญาณนิตเทศ

รูปาวจรภูมิ เป็นอย่างไร

คือ ธรรมคือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ ผู้เกิดในรูปภูมิ หรือพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน^๑ ที่ท่องเที่ยวอยู่ในภูมินี้ นับเนื่องในภูมินี้ ในระหว่างนี้คือเบื้องล่างกำหนดเอาพรหมโลกเป็นที่สุด (ชั้นพรหมปารีสัชชา) เบื้องบนกำหนดเอาพรหมชั้นนอกนิมิตตภาพเป็นที่สุด นี้ชื่อว่ารูปาวจรภูมิ

อรูปาวจรภูมิ เป็นอย่างไร

คือ ธรรมคือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ ผู้เกิดในอรูปภูมิ หรือพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ที่ท่องเที่ยวอยู่ในภูมินี้ นับเนื่องในภูมินี้ ในระหว่างนี้คือเบื้องล่างกำหนดเอาพรหมผู้เข้าถึงอากาศานัญญาตณภาพเป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอาเหล่าพรหมผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตณภาพเป็นที่สุด นี้ชื่อว่าอรูปาวจรภูมิ

อปริยาป็นนภูมิ เป็นอย่างไร

คือ มรรค ผล ธาตุที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง (นิพพาน) เป็นอปริยาป็นนะ นี้ชื่อว่าอปริยาป็นนภูมิ

เหล่านี้ชื่อว่าภูมิ ๔

ภูมิ ๔ อีกนัยหนึ่ง คือ สติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ ฌาน ๔ อัปปมัญญา ๔ อรูปาวจรสมาบัติ ๔ ปฏิสัมภีทา ๔ ปฏิปทา ๔ อารมณ ๔ อริยวงศ์ ๔^๒ สังคหัตถ ๔ จักร ๔ ธรรมบท ๔^๓

เหล่านี้ชื่อว่าภูมิ ๔

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการกำหนดธรรม ๔ ประการ ชื่อว่าภูมินานัตตญาณ

ภูมินานัตตญาณนิตเทศที่ ๑๘ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ สุขในปัจจุบัน ในที่นี้หมายถึงความสุขขณะที่ดำรงอยู่ในภาวะที่รู้แจ้งนั้น (ข.ป.อ. ๑/๗๓/๓๑๓)

^๒ อริยวงศ์ ๔ ได้แก่ (๑) ความสันโดษในจิรว (๒) ความสันโดษในบิณฑบาต (๓) ความสันโดษในเสนาสนะ (๔) ความยินดีในการเจริญภาวนา (ข.ป.อ. ๑/๗๒/๓๑๕)

^๓ ธรรมบท ๔ ในที่นี้ ได้แก่ (๑) อนภิขณา (๒) อพยบาท (๓) สัมมาสติ (๔) สัมมาสมาธิ (ข.ป.อ. ๑/๗๒/๓๑๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๙. ธรรมนันทตถญาณนิตเทส

๑๙. ธรรมนันทตถญาณนิตเทส

แสดงธรรมนันทตถญาณ

[๗๓] ปัญญาในการกำหนดธรรม ๙ ชื่อว่าธรรมนันทตถญาณ เป็นอย่างไร
พระโยคาวจรกำหนดธรรมทั้งหลาย อย่างไร

คือ พระโยคาวจรกำหนดกามาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอกุศล เป็น
ฝ่ายอัพยาภกต กำหนดรูปาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอัพยาภกต กำหนด
อรุปาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอัพยาภกต กำหนดอุปரியานนธรรมเป็น
ฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอัพยาภกต

พระโยคาวจรกำหนดกามาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอกุศล เป็นฝ่าย
อัพยาภกต อย่างไร

คือ พระโยคาวจรกำหนดกุศลกรรมบถ ๑๐^๑ เป็นฝ่ายกุศล กำหนดอกุศล-
กรรมบถ ๑๐^๒ เป็นฝ่ายอกุศล กำหนดรูป วิบาก และกิริยาเป็นฝ่ายอัพยาภกต
พระโยคาวจรกำหนดกามาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอกุศล เป็นฝ่าย
อัพยาภกตอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดรูปาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอัพยาภกต อย่างไร
คือ พระโยคาวจรกำหนดมาน ๔ ของบุคคลผู้ยังอยู่ในโลกนี้ เป็นฝ่ายกุศล
กำหนดมาน ๔ ของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลกเป็นฝ่ายอัพยาภกต พระโยคาวจร
กำหนดอรุปาวจรธรรม เป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอัพยาภกตอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดอรุปาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอัพยาภกต อย่างไร
คือ พระโยคาวจรกำหนดอรุปาวจรสมาบัติ ๔ ของบุคคลผู้ยังอยู่ในโลกนี้
เป็นฝ่ายกุศล กำหนดอรุปาวจรสมาบัติ ๔ ของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลกนั้น เป็น

เชิงอรรถ :

^๑ กุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ กายสุจริต ๓ วีสสุจริต ๔ และมโนสุจริต ๓ (ข.ป.อ. ๑/๗๓/๓๑๗)

^๒ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ กายทุจริต ๓ วีสทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓ (ข.ป.อ. ๑/๗๓/๓๑๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๙. ธรรมนันทตถญาณนิตเทศ

ฝ่ายอัพยาภกต พระโยคาวจรกำหนดอรุปาวจรธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่าย
อัพยาภกตอย่างนี้

**พระโยคาวจรกำหนดอปริยาป็นธรรมเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายอัพยาภกต
อย่างไร**

คือ พระโยคาวจรกำหนดอริยมรรค ๔ เป็นฝ่ายกุศล กำหนดอปริยาป็น-
ธรรมเป็นฝ่ายกุศล กำหนดสามัญญผลและนิพพานเป็นฝ่ายอัพยาภกตอย่างนี้

พระโยคาวจรกำหนดธรรมทั้งหลายอย่างนี้

ธรรม ๙ ประการ มีปราโมทย์เป็นมูล เมื่อพระโยคาวจรมนสิการโดย
ความไม่เที่ยง ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อมีปราโมทย์ ปีติย่อมเกิด เมื่อใจมีปีติ กายย่อม
สงบ ผู้มีกายสงบย่อมเสวยสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมเป็นสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิ
ย่อมรู้ ย่อมเห็นตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่าย
เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด จิตจึงหลุดพ้น เมื่อมนสิการ
โดยความเป็นทุกข์ ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา
ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ

เมื่อพระโยคาวจรมนสิการรูปโดยความไม่เที่ยง ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ เมื่อ
มนสิการรูปโดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ เมื่อมนสิการรูปโดยความเป็นอนัตตา ฯลฯ

เมื่อพระโยคาวจรมนสิการเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ
ฯลฯ จักขุ ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยความไม่เที่ยง ปราโมทย์ย่อมเกิด
ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยความเป็นทุกข์ ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ
เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยความเป็นอนัตตา ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อมีปราโมทย์
ปีติย่อมเกิด เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบ ย่อมเสวยสุข เมื่อมีความสุข
จิตย่อมเป็นสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้ ย่อมเห็นตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อ
เห็นตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่าย เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะ
คลายกำหนด จิตจึงหลุดพ้น

นี่คือธรรม ๙ ประการ มีปราโมทย์เป็นมูล

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๑๙. ธรรมนันทตญาณนิตเทศ

[๗๔] ธรรม ๙ ประการ มีโยนิโสมนสิการเป็นมูล เมื่อพระโยคาวจรมนสิการ โดยอุบายแยบคายโดยความไม่เที่ยง ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อมีปราโมทย์ ปีติย่อมเกิด เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบ ย่อมเสวยสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์สมุทัย” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธ” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่อพระโยคาวจรมนสิการโดยอุบายแยบคาย โดยความเป็นทุกข์ ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อมีปราโมทย์ ปีติย่อมเกิด เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบ ย่อมเสวยสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์สมุทัย” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธ” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่อมนสิการโดยอุบายแยบคายโดยความเป็นอนัตตา ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ

เมื่อพระโยคาวจรมนสิการรูปโดยอุบายแยบคายโดยความไม่เที่ยง ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ เมื่อมนสิการรูปโดยอุบายแยบคายโดยความเป็นทุกข์ ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ เมื่อมนสิการรูปโดยอุบายแยบคายโดยความเป็นอนัตตา ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ

เมื่อพระโยคาวจรมนสิการเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยอุบายแยบคายโดยความไม่เที่ยง ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยอุบายแยบคายโดยความเป็นทุกข์ ปราโมทย์ย่อมเกิด ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยอุบายแยบคาย โดยความเป็นอนัตตา ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อมีปราโมทย์ ปีติย่อมเกิด เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบ ย่อมเสวยสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์สมุทัย” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธ” รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา”

นี่คือธรรม ๙ ประการ มีโยนิโสมนสิการเป็นมูล

ความต่าง ๙ ประการ คือ ผัสสะต่าง ๆ อาศัยธาตุต่าง ๆ เกิดขึ้น เวทนาต่าง ๆ อาศัยผัสสะต่าง ๆ เกิดขึ้น สัญญาต่าง ๆ อาศัยเวทนาต่าง ๆ เกิดขึ้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุสutta [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณภคา ๒๐-๒๔. ญาณปัญญาภคา

ความดำริต่าง ๆ อาศัยสัญญาต่าง ๆ เกิดขึ้น ฉันทะต่าง ๆ อาศัยความดำริต่าง ๆ เกิดขึ้น ความเร่าร้อนต่าง ๆ อาศัยฉันทะต่าง ๆ เกิดขึ้น การแสวงหาต่าง ๆ อาศัยความเร่าร้อนต่าง ๆ เกิดขึ้น ลากต่าง ๆ อาศัยการแสวงหาต่าง ๆ เกิดขึ้น

นี่คือความต่าง ๙ ประการ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการกำหนดธรรม ๙ ประการ ชื่อว่า ธรรมนันทตญาณ

ธรรมนันทตญาณนิตเทศที่ ๑๙ จบ

๒๐-๒๔. ญาณปัญญาภคา

แสดงญาณ ๕ หมวด

[๗๕] ปัญญาเครื่องรู้ยิ่ง ชื่อว่าญาตัญญูญาณ (ญาณที่มีสภาวะรู้) ปัญญาเครื่องกำหนดรู้ ชื่อว่าตริณัญญูญาณ (ญาณที่มีสภาวะพิจารณา) ปัญญาเครื่องละ ชื่อว่าปริจจาคัญญูญาณ (ญาณที่มีสภาวะสละ) ปัญญาเครื่องเจริญ ชื่อว่าเอกรสัญญูญาณ (ญาณที่มีสภาวะเป็นรสเดียว) ปัญญาเครื่องทำให้แจ้ง ชื่อว่าผัสสนัญญูญาณ (ญาณที่มีสภาวะถูกต้อง) เป็นอย่างไร

คือ ธรรมใด ๆ ที่พระโยคาวจรรู้ยิ่งแล้ว ธรรมนั้น ๆ ก็เป็นอันรู้แล้ว ธรรมใด ๆ ที่พระโยคาวจรกำหนดรู้แล้ว ธรรมนั้น ๆ ก็เป็นอันพิจารณาแล้ว ธรรมใด ๆ ที่พระโยคาวจรละได้แล้ว ธรรมนั้น ๆ เป็นอันละได้แล้ว ธรรมใด ๆ ที่พระโยคาวจรเจริญแล้ว ธรรมนั้น ๆ ก็เป็นธรรมมีรสเป็นอันเดียว ธรรมใด ๆ ที่พระโยคาวจรทำให้แจ้งแล้ว ธรรมนั้น ๆ ก็เป็นอันถูกต้องแล้ว

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาเครื่องรู้ยิ่ง ชื่อว่าญาตัญญูญาณ ปัญญาเครื่องกำหนดรู้ ชื่อว่าตริณัญญูญาณ ปัญญาเครื่องละ ชื่อว่าปริจจาคัญญูญาณ ปัญญาเครื่องเจริญ ชื่อว่าเอกรสัญญูญาณ ปัญญาเครื่องทำให้แจ้ง ชื่อว่าผัสสนัญญูญาณ

ญาณปัญญาภคาที่ ๒๐-๒๔ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๕-๒๘. ปฏิสัมภิทาญาณนิตเทศ

๒๕-๒๘. ปฏิสัมภิทาญาณนิตเทศ

แสดงปฏิสัมภิทาญาณ

[๗๖] ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภิทาญาณ ปัญญาในธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภิทาญาณ ปัญญาในนิรุตติต่าง ๆ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ ปัญญาในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ เป็นอย่างไร

คือ สัทธินทรีย์ชื่อว่าธรรม วิริยินทรีย์ชื่อว่าธรรม สตินทรีย์ชื่อว่าธรรม สมาธินทรีย์ชื่อว่าธรรม ปัญญินทรีย์ชื่อว่าธรรม สัทธินทรีย์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง วิริยินทรีย์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สตินทรีย์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สมาธินทรีย์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง ปัญญินทรีย์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภิทาญาณ (๑)

สภาวะที่นอนไปชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ประคองไว้ชื่อว่าอรรถ สภาวะที่เข้าไปตั้งไว้ชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่ฟังชานชื่อว่าอรรถ สภาวะที่เห็นชื่อว่าอรรถ สภาวะที่นอนไปเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ประคองไว้เป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่เข้าไปตั้งไว้เป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ไม่ฟังชานเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่เห็นเป็นอรรถอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรอรรถต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะอรรถต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภิทาญาณ (๒)

การระบุนุพยัญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๕ ประการ การระบุนุพยัญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๕ ประการ ธรรมนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง อรรถนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรนิรุตติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะนิรุตติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในนิรุตติต่าง ๆ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ (๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๕-๒๘. ปฏิสัมภีทาญาณนิตเทส

ญาณในธรรม ๕ ประการ ญาณในอรรถ ๕ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๐ ประการ ญาณในธรรมเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในอรรถเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ (๔)

[๗๗] สัทธาผลชื่อว่าธรรม วิริยผลชื่อว่าธรรม สติผลชื่อว่าธรรม สมาธิผลชื่อว่าธรรม ปัญญาผลชื่อว่าธรรม สัทธาผลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง วิริยผลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สติผลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สมาธิผลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง ปัญญาผลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ

สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธาชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้านชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความประมาทชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะอุทธัจจะชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชาชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธาเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้านเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะความประมาทเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะอุทธัจจะเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชาเป็นอรรถอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะอรรถต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอัถถ-ปฏิสัมภีทาญาณ

การระนุพยัญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๕ ประการ การระนุพยัญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๕ ประการ ธรรมนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง อรรถนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรนิรุตติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะนิรุตติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในนิรุตติต่าง ๆ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๕-๒๘. ปฏิสัมภิทาญาณนิตเทส

ญาณในธรรม ๕ ประการ ญาณในอรรถ ๕ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๐ ประการ ญาณในธรรมเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในอรรถเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะ ญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ

สติสัมโพชฌงค์ชื่อว่าธรรม อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ชื่อว่าธรรม วิริยสัมโพชฌงค์ชื่อว่าธรรม ปิติดัมโพชฌงค์ชื่อว่าธรรม ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ชื่อว่าธรรม สมาธิสัมโพชฌงค์ชื่อว่าธรรม อุเบกขาสัมโพชฌงค์ชื่อว่าธรรม สติสัมโพชฌงค์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง อัมมวิจยสัมโพชฌงค์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง วิริยสัมโพชฌงค์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง ปิติดัมโพชฌงค์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง สมาธิสัมโพชฌงค์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง อุเบกขาสัมโพชฌงค์เป็นธรรมอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าอัมมปฏิสัมภิทาญาณ

สภาวะที่ตั้งมั่นชื่อว่าอรรถ สภาวะที่เลือกเฟ้นชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ประคองไว้ชื่อว่าอรรถ สภาวะที่แผ่ชานชื่อว่าอรรถ สภาวะที่สงบชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่ฟุ้งชานชื่อว่าอรรถ สภาวะที่พิจารณาชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ตั้งมั่นเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่เลือกเฟ้นเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ประคองไว้เป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่แผ่ชานเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่สงบเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ไม่ฟุ้งชานเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่พิจารณาเป็นอรรถอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรอรรถต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะอรรถต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภิทาญาณ

การระบุนพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๗ ประการ การระบุนพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๗ ประการ ธรรมนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง อรรถนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรนิรุตติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะนิรุตติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๕-๒๘. ปฏิสัมภีทาญาณนิตเทส

ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาใน
นิรุตติต่าง ๆ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ

ญาณในธรรม ๗ ประการ ญาณในอรรถ ๗ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๔
ประการ ญาณในธรรมเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในอรรถเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในนิรุตติเป็น
อย่างหนึ่ง พระโยคาวจรญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะ
ญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญา
ในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

สัมมาทิฏฐิชื่อว่าธรรม สัมมาสังกัปปะชื่อว่าธรรม สัมมาวาจาชื่อว่าธรรม
สัมมากัมมันตะชื่อว่าธรรม สัมมาอาชีวะชื่อว่าธรรม สัมมาวายามะชื่อว่าธรรม
สัมมาสติชื่อว่าธรรม สัมมาสมาธิชื่อว่าธรรม สัมมาทิฏฐิเป็นธรรมอย่างหนึ่ง
สัมมาสังกัปปะเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมากัมมันตะเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมา-
อาชีวะเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมาวายามะเป็นธรรมอย่างหนึ่ง สัมมาสมาธิเป็นธรรม
อย่างหนึ่ง พระโยคาวจรธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะธรรม
ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญา
ในธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ

สภาวะที่เห็นชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ตริกตรองชื่อว่าอรรถ สภาวะที่กำหนดไว้
ชื่อว่าอรรถ สภาวะที่เป็นสมุฏฐานชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ผ่องแผ้วชื่อว่าอรรถ สภาวะที่
ประคองไว้ชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ตั้งมั่นชื่อว่าอรรถ สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านชื่อว่าอรรถ
สภาวะที่เห็นเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ตริกตรองเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่
กำหนดไว้เป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่เป็นสมุฏฐานเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่
ผ่องแผ้วเป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ประคองไว้เป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ตั้งมั่น
เป็นอรรถอย่างหนึ่ง สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านเป็นอรรถอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรอรรถ
ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะอรรถต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอัถถปฏิสัมภีทาญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๙-๓๑. ญาณัตตยนิทเทศ

การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๘ ประการ การระบัพัญญชนะ และนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๘ ประการ ธรรมนิรุตติเป็นอย่างหนึ่ง อรรถนิรุตติเป็น อย่างหนึ่ง พระโยคาวจรรู้นิรุตติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะนิรุตติ ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาใน นิรุตติต่าง ๆ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ

ญาณในธรรม ๘ ประการ ญาณในอรรถ ๘ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๖ ประการ ญาณในธรรมเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในอรรถเป็นอย่างหนึ่ง ญาณในนิรุตติ เป็นอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรรู้ญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณใด เป็นอันรู้เฉพาะ ญาณต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยญาณนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญา ในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าธรรมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในนิรุตติต่าง ๆ ชื่อว่า นิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปฏิสัมภีทาญาณนิทเทศที่ ๒๕-๒๘ จบ

๒๙-๓๑. ญาณัตตยนิทเทศ

แสดงญาณ ๓ อย่าง

[๗๘] ปัญญาในวิหารธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าวิหารัญญญาณ (ญาณในสภาวะ แห่งวิหารธรรม) ปัญญาในสมาบัติต่าง ๆ ชื่อว่าสมาปัตตัญญญาณ (ญาณใน สภาวะแห่งสมาบัติ) ปัญญาในวิหารสมาบัติต่าง ๆ ชื่อว่าวิหารสมาปัตตัญญญาณ (ญาณในสภาวะแห่งวิหารสมาบัติ) เป็นอย่างไร

คือ พระโยคาวจรเมื่อพิจารณานิมิตโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ (ซึ่งสัง ขารนิมิตด้วยญาณ) ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่ไม่มีนิมิต นี้ชื่อว่าอนิมิตตวิหาร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๙-๓๑. ญาณัตตยนิทเทส

เมื่อพิจารณาปณิธิ^๑ (ความตั้งมั่น) โดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ (ซึ่งปณิธิด้วยญาณ) ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ^๒ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตวิหาร

เมื่อพิจารณาอภินิเวส^๓ (ความยึดมั่น) โดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ (ซึ่งอภินิเวสด้วยญาณ) ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่เป็นสุญญตะ^๔ นี้ชื่อว่าสุญญตวิหาร

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณานิमितโดยความเป็นภัย พง์เฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับไม่มีนิमितแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีนิमित นี้ชื่อว่าอนิมิตตสมาบัติ

เมื่อพิจารณาปณิธิโดยความเป็นภัย พง์เฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับ ไม่มีปณิหิตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตสมาบัติ

เมื่อพิจารณาอภินิเวสโดยความเป็นภัย พง์เฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับเป็นสุญญตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่เป็นสุญญตะ นี้ชื่อว่าสุญญตสมาบัติ

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณานิमितโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีนิमित พง์เฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับไม่มีนิमितแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าอนิมิตตวิหาร-สมาบัติ

เชิงอรรถ :

^๑ ปณิธิ หมายถึงตั้งมั่น (ขุ.ป.อ. ๑/๗๘/๓๒๓)

^๒ นิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ หมายถึงนิพพานที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตัณหา (ขุ.ป.อ. ๑/๗๘/๓๒๓)

^๓ อภินิเวส หมายถึงความยึดมั่นว่าอัสตา (ขุ.ป.อ. ๑/๗๘/๓๒๓)

^๔ นิพพานที่เป็นสุญญตะ หมายถึงนิพพานที่ปราศจากอัสตา (ขุ.ป.อ. ๑/๗๘/๓๒๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๙-๓๑. ญาณัตตยนิทเทส

เมื่อพิจารณาปณิธิโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ พงฺเจยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพาน อันเป็นความดับไม่มีปณิหิตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตวิหารสมาบัติ

เมื่อพิจารณาอภินิเวสโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่เป็นสุญญตะ พงฺเจยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพาน อันเป็นความดับเป็นสุญญตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าสุญญตวิหารสมาบัติ

[๗๙] พระโยคาวจรเมื่อพิจารณารูปนิมิตโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีนิมิต นี้ชื่อว่าอนิมิตตวิหาร

เมื่อพิจารณารูปปณิธิ (ตัณหาอันเป็นที่ตั้งแห่งรูป) โดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ นี้ชื่อว่า อัปปณิหิตวิหาร

เมื่อพิจารณารูปาภินิเวส (ความยึดมั่นว่ารูป) โดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่เป็นสุญญตะ นี้ชื่อว่าสุญญตวิหาร

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณารูปนิมิตโดยความเป็นภัย พงฺเจยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับไม่มีนิมิตแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีนิมิต นี้ชื่อว่าอนิมิตตสมาบัติ

เมื่อพิจารณารูปปณิธิโดยความเป็นภัย พงฺเจยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพาน อันเป็นความดับไม่มีปณิหิตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตสมาบัติ

เมื่อพิจารณารูปาภินิเวสโดยความเป็นภัย พงฺเจยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับเป็นสุญญตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตโน้มไปในนิพพานที่เป็นสุญญตะ นี้ชื่อว่าสุญญตสมาบัติ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๙-๓๑. ญาณัตตยนิทเทศ

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณารูปนิमितโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็น
ความเสื่อม เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับไม่มีนิमितแล้ว
ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่ไม่มีนิमित นี้ชื่อว่าอนิมิตตวิหารสมาบัติ

เมื่อพิจารณารูปปณิธิโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม
เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพาน
อันเป็นความดับไม่มีปณิหิตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตวิหารสมาบัติ

เมื่อพิจารณารูปาภินิเวสโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม
เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่เป็นสัญญาตะ เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึงนิพพาน
อันเป็นความดับเป็นสัญญาตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าสัญญาตวิหารสมาบัติ

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณาเวทนานิมิต ฯลฯ สัญญานิมิต ฯลฯ สังขารนิमित
ฯลฯ วิญญาณนิमित ฯลฯ จักขุ ฯลฯ เมื่อพิจารณาชรามรณนิमितโดยความ
เป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่ไม่มีนิमित
นี้ชื่อว่าอนิมิตตวิหาร

เมื่อพิจารณาชรามรณปณิธิ (ค้นหาอันเป็นที่ตั้งแห่งชราและมรณะ) โดยความ
เป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่ไม่มี
ปณิหิตะ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตวิหาร

เมื่อพิจารณาชรามรณาภินิเวส (ความยึดมั่นว่าชราและมรณะ) โดยความเป็นภัย
ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่เป็นสัญญาตะ นี้ชื่อว่า
สัญญาตวิหาร

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณาชรามรณนิमितโดยความเป็นภัย เฟงเฉยความเป็น
ไปแล้ว นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับไม่มีนิमितแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิต
น้อมไปในนิพพานที่ไม่มีนิमित นี้ชื่อว่าอนิมิตตวิหารสมาบัติ

เมื่อพิจารณาชรามรณปณิธิโดยความเป็นภัย เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึง
นิพพานอันเป็นความดับไม่มีปณิหิตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตน้อมไปใน
นิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตวิหารสมาบัติ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๒๙-๓๑. ญาณัตตยนิทเทศ

เมื่อพิจารณาขรามรณากินิเวสโดยความเป็นภัย เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว
นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับเป็นสญญตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ เพราะจิตน้อมไปใน
นิพพานที่เป็นสญญตะ นี้ชื่อว่าสญญตสมาบัติ

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณาขรามรณนิมิตโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ
ย่อมเห็นความเสื่อม เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่ไม่มีนิมิต เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว
นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับไม่มีนิมิตแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าอนิมิตตวิหαρ-
สมาบัติ

เมื่อพิจารณาขรามรณปณิธิโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็นความ
เสื่อม เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่ไม่มีปณิหิตะ เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว นึกถึง
นิพพานอันเป็นความดับ ไม่มีปณิหิตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตวิหαρ-
สมาบัติ

เมื่อพิจารณาขรามรณากินิเวสโดยความเป็นภัย ถูกต้องแล้ว ๆ ย่อมเห็น
ความเสื่อม เพราะจิตน้อมไปในนิพพานที่เป็นสญญตะ เฟงเฉยความเป็นไปแล้ว
นึกถึงนิพพานอันเป็นความดับเป็นสญญตะแล้ว ย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่าสญญต-
วิหαρสมาบัติ

อนิมิตตวิหαρเป็นอย่างหนึ่ง อัปปณิหิตวิหαρเป็นอย่างหนึ่ง สญญตวิหαρเป็น
อย่างหนึ่ง อนิมิตตสมาบัติเป็นอย่างหนึ่ง อัปปณิหิตสมาบัติเป็นอย่างหนึ่ง สญญต-
สมาบัติเป็นอย่างหนึ่ง อนิมิตตวิหαρสมาบัติเป็นอย่างหนึ่ง อัปปณิหิตวิหαρสมาบัติ
เป็นอย่างหนึ่ง สญญตวิหαρสมาบัติเป็นอย่างหนึ่ง

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในวิหαρธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าวิหาร์ญาณ
ปัญญาในสมาบัติต่าง ๆ ชื่อว่าสมาบัติญาณ ปัญญาในวิหαρสมาบัติต่าง ๆ
ชื่อว่าวิหαρสมาบัติญาณ

ญาณัตตยนิทเทศที่ ๒๙-๓๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๒. อานันตริกสมาธิญาณนิตเทศ

๓๒. อานันตริกสมาธิญาณนิตเทศ

แสดงอานันตริกสมาธิญาณ

[๘๐] ปัญญาในการตัดขาดอาสวะ เพราะความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน
ชื่อว่าอานันตริกสมาธิญาณ เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ (มีอารมณ์เดียว) ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่ง
เนกขัมมะ ชื่อว่าสมาธิ ญาณย่อมเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งสมาธินั้น อาสวะทั้งหลาย
ย่อมสิ้นไปด้วยญาณนั้น สมณะมีก่อน ญาณมีภายหลัง ด้วยประการฉะนี้ ความ
สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีได้ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
ปัญญาในการตัดขาดอาสวะเพราะความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอานันตริก-
สมาธิญาณ

คำว่า อาสวะ อธิบายว่า อาสวะเหล่านั้น อะไรบ้าง

คือ กามาสวะ (อาสวะคือกาม) ภวาสวะ (อาสวะคือภพ) ทิฏฐาสวะ (อาสวะ
คือทิฏฐิ) อวิชชาสวะ (อาสวะคืออวิชชา)

อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไป ณ ที่ไหน

คือ ทิฏฐาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค กามาสวะซึ่งเป็นเหตุให้
สัตว์ไปสู่อบาย ภวาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย อวิชชาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์
ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่ง
โสดาปัตติมรรคนี้

กามาสวะส่วนหยาบย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับ
กามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิ-
มรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งสกทาคามิมรรคนี้

กามาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะ
นั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค อาสวะ
เหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอนาคามิมรรคนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๒. อานันตริกสมาธิญาณนิตเทศ

ภวาสวะหังสิ้น อวิชชาสวะหังสิ้น ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค อาสวะเหล่านี้
ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอรหัตตมรรคนี่

ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอพยาบาล ชื่อว่าสมาธิ
ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอาโลกสัญญา ฯลฯ
ด้วยอำนาจแห่งอวิกเขปะ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งธัมมวัตถถาน ฯลฯ ด้วยอำนาจ
แห่งญาณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งปามุชชะ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งปฐมฆาน ฯลฯ
ด้วยอำนาจแห่งทุติยฆาน ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งตติยฆาน ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่ง
จตุตถฆาน ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอากาสนัญจายตนสมาบัติ ฯลฯ ด้วยอำนาจ
แห่งวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอากิญจัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ
ด้วยอำนาจแห่งเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งปฐวีกสิณ
ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอาโปกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งเตโชกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจ
แห่งวาโยกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งนีลกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งปีตกสิณ ฯลฯ
ด้วยอำนาจแห่งโลहितกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งโอทาทกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่ง
อากาศกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งวิญญาณกสิณ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งพุทธานุสสติ
ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งธัมมานุสสติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งสังฆานุสสติ ฯลฯ ด้วย
อำนาจแห่งสีลานุสสติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งจาคานุสสติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่ง
เทวดานุสสติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอานาปานัสสติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งมรณัสสติ
ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งกายคตาสติ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอุปสมานุสสติ ฯลฯ
ด้วยอำนาจแห่งอุทฐมาตกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งวินีลกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจ
แห่งวิปฺพพกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งวิจจิตกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่ง
วิกขายิตกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งวิกขิตตกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่ง
หตวิกขิตตกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งโลहितกสัญญา ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่ง
ปฺพวักสัญญา ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอัญญิก-
สัญญา ชื่อว่าสมาธิ ฯลฯ

[๘๑] ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งลมหายใจเข้ายาว
ชื่อว่าสมาธิ ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งลมหายใจ
ออกยาว ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งลมหายใจเข้าสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งลมหายใจ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๒. อานันตริกสมาธิญาณนิตเทศ

ออกสัน ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งความเป็นผู้รู้แจ้งกองลมทั้งปวงหายใจเข้า ฯลฯ ด้วย
 อำนาจแห่งความเป็นผู้รู้แจ้งกองลมทั้งปวงหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการ
 ระวังกายสังขารหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการระวังกายสังขารหายใจออก ฯลฯ
 ด้วยอำนาจแห่งความรู้แจ้งปีติหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งความรู้แจ้งปีติหายใจ
 ออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งความรู้แจ้งสุขหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งความรู้
 แจ้งสุขหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งความรู้แจ้งจิตตสังขารหายใจเข้า ฯลฯ
 ด้วยอำนาจแห่งความรู้แจ้งจิตตสังขารหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการระวัง
 จิตตสังขารหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการระวังจิตตสังขารหายใจออก ฯลฯ
 ด้วยอำนาจแห่งความรู้แจ้งจิตหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งความรู้แจ้งจิตหายใจออก
 ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการยังจิตให้บันเทิงหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการยังจิต
 ให้บันเทิงหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการตั้งจิตไว้หายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจ
 แห่งการตั้งจิตไว้หายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการเปลื้องจิตหายใจเข้า ฯลฯ
 ด้วยอำนาจแห่งการเปลื้องจิตหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็น
 ความไม่เที่ยงหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง
 หายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็นความคลายกำหนดหายใจเข้า
 ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็นความคลายกำหนดหายใจออก ฯลฯ
 ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็นความดับหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการ
 พิจารณาเห็นความดับหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็นความสละ
 คึนหายใจเข้า ฯลฯ

ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็น
 ความสละคึนหายใจออก ชื่อว่าสมาธิ ญาณย่อมเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งสมาธินั้น
 อาสวะทั้งหลายย่อมสิ้นไปด้วยญาณนั้น สมณะมีก่อน ญาณมีภายหลัง ด้วยประการ
 ฉะนี้ ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายย่อมมีได้ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าวว่า ปัญญาในการตัดขาดอาสวะเพราะความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน
 ชื่อว่าอานันตริกสมาธิญาณ

คำว่า **อาสวะ** อธิบายว่า อาสวะเหล่านั้น อะไรบ้าง

คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๓. อรณวิหารญาณนิตเทศ

อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไป ณ ที่ไหน

คือ ทิฐาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค กามาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ภวาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย อวิชชาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคนี้

กามาสวะส่วนหยาบย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งสกทาคามิมรรคนี้

กามาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอนาคามิมรรคนี้

ภวาสวะทั้งสิ้น อวิชชาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอรหัตตมรรคนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการตัดขาดอาสวะเพราะความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอนันตริกสมาธิญาณ

อนันตริกสมาธิญาณนิตเทศที่ ๓๒ จบ

๓๓. อรณวิหารญาณนิตเทศ

แสดงอรณวิหารญาณ

[๘๒] **ทัสสนาธิปไตย** วิหาราธคมที่สงบ และปณินดาธิมุตตดาปัญญา ชื่อว่า **อรณวิหารญาณ** เป็นอย่างไร

คือ คำว่า **ทัสสนาธิปไตย** อธิบายว่า อนิจจานุสสณาชื่อว่าทัสสนาธิปไตย ทุกขานุปัสสนาชื่อว่าทัสสนาธิปไตย อนัตตานุสสณาชื่อว่าทัสสนาธิปไตย อนิจจานุสสณาในรูปชื่อว่าทัสสนาธิปไตย ทุกขานุปัสสนาในรูปชื่อว่าทัสสนาธิปไตย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๓. อรณวิหารญาณนิตเทศ

อนัตตานุปัสสนาในรูปชื่อว่าทัสสนาธิปไตย อนิจจานุปัสสนาในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจานุปัสสนาในชราและมรณะชื่อว่าทัสสนาธิปไตย ทุกขานุปัสสนาในชราและมรณะชื่อว่าทัสสนาธิปไตย อนัตตานุปัสสนาในชราและมรณะชื่อว่าทัสสนาธิปไตย

คำว่า **วิหาราธิคมที่สงบ** อธิบายว่า สญญตวิหารชื่อว่าวิหาราธิคมที่สงบ อนิมิตตวิหารชื่อว่าวิหาราธิคมที่สงบ อัปปณิหิตวิหารชื่อว่าวิหาราธิคมที่สงบ

คำว่า **ปณีตานิมุตตตา** อธิบายว่า ความที่จิตน้อมไปในธรรมที่ว่าง ชื่อว่าปณีตานิมุตตตา ความที่จิตน้อมไปในธรรมที่ไม่มีนิมิตชื่อว่าปณีตานิมุตตตา ความที่จิตน้อมไปในธรรมที่ไม่มีปณิหิตะ(ที่ตั้ง) ชื่อว่าปณีตานิมุตตตา

คำว่า **อรณวิหาร** อธิบายว่า ปรุจฉกานชื่อว่าอรณวิหาร ทุตติยฌานชื่อว่าอรณวิหาร ตติยฌานชื่อว่าอรณวิหาร จตตถฌานชื่อว่าอรณวิหาร อากาसानัญญาตณสมมาบัติ ฯลฯ เนวสัญญานาสัญญาตณสมมาบัติชื่อว่าอรณวิหาร

คำว่า **อรณวิหาร** อธิบายว่า ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดนิเวรณได้ด้วยปรุจฉกาน ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดวิตกวิจารณ์ได้ด้วยทุตติยฌาน ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดปีติได้ด้วยตติยฌาน ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดสุขและทุกขได้ด้วยจตตถฌาน ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดรูปสัญญา ปฏิขสัญญา นานัตตสัญญาได้ด้วยอากาसानัญญาตณสมมาบัติ ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดอากาसानัญญาตณสัญญาได้ด้วยวิญญาณัญญาตณสมมาบัติ ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดวิญญาณัญญาตณสัญญาได้ด้วยอากิญจัญญาตณสมมาบัติ ชื่อว่าอรณวิหาร เพราะกำจัดอากิญจัญญาตณสัญญาได้ด้วยเนวสัญญานาสัญญาตณสมมาบัติ นี้ชื่อว่าอรณวิหาร

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทัสสนาธิปไตย วิหาราธิคมที่สงบ และปณีตานิมุตตตานิมุตตตาปัญญา ชื่อว่าอรณวิหารญาณ

อรณวิหารญาณนิตเทศที่ ๓๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๔. นิโรธสมาปัตติญาณนิตเทส

๓๔. นิโรธสมาปัตติญาณนิตเทส

แสดงนิโรธสมาปัตติญาณ

[๘๓] ปัญญาที่มีความชำนาญในการระงับสังขาร ๓ ด้วยญาณจรिया ๑๖ และด้วยสมาธิจรिया ๙ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยผละ ๒ อย่าง ชื่อว่านิโรธสมาปัตติญาณ เป็นอย่างไร

คือ คำว่า ผละ ๒ อย่าง อธิบายว่า ผละ ๒ อย่าง ได้แก่

๑. สมถผละ
๒. วิปัสสนาผละ

สมถผละ เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณํ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ ชื่อว่าสมถผละ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณํ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอภยาบาท ชื่อว่าสมถผละ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณํ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอาโลกสัญญา ชื่อว่าสมถผละ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณํ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอวิกเขปะ ชื่อว่าสมถผละ ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณํ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า ชื่อว่าสมถผละ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณํ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก ชื่อว่าสมถผละ

คำว่า สมถผละ อธิบายว่า ชื่อว่าสมถผละ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าสมถผละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะนิเวรณํด้วยปฐมฌาน ชื่อว่าสมถผละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะวิตกริการด้วยทุติยฌาน ชื่อว่าสมถผละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะปิตติด้วยตติยฌาน ชื่อว่าสมถผละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะสุขและทุกข์ด้วยจตุตถฌาน ชื่อว่าสมถผละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะรูปสัญญา ปุณฺณิสมํสัญญา นานัตตสัญญา ด้วยอากาสาณญายตนสมาบัติ ชื่อว่าสมถผละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะอากาสาณญายตนสัญญาด้วยวิญญาณญายตนสมาบัติ ชื่อว่าสมถผละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะวิญญาณญายตนสัญญาด้วยอากิณฺญายตนสมาบัติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๔. นิโรธสมาบัติญาณนิตเทส

ชื่อว่าสมถพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะอาภิญญ์ญาณตนสัญญา ด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ชื่อว่าสมถพละ เพราะไม่หวั่นไหว ไม่กวัดแกว่ง ไม่เอนเอียง เพราะอุทถัจจะ เพราะกิเลสที่ประกอบด้วยอุทถัจจะ และเพราะชั้นนี้ ชื่อว่าสมถพละ

วิปัสสนาพละ เป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ ทุกขานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ อนัตตานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ นิพพิทานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ วิราคานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ นิโรธานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ ปฏิณิสสัคคานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ อนิจจานุปัสสนาในรูปชื่อว่าวิปัสสนาพละ ฯลฯ ปฏิณิสสัคคานุปัสสนาในรูป ฯลฯ ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญูณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ ในชราและมรณะ ฯลฯ ปฏิณิสสัคคานุปัสสนาในชราและมรณะชื่อว่าวิปัสสนาพละ

คำว่า **วิปัสสนาพละ** อธิบายว่า ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะนิจสัญญาด้วยอนิจจานุปัสสนาชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะสุขสัญญาด้วยทุกขานุปัสสนา ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะอึดตสัญญาด้วยอนัตตานุปัสสนา ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะนันทิด้วยนิพพิทานุปัสสนา ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะราคะด้วยวิราคานุปัสสนา ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะสมุทัยด้วยนิโรธานุปัสสนา ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะอาทานะด้วยปฏิณิสสัคคานุปัสสนา ชื่อว่าวิปัสสนาพละ เพราะไม่หวั่นไหว ไม่กวัดแกว่ง ไม่เอนเอียงเพราะอวิชชา เพราะกิเลสที่ประกอบด้วยอวิชชาและเพราะชั้นนี้ ชื่อว่าวิปัสสนาพละ

คำว่า **ด้วยการระงับสังขาร ๓** อธิบายว่า ด้วยการระงับสังขาร ๓ เป็นอย่างไร

คือ วิตก วิจารที่เป็นวจีสังขารของท่านผู้เข้าทุติยฌานยอมระงับไป ลมหายใจเข้าหายใจออกที่เป็นกายสังขารของท่านผู้เข้าจตุตถฌานยอมระงับไป สัญญา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๔. นิโรธสมาบัติญาณนิตเทส

และเวทนาที่เป็นจิตตสังขารของท่านผู้เข้าสัญญาเวทียัตติโรธ ย่อมระงับไปด้วยการ
ระงับสังขาร ๓ นี้

[๘๔] คำว่า **ด้วยญาณจริยา ๑๖** อธิบายว่า ด้วยญาณจริยา ๑๖ เป็นอย่างไร
คือ อนิจจานุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา ทุกขานุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา
อนัตตานุุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา นิพพิทานุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา วิชาคา-
นุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา นิโรธานุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา ปฏินิสัสคคา-
นุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา วิวัฏฏหานุปัสสนาชื่อว่าญาณจริยา โสตาปัตติมรรค
ชื่อว่าญาณจริยา โสตาปัตติผลสมาบัติชื่อว่าญาณจริยา สกทาคามีมรรคชื่อว่า
ญาณจริยา สกทาคามีผลสมาบัติชื่อว่าญาณจริยา อนาคามีมรรคชื่อว่าญาณจริยา
อนาคามีผลสมาบัติชื่อว่าญาณจริยา อรหัตตมรรคชื่อว่าญาณจริยา อรหัตตผล-
สมาบัติชื่อว่าญาณจริยา ด้วยญาณจริยา ๑๖ นี้

[๘๕] คำว่า **ด้วยสมาธิจริยา ๙** อธิบายว่า ด้วยสมาธิจริยา ๙ เป็นอย่างไร
คือ ปฐมฌานชื่อว่าสมาธิจริยา ทุตติฌานชื่อว่าสมาธิจริยา ตติยฌาน
ชื่อว่าสมาธิจริยา จตตฌานชื่อว่าสมาธิจริยา อากาสาณัญจนตสมาบัติ ฯลฯ
วิญญูณัญจนตสมาบัติ ฯลฯ อากิญจัญญายตสมาบัติ ฯลฯ เนวส์ัญญา-
นาสัญญายตสมาบัติชื่อว่าสมาธิจริยา วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตาจิต
เพื่อได้ปฐมฌาน ฯลฯ วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตาจิต เพื่อได้เนวส์ัญญา-
นาสัญญายตสมาบัติชื่อว่าสมาธิจริยา ด้วยสมาธิจริยา ๙ นี้

คำว่า **วสี** อธิบายว่า วสี ๕ ประการ ได้แก่

๑. อาวชชนาวสี (ชำนาญในการคำนึงถึง)
๒. สมာปชชนาวสี (ชำนาญในการเข้า)
๓. อธิฏฐานาวสี (ชำนาญในการอธิษฐาน)
๔. วุฏฐานาวสี (ชำนาญในการออก)
๕. ปัจจเวกขณาวสี (ชำนาญในการพิจารณา)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุชาดก [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๔. นิโรธสมาบัติติญฺญานนิตฺเทส

สมาบัติติลาภิบุคคล (บุคคลผู้ได้สมาบัติ) คำนึงถึงปฐมฌาน ที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเห็นช้าในการคำนึงถึง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาวัชชนาวลี

สมาบัติติลาภิบุคคลเข้าปฐมฌานที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเห็นช้าในการเข้า เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสมาปัชชนาวลี

สมาบัติติลาภิบุคคลอธิษฐานปฐมฌานที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเห็นช้าในการอธิษฐาน เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอธิฏฐานาวลี

สมาบัติติลาภิบุคคลออกจากปฐมฌานที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเห็นช้าในการออก เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวฏฐานาวลี

สมาบัติติลาภิบุคคลพิจารณาปฐมฌานที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเห็นช้าในการพิจารณา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัจจุเวกขณาวลี

สมาบัติติลาภิบุคคลคำนึงถึงทุติยฌาน ฯลฯ คำนึงถึงเนวส์ญญานาสนัญญายตนสมาบัติที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเห็นช้าในการคำนึงถึง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาวัชชนาวลี

สมาบัติติลาภิบุคคลเข้า ฯลฯ อธิฏฐาน ฯลฯ ออก ฯลฯ พิจารณาเนวส์ญญานาสนัญญายตนสมาบัติที่ไหนก็ได้ เมื่อไรก็ได้ นานเท่าไรก็ได้ ตามปรารถนา ไม่มีความเห็นช้าในการพิจารณา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัจจุเวกขณาวลี ๕ ประการนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาที่มีความชำนาญในการระงับสังขาร ๓ ด้วยญาณจรिया ๑๖ และด้วยสมาธิจรिया ๙ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยพละ ๒ อย่าง ชื่อว่านิโรธสมาบัติติญฺญาน

นิโรธสมาบัติติญฺญานนิตฺเทสที่ ๓๔ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๕. ปรีนิพพานญาณนิตเทส

๓๕. ปรีนิพพานญาณนิตเทส

แสดงปรีนิพพานญาณ

[๘๖] ปัญญาในการทำความเป็นไปแห่งกิเลสให้สิ้นไปของผู้มีสัมปชัญญะ
ชื่อว่าปรีนิพพานญาณ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้มีสัมปชัญญะในศาสนา ทำความเป็นไปแห่งกามฉันทะให้สิ้นไป
ด้วยเนกขัมมะ ทำความเป็นไปแห่งพยาบาทให้สิ้นไปด้วยอพยาบาท ทำความเป็นไป
แห่งถีนมิทตะให้สิ้นไปด้วยอาโลกสัญญา ทำความเป็นไปแห่งอุทธัจจะให้สิ้นไป
ด้วยอวิกเขปะ ทำความเป็นไปแห่งวิจิกิจฉาให้สิ้นไปด้วยธัมมวัตถาน ฯลฯ แห่ง
อวิชชาให้สิ้นไปด้วยญาณ ฯลฯ แห่งอโรติให้สิ้นไปด้วยปามุชชะ ฯลฯ แห่งนิรวณให้
สิ้นไปด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ทำความเป็นไปแห่งกิเลสทั้งปวงให้สิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค

อีกประการหนึ่ง ความเป็นไปแห่งจักขุนี้ ของบุคคลผู้มีสัมปชัญญะผู้ปรีนิพพาน
ด้วยอนุภาทิสเสนนิพพานธาตุ ย่อมสิ้นไป และความเป็นไปแห่งจักขุอื่นย่อมไม่เกิดขึ้น
ความเป็นไปแห่งโสตตะ ฯลฯ ความเป็นไปแห่งชานะ ฯลฯ ความเป็นไปแห่งชีวหา
ฯลฯ ความเป็นไปแห่งกาย ฯลฯ ความเป็นไปแห่งมโนนี้ ของบุคคลผู้มีสัมปชัญญะ
ผู้ปรีนิพพานด้วยอนุภาทิสเสนนิพพานธาตุ ย่อมสิ้นไป และความเป็นไปแห่งมโนอื่น
ย่อมไม่เกิดขึ้น ปัญญาในการทำความเป็นไปแห่งกิเลสให้สิ้นไปของบุคคลผู้มีสัมปชัญญะ
นี้ชื่อว่าปรีนิพพานญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะ
เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการทำความเป็นไปแห่งกิเลสให้สิ้นไปของผู้มี
สัมปชัญญะ ชื่อว่าปรีนิพพานญาณ

ปรีนิพพานญาณนิตเทสที่ ๓๕ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๖. สมสึสัฏฐญาณนิตเทศ

๓๖. สมสึสัฏฐญาณนิตเทศ

แสดงสมสึสัฏฐญาณ

[๘๗] ปัญญาในความไม่ปรากฏแห่งธรรมทั้งปวง เพราะตัดขาดโดยชอบ และดับไป ชื่อว่าสมสึสัฏฐญาณ (ญาณในอรรถแห่งธรรมที่สงบและเป็นประธาน)^๑ เป็นอย่างไร

คือ คำว่า **ธรรมทั้งปวง** ได้แก่ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ กุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยาทธรรม กามาวจรธรรม รูปาวจรธรรม อรูปาวจรธรรม อปริยาป็นนธรรม

คำว่า **เพราะตัดขาดโดยชอบ** อธิบายว่า พระโยคาวจรย่อมตัดกามฉันทะขาด โดยชอบด้วยเนกขัมมะ ตัดพยาบาทขาดโดยชอบด้วยอพยาบาท ตัดถีนมิทชะขาด โดยชอบด้วยอาโลกัสัญญา ตัดอุททัจจกุกกัจจะขาดโดยชอบด้วยอวิกเขปะ ตัดวิจิกิจจา ขาดโดยชอบด้วยธัมมวัตถถาน ตัดอวิชชาขาดโดยชอบด้วยญาณ ตัดอรรถิขาด โดยชอบด้วยปามุขชะ ตัดนิวรรณขาดโดยชอบด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ตัดกิเลสทั้งปวง ขาดโดยชอบด้วยอรรหัตตมรรค

คำว่า **ดับไป** อธิบายว่า พระโยคาวจรดับกามฉันทะได้ด้วยเนกขัมมะ ดับ พยาบาทได้ด้วยอพยาบาท ดับถีนมิทชะได้ด้วยอาโลกัสัญญา ดับอุททัจจะด้วย อวิกเขปะ ดับวิจิกิจจาได้ด้วยธัมมวัตถถาน ดับอวิชชาได้ด้วยญาณ ดับอรรถิได้ด้วย ปามุขชะ ดับนิวรรณได้ด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ดับกิเลสทั้งปวงได้ด้วยอรรหัตตมรรค

คำว่า **ไม่ปรากฏ** อธิบายว่า เมื่อพระโยคาวจรได้เนกขัมมะ กามฉันทะย่อมไม่ ปรากฏ เมื่อได้อพยาบาท พยาบาทย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้อาโลกัสัญญา ถีนมิทชะ ย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้อวิกเขปะ อุททัจจะย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้ธัมมวัตถถาน วิจิกิจจา ย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้ญาณ อวิชชาย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้ปามุขชะ อรรถิยอมไม่ ปรากฏ เมื่อได้ปฐมฌาน นิวรรณยอมไม่ปรากฏ ฯลฯ เมื่อได้อรรหัตตมรรค กิเลส ทั้งปวงยอมไม่ปรากฏ

เชิงอรรถ :

^๑ คำแปลของแต่ละญาณมีปรากฏอยู่ในภาคอุทเทศหรือมาติกาหน้า ๔ โดยทั่วไปจะไม่นำมาไว้ในภาคนิตเทศนี้ นอกจากคำแปลของญาณที่ท่านอธิบายไว้ด้วย จึงจะนำมา เช่น คำแปลของญาณนี้คือคำว่า สงบ และเป็น ประธาน ท่านอธิบายไว้ด้วย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๖. สมศีลสัมภุญญานนิตเทศ

คำว่า **สงบ** อธิบายว่า เนกขัมมะชื่อว่าสงบ เพราะละกามฉันทะได้แล้ว
 อพยาบาทชื่อว่าสงบ เพราะละพยาบาทได้แล้ว อาโลกสัญญาชื่อว่าสงบ เพราะละ
 ถีนมิทระได้แล้ว อวิกเขปะชื่อว่าสงบ เพราะละอุทธัจจะได้แล้ว ธัมมวัตถถานชื่อว่า
 สงบ เพราะละวิจิกิจจาได้แล้ว ญาณชื่อว่าสงบ เพราะละอวิชชาได้แล้ว ปามุชชะ
 ชื่อว่าสงบ เพราะละอรติได้แล้ว ปฐมฌานชื่อว่าสงบ เพราะละนิวรรณได้แล้ว ฯลฯ
 อรหัตตมรรคชื่อว่าสงบ เพราะละกิเลสทั้งปวงได้แล้ว

คำว่า **เป็นประธาน** อธิบายว่า ธรรมเป็นประธาน ๑๓ ประการ ได้แก่

๑. ตัณหาที่มีความกังวลเป็นประธาน
๒. มานะมีความพัวพันเป็นประธาน
๓. ทิฏฐิมีความยึดถือเป็นประธาน
๔. อุทธัจจะมีความฟุ้งซ่านเป็นประธาน
๕. อวิชชามีกิเลสเป็นประธาน
๖. ศรัทธามีความน้อมใจเชื่อเป็นประธาน
๗. วิริยะมีความประคองไว้เป็นประธาน
๘. สติมีความเข้าไปตั้งมั่นเป็นประธาน
๙. สมาธิมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นประธาน
๑๐. ปัญญามีความเห็นเป็นประธาน
๑๑. ชีวิตินทรีย์มีความเป็นไปเป็นประธาน
๑๒. วิโมกข์มีอารมณ์เป็นประธาน
๑๓. นิโรธมีสังขารเป็นประธาน

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในความไม่ปรากฏแห่งธรรมทั้งปวง เพราะตัดขาด
 โดยชอบและดับไป ชื่อว่าสมศีลสัมภุญญาน

สมศีลสัมภุญญานนิตเทศที่ ๓๖ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๗. สัลเลขัฏฐญาณนิตเทศ

๓๗. สัลเลขัฏฐญาณนิตเทศ

แสดงสัลเลขัฏฐญาณ

[๘๘] ปัญญาในสภาวะแต่ละอย่าง สภาวะต่าง ๆ สภาวะเดียว^๑ และเดช
ชื่อว่าสัลเลขัฏฐญาณ (ญาณในอรรถแห่งธรรมเครื่องขัดเกลา) เป็นอย่างไร
คือ คำว่า สภาวะแต่ละอย่าง อธิบายว่า ราคะ (ความกำหนัด) เป็นสภาวะ
อย่างหนึ่ง โทสะ (ความประทุษร้าย) เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง โมหะ (ความหลง)
เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง โภคะ (ความโกรธ) ฯลฯ อุปนาหะ (ความผูกโรธ) ฯลฯ มัคขะ
(ความลบหลู่) ฯลฯ ปฬาสะ (ความตีเสมอ) ฯลฯ อีสสา (ความริษยา) ฯลฯ มัจฉริยะ
(ความตระหนี่) ฯลฯ มายา (มารยา) ฯลฯ สาธฺเวยยะ (ความโอ้อวด) ฯลฯ ถัมภะ
(ความหัวดี้อ) ฯลฯ สารัมภะ (ความแข่งดี) ฯลฯ มานะ (ความถือตัว) ฯลฯ อติมานะ
(ความดูหมิ่นท่าน) ฯลฯ มทะ (ความมัวเมา) ฯลฯ ปมาทะ (ความประมาท) ฯลฯ
กิเลสทั้งปวง ฯลฯ ทุกจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ กรรมอันเป็นเหตุให้
สัตว์ไปสู่ภพทั้งปวง เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง

คำว่า สภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว อธิบายว่า กามฉันทะชื่อว่าสภาวะ
ต่าง ๆ เนกขัมมะชื่อว่าสภาวะเดียว พยาบาทชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ อพยาบาทชื่อว่า
สภาวะเดียว ถีนมิททะชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ อาโลกสัญญาชื่อว่าสภาวะเดียว อุทัจจะ
ชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ อวิกเขปะชื่อว่าสภาวะเดียว วิจิกจฉาชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ
ธัมมวัตถถานชื่อว่าสภาวะเดียว อวิชชาชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ ญาณชื่อว่าสภาวะเดียว
อรติชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ ปามุขชะชื่อว่าสภาวะเดียว นิวรรณชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ
ปฐมณานชื่อว่าสภาวะเดียว ฯลฯ กิเลสทั้งปวงชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ อรหัตตมรรค
ชื่อว่าสภาวะเดียว

คำว่า เดช อธิบายว่า เดชมี ๕ คือ (๑) เดชคือศีลเครื่องดำเนินไป (๒) เดชคือคุณ
(๓) เดชคือปัญญา (๔) เดชคือบุญ (๕) เดชคือธรรม บุคคลผู้มีเดช ย่อมทำเดชคือ

เชิงอรรถ :

^๑ สภาวะต่าง ๆ หมายถึงสภาวะที่คงที่ไม่แปรผันไปต่าง ๆ ตรงกันข้ามกับสภาวะเดียวที่คงที่ไม่แปรผันไป
(ข.ป.อ. ๑/๘๘/๓๔๐)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า :๑๔๘ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๘. วิริยารัมภญาณนิตเทส

ความเป็นผู้ทูลให้สิ้นไปด้วยเดชคือศีลเครื่องดำเนินไป ย่อมทำเดชมิใช่คุณให้สิ้น
ไปด้วยเดชคือคุณ ย่อมทำเดชมิใช่ปัญญาทรมให้สิ้นไปด้วยเดชคือปัญญา
ย่อมทำเดชมิใช่บุญให้สิ้นไปด้วยเดชคือบุญ ย่อมทำเดชมิใช่ธรรมให้สิ้นไปด้วยเดช
คือธรรม

คำว่า **ธรรมเครื่องขัดเกลา** อธิบายว่า กามฉันทะมิใช่ธรรมเครื่อง
ขัดเกลา เนกขัมมะเป็นธรรมเครื่องขัดเกลา พยาบาทมิใช่ธรรมเครื่องขัดเกลา
อพยาบาทเป็นธรรมเครื่องขัดเกลา ถีนมิทระมิใช่ธรรมเครื่องขัดเกลา อาโลกสัญญา
เป็นธรรมเครื่องขัดเกลา อุทัจจะมิใช่ธรรมเครื่องขัดเกลา อวิกเขปะเป็นธรรม
เครื่องขัดเกลา วิจิกจามิใช่ธรรมเครื่องขัดเกลา ทัมมวัตถานเป็นธรรมเครื่อง
ขัดเกลา อวิชขามิใช่ธรรมเครื่องขัดเกลา ญาณเป็นธรรมเครื่องขัดเกลา อรติมิใช่
ธรรมเครื่องขัดเกลา ปามุชชะเป็นธรรมเครื่องขัดเกลา นิวรรณมิใช่ธรรมเครื่อง
ขัดเกลา ปฐมฌานเป็นธรรมเครื่องขัดเกลา ฯลฯ กิเลสทั้งปวงมิใช่ธรรมเครื่อง
ขัดเกลา อรหัตตมรรคเป็นธรรมเครื่องขัดเกลา

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในสภาวะแต่ละอย่าง สภาวะต่าง ๆ สภาวะ
เดียว และเดช ชื่อว่าสัลเลขัญญญาณ

สัลเลขัญญญาณนิตเทสที่ ๓๗ จบ

๓๘. วิริยารัมภญาณนิตเทส

แสดงวิริยารัมภญาณ

[๘๙] **ปัญญาในการประคองจิตที่ไม่หุดหู่และจิตที่สงบไป ชื่อว่าวิริยารัมภ-
ญาณ เป็นอย่างไร**

คือ ปัญญาในการประคองจิตที่ไม่หุดหู่และจิตที่สงบไป เพื่อป้องกันบาปอกุศล-
ธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ ปัญญาในการประคองจิตที่ไม่หุดหู่
และจิตที่สงบไป เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ ปัญญาใน
การประคองจิตที่ไม่หุดหู่และจิตที่สงบไป เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ชื่อว่า
วิริยารัมภญาณ ปัญญาในการประคองจิตที่ไม่หุดหู่และจิตที่สงบไป เพื่อความดำรงมั่น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๓๙. อัถถสันทัสสนญาณนิตเทส

ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่า
วิริยารัมภญาณ

ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่หตุและจิตที่ส่งไป เพื่อป้องกันกามฉันทะที่ยัง
ไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่หตุและจิต
ที่ส่งไป เพื่อละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ ปัญญาในการระคอง
จิตที่ไม่หตุและจิตที่ส่งไป เพื่อทำเนกขัมมะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ชื่อว่าวิริยา-
รัมภญาณ ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่หตุและจิตที่ส่งไป เพื่อความดำรงมั่น
ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งเนกขัมมะที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่า
วิริยารัมภญาณ ฯลฯ ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่หตุและจิตที่ส่งไป เพื่อทำกิเลส
ทั้งปวงที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่
หตุและจิตที่ส่งไป เพื่อละกิเลสทั้งปวงที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ ฯลฯ
ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่หตุและจิตที่ส่งไป เพื่อทำอรหัตตมรรคที่ยังไม่เกิดให้
เกิดขึ้น ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่หตุและจิตที่ส่งไป เพื่อ
ความดำรงมั่น ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งอรหัตตมรรค
ที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการระคองจิตที่ไม่หตุและจิตที่ส่งไป
ชื่อว่าวิริยารัมภญาณ

วิริยารัมภญาณนิตเทสที่ ๓๘ จบ

๓๙. อัถถสันทัสสนญาณนิตเทส

แสดงอัถถสันทัสสนญาณ

[๙๐] ปัญญาในการประกาศธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าอัถถสันทัสสนญาณ
(ญาณในการเห็นชัดซึ่งอรรถ) เป็นอย่างไร

คือ คำว่า ธรรมต่าง ๆ ได้แก่ ชั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ กุศลธรรม
อกุศลธรรม อัพยากตธรรม กามาวจรธรรม รูปาวจรธรรม อรูปาวจรธรรม
อปริยาปนินธรรม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๐. ทัสสนวิสุทธินิเทศ

คำว่า **ประกาศ** อธิบายว่า ปัญญาย่อมประกาศรูปโดยความไม่เที่ยง ประกาศรูปโดยความเป็นทุกข์ ประกาศรูปโดยความเป็นอนัตตา ประกาศเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ประกาศชราและมรณะโดยความไม่เที่ยง ประกาศชราและมรณะโดยความเป็นทุกข์ ประกาศชราและมรณะโดยความเป็นอนัตตา

คำว่า **การเห็นชัดซึ่งอรรถ** อธิบายว่า พระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งเนกขัมมะ เมื่อละพยาบาทย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งอพยาบาท เมื่อละถีนมิททะย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งอาโลกสัญญา เมื่อละอุทัจจะย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งอวิกเขปะ เมื่อละวิจิกิจฉาย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งธัมมวัตถุตา เมื่อละอวิชชา ย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งญาณ เมื่อละอรัติย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งปามุขชะ เมื่อละนิวรรณย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งปฐมฌาน ฯลฯ เมื่อละกิเลสทั้งปวงย่อมเห็นชัดซึ่งอรรถแห่งอรหัตตมรรค

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการประกาศธรรมต่าง ๆ ชื่อว่าอัสถสันทัสสนญาณ

อัสถสันทัสสนญาณนิเทศที่ ๓๙ จบ

๔๐. ทัสสนวิสุทธินิเทศ

แสดงทัสสนวิสุทธินิเทศ

[๙๑] **ปัญญาในการรวมธรรมทั้งปวงเข้าเป็นหมวดเดียวกัน ในการรู้แจ้งสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ชื่อว่าทัสสนวิสุทธินิเทศ (ญาณในความหมัดจดแห่งทัสสนะ) เป็นอย่างไร**

คือ คำว่า **ธรรมทั้งปวง** ได้แก่ ชั้นที่ ๕ ฯลฯ^๑ อปปริยาป็นนธรรม

คำว่า **รวมเข้าเป็นหมวดเดียวกัน** อธิบายว่า ธรรมทั้งปวงท่านรวมเข้าเป็นหมวดเดียวกันโดยอาการ ๑๒ คือ โดยสภาวะที่เป็นของแท้ ๑ โดยสภาวะที่เป็น

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มข้อ ๘๗ หน้า ๑๔๖ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๐. ทัสสนวิสุทธิญาณนิตเทส

อนัตตา ๑ โดยสภาวะที่เป็นจริง ๑ โดยสภาวะที่รู้แจ้ง ๑ โดยสภาวะที่รู้ยิ่ง ๑ โดยสภาวะที่กำหนดรู้ ๑ โดยสภาวะที่เป็นธรรม ๑ โดยสภาวะที่เป็นธาตุ ๑ โดยสภาวะที่รู้ได้ ๑ โดยสภาวะที่ทำให้แจ้ง ๑ โดยสภาวะที่ถูกต้อง ๑ โดยสภาวะที่ตรัสรู้ ๑ ธรรมทั้งปวงท่านสงเคราะห์เข้าเป็นหมวดเดียวกัน โดยอาการ ๑๒ อย่างนี้

คำว่า **สภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว** อธิบายว่า กามฉันทะชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ เนกขัมมะชื่อว่าสภาวะเดียว ฯลฯ^๑ กิเลสทั้งปวงชื่อว่าสภาวะต่าง ๆ อรหัตตมรรคชื่อว่าสภาวะเดียว

คำว่า **การรู้แจ้ง** อธิบายว่า พระโยคาวจรยอมรู้แจ้งทุกขสังด้วยการกำหนดรู้ รู้แจ้งสมุทัยสังด้วยการละ รู้แจ้งนิโรธสังด้วยการทำให้แจ้ง รู้แจ้งมัคคสังด้วยการเจริญ

คำว่า **ความหมดจดแห่งทัสสนะ** อธิบายว่า ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค ทัสสนะกำลังหมดจด ในขณะที่แห่งโสดาปัตติผล ทัสสนะหมดจดแล้ว ในขณะที่แห่งสกทาคามีมรรค ทัสสนะกำลังหมดจด ในขณะที่แห่งสกทาคามีผล ทัสสนะหมดจดแล้ว ในขณะที่แห่งอนาคามีมรรค ทัสสนะกำลังหมดจด ในขณะที่แห่งอนาคามีผล ทัสสนะหมดจดแล้ว ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค ทัสสนะกำลังหมดจด ในขณะที่แห่งอรหัตตผล ทัสสนะหมดจดแล้ว

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการรวมธรรมทั้งปวงเข้าเป็นหมวดเดียวกัน ในการรู้แจ้งสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ชื่อว่าทัสสนวิสุทธิญาณ

ทัสสนวิสุทธิญาณนิตเทสที่ ๔๐ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มข้อ ๘๘ หน้า ๑๔๘ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๑๕๒ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุสutta [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๒. ปรีโยคาหนญาณนิตเทส

๔๑. ชั้นติญาณนิตเทส

แสดงชั้นติญาณ

[๙๒] ปัญญาที่รู้ชัด ชื่อว่าชั้นติญาณ เป็นอย่างไร

คือ รูปที่รู้ชัดโดยความไม่เที่ยง รูปที่รู้ชัดโดยความเป็นทุกข รูปที่รู้ชัดโดยความเป็นอนัตตา รูปใด ๆ ที่พระโยคาวจรรู้ชัดแล้ว รูปนั้น ๆ พระโยคาวจรย่อมพอใจ เพราะฉะนั้น ปัญญาที่รู้ชัด จึงชื่อว่าชั้นติญาณ

เวทนาที่รู้ชัดโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ

จักขุที่รู้ชัดโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ ชราและมรณะที่รู้ชัดโดยความไม่เที่ยง
ชราและมรณะที่รู้ชัดโดยความเป็นทุกข ชราและมรณะที่รู้ชัดโดยความเป็นอนัตตา
ชราและมรณะใด ๆ ที่พระโยคาวจรรู้ชัดแล้ว ชราและมรณะนั้น ๆ พระโยคาวจร
ย่อมพอใจ เพราะฉะนั้น ปัญญาที่รู้ชัด จึงชื่อว่าชั้นติญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาที่รู้ชัด ชื่อว่าชั้นติญาณ

ชั้นติญาณนิตเทสที่ ๔๑ จบ

๔๒. ปรีโยคาหนญาณนิตเทส

แสดงปรีโยคาหนญาณ

[๙๓] ปัญญาที่ถูกต้องธรรม ชื่อว่าปรีโยคาหนญาณ เป็นอย่างไร

คือ ปัญญายอมถูกต้องรูปโดยความไม่เที่ยง ถูกต้องรูปโดยความเป็นทุกข
ถูกต้องรูปโดยความเป็นอนัตตา ถูกต้องรูปใด ๆ ก็หยั่งลงสู่รูปนั้น ๆ เพราะฉะนั้น
ปัญญาที่ถูกต้องธรรม จึงชื่อว่าปรีโยคาหนญาณ

ปัญญายอมถูกต้องเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ

ปัญญายอมถูกต้องจักขุ ฯลฯ ปัญญายอมถูกต้องชราและมรณะโดยความ
ไม่เที่ยง ถูกต้องชราและมรณะโดยความเป็นทุกข ถูกต้องชราและมรณะโดยความ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยสํกัถมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๓. ปเทสวิหารญาณนิตเทส

เป็นอนัตตา ถูกต้องชราและมรณะใด ๆ ก็หยั่งลงสู่ชราและมรณะนั้น ๆ เพราะฉะนั้น
ปัญญาที่ถูกต้องธรรม จึงชื่อว่าปริโยคานญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาที่ถูกต้องธรรม ชื่อว่าปริโยคานญาณ

ปริโยคานญาณนิตเทสที่ ๔๒ จบ

๔๓. ปเทสวิหารญาณนิตเทส

แสดงปเทสวิหารญาณ

[๙๔] **ปัญญาในการรวมปัจจัย ชื่อว่าปเทสวิหารญาณ** เป็นอย่างไร คือ

เพราะมีจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะความสงบไปแห่งมีจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะความสงบไปแห่งสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะมีจฉาสังกัปปะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะความสงบไปแห่งมีจฉาสังกัปปะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะสัมมาสังกัปปะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะความสงบไปแห่งสัมมาสังกัปปะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

ฯลฯ

เพราะมีจฉาวิมุตติเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะความสงบไปแห่งมีจฉาวิมุตติเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะความสงบไปแห่งสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะฉันทะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะความสงบไปแห่งฉันทะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะวิตกเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๔-๔๙. จวิวัฏฏญาณนิตเทส

เพราะความสงบไปแห่งวิตกเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
เพราะสัญญาเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
เพราะความสงบไปแห่งสัญญาเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
เพราะฉันทะ วิตก และสัญญาเป็นธรรมไม่สงบไปเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
เพราะฉันทะเป็นธรรมสงบไป แต่วิตกและสัญญาเป็นธรรมไม่สงบไปเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
เพราะฉันทะและวิตกเป็นธรรมสงบไป แต่สัญญาเป็นธรรมไม่สงบไปเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
เพราะฉันทะ วิตก และสัญญาเป็นธรรมสงบไปเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
อาสวะ ^๑ เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุมีอยู่ แต่เพราะยังไม่ได้บรรลุฐานะนั้นเป็นปัจฉัย	เวทนาจึงมี
ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด	
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการรวมปัจฉัย ชื่อว่าปเทสวิหารญาณ	

ปเทสวิหารญาณนิตเทสที่ ๔๓ จบ

๔๔-๔๙. จวิวัฏฏญาณนิตเทส

แสดงญาณในการหลีกออก ๖ อย่าง

[๙๕] ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ ชื่อว่าสัญญาวิวัฏฏญาณ เป็นอย่างไร คือ ปัญญาที่มีเนกขัมมะเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากกามฉันทะด้วยสัญญา (ความหมายรู้) เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวัฏฏญาณ ปัญญาที่มีอภยาบาทเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากพยาบาทด้วยสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวัฏฏญาณ ปัญญาที่มีอาโลกสัญญาเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากถีนมิทระด้วยสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรม

เชิงอรรถ :

^๑ อาสวะ ในที่นี้หมายถึงวิริยะ (ความเพียร) (ข.ป.อ. ๑/๙๔/๓๔๙)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๑๕๕ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๔-๔๙. จวิวิฏฐญาณนิตเทส

เป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวิฏฐญาณ ปัญญาที่มีอริกเขปะเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากอุทกัจจะด้วยสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวิฏฐญาณ ปัญญาที่มีธัมมวัตถานเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากวิจิกจจาด้วยสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวิฏฐญาณ ปัญญาที่มีญาณเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากอวิชาด้วยสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวิฏฐญาณ ปัญญาที่มีปามุชชะเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากอริด้วยสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวิฏฐญาณ ปัญญาที่มีปฐมมานเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากนิวรรณ์ด้วยสัญญา ฯลฯ ปัญญาที่มีอรหัตตมรรคเป็นใหญ่ ย่อมหลีกออกจากกิเลสทั้งปวงด้วยสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ จึงชื่อว่าสัญญาวิวิฏฐญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาที่มีกุศลธรรมเป็นใหญ่ ชื่อว่าสัญญา-วิวิฏฐญาณ

[๙๖] **ปัญญาในสภาวะต่าง ๆ ชื่อว่าเจโตวิวิฏฐญาณ เป็นอย่างไร**

คือ กามฉันทะเป็นสภาวะต่าง ๆ เนกขัมมะเป็นสภาวะเดียว เมื่อพระโยคาวจรคิดถึงเนกขัมมะที่เป็นสภาวะเดียว จิตย่อมหลีกออกจากกามฉันทะ เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะต่าง ๆ จึงชื่อว่าเจโตวิวิฏฐญาณ

พยาบาทเป็นสภาวะต่าง ๆ อพยาบาทเป็นสภาวะเดียว เมื่อพระโยคาวจรคิดถึงอพยาบาทที่เป็นสภาวะเดียว จิตย่อมหลีกออกจากพยาบาท เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะต่าง ๆ จึงชื่อว่าเจโตวิวิฏฐญาณ

ถีนมิทธะเป็นสภาวะต่าง ๆ อาโลกสัญญาเป็นสภาวะเดียว เมื่อพระโยคาวจรคิดถึงอาโลกสัญญาที่เป็นสภาวะเดียว จิตย่อมหลีกออกจากถีนมิทธะ เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะต่าง ๆ จึงชื่อว่าเจโตวิวิฏฐญาณ ฯลฯ

กิเลสทั้งปวงเป็นสภาวะต่าง ๆ อรหัตตมรรคเป็นสภาวะเดียว เมื่อพระโยคาวจรคิดถึงอรหัตตมรรคที่เป็นสภาวะเดียว จิตย่อมหลีกออกจากกิเลสทั้งปวง เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะต่าง ๆ จึงชื่อว่าเจโตวิวิฏฐญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๔-๔๙. จวิวิฏญญานนิตเทศ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในสภาวะต่าง ๆ ชื่อว่าเจโตวิวิฏญญาน [๙๗] **ปัญญาในการอธิษฐาน ชื่อว่าจิตตวิวิฏญญาน** เป็นอย่างไร คือ พระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ เพราะฉะนั้น ปัญญาในการอธิษฐาน จึงชื่อว่าจิตตวิวิฏญญาน เมื่อละพยายาม ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจแห่งอพยบาท เพราะฉะนั้น ปัญญาในการอธิษฐาน จึงชื่อว่าจิตตวิวิฏญญาน เมื่อละถีนมิทระ ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจแห่งอาโลก-สัจญา เพราะฉะนั้น ปัญญาในการอธิษฐาน จึงชื่อว่าจิตตวิวิฏญญาน เมื่อละกิเลส ทั้งปวง ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจแห่งอรหัตตมรรค เพราะฉะนั้น ปัญญาในการอธิษฐาน จึงชื่อว่าจิตตวิวิฏญญาน

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการอธิษฐาน ชื่อว่าจิตตวิวิฏญญาน [๙๘] **ปัญญาในธรรมที่ว่าง ชื่อว่าญาณวิวิฏญญาน** เป็นอย่างไร คือ เมื่อพระโยคาวจรรู้ชัดและเห็นแจ้งตามความเป็นจริงว่า "จักขุว่างจากอัตตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความคงที่ หรือจากความไม่แปรผันเป็นธรรมดา" ญาณย่อมหลีกออกจากความยึดถือในกาม เพราะฉะนั้น ปัญญาในธรรมที่ว่าง จึงชื่อว่าญาณวิวิฏญญาน

เมื่อพระโยคาวจรรู้ชัดและเห็นแจ้งตามความเป็นจริงว่า "โสตว่าง ฯลฯ ฆานะว่าง ฯลฯ ชิวหาว่าง ฯลฯ กายว่าง ฯลฯ มโนว่างจากอัตตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความคงที่ หรือจากความไม่แปรผันเป็นธรรมดา" ญาณย่อมหลีกออกจากความยึดถือในกาม เพราะฉะนั้น ปัญญาในธรรมที่ว่าง จึงชื่อว่าญาณวิวิฏญญาน

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในธรรมที่ว่าง ชื่อว่าญาณวิวิฏญญาน

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๔-๔๙. จวิวิฏฐญาณนิตเทส

[๙๙] **ปัญญาในความสละ ชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ เป็นอย่างไร**

คือ พระโยคาวจรสละกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ เพราะฉะนั้น ปัญญาในความสละ จึงชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ สละพยาบาทด้วยอพยาบาท เพราะฉะนั้น ปัญญาในความสละ จึงชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ สละถีนมิทระด้วยอาโลกัสัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญาในความสละ จึงชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ สละอุทัจจะด้วยอวิกเขปะ เพราะฉะนั้น ปัญญาในความสละ จึงชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ สละวิจิกจจา ด้วยธัมมวัตถถาน เพราะฉะนั้น ปัญญาในความสละ จึงชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ สละกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค เพราะฉะนั้น ปัญญาในความสละ จึงชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในความสละ ชื่อว่าวิโมกขวิวิฏฐญาณ

[๑๐๐] **ปัญญาในสภาวะแท้ ชื่อว่าสังจวิวิฏฐญาณ เป็นอย่างไร**

คือ พระโยคาวจรเมื่อกำหนดรู้สภาวะที่บีบคั้น สภาวะที่ปัจฉัยปรุงแต่ง สภาวะที่ทำให้เดือดร้อน สภาวะที่แปรผันแห่งทุกข์ ย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะแท้ จึงชื่อว่าสังจวิวิฏฐญาณ

เมื่อละสภาวะที่ประมวลมา สภาวะที่เป็นเหตุ สภาวะที่เกี่ยวข้อง สภาวะที่พัวพันแห่งสมุทัย ย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะแท้ จึงชื่อว่าสังจวิวิฏฐญาณ

เมื่อทำให้แจ้งสภาวะที่เป็นเครื่องสลัดออก สภาวะที่เป็นนิเวก สภาวะที่เป็นอสังขตะ สภาวะที่เป็นอมตะแห่งนิโรธ ย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะแท้ จึงชื่อว่าสังจวิวิฏฐญาณ

เมื่อเจริญสภาวะที่นำออก สภาวะที่เป็นเหตุ สภาวะที่เห็น สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งมรรค ย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น ปัญญาในสภาวะแท้ จึงชื่อว่าสังจวิวิฏฐญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๔๔-๔๙. จวิวัฏฏญาณนิตเทส

สัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ วิโมกขวิวัฏ สัจจวิวัฏ

พระโยคาวจรเมื่อหมายรู้ย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสัญญาวิวัฏ เมื่อคิด
 ย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเจโตวิวัฏ เมื่อรู้แจ้งย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น
 จึงชื่อว่าจิตตวิวัฏ เมื่อกระทำญาณย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าญาณวิวัฏ
 เมื่อสละย่อมหลีกเลี่ยงไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิโมกขวิวัฏ ย่อมหลีกเลี่ยงไปในสภาวะแท้
 เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสัจจวิวัฏ

ในขณะที่แห่งมรรคใดมีสัญญาวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีเจโตวิวัฏ ในขณะ
 แห่งมรรคใดมีเจโตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีสัญญาวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใด
 มีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีจิตตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใด
 มีจิตตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใด
 มีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีญาณวิวัฏ ในขณะ
 แห่งมรรคใดมีญาณวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ
 ในขณะแห่งมรรคใดมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ ในขณะแห่ง
 มรรคนั้นย่อมมีวิโมกขวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใดมีวิโมกขวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้น
 ย่อมมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใดมีสัญญา-
 วิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ วิโมกขวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมี
 สัจจวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใดมีสัจจวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีสัญญาวิวัฏ
 เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ วิโมกขวิวัฏ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในสภาวะแท้ ชื่อว่าสัจจวิวัฏญาณ

จวิวัฏฏญาณนิตเทสที่ ๔๔-๔๙ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๐. อธิวิธญาณนิตเทศ

๕๐. อธิวิธญาณนิตเทศ

แสดงอธิวิธญาณ

[๑๐๑] ปัญญาในสภาวะที่สำเร็จด้วยการกำหนดกาย (ของตน) และจิต (มีฌานเป็นบาท) เข้าด้วยกัน ด้วยอำนาจการตั้งไว้ซึ่งสุขสัญญาและลหุสัญญา ชื่อว่าอธิวิธญาณ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์) ภิกษุนั้นย่อมอบรมข่มจิตทำให้เป็นจิตอ่อน ครอบงำการงาน ในอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ครั้นแล้วย่อมตั้งกายไว้ในจิตบ้าง ตั้งจิตไว้ในกายบ้าง น้อมจิต ไปด้วยอำนาจกายบ้าง น้อมกายไปด้วยอำนาจจิตบ้าง อธิษฐานจิตด้วยอำนาจกาย บ้าง อธิษฐานกายด้วยอำนาจจิตบ้าง ครั้นน้อมจิตไปด้วยอำนาจกาย น้อมกายไปด้วยอำนาจจิต อธิษฐานจิตด้วยอำนาจกาย อธิษฐานกายด้วยอำนาจจิตแล้ว ย่อมให้ สุขสัญญาและลหุสัญญาหยั่งลงในกายอยู่ เธอมีจิตอบรมแล้วอย่างนั้น บริสุทธิ ผ่องแผ้ว ย่อมน้อมนำจิตไปเพื่ออธิวิธญาณ เธอย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง

[๑๐๒] คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏก็ได้ หรือให้หายไปก็ได้ ทะลฝ่า กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัด เหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือตกลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไป ก็ได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มากมีอำนาจมากก็ได้ ใช้ อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในสภาวะที่สำเร็จด้วยการกำหนดกาย (ของตน) และจิต (มีฌานเป็นบาท) เข้าด้วยกันด้วยอำนาจการตั้งไว้ซึ่งสุขสัญญาและลหุสัญญา ชื่อว่าอธิวิธญาณ

อธิวิธญาณนิตเทศที่ ๕๐ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๑. โสธธาตวิสุทธิญาณนิตเทส

๕๑. โสธธาตวิสุทธิญาณนิตเทส

แสดงโสธธาตวิสุทธิญาณ

[๑๐๓] ปัญญาในการหยั่งลงสู่สัททนิมิตที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว
ด้วยอำนาจการแผ่ติดกไป ชื่อว่าโสธธาตวิสุทธิญาณ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร
ฯลฯ เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอิทธิบาท
ที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสา-
สมาธิปธานสังขาร ภิกษุนั้นย่อมอบรมขมจิต ทำให้เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน
ในอิทธิบาท ๔ ประการนี้แล้ว ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายในที่ไกลบ้าง
ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายในที่ใกล้บ้าง ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียง
ทั้งหลายหยาบบ้าง ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายละเอียดบ้าง ย่อมใส่ใจ
สัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายละเอียดอย่างยิ่ง ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลาย
ทั้งทางทิศบูรพา ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายทั้งทางทิศปัจฉิม ย่อมใส่ใจ
สัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายทั้งทางทิศอุดร ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายทั้ง
ทางทิศทักษิณ ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายทั้งทางทิศอาคเนย์ ย่อมใส่ใจ
สัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายทั้งทางทิศพายัพ ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลาย
ทั้งทางทิศอีสาน ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายทั้งทางทิศหรดี ย่อมใส่ใจ
สัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลายทั้งทางทิศเบื้องต่ำ ย่อมใส่ใจสัททนิมิตแห่งเสียงทั้งหลาย
ทั้งทางทิศเบื้องบน เธอมีจิตอบรมแล้วอย่างนั้น บริสุทธิ ผ่องแผ้ว ย่อมโน้มนา
จิตไปเพื่อโสธธาตวิสุทธิญาณ ได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่
อยู่ไกลและใกล้ ด้วยหุทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการหยั่งลงสู่สัททนิมิตที่มีสภาวะต่าง ๆ
และสภาวะเดียว ด้วยอำนาจการแผ่ติดกไป ชื่อว่าโสธธาตวิสุทธิญาณ

โสธธาตวิสุทธิญาณนิตเทสที่ ๕๑ จบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๒. เจโตปริยญาณนิตเทส

๕๒. เจโตปริยญาณนิตเทส

แสดงเจโตปริยญาณ

[๑๐๔] ปัญญาในการหยั่งลงสู่วิญญาณจรียาที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ด้วยอำนาจความผ่องใสแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เพราะการแผ่ไปแห่งจิต ๓ ประเภท ชื่อว่าเจโตปริยญาณ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอุทิตบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทิตบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทิตบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทิตบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร ภิกษุนั้นย่อมอบรมข่มจิต ทำให้เป็นจิตอ่อน ครอบงำการทำงานในอุทิตบาท ๔ ประการนี้ ครั้นแล้วย่อมรู้ว่า "รูปนี้เกิดขึ้นด้วยโสมนัสสินทริย์ รูปนี้เกิดขึ้นด้วยโทมนัสสินทริย์ รูปนี้เกิดขึ้นด้วยอุเปกขินทริย์" เธอมีจิตอบรมแล้วอย่างนั้น บริสุทธ์ ผ่องแผ้ว ย่อมโน้มนำจิตไปเพื่อเจโตปริยญาณ เธอย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นด้วยใจของตน คือจิตมีราคะก็รู้ว่า "จิตมีราคะ" หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ว่า "จิตปราศจากราคะ" จิตมีโทสะก็รู้ว่า "จิตมีโทสะ" หรือจิตปราศจากโทสะก็รู้ว่า "จิตปราศจากโทสะ" จิตมีโมหะก็รู้ว่า "จิตมีโมหะ" หรือจิตปราศจากโมหะก็รู้ว่า "จิตปราศจากโมหะ" จิตหดหู่ก็รู้ว่า "จิตหดหู่" หรือจิตฟุ้งซ่านก็รู้ว่า "จิตฟุ้งซ่าน" จิตเป็นมหัคคตะก็รู้ว่า "จิตเป็นมหัคคตะ" หรือจิตไม่เป็นมหัคคตะก็รู้ว่า "จิตไม่เป็นมหัคคตะ" จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่า "จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า" หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่า "จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า" จิตเป็นสมาธิก็รู้ว่า "จิตเป็นสมาธิ" หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็รู้ว่า "จิตไม่เป็นสมาธิ" จิตหลุดพ้นก็รู้ว่า "จิตหลุดพ้น" หรือจิตไม่หลุดพ้นก็รู้ว่า "จิตไม่หลุดพ้น" จิตโน้มไปก็รู้ว่า "จิตโน้มไป" หรือจิตไม่โน้มไปก็รู้ว่า "จิตไม่โน้มไป"

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการหยั่งลงสู่วิญญาณจรียาที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ด้วยอำนาจความผ่องใสแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เพราะการแผ่ไปแห่งจิต ๓ ประเภท ชื่อว่าเจโตปริยญาณ

เจโตปริยญาณนิตเทสที่ ๕๒ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๓. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณนิตเทส

๕๓. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณนิตเทส

แสดงปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

[๑๐๕] ปัญญาในการกำหนดธรรมทั้งหลายที่เป็นไปตามปัจจัยด้วยอำนาจการแผ่ไปแห่งกรรมที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ชื่อว่าปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยวิม้งสมาธิปธานสังขาร ภิกษุนั้นย่อมอบรมขมจิต ทำให้เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงานในอุทฺธิบาท ๔ ประการนี้ ครั้นแล้วย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า "เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้"

เธอมีจิตอบรมแล้วอย่างนี้ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ย่อมน้อมนำจิตไป เพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า "ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุข ทุกข์และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้ เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้"

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุชาดก [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๔. ทิพพจักขุญาณนิตเทส

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการกำหนดธรรมทั้งหลายที่เป็นไปตาม ปัจจัย ด้วยอำนาจการแผ่ไปแห่งกรรมที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ชื่อว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ปุพเพนิวาสานุสสติญาณนิตเทสที่ ๕๓ จบ

๕๔. ทิพพจักขุญาณนิตเทส

แสดงทิพพจักขุญาณ

[๑๐๖] ปัญญาในการเห็นรูปนิมิตที่มีสภาวะต่าง ๆ และสภาวะเดียว ด้วย อำนาจแสงสว่าง ชื่อว่าทิพพจักขุญาณ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ เจริญอุทฺธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร ภิกษุนั้นย่อมอบรมข่มจิต ทำให้เป็นจิตอ่อน ครอบงำการงาน ในอุทฺธิบาท ๔ ประการนี้ ครั้นแล้วย่อมใส่ใจถึงอาโลกสัญญา ตั้งสัญญาว่าเป็น กลางวัน มีใจเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ เจริญจิตให้มีแสงสว่างว่า กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น กลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น เธอมีจิตอบรมแล้วอย่างนั้น บริสุทธิ ผ่องแผ้ว ย่อมโน้มมาจิตไปเพื่อจตุปปาตญาณ เห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจิต กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์ อันบริสุทธิเห็นมนุษย รู้ชัดถึงหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า "หมู่มสัตว์ที่ประกอบ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวน ผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก แต่หมู่มสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๕. อาสวัชชญาณนิตเทส

เห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในสุคติ โลกสวรรค์” เธอเห็นหมูสัตว์
ผู้กำลังจืด กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตา
ทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมูสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้แล

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการเห็นรูปนิมิตที่มีสภาวะต่าง ๆ และ
สภาวะเดียว ด้วยอำนาจแสงสว่าง ชื่อว่าทิพพจักขุญาณ

ทิพพจักขุญาณนิตเทสที่ ๕๕ จบ

๕๕. อาสวัชชญาณนิตเทส

แสดงอาสวัชชญาณ

[๑๐๗] ปัญญาที่มีความชำนาญในอินทรีย์ ๓ ประการ โดยอาการ ๖๔
ชื่อว่าอาสวัชชญาณ เป็นอย่างไร

คือ อินทรีย์ ๓ ประการ ะไรบ้าง ได้แก่

๑. อนัญญาตัญญุสสามิตินทรีย์ (อินทรีย์ของท่านผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเรา
จักรู้สัจธรรมที่ยังไม่รู้)
๒. อัญญินทรีย์ (อินทรีย์คือปัญญาอันรู้ทั่วถึง)
๓. อัญญาตาวินทรีย์ (อินทรีย์ของท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว)

อนัญญาตัญญุสสามิตินทรีย์ย่อมาถึงฐานะเท่าไร อัญญินทรีย์ย่อมาถึงฐานะเท่าไร
อัญญาตาวินทรีย์ย่อมาถึงฐานะเท่าไร

อนัญญาตัญญุสสามิตินทรีย์ ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ โสดาปัตติมรรค

อัญญินทรีย์ ย่อมถึงฐานะ ๖ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล
อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค

อัญญาตาวินทรีย์ ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ อรหัตตผล

ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค อนัญญาตัญญุสสามิตินทรีย์มีสัทธินทรีย์ซึ่งมี
ความโน้มไปเป็นบิรวาร มีวิริยินทรีย์ซึ่งมีการประคองไว้เป็นบิรวาร มีสตินทรีย์ซึ่ง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๕. อาสวัภยญาณนิตเทส

มีความตั้งมั่นเป็นบริวาร มีสมาธิทริยซึ่งมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร มีปัญญาทริยซึ่งมีความเห็นเป็นบริวาร มีมโนทริยซึ่งมีความรู้แจ้งเป็นบริวาร มีโสมนัสสินทริยซึ่งมีความยินดีเป็นบริวาร มีชีวิตินทริยซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไปเป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิดในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค ยกเว้นรูปซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐานทั้งหมดเป็นกุศล ทั้งหมดไม่มีอาสวะ ทั้งหมดเป็นธรรมเครื่องนำออก ทั้งหมดเป็นเครื่องให้ถึงความไม่สังสม ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพานเป็นอารมณ์

ในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค อนัญญาตัญญูสสามิตินทริยมีอินทริย ๘ ประการนี้ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันและกันเป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร ไปร่วมกัน เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกัน ธรรมเหล่านั้นเป็นอาการและเป็นบริวารของอนัญญาตัญญูสสามิตินทริยนั้น

ในขณะแห่งโสดาปัตติผล อัญญินทริยมีสังกตทริยซึ่งมีความนุ่มไปเป็นบริวาร มีวิริยทริยซึ่งมีการประคองไว้เป็นบริวาร มีสติทริยซึ่งมีความตั้งมั่นเป็นบริวาร มีสมาธิทริยซึ่งมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร มีปัญญาทริยซึ่งมีความเห็นเป็นบริวาร มีมโนทริยซึ่งมีความรู้แจ้งเป็นบริวาร มีโสมนัสสินทริยซึ่งมีความยินดีเป็นบริวาร มีชีวิตินทริยซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไปเป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิดในขณะแห่งโสดาปัตติผล ยกเว้นรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐานทั้งหมดเป็นอัพยาทุกต ทั้งหมดไม่มีอาสวะ ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพานเป็นอารมณ์

ในขณะแห่งโสดาปัตติผล อัญญินทริยมีอินทริย ๘ ประการนี้ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันและกันเป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบริวาร ไปร่วมกัน เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกัน ธรรมเหล่านั้นเป็นอาการ และเป็นบริวารของอัญญินทริยนั้น

ในขณะแห่งสกทาคามีมรรค ฯลฯ

ในขณะแห่งสกทาคามีผล ฯลฯ

ในขณะแห่งอนาคามีมรรค ฯลฯ

ในขณะแห่งอนาคามีผล ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๕. อาสวัคขยญาณนิตเทศ

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค อัญญุทธริย์มีสัทธินทรีย์ซึ่งมีความนุ่มไปเป็นบรivar มีวิริยินทรีย์ซึ่งมีการประคองไว้เป็นบรivar มีสติินทรีย์ซึ่งมีความตั้งมั่นเป็นบรivar มีสมาธิินทรีย์ซึ่งมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบรivar มีปัญญุทธริย์ซึ่งมีความเห็นเป็นบรivar มีมณินทรีย์ซึ่งมีความรู้แจ้งเป็นบรivar มีโสมนัสสินทรีย์ซึ่งมีความยินดีเป็นบรivar มีชีวิิตินทรีย์ซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไปเป็นบรivar

ธรรมทั้งหลายที่เกิดในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค ยกเว้นรูปที่มีจิตเป็นสมภูฐาน ทั้งหมดเป็นกุศล ทั้งหมดไม่มีอาสวะ ทั้งหมดเป็นธรรมเครื่องนำออก ทั้งหมดเป็นเครื่องให้ถึงความไม่สังสม ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพานเป็นอารมณ์

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค อัญญุทธริย์มีอินทรีย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาติธรรมเป็นบรivar มีธรรมที่อาศัยกันและกันเป็นบรivar มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบรivar มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบรivar ไปร่วมกัน เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกัน ธรรมเหล่านั้นเป็นอาการ และเป็นบรivarของอัญญุทธริย์นั้น

ในขณะที่แห่งอรหัตตผล อัญญาตาวินทรีย์มีสัทธินทรีย์ซึ่งมีความนุ่มไปเป็นบรivar มีวิริยินทรีย์ซึ่งมีการประคองไว้เป็นบรivar มีสติินทรีย์ซึ่งมีความตั้งมั่นเป็นบรivar มีสมาธิินทรีย์ซึ่งมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบรivar มีปัญญุทธริย์ซึ่งมีความเห็นเป็นบรivar มีมณินทรีย์ซึ่งมีความรู้แจ้งเป็นบรivar มีโสมนัสสินทรีย์ซึ่งมีความยินดีเป็นบรivar มีชีวิิตินทรีย์ซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบทอดที่กำลังเป็นไปเป็นบรivar

ธรรมทั้งหลายที่เกิดในขณะที่แห่งอรหัตตผล ยกเว้นรูปที่มีจิตเป็นสมภูฐาน ทั้งหมดเป็นอัพยาทุกต ทั้งหมดไม่มีอาสวะ ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพานเป็นอารมณ์

ในขณะที่แห่งอรหัตตผล อัญญาตาวินทรีย์มีอินทรีย์ ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาติธรรมเป็นบรivar มีธรรมที่อาศัยกันและกันเป็นบรivar มีธรรมที่อาศัยกันเป็นบรivar มีธรรมที่ประกอบกันเป็นบรivar ไปร่วมกัน เกิดร่วมกัน เกี่ยวข้องกัน ประกอบด้วยกัน ธรรมเหล่านั้นเป็นอาการและเป็นบรivarของอัญญาตาวินทรีย์นั้น อินทรีย์ ๘ รวม ๘ หมวดนี้ จึงเป็นอาการ ๖๔ ด้วยประการฉะนี้

คำว่า **อาสวะ** อธิบายว่า อาสวะเหล่านั้น อะไรบ้าง

คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๖-๖๓. สัจจญาณจตุกกทวยนิตเทศ

อาสวะเหล่านั้นย่อมสิ้นไป ณ ที่ไหน

คือ ทิฏฐาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค กามาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ภวาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย อวิชชาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคนี้

กามาสวะส่วนหยาบย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้นย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งสกทาคามิมรรคนี้

กามาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอนาคามิมรรคนี้

ภวาสวะทั้งสิ้น อวิชชาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่งอรหัตตมรรคนี้

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาที่มีความชำนาญในอินทรีย์ ๓ ประการ โดยอาการ ๖๔ ชื่อว่าอัสวัคชยญาณ

อัสวัคชยญาณนิตเทศที่ ๕๕ จบ

๕๖-๖๓. สัจจญาณจตุกกทวยนิตเทศ

แสดงญาณในสัจจะ ๔ สองหมวด

[๑๐๘] ปัญญาในสภาวะที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าทุกขญาณ ปัญญาในสภาวะที่ควรละ ชื่อว่าสมุททยญาณ ปัญญาในสภาวะที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่านิโรธญาณ ปัญญาในสภาวะที่ควรเจริญ ชื่อว่ามัคคญาณ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่บีบคั้น สภาวะที่ปัจฉัยปรุงแต่ง สภาวะที่ทำให้เดือดร้อน สภาวะที่แปรผัน สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งทุกข์

สภาวะที่ประมวลมา สภาวะที่เป็นเหตุ สภาวะที่เกี่ยวข้อง สภาวะที่พัวพัน สภาวะที่ควรละแห่งสมุทัย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๕๖-๖๓. สัจจญาณจตุกกทวยนิตเทศ

สภาวะที่เป็นเครื่องสลัดออก สภาวะที่เป็นนิเวก สภาวะที่เป็นอสังขตะ สภาวะที่เป็นอมตะ สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งนิโรธ

สภาวะที่น่าออก สภาวะที่เป็นเหตุ สภาวะที่เห็น สภาวะที่เป็นใหญ่ สภาวะที่ควรเจริญแห่งมรรค

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรัฐธรรมนูญนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในสภาวะที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าทุกขญาณ ปัญญาในสภาวะที่ควรละ ชื่อว่าสมุทยญาณ ปัญญาในสภาวะที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่านิโรธญาณ ปัญญาในสภาวะที่ควรเจริญ ชื่อว่ามัคคญาณ

[๑๐๙] **ทุกขญาณ ทุกขสมุทยญาณ ทุกขนิโรธญาณ ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทาญาณ** เป็นอย่างไร

คือ ญาณของท่านผู้มีความเพียบพร้อมด้วยมรรคนั้น ชื่อว่าทุกขญาณ ทุกขสมุทยญาณ ทุกขนิโรธญาณ ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทาญาณ

ในญาณเหล่านั้น **ทุกขญาณ** เป็นอย่างไร

คือ ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด การเลือกเฟ้น การค้นคว้า ความสอดส่องธรรม การกำหนดดี การเข้าไปกำหนด การเข้าไปกำหนดเฉพาะ ความเป็นบัณฑิต ความเป็นผู้ฉลาด ความเป็นผู้ละเอียด ความแจ่มแจ้ง ความคิด การพิจารณา ปัญญา กว้างขวางดุจแผ่นดิน ปัญญาที่ทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องแนะนำ ความเห็นแจ้ง ความรู้พร้อม ปัญญาตั้งประดัก ปัญญาเป็นใหญ่ ปัญญาเป็นกำลัง ปัญญาเป็นศีลตรา ปัญญาตั้งปราสาท ปัญญาเป็นแสงสว่าง ปัญญาเป็นรัศมี ปัญญาอันรุ่งเรือง ปัญญาตั้งรัตนะ ความไม่หลง การเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ซึ่งปรารถนาทุกขเกิดขึ้น นี่ท่านกล่าวว่า ทุกขญาณ

ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง การเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ซึ่งปรารถนาทุกขสมุทัยเกิดขึ้น นี่ท่านกล่าวว่า ทุกขสมุทยญาณ

ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง การเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ซึ่งปรารถนาทุกขนิโรธเกิดขึ้น นี่ท่านกล่าวว่า ทุกขนิโรธญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖๔-๖๗. สุตติกปฏิสัมภีทาญาณนิตเทส

ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง การเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ
ซึ่งปรารถนาทุกชนิดโรธคามินีปฏิปทาเกิดขึ้น นี่ท่านกล่าวว่า ทุกชนิดโรธคามินีปฏิปทา-
ญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทุกขญาณ ทุกขสมุทยญาณ ทุกชนิดโรธญาณ
ทุกชนิดโรธคามินีปฏิปทาญาณ

สังขญาณจตุกกทวยญาณนิตเทสที่ ๕๖-๖๓ จบ

๖๔-๖๗. สุตติกปฏิสัมภีทาญาณนิตเทส

แสดงญาณในปฏิสัมภีทาล้วน

[๑๑๐] **อรรถปฏิสัมภีทาญาณ ธรรมปฏิสัมภีทาญาณ นิรุตติปฏิสัมภีทา-
ญาณ ปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ เป็นอย่างไร**

คือ ญาณในอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ญาณในธรรม ชื่อว่าธรรม-
ปฏิสัมภีทาญาณ ญาณในนิรุตติ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ญาณในปฏิภาณ
ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในอรรถต่าง ๆ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในธรรมต่าง ๆ
ชื่อว่าธรรมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในนิรุตติต่าง ๆ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ
ปัญญาในปฏิภาณต่าง ๆ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในการกำหนดอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการกำหนด
ธรรม ชื่อว่าธรรมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการกำหนดนิรุตติ ชื่อว่านิรุตติ-
ปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการกำหนดปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในการพิจารณาอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการ
พิจารณาธรรม ชื่อว่าธรรมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการพิจารณานิรุตติ ชื่อว่า
นิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการพิจารณาปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทา-
ญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖๔-๖๗. สุตติกปฏิสัมภีทาญาณนิตเทศ

ปัญญาในการเข้าไปพิจารณาอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการเข้าไปพิจารณาธรรม ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการเข้าไปพิจารณา นิรุตติ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการเข้าไปพิจารณาปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในประเภทแห่งอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในประเภทแห่งธรรม ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในประเภทแห่งนิรุตติ ชื่อว่านิรุตติ-ปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในประเภทแห่งปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในความปรากฏแห่งอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความปรากฏแห่งธรรม ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความปรากฏแห่งนิรุตติ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความปรากฏแห่งปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในความกระจ่างแห่งอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความกระจ่างแห่งธรรม ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความกระจ่างแห่งนิรุตติ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความกระจ่างแห่งปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในความรุ่งเรืองแห่งอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความรุ่งเรืองแห่งธรรม ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความรุ่งเรืองแห่งนิรุตติ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในความรุ่งเรืองแห่งปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณ-ปฏิสัมภีทาญาณ

ปัญญาในการประกาศอรรถ ชื่อว่าอรรถปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการประกาศธรรม ชื่อว่าธัมมปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการประกาศนิรุตติ ชื่อว่านิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปัญญาในการประกาศปฏิภาณ ชื่อว่าปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อรรถปฏิสัมภีทาญาณ ธัมมปฏิสัมภีทาญาณ นิรุตติปฏิสัมภีทาญาณ ปฏิภาณปฏิสัมภีทาญาณ

สุตติกปฏิสัมภีทาญาณนิตเทศที่ ๖๔-๖๗ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖๘. อินทริยปโรปริยัตตญาณนิตเทศ

๖๘. อินทริยปโรปริยัตตญาณนิตเทศ

แสดงอินทริยปโรปริยัตตญาณ

[๑๑๑] ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย ของพระตถาคต เป็นอย่างไร

คือ ในญาณนี้ พระตถาคตทรงเห็นหมู่มสัตว์ ผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ มีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ มีอินทริยแก่กล้า มีอินทริยอ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลก และโทษโดยความเป็นภัย บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย

คำว่า ผู้มีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ มีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธา ชื่อว่ามีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ชื่อว่ามีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีความเพียร ชื่อว่ามีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีความเกียจคร้าน ชื่อว่ามีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น ชื่อว่ามีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีสติหลงลืม ชื่อว่ามีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น ชื่อว่ามีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ชื่อว่ามีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีปัญญาดี ชื่อว่ามีกิเลสจตุสน้อยในปัญญาจักขุ บุคคลผู้มีปัญญาทราม ชื่อว่ามีกิเลสจตุสมากในปัญญาจักขุ

คำว่า มีอินทริยแก่กล้า มีอินทริยอ่อน อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธาเป็นผู้มีอินทริยแก่กล้า บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาเป็นผู้มีอินทริยอ่อน บุคคลผู้มีความเพียรเป็นผู้มีอินทริยแก่กล้า บุคคลผู้เกียจคร้านเป็นผู้มีอินทริยอ่อน บุคคลผู้มีสติตั้งมั่นเป็นผู้มีอินทริยแก่กล้า บุคคลผู้มีสติหลงลืมเป็นผู้มีอินทริยอ่อน บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นผู้มีอินทริยแก่กล้า บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นเป็นผู้มีอินทริยอ่อน บุคคลผู้มีปัญญาดีเป็นผู้มีอินทริยแก่กล้า บุคคลผู้มีปัญญาทรามเป็นผู้มีอินทริยอ่อน

คำว่า มีอาการดี มีอาการทราม อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธาเป็นผู้มีอาการดี บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาเป็นผู้มีอาการทราม บุคคลผู้มีความเพียรเป็นผู้มีอาการดี บุคคลผู้เกียจคร้านเป็นผู้มีอาการทราม บุคคลผู้มีสติตั้งมั่นเป็นผู้มีอาการดี บุคคลผู้มีสติหลงลืมเป็นผู้มีอาการทราม บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นผู้มีอาการดี บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นเป็นผู้มีอาการทราม บุคคลผู้มีปัญญาดีเป็นผู้มีอาการดี บุคคลผู้มีปัญญาทรามเป็นผู้มีอาการทราม

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖๘. อินทริยปโรปริยัตตญาณนิตเทศ

คำว่า **ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก** อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธาเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีความเพียรเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้เกียจคร้านเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีสติตั้งมั่นเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้มีสติหลงลืมเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีปัญญาดีเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้มีปัญญาทรามเป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก

คำว่า **บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย** อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธาเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีความเพียรเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้เกียจคร้านเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีสติตั้งมั่นเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีสติหลงลืมเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีปัญญาดีเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้มีปัญญาทรามเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย

[๑๑๒] คำว่า **โลก** อธิบายว่า ชั้นธโลก (โลกคือชั้นธ) ชาติโลก (โลกคือชาติ) อายตนโลก (โลกคืออายตนะ) วิบัติติภาวโลก วิบัติติสัมภวโลก สัมปัตติภาวโลก สัมปัตติสัมภวโลก^๑

โลก ๑ คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร

โลก ๒ คือ นาม ๑ รูป ๑

โลก ๓ คือ เวทนา ๓

โลก ๔ คือ อาหาร ๔

โลก ๕ คือ อุปาทานชั้นธ ๕

เชิงอรรถ :

^๑ **วิบัติติภาวโลก** หมายถึงโลกคือภพวิบัติได้แก่อบายโลก **วิบัติติสัมภวโลก** หมายถึงโลกคือสมภพวิบัติได้แก่กรรมที่เกิดในอบายโลก **สัมปัตติภาวโลก** หมายถึงโลกคือภพสมภพได้แก่สุคติโลก **สัมปัตติสัมภวโลก** หมายถึงโลกคือสมภพสมภพได้แก่กรรมที่เกิดในสุคติโลก (ข.ป.อ. ๒/๑๑๒/๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๑๗๓ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖๙. อาสยานุสยญาณนิตเทศ

โลก ๖ คือ อายตนะภายใน ๖

โลก ๗ คือ วิญญาณัญจลิตติ ๗

โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘

โลก ๙ คือ สัตตาวาส ๙

โลก ๑๐ คือ อายตนะ ๑๐

โลก ๑๒ คือ อายตนะ ๑๒

โลก ๑๘ คือ ธาตุ ๑๘^๑

คำว่า โทษ อธิบายว่า กิเลสทั้งปวงเป็นโทษ ทจจริตทั้งปวงเป็นโทษ อภิสังขารทั้งปวงเป็นโทษ กรรมอันเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่ภพทั้งปวงเป็นโทษ สัญญาในโลกนี้ และในโทษนี้ว่าเป็นภัยอันแรงกล้า ปรากฏแล้วด้วยประการฉะนี้ เหมือนสัญญาในศัตรูผู้เงื้อมดาบเข้ามาจะฆ่า ปรากฏแล้ว ฉะนั้น พระตถาคตทรงรู้ ทรงเห็น ทรงทราบ ทรงรู้แจ้งซึ่งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ ด้วยอาการ ๕๐ อย่างนี้

นี้เป็นญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายของพระตถาคต

อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณนิตเทศที่ ๖๘ จบ

๖๙. อาสยานุสยญาณนิตเทศ

แสดงอาสยานุสยญาณ

[๑๑๓] ญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ของพระตถาคต เป็นอย่างไร

คือ ในญาณนี้ พระตถาคตทรงทราบอาสยะของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบจริตของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบอหิมุตติ^๒ของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบชัดภัพสัตว์(สัตว์ที่ควรบรรลุธรรมในภพนี้)และอภัพสัตว์(สัตว์ที่ไม่ควรบรรลุธรรมในภพนี้)

เชิงอรรถ :

^๑ ข.จ. (แปล) ๓๐/๑๐๔/๓๕๕-๓๕๖

^๒ อาสยะ หมายถึงทัญญูและยถาภูตญาณอันเป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าสัตว์ อนุสัย หมายถึงกิเลสที่นอนเนื่องซึ่งยังละไม่ได้ จริต หมายถึงกุศลและอกุศลที่กายกรรมเป็นต้นปรุงแต่ง อหิมุตติ หมายถึงอหิมุตติของเหล่าสัตว์ (อภิ.วิ.อ. ๘๑๔/๔๙๓-๔๙๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖๙. อาสยานุสยญาณนิตเทส

อาสยะของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ความเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับ สรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคต^๑ เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไม่ เกิดอีกก็มี หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไม่เกิดอีกก็มีไม่ สัตว์ทั้งหลายผู้ อาศัยภวทัญญูหรือวิภวทัญญูดังกล่าวมานี้

สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่เข้าไปอาศัยที่สุดทั้ง ๒ นี้ ได้อนุโลมขันติ^๒ ในสภาวะธรรม ทั้งหลายที่เป็นปัจจัยของกันและกันและอาศัยกันและกันเกิดขึ้น หรือยถาภูตญาณ^๓ พระตถาคตย่อมทรงทราบบุคคลผู้เสพกามว่า “บุคคลนี้เป็นผู้หนักในกาม มีกาม เป็นที่อาศัย น้อมไปในกาม” ทรงทราบบุคคลผู้ปฏิบัติเนกขัมมะว่า “บุคคลนี้เป็น ผู้หนักในเนกขัมมะ มีเนกขัมมะเป็นที่อาศัย น้อมไปในเนกขัมมะ” ทรงทราบบุคคล ผู้ปฏิบัติซึ่งพยายามว่า “บุคคลนี้เป็นผู้หนักในพยายาม มีพยายามเป็นที่อาศัย น้อมไปในพยายาม” ทรงทราบบุคคลผู้ปฏิบัติซึ่งอพยายามว่า “บุคคลนี้เป็นผู้ หนักในอพยายาม มีอพยายามเป็นที่อาศัย น้อมไปในอพยายาม” ทรงทราบ บุคคลผู้ปฏิบัติซึ่งถีนมิทระว่า “บุคคลนี้เป็นผู้หนักในถีนมิทระ มีถีนมิทระเป็นที่ อาศัย น้อมไปในถีนมิทระ” ทรงทราบบุคคลผู้ปฏิบัติซึ่งอาโลกสัจญญาว่า “บุคคลนี้ เป็นผู้หนักในอาโลกสัจญญา มีอาโลกสัจญญาเป็นที่อาศัย น้อมไปในอาโลกสัจญญา” นี้เป็นฉันทะที่มานอนเนื่องของสัตว์ทั้งหลาย

[๑๑๔] อนุสยของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ อนุสย ๗ ได้แก่

เชิงอรรถ :

^๑ ตถาคต ในที่นี้เป็นคำที่ลัทธิอื่นใช้มาก่อนพุทธกาล หมายถึงอัตตา (อาดมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงสัตว์ (ที.สี.อ. ๖๕/๑๐๘)

^๒ อนุโลมขันติ หมายถึงวิปัสสนาญาณ (อภิ.วิ.อ. ๘๑๕/๔๙๔)

^๓ ยถาภูตญาณ หมายถึงมัคคญาณ (อภิ.วิ.อ. ๘๑๕/๔๙๔)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๖๙. อาสยานุสยญาณนิตเทส

๑. กามราคานุสย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือกามราคะ)
๒. ปฏิฆานุสย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือปฏิฆะ)
๓. มานานุสย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือมานะ)
๔. ทิฏฐานุสย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือทิฏฐิ)
๕. วิจิกิจฉานุสย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือวิจิกิจฉา)
๖. ภวราคานุสย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคือภวราคะ)
๗. อวิชขานุสย (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานคืออวิชชา)

กามราคานุสยของสัตว์ทั้งหลายย่อมนอนเนื่องในปิยรูป (อารมณ์อันเป็นที่รัก) สาดรูป (อารมณ์อันเป็นที่ยินดี) ในโลก ปฏิฆานุสยของสัตว์ทั้งหลายย่อมนอนเนื่องในอัปปิยรูป (อารมณ์อันไม่เป็นที่รัก) อสาดรูป (อารมณ์อันไม่เป็นที่ยินดี) ในโลก อวิชชาตกไปในสภาวะธรรม ๒ นี้ ด้วยอาการอย่างนี้ มานะ ทิฏฐิ และวิจิกิจฉาพึงเห็นว่า ตั้งอยู่ในฐานะแห่งเดียวกันกับอวิชชา นั้น นี้ชื่อว่าอนุสยของสัตว์ทั้งหลาย

จริตของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ปุญญาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี) อปุญญาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว) อาเนญชาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว) ที่เป็นกามาวจรภูมิ หรือที่เป็นรูปาวจรภูมิ และอรุปาวจรภูมิ นี้ชื่อว่าจริตของสัตว์ทั้งหลาย

[๑๑๕] **อธิมุตติของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอย่างไร**

คือ สัตว์ทั้งหลายมีอธิมุตติทรมาก็มี มีอธิมุตติประณีตก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอธิมุตติทรม ย่อมคบหาสมาคม เข้าไปนั่งใกล้สัตว์ผู้มีอธิมุตติทรมเหมือนกัน สัตว์ทั้งหลายผู้มีอธิมุตติประณีต ย่อมคบหาสมาคม เข้าไปนั่งใกล้สัตว์ผู้มีอธิมุตติประณีตเหมือนกัน แม้ในอดีตกาล สัตว์ทั้งหลายผู้มีอธิมุตติทรม ก็คบหาสมาคม เข้าไปนั่งใกล้สัตว์ผู้มีอธิมุตติทรมเหมือนกัน สัตว์ทั้งหลายผู้มีอธิมุตติประณีต

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยสutta [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๐. ยมกปาฐิหิรญาณนิตเทส

ก็คบหาสมาคม เข้าไปนั่งใกล้สัตว์ผู้มีอริมุตติประณีตเหมือนกัน แม้ในอนาคตกาล สัตว์ทั้งหลายผู้มีอริมุตติธรรม ก็จักคบหาสมาคมเข้าไปนั่งใกล้สัตว์ผู้มีอริมุตติธรรม เหมือนกัน สัตว์ทั้งหลายผู้มีอริมุตติประณีต ก็จักคบหาสมาคมเข้าไปนั่งใกล้สัตว์ผู้มีอริมุตติประณีตเหมือนกัน นี้ชื่อว่าอริมุตติของสัตว์ทั้งหลาย

อภัพสัตว์ เป็นอย่างไร

คือ สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องกัน คือ กรรม กิเลส วิวาห เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ มีปัญญาทราม ไม่อาจเข้าสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลาย เหล่านี้ชื่อว่าอภัพสัตว์

ภัพสัตว์ เป็นอย่างไร

คือ สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องกัน คือ กรรม กิเลส วิวาห เป็นผู้ที่มีศรัทธา มีฉันทะ มีปัญญาดี อาจเข้าสู่สัมมัตตนิยามในกุศลธรรมทั้งหลาย เหล่านี้ชื่อว่าภัพสัตว์

นี้เป็นญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ของพระตถาคต

อาสยานุสยญาณนิตเทสที่ ๖๙ จบ

๗๐. ยมกปาฐิหิรญาณนิตเทส

แสดงญาณในยมกปาฐิหาริย์

[๑๑๖] **ญาณในยมกปาฐิหาริย์ของพระตถาคต เป็นอย่างไร**

คือ ในญาณนี้ พระตถาคตทรงทำยมกปาฐิหาริย์ที่ไม่ทั่วไปแก่สาวก ได้แก่
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องบน สายน้ำพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องล่าง
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องล่าง สายน้ำพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องบน
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องหน้า สายน้ำพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องหลัง
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องหลัง สายน้ำพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องหน้า
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องซ้าย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๐. ยมกปาฐิหิรญาณนิตเทส

ท่อไฟพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องขวา
 ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระกรรณเบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย
 ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากช่องพระกรรณเบื้องขวา
 ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย
 ท่อไฟพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา
 ท่อไฟพุ่งออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องซ้าย
 ท่อไฟพุ่งออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องขวา
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระหัตถ์เบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากพระหัตถ์เบื้องซ้าย
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระหัตถ์เบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากพระหัตถ์เบื้องขวา
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระปรีศว์เบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากพระปรีศว์เบื้องซ้าย
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระปรีศว์เบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากพระปรีศว์เบื้องขวา
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระบาทเบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากพระบาทเบื้องซ้าย
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระบาทเบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากพระบาทเบื้องขวา
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระองค์ลี สายน้ำพุ่งออกจากระหว่างพระองค์ลี
 ท่อไฟพุ่งออกจากระหว่างพระองค์ลี สายน้ำพุ่งออกจากพระองค์ลี
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระโลมาแต่ละเส้น สายน้ำพุ่งออกจากพระโลมาแต่ละเส้น
 ท่อไฟพุ่งออกจากพระโลมาแต่ละขุม สายน้ำพุ่งออกจากพระโลมาแต่ละขุม
 ฉัพพัตถนรังสี คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีแสด สีประภัสสร (แผ่ชาน
 ออกจากพระวรกาย)

พระผู้มีพระภาคเสด็จจรงกรม พระพุทธานิมิตประทับยืน ประทับนั่ง หรือทรง
สำเร็จไสยา

พระผู้มีพระภาคประทับยืน พระพุทธานิมิตเสด็จจรงกรม ประทับนั่ง หรือทรง
สำเร็จไสยา

พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง พระพุทธานิมิตเสด็จจรงกรม ประทับยืน หรือทรง
สำเร็จไสยา

พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จไสยา พระพุทธานิมิตเสด็จจรงกรม ประทับยืน หรือ
ประทับนั่ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๑. มหากรุณาญาณนิตเทส

พระผู้มีพระภาคเสด็จจรงกรม ประทับนั่ง หรือทรงสำเร็จไสยา พระพุทธรนิมิต
ประทับยืน

พระผู้มีพระภาคเสด็จจรงกรม ประทับยืน หรือทรงสำเร็จไสยา พระพุทธรนิมิต
ประทับนั่ง

พระผู้มีพระภาคประทับยืน ประทับนั่ง หรือเสด็จจรงกรม พระพุทธรนิมิต
ทรงสำเร็จไสยา

นี่เป็นญาณในยมกปาฐิหาริย์ของพระตถาคต

ยมกปาฐิหาริญาณนิตเทสที่ ๗๐ จบ

๗๑. มหากรุณาญาณนิตเทส

แสดงญาณในมหากรุณาสมาบัติ

[๑๑๗] **ญาณในมหากรุณาสมาบัติของพระตถาคต** เป็นอย่างไร

คือ พระผู้มีพระภาคทั้งหลายตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นด้วยอาการเป็น
อันมาก จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์ คือ พระผู้มีพระภาคทั้งหลาย
ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า “โลกสันนิวาสนันไฟลุกโชนแล้ว” จึงทรงแผ่
พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์ พระผู้มีพระภาคทั้งหลายตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณา
เห็นว่า “โลกสันนิवासยกพลแล้ว” ฯลฯ “โลกสันนิवासเคลื่อนพลแล้ว” ฯลฯ
“โลกสันนิवासเดินทางผิดแล้ว” ฯลฯ “โลกถูกขรนาไปแล้ว ไม่ยั่งยืน” ฯลฯ
“โลกไม่มีที่ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่” ฯลฯ “โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่ง
ทั้งปวงไป” ฯลฯ “โลกพร่อง ไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา” ฯลฯ “โลกสันนิवास
ไม่มีที่ต้านทาน” ฯลฯ “โลกสันนิवासไม่มีที่เร้น” ฯลฯ “โลกสันนิवासไม่มีที่พึ่ง” ฯลฯ
“โลกสันนิवासไม่มีที่พึ่งของใคร” ฯลฯ

“โลกพึ่งชาน ไม่สงบ” ฯลฯ “โลกสันนิवासถูกลูกศรเป็นอันมากเสียบแทงแล้ว
ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยถอนลูกศรทั้งหลายของโลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี”
 ฯลฯ “โลกสันนิवासมีความมืดคืออวิชชาปิดกั้นไว้ ถูกขังไว้ในกรงกิเลส ใครอื่น
นอกจากเราผู้จะแสดงธรรมให้แสงสว่างแก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๑. มหากรุณาญาณนิตเทส

“โลกสันนิวาสดกอยู่ในอำนาจของอริชชา มีดมม อันอริชชาหุ้มห่อไว้ ยุงดจเส้นด้าย พันกันเป็นกลุ่มก้อน นุงนังดจหญาปล้อง หญามงกระต่าย ไม่ล่วงพ้นสงสารคือ อบาย ทุกติ และวินิบาด” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกยาพิชที่มีโทษคืออริชชาฉาบทาหนาแน่นแล้ว มีกิเลสเป็นโทษ” ฯลฯ “โลกสันนิวาสรกชัญด้วยราคะ โทสะ และโมหะ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยสากรกชัญแก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ

“โลกสันนิวาสดุกองตัณหาสมไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกชายตัณหาครอบไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกกระแสดัณหาพัดไป” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกตัณหาเครื่องของคล้องไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุชานไปเพราะตัณหาสูญ” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดือร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะตัณหา” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุเร้าร้อนด้วยความเร้าร้อนเพราะตัณหา” ฯลฯ

“โลกสันนิวาสดุกองทัญญูสมไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกชายคือทัญญูครอบไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกกระแสตัญญูพัดไป” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกทัญญูเป็นเครื่องของคล้องไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุชานไปเพราะทัญญูสูญ” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดือร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะทัญญู” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุเร้าร้อนด้วยความเร้าร้อนเพราะทัญญู” ฯลฯ

“โลกสันนิวาสดุกชาติติดตาม” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกชราตามติด” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกพยาธิตอบง่า” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกมรณะห้ำหั่น” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดกอยู่ในกองทุกข์” ฯลฯ

“โลกสันนิวาสดุกตัณหาดักไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกกำแพงคือชราล้อมไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกบ่วงมัจจุคล้องไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกผูกไว้ด้วยเครื่องผูกเป็นอันมาก ได้แก่ เครื่องผูกคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทัญญู กิเลส ทุจริต ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยแก้เครื่องผูกให้แก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุไปในทางที่แคบมาก ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยชี้ทางสว่างให้แก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดุกความกังวลเป็นอันมากพัวพันไว้ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยตัดความกังวลให้แก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดกลงไปในเหวใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยจุดโลกสันนิวาสนั้นให้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๑. มหากรุณาญาณนิตเทส

พ้นจากเหวได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นข้ามพ้นทางกันดารได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นเดินไปในสังสารวัฏใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นพ้นจากสังสารวัฏได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นเกลือกอยู่ในหล่มใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นให้พ้นจากหล่มได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นติดอยู่ในเปือกตมอันกว้างใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นให้พ้นจากเปือกตมได้เป็นไม่มี” ฯลฯ

“โลกสันนิวาสนั้นถูกไฟคืออราคะ โทสะ โมหะ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสกระทบแล้ว ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้ดับไฟเหล่านั้นให้แก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นถูกร้อนเป็นนิตย์ ไม่มีอะไรต้านทาน ต้องรับอาชญา ต้องทำตามอาชญา” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นถูกผูกด้วยเครื่องผูกในวัฏฏะ ปรากฏอยู่ในตะแลงแกง ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้เครื่องผูกให้แก่โลกสันนิวาสนั้นให้หลุดพ้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นไม่มีที่พึ่ง ควรได้รับความกรุณาอย่างยิ่ง ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้ด้านทานให้แก่โลกสันนิวาสนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นถูกทุกข์เสียบแทบดับคั่นมานาน” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นติดใจกระหายเป็นนิตย์” ฯลฯ

“โลกสันนิวาสนั้นเป็นโลกบอด ไม่มีจักขุ” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นมีจักขุเสื่อมไปไม่มีผู้นำ” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นแล่นไปสู่ทางผิด หลงทางแล้ว ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นมาสู่ทางอริยานั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นแล่นไปสู่ห้วงโมหะ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยให้โลกสันนิวาสนั้นให้พ้นจากห้วงโมหะนั้นได้เป็นไม่มี” ฯลฯ

[๑๑๘] “โลกสันนิวาสนั้นถูกทิวฏฐิ ๒ อย่างกัณฑ์” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นปฏิบัติผิดด้วยทวาริต ๓” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นเต็มไปด้วยกิเลสเครื่องประกอบ ๔ อย่าง ถูกกิเลสเครื่องประกอบ ๔ อย่างประกอบไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นถูกกิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่างร้อยไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นถ้อยด้วยอุปาทาน ๔” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นขึ้นสุดติ ๕” ฯลฯ “โลกสันนิวาสนั้นกำหนดอยู่ด้วยกามคุณ ๕” ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๑. มหากรุณาญาณนิตเทศ

“โลกสันนิวาสอุกนิวรรณ ๕ ทับไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสวิวาทกันอยู่ด้วยมูลเหตุ
แห่งการวิวาท ๖ อย่าง” ฯลฯ “โลกสันนิวาสกำหนดอยู่ด้วยกองตัณหา ๖” ฯลฯ
“โลกสันนิวาสอุกทิจฺฉฐิ ๖ อย่างกลุ้มรมแล้ว” ฯลฯ “โลกสันนิวาสชานไปเพราะ
อนุสัย ๗” ฯลฯ “โลกสันนิวาสอุกสังโยชน ๗ คล้องไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาส
ฟูขึ้นเพราะมานะ ๗” ฯลฯ

“โลกสันนิวาสเวียนอยู่เพราะโลกธรรม ๘” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดิ่งลงเพราะ
มิถฉัตตะ ๘” ฯลฯ “โลกสันนิวาสประทุษร้ายกันเพราะบุรุษโทษ ๘” ฯลฯ “โลก-
สันนิวาสมุ่งร้ายกันเพราะอาฆาตวัตถุ ๙” ฯลฯ “โลกสันนิวาสปองขึ้นเพราะมานะ ๙”
ฯลฯ “โลกสันนิวาสกำหนดอยู่เพราะธรรมอันมีตัณหาเป็นมูล ๙” ฯลฯ “โลก-
สันนิวาสยอมเศร้าหมองเพราะกิเลสวัตถุ ๑๐” ฯลฯ “โลกสันนิวาสมุ่งร้ายกันเพราะ
อาฆาตวัตถุ ๑๐” ฯลฯ “โลกสันนิวาสประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐” ฯลฯ
“โลกสันนิวาสอุกสังโยชน ๑๐ คล้องไว้” ฯลฯ “โลกสันนิวาสดิ่งลงเพราะมิถฉัตตะ
๑๐” ฯลฯ “โลกสันนิวาสเพียบพร้อมด้วยมิถฉาทิจฺฉฐิ ๑๐” ฯลฯ “โลกสันนิวาส
เพียบพร้อมด้วยสักกายทิจฺฉฐิอันมีวัตถุ ๑๐” ฯลฯ “โลกสันนิวาสเนิ่นช้าเพราะ
ตัณหา ๑๐๘ ทำให้เนิ่นช้า” ฯลฯ พระผู้มีพระภาคทั้งหลายตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณา
เห็นว่า “โลกสันนิวาสอุกทิจฺฉฐิ ๖๒ กลุ้มรม” จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์

พระผู้มีพระภาคทั้งหลายตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า “ส่วนเราเป็นผู้ข้าม
ได้แล้ว แต่สัตว์โลกยังข้ามไม่ได้ เราเป็นผู้พ้นแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่พ้น เราเป็นผู้
ฝึกแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่ฝึก เราเป็นผู้สงบแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่สงบ เราเป็นผู้
เบาใจแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่เบาใจ เราเป็นผู้ดับรอบแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่ดับรอบ
เราเป็นผู้ข้ามได้แล้วจะให้สัตว์โลกข้ามได้ด้วย เราเป็นผู้พ้นแล้วจะให้สัตว์โลกพ้นได้ด้วย
เราฝึกได้แล้ว จะฝึกสัตว์โลกได้ด้วย เราเป็นผู้สงบแล้วจะให้สัตว์โลกสงบได้ด้วย เรา
เป็นผู้เบาใจแล้วจะให้สัตว์โลกเบาใจได้ด้วย เราเป็นผู้ดับสนิทแล้วจะให้สัตว์โลกดับ
สนิทได้ด้วย” จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมู่สัตว์

นี่เป็นญาณในมหากรุณาสมาบัติของพระตถาคต

มหากรุณาญาณนิตเทศที่ ๗๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๒-๗๓. สัพพัญญุตญาณนิตเทส

๗๒-๗๓. สัพพัญญุตญาณนิตเทส

แสดงสัพพัญญุตญาณ

[๑๑๙] สัพพัญญุตญาณของพระตถาคต เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวงไม่มีอะไรเหลือ ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

[๑๒๐] ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ธรรมชาติส่วนอนาคตทั้งปวง ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ธรรมชาติอดีตทั้งปวง ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ธรรมชาติปัจจุบันทั้งปวง ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้จักขุและรูปทั้งหมดอย่างนี้ ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้โสตตะและสีททะ ฯลฯ เพราะรู้ขานะและคันธะ ฯลฯ เพราะรู้ชีวหาและรส ฯลฯ เพราะรู้กายและโณภูลัพพะ ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้มโนและธรรมารมณทั้งหมดอย่างนี้ ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่ไม่เที่ยง สภาวะที่เป็นทุกข สภาวะที่เป็นอนัตตาตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่ไม่เที่ยง สภาวะที่เป็นทุกข สภาวะที่เป็นอนัตตาแห่งรูปตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่ไม่เที่ยง สภาวะที่เป็นทุกข สภาวะที่เป็นอนัตตาแห่งเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่ไม่เที่ยง สภาวะที่เป็นทุกข สภาวะที่เป็นอนัตตาแห่งชราและมรณะตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๒-๗๓. สัพพัญญุตญาณนิตเทส

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่รู้ยิ่งแห่งอภิญาตตลอดทั้งหมด ชื่อว่า
อนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้
สภาวะที่กำหนดรู้แห่งปริญาตตลอดทั้งหมด ฯลฯ เพราะรู้สภาวะที่ละแห่งปหานะ
ตลอดทั้งหมด ฯลฯ เพราะรู้สภาวะที่เจริญแห่งภาวนาตลอดทั้งหมด ฯลฯ ชื่อว่า
สัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่ทำให้แจ้งแห่งสังขิกิริยาตลอดทั้งหมด ชื่อว่า
อนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่เป็นกองแห่งขันธตลอดทั้งหมด ชื่อว่า
อนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะ
ที่ทรงไว้แห่งธาตุตลอดทั้งหมด ฯลฯ เพราะรู้สภาวะที่เป็นบ่อเกิดแห่งอายตนะตลอด
ทั้งหมด ฯลฯ เพราะรู้สภาวะที่ปัจจัยปรุงแต่งแห่งสังขตธรรมตลอดทั้งหมด ฯลฯ
ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งแห่งอสังขตธรรมตลอด
ทั้งหมด ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้กุศลธรรมตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวรณญาณ
เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้อกุศลธรรม ฯลฯ
เพราะรู้อัพยากตธรรม ฯลฯ เพราะรู้กามาวจรธรรม ฯลฯ เพราะรู้รูปาวจรธรรม ฯลฯ
เพราะรู้รูปาวจรธรรม ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ปริยาป็นนธรรมตลอด
ทั้งหมด ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกขตลอดทั้งหมด
ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ
เพราะรู้สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย ฯลฯ เพราะรู้สภาวะที่เป็นความดับแห่ง
นิโรธ ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรคตลอดทั้งหมด
ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในอรรถแห่ง
อัตถปฏิสัมภิตาตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น
ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในธรรมแห่ง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๒-๗๓. สัพพัญญุตญาณนิตเทส

ธัมมปฏิสัมภีทาตลอดทั้งหมด ฯลฯ เพราะรู้สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีใน
นิรุตติแห่งนิรุตติปฏิสัมภีทาตลอดทั้งหมด ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้
สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภีทาตลอดทั้งหมด
ชื่อว่าอนาวरणญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์
ตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวरणญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่า
สัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ เพราะรู้
ญาณในยมกปาฏิหาริย์ ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรู้ญาณในมหากรุณา-
สมบัติตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวरणญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรูปร่างที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ
ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ที่ถึง ที่แสวงหา ที่ตรงตามด้วยใจ แห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก
มารโลก พรหมโลก แห่งหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์
ตลอดทั้งหมด ชื่อว่าอนาวरणญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

[๑๒๑] สิ่งไร ๆ ในไตรโลกชาตินี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้นไม่ทรงเห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้งก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ

คำว่า **สมันตจักขุ** อธิบายว่า ชื่อว่าสมันตจักขุ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร
คือ พระพุทธานุญาณ ๑๔ ประการ ได้แก่

๑. ญาณในทุกข์ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

๒. ญาณในสมุทัย ชื่อว่าพุทธานุญาณ

๓. ญาณในทุกขนิโรธ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

๔. ญาณในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ชื่อว่าพุทธานุญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๒-๗๓. สัพพัญญุตญาณนิตเทส

๕. ญาณในอรรถปฏิสัมภิทา ชื่อว่าพุทธญาณ
๖. ญาณในธัมมปฏิสัมภิทา ชื่อว่าพุทธญาณ
๗. ญาณในนिरุตติปฏิสัมภิทา ชื่อว่าพุทธญาณ
๘. ญาณในปฏิภาณปฏิสัมภิทา ชื่อว่าพุทธญาณ
๙. ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ ชื่อว่าพุทธญาณ
๑๐. ญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าพุทธญาณ
๑๑. ญาณในยมกปาฏิหาริย์ ชื่อว่าพุทธญาณ
๑๒. ญาณในมหากรุณาสมบัติ ชื่อว่าพุทธญาณ
๑๓. สัพพัญญุตญาณ ชื่อว่าพุทธญาณ
๑๔. อนาวรณญาณ ชื่อว่าพุทธญาณ

พุทธญาณ ๑๔ ประการนี้แล บรรดาพุทธญาณ ๑๔ ประการนี้ ญาณ ๘ ประการเบื้องต้นเป็นญาณที่ทั่วไปแก่สาวก ส่วนญาณอีก ๖ ประการเบื้องปลายเป็นญาณที่ไม่ทั่วไปแก่สาวก

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะสภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ พระตถาคตทรงทราบแล้วตลอดทั้งหมด ที่มีได้ทรงทราบไม่มี ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะสภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ พระตถาคตทรงทราบแล้ว ทรงเห็นแล้ว ทรงรู้แจ้งแล้ว ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้ว ตลอดทั้งหมดด้วยพระปัญญา ที่มีได้ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญาไม่มี ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะสภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย ฯลฯ เพราะสภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ ฯลฯ เพราะสภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค ฯลฯ เพราะสภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในอรรถแห่งอรรถปฏิสัมภิทา ฯลฯ เพราะสภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในธรรมแห่งธัมมปฏิสัมภิทา ฯลฯ เพราะสภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในนिरุตติแห่งนिरุตติปฏิสัมภิทา ฯลฯ ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะสภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภิทา พระตถาคตทรงทราบแล้ว ทรงเห็นแล้ว ทรงรู้แจ้งแล้ว ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้ว ตลอดทั้งหมดด้วยพระปัญญา ที่มีได้ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญาไม่มี ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑. ญาณกถา ๗๒-๗๓. สัพพัญญุตญาณนิตเทส

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์
พระตถาคตทรงทราบแล้ว ทรงเห็นแล้ว ทรงรู้แจ้งแล้ว ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูก
ต้องแล้ว ตลอดทั้งหมดด้วยพระปัญญา ที่มีได้ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญาไม่มี ชื่อว่า
อนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะญาณ
ในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ เพราะญาณในยมกปาฏิหาริย์ ฯลฯ
ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะญาณในมหากรุณาสมบัติ พระตถาคตทรงทราบแล้ว
ทรงเห็นแล้ว ทรงรู้แจ้งแล้ว ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้ว ตลอดทั้งหมดด้วย
พระปัญญา ที่มีได้ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญาไม่มี ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่
มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

ชื่อว่าสัพพัญญุตญาณ เพราะรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ
ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ที่ถึง ที่แสวงหา ที่ตรงตามด้วยใจแห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก
มารโลก พรหมโลก แห่งหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์
พระตถาคตทรงทราบแล้ว ทรงเห็นแล้ว ทรงรู้แจ้งแล้ว ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูก
ต้องแล้ว ตลอดทั้งหมดด้วยพระปัญญา ที่มีได้ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญาไม่มี
ชื่อว่าอนาวรณญาณ เพราะไม่มีเครื่องกั้นในญาณนั้น

สิ่งใด ๆ ในไตรโลกชาตินี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้นไม่ทรงเห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้งก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่ามิมีพระสมันตจักขุ^๑

สัพพัญญุตญาณนิตเทสที่ ๗๒-๗๓ จบ

ญาณกถา จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๕๖/๔๓๑, ข.จ. (แปล) ๓๐/๘๕/๓๐๕

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า :๑๘๗ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา

๒. ทิฏฐิกถา

ว่าด้วยทิฏฐิ

[๑๒๒] อะไรชื่อว่าทิฏฐิ ฐาน^๑แห่งทิฏฐิ มีเท่าไร ปริยฐานแห่งทิฏฐิมีเท่าไร
ทิฏฐิมีเท่าไร ความยึดมั่นทิฏฐิมีเท่าไร ความถอนฐานแห่งทิฏฐิเป็นอย่างไร

ถาม: ทิฏฐิคืออะไร

ตอบ: ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น

ถาม: ฐานแห่งทิฏฐิมีเท่าไร

ตอบ: ฐานแห่งทิฏฐิมี ๘ ประการ

ถาม: ปริยฐานแห่งทิฏฐิมีเท่าไร

ตอบ: ปริยฐานแห่งทิฏฐิมี ๑๘ ประการ

ถาม: ทิฏฐิมีเท่าไร

ตอบ: ทิฏฐิมี ๑๖ ประการ

ถาม: ความยึดมั่นทิฏฐิมีเท่าไร

ตอบ: ความยึดมั่นทิฏฐิมี ๓๐๐ ประการ(โดยประมาณ)

ถาม: เครื่องถอนฐานแห่งทิฏฐิเป็นอย่างไร

ตอบ: โสตาปัตติมรรคเป็นเครื่องถอนฐานแห่งทิฏฐิ

[๑๒๓] ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น เป็นอย่างไร

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตา
ของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ ทิฏฐิคือ
ความยึดมั่นถือมั่นวิญญูณว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นจักขุว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตา
ของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นโสตะ ฯลฯ ฆานะ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ กาย ฯลฯ
ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นมโนว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

เชิงอรรถ :

^๑ ฐาน ในที่นี้หมายถึงเหตุ (ข.ป.อ. ๑/๑๑๒/๔๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นสัททะ ฯลฯ คันธะ ฯลฯ รส ฯลฯ โผฏฐัพพะ ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นธรรมารมณว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นจักขุวิญญาณว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นโสตวิญญาณ ฯลฯ ฆานวิญญาณ ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ ฯลฯ กายวิญญาณ ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นมโนวิญญาณว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นจักขุสัมผัสว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นโสตสัมผัส ฯลฯ ฆานสัมผัส ฯลฯ ชิวหาสัมผัส ฯลฯ กายสัมผัส ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นมโนสัมผัสว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นจักขุสัมผัสสชาเวทนาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นโสตสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ ฆานสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ กายสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นมโนสัมผัสสชาเวทนาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปสัญญาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นสัททสัญญา ฯลฯ คันธสัญญา ฯลฯ รสสัญญา ฯลฯ โผฏฐัพพสัญญา ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นธัมมสัญญาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปสัญญาเจตนาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นสัททสัญญาเจตนา ฯลฯ คันธสัญญาเจตนา ฯลฯ รสสัญญาเจตนา ฯลฯ โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นธัมมสัญญาเจตนาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐีกถา

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปัตถหาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นสังขัตถหา ฯลฯ คันธัตถหา ฯลฯ รสัตถหา ฯลฯ โผฏฐัพพัตถหา ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นธัมมัตถหาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปวิตกฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นสังขวิตกฯ คันธวิตกฯ รสวิตกฯ โผฏฐัพพวิตกฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นธัมมวิตกฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปวิจาร์ฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นสังขวิจาร์ฯ คันธวิจาร์ฯ รสวิจาร์ฯ โผฏฐัพพวิจาร์ฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นธัมมวิจาร์ฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นปลฐวีธาตุฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นอาโปธาตุฯ เตโชธาตุฯ วาโยธาตุฯ อากาศธาตุฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นวิญญูญาณธาตุฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นปลฐวิกสิณฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นอาโปกสิณฯ เตโชกสิณฯ วาโยกสิณฯ นีลกสิณฯ ปิตกสิณฯ โลหิตกสิณฯ โอทาทกสิณฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นอากาศกสิณฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นผมฯ “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นขนฯ เล็บฯ ฟันฯ หนังฯ เนื้อฯ เอ็นฯ กระดูกฯ เยื่อในกระดูกฯ ใส^๑ฯ หัวใจฯ ดับฯ พังผืดฯ ม้าม^๒ฯ ปอดฯ ใสใหญ่ฯ ใส่น้อยฯ อาหารใหม่ฯ

เชิงอรรถ :

^{๑-๒} ดูเชิงอรรถในข้อ ๔ หน้า ๑๑ ในสมุดมยญาณนิตเทศในเล่มนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกลา

อาหารเก่า ฯลฯ ดี ฯลฯ เสลด ฯลฯ หนอง ฯลฯ เลือด ฯลฯ เหงื่อ ฯลฯ มันข้น ฯลฯ น้ำตา ฯลฯ มันเหลว ฯลฯ น้ำลาย ฯลฯ น้ำมูก ฯลฯ ไชข้อ ฯลฯ มูตร ฯลฯ ทิฏฐิคือ ความยึดมั่นถือมั่นมันสมองว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นจักขายตนะว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปายตนะ ฯลฯ โสตายตนะ ฯลฯ สัททายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ ฯลฯ รสายตนะ ฯลฯ กายายตนะ ฯลฯ โภฏฐัพพายตนะ ฯลฯ มนายตนะ ฯลฯ ทิฏฐิคือ ความยึดมั่นถือมั่นธัมมายตนะว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นจักขุธาตุว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปธาตุ ฯลฯ จักขุวิญญาณธาตุ ฯลฯ โสตธาตุ ฯลฯ สัททธาตุ ฯลฯ โสตวิญญาณธาตุ ฯลฯ ฆานธาตุ ฯลฯ คันธธาตุ ฯลฯ ฆานวิญญาณธาตุ ฯลฯ ชิวหาธาตุ ฯลฯ รสธาตุ ฯลฯ ชิวหาวิญญาณธาตุ ฯลฯ กายธาตุ ฯลฯ โภฏฐัพพธาตุ ฯลฯ กายวิญญาณธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ ฯลฯ ธัมมธาตุ ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นมโนวิญญาณธาตุว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นจักขุทริยว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นโสติดินทริย ฯลฯ ฆานินทริย ฯลฯ ชิวหินทริย ฯลฯ กายินทริย ฯลฯ มนินทริย ฯลฯ ชิวติดินทริย ฯลฯ อิตถินทริย ฯลฯ ปุริสินทริย ฯลฯ สุชินทริย ฯลฯ ทุกชินทริย ฯลฯ โสมนัสสินทริย ฯลฯ โทมนัสสินทริย ฯลฯ อุเปกชินทริย ฯลฯ สัทถินทริย ฯลฯ วิริยินทริย ฯลฯ สติดินทริย ฯลฯ สมาธินทริย ฯลฯ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นปัญญาทริยว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นกามธาตุว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นรูปธาตุ ฯลฯ อรูปธาตุ ฯลฯ กามภพ ฯลฯ รูปภพ ฯลฯ อรูปภพ ฯลฯ สัญญาภพ ฯลฯ อสัญญาภพ ฯลฯ เนวสัญญา-นาสัญญาภพ ฯลฯ เอกโวการภพ ฯลฯ จตโวการภพ ฯลฯ ปัญจโวการภพ ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐีกถา

ปลุมนมาน ฯลฯ ทุตติยมนาน ฯลฯ ตตติยมนาน ฯลฯ จตตถมนาน ฯลฯ เมตตา-
 เจโตวิมุตติ ฯลฯ กรุณาเจโตวิมุตติ ฯลฯ มุทิตาเจโตวิมุตติ ฯลฯ อุเบกขา-
 เจโตวิมุตติ ฯลฯ อากาสาณัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ
 อากิญจัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ ทิฏฐีคือความยึดมั่นถือมั่นเนวสัญญานาสัญญาตน-
 สมาบัติว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

ทิฏฐีคือความยึดมั่นถือมั่นอวิชชาว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตา
 ของเรา” ทิฏฐีคือความยึดมั่นถือมั่นสังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ นามรูป ฯลฯ
 สฬายตนะ ฯลฯ ผัสสะ ฯลฯ เวทนา ฯลฯ ตัณหา ฯลฯ อุปาทาน ฯลฯ ภพ ฯลฯ
 ชาต ฯลฯ ทิฏฐีคือความยึดมั่นถือมั่นชราและมรณะว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็น
 อัตตาของเรา” ทิฏฐีคือความยึดมั่นถือมั่นมีดังว่ามานี้

[๑๒๔] **ฐานแห่งทิฏฐี ๘ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. ชันท์ทั้งหลายเป็นฐานแห่งทิฏฐี
๒. อวิชชาเป็นฐานแห่งทิฏฐี
๓. ผัสสะเป็นฐานแห่งทิฏฐี
๔. สัญญาเป็นฐานแห่งทิฏฐี
๕. วิตกเป็นฐานแห่งทิฏฐี
๖. อโยนิโสมนสิการเป็นฐานแห่งทิฏฐี
๗. ปาปมิตรเป็นฐานแห่งทิฏฐี
๘. ปรโตโฆสะ^๑เป็นฐานแห่งทิฏฐี

ชันท์ทั้งหลายที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐี เพราะมีความ
 หมายถึงเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้ชันท์ทั้งหลายก็เป็นฐานแห่งทิฏฐีอย่างนี้

อวิชชาที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐี เพราะมีความหมายว่า
 เป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้อวิชชาก็เป็นฐานแห่งทิฏฐีอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ **ปรโตโฆสะ** หมายถึงการฟังอสังฆธรรมจากผู้อื่น (อง.ทุก.อ. ๒/๑๒๗/๖๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา

ผัสสะที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้ผัสสะก็เป็นฐานแห่งทิฏฐิอย่างนี้

สัญญาที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้สัญญาก็เป็นฐานแห่งทิฏฐิอย่างนี้

วิตกที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้วิตกก็เป็นฐานแห่งทิฏฐิอย่างนี้

อโยนิโสมนสิการที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้อโยนิโสมนสิการก็เป็นฐานแห่งทิฏฐิอย่างนี้

ปาปมิตรที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้ปาปมิตรก็เป็นฐานแห่งทิฏฐิอย่างนี้

ปรโตโฆสะที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ชื่อว่าเป็นฐานแห่งทิฏฐิ เพราะมีความหมายว่าเป็นที่อาศัยตั้งขึ้น แม้ปรโตโฆสะก็เป็นฐานแห่งทิฏฐิอย่างนี้

เหล่านี้ คือฐานแห่งทิฏฐิ ๘ ประการ

[๑๒๕] **ปริยฐานแห่งทิฏฐิ ๑๘ ประการ** อะไรบ้าง ทิฏฐิคือ

๑. การตกอยู่ในทิฏฐิ	๒. ความรक्षคือทิฏฐิ
๓. ความกัณดารคือทิฏฐิ	๔. เสี้ยนหนามคือทิฏฐิ
๕. ความตันรนคือทิฏฐิ	๖. สังโยชน์คือทิฏฐิ
๗. ลูกศรคือทิฏฐิ	๘. สมภพคือทิฏฐิ ^๑
๙. เครื่องกังวลคือทิฏฐิ	๑๐. เครื่องผูกคือทิฏฐิ
๑๑. เหวคือทิฏฐิ	๑๒. อนุสัยคือทิฏฐิ
๑๓. เหตุให้เดือดร้อนคือทิฏฐิ	๑๔. เหตุให้เร่าร้อนคือทิฏฐิ
๑๕. เครื่องร้อยรัดคือทิฏฐิ	๑๖. ความยึดถือคือทิฏฐิ
๑๗. ความยึดมั่นคือทิฏฐิ	๑๘. ความถือมั่นคือทิฏฐิ

เหล่านี้ คือปริยฐานแห่งทิฏฐิ ๑๘ ประการ

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า **สมภพคือทิฏฐิ** คำบาลีคือ ทิฏฐิสมภโว ในอรรถกถา (ขุ.ป. ๒/๑๒๕/๕๒) ใช้ ทิฏฐิสมพาโห

พระสูตรต้นตอปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค

[๑. มหาวรรค] ๒. ทิฏฐิกถา

[๑๒๖] ทิฏฐิ ๑๖ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. อัสดาททิฏฐิ (ความเห็นที่เนื่องด้วยคุณ)
๒. อัตตานทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตา)
๓. มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด)
๔. สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตาของตน)
๕. สัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตาและโลกเที่ยง) อันมีสักกายะเป็นวัตถุ^๑
๖. อจเจททิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นชาตสุญ) อันมีสักกายะเป็นวัตถุ
๗. อันตคคาทิกทิฏฐิ (ความเห็นอันถือเอาที่สุด)
๘. ปุพพันตานทิฏฐิ (ความเห็นชั้นธส่วนอดีต)
๙. อปรันตานทิฏฐิ (ความเห็นชั้นธส่วนอนาคต)
๑๐. สัญญชานิกาทิฏฐิ (ความเห็นเป็นเครื่องผูกสัตว์)
๑๑. มานวินิพันธาทิฏฐิ (ความเห็นอันกางกั้นด้วยมานะ) ว่า “เป็นเรา”
๑๒. มานวินิพันธาทิฏฐิ (ความเห็นอันกางกั้นด้วยมานะ) ว่า “ของเรา”
๑๓. อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ (ความเห็นอันสัมปยุตด้วยอัตตวาทะ)
๑๔. โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ (ความเห็นอันสัมปยุตด้วยโลกวาทะ)
๑๕. ภวทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตาและโลกมีอยู่)
๑๖. วิภวทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตาและโลกไม่มีอยู่)

[๑๒๗] ความยึดมั่นทิฏฐิ ๓๐๐ ประการ(โดยประมาณ)

- คือ อัสดาททิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 อัตตานทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 มิจฉาทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 สักกายทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 สัสสตทิฏฐิ อันมีสักกายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 อจเจททิฏฐิ อันมีสักกายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร

เชิงอรรถ :

^๑ มีสักกายะเป็นวัตถุ หมายถึงมีชั้น ๕ เป็นที่อาศัย (ขุ.ป.อ. ๒/๑๒๖/๕๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีหามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา

- อันตคคาทิกทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 ปุพพันตานุทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 อปรันตานุทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 สัญโญชนิกาทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 มานวินพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 มานวินพันธาทิฏฐิว่า "ของเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 ภวทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 วิภวทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร
 คือ อัสสาททิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๓๕ อย่าง
 อัตตานุทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง
 มิจฉาทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๐ อย่าง
 สักกายทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง
 สัสสตทิฏฐิอันมีสักกายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๕ อย่าง
 อจเจททิฏฐิอันมีสักกายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง
 อันตคคาทิกทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕๐ อย่าง
 ปุพพันตานุทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง
 อปรันตานุทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๔๔ อย่าง
 สัญโญชนิกาทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง
 มานวินพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง
 มานวินพันธาทิฏฐิว่า "ของเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง
 อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง
 โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๘ อย่าง
 ภวทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๙ อย่าง
 วิภวทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๙ อย่าง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิถา ๑. อัสนาททิฏฐินิทเทศ

๑. อัสนาททิฏฐินิทเทศ

แสดงอัสนาททิฏฐิ

[๑๒๘] อัสนาททิฏฐิ มีความเห็นผิดด้วยอาการ ๓๕ อย่าง เป็นอย่างไร คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "สุข โสมนัสที่อาศัยรูปเกิดขึ้น นี้เป็น อัสนาทะ (คุณ) แห่งรูป" ทิฏฐิไม่ใช่อัสนาทะ อัสนาทะก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็น อย่างหนึ่ง อัสนาทะก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและอัสนาทะนี้ ท่านกล่าวว่า อัสนาททิฏฐิ อัสนาททิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ บุคคลผู้ประกอบด้วยทิฏฐิวิบัตินั้น เป็นผู้มิติฏฐิวิบัติ บุคคลผู้มีทิฏฐิวิบัติ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ ช้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว ทิฏฐิใด รากะใด รากะนั้นไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐินั้น ก็ไม่ใช่รากะ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง รากะก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและรากะนี้ เรียกว่า ทิฏฐิรากะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทิฏฐินั้นและรากะนั้น เป็นผู้ยินดีในทิฏฐิรากะ ทานที่ให้แก่บุคคลผู้ยินดีทิฏฐิรากะ เป็นทานมีผลไม่มาก มีอานิสงส์ไม่มาก ช้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว อัสนาททิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ

บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิมิคติเป็น ๒ คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อนึ่ง กายกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ วจีกรรม ฯลฯ และมโนกรรม ที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารทั้งหลายของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ธรรมทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ ไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว

เปรียบเหมือนเมล็ดสะเดา เมล็ดบวบขม หรือเมล็ดน้ำเต้าขมที่บุคคลเพาะไว้ในดินชุ่มชื้น รสดินและรสน้ำที่มันดูดซับเอาไว้ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขม เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสะเดาเป็นต้นนั้นมีเมล็ดเลว ฉันทใด กายกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ วจีกรรม ฯลฯ และ มโนกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารทั้งหลายของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ธรรมทั้งหมดนั้นย่อม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑. อัสนาททิฏฐินิทเทศ

เป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ ไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ ช้อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว ฉะนั้น อัสนาททิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ

การตกอยู่ในทิฏฐิ ความรกรกข์คือทิฏฐิ ฯลฯ ความถ่อมตนคือทิฏฐิ ความ
เกี่ยวข้องแห่งจิตที่ทิฏฐิกลุ้มรม (เป็นมิจฉาทิฏฐิซึ่งจัดเป็นอัสนาททิฏฐิ) ด้วยอาการ
๑๘ ประการนี้

[๑๒๙] สังโยชน์และทิฏฐิมียอยู่ สังโยชน์แต่ไม่เป็นทิฏฐิมียอยู่

สังโยชน์และทิฏฐิ อะไรบ้าง คือ

๑. สักกายทิฏฐิ
๒. สีสัพพตปริมาส

เหล่านี้เป็นสังโยชน์และทิฏฐิ

สังโยชน์แต่ไม่เป็นทิฏฐิ อะไรบ้าง คือ

๑. กามราคสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคือกามราคะ)
๒. ปฏิฆสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคือปฏิฆะ)
๓. มานสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคือมานะ)
๔. วิจิกิจฉาสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคือวิจิกิจฉา)
๕. ภวราคสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคือภวราคะ)
๖. อีสสาสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคืออิสสา)
๗. มัจฉริยสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคือมัจฉริยะ)
๘. อนุสัยสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคืออนุสัย)
๙. อวิชชาสังโยชน์ (กิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพคืออวิชชา)

เหล่านี้เป็นสังโยชน์แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "สุข โสมนัสที่อาศัยเวทนาเกิดขึ้น นี่เป็น
อัสนาทะแห่งเวทนา" ฯลฯ อาศัยสัญญา ฯลฯ อาศัยสังขาร ฯลฯ อาศัยวิญญาน ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "สุข โสมนัสที่อาศัยจักขุ ฯลฯ อาศัยโสตฯ ฯลฯ
อาศัยฆานะ ฯลฯ อาศัยชีวหา ฯลฯ อาศัยกาย ฯลฯ อาศัยมโน ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑. อัสนาททิฏฐินิทเทศ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "สุข โสมนัสที่อาศัยรูป ฯลฯ อาศัยสัททะ ฯลฯ อาศัยคันธะ ฯลฯ อาศัยรส ฯลฯ อาศัยโผฏฐัพพะ ฯลฯ อาศัยธรรมารมณ์ ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "สุข โสมนัสที่อาศัยจักขุวิญญาณ ฯลฯ อาศัยโสตวิญญาณ ฯลฯ อาศัยขานวิญญาณ ฯลฯ อาศัยชีวหาวิญญาณ ฯลฯ อาศัยกายวิญญาณ ฯลฯ อาศัยมโนวิญญาณ ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "สุข โสมนัสที่อาศัยจักขุสัมผัส ฯลฯ อาศัยโสตสัมผัส ฯลฯ อาศัยขานสัมผัส ฯลฯ อาศัยชีวหาสัมผัส ฯลฯ อาศัยกายสัมผัส ฯลฯ อาศัยมโนสัมผัส ฯลฯ อาศัยจักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ อาศัยโสตสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ อาศัยขานสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ อาศัยชีวหาสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ อาศัยกายสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "สุข โสมนัสที่อาศัยมโนสัมผัสสชาเวทนา เกิดขึ้น นี่เป็นอัสนาทะแห่งมโนสัมผัสสชาเวทนา" ทิฏฐิไม่ใช่อัสนาทะ อัสนาทะก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง อัสนาทะก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและอัสนาทะนี้ ท่านกล่าวว่า อัสนาททิฏฐิ

อัสนาททิฏฐิ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ บุคคลผู้ประกอบด้วยทิฏฐิวิบัตินั้น เป็นผู้มิติฏฐิวิบัติ บุคคลผู้มีทิฏฐิวิบัติไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรนั่งใกล้ ช้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว ทิฏฐิใด ราคะใด ราคะนั้นไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐินั้นก็ไม่ใช่ราคะ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง ราคะก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและราคะนี้เรียกว่า ทิฏฐิราคะ บุคคลผู้ประกอบด้วยทิฏฐินั้นและราคะนั้น เป็นผู้ยินดีในทิฏฐิราคะ ทานที่ให้แก่บุคคลผู้ยินดีทิฏฐิราคะ เป็นทานมีผลไม่มาก มีอานิสงส์ไม่มาก ช้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว อัสนาททิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ

บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ มีคติเป็น ๒ คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อนึ่ง ภายหลังที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ วจีกรรม ฯลฯ และ มโนกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ เจตนา ความปรารถนา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑. อัสนาททิฏฐินิทเทศ

ความตั้งใจ และสังขารทั้งหลายของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ธรรมทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ ไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว

เปรียบเหมือนเมล็ดสะเดา เมล็ดบวบขม หรือเมล็ดน้ำเต้าขมที่บุคคลเพาะไว้ในดินชุ่มชื้น รสดีและรสชาติที่มันดูดซับเอาไว้ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขม เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสะเดาเป็นต้นนั้นมีเมล็ดเลวฉันใด กายกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ วจีกรรม ฯลฯ และมโนกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิฏฐิ เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขารทั้งหลายของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ธรรมทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ ไม่เกื้อกูล เป็นทุกข์ ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นมีทิฏฐิชั่ว ฉะนั้น อัสนาททิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ

การตกอยู่ในทิฏฐิ ความรักชู้คือทิฏฐิ ฯลฯ ความถ่อมมันคือทิฏฐิ ความเกี่ยวข้องแห่งจิตที่ทิฏฐิกลุ่มรวม (เป็นมิจฉาทิฏฐิซึ่งจัดเป็นอัสนาททิฏฐิ) ด้วยอาการ ๑๘ ประการนี้

สังโยชน์และทิฏฐิมืออยู่ สังโยชน์แต่ไม่เป็นทิฏฐิก็มีอยู่

สังโยชน์และทิฏฐิ อะไรบ้าง คือ

๑. สักกายทิฏฐิ
๒. สีสัพพตปรัมมาส

เหล่านี้ เป็นสังโยชน์และทิฏฐิ

สังโยชน์แต่ไม่เป็นทิฏฐิ อะไรบ้าง คือ

๑. กามราคสังโยชน์
๒. ปฏิฆสังโยชน์
๓. มานสังโยชน์
๔. วิจิกิจฉาสังโยชน์
๕. ภวราคสังโยชน์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๒. อัตตานุทิฏฐินิทเทศ

๖. อีสสาสังโยชน

๗. มัจฉริยสังโยชน

๘. อนุสัยสังโยชน

๙. อวิชาสังโยชน

เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ อีสสาทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๓๕ อย่างนี้

อีสสาทิฏฐินิทเทศที่ ๑ จบ

๒. อัตตานุทิฏฐินิทเทศ

แสดงอัตตานุทิฏฐิ

[๑๓๐] **อัตตานุทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร**

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ "ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญานบ้าง พิจารณาเห็นวิญญานในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญานบ้าง

[๑๓๑] **ปุถุชนพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา เป็นอย่างไร**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นปลุวิกสิณโดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็นปลุวิกสิณและอัตตาไม่เป็นสองว่า "ปลุวิกสิณอันใด เราก็อันนั้น เราอันใด ปลุวิกสิณก็อันนั้น" เมื่อประทีปน้ำมันกำลังลุกโพลงอยู่ บุคคลเห็นเปลวไฟและแสงสว่างไม่เป็นสองว่า "เปลวไฟอันใด แสงสว่างก็อันนั้น แสงสว่างอันใด เปลวไฟก็อันนั้น" ฉะนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน พิจารณาเห็นปลุวิกสิณโดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็นปลุวิกสิณและอัตตาไม่เป็นสองว่า "ปลุวิกสิณอันใด เราก็อันนั้น เราอันใด ปลุวิกสิณก็อันนั้น" ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๒. อัฏฏานุทิฏฐินิทเทศ

วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้ เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิรูปเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ บุคคลผู้ประกอบด้วยอัฏฏานุทิฏฐಿಯ่อมมีคติเป็น ๒ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นอาโปกสิณ ... เตโชกสิณ ... วาโยกสิณ ... นีลกสิณ ... ปิตกสิณ ... โลหิตกสิณ ... พิจารณาเห็นโธทาทกสิณโดยความเป็นอัฏฏาคือ พิจารณาเห็นโธทาทกสิณและอัฏฏาไม่เป็นสองว่า “โธทาทกสิณอันใด เราก็อันนั้น เราอันใด โธทาทกสิณก็อันนั้น” เมื่อประทับนั่งมั่นกำลังลูกโปลงอยู่ บุคคลเห็นเปลวไฟและแสงสว่างไม่เป็นสองว่า “เปลวไฟอันใด แสงสว่างก็อันนั้น แสงสว่างอันใด เปลวไฟก็อันนั้น” ฉะนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉะนั้นเหมือนกัน ฯลฯ พิจารณาเห็นโธทาทกสิณและอัฏฏาไม่เป็นสอง ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิรูปเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุณฺชนพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัฏฏาอย่างนี้ (๑)

ปุณฺชนพิจารณาเห็นอัฏฏามีรูป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญูณโดยความเป็นอัฏฏา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัฏฏาของเรา แต่ว่าอัฏฏาของเรามีรูปเพราะรูปนี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัฏฏามีรูป ต้นไม้มีเงา บุรุษพึงพูดถึงต้นไม้เช่นนั้นอย่างนี้ว่า “นี่ต้นไม้ นี้เงา ต้นไม้เป็นอย่างหนึ่ง เงาก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ต้นไม้มีเงาเพราะเงานี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นต้นไม้มีเงาฉนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญูณโดยความเป็นอัฏฏา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัฏฏาของเรา แต่ว่าอัฏฏาของเรามีรูปเพราะรูปนี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัฏฏามีรูป ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิรูปเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๒ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุณฺชนพิจารณาเห็นอัฏฏามีรูปอย่างนี้ (๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐีกถา ๒. อัลดานุทิฏฐินิทเทศ

ปุถุชนพิจารณาเห็นรูปในอัลดตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัลดตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี้เป็นอัลดตาของเรา ก็ในอัลดตานี้มีรูปเช่นนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นรูปในอัลดตา ดอกไม้มีกลิ่นหอม บุรุษพึงพูดถึงดอกไม้เช่นนั้นอย่างนี้ว่า "นี้ดอกไม้ นี้กลิ่นหอม ดอกไม้เป็นอย่างหนึ่ง กลิ่นหอมก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่กลิ่นหอมนี้มีอยู่ในดอกไม้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นกลิ่นหอมในดอกไม้ นั้น ฉันท บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัลดตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี้เป็นอัลดตาของเรา ก็ในอัลดตานี้มีรูปเช่นนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นรูปในอัลดตา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ฯลฯ นี้เป็นอัลดตานุทิฏฐิมีรูปเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๓ อัลดานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นรูปในอัลดตาอย่างนี้ (๓)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัลดตาในรูป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัลดตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี้เป็นอัลดตาของเรา แต่ว่าอัลดตาของเรานี้มีอยู่ในรูปนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัลดตาในรูป แก้วมณีที่ใสไว้ในขวด บุรุษพึงพูดถึงแก้วมณีนั้นอย่างนี้ว่า "นี้แก้วมณี นี้ขวด แก้วมณีเป็นอย่างหนึ่ง ขวดก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่แก้วมณีนี้มีอยู่ในขวดนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นแก้วมณีในขวด ฉันท บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัลดตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี้เป็นอัลดตาของเรา แต่ว่าอัลดตาของเรานี้มีอยู่ในรูปนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัลดตาในรูป ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัลดานุทิฏฐิมีรูปเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๔ อัลดานุทิฏฐิ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอัลดตาในรูปอย่างนี้ (๔)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๒. อัฏฏานุทิฏฐินิทเทส

[๑๓๒] ปุถุชนพิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสสชาเวทนา ... โสตสัมผัสสชา-
เวทนา ... ชานสัมผัสสชาเวทนา ... ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ... กายสัมผัสสชา-
เวทนา ... พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาเวทนาโดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็น
มโนสัมผัสสชาเวทนาและอัตตาไม่เป็นสองว่า “มโนสัมผัสสชาเวทนาอันใด เราก็
อันนั้น เราอันใด มโนสัมผัสสชาเวทนามันก็อันนั้น” เมื่อประทีปน้ำมันกำลังลุกโพลงอยู่
บุคคลพิจารณาเห็นเปลวไฟและแสงสว่างไม่เป็นสองว่า “เปลวไฟอันใด แสงสว่าง
ก็อันนั้น แสงสว่างอันใด เปลวไฟก็อันนั้น” ฉะนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉะนั้น
เหมือนกัน พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาเวทนาโดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณา
เห็นมโนสัมผัสสชาเวทนาและอัตตาไม่เป็นสองว่า “มโนสัมผัสสชาเวทนาอันใด เราก็
อันนั้น เราอันใด มโนสัมผัสสชาเวทนามันก็อันนั้น” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิ
ไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุ
นี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิเวทนาเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็น
ทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นเวทนาโดย
ความเป็นอัตตาอย่างนี้ (๑-๕)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีเวทนา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นสัญญา ... สังขาร ... วิญญูณ ... พิจารณา
เห็นรูปโดยความเป็นอัตตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี้เป็นอัตตาของเรา แต่ว่า
อัตตาของเรามีเวทนาเพราะเวทนามัน” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัตตามีเวทนา ดันไม้มีเงา
บุคคลพึงพูดถึงดันไม้ัน้อย่างนี้ว่า “นี้ดันไม้ นี้เงา ดันไม้เป็นอย่างหนึ่ง เงาก็เป็น
อย่างหนึ่ง แต่ดันไม้มีเงาเพราะเงานี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นดันไม้มีเงา ฉะนั้น บุคคล
บางคนในโลกนี้ก็ฉะนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นสัญญา ... สังขาร ... วิญญูณ ...
พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี้เป็นอัตตาของเรา
แต่ว่าอัตตาของเรามีเวทนาเพราะเวทนามัน” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัตตามีเวทนา
ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็
เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิเวทนาเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๒
อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ
ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีเวทนาอย่างนี้ (๒-๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๒. อัฏฏานุทิฏฐินิทเทศ

ปุถุชนพิจารณาเห็นเวทนาในอัสสา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นสัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ... พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัสสา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอัสสาของเรา ก็ในอัสสานี้มีเวทนานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นเวทนาในอัสสา ดอกไม้มีกลิ่นหอม บุคคลพึงพูดถึงดอกไม้เช่นนั้นอย่างนี้ว่า "นี่ดอกไม้ นี้กลิ่นหอม ดอกไม้เป็นอย่างหนึ่ง กลิ่นหอมก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่กลิ่นหอมนี้มีอยู่ในดอกไม้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นกลิ่นหอมในดอกไม้ ฉนฺได บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนฺไดเหมือนกัน พิจารณาเห็นสัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ... พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัสสา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอัสสาของเรา ก็ในอัสสานี้มีเวทนานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นเวทนาในอัสสา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ฯลฯ นี่เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิเวทนาเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๓ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นเวทนาในอัสสาอย่างนี้ (๓-๗)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัสสาในเวทนา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นสัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ... พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัสสา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอัสสาของเรา แต่ว่าอัสสาของเรามีอยู่ในเวทนานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัสสาในเวทนา ฯลฯ ชื่อว่าพิจารณาเห็นแก้วมณีในขวด ฉนฺได บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนฺไดเหมือนกัน พิจารณาเห็นสัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ ... พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัสสา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอัสสาของเรา แต่ว่าอัสสาของเรามีอยู่ในเวทนานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัสสาในเวทนา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิเวทนาเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๔ อัฏฏานุทิฏฐิ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอัสสาในเวทนาอย่างนี้ (๔-๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิสิกขา ๒. อัฏฏานุทิฏฐินิทเทส

[๑๓๓] **ปุถุชนพิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา เป็นอย่างไร**
คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสสชาสัญญา ... โสต-
สัมผัสสชาสัญญา ... ขานสัมผัสสชาสัญญา ... ชิวหาสัมผัสสชาสัญญา ... กาย-
สัมผัสสชาสัญญา ... พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาสัญญาโดยความเป็นอัตตา คือ
พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาสัญญาและอัตตาไม่เป็นสองว่า "มโนสัมผัสสชาสัญญา
อันใด เราก็อันนั้น เราก็อันใด มโนสัมผัสสชาสัญญาก็อันนั้น" เมื่อประทีปน้ำมันกำลัง
ลุกโพลงอยู่ บุคคลเห็นเปลวไฟและแสงสว่างไม่เป็นสองว่า "เปลวไฟอันใด แสงสว่าง
ก็อันนั้น แสงสว่างอันใด เปลวไฟก็อันนั้น" ฉะนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉะนั้น
เหมือนกัน พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาสัญญาโดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณา
เห็นมโนสัมผัสสชาสัญญา และอัตตาไม่เป็นสองว่า "มโนสัมผัสสชาสัญญาอันใด
เราก็อันนั้น เราก็อันใด มโนสัมผัสสชาสัญญาก็อันนั้น" ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น
ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและ
วัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิสัญญาเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ
ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่ใช่ทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็น
อัตตาอย่างนี้ (๑-๙)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีสัญญา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นสังขาร ... วิญญาน ... รูป ...
พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอัตตาของเรา
แต่ว่าอัตตาของเรานี้มีสัญญาเพราะสัญญานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัตตามีสัญญา
ตันไม่มีเงา บุรุษพึงพูดถึงตันไม้นั้นอย่างนี้ว่า "นี่ตันไม้ นี้เงา ตันไม้เป็นอย่างหนึ่ง
เงาก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ตันไม้นี้มีเงาเพราะเงานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นตันไม้มีเงา ฉะนั้น
บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉะนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นสังขาร ... วิญญาน ... รูป ...
พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอัตตา
ของเราแต่ว่าอัตตาของเรานี้มีสัญญาเพราะสัญญานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัตตา
มีสัญญา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็น
อย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิสัญญาเป็นวัตถุ
เป็นอาการที่ ๒ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่ใช่ทิฏฐิ
ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีสัญญาอย่างนี้ (๒-๑๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุสํกขาปิฎก [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๒. อัฏฏานุทิฏฐินิทเทส

ปุถุชนพิจารณาเห็นสัญญาในอตฺตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นสังขาร ... วิญญาณ ... รูป ...

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา ก็ในอตฺตานี้มีสัญญานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นสัญญาในอตฺตา ดอกไม้มีกลิ่นหอม บุคคลพึงพูดถึงดอกไม้เช่นนั้นอย่างนี้ว่า "นี่ดอกไม้ นี้กลิ่นหอม ดอกไม้เป็นอย่างหนึ่ง กลิ่นหอมก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่กลิ่นหอมนี้มีอยู่ในดอกไม้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นกลิ่นหอมในดอกไม้ ฉนฺใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนฺนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นสังขาร ... วิญญาณ ... รูป ... พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา ก็ในอตฺตานี้มีสัญญานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นสัญญาในอตฺตา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิสัญญญา เป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๓ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นสัญญาในอตฺตาอย่างนี้ (๓-๑๑)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอตฺตาในสัญญา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นสังขาร ... วิญญาณ ... รูป ... พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา แต่ว่าอตฺตาของเรานี้มีอยู่ในสัญญานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอตฺตาในสัญญา แก้วมณีที่ใสไว้ในขวด บุคคลพึงพูดถึงแก้วมณีนั้นอย่างนี้ว่า "นี่แก้วมณี นี้ขวด แก้วมณีเป็นอย่างหนึ่ง ขวดก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่แก้วมณีนี้มีอยู่ในขวดนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นแก้วมณีในขวด ฉนฺใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนฺนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นสังขาร ... วิญญาณ ... รูป ... พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา แต่ว่าอตฺตาของเรานี้มีอยู่ในสัญญานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอตฺตาในสัญญา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมิสัญญญา เป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๔ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอตฺตาในสัญญาอย่างนี้ (๔-๑๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐีกถา ๒. อัลดานุทิฏฐินิทเทศ

[๑๓๔] **ปุถุชนพิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัลดาน** เป็นอย่างไร
คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ โสต-
สัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ ขานสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ ชิวหาสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ
กายสัมผัสสชาเจตนา ฯลฯ พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาเจตนาโดยความเป็นอัลดาน
คือ พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาเจตนาและอัลดานไม่เป็นสองว่า “มโนสัมผัสสชา-
เจตนาอันใด เราก็อันนั้น เราอันใด มโนสัมผัสสชาเจตนาที่อันนั้น” เมื่อประทีป
น้ำมันกำลังลุกโพลงอยู่ บุคคลพิจารณาเห็นเปลวไฟและแสงสว่างไม่เป็นสองว่า
“เปลวไฟอันใด แสงสว่างที่อันนั้น แสงสว่างอันใด เปลวไฟที่อันนั้น” ฉนฺได บุคคล
บางคนในโลกนี้ก็ฉนฺนนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาเจตนาโดยความ
เป็นอัลดาน คือ พิจารณาเห็นมโนสัมผัสสชาเจตนาและอัลดานไม่เป็นสองว่า “มโน-
สัมผัสสชาเจตนาอันใด เราก็อันนั้น เราอันใด มโนสัมผัสสชาเจตนาที่อันนั้น” ทิฏฐิ
คือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็น
อย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัลดานุทิฏฐิมีสังขารเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อัลดาน-
ุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณา
เห็นสังขารโดยความเป็นอัลดานอย่างนี้ (๑-๑๓)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัลดานมีสังขาร เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นวิญญูณ รูป เวทนา สัญญาโดยความ
เป็นอัลดาน เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี้เป็นอัลดานของเรา แต่ว่าอัลดานของเรามี
สังขารเพราะสังขารเหล่านี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัลดานมีสังขาร ดนฺไมมีเงา บุรุษพึง
พูดถึงดนฺไมนั้นอย่างนี้ว่า “นี้ดนฺไม นี้เงา ดนฺไมเป็นอย่างหนึ่ง เงาก็เป็นอย่างหนึ่ง
แต่ดนฺไมนี้มีเงาเพราะเงานี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นดนฺไมมีเงา ฉนฺได บุคคลบางคน
ในโลกนี้ก็ฉนฺนนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นวิญญูณ รูป เวทนา สัญญาโดยความเป็น
อัลดาน เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี้เป็นอัลดานของเรา แต่ว่าอัลดานของเรามีสังขาร
เพราะสังขารเหล่านี้” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ
ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัลดานุทิฏฐิมีสังขาร
เป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๒ อัลดานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์
แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอัลดานมีสังขารอย่างนี้ (๑-๑๔)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๒. อัฏฏานุทิฏฐินิทเทศ

ปุถุชนพิจารณาเห็นสังขารในอัฏฏตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นวิญญูณ รูป เวทนา สัญญาโดยความเป็นอัฏฏตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัฏฏตาของเรา ก็ในอัฏฏตานี้มีสังขารเหล่านี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นสังขารในอัฏฏตา ดอกไม้มีกลิ่นหอม บุรุษพึงพูดถึงดอกไม้เช่นนั้นว่า “นี่ดอกไม้ นี้กลิ่นหอม ดอกไม้เป็นอย่างหนึ่ง กลิ่นหอมก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่กลิ่นหอมนี้มีอยู่ในดอกไม้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นกลิ่นหอมในดอกไม้ ฉนใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นวิญญูณ รูป เวทนา สัญญา โดยความเป็นอัฏฏตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัฏฏตาของเรา ก็ในอัฏฏตานี้มีสังขารเหล่านี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นสังขารในอัฏฏตา ทิฏฐิคือความยึดมั่น ถ้อมมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมีสังขารเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๓ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นสังขารในอัฏฏตาอย่างนี้ (๓-๑๕)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัฏฏตาในสังขาร เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นวิญญูณ รูป เวทนา สัญญาโดยความเป็นอัฏฏตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัฏฏตาของเรา แต่ว่าอัฏฏตาของเรามีอยู่ในสังขารนี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัฏฏตาในสังขาร แก้วมณีที่ใส่ไว้ในขวด บุรุษพึงพูดถึงแก้วมณีนั้นอย่างนี้ว่า “นี่แก้วมณี นี้ขวด แก้วมณีเป็นอย่างหนึ่ง ขวดก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่แก้วมณีนี้มีอยู่ในขวดนี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นแก้วมณีในขวด ฉนใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นวิญญูณ รูป เวทนา สัญญาโดยความเป็นอัฏฏตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัฏฏตาของเรา แต่ว่าอัฏฏตาของเรามีอยู่ในสังขารเหล่านี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัฏฏตาในสังขาร ทิฏฐิคือความยึดมั่น ถ้อมมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมีสังขารเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๔ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอัฏฏตาในสังขารอย่างนี้ (๔-๑๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๒. อัฏฏานุทิฏฐินิทเทศ

[๑๓๕] **ปุถุชนพิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัตตา เป็นอย่างไร**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นจักขุวิญญาน ... โสตรวิญญาน ... ชาน-
วิญญาน ... ชิวหาวิญญาน ... กายวิญญาน ... พิจารณาเห็นมโนวิญญานโดย
ความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็นมโนวิญญานและอัตตาไม่เป็นสองว่า “มโน-
วิญญานอันใด เราก็อันนั้น เราก็อันใด มโนวิญญานก็อันนั้น” เมื่อประทีปน้ำมันกำลัง
ลุกโพลงอยู่ บุคคลพิจารณาเห็นเปลวไฟและแสงสว่างไม่เป็นสองว่า “เปลวไฟอันใด
แสงสว่างก็อันนั้น แสงสว่างอันใด เปลวไฟก็อันนั้น” ฉะนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็
ฉะนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นมโนวิญญานโดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็น
มโนวิญญานและอัตตาไม่เป็นสองว่า “มโนวิญญานอันใด เราก็อันนั้น เราก็อันใด
มโนวิญญานก็อันนั้น” ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุไม่ใช่ทิฏฐิ
ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุทิฏฐิมีวิญญาน
เป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์
แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นอัตตาอย่างนี้ (๑-๑๗)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาน เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขารโดยความเป็น
อัตตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัตตาของเรา แต่ว่าอัตตาของเรานี้มีวิญญาน
เพราะวิญญานนี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาน ต้นไม้มีเงา บุรุษพึงพูดถึง
ต้นไม้กันอย่างนี้ว่า “นี่ต้นไม้ นี่เงา ต้นไม้นี้เป็นอย่างหนึ่ง เงาก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ต้นไม้
มีเงาเพราะเงานี้” ชื่อว่าพิจารณาเห็นต้นไม้มีเงา ฉะนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉะนั้น
เหมือนกัน พิจารณาเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขารโดยความเป็นอัตตา เขามีความ
เห็นอย่างนี้ว่า “นี่เป็นอัตตาของเรา แต่ว่าอัตตาของเรานี้มีวิญญานเพราะวิญญานนี้”
ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาน ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ
วัตถุไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัฏฏานุ-
ทิฏฐิมีวิญญานเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๒ อัฏฏานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้
เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีวิญญานอย่างนี้ (๒-๑๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิถกขา ๒. อัตตานุทิฏฐินิทเทศ

ปุถุชนพิจารณาเห็นวิญญาณในอตฺตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขารโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา ก็ในอตฺตานี้มีวิญญาณเช่นนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นวิญญาณในอตฺตา ดอกไม้มีกลิ่นหอม บุรุษพึงพูดถึงดอกไม้ไม้นั้นว่า "นี่ดอกไม้ นี้กลิ่นหอม ดอกไม้เป็นอย่างหนึ่ง กลิ่นหอมก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ว่ากลิ่นหอมนี้ มีอยู่ในดอกไม้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นกลิ่นหอมในดอกไม้ ฉนฺใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนฺนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขารโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา ก็ในอตฺตานี้มีวิญญาณนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นวิญญาณในอตฺตา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอตฺตานุทิฏฐิมีวิญญาณเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๓ อัตตานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่ใช่ทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นวิญญาณในอตฺตาอย่างนี้ (๓-๑๙)

ปุถุชนพิจารณาเห็นอตฺตาในวิญญาณ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขารโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา แต่ว่าอตฺตาของเรานี้มีอยู่ในวิญญาณนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอตฺตาในวิญญาณ แก้วมณีที่ใส่ไว้ในขวด บุรุษพึงพูดถึงแก้วมณีนั้นอย่างนี้ว่า "นี่แก้วมณี นี้ขวด แก้วมณีเป็นอย่างหนึ่ง ขวดก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ว่าแก้วมณีนี้มีอยู่ในขวดนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นแก้วมณีในขวด ฉนฺใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนฺนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขารโดยความเป็นอตฺตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอตฺตาของเรา แต่ว่าอตฺตาของเรานี้ มีอยู่ในวิญญาณนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอตฺตาในวิญญาณ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอตฺตานุทิฏฐิมีวิญญาณเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๔ ฯลฯ อัตตานุทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่ใช่ทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอตฺตาในวิญญาณอย่างนี้

อัตตานุทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้ (๔-๒๐)

อัตตานุทิฏฐินิทเทศที่ ๒ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุสutta [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๓. มิจฉาทิฏฐินิทเทส

๓. มิจฉาทิฏฐินิทเทส

แสดงมิจฉาทิฏฐิ

[๑๓๖] มิจฉาทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นแห่งมิจฉาทิฏฐิที่กล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วไม่มีผล” ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิมิวัตถุผิด เป็นอาการที่ ๑ มิจฉาทิฏฐิเป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นแห่งมิจฉาทิฏฐิที่กล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล” ฯลฯ “การเช่นสรวง ไม่มีผล” ฯลฯ “ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่วไม่มี” ฯลฯ “โลกนี้ไม่มี” ฯลฯ “โลกหน้าไม่มี” ฯลฯ “มารดาไม่มี” ฯลฯ “บิดาไม่มี” ฯลฯ “โอบปาดิกสัตว์^๑ไม่มี” ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นแห่งมิจฉาทิฏฐิที่กล่าวถึงวัตถุอย่างนี้ว่า “สมณะและพราหมณ์ผู้พร้อมเพรียงกันปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ตามไม่มีในโลก” ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิมีความเห็นผิดเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑๐ มิจฉาทิฏฐิเป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมิจฉาทิฏฐิย่อมมีคติเป็น ๒ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

มิจฉาทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

มิจฉาทิฏฐินิทเทสที่ ๓ จบ

เชิงอรรถ :

^๑ โอบปาดิกสัตว์ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มทีทันที และเมื่อจืด (ตาย) ก็หายวับไปไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น (ที.สี.อ. ๑๗๑/๑๔๙)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๒๑๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๔. สักกายทิฏฐินิทเทศ

๔. สักกายทิฏฐินิทเทศ

แสดงสักกายทิฏฐิ

[๑๓๗] สักกายทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง พิจารณาเห็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ปุถุชนพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นปลู่วีกสิณ ฯลฯ พิจารณาเห็นโอทาทกสิณ โดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็นโอทาทกสิณและอัตตาไม่เป็นสองว่า “โอทาทกสิณอันใด เราก็อันนั้น เรอันใด โอทาทกสิณก็อันนั้น” เมื่อประทีปน้ำมันกำลังลุกโพลงอยู่ ฯลฯ ฉนั้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นโอทาทกสิณ โดยความเป็นอัตตา ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่น ฯลฯ นี่เป็นสักกายทิฏฐิมีรูปเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ สักกายทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาอย่างนี้ ฯลฯ

สักกายทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

สักกายทิฏฐินิทเทศที่ ๔ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ติฏฐิกถา ๕. สัสสตติฏฐินิทเทศ

๕. สัสสตติฏฐินิทเทศ

แสดงสัสสตติฏฐิ

[๑๓๘] สัสสตติฏฐิที่มีสักรายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๕
อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของ
พระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาด
ในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นอัตตามี
รูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาท่าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง พิจารณาเห็น
อัตตามีเวทนาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีสัญญาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีสังขารบ้าง
พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาท่าง พิจารณาเห็น
อัตตาในวิญญาณบ้าง

ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีรูป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณโดย
ความเป็นอัตตา เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า "นี่เป็นอัตตาของเรา แต่ว่าอัตตาของ
เรานี้มีรูปเพราะรูปนี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นอัตตามีรูป ต้นไม้มีเงา บุรุษพึงพูดถึงต้นไม้
นั้นอย่างนี้ว่า "นี่ต้นไม้ นี่เงา ต้นไม้เป็นอย่างหนึ่ง เงาก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ต้นไม้
มีเงาเพราะเงานี้" ชื่อว่าพิจารณาเห็นต้นไม้มีเงาฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้น
เหมือนกัน พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ โดยความเป็นอัตตา นี่เป็นสัสสตติฏฐิที่มี
สักรายะเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ สัสสตติฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน
แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นอัตตามีรูปอย่างนี้ ฯลฯ

สัสสตติฏฐิที่มีสักรายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๕ อย่างนี้

สัสสตติฏฐินิทเทศที่ ๕ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุสutta [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๗. อัณฑคคาหิกทิฏฐินิทเทศ

๖. อจเจททิฏฐินิทเทศ

แสดงอจเจททิฏฐิ

[๑๓๗] อจเจททิฏฐิที่มีสักกายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา

ปุถุชนพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นปลู่วีกสิณ ฯลฯ พิจารณาเห็นโอทาทกสิณ โดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็นโอทาทกสิณและอัตตาไม่เป็นสองว่า “โอทาทกสิณอันใด เราก็อันนั้น เราก็อันใด โอทาทกสิณก็อันนั้น” เมื่อประทีปน้ำมัน กำลังลุกโพลงอยู่ ฯลฯ ฉันทใด นี่เป็นอจเจททิฏฐิที่มีสักกายะเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อจเจททิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ ปุถุชนพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาอย่างนี้ ฯลฯ

อจเจททิฏฐิที่มีสักกายะเป็นวัตถุ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้

อจเจททิฏฐินิทเทศที่ ๖ จบ

๗. อัณฑคคาหิกทิฏฐินิทเทศ

แสดงอัณฑคคาหิกทิฏฐิ

[๑๔๐] อัณฑคคาหิกทิฏฐิ มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา “โลกเที่ยง” มีความยึดมั่นด้วยอาการเท่าไร อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา “โลกไม่เที่ยง” ฯลฯ “โลกมีที่สดุ” ฯลฯ “โลกไม่มีที่สดุ” ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิถา ๗. อัณฑคคาหิกทิฏฐินิทเทส

“ชีวะ^๑กับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน” ฯลฯ “ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน” ฯลฯ
 “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก” ฯลฯ “หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก” ฯลฯ
 “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี” ฯลฯ อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา
 “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีใช่ ไม่เกิดอีกก็มีใช่” มีความยึดมั่นด้วยอาการ
 เท่าไร

คือ อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา “โลกเที่ยง” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง ฯลฯ
 อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีใช่ ไม่เกิดอีกก็มีใช่”
 มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง

**อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา “โลกเที่ยง” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง
 เป็นอย่างไร**

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “รูปเป็นโลกและเป็นของเที่ยง” ทิฏฐินั้นถือ
 เอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอัณฑคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่
 ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัณฑคคาหิกทิฏฐิ
 ว่า “โลกเที่ยง” เป็นอาการที่ ๑ อัณฑคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้
 เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “เวทนาเป็นโลกและเป็นของเที่ยง” ฯลฯ “สัญญา
 เป็นโลกและเป็นของเที่ยง” ฯลฯ “สังขารเป็นโลกและเป็นของเที่ยง” ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “วิญญาณ เป็นโลกและเป็นของเที่ยง” ทิฏฐินั้น
 ถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอัณฑคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็
 ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอัณฑค-
 คาหิกทิฏฐิวา “โลกเที่ยง” เป็นอาการที่ ๕ อัณฑคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ
 เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา “โลกเที่ยง” มีความยึดมั่น
 ด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕)

**อัณฑคคาหิกทิฏฐิวา “โลกไม่เที่ยง” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็น
 อย่างไร**

เชิงอรรถ :

^๑ ชีวะ ในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะ หรือ อาตมัน (soul) (อภิ.ปญจ.ฉ. ๑/๑/๑๒๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๗. อันตคคาหิกทิฏฐินิทเทศ

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “รูปเป็นโลกและเป็นของไม่เที่ยง” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ นี่เป็นอันตคคาหิก-ทิฏฐิว่า “โลกไม่เที่ยง” เป็นอาการที่ ๑ อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นทิฏฐิวิบัติ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “เวทนาเป็นโลกและเป็นของไม่เที่ยง” ฯลฯ “สัญญาเป็นโลกและเป็นของไม่เที่ยง” ฯลฯ “สังขารเป็นโลกและเป็นของไม่เที่ยง” ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “วิญญาณเป็นโลกและเป็นของไม่เที่ยง” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ อันตคคาหิกทิฏฐิว่า “โลกไม่เที่ยง” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕-๑๐)

อันตคคาหิกทิฏฐิว่า “โลกมีที่สุด” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ทำสีเขียวให้เป็นอารมณ์แผ่ไปสู่โอกาสนิดหน่อย เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “โลกนี้มีที่สุดกลม” จึงมีความหมายรู้ว่าโลกมีที่สุด ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “กสิณที่แผ่ไปเป็นวัตถุและเป็นโลก จิตที่เป็นเหตุให้กสิณแผ่ไปเป็นอัตตาและเป็นโลก” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันตคคาหิกทิฏฐิว่า “โลกมีที่สุด” เป็นอาการที่ ๑ อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำสีเหลืองให้เป็นอารมณ์แผ่ไป ฯลฯ ทำสีแดงให้เป็นอารมณ์แผ่ไป ฯลฯ ทำสีขาวให้เป็นอารมณ์แผ่ไป ฯลฯ

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำแสงสว่างให้เป็นอารมณ์แผ่ไปสู่โอกาสนิดหน่อย เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “โลกนี้มีที่สุดกลม” จึงมีความหมายรู้ว่าโลกมีที่สุด ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “กสิณที่แผ่ไปเป็นวัตถุและเป็นโลก จิตที่เป็นเหตุให้กสิณแผ่ไปเป็นอัตตาและเป็นโลก” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ อันตคคาหิกทิฏฐิว่า “โลกมีที่สุด” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕-๑๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๗. อันตคคาหิกทิฏฐินิทเทศ

อันตคคาหิกทิฏฐิวา “โลกไม่มีที่สุด” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ทำสืเขียวแผ่ไปสู่โอกาสกว้าง เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดมิได้” จึงมีความหมายรู้ว่าโลกไม่มีที่สุด ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “กสิณที่แผ่ไปเป็นวัตถุและเป็นโลก จิตที่เป็นเหตุให้กสิณแผ่ไปเป็นอัตตาและเป็นโลก” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิก-ทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันตคคาหิกทิฏฐิวา “โลกไม่มีที่สุด” เป็นอาการที่ ๑ อันตคคาหิก-ทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำสืเหลือง ฯลฯ สีแดง ฯลฯ สีขาว ฯลฯ บุคคลบางคนในโลกนี้ทำแสงสว่างแผ่ไปสู่โอกาสอันกว้าง เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดมิได้” จึงมีความหมายรู้ว่าโลกไม่มีที่สุด ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “กสิณที่แผ่ไปเป็นวัตถุและเป็นโลก จิตที่เป็นเหตุให้กสิณแผ่ไปเป็นอัตตาและเป็นโลก” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ อันตคคาหิกทิฏฐิวา “โลกไม่มีที่สุด” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕-๒๐)

อันตคคาหิกทิฏฐิวา “ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “รูปเป็นชีวะและเป็นสรีระ ชีวะอันใด สรีระก็อันนั้น สรีระอันใด ชีวะก็อันนั้น” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันตคคาหิกทิฏฐิวา “ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน” เป็นอาการที่ ๑ อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “เวทนาเป็นชีวะและเป็นสรีระ ...” ฯลฯ “สัญญาเป็นชีวะและเป็นสรีระ ...” ฯลฯ “สังขารเป็นชีวะและเป็นสรีระ ...” ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า “วิญญาณเป็นชีวะและเป็นสรีระ ชีวะอันใด สรีระก็อันนั้น สรีระอันใด ชีวะก็อันนั้น” ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ อันตคคาหิกทิฏฐิวา “ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕-๒๕)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๗. อันตคคาหิกทิฏฐินิทเทศ

**อันตคคาหิกทิฏฐิวา "ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน" มีความยึดมั่นด้วย
อาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร**

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "รูปเป็นสรีระ ไม่ใช่ชีวะ รูปนั้นเป็นสรีระ
ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อันตคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็น
อย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันตคคาหิกทิฏฐิวา "ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน"
เป็นอาการที่ ๑ อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "เวทนาเป็นสรีระ ไม่ใช่ชีวะ ..." ฯลฯ "สัญญา
เป็นสรีระ ไม่ใช่ชีวะ ..." ฯลฯ "สังขารเป็นสรีระ ไม่ใช่ชีวะ ..." ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "วิญญาณเป็นสรีระ ไม่ใช่ชีวะ วิญญาณนั้นเป็น
สรีระ ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ อันตคคาหิกทิฏฐิวา "ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่าง
กัน" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕-๓๐)

**อันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี" มีความยึดมั่น
ด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร**

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "รูปต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน
หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกบ้าง ดำรงอยู่บ้าง ถือกำเนิดบ้าง บังเกิดบ้าง"
ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ
วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็น
อันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี" เป็นอาการที่ ๑
อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "เวทนาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..."
ฯลฯ "สัญญาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ "สังขารต้องตายเป็น
ธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "วิญญาณต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน
หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกบ้าง ดำรงอยู่บ้าง ถือกำเนิดบ้าง บังเกิดบ้าง" ทิฏฐิ
นั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ อันตค-
คาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕
อย่างนี้ (๕-๓๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๗. อันตคคาหิกทิฏฐินิทเทศ

อันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีกก็มี" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "รูปต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน หลังจากตายแล้วตถาคตย่อมขาดสูญ พินาศไป "ไม่เกิดอีก" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีกก็มี" เป็นอาการที่ ๑ อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจจาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "เวทนาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ "สัญญาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ "สังขารต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "วิญญาณต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน หลังจากตายแล้วตถาคตย่อมขาดสูญ พินาศไป "ไม่เกิดอีก" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ อันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕-๔๐)

อันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "รูปต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี "ไม่เกิดอีกก็มี" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี" เป็นอาการที่ ๑ อันตคคาหิกทิฏฐิเป็นมิจจาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "เวทนาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ "สัญญาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ "สังขารต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "วิญญาณต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี "ไม่เกิดอีกก็มี" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันตคคาหิกทิฏฐิ ฯลฯ อันตคคาหิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้ (๕-๔๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๘. ปุพฺพันตานุทิฏฐินิทเทส

อันทัดคาคาทิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไซ้ ไม่เกิดอีกก็มีไซ้" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "รูปต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไซ้ ไม่เกิดอีกก็มีไซ้" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันทัดคาคาทิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็น อย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันทัดคาคาทิกทิฏฐิวา "หลังจาก ตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไซ้ ไม่เกิดอีกก็มีไซ้" เป็นอาการที่ ๑ อันทัดคาคาทิกทิฏฐิ เป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "เวทนาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ "สัญญาต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ "สังขารต้องตายเป็น ธรรมดาในโลกนี้แน่นอน ..." ฯลฯ

ทิฏฐิคือความยึดมั่นถือมั่นว่า "วิญญาณต้องตายเป็นธรรมดาในโลกนี้แน่นอน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไซ้ ไม่เกิดอีกก็มีไซ้" ทิฏฐินั้นถือเอาที่สุดเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอันทัดคาคาทิกทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็น อย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นอันทัดคาคาทิกทิฏฐิวา "หลังจาก ตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไซ้ ไม่เกิดอีกก็มีไซ้" เป็นอาการที่ ๕ อันทัดคาคาทิกทิฏฐิ เป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ อันทัดคาคาทิกทิฏฐิวา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีไซ้ ไม่เกิดอีกก็มีไซ้" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่างนี้

อันทัดคาคาทิกทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕๐ อย่างนี้ (๕๐)

อันทัดคาคาทิกทิฏฐินิทเทสที่ ๗ จบ

๘. ปุพฺพันตานุทิฏฐินิทเทส

แสดงปุพฺพันตานุทิฏฐิ

[๑๔๑] ปุพฺพันตานุทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง อะไรบ้าง
คือ สัสสดาวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าอัตตาและโลกเที่ยง) มี ๔ ลัทธิ
เอกัจจสัสสติกาวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าบางอย่างเที่ยง) มี ๔ ลัทธิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๙. อปรินदानุทิฏฐินิทเทศ

อันทานันตีกวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าโลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด) มี ๔ ลัทธิ
 อมราวีกเขปิกวาทะ (ลัทธิที่พูดหลบเลี่ยงไม่แน่นอนตายตัว) มี ๔ ลัทธิ
 อธิจจมุปป็นนิกวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าอัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุ-
 ปัจจัย) มี ๒ ลัทธิ

บุพพันदानุทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่างนี้

บุพพันदानุทิฏฐินิทเทศที่ ๘ จบ

๙. อปรินदानุทิฏฐินิทเทศ

แสดงอปรินदानุทิฏฐิ

[๑๔๒] อปรินदानุทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๔๔ อย่าง อะไรบ้าง

คือ สัญญิวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอัตตามีสัญญา)
 มี ๑๖ ลัทธิ

อสัญญิวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอัตตาไม่มีสัญญา)
 มี ๘ ลัทธิ

เนวสัญญินาสัญญิวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอัตตามีสัญญาก็
 มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่) มี ๘ ลัทธิ

อุจเจทวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอัตตาขาดสูญ)
 มี ๗ ลัทธิ

ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ (ลัทธิที่ถือว่ามีสภาวะบางอย่างเป็นนิพพานใน
 ปัจจุบัน) มี ๕ ลัทธิ

อปรินदानุทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๔๔ อย่างนี้

อปรินदानุทิฏฐินิทเทศที่ ๙ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทมมรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๐-๑๒. สัมมโนชนิกาทิฏฐินิทเทศ

๑๐-๑๒. สัมมโนชนิกาทิฏฐินิทเทศ

แสดงสัมมโนชนิกาทิฏฐิ

[๑๔๓] สัมมโนชนิกาทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. การตกอยู่ในทิฏฐิ

๒. ความรកขัฏฐคือทิฏฐิ

ฯลฯ^๑

๑๗. ความยึดมั่นคือทิฏฐิ

๑๘. ความถือมั่นคือทิฏฐิ

สัมมโนชนิกาทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่างนี้

[๑๔๔] มานวินิพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ความยึดมั่นถือมั่นว่า "จักขุเป็นเรา" ชื่อว่ามานวินิพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและ วัตถุนี้เป็นมานวินิพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" เป็นอาการที่ ๑ มานวินิพันธาทิฏฐิเป็น มิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ความยึดมั่นถือมั่นว่า "โสตะเป็นเรา" ชื่อว่ามานวินิพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" ฯลฯ ความยึดมั่นถือมั่นว่า "ฆานะเป็นเรา" ฯลฯ "ชีวหาเป็นเรา" ฯลฯ "กาย เป็นเรา" ฯลฯ "มโนเป็นเรา" ฯลฯ "รูปเป็นเรา" ฯลฯ "ธรรมารมณเป็นเรา" ฯลฯ "จักขุวิญญูณเป็นเรา" ฯลฯ

ความยึดมั่นถือมั่นว่า "มโนวิญญูณเป็นเรา" ชื่อว่ามานวินิพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นมานวินิพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" เป็นอาการที่ ๑๘ มานวินิพันธา- ทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ มานวินิพันธาทิฏฐิว่า "เป็นเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่างนี้

[๑๔๕] มานวินิพันธาทิฏฐิว่า "ของเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง เป็นอย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มข้อ ๑๒๕ หน้า ๑๙๓ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๓. อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐินิทเทส

คือ ความยึดมั่นถือมั่นว่า “จักขุของเรา” ชื่อว่ามานวิณิพฺพธาทิฏฐิวา “ของเรา” ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นมานวิณิพฺพธาทิฏฐิวา “ของเรา” เป็นอาการที่ ๑ มานวิณิพฺพธาทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ความยึดมั่นถือมั่นว่า “โสตตะของเรา” ชื่อว่ามานวิณิพฺพธาทิฏฐิวา “ของเรา” ฯลฯ ความยึดมั่นถือมั่นว่า “ฆานะของเรา” ฯลฯ “ชีวหาของเรา” ฯลฯ “มโนของเรา” ฯลฯ “ธรรมารมณฺของเรา” ฯลฯ “จักขุวิญญูณของเรา” ฯลฯ

ความยึดมั่นถือมั่นว่า “มโนวิญญูณของเรา” ชื่อว่ามานวิณิพฺพธาทิฏฐิวา “ของเรา” ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ฯลฯ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นมานวิณิพฺพธาทิฏฐิวา “ของเรา” เป็นอาการที่ ๑๘ มานวิณิพฺพธาทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน์ แต่ไม่เป็นทิฏฐิ มานวิณิพฺพธาทิฏฐิวา “ของเรา” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่างนี้

สังญโยชนิกาทิฏฐินิทเทสที่ ๑๐-๑๒ จบ

๑๓. อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐินิทเทส

แสดงอัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ

[๑๔๖] อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่างเป็นอย่างไร

คือ บุคคลในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ พิจารณาเห็นวิญญูณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญูณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญูณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญูณบ้าง

บุคคลพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาเห็นปลฐวิกสิณ ฯลฯ พิจารณาเห็นโอทาทกสิณโดยความเป็นอัตตา คือ พิจารณาเห็นโอทาทกสิณและอัตตาไม่เป็นสองว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๔. โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐินิทเทศ

“โอทาทกสถินอันใด เราก็อันนั้น เราอันใด โอทาทกสถินก็อันนั้น เมื่อประทีปนำมัน
กำลังลุกโพลงอยู่ บุคคลพิจารณาเห็นเปลวไฟและแสงสว่างไม่เป็นสอง ฯลฯ ฉันใด
บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นโอทาทกสถินโดยความเป็น
อัตตา ฯลฯ นี่เป็นอัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิมีรูปเป็นวัตถุ เป็นอาการที่ ๑ อัตตวาท-
ปฏิสังยุตตทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ อัตตวาท-
ปฏิสังยุตตทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐินิทเทศที่ ๑๓ จบ

๑๔. โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐินิทเทศ

แสดงโลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ

[๑๔๗] โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๘ อย่าง เป็น
อย่างไร

คือ ความยึดมั่นถือมั่นว่า “อัตตาและโลกเที่ยง” ชื่อว่าโลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ
ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุ
นี้เป็นโลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ เป็นอาการที่ ๑ โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ
 ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

ความยึดมั่นถือมั่นว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง” ชื่อว่าโลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ
 ฯลฯ ความยึดมั่นถือมั่นว่า “อัตตาและโลกเที่ยงก็มี ไม่เที่ยงก็มี” ฯลฯ “อัตตาและ
โลกเที่ยงก็ไม่ใช่ ไม่เที่ยงก็ไม่ใช่” ฯลฯ “อัตตาและโลกมีที่สดก็มี” ฯลฯ “อัตตาและ
โลกไม่มีที่สดก็มี” ฯลฯ “อัตตาและโลกมีที่สดก็มีไม่มีที่สดก็มี” ฯลฯ

ความยึดมั่นถือมั่นว่า “อัตตาและโลกมีที่สดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สดก็ไม่ใช่” ชื่อว่า
โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ ทิฏฐิไม่ใช่วัตถุ วัตถุก็ไม่ใช่ทิฏฐิ ทิฏฐิเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุ
ก็เป็นอย่างหนึ่ง ทิฏฐิและวัตถุนี้เป็นโลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ เป็นอาการที่ ๘
โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสังโยชน แต่ไม่เป็นทิฏฐิ

โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๘ อย่างนี้

โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐินิทเทศที่ ๑๔ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๒. ทีฆนิกาย ๑๕-๑๖. ภววิภาทิกถา

๑๕-๑๖. ภววิภาทิกถา

แสดงภววิภาทิกถา

[๑๔๘] ความยึดมั่นด้วยการติดอยู่ เป็นภววิภาทิกถา^๑ ความยึดมั่นด้วยการแล่น
เลยไป เป็นภววิภาทิกถา^๒

อัสสาทวิภาทิกถามีความยึดมั่นด้วยอาการ ๓๕ อย่าง เป็นภววิภาทิกถาเท่าไร เป็น
ภววิภาทิกถาเท่าไร

อตัฏฐวิภาทิกถามีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นภววิภาทิกถาเท่าไร เป็น
ภววิภาทิกถาเท่าไร ฯลฯ

โลกวาทปิณฑิตวิภาทิกถา มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๘ อย่าง เป็นภววิภาทิกถาเท่าไร
เป็นภววิภาทิกถาเท่าไร

คือ อัสสาทวิภาทิกถามีความยึดมั่นด้วยอาการ ๓๕ อย่าง เป็นภววิภาทิกถาก็มี
เป็นภววิภาทิกถาก็มี

อตัฏฐวิภาทิกถามีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นภววิภาทิกถา ๑๕ เป็น
ภววิภาทิกถา ๕

มิจฉาทวิภาทิกถามีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๐ อย่าง เป็นภววิภาทิกถาทั้งหมด
สักกายวิภาทิกถามีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นภววิภาทิกถา ๑๕ เป็น
ภววิภาทิกถา ๕

สัสสตวิภาทิกถามีสักกายะเป็นวัตถุมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๕ อย่าง เป็น
ภววิภาทิกถาทั้งหมด

อุจเฉทวิภาทิกถามีสักกายะเป็นวัตถุมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็น
ภววิภาทิกถาทั้งหมด

อันทัคคาคาทิกถาว่า “โลกเที่ยง” มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็น
ภววิภาทิกถาทั้งหมด

เชิงอรรถ :

^๑ ภววิภาทิกถา หมายถึง สัสสตวิภาทิกถา (ข.ป.อ. ๒/๑๔๘/๗๐)

^๒ ภววิภาทิกถา หมายถึง อุจเฉทวิภาทิกถา (ข.ป.อ. ๒/๑๔๘/๗๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๕-๑๖. ภาวิภาทิสัทธินิเทศ

อันทัคคาทิกทิสัทธา "โลกไม่เที่ยง" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็น
วิภาทิสัทธาทั้งหมด

อันทัคคาทิกทิสัทธา "โลกมีที่สุด" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็น
ภาทิสัทธีกัมมี เป็นวิภาทิสัทธีกัมมี

อันทัคคาทิกทิสัทธา "โลกไม่มีที่สุด" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็น
ภาทิสัทธีกัมมี เป็นวิภาทิสัทธีกัมมี

อันทัคคาทิกทิสัทธา "ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน" มีความยึดมั่นด้วย
อาการ ๕ อย่าง เป็นวิภาทิสัทธาทั้งหมด

อันทัคคาทิกทิสัทธา "ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน" มีความยึดมั่น
ด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นภาทิสัทธาทั้งหมด

อันทัคคาทิกทิสัทธา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก" มีความยึดมั่น
ด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นภาทิสัทธาทั้งหมด

อันทัคคาทิกทิสัทธา "หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก" มีความยึดมั่น
ด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นวิภาทิสัทธาทั้งหมด

อันทัคคาทิกทิสัทธา "หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี"
มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๕ อย่าง เป็นภาทิสัทธีกัมมี เป็นวิภาทิสัทธีกัมมี

อปรรันตานุทิสัทธา มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๔๔ อย่าง เป็นภาทิสัทธีกัมมี เป็น
วิภาทิสัทธีกัมมี

สัพพัญญูชนิกาทิสัทธา มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง เป็นภาทิสัทธีกัมมี เป็น
วิภาทิสัทธีกัมมี

มานวินิพันธาทิสัทธา "เป็นเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง เป็น
วิภาทิสัทธาทั้งหมด

มานวินิพันธาทิสัทธา "ของเรา" มีความยึดมั่นด้วยอาการ ๑๘ อย่าง เป็น
ภาทิสัทธาทั้งหมด

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๕-๑๖. ภาวิกาทิฏฐินิทเทศ

อัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นภว-
ทิฏฐิ ๑๕ เป็นวิภวทิฏฐิ ๕

โลกวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิมีความยึดมั่นด้วยอาการ ๘ อย่าง เป็นภวทิฏฐิก็มี
เป็นวิภวทิฏฐิก็มี

ทิฏฐิทั้งหมด เป็นอัตตานุทิฏฐิ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นสักกายทิฏฐิ เป็น
อันทัคคาคาทิกทิฏฐิ เป็นสัจญโยชนิกาทิฏฐิ เป็นอัตตวาทปฏิสังยุตตทิฏฐิ

ชนเหล่าใดกล่าวโดยการคาดคะเน

ยึดถือทิฏฐิทั้ง ๒ คือ ภวทิฏฐิและวิภวทิฏฐิ

ญาณในนิโรธย่อมไม่มีแก่ชนเหล่านั้น

สัตว์โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก

มีสัญญาวิปริตว่าเป็นทุกข์ในนิโรธที่เป็นสุขใด

ในนิโรธนั้นไม่มีญาณ เพราะมีสัญญาวิปริต

ว่าเป็นทุกข์ ดังนี้

[๑๔๙] ภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์ผู้ถูกทิฏฐิ ๒ อย่างนี้กลุ่มรวมแล้ว
พวกหนึ่งติดอยู่ พวกหนึ่งแล่นเลยไป ส่วนผู้มีจักขุยอมเห็น

เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งติดอยู่ เป็นอย่างไร

คือ เทวดาและมนุษย์ผู้ชอบภพ ยินดีในภพ บันเทิงอยู่ในภพ จิตของเทวดาและ
มนุษย์เหล่านั้นยอมแล่นเลยไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่น้อมไปในธรรมที่เราแสดง
เพื่อความดับภพ ภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งติดอยู่อย่างนี้

เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป เป็นอย่างไร

คือ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่ง อึดอัด ระอา รังเกียจภพ ยินดีปรารถนาวิภพว่า
“ชาวเราเอ๋ย ได้ยินว่า เมื่อใด อัตตหลังจากตายแล้วยอมขาดสูญ พินาศไป เมื่อนั้น
อัตตหลังจากตายแล้วยอมไม่เกิดอีก” เพราะฉะนั้น ความไม่เกิดอีกนี้จะเหือด
ประณีตตามที่มี ภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไปอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๒. ติฏฐิกถา ๑๕-๑๖. ภาวีภาวติฏฐินิทเทส

ส่วนผู้มีจักขุยอมเห็น เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเห็นภุเต^๑ โดยความเป็นภุเต ครั้นแล้วยอมปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับภุเต ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีจักขุยอมเห็น อย่างนี้

ถ้าภิกษุใดเห็นภุเตโดยความเป็นภุเต

และก้าวล่วงภุเตได้แล้ว

ย่อมโน้มไปในธรรมตามความเป็นจริง

เพราะความหมดสิ้นแห่งภวตัณหา

ภิกษุนั้นกำหนดรู้ภุเตได้แล้ว

ปราศจากตัณหาในภพน้อยภพใหญ่

ย่อมไม่มาสู่ภพใหม่ เพราะไม่มีภุเต ดังนี้

[๑๕๐] บุคคล ๓ จำพวกมีทิฏฐิวิบัติ บุคคล ๓ จำพวกมีทิฏฐิสมบัตติ

บุคคลผู้มีทิฏฐิวิบัติ ๓ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. เตียรถีย์

๒. สาวกของเตียรถีย์

๓. บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ

บุคคล ๓ จำพวกนี้มีทิฏฐิวิบัติ

บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัตติ ๓ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. พระตถาคต

๒. สาวกของพระตถาคต

๓. บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ

บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัตติ ๓ จำพวกนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ภุเต ในที่นี้หมายถึงทุกข์ (ข.ป.อ. ๒/๑๔๗/๗๔)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๒๒๘ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิโกถา ๑๕-๑๖. ภาวีภาททิฏฐินิทเทศ

นรชนใดเป็นคนมักโกรธ

ผูกโกรธ มีความลบหลู่อันชั่วร้าย

มีทิฏฐิวิบัติ เจ้าเล่ห์

พึงรู้จักนรชนนั้นว่า เป็นคนเลว

นรชนใดไม่เป็นคนมักโกรธ

ไม่ผูกโกรธ ไม่ลบหลู่คุณท่าน

ถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์ มีทิฏฐิสมบัติ มีปัญญา

พึงรู้จักนรชนนั้นว่า เป็นผู้ประเสริฐ ดังนี้

ทิฏฐิวิบัติ ๓ ประการ ทิฏฐิสมบัติ ๓ ประการ

ทิฏฐิวิบัติ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ทิฏฐิวิบัติว่า "นั่นของเรา"
๒. ทิฏฐิวิบัติว่า "เราเป็นนั่น"
๓. ทิฏฐิวิบัติว่า "นั่นเป็นอัตตาของเรา"

ทิฏฐิวิบัติ ๓ ประการนี้

ทิฏฐิสมบัติ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ทิฏฐิสมบัติว่า "นั่นไม่ใช่ของเรา"
๒. ทิฏฐิสมบัติว่า "เราไม่ใช่นั่น"
๓. ทิฏฐิสมบัติว่า "นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา"

ทิฏฐิสมบัติ ๓ ประการนี้

การถือว่า "นั่นของเรา" เป็นทิฏฐิอะไร เป็นทิฏฐิเท่าไร ทิฏฐิเหล่านั้นตามถือ
ส่วนสุดอันไหน

การถือว่า "เราเป็นนั่น" เป็นทิฏฐิอะไร เป็นทิฏฐิเท่าไร ทิฏฐิเหล่านั้นตามถือ
ส่วนสุดอันไหน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๕-๑๖. ภาวิกาทิฏฐินิทเทศ

การถือว่า “นั่นเป็นอัตตาของเรา” เป็นทิฏฐิอะไร เป็นทิฏฐิเท่าไร ทิฏฐิเหล่านั้นตามถือส่วนสุดอันไหน

การถือว่า “นั่นของเรา” เป็นบุพพันตานุทิฏฐิ เป็นทิฏฐิ ๑๘ ทิฏฐิเหล่านั้นตามถือชั้นส่วนอดีต

การถือว่า “เราเป็นนั่น” เป็นอปรรันตานุทิฏฐิ เป็นทิฏฐิ ๔๔ ทิฏฐิเหล่านั้นตามถือชั้นส่วนอนาคต

การถือว่า “นั่นเป็นอัตตาของเรา” เป็นอัตตานุทิฏฐิมิวัตถุ ๒๐ เป็นสักกาย-ทิฏฐิมิวัตถุ ๒๐ ทิฏฐิ ๖๒ มีสักกายทิฏฐิเป็นประธาน ทิฏฐิเหล่านั้นตามถือชั้นส่วนอดีตและส่วนอนาคต

[๑๕๑] ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้มีความเชื่อในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิเหล่านั้น ๕ จำพวกสำเร็จในโลกนี้ ๕ จำพวกละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ

บุคคล ๕ จำพวกไหนสำเร็จในโลกนี้ คือ

๑. สัตตักขัตตปรมโสดาบัน ^๑	๒. โกลังโกลโสดาบัน ^๒
๓. เอกพีชีโสดาบัน ^๓	๔. พระสกทาคามี ^๔
๕. พระอรหันต์ในปัจจุบัน	

บุคคล ๕ จำพวกนี้สำเร็จในโลกนี้

เชิงอรรถ :

^๑ สัตตักขัตตปรมโสดาบัน หมายถึงพระโสดาบันผู้ละสังโยชนเบื้องต่ำ ๓ ประการได้แล้ว เป็นผู้ไม่ตกไปในอบาย ๔ มีความแน่นอนที่จะตรัสรูมรรค ๓ เบื้องสูง (อง.ติก.อ. ๒/๘๓/๒๔๒) เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็เกิดได้ไม่เกิน ๗ ครั้ง (อภิ.ป. (แปล) ๓๖/๓๑/๑๒๒, อภิ.ป.ญจ.อ. ๓๑/๕๓)

^๒ โกลังโกลโสดาบัน หมายถึงพระโสดาบันผู้เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็เกิดได้ ๒ หรือ ๓ ภพ และถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่เกิดในตระกูลต่ำ คือเกิดในตระกูลที่มีโภคสมบัติมากเท่านั้น (อภิ.ป. (แปล) ๓๖/๓๑/๑๒๒-๓, อภิ.ป.ญจ.อ. ๓๑/๕)

^๓ เอกพีชีโสดาบัน หมายถึงผู้มีพีชคืออัตภาพเดียว คือเกิดครั้งเดียวก็จะบรรลพพระอรหันต์ (อง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๒, อง.ติก.ฎีกา ๒/๘๘/๒๓๗)

^๔ พระสกทาคามี หมายถึงผู้กลับมาสู่ภพอีกครั้งเดียวด้วยสามารถปฏิสนธิ (ข.ป.อ. ๒/๑๕๑/๗๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๕-๑๖. ภาวีภาทิสฺสัณฺฑิตฺตสฺส

บุคคล ๕ จำพวกไหนละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ คือ

๑. อันตราปรินิพพายีอนาคามีบุคคล^๑
๒. อุปหัจจปรินิพพายีอนาคามีบุคคล^๒
๓. อสังขารปรินิพพายีอนาคามีบุคคล^๓
๔. สสังขารปรินิพพายีอนาคามีบุคคล^๔
๕. อุทังโสโตกนิฏฐคามีนาคามีบุคคล^๕

บุคคล ๕ จำพวกนี้ละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้มีความเชื่อในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิเหล่านั้น ๕ จำพวกนี้สำเร็จในโลกนี้ ๕ จำพวกนี้ละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นผู้มีความเลื่อมใสไม่คลอนแคลนในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นพระโสดาบัน พระโสดาบันเหล่านั้น ๕ จำพวกสำเร็จในโลกนี้ ๕ จำพวกละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ

เชิงอรรถ :

- ^๑ **อันตราปรินิพพายีอนาคามีบุคคล** หมายถึงพระอนาคามีผู้ปรินิพพานในระหว่าง คือเกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว อายุยังไม่ถึงกึ่งก็ปรินิพพาน มี ๓ จำพวก คือ พวกที่ ๑ เกิดในชั้นสุทธาวาสอวิหาซึ่งมีอายุ ๑,๐๐๐ กัป แต่ก็บรรลุพระอรหัตตผลในวันที่เกิด ถ้าไม่บรรลุในวันที่เกิดก็บรรลุภายใน ๑๐๐ กัป พวกที่ ๒ เมื่อไม่สามารถบรรลุพระอรหัตตผลในวันที่เกิดก็บรรลุไม่เกินภายใน ๒๐๐ กัป พวกที่ ๓ บรรลุพระอรหัตตผลไม่เกินภายใน ๔๐๐ กัป (อง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓)
- ^๒ **อุปหัจจปรินิพพายีอนาคามีบุคคล** หมายถึงพระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วจวนถึงปรินิพพาน คืออายุพ้นกึ่งแล้วจวนถึงสิ้นอายุจึงปรินิพพาน (อง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓)
- ^๓ **อสังขารปรินิพพายีอนาคามีบุคคล** หมายถึงพระอนาคามีผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมาก (อง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓)
- ^๔ **สสังขารปรินิพพายีอนาคามีบุคคล** หมายถึงพระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก (อง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓)
- ^๕ **อุทังโสโตกนิฏฐอนาคามีบุคคล** หมายถึงพระอนาคามีผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ คือเกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วก็จะเกิดเลื่อนต่อไปจนถึงอกนิฏฐภพแล้วจึงปรินิพพานในภพนั้น (อง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๒. ทิฏฐิกถา ๑๕-๑๖. ภาวีภาททิฏฐินิทเทศ

บุคคล ๕ จำพวกไหนสำเร็จในโลกนี้ คือ

๑. สัตตักขัตตปรมโสดาบัน
๒. โกลังโกลโสดาบัน
๓. เอกพีชีโสดาบัน
๔. พระสกทาคามี
๕. พระอรหันต์ในปัจจุบัน

บุคคล ๕ จำพวกนี้สำเร็จในโลกนี้

บุคคล ๕ จำพวกไหนละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ คือ

๑. อันตราปรินิพพายีอนาคามีบุคคล
๒. อุพหัจจปรินิพพายีอนาคามีบุคคล
๓. อสังขารปรินิพพายีอนาคามีบุคคล
๔. สสังขารปรินิพพายีอนาคามีบุคคล
๕. อุทังโสโตอกนิฏฐคามีอนาคามีบุคคล

บุคคล ๕ จำพวกนี้ละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้มีความเลื่อมใสไม่คลอนแคลน
ในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นพระโสดาบัน พระโสดาบันเหล่านั้น ๕ จำพวกนี้
สำเร็จในโลกนี้ ๕ จำพวกนี้ละโลกนี้แล้วจึงสำเร็จ

ภาวีภาททิฏฐินิทเทศที่ ๑๕-๑๖ จบ

ทิฏฐิกถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๑. คนนวาระ

๓. อานาปานัสสติกา

ว่าด้วยสติกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก

๑. คนนวาระ

วาระว่าด้วยการนับ

[๑๕๒] เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ ญาณเกินกว่า ๒๐๐ ย่อมเกิดขึ้น (คือ) ญาณในธรรมที่เป็นอันตราย ๘ ญาณในธรรมที่เป็นอุปการะ ๘ ญาณในอุปกิเลส ๑๘ ญาณในโวทาน ๑๓ ญาณในการทำสติ ๓๒ ญาณด้วยอำนาจสมาธิ ๒๔ ญาณด้วยอำนาจวิปัสสนา ๗๒ นิพพิทาญาณ ๘ นิพพิทานุโลมญาณ ๘ นิพพิทาปฏิบัติสัทธินญาณ ๘ ญาณในวิมุตตिसุข ๒๑

ญาณในธรรมที่เป็นอันตราย ๘ และญาณในธรรมที่เป็นอุปการะ ๘ เป็นอย่างไร คือ

กามฉันทะ	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	เนกขัมมะ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
พยาบาท	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	อพยาบาท	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
ถิ่นมิทธะ	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	อาโลกสัญญา	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
อุทฺธัจจะ	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	อวิกเขปะ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
วิจิกิจฉา	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	ธัมมวัตถถาน	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
อวิชชา	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	ญาณ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
อโรติ	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	ปามุขชะ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ

อกุศลธรรมทั้งปวงเป็นอันตรายต่อสมาธิ กุศลธรรมทั้งปวงเป็นอุปการะแก่สมาธิ

ญาณในธรรมที่เป็นอันตราย ๘ และญาณในธรรมที่เป็นอุปการะ ๘ เหล่านี้

คนนวาระที่ ๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๒. โสฬสญาณนิตเทส

๒. โสฬสญาณนิตเทส

แสดงญาณ ๑๖

[๑๕๓] จิตที่ฟุ้งซ่านและจิตที่สงบ ย่อมดำรงอยู่ในธรรมที่มีสภาวะเดียว และย่อมหมดจดจากนิวรณ์ด้วยอาการ ๑๖ อย่างนี้

ธรรมที่มีสภาวะเดียวเหล่านั้น ะไรบ้าง คือ

๑. เนกขัมมะ(การหลีกออกจากกาม) เป็นสภาวะเดียว
๒. อพยาบาท(ความไม่คิดร้าย) เป็นสภาวะเดียว
๓. อาโลภสัญญา(ความหมายรู้แสงสว่าง) เป็นสภาวะเดียว
๔. อวิกเขปะ(ความไม่ฟุ้งซ่าน) เป็นสภาวะเดียว
๕. ชัมมวัตถาน(การกำหนดธรรม) เป็นสภาวะเดียว
๖. ญาณ(ความรู้) เป็นสภาวะเดียว
๗. ปามุขชะ(ความปราโมทย์) เป็นสภาวะเดียว
๘. กุศลธรรมทั้งปวง เป็นสภาวะเดียว

บทว่า **นิวรณ์** อธิบายว่า นิวรณ์เหล่านั้น ะไรบ้าง คือ

๑. กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) เป็นนิวรณ์
๒. พยาบาท (ความคิดร้าย) เป็นนิวรณ์
๓. ถีนมิทธะ (ความหดหู่และเซื่องซึม) เป็นนิวรณ์
๔. อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) เป็นนิวรณ์
๕. วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) เป็นนิวรณ์
๖. อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) เป็นนิวรณ์
๗. อรติ (ความไม่ยินดี) เป็นนิวรณ์
๘. อกุศลธรรมทั้งปวง เป็นนิวรณ์

บทว่า **นิวรณ์** อธิบายว่า ชื่อว่านิวรณ์ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่านิวรณ์ เพราะมีความหมายว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ธรรมเครื่องนำออกเหล่านั้น เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะ เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออก ด้วยเนกขัมมะนั้น กามฉันทะ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมไม่รู้จัก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๒. โสฬสญาณนิตเทส

เนกขัมมะที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกกามฉันทะนั้นกันไว้ เพราะเหตุนั้น กามฉันทะจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

อพยาบาท เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออกด้วย อพยาบาทนั้น พยาบาท เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมไม่รู้จัก อพยาบาทที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกพยาบาทนั้นกันไว้ เพราะเหตุนั้น พยาบาทจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

อาโลกสัญญา เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออกด้วยอาโลกสัญญานั้น ถินมิทตะ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมไม่รู้จักอาโลกสัญญาที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกถินมิทตะนั้นกันไว้ เพราะเหตุนั้น ถินมิทตะจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

อวิกเขปะ เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออกด้วย อวิกเขปะนั้น อุทธัจจะ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมไม่รู้จัก อวิกเขปะที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกอุทธัจจะนั้นกันไว้ เพราะเหตุนั้น อุทธัจจะจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ธัมมววัตถาน เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออกด้วยธัมมววัตถานนั้น วิจิกิจฉา เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมไม่รู้จักธัมมววัตถานที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกวิจิกิจฉานั้นกันไว้ เพราะเหตุนั้น วิจิกิจฉาจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ญาณ เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออกด้วย ญาณนั้น อวิชชาเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมไม่รู้จักญาณที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกอวิชชานั้นกันไว้ เพราะเหตุนั้น อวิชชาจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ปามุขชะ เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออกด้วย ปามุขชะนั้น อรติ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมไม่รู้จักปามุขชะที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกอรตินั้นกันไว้ เพราะเหตุนั้น อรติจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๓. อุปกิเลสญาณนิตเทศ

กุศลธรรมแม่ทั้งปวง เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อม ออกด้วยกุศลธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมแม่ทั้งปวง เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก และบุคคลย่อมไม่รู้จักกุศลธรรมที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ ถูกอกุศลธรรมเหล่านั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ อกุศลธรรมแม่ทั้งปวงจึงชื่อว่าเป็น เครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

เมื่อพระโยคาวจรผู้มีจิตหมดจดจากนิวรณ์เหล่านี้ เจริญสมาธิที่ประกอบด้วย อานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ ความที่จิตตั้งมั่นเป็นไปเพียงชั่วขณะย่อมมีได้

โสฬสญาณนิตเทศที่ ๒ จบ

๓. อุปกิเลสญาณนิตเทศ

แสดงญาณในอุปกิเลส

ปฐมจักกะ

หมวดหก ที่ ๑

[๑๕๕] อุปกิเลส ๑๘ เหล่าไหนย่อมเกิดขึ้น

คือ เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจเข้าที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และ ที่สุด^๑ จิตที่ถึงความฟุ้งซ่านในภายใน ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจออกที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด จิตที่ถึงความฟุ้งซ่านในภายนอก ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

ความเป็นไปแห่งต้นหาคือความตั้งใจหวังลมหายใจเข้า ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

ความเป็นไปแห่งต้นหาคือความตั้งใจหวังลมหายใจออก ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

เชิงอรรถ :

^๑ ฐานเบื้องต้น หมายถึงปลายจมูกหรือริมฝีปาก ฐานท่ามกลาง หมายถึงหทัย ฐานที่สุด หมายถึงสะดือ (ข.ป.อ. ๒/๑๕๔/๘๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๒๓๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๓. อุปกิเลสญาณนิตเทส

ความหลงในการได้ลมหายใจออกของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจเข้าครอบงำ
ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

ความหลงในการได้ลมหายใจเข้าของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจออกครอบงำ
ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

สติไปตามลมหายใจเข้า ๑

สติไปตามลมหายใจออก ๑

ความหวัง (ลมหายใจเข้า) ที่ฟังชานภายใน ๑

ความหวัง (ลมหายใจออก) ที่ฟังชานภายนอก ๑

(ความหลงในการได้ลมหายใจออก

ของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจเข้าครอบงำ ๑

ความหลงในการได้ลมหายใจเข้า

ของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจออกครอบงำ ๑)

อุปกิเลส ๖ ประการนี้เป็นอันตราย

ต่อสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ

และเป็นเหตุให้จิตของพระโยคาวจร

ผู้หวั่นไหวไม่หลุดพ้น

พระโยคาวจรทั้งหลายยังไม่เข้าใจวิโมกข์

จึงสมควรเชื่อบุคคลอื่น ฉะนั้นแล

ทุติยฉีกะ

หมวดหก ที่ ๒

[๑๕๕] เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า นี่เป็น
อันตรายต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต นี่เป็นอันตราย
ต่อสมาธิ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๓. อุปกิเลสญาณนิตเทส

เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก นี่เป็นอันตราย
ต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต นี่เป็นอันตราย
ต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก นี่เป็น
อันตรายต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรคำนึงถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า นี่เป็น
อันตรายต่อสมาธิ

เมื่อคำนึงถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า

เมื่อคำนึงถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต

เมื่อคำนึงถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก

เมื่อคำนึงถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต

เมื่อคำนึงถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก

เมื่อคำนึงถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า

อุปกิเลส ๖ ประการนี้ เป็นอันตราย

ต่อสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ

และเป็นเหตุให้จิตของพระโยคาวจร

ผู้หวั่นไหวไม่หลุดพ้น

พระโยคาวจรทั้งหลายยังไม่เข้าใจวิโมกข์

จึงสมควรเชื่อบุคคลอื่น ฉะนั้นแล

ตติยฉัฏกะ

หมวดหก ที่ ๓

[๑๕๖] จิตที่แล่นไปในอดีตารมณฺ์ ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน ย่อมเป็นอันตราย
ต่อสมาธิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๓. อุปกิเลสญาณนิตเทศ

จิตที่หวังอนาคตารมณ์ถึงความกวัดแกว่ง ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

จิตที่หลุดออกไปข้างฝ่ายเกียจคร้าน ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

จิตที่มีความเพียรกล้า ตกไปข้างฝ่ายอุทธีจจะ ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

จิตที่น้อมรับตกไปข้างฝ่ายกำหนด ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

จิตที่ผละออกตกไปข้างฝ่ายพยายาม ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

จิตที่เล่นไปตามอดีตารมณ์

จิตที่หวังอนาคตารมณ์

จิตที่หลุด จิตที่มีความเพียรกล้า

จิตที่น้อมรับ จิตที่ผละออก ย่อมไม่ตั้งมั่น

อุปกิเลส ๖ ประการนี้ เป็นอันตราย

ต่อสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ

เป็นเหตุให้บุคคลผู้มีความดำริเศร้าหมอง

ไม่รู้ชัดซึ่งอริจิต ฉะนั้นแล

[๑๕๗] เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจเข้าที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่าน ในภายใน

เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจออกที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านในภายนอก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะความเป็นไปแห่ง ตัณหาคือความติดใจหวังลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะความเป็นไปแห่ง ตัณหาคือความติดใจหวังลมหายใจออก

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๓. อุปกิเลสญาณนิตเทศ

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้ถูกลมหายใจเข้าครอบงำ เป็นผู้หลงในการได้ลมหายใจออก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้ถูกลมหายใจออกครอบงำ เป็นผู้หลงในการได้ลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้คำนึงถึงนิมิต มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้คำนึงถึงลมหายใจเข้า มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้คำนึงถึงนิมิต มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้คำนึงถึงลมหายใจออก มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้คำนึงถึงลมหายใจเข้า มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร
ผู้คำนึงถึงลมหายใจออก มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตแล่นไปตาม
อดีตารมณฺ์ ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตหวังอนาคตารมณฺ์
ถึงความกวัดแกว่ง

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตหลุดตกไป
ข้างฝ่ายเกียจคร้าน

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทศ

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตมีความเพียรกล้า
ตกไปข้างฝ่ายอุทธีจจะ

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตนุ่มรวัช ตกไป
ข้างฝ่ายกำหนด

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตผละลอก
ตกไปข้างฝ่ายพยายบาท

ผู้ใดไม่บำเพ็ญ ไม่เจริญอานาปานสติ

กายและจิตของผู้นั้นย่อมหวั่นไหว

กายและจิตของผู้นั้นย่อมดิ้นรน

ส่วนผู้ใดบำเพ็ญ เจริญอานาปานสติดีแล้ว

กายและจิตของผู้นั้นย่อมไม่หวั่นไหว

กายและจิตของผู้นั้นย่อมไม่ดิ้นรน ฉะนั้นแล

อนึ่ง เมื่อพระโยคาวจรผู้มีจิตหมดจดจากนิวรณ์เหล่านั้น เจริญสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ ความที่จิตตั้งมั่นเป็นไปเพียงชั่วขณะย่อมมีได้
อุปกิเลส ๑๘ ประการนี้ย่อมเกิดขึ้น

อุปกิเลสญาณนิตเทศที่ ๓ จบ

๔. โวทานญาณนิตเทศ

แสดงญาณในโวทาน

[๑๕๘] **ญาณในโวทาน ๑๓ ประการ** ะไรบ้าง คือ

๑. จิตที่แล่นไปตามอดีตารมณฺ์ ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน พระโยคาวจร
ละจิตนั้นแล้วตั้งจิตไว้มั่นในฐานหนึ่ง
๒. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
๓. จิตที่หวังอนาคตารมณฺ์ถึงความกวัดแกว่ง พระโยคาวจรเว้นจิตนั้น
แล้วน้อมจิตไปในฐานะนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

๔. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
 ๕. จิตที่หดหู่ ตกไปข้างฝ่ายเกียจคร้าน พระโยคาวจรยกจิตนั้นไว้แล้ว
 ละความเกียจคร้าน
 ๖. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
 ๗. จิตที่มีความเพียรกล้า ตกไปข้างฝ่ายอุทัจจะ พระโยคาวจรข่มจิตนั้น
 แล้วละอุทัจจะ
 ๘. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
 ๙. จิตน้อมรับ ตกไปข้างฝ่ายกำหนด พระโยคาวจรรู้ทันจิตนั้นแล้ว
 ละความกำหนด
 ๑๐. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
 ๑๑. จิตผละออก ตกไปข้างฝ่ายพยาบาท พระโยคาวจรรู้ทันจิตนั้นแล้วละ
 พยาบาท
 ๑๒. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
 ๑๓. จิตบริสุทธิ์ผุดผ่องถึงสภาวะเดียว ด้วยฐานะ ๖ ประการ^๑นี้

ธรรมที่มีสภาวะเดียวเหล่านั้น เป็นอย่างไร

คือ ความปรากฏแห่งการบริจาคทาน เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่ง
 สมณนิมิต เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งลักษณะความเสื่อม เป็นสภาวะเดียว
 ความปรากฏแห่งความดับ เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งการบริจาคทานของ
 บุคคลผู้น้อมใจไปในจาคะทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งสมณนิมิตของ
 บุคคลผู้ประกอบในอธิจิตทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งลักษณะความ
 เสื่อมของบุคคลผู้เจริญวิปัสสนาทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งความ
 ดับของพระอริยบุคคลทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว

เชิงอรรถ :

^๑ ฐานะ ๖ ประการ หมายถึงข้อที่ ๑ กับข้อที่ ๒ จัดเป็นฐานะที่หนึ่ง, ข้อที่ ๓ กับข้อที่ ๔ จัดเป็นฐานะที่สอง,
 ข้อที่ ๕ กับข้อที่ ๖ จัดเป็นฐานะที่สาม, ข้อที่ ๗ กับข้อที่ ๘ จัดเป็นฐานะที่สี่, ข้อที่ ๙ กับข้อที่ ๑๐ จัดเป็น
 ฐานะที่ห้า, ข้อที่ ๑๑ กับข้อที่ ๑๒ จัดเป็นฐานะที่หก

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

จิตที่ถึงสภาวะเดี่ยวด้วยฐานะ ๔ นี้ ย่อมเป็นจิตที่มีปฏิปทาหมดจด
ผ่องใส เจริญออกงามด้วยอุเบกขา และถึงความร่าเริงด้วยญาณ

**อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน อะไร
เป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน**

คือ ความหมดจดแห่งปฏิปทาเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน ความเพิ่มพูน
อุเบกขาเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน ความร่าเริงเป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน

**ความหมดจดแห่งปฏิปทาที่เป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน มีลักษณะเท่าไร
คือ มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่**

๑. จิตหมดจดจากอันตรายแห่งฌานนั้น
๒. จิตดำเนินไปสู่สมณิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะเป็นจิตหมดจด
๓. จิตแล่นไปในสมณิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว

จิตหมดจดจากอันตราย ๑ จิตดำเนินไปสู่สมณิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะ
เป็นจิตหมดจด ๑ จิตแล่นไปในสมณิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว ๑ ความ
หมดจดแห่งปฏิปทาที่เป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌานมีลักษณะ ๓ ประการนี้ เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า ปฐมฌานเป็นฌานมีความงามในเบื้องต้นและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

**ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน มีลักษณะเท่าไร
คือ มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่**

๑. เฟงเฉยจิตที่หมดจด
๒. เฟงเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ
๓. เฟงเฉยความปรากฏในสภาวะเดี่ยว

ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌานเฟงเฉยจิตที่หมดจด ๑
เฟงเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ ๑ เฟงเฉยความปรากฏในสภาวะเดี่ยว ๑ ความเพิ่ม
พูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน มีลักษณะ ๓ ประการนี้ เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า ปฐมฌานเป็นฌานมีความงามในท่ามกลางและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน มีลักษณะเท่าไร

คือ มีลักษณะ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในปฐมฌานนั้น
ไม่ล่วงเลยกัน
๒. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่าง
เดียวกัน
๓. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้น
เข้าไป
๔. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน มีลักษณะ ๔ ประการนี้ เพราะเหตุที่

ท่านจึงกล่าวว่า ปฐมฌานมีความงามในที่สุดและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

จิตที่ถึงความ เป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย
ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข
การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งทุติยฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งทุติยฌาน อะไรเป็น
ที่สุดแห่งทุติยฌาน

คือ ความหมัดจดแห่งปฏิบัติเป็นเบื้องต้นแห่งทุติยฌาน ความเพิ่มพูนอุเบกขา
เป็นท่ามกลางแห่งทุติยฌาน ความร่าเริงเป็นที่สุดแห่งทุติยฌาน ฯลฯ

จิตที่ถึงความ เป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย
ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยปิติ สุข การอธิษฐานจิต สัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งตติยฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งตติยฌาน อะไรเป็น
ที่สุดแห่งตติยฌาน ฯลฯ

จิตที่ถึงความ เป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย
ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยสุข การอธิษฐานจิต
สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งจตุตถฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งจตุตถฌาน อะไรเป็น
ที่สุดแห่งจตุตถฌาน ฯลฯ

จิตที่ถึงความ เป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย
ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยอุเบกขา การอธิษฐานจิต
สังฆา วิริยะ สติ สมာธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอากาสาัญญาตนสมาบัติ อะไรเป็นท่ามกลางแห่ง
อากาสาัญญาตนสมาบัติ อะไรเป็นที่สุดแห่งอากาสาัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิญญาณัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอากิญจัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ อะไรเป็นท่ามกลาง
แห่งเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ อะไรเป็นที่สุดแห่งเนวสัญญานาสัญญาตน-
สมาบัติ ฯลฯ

จิตที่ถึงความ เป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย
ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยอุเบกขา การอธิษฐานจิต
 ฯลฯ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนิจจานุปัสสนา อะไรเป็นท่ามกลางแห่งอนิจจานุปัสสนา
อะไรเป็นที่สุดแห่งอนิจจานุปัสสนา ฯลฯ

จิตที่ถึงความ เป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย
ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข การ
อธิษฐานจิต สังฆา วิริยะ สติ สมာธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งทุกขานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนัตตานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งนิพพิทานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิราคานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งนิโรธานุปัสสนา ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งขยานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวยานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิปริณามานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนิมิตตานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอัปปณิหิตานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งสุญญตานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอธิปัญญาธัมมวีนุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งยถากุตญาณทัสสนะ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอาทิวานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งปฏิสังขานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิวิฏฐานุปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งโสดาปัตติมรรค ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งสกทาคามิมรรค ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนาคามิมรรค ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอรหัตตมรรค อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งท่ามกลางแห่งอรหัตตมรรค

อะไรเป็นที่สุดแห่งอรหัตตมรรค

ความหมัดจดแห่งปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นแห่งอรหัตตมรรค ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งอรหัตตมรรค ความร่าเริงที่เป็นที่ สุดแห่งอรหัตตมรรค ความหมัดจดแห่งปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นแห่งอรหัตตมรรค มีลักษณะเท่าไร
คือ มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. จิตหมัดจดจากอันตรรายแห่งฉานนั้น

๒. จิตดำเนินไปสู่สมณินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะเป็นจิตหมัดจด

๓. จิตแล่นไปในสมณินิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว

จิตหมัดจดจากอันตรราย ๑ จิตดำเนินไปสู่สมณินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะเป็นจิตหมัดจด ๑ จิตแล่นไปในสมณินิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว ๑ ความ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

หมดจดแห่งปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะ ๓ ประการนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า อหัตตมรรคเป็นธรรมมีความงามในเบื้องต้น และถึงพร้อมด้วยลักษณะ

ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะเท่าไร
คือ มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. เฟงเฉยจิตที่หมดจด
๒. เฟงเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ
๓. เฟงเฉยความปรากฏในสภาวะเดียว

ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งอหัตตมรรคเฟงเฉยจิตที่หมดจด ๑ เฟงเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ ๑ เฟงเฉยความปรากฏในสภาวะเดียว ๑ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า อหัตตมรรคเป็นธรรมมีความงามในท่ามกลางและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะเท่าไร
คือ มีลักษณะ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในอหัตตมรรค นั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่าง เดียวกัน
๓. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้น เข้าไป
๔. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะ ๔ ประการนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า อหัตตมรรคเป็นธรรมมีความงามในที่สุดและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

จิตที่ถึงความ เป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

[๑๕๙] นิमित ลมหายใจเข้าหายใจออก

ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว

เพราะไม่รู้ธรรม ๓ ประการ จึงไม่ได้ภาวนา

นิमित ลมหายใจเข้าหายใจออก

ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว

เพราะรู้ธรรม ๓ ประการ จึงได้ภาวนา ฉะนั้นแล

ธรรม ๓ ประการนี้ ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว เป็นธรรมไม่ปรากฏ
จิตไม่ถึงความฟุ้งซ่าน ประธานปรากฏ ให้ประโยชน์สำเร็จและบรรลุผลวิเศษ เป็น
อย่างไร

คือ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่เขาวางไว้บนพื้นดินที่ราบเรียบ บุรุษใช้เลื่อยตัดต้นไม้
ตั้งสติไว้ที่พินเลื่อยที่ถูกต้นไม้ ไม่ได้ใส่ใจถึงพินเลื่อยที่มาหรือที่ไป พินเลื่อยที่มาหรือ
ที่ไปจะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธานปรากฏ ให้ประโยชน์สำเร็จและบรรลุผลวิเศษ นิमित
ที่ผูกจิตไว้ เหมือนต้นไม้ที่เขาวางไว้บนพื้นดินที่ราบเรียบ ลมหายใจเข้าหายใจออก
เหมือนพินเลื่อย ภิกษุตั้งสติไว้มั่นที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปาก ไม่ได้ใส่ใจถึงลม
หายใจเข้าหายใจออกที่เข้ามาหรือออกไป ลมหายใจเข้าหายใจออก ที่เข้ามาหรือ
ออกไปจะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธานปรากฏ ให้ประโยชน์สำเร็จและบรรลุผลวิเศษ
เหมือนบุรุษตั้งสติไว้ที่พินเลื่อยที่ถูกต้นไม้ ไม่ได้ใส่ใจถึงพินเลื่อยที่มาหรือที่ไป
พินเลื่อยที่มาหรือที่ไปจะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธานปรากฏ ให้ประโยชน์สำเร็จและ
บรรลุผลวิเศษ ฉะนั้น

ประธาน เป็นอย่างไร

คือ กายและจิตของภิกษุผู้มีความเพียร ย่อมควรแก่การงาน นี้เป็นประธาน

ประโยชน์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุผู้มีความเพียร ย่อมละอุปกิเลส^๑ได้ วิตกยอมสงบไป นี้เป็นประโยชน์

เชิงอรรถ :

^๑ อุปกิเลส หมายถึงนิวรณ์ (ข.ป.อ. ๒/๑๕๙/๙๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

ผลวิเศษ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุผู้มีความเพียรยอมละสังโยชน์ได้ อนุสัยยอมถึงความพินาศไป นี่เป็นผลวิเศษ

ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียวอย่างนี้ และธรรม ๓ ประการนี้จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ จิตไม่ถึงความฟุ้งซ่าน ประธานปรากฏให้ประโยชน์สำเร็จและบรรลุผลวิเศษ

[๑๖๐] บุคคลใด ภavana อานาปานสติดีแล้ว บริบูรณ์แล้ว
 อบรมแล้วตามลำดับ ตามสภาวะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้
 บุคคลนั้นยอมทำโลกนี้ให้สว่างไสว
 เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก ฉะนั้น

คำว่า **อานะ** อธิบายว่า ลมหายใจเข้า ไม่ใช่ลมหายใจออก

คำว่า **อปานะ** อธิบายว่า ลมหายใจออก ไม่ใช่ลมหายใจเข้า สติเข้าไปตั้งอยู่ที่ลมหายใจเข้าหายใจออก ผู้ใดหายใจเข้า สติยอมปรากฏแก่ผู้นั้น ผู้ใดหายใจออก สติยอมปรากฏแก่ผู้นั้น

คำว่า **บริบูรณ์แล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าบริบูรณ์แล้ว เพราะมีความหมายว่าถือเอารอบ ชื่อว่าบริบูรณ์แล้ว เพราะมีความหมายว่ารวมไว้ ชื่อว่าบริบูรณ์แล้ว เพราะมีความหมายว่าเต็มรอบแล้ว

คำว่า **ภavana...ดีแล้ว** อธิบายว่า ภavana มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภavana เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภavnานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภavana เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภavana เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภavana เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมิทามรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

ความหมายแห่งภาวนา ๔ ประการนี้ เป็นอันภิกษุนั้นทำให้เป็นฉุยกาน ทำให้เป็นที่ตั้ง น้อมไป อบรมแล้ว พรารภเสมอดีแล้ว

คำว่า **ทำให้เป็นฉุยกาน** อธิบายว่า ภิกษุนี้หวังในธรรมใด ๆ ย่อมเป็นผู้ถึงความชำนาญ มีกำลัง^๑ ถึงความแก่กล้าในธรรมนั้น ๆ ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมที่เนื่องด้วยความคำนึงถึง เนื่องด้วยความหวัง เนื่องด้วยมนสิการ เนื่องด้วยจิตตูปบาท เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทำให้เป็นฉุยกาน

คำว่า **ทำให้เป็นที่ตั้ง** อธิบายว่า จิตตั้งมั่นดีในวัตถุใด ๆ สติก็ปรากฏดีในวัตถุนั้น ๆ หรือสติปรากฏดีในวัตถุใด ๆ จิตก็ตั้งมั่นดีในวัตถุนั้น ๆ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทำให้เป็นที่ตั้ง

คำว่า **น้อมไป** อธิบายว่า จิตน้อมไปด้วยอาการใด ๆ สติก็หมุนไปตาม (คุมอยู่) ด้วยอาการนั้น ๆ ก็หรือว่า สติหมุนไปด้วยอาการใด ๆ จิตก็น้อมไปด้วยอาการนั้น ๆ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า น้อมไป

คำว่า **อบรมแล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าอบรมแล้ว เพราะมีความหมายว่า ถู้อารอบ ชื่อว่าอบรมแล้ว เพราะมีความหมายว่ารวมไว้ ชื่อว่าอบรมแล้ว เพราะมีความหมายว่าเต็มรอบ ภิกษุกำหนดถือเอาด้วยสติ ย่อมชนะบาปอกุศลธรรมได้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อบรมแล้ว

คำว่า **พรารภเสมอดีแล้ว** อธิบายว่า ภาวนา ๔ อย่าง ภิกษุพรารภเสมอดีแล้ว คือ

๑. พรารภเสมอดีแล้ว เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. พรารภเสมอดีแล้ว เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. พรารภเสมอดีแล้ว เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป

เชิงอรรถ :

^๑ มีกำลัง ในที่นี้หมายถึงมีกำลังคือสมณะและวิปัสสนา (ขุ.ป.อ. ๒/๑๖๐/๙๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

๔. ปรารภเสมอดีแล้ว เพราะเพิกถอนกิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นข้าศึกแก่
ธรรมนั้น

[๑๖๑] คำว่า **เสมอดี** อธิบายว่า ความเสมอก็มี ความเสมอดีก็มี

ความเสมอ เป็นอย่างไร

คือ กุศลธรรมทั้งหลายอันไม่มีโทษ เกิดในธรรมนั้น เป็นฝ่ายแห่งความตรัสรู้
นี้ชื่อว่าความเสมอ

ความเสมอดี เป็นอย่างไร

คือ ความดับอารมณ์แห่งธรรมเหล่านั้นเป็นนิพพาน นี้ชื่อว่าความเสมอดี
ก็ความเสมอและความเสมอดี ดังนี้ ภิกษุนี้รู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้
แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ความเพียรภิกษุนี้ปรารภแล้ว ไม่ย่อหย่อน
สติตั้งมั่น ไม่หลงลืม กายสงบไม่กระสับกระส่าย จิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคตารมณ์
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปรารภเสมอดีแล้ว

คำว่า **อบรมแล้วตามลำดับ** อธิบายว่า ภิกษุนี้อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ
ด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อบรม
อานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติ
ข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น
ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ ฯลฯ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ
ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อบรม
อานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติ
ข้อหลัง ๆ ตามลำดับ ฯลฯ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจความ
เป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ
ตามลำดับ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความ
สละคืนหายใจออก ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อานาปานสติ
อันมีวัตถุ ๑๖ แม้ทั้งปวงอาศัยกัน ภิกษุนี้อบรมแล้วและอบรมแล้วตามลำดับ
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อบรมแล้วตามลำดับ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

คำว่า **ตามสภาวะ** อธิบายว่า ตามสภาวะมีความหมาย ๑๐ อย่าง คือ

๑. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าฝึกตน
๒. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าสงบตน
๓. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ปรินิพพาน
๔. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ารู้ยิ่ง
๕. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ากำหนดรู้
๖. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าละ
๗. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าเจริญ
๘. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าทำให้แจ้ง
๙. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าตรัสรู้สัจจะ
๑๐. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ตั้งอยู่ในนิโรธ

คำว่า **พระพุทธเจ้า** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระสยัมภู ไม่มีครูอาจารย์ ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุความเป็นพระสัมพันธัญญในสัจจะนั้นและถึงความเป็นผู้ทรงชำนานูในพลญาณทั้งหลาย

[๑๖๒] คำว่า **พระพุทธเจ้า** อธิบายว่า ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะมีความหมายว่าอย่างไร คือ

- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้สัจจะทั้งหลายแล้ว
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงทำหมู่มสัตว์ให้ตรัสรู้
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระสัมพันธัญญ
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้เห็นธรรมทั้งปวง
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะไม่มีคนอื่นแนะนำ
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้เบิกบาน
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระชินาสพ
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากอุปกิเลส
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง

พระสูตรต้นตอปัญหา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๔. โวทานญาณนิตเทส

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะเสด็จถึงทางสายเอก

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เดียว

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ขจัดความไม่รู้ได้แล้ว เพราะทรงเป็นผู้ได้
เฉพาะซึ่งความรู้

คำว่า **พระพุทธเจ้า** นี้ มีไขพระชนนีทรงตั้ง มีไขพระชนกทรงตั้ง มีไขพระภาคา
ทรงตั้ง มีไขพระภคินีทรงตั้ง มีไขมิตรอำมาตย์ตั้ง มีไขพระญาติสาโลหิตทรงตั้ง มีไข
สมณพราหมณ์ตั้ง มีไขเทวดาตั้ง

คำว่า **พระพุทธเจ้า** นี้ เป็นวิโมกข์ขันติกนาม^๑ เป็นสังฆิกากัมมัญญัตติ^๒ ของพระ
ผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย เกิดขึ้นพร้อมกับการทรงได้เฉพาะซึ่งพระสัมพัญญุตญาณ
ที่โคนต้นโพธิ์ รวมความว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น^๓

คำว่า **ทรงแสดงไว้** อธิบายว่า ตามสภาวะที่มีความหมายว่าฝึกตน ชื่อว่า
พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามสภาวะ ตามสภาวะที่มีความหมายว่าสงบตน ชื่อว่า
พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามสภาวะ ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ปรินิพพาน
ชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามสภาวะ ฯลฯ ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตน
ให้ตั้งอยู่ในนิโรธ ชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามสภาวะ

คำว่า **บุคคลนั้น** อธิบายว่า ผู้ที่เป็นคฤหัสถ์ หรือผู้ที่เป็นบรรพชิต

คำว่า **โลก** อธิบายว่า ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก วิปัตติภวโลก วิปัตติ-
สัมภวโลก สัมปัตติภวโลก สัมปัตติวิภวโลก

โลก ๑ คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร ฯลฯ

โลก ๑๘ คือ ธาตุ ๑๘

เชิงอรรถ :

^๑ วิโมกข์ขันติกนาม หมายถึงพระนามที่เกิดในที่สุดแห่งอรหัตตผล (ข.ป.อ. ๒/๑๖๒/๑๐๐)

^๒ สังฆิกากัมมัญญัตติ หมายถึงการทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล อีกนัยหนึ่งคือบัญญัติที่เกิดด้วยการทำให้แจ้งซึ่งธรรม
ทั้งปวง (ข.ป.อ. ๒/๑๖๒/๑๐๐)

^๓ ข.ม.(แปล) ๒๙/๑๙๒/๕๕๑-๕๕๒

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการิญาณนิตเทศ

คำว่า **ให้สว่างใส** อธิบายว่า บุคคลนั้นทำโลกนี้ให้สว่างใส แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่าฝึกตน ทำโลกนี้ให้สว่างใส แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่าสงบตน ทำโลกนี้ให้สว่างใส แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ปรินิพพาน ฯลฯ ทำโลกนี้ให้สว่างใส แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ตั้งอยู่ในนิโรธ

คำว่า **เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก** อธิบายว่า กิเลสเหมือนหมอก อริยญาณเหมือนดวงจันทร์ ภิกษุเหมือนจันทิมเทพบุตร ภิกษุพ้นจากกิเลสทั้งปวงแล้ว ทำโลกนี้ให้สว่างใส เปล่งปลั่ง และรุ่งเรือง เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก พ้นจากควันและธุลี พ้นจากฝ่ามืออร่าหุ ทำโอกาสโลกให้สว่างใส เปล่งปลั่ง และรุ่งเรืองฉะนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก

ญาณในโฆทาน ๑๓ ประการนี้

โฆทานญาณนิตเทศที่ ๕ จบ

ภาณวารจบ

๕. สโตการิญาณนิตเทศ

แสดงญาณในการทำสติ

[๑๖๓] **ญาณในการทำสติ ๓๒ ประการ เป็นอย่างไร**

คือ ภิกษุในที่นี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์๑ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ภิกษุนั้นมีสติหายใจเข้ามีสติหายใจออก คือ

๑. เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว
๒. เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว
๓. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น
๔. เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น

เชิงอรรถ :

๑ **นั่งคู้บัลลังก์** หมายถึงนั่งพับขาเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง ซึ่งเรียกว่า นั่งขัดสมาธิ (วิ.อ. ๑/๑๖๕/๔๔๕)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๒๕๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการิญาณนิตเทศ

๕. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า"
๖. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก"
๗. สำเนียงว่า "เราระงับกายสังขารหายใจเข้า"
๘. สำเนียงว่า "เราระงับกายสังขารหายใจออก"
๙. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้ปีติหายใจเข้า"
๑๐. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้ปีติหายใจออก"
๑๑. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้สุขหายใจเข้า"
๑๒. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้สุขหายใจออก"
๑๓. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้า"
๑๔. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจออก"
๑๕. สำเนียงว่า "เราระงับจิตตสังขารหายใจเข้า"
๑๖. สำเนียงว่า "เราระงับจิตตสังขารหายใจออก"
๑๗. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้จิตหายใจเข้า"
๑๘. สำเนียงว่า "เรากำหนดรู้จิตหายใจออก"
๑๙. สำเนียงว่า "เราทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า"
๒๐. สำเนียงว่า "เราทำจิตให้บันเทิงหายใจออก"
๒๑. สำเนียงว่า "เราตั้งจิตไว้หายใจเข้า"
๒๒. สำเนียงว่า "เราตั้งจิตไว้หายใจออก"
๒๓. สำเนียงว่า "เราเปลื้องจิตหายใจเข้า"
๒๔. สำเนียงว่า "เราเปลื้องจิตหายใจออก"
๒๕. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า"
๒๖. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก"
๒๗. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า"
๒๘. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก"
๒๙. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า"
๓๐. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก"
๓๑. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นความสลະคืนหายใจเข้า"
๓๒. สำเนียงว่า "เราพิจารณาเห็นความสลະคืนหายใจออก"

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

[๑๖๔] คำว่า **ในที่นี้** อธิบายว่า ในความเห็นนี้ คือ ในความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพจน์นี้ พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสน์นี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ในที่นี้

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษน พระเสขะ หรือเป็นพระอรหันต์ ผู้มีธรรมไม่กำเริบ

คำว่า **ป่า** อธิบายว่า สถานที่ทุกแห่งนอกจากเสนาเขื่อนออกไป สถานที่นั้นทั้งหมด ชื่อว่าป่า

คำว่า **โคนไม้** อธิบายว่า อาสนะของภิกษุซึ่งจัดไว้ที่โคนไม้ คือ เตียง ตั่ง ฟูก เสื่ออ่อน ท่อนหนั่ง เครื่องลาดทำด้วยหญ้า เครื่องลาดทำด้วยใบไม้ หรือเครื่องลาดทำด้วยฟาง ภิกษุยืน เดิน นั่ง หรือนอนที่อาสนะนั้น

คำว่า **ว่าง** อธิบายว่า เป็นสถานที่ไม่พลุกพล่านด้วยใคร ๆ จะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต

คำว่า **เรือน** อธิบายว่า วิหาร โรงที่มุงไว้ครั้งหนึ่ง ปราสาท เรือนโถง ถ้า

คำว่า **นั่งคู้บัลลังก์** อธิบายว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้นั่งคู้บัลลังก์

คำว่า **ตั้งกายตรง** อธิบายว่า กายเป็นกายที่ภิกษุนั้นตั้งไว้ตรง

คำว่า **เฉพาะ** ในคำว่า **ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า** มีการกำหนดถือเอาเป็นอรรถ
คำว่า **หน้า** มีการนำออกเป็นอรรถ คำว่า **สติ** มีการเข้าไปตั้งไว้เป็นอรรถ
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า

[๑๖๕] คำว่า **มีสติ หายใจเข้า** อธิบายว่า ภิกษุทำสติโดยอาการ ๓๒ อย่าง คือ ภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว สติยอมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติยอมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น สติยอมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น สติยอมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการัญญานิทเทศ

สละคืนหายใจเข้า สดีย์อมตั้งมั่น ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก สดีย์อมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น

ปฐมจตุกกนิทเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๑

[๑๖๖] ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุหายใจเข้ายาวในกาลที่นับว่ายาว หายใจออกยาวในกาลที่นับว่ายาว หายใจเข้าหายใจออกยาวในกาลที่นับว่ายาว ฉันทะเกิดขึ้นแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกยาวในกาลที่นับว่ายาว

หายใจเข้ายาวที่ละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับว่ายาว หายใจออกยาวละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับว่ายาว เธอทั้งหายใจเข้าหายใจออกยาวที่ละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับว่ายาว ความปราโมทย์เกิดขึ้นแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกยาวที่ละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับว่ายาว

หายใจเข้ายาวละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ ในกาลที่นับว่ายาว หายใจออกยาวละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับว่ายาว หายใจเข้าหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับว่ายาว จิตของเธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกยาวที่ละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับว่ายาว ย่อมหลีกออกจากการหายใจเข้าหายใจออกยาว อุเบกขาย่อมตั้งอยู่

กายคือลมหายใจเข้าหายใจออกยาวด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ ย่อมปรากฏความปรากฏเป็นสติ กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สติปัญญาภาวนาคือการพิจารณาเห็นกายในกาย

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

[๑๖๗] คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิ(ความยินดี)ได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะ(ความยึดถือ)ได้ ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้า หายใจออกยาว เวทนาจึงปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป สัญญาจึงปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป วิตกจึงปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป

เวทนาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างไร **ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏ** อย่างไร

คือ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะอวิชชาเกิด เวทนาจึงเกิด” ... “เพราะตัณหาเกิด เวทนาจึงเกิด” ... “เพราะกรรมเกิด

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานนิตเทศ

เวทนาจึงเกิด” ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจฉัยว่า “เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด” แม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความเกิดขึ้น ความเกิดขึ้นแห่งเวทณาก็ย่อมปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏอย่างนี้

ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งเวทนาย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุมนสิการโดยความไม่เที่ยง ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความสิ้นไป ย่อมปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความเป็นภัย ย่อมปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ความเข้าไปตั้งอยู่โดยสูญญตะ (ความว่าง) ย่อมปรากฏ ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งเวทนาย่อมปรากฏอย่างนี้

ความดับไปแห่งเวทนาย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ ความดับไปแห่งเวทนา ย่อมปรากฏโดยความดับไปแห่งปัจฉัยว่า “เพราะ อวิชชาดับ เวทนาจึงดับ” ... “เพราะตัณหาดับ เวทนาจึงดับ” ... “เพราะกรรมดับ เวทนาจึงดับ” ความดับไปแห่งเวทนา ย่อมปรากฏโดยความดับไปแห่งปัจฉัยว่า “เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ” แม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความแปรผัน ความดับไปแห่งเวทณาก็ย่อมปรากฏ ความดับไปแห่งเวทนาย่อมปรากฏอย่างนี้ เวทนา ย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างนี้

สัญญา ย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างไร

ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา ย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจฉัยว่า “เพราะ อวิชชาเกิด สัญญาจึงเกิด” ... “เพราะตัณหาเกิด สัญญาจึงเกิด” ... “เพราะกรรมเกิด สัญญาจึงเกิด” ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา ย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจฉัยว่า “เพราะผัสสะเกิด สัญญาจึงเกิด” ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา ย่อมปรากฏอย่างนี้

ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งสัญญาย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุมนสิการโดยความไม่เที่ยง ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความสิ้นไป ย่อมปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความเป็นภัย ย่อมปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ความเข้าไปตั้งอยู่โดยสูญญตะ ย่อมปรากฏ ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งสัญญา ย่อมปรากฏอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการญาณนิตเทศ

ความดับไปแห่งสัญญาย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ ความดับไปแห่งสัญญาย่อมปรากฏโดยความดับไปแห่งปัจจัยว่า “เพราะ อวิชชาดับ สัญญาจึงดับ” ... “เพราะตัณหาดับ สัญญาจึงดับ” ... “เพราะกรรมดับ สัญญาจึงดับ” ความดับไปแห่งสัญญาย่อมปรากฏโดยความดับไปแห่งปัจจัยว่า “เพราะผัสสะดับ สัญญาจึงดับ” แม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความแปรผัน ความดับไปแห่งสัญญาย่อมปรากฏ ความดับไปแห่งสัญญาย่อมปรากฏอย่างนี้ สัญญาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างนี้

วิตกย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างไร

ความเกิดขึ้นแห่งวิตกย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ ความเกิดขึ้นแห่งวิตกย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะ อวิชชาเกิด วิตกจึงเกิด” ... “เพราะตัณหาเกิด วิตกจึงเกิด” ... “เพราะกรรมเกิด วิตกจึงเกิด” ความเกิดขึ้นแห่งวิตกย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะ สัญญาเกิด วิตกจึงเกิด” แม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความเกิดขึ้น ความเกิดขึ้นแห่ง วิตกก็ย่อมปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งวิตกย่อมปรากฏอย่างนี้

ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งวิตกย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อมนสิการโดยความไม่เที่ยง ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความสิ้นไปย่อมปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความเป็นภัยย่อมปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ความเข้าไปตั้งอยู่โดยสัญญาตะยอมปรากฏ ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งวิตกย่อมปรากฏอย่างนี้

ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะ อวิชชาดับ วิตกจึงดับ” ... “เพราะตัณหาดับ วิตกจึงดับ” ... “เพราะกรรมดับ วิตกจึงดับ” ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะ สัญญาดับ วิตกจึงดับ” แม้เมื่อเห็นลักษณะความแปรผัน ความดับไปแห่งวิตกก็ย่อมปรากฏ ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏอย่างนี้ วิตกย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

[๑๖๘] ภิกษุเมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้าหายใจออกยาว ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจรและรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ ให้พลังทั้งหลายประชุมลง ... ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง ... ให้มรรคประชุมลง ... ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์

คำว่า **ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ภิกษุให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลงอย่างไร

คือ ภิกษุให้สังขารอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะน้อมใจเข้า ให้วิริยอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะระคองไว้ ให้สติอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะเข้าไปตั้งไว้ ให้สมาธิอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ให้ปัญญาอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะเห็น บุคคลนี้^๑ให้อินทรีย์เหล่านี้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รู้ชัดโคจร** อธิบายว่า รู้ชัดสิ่งที่เป็นอารมณ์ของบุคคลนั้นว่าเป็นโคจรแห่งธรรมนั้น รู้ชัดสิ่งที่เป็นโคจรของบุคคลนั้นว่าเป็นอารมณ์แห่งธรรมนั้น

คำว่า **รู้ชัด** อธิบายว่า บุคคลผู้รู้ชัด คือผู้มีปัญญา

คำว่า **สงบ** อธิบายว่า อารมณ์ปรากฏเป็นความสงบ จิตไม่ฟุ้งซ่านเป็นความสงบ จิตตั้งมั่นเป็นความสงบ จิตผ่องแผ้วเป็นความสงบ

คำว่า **ประโยชน์** อธิบายว่า สภาวะที่ไม่มีโทษเป็นประโยชน์ สภาวะที่ไม่มีกิเลสเป็นประโยชน์ สภาวะที่มีความผ่องแผ้วเป็นประโยชน์ สภาวะที่ประเสริฐเป็นประโยชน์

คำว่า **รู้แจ้ง** อธิบายว่า รู้แจ้งสภาวะที่อารมณ์ปรากฏ รู้แจ้งสภาวะที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน รู้แจ้งสภาวะที่จิตตั้งมั่น รู้แจ้งสภาวะที่จิตผ่องแผ้ว เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้พลังทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ภิกษุให้พลังทั้งหลายประชุมลงอย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ บุคคลนี้ หมายถึงพระโยคาวจรผู้ประกอบอานาปานสติภาวนา (ข.ป.อ. ๒/๑๖๘/๑๒๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยสutta [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญญานิทเทส

คือ ฝึกให้สัทธาผลประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มี
ศรัทธา ให้วิริยผลประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน
ให้สติผลประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ให้สมาธิผล
ประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ ให้ปัญญาผลประชุมลง
เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา บุคคลนี้ให้ผลเหล่านี้ประชุมลงในอารมณนี้
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ให้ผลทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รัฐัดโคจร** อธิบายว่า ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้ง
ธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ฝึกให้โพชฌงค์ทั้งหลาย
ประชุมลงอย่างไร

คือ ฝึกให้สติสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะเข้าไปตั้งไว้ ให้ฉันทม-
วิจยสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะเลือกเฟ้น ให้วิริยสัมโพชฌงค์ประชุมลง
เพราะมีสภาวะระคองไว้ ให้ปีติสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะแผ่ชานไป
ให้ปีสัทธิตสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะสงบ ให้สมาธิสัมโพชฌงค์ประชุมลง
เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งชาน ให้อุเบกขาสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะพิจารณา
บุคคลนี้ให้โพชฌงค์เหล่านี้ประชุมลงในอารมณนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
“ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รัฐัดโคจร** อธิบายว่า ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้ง
ธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้มรรคประชุมลง** อธิบายว่า ฝึกให้มรรคประชุมลงอย่างไร

คือ ฝึกให้สัมมาทิฏฐิประชุมลง เพราะมีสภาวะเห็น ให้สัมมาสังกัปปะประชุม
ลง เพราะมีสภาวะตริกรตรง ให้สัมมาวาจาประชุมลง เพราะมีสภาวะกำหนด ให้
สัมมากรรมันตะประชุมลง เพราะมีสภาวะเกิดขึ้น ให้สัมมาอาชีวะประชุมลง เพราะมี
สภาวะปล่อยแผ้ว ให้สัมมาวายามะประชุมลง เพราะมีสภาวะระคองไว้ ให้สัมมาสติ
ประชุมลง เพราะมีสภาวะเข้าไปตั้งไว้ ให้สัมมาสมาธิประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่
ฟุ้งชาน บุคคลนี้ให้มรรคนี้ประชุมลงในอารมณนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
“ให้มรรคประชุมลง”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

คำว่า **รัฐัดโคจร** อธิบายว่า ฯลฯ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้ง ธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ฝึกหัดให้ธรรมทั้งหลาย ประชุมลงอย่างไร

คือ ฝึกหัดให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ให้ผละ ทั้งหลายประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นธรรมเครื่องนำออก ให้มรรคประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ ให้สติปัญญาประชุมลง เพราะมีสภาวะเข้าไปตั้งไว้ ให้สัมมปปธานประชุมลง เพราะมีสภาวะเริ่มตั้งความเพียร ให้อิทธิบาทประชุมลง เพราะมีสภาวะให้สำเร็จ ให้สังขจะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ ให้สมณะประชุมลง เพราะมีสภาวะ ไม่ฟุ้งซ่าน ให้วิปัสสนาประชุมลง เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น ให้สมณะและ วิปัสสนาประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ให้ธรรมเป็นคู่กัน ประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่ล่วงเลยกัน ให้ศีลวิสุทธิประชุมลง เพราะมีสภาวะสารวม ให้จิตตวิสุทธิประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ให้ทัญญูวิสุทธิประชุมลง เพราะ มีสภาวะเห็น ให้วิโมกข์ประชุมลง เพราะมีสภาวะหลุดพ้น ให้วิชาประชุมลง เพราะมีสภาวะแทงตลอด ให้วิมุตติประชุมลง เพราะมีสภาวะสละ ให้ญาณใน ความสิ้นไปประชุมลง เพราะมีสภาวะตัดขาด ให้อนุปปาตญาณประชุมลง เพราะมี สภาวะระงับ ให้ฉันทะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นมูล ให้มนสิการประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ให้ผัสสะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุม ให้เวทนาประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม ให้สมาธิประชุมลง เพราะมีสภาวะ เป็นประธาน ให้สติประชุมลงเพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ให้สติสัมปชัญญะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่านั้น ให้วิมุตติประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร ให้ธรรมที่ยิ่งลงสุดมตะคือนิพพานประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด บุคคลนี้ ให้ธรรมเหล่านี้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ให้ธรรม ทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รัฐัดโคจร** อธิบายว่า รัฐัดสิ่งที่เป็นอารมณ์ของบุคคลนั้นว่าเป็นโคจร ของบุคคลนั้น รัฐัดสิ่งที่เป็นโคจรของบุคคลนั้นว่าเป็นอารมณ์ของบุคคลนั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

คำว่า **รู้ชัด** อธิบายว่า บุคคลผู้รู้ชัด คือผู้มีปัญญา

คำว่า **สงบ** อธิบายว่า อารมณ์ปรากฏเป็นความสงบ จิตไม่ฟุ้งซ่านเป็นความสงบ จิตตั้งมั่นเป็นความสงบ จิตผ่องแผ้วเป็นความสงบ

คำว่า **ประโยชน์** อธิบายว่า สภาวะที่ไม่มีโทษเป็นประโยชน์ สภาวะที่ไม่มีกิเลสเป็นประโยชน์ สภาวะที่มีความผ่องแผ้วเป็นประโยชน์ สภาวะที่ประเสริฐเป็นประโยชน์

คำว่า **รู้แจ้ง** อธิบายว่า รู้แจ้งสภาวะที่อารมณ์ปรากฏ รู้แจ้งสภาวะที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน รู้แจ้งสภาวะที่จิตตั้งมั่น รู้แจ้งสภาวะที่จิตผ่องแผ้ว เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๑)

[๑๖๙] **ภิกษุเมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น** อย่างไร

คือ ภิกษุหายใจเข้าสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย หายใจออกสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย เธอทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย ฉันทะเกิดขึ้นแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย

หายใจเข้าสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับได้นิดหน่อย หายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับได้นิดหน่อย เธอทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับได้นิดหน่อย ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับได้นิดหน่อย

หายใจเข้าสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย หายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย เธอทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย จิตของเธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย ย่อมหลีกเลี่ยงจากการหายใจเข้า หายใจออกสั้น อุเบกขาย่อมตั้งอยู่

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

กายคือลมหายใจเข้าหายใจออกสั้นด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ ย่อมปรากฏ
ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติ
ปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นกายในกาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร ฯลฯ
พิจารณาเห็นกายนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภavana** อธิบายว่า ภavana มี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภavana เพราะ
มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้า
หายใจออกสั้น เวทนาจึงปรากฏเกิดขึ้น ฯลฯ ภิกษุเมื่อรู้ความที่จิตเป็น
เอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้าหายใจออกสั้น ย่อมให้อินทรีย์
ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมี
ความสงบเป็นประโยชน์” (๒)

[๑๗๐] **ภิกษุสำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก”** อย่างไร

คำว่า **กาย** อธิบายว่า กายมี ๒ อย่าง คือ

๑. นามกาย

๒. รูปกาย

นามกาย เป็นอย่างไร

คือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ นาม นามกายและสิ่งที่เรียกว่า
จิตตสังขาร นี้ชื่อว่านามกาย

รูปกาย เป็นอย่างไร

คือ มหาภูตรูป ๔ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ลมหายใจเข้าหายใจออก นิमित
และสิ่งที่เนื่องกันซึ่งเรียกว่า กายสังขาร นี้ชื่อว่ารูปกาย

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจลมหายใจ เข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น สติย่อมตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น สติย่อมตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น

เมื่อคำนึงถึง กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อรู้ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อเห็น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อพิจารณา กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่ออธิษฐานจิต กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อน้อมใจเชื่อมด้วยศรัทธา กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อระคองความเพียร กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อดังสติไว้มั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อดังจิตไว้มั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อละธรรมที่ควรละ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ กายคือความเป็นผู้รู้แจ้งกองลมทั้งปวงหายใจเข้าหายใจออกย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นกายในกาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นกายนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้รู้ชดกมลทั้งปวงระวังลมหายใจ
เข้าหายใจออก ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าทัญญู-
วิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่านและความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่า
อธิสีลสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา ความเห็น ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา
ภิกษุเมื่อคำนึงถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่า
ศึกษา เมื่อพิจารณา ชื่อว่าศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อมด้วย
ศรัทธา ชื่อว่าศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งสติไว้มั่น ชื่อว่า
ศึกษา เมื่อตั้งจิตไว้มั่น ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ยิ่งธรรม
ที่ควรรู้อย่างยิ่ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อละธรรม
ที่ควรละ ชื่อว่าศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรม
ที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา

เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็น
ผู้กำหนดรู้กมลทั้งปวงหายใจเข้าหายใจออก เวทนาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ฯลฯ ภิกษุ
เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กมล
ทั้งปวงหายใจเข้าหายใจออก ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๓)

[๑๗๑] ภิกษุสำเนียงกว่า “เราะงับกายสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า
“เราะงับกายสังขารหายใจออก” อย่างไร

กายสังขาร เป็นอย่างไร

คือ ลมหายใจเข้ายาว เป็นไปในกาย ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกาย-
สังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำกายสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงกอยู่ ลม
หายใจออกยาว เป็นไปในกาย ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกายสังขาร ภิกษุ
เมื่อระงับ ดับ ทำกายสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงกอยู่ ลมหายใจเข้าสั้น
 ฯลฯ ลมหายใจออกสั้น ฯลฯ ลมที่ภิกษุกำหนดรู้กมลทั้งปวงหายใจเข้า ฯลฯ
 ลมที่ภิกษุกำหนดรู้กมลทั้งปวงหายใจออก เป็นไปในกาย ธรรมเหล่านี้เนื่อง
 ด้วยกาย เป็นกายสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำกายสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่า
 สำเนียงกอยู่

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

ความอ่อนไป ความนุ่มไป ความเอนไป ความโอนไป ความห้วนไหว ความ
 ดันรน ความโยก ความโคลงแห่งกาย มีอยู่ เพราะกายสังขารเห็นปานใด ภิกษุ
 สำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขารเห็นปานนั้นหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราระงับ
 กายสังขารเห็นปานนั้นหายใจออก” ความไม่อ่อนไป ความไม่นุ่มไป ความไม่เอนไป
 ความไม่โอนไป ความไม่ห้วนไหว ความไม่ดันรน ความไม่โยก ความไม่โคลงแห่ง
 กายมีอยู่ เพราะกายสังขารเห็นปานใด ภิกษุสำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขาร
 ที่ละเอียดสุขุมเห็นปานนั้นหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขารที่ละเอียด
 สุขุมเห็นปานนั้นหายใจออก” ภิกษุสำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขารหายใจเข้า”
 สำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขารหายใจออก” ตามนัยที่ว่ามานี้

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลมก็ไม่ปรากฏ ลมหายใจเข้าหายใจออกก็ไม่ปรากฏ
 อานาปานสติก็ไม่ปรากฏ สมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติก็ไม่ปรากฏ และ
 ภิกษุผู้ฉลาดจะเข้าสมาบัติหรือออกจากสมาบัตินั้นก็ไม่ได้ ภิกษุสำเนียงกว่า “เรา
 ระงับกายสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขารหายใจออก”

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลมก็ปรากฏ ลมหายใจเข้าหายใจออกก็ปรากฏ
 อานาปานสติก็ปรากฏ สมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติก็ปรากฏ และภิกษุ
 ผู้ฉลาดจะเข้าสมาบัติหรือออกจากสมาบัตินั้นก็ได้ ข้อนั้นเหมือนอะไร

เหมือนเมื่อบุคคลเคาะกังสดาล เสียงดังก้อมเป็นไปก่อน เพราะกำหนด ใส่ใจ
 จดจำนิมิตแห่งเสียงดังกัดดีแล้ว เมื่อเสียงดังก้อยลง ต่อมาภายหลัง เสียงค้อยย้อม
 เป็นไป เพราะกำหนด ใส่ใจ จดจำนิมิตแห่งเสียงดังกัดดีแล้ว เมื่อเสียงค้อยเบา
 ลงอีก ต่อมาภายหลัง จิตจึงเป็นไปได้ แม้เพราะนิมิตแห่งเสียงค้อยเป็นอารมณ์
 ลมหายใจเข้าหายใจออกที่หายาบ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นไปก่อน เพราะกำหนด
 ใส่ใจ จดจำนิมิตแห่งลมหายใจเข้าหายใจออกอย่างหายาบได้ดีแล้ว เมื่อลมหายใจ
 เข้าหายใจออกอย่างหายาบเบาลง ต่อมาภายหลัง ลมหายใจเข้าหายใจออกอย่าง
 ละเอียดจึงเป็นไป เพราะกำหนด ใส่ใจ จดจำนิมิตแห่งลมหายใจเข้าหายใจออก
 อย่างละเอียดได้ดีแล้ว เมื่อลมหายใจเข้าหายใจออกอย่างละเอียดเบาลงอีก ต่อมา
 ภายหลัง จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่าน แม้เพราะนิมิตแห่งลมหายใจเข้าหายใจออก
 อย่างละเอียดเป็นอารมณ์

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลมก็ปรากฏ ลมหายใจเข้าหายใจออกก็ปรากฏ อานาปานสติก็ปรากฏ สมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติก็ปรากฏ และภิกษุผู้ฉลาดจะเข้าหรือออกจากสมาธินั้นก็ได้ ภายคือความที่บุคคลระงับกายสังขาร หายใจเข้าหายใจออก ภายย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ภายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นกายในกาย”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นกายนั้นอย่างนี้

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสลิวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ระงับกายสังขารระงับลมหายใจเข้าหายใจออก ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าทัญญิวินิวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่านและความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่า อธิสลิสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอจิจิตตสิกขา ความเห็น ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

ภิกษุเมื่อคำนึงถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจเข้าหายใจออก เวทนาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ฯลฯ ภิกษุเมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจเข้าหายใจออก ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อุปปัญฐานุสสติ ๘ และสูตรตันตปิฎก ๔ ในการพิจารณาเห็นกายในกาย

ภาณวารจบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขุสํวาท [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญญานิทเทศ

หุติยจตุกกนิทเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๒

[๑๗๒] ภิกษุสำเนียงว่า “เรากำหนดรู้ปีติหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เรากำหนดรู้ปีติหายใจออก” อย่างไร

ปีติ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว ปีติและปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ปีติและปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น ฯลฯ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจเข้า ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจออก ปีติและปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น ปีติและปราโมทย์คือความเบิกบานใจ ความบันเทิง ความสรรชา ความรื่นเริงจิต ความปลื้มจิต ความดีใจ ความพอใจ นี้ชื่อว่าปีติ

ปีตินั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้าหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น ปีตินั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น ปีตินั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจเข้า ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจออก สติย่อมตั้งมั่น ปีตินั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

ค่านิ่งถึง ปีตินันยอมปรากฏ เมื่อรู้ ฯลฯ เมื่อเห็น ฯลฯ เมื่อพิจารณา ฯลฯ เมื่อ
อธิษฐานจิต ฯลฯ เมื่อน้อมใจเชื่อมด้วยสัทธา ฯลฯ เมื่อระคองความเพียร ฯลฯ
เมื่อตั้งสติไว้มั่น ฯลฯ เมื่อตั้งจิตไว้มั่น ฯลฯ เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ฯลฯ เมื่อรู้ยิ่งธรรม
ที่ควรรู้อย่างยิ่ง ฯลฯ เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ฯลฯ เมื่อละธรรมที่ควรละ ฯลฯ
เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ปีตินันยอมปรากฏ
ปีตินันยอมปรากฏอย่างนี้ เวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้รู้ชัดปีติหายใจเข้าหายใจออก
ยอมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาย่อมปรากฏ
ไม่ใช่อสติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นด้วยสตินั้น
ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณา
เห็นเวทนาในเวทนา”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร คือ
พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะ
มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้ปีติระวังลมหายใจเข้าหาย
ใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ
ความเป็นผู้กำหนดรู้ปีติหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลาย
ประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็น
ประโยชน์” (๑)

[๑๗๓] **ภิกษุสำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้สุขหายใจเข้า” สำเนียงกว่า
“เรากำหนดรู้สุขหายใจออก”** อย่างไร

คำว่า **สุข** อธิบายว่า สุขมี ๒ อย่าง คือ

๑. กายิกสุข
๒. เจตสิกสุข

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

กายิกสุข เป็นอย่างไร

คือ ความสำราญทางกาย ความสุขทางกาย ความเสวยสุขที่เป็นความสำราญ ซึ่งเกิดจากกายสัมผัส สุขเวทนาที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากกายสัมผัส นี้เป็น กายิกสุข

เจตสิกสุข เป็นอย่างไร

คือ ความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยสุขที่เป็นความสำราญ ซึ่งเกิดจากเจตสัมผัส สุขเวทนาที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากเจตสัมผัส นี้เป็น เจตสิกสุข

สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจ เข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏ สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ เวทนาด้วยอำนาจ ความเป็นผู้รู้แจ้งสุขหายใจเข้าหายใจออกย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาอย่างปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึก ด้วย ภิกษุพิจารณาเวทนานั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาอย่างไร คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสัลลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้สุขระวังลมหายใจเข้า หายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

ความเป็นผู้กำหนดรู้สุขหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๒)

[๑๗๔] ภิกษุสำเนียงว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจออก” อย่างไร

จิตตสังขาร เป็นอย่างไร

คือ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว เป็นเจตสิก ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจเข้าหายใจออกยาว เป็นเจตสิก ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ฯลฯ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้สุขหายใจเข้า ฯลฯ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้รู้แจ้งสุขหายใจออก เป็นเจตสิก ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิตนี้ชื่อว่า จิตตสังขาร

จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏ จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ เวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ๗๗ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสาลีสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารระว่างลมหายใจเข้าหายใจออก ๗๗ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้าหายใจออก ๗๗ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ๗๗ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๓)

[๑๗๕] **ภิกษุสำเนียงว่า “เราระงับจิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราระงับจิตตสังขารหายใจออก” อย่างไร**

จิตตสังขาร เป็นอย่างไร

คือ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว เป็นเจตสิก ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำจิตตสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงอยู่ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว เป็นเจตสิก ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำจิตตสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงอยู่ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารหายใจ ๗๗ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารหายใจออก เป็นเจตสิก ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำจิตตสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงอยู่ เวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้น ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร ๗๗ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ๗๗ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสัลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ระงับจิตตสังขารระงังลมหายใจเข้าหายใจออก ๗๗ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจเข้าหายใจออก ๗๗ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ๗๗ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อุปปุฏฐานานุสสติ ๘ สุตตันติกวัตถุ ๔ ในการพิจารณาเห็นเวทนา

ภาณวาร จบ

ตติยจตุกกนิทเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๓

[๑๗๖] ภิกษุสำเนียงว่า “เรากำหนดรู้จิตหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เรากำหนดรู้จิตหายใจออก” อย่างไร

จิตนั้น เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาวเป็นจิต จิต คือ มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุอันควรแก่จิตนั้นใด นี้ชื่อว่าจิต วิญญาณด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ๗๗ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจเข้า ๗๗ วิญญาณด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจออกเป็นจิต จิต คือ มโน มานัส หทัย ปิณฑระ มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ มโนวิญญาณธาตุอันควรแก่จิตนั้นใด นี้ชื่อว่าจิต

จิตนั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น จิตนั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

รู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟังชานด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น จิตนั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง จิตนั้นย่อมปรากฏ จิตนั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ วิญญาณด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ จิตย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นจิตในจิต”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสลิวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้จิตระวังลมหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๑)

[๑๗๗] **ภิกษุสำเนียงกว่า “เราทำจิตให้มันเทิงหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราทำจิตให้มันเทิงหายใจออก”** อย่างไร

ความเบิกบานแห่งจิต เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟังชานด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว ความเบิกบานแห่งจิตย่อมเกิดขึ้น ความรื่นเริง ความบันเทิง ความหรรษา ความร่าเริงจิต ความปลื้มจิต ความปีติยินดี ความดีใจใด นี่เป็นความเบิกบานแห่งจิต ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟังชานด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ความเบิกบานแห่งจิตย่อมเกิดขึ้น ความรื่นเริง ความบันเทิง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

ความหรรษา ความร่าเริงจิต ความปลื้มจิต ความปีติยินดี ความดีใจใด ฯลฯ เมื่อรู้
 ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตหายใจเข้า
 ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้
 จิตหายใจออก ความเบิกบานแห่งจิตย่อมเกิดขึ้น ความรื่นเริง ความบันเทิง ความ
 หรรษา ความร่าเริงจิต ความปลื้มจิต ความปีติยินดี ความดีใจใด นี่เป็นความ
 เบิกบานแห่งจิต วิญญานด้วยอำนาจความเป็นผู้ให้จิตเบิกบานหายใจเข้าหายใจ
 ออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ จิตย่อมปรากฏ
 ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นด้วยสตินั้น
 ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณา
 เห็นจิตในจิต”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร ฯลฯ
 พิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา
 เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ทำจิตให้บันเทิงระว่างลมหายใจเข้า
 หายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วย
 อำนาจความเป็นผู้ทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลาย
 ประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบ
 เป็นประโยชน์” (๒)

[๑๗๘] **ภิกษุสำเนียงว่า “เราตั้งจิตไว้หายใจเข้า” สำเนียงว่า
 “เราตั้งจิตไว้หายใจออก”** อย่างไร

สมาธิในทรีย์ เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว เป็น
 สมาธิ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว เป็น
 สมาธิ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจตั้งจิตมั่นหายใจเข้า เป็น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการิญาณนิตเทศ

สมาธิ ความตั้งอยู่ ความตั้งอยู่ดี ความตั้งอยู่เฉพาะ ความไม่กวัดแกว่ง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ความมีจิตไม่กวัดแกว่ง ความสงบ สมาธินทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิใด นี่เป็นสมาธินทรีย์ วิญญาณด้วยอำนาจตั้งจิตมั่นหายใจเข้าเป็นจิต ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ จิตย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นจิตในจิต”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ตั้งจิตไว้ระวังลมหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อบุคคลรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ตั้งมั่นหายใจเข้า ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๓)

[๑๗๙] **ภิกษุสำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตหายใจออก”** อย่างไร

คือ ภิกษุสำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากราคะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากราคะหายใจออก” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากโทสะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากโทสะหายใจออก” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากโมหะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากโมหะหายใจออก” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากมานะ ฯลฯ “เราเปลื้องจิตจากทิฏฐิ” ฯลฯ “เราเปลื้องจิตจากวิจิกิจฉา” ฯลฯ “เราเปลื้องจิตจากถีนมิทธะ” ฯลฯ “เราเปลื้องจิตจากอุทธัจจะ” ฯลฯ “เราเปลื้องจิตจากอหิริกะ (ความไม่ละอาย)” ฯลฯ สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากอนัตตูปปะ (ความไม่เกรงกลัวบาป) หายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตจากอนัตตูปปะหายใจออก” วิญญาณด้วยอำนาจการเปลื้องจิตหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุสutta [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญญานิเทศ

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร ฯลฯ
พิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา
เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้เปลื้องจิตระว่างลมหายใจเข้า
หายใจออก ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความ
เป็นผู้เปลื้องจิตหายใจเข้า ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อุปีฏฐานานุสสติ ๘ สุตตันตักวัด ๔ ในการพิจารณา
เห็นจิตในจิต

ภาวนาร จม

จตุตถจตุกกนิเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๔

[๑๘๐] ภิกษุสำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า”
สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก” อย่างไร

คือ คำว่า **ไม่เที่ยง** อธิบายว่า อะไรไม่เที่ยง คือเบญจขันธ์ไม่เที่ยง ไม่เที่ยง
เพราะมีสภาวะเป็นอย่างไร คือไม่เที่ยงเพราะมีสภาวะเกิดขึ้นและเสื่อมไป

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร
เมื่อเห็นความเสื่อมไป (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไป (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะ ๒๕ ฯลฯ^๑
เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะ ๕๐ นี้

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มในข้อ ๕๐ หน้า ๗๗ ในเล่มนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการญาณนิตเทศ

ภิกษุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในรูปหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในรูปหายใจออก” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในชราและมรณะหายใจออก” ธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้น ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง ระวังลมหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๑)

ภิกษุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก” อย่างไร

คือ ภิกษุเห็นโทษในรูปแล้วเกิดฉันทะในความคลายออกได้ในรูป น้อมใจเชื่อด้วยสัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ในรูปหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ในรูปหายใจออก” ภิกษุเห็นโทษในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการัญญาณิทเทศ

ในจักขุ ฯลฯ เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความคลายออกได้ในชรา และมรณะนุ่มใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี” สำเนียงกว่า “เราพิจารณา เห็นความคลายออกได้ในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความ คลายออกได้ในชราและมรณะหายใจออก” ธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจความเป็นผู้ พิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏ เป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งหมด”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นความคลายออกได้ ระวังลมหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้าหายใจ ออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึง กล่าวไว้ว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๒)

ภิกษุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับหายใจออก” อย่างไร

คือ ภิกษุเห็นโทษในรูปแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งรูป นุ่มใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในรูปหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในรูปหายใจออก” ภิกษุเห็นโทษในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ เห็นโทษ ในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งชราและมรณะ นุ่มใจเชื่อด้วยศรัทธา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะ
หายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจออก”

[๑๘๑] โทษในอวิชขามี เพราะอาการเท่าไร อวิชชาดับ เพราะอาการเท่าไร
คือ โทษในอวิชขามี เพราะอาการ ๕ อย่าง อวิชชาดับ เพราะอาการ ๘ อย่าง
โทษในอวิชขามี เพราะอาการ ๕ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. โทษในอวิชขามี เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
๒. โทษในอวิชขามี เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
๓. โทษในอวิชขามี เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
๔. โทษในอวิชขามี เพราะมีสภาวะเป็นเหตุให้เดือดร้อน
๕. โทษในอวิชขามี เพราะมีสภาวะแปรผัน

โทษในอวิชขามี เพราะอาการ ๕ อย่างนี้

อวิชชาดับ เพราะอาการ ๘ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. อวิชชาดับ เพราะตันเหตุดับ
๒. อวิชชาดับ เพราะสมุทัยดับ
๓. อวิชชาดับ เพราะชาติดับ
๔. อวิชชาดับ เพราะอาหารดับ
๕. อวิชชาดับ เพราะเหตุดับ
๖. อวิชชาดับ เพราะปัจฉัยดับ
๗. อวิชชาดับ เพราะญาณเกิดขึ้น
๘. อวิชชาดับ เพราะนิโรธปรากฏ

อวิชชาดับ เพราะอาการ ๘ อย่างนี้

ภิกษุเห็นโทษในอวิชชา เพราะอาการ ๕ อย่างนี้แล้ว เกิดฉันทะในความดับ
อวิชชา เพราะอาการ ๘ อย่างนี้ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี
สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับแห่งอวิชชาหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เรา
พิจารณาเห็นความดับแห่งอวิชชาหายใจออก”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการัญยานิทเทศ

โทษในสังขารมี	เพราะอาการเท่าไร	สังขารดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในวิญญานมี	เพราะอาการเท่าไร	วิญญานดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในนามรูปมี	เพราะอาการเท่าไร	นามรูปดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในสฬายตนะมี	เพราะอาการเท่าไร	สฬายตนะดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในผัสสะมี	เพราะอาการเท่าไร	ผัสสะดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในเวทนามี	เพราะอาการเท่าไร	เวทนาดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในตัณหามี	เพราะอาการเท่าไร	ตัณหาดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในอุปาทานมี	เพราะอาการเท่าไร	อุปาทานดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในภพมี	เพราะอาการเท่าไร	ภพดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในชาติมี	เพราะอาการเท่าไร	ชาติดับ	เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ
โทษในชราและมรณะมี	เพราะอาการเท่าไร	ชราและมรณะดับ	เพราะอาการเท่าไร

คือ โทษในชราและมรณะมี เพราะอาการ ๕ อย่าง ชราและมรณะดับ เพราะอาการ

๘ อย่าง

โทษในชราและมรณะมี เพราะอาการ ๕ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. โทษในชราและมรณะมี เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
๒. ฯลฯ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
๓. ฯลฯ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
๔. ฯลฯ เพราะมีสภาวะเป็นเหตุให้เดือดร้อน
๕. โทษในชราและมรณะมี เพราะมีสภาวะแปรผัน

โทษในชราและมรณะมี เพราะอาการ ๕ อย่างนี้

ชราและมรณะดับ เพราะอาการ ๘ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. ชราและมรณะดับ เพราะดับเหตุดับ
๒. ฯลฯ เพราะสมุทัยดับ
๓. ฯลฯ เพราะชาติดับ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกา ๕. สโตการัญญานิทเทศ

๔. ขราและมรณะดับ	เพราะภพดับ
๕. ๗๗	เพราะเหตุดับ
๖. ๗๗	เพราะปัจฉัยดับ
๗. ๗๗	เพราะญาณเกิดขึ้น
๘. ขราและมรณะดับ	เพราะนิโรธปรากฏ

ขราและมรณะดับ เพราะอาการ ๘ อย่างนี้

ภิกษุเห็นโทษในขราและมรณะ เพราะอาการ ๕ อย่างนี้แล้ว เกิดฉันทะ ในความดับแห่งขราและมรณะ เพราะอาการ ๘ อย่างนี้ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า "เราพิจารณาเห็นความดับในขราและมรณะหายใจเข้า" สำเนียงกว่า "เราพิจารณาเห็นความดับในขราและมรณะหายใจออก" ธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติ ปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นด้วยสตินั้น ด้วย ญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็น ธรรมในธรรมทั้งหลาย"

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร ๗๗ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ๗๗ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสลิวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับระว่างมหายใจ เข้าหายใจออก ๗๗ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับหายใจเข้าหายใจออก ๗๗ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ๗๗ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์" (๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อาณาปานัสสติกถา ๕. สโตการัญญานินทเทส

[๑๘๒] ภิขุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก” อย่างไร

คำว่า ความสละคืน อธิบายว่า ความสละคืนมี ๒ อย่าง คือ

๑. ความสละคืนด้วยการบริจาด
๒. ความสละคืนด้วยความแล่นไป

จิตสละรูป เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสละคืนด้วยการบริจาด จิตแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งรูป เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสละคืนด้วยความแล่นไป ภิขุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในรูปหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในรูปหายใจออก” จิตสละเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ จิตสละชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสละคืนด้วยการบริจาด จิตแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสละคืนด้วยความแล่นไป ภิขุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในชราและมรณะหายใจออก” ธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วยเป็นตัวระลึกด้วย ภิขุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาญาณคือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิขุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง ฯลฯ สละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ ฯลฯ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๕. สโตการิญาณนิตเทศ

ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนระว่าง
ลมหายใจเข้าหายใจออก ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า
ทิฏฐิวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่านและความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่า
อธิศีลสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา ความเห็น ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

ภิกษุเมื่อค้ำถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ ชื่อว่าศึกษา ฯลฯ เมื่อทำให้
แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน
ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้าหายใจออก เวทนา
ย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิต
เป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืน
หายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจรและรู้แจ้ง
ธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ ให้พละทั้งหลายประชุมลง ... ให้โพชฌงค์
ทั้งหลายประชุมลง ... ให้มรรคประชุมลง ... ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร
และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์

คำว่า **ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ภิกษุให้อินทรีย์ทั้งหลาย
ประชุมลงอย่างไร

คือ ภิกษุให้สัทธินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฯลฯ เพราะเหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อุปีฏฐานานุสสติ ๘ สุตตันติกวัตถุ ๔ ในการพิจารณา
เห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย ญาณในการทำสติ ๓๒ ประการเหล่านี้

สโตการิญาณนิตเทศที่ ๕ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๖. ญาณราสีจกกนิทเทส

๖. ญาณราสีจกกนิทเทส

แสดงหมวด ๖ แห่งกองญาณ

[๑๘๓] ญาณด้วยอำนาจแห่งสมาธิ ๒๔ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งลมหายใจเข้ายาว เป็นสมาธิ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งลมหายใจ ออกยาว เป็นสมาธิ ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่ง ความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจเข้าหายใจออก เป็นสมาธิ ฯลฯ ญาณด้วยอำนาจแห่ง สมาธิ ๒๔ นี้ (๑)

ญาณด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา ๗๒ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความ ไม่เที่ยง

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความ เป็นทุกข์

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความเป็นอนัตตา

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจออกยาว โดยความไม่เที่ยง

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจออกยาว โดยความเป็นทุกข์

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจออกยาว โดยความเป็นอนัตตา ฯลฯ

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจเข้า โดยความไม่เที่ยง

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจออก โดยความไม่เที่ยง

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจออก โดยความเป็นทุกข์

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจออก โดยความเป็นอนัตตา

ญาณด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา ๗๒ นี้ (๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๖. ญาณราสีจกฺกนิตฺเตส

นิพพิทาญาณ ๘ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้ารู้เห็นตามความเป็นจริง
๒. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออกรู้เห็นตามความเป็นจริง
๓. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้ารู้เห็นตามความเป็นจริง
๔. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออกรู้เห็นตามความเป็นจริง
๕. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้ารู้เห็นตามความเป็นจริง
๖. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออกรู้เห็นตามความเป็นจริง
๗. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความสลະคืนหายใจเข้ารู้เห็นตามความเป็นจริง
๘. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความสลະคืนหายใจออกรู้เห็นตามความเป็นจริง

นิพพิทาญาณ ๘ ประการนี้ (๓)

นิพพิทานุโลมญาณ ๘ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ
  ๒. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ
- ฯลฯ
๗. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความสลະคืนหายใจเข้า ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๓. อานาปานัสสติกา ๖. ญาณราสีจกนิตเทศ

๘. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้

พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ

นิพพิทานุโลมญาณ ๘ ประการนี้ (๔)

นิพพิทาปฏิบัติสัสทธิญาณ ๘ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ปัญญาที่พิจารณาแล้วดำรงมั่นอยู่ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่

เที่ยงหายใจเข้า ชื่อว่านิพพิทาปฏิบัติสัสทธิญาณ

๒. ปัญญาที่พิจารณาแล้วดำรงมั่นอยู่ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่

เที่ยงหายใจออก ชื่อว่านิพพิทาปฏิบัติสัสทธิญาณ

ฯลฯ

นิพพิทาปฏิบัติสัสทธิญาณ ๘ ประการนี้ (๕)

ญาณในวิมุตติ ๒๑ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ด้วยโสดาปัตติมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดสักกาย-
ทิฏฐิ ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดวิจิกิจฉา ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น
เพราะละ ตัดขาดสีลัพพตปรามาส ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาด
ทิฏฐานุสัย ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดวิจิกิจฉานุสัย

ด้วยสกทาคามีมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดกามราค-
สังโยชนอย่างหยาบ ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดปฏิขังสังโยชน
อย่างหยาบ ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดกามราคานุสัยอย่างหยาบ
ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดปฏิฆานุสัยอย่างหยาบ

ด้วยอนาคามีมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดกามราค-
สังโยชนอย่างละเอียด ... ปฏิขังสังโยชนอย่างละเอียด ... กามราคานุสัยอย่างละเอียด
... ปฏิฆานุสัยอย่างละเอียด

ด้วยอรหัตตมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดรูปราคะ ...
อรุปราคะ ... มานะ ... อุทัจจะ ... อวิชชา ... มานานุสัย ... ภวราคานุสัย... อวิชชานุสัย

ญาณในวิมุตติสุข ๒๑ ประการนี้แล เมื่อบุคคลเจริญสมาธิที่ประกอบด้วย
อานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ ญาณเกินกว่า ๒๐๐ นี้ย่อมเกิดขึ้น (๖)

อานาปานัสสติกา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกถา ๑. ปฐมสุตตันตนิทเทศ

๔. อินทริยกถา

ว่าด้วยอินทริย

๑. ปฐมสุตตันตนิทเทศ

แสดงสูตรที่ ๑

[๑๘๔] ข้าพเจ้า (พระอานนท์) ได้สดับมาอย่างนี้
สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก-
เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมา
ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาค
จึงได้ตรัสเรื่องนีวว่า

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทอินทริย (อินทริยคือศรัทธา)
๒. วิริยอินทริย (อินทริยคือวิริยะ)
๓. สตินอินทริย (อินทริยคือสติ)
๔. สมာธิอินทริย (อินทริยคือสมาธิ)
๕. ปัญญาอินทริย (อินทริยคือปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ ประการนี้แล

[๑๘๕] อินทริย ๕ ประการนี้ ย่อมหมดจดด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทริย ๕ ประการนี้ ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๑๕ อย่าง ได้แก่

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีศรัทธา (และ)
พิจารณาพระสูตรที่เป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใส สัทอินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ
๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีความเพียร
(และ) พิจารณาสัมมปปธาน วิริยอินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๑. ปฐมสุตตันตนิทเทส

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีสติหลงลืม สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น (และ) พิจารณาสติปัญญา สตินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น (และ) พิจารณาภาวนาวิโมกข์ สมาธินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคลผู้มีปัญญาทราวม สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคลผู้มีปัญญาดี (และ) พิจารณาญาณจรยาอันลึกซึ้ง ปัญญินทริยย่อมหมดจดด้วยอาการ ๓ อย่างนี้

เมื่อบุคคลเว้นบุคคล ๕ จำพวก สมาคม คบหา นั่งใกล้บุคคล ๕ จำพวก (และ) พิจารณาจำนวนพระสูตร ๕ ประการดังกล่าวมานี้ อินทริย ๕ ประการนี้ย่อมหมดจดด้วยอาการ ๑๕ อย่างนี้

อินทริย ๕ อันบุคคลย่อมนเจริญ ด้วยอาการเท่าไร **การเจริญอินทริย ๕** มีได้ด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทริย ๕ อันบุคคลย่อมนเจริญด้วยอาการ ๑๐ อย่าง การเจริญอินทริย ๕ มีได้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง บุคคลเมื่อละความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าเจริญสัทธินทริย เมื่อเจริญสัทธินทริย ชื่อว่าละความไม่มีศรัทธา เมื่อละความเกียจคร้าน ชื่อว่าเจริญวิริยินทริย เมื่อเจริญวิริยินทริย ชื่อว่าละความเกียจคร้าน เมื่อละความประมาท ชื่อว่าเจริญสตินทริย เมื่อเจริญสตินทริย ชื่อว่าละความประมาท เมื่อละอุทธัจจะ ชื่อว่าเจริญสมาธินทริย เมื่อเจริญสมาธินทริย ชื่อว่าละอุทธัจจะ เมื่อละอวิชชา ชื่อว่าเจริญปัญญาณทริย เมื่อเจริญปัญญาณทริย ชื่อว่าละอวิชชา อินทริย ๕ อันบุคคลย่อมนเจริญด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้ การเจริญอินทริย ๕ มีได้ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

อินทริย ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ด้วยอาการเท่าไร

คือ อินทริย ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอาการ ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑. สัทธินทริยเป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละ

ความไม่มีศรัทธาดีแล้ว

๒. ความไม่มีศรัทธาเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญ

สัทธินทริยดีแล้ว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

๓. วิริยอินทริย์เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละความ
เกียจคร้านดีแล้ว
๔. ความเกียจคร้านเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญ
วิริยอินทริย์ดีแล้ว
๕. สตินทริย์เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละความ
ประมาทดีแล้ว
๖. ความประมาทเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญ
สตินทริย์ดีแล้ว
๗. สมาธินทริย์เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละ
อุทัจจะดีแล้ว
๘. อุทัจจะเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญ
สมาธินทริย์ดีแล้ว
๙. ปัญญินทริย์เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว เพราะละ ละ
อวิชชาดีแล้ว
๑๐. อวิชชาเป็นอันบุคคลละแล้ว ละดีแล้ว เพราะเจริญ เจริญ
ปัญญินทริย์ดีแล้ว

อินทริย์ ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้
[๑๘๖] อินทริย์ ๕ อันบุคคลย่อมเจริญด้วยอาการเท่าไร อินทริย์ ๕ เป็น
อันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระงับแล้ว และระงับดีแล้ว ด้วยอาการเท่าไร
คือ อินทริย์ ๕ อันบุคคลย่อมเจริญด้วยอาการ ๔ อย่าง อินทริย์ ๕ เป็นอัน
บุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระงับแล้ว และระงับดีแล้ว ด้วยอาการ ๔ อย่าง
อินทริย์ ๕ อันบุคคลย่อมเจริญในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค
อินทริย์ ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระงับแล้ว และระงับดีแล้ว
ในขณะแห่งโสดาปัตติผล อินทริย์ ๕ อันบุคคลย่อมเจริญ ในขณะแห่งสกทาคามีมรรค
อินทริย์ ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระงับแล้ว และระงับดีแล้ว
ในขณะแห่งสกทาคามีผล อินทริย์ ๕ อันบุคคลย่อมเจริญในขณะแห่งอนาคามีมรรค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๑. ปฐมสุตตันตนิทเทศ

อินทริย์ ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว
 ในขณะแห่งอนาคตามิผล อินทริย์ ๕ อันบุคคลย่อมเจริญในขณะแห่งอรหัตตมรรค
 อินทริย์ ๕ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว ระวังดีแล้วในขณะ
 แห่งอรหัตตผล

มัคควิสุทธิ ๔ ผลวิสุทธิ ๔ สมุจเฉทวิสุทธิ ๔ ปฏิปัสสัทธิวิสุทธิ ๔ ด้วย
 ประการดังนี้ อินทริย์ ๕ อันบุคคลย่อมเจริญด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ อินทริย์ ๕
 เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้

**บุคคลก็จำพวก ชื่อว่ากำลังเจริญอินทริย์ บุคคลก็จำพวก ชื่อว่าเจริญ
 อินทริย์แล้ว**

คือ บุคคล ๘ จำพวกชื่อว่ากำลังเจริญอินทริย์ บุคคล ๓ จำพวกชื่อว่า
 เจริญอินทริย์แล้ว

บุคคล ๘ จำพวกไหน ชื่อว่ากำลังเจริญอินทริย์

คือ พระเสขบุคคล ๗ กัลยาณปุถุชน ๑ บุคคล ๘ จำพวกนี้ชื่อว่ากำลัง
 เจริญอินทริย์

บุคคล ๓ จำพวกไหน ชื่อว่าเจริญอินทริย์แล้ว คือ

๑. พระขีณาสพสาวกของพระตถาคต ชื่อว่าเจริญอินทริย์แล้ว เพราะ
 รู้ด้วยอำนาจความเป็นผู้เจริญอินทริย์แล้ว
๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่าเจริญอินทริย์แล้ว เพราะมีสภาวะตรัสรู้เอง
๓. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าเจริญอินทริย์แล้ว
 เพราะมีสภาวะมีพระคุณหาประมาณมิได้

บุคคล ๓ จำพวกนี้ ชื่อว่าเจริญอินทริย์แล้ว

เพราะฉะนั้น บุคคล ๘ จำพวกนี้ ชื่อว่ากำลังเจริญอินทริย์ บุคคล ๓ จำพวกนี้
 ชื่อว่าเจริญอินทริย์แล้ว

สุตตันตนิทเทศที่ ๑ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

แสดงสูตรที่ ๒

[๑๘๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทอินทริย (อินทริยคือศรัทธา)

๒. วิริยอินทริย (อินทริยคือวิริยะ)

๓. สตินอินทริย (อินทริยคือสติ)

๔. สมาธิอินทริย (อินทริยคือสมาธิ)

๕. ปัญญาอินทริย (อินทริยคือปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ แห่งอินทริย ๕ นี้และเครื่องสลัดออกจากอินทริย ๕ นี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น หาได้รับยกย่องว่า เป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือได้รับยกย่องว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ไม่ และท่านเหล่านั้นหาได้ทำให้แจ้งสามัญญผล^๑และพรหมัญญผล^๒ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันไม่

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ แห่งอินทริย ๕ นี้ และเครื่องสลัดออกจากอินทริย ๕ นี้ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมได้รับยกย่องว่า เป็นสมณะในหมู่สมณะ ได้รับยกย่องว่า เป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้นย่อมทำให้แจ้งสามัญญผลและพรหมัญญผล ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

เชิงอรรถ :

^๑ สามัญญผล หมายถึงประโยชน์ของความเป็นสมณะ อีกอย่างหนึ่งหมายถึงผลเบื้องต้น ๓ ประการ (ข.ป.อ. ๒/๑๘๗/๑๕๕)

^๒ พรหมัญญผล หมายถึงประโยชน์ของความเป็นพราหมณ์ อีกอย่างหนึ่งหมายถึงอรหัตตผล (ข.ป.อ. ๒/๑๘๗/๑๕๕)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๒๙๔ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

[๑๘๘] **อินทริย์ ๕ มีเหตุเกิด ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้ชัดเหตุเกิดแห่ง
อินทริย์ ๕ ด้วยอาการเท่าไร**

**อินทริย์ ๕ มีความดับ ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้ชัดความดับแห่งอินทริย์ ๕
ด้วยอาการเท่าไร**

**อินทริย์ ๕ มีคุณ ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทริย์ ๕ ด้วย
อาการเท่าไร**

**อินทริย์ ๕ มีโทษ ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้ชัดโทษแห่งอินทริย์ ๕ ด้วย
อาการเท่าไร**

**อินทริย์ ๕ มีเครื่องสลัดออก ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้ชัดเครื่องสลัด
ออกจากอินทริย์ ๕ ด้วยอาการเท่าไร**

คือ อินทริย์ ๕ มีเหตุเกิดด้วยอาการ ๔๐ อย่าง บุคคลรู้ชัดเหตุเกิดแห่ง
อินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่าง

อินทริย์ ๕ มีความดับด้วยอาการ ๔๐ อย่าง บุคคลรู้ชัดความดับแห่ง
อินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่าง

อินทริย์ ๕ มีคุณด้วยอาการ ๒๕ อย่าง บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทริย์ ๕ ด้วย
อาการ ๒๕ อย่าง

อินทริย์ ๕ มีโทษด้วยอาการ ๒๕ อย่าง บุคคลรู้ชัดโทษแห่งอินทริย์ ๕ ด้วย
อาการ ๒๕ อย่าง

อินทริย์ ๕ มีเครื่องสลัดออกด้วยอาการ ๑๘๐ อย่าง บุคคลรู้ชัดเครื่องสลัดออก
จากอินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๑๘๐ อย่าง

**อินทริย์ ๕ มีเหตุเกิดด้วยอาการ ๔๐ อะไรบ้าง บุคคลรู้ชัดเหตุเกิดแห่ง
อินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่าง อะไรบ้าง คือ**

๑. เหตุเกิดแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความน้อมใจเชื่อ เป็นเหตุ
เกิดแห่งสัทธินทริย์

๒. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นเหตุเกิดแห่ง
สัทธินทริย์

๓. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นเหตุเกิดแห่งสัทธินทริย์

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสูตรตันตนิทเทศ

๔. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียว^๑ด้วยอำนาจสัททริย เป็นเหตุเกิดแห่งสัททริย
๕. เหตุเกิดแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่การระคองไว้ เป็นเหตุเกิดแห่งวิริยทริย
๖. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจการระคองไว้ เป็นเหตุเกิดแห่งวิริยทริย
๗. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจการระคองไว้ เป็นเหตุเกิดแห่งวิริยทริย
๘. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจวิริยทริย เป็นเหตุเกิดแห่งวิริยทริย
๙. เหตุเกิดแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความตั้งมั่น เป็นเหตุเกิดแห่งสติทริย
๑๐. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นเหตุเกิดแห่งสติทริย
๑๑. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นเหตุเกิดแห่งสติทริย
๑๒. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสติทริย เป็นเหตุเกิดแห่งสติทริย
๑๓. เหตุเกิดแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย
๑๔. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย
๑๕. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย
๑๖. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสมาธิทริย เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธิทริย
๑๗. เหตุเกิดแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความเห็น เป็นเหตุเกิดแห่งปัญญาทริย
๑๘. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความเห็น เป็นเหตุเกิดแห่งปัญญาทริย

เชิงอรรถ :

^๑ สภาวะเดียว หมายถึงอารมณ์เดียว (ข.ป.อ. ๒/๑๘๘/๑๕๖)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยภคา ๒. ทุตติยสูตรตันตนิทเทส

๑๙. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความเห็น เป็นเหตุเกิดแห่ง
ปัญญินทรีย์
๒๐. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจปัญญินทรีย์ เป็นเหตุเกิด
แห่งปัญญินทรีย์
๒๑. เหตุเกิดแห่งความค้ำถึงเพื่อประโยชน์แก่ความน้อมใจเชื่อ เป็น
เหตุเกิดแห่งสัทธินทรีย์
๒๒. เหตุเกิดแห่งความค้ำถึงเพื่อประโยชน์แก่การระคองไว้ เป็น
เหตุเกิดแห่งวิริยินทรีย์
๒๓. เหตุเกิดแห่งความค้ำถึงเพื่อประโยชน์แก่ความตั้งมั่น เป็นเหตุเกิด
แห่งสตินทรีย์
๒๔. เหตุเกิดแห่งความค้ำถึงเพื่อประโยชน์แก่ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุ
เกิดแห่งสมาธินทรีย์
๒๕. เหตุเกิดแห่งความค้ำถึงเพื่อประโยชน์แก่ความเห็น เป็นเหตุเกิด
แห่งปัญญินทรีย์
๒๖. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นเหตุเกิดแห่งสัทธินทรีย์
๒๗. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจการระคองไว้ เป็นเหตุเกิดแห่งวิริยินทรีย์
๒๘. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นเหตุเกิดแห่งสตินทรีย์
๒๙. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธินทรีย์
๓๐. เหตุเกิดแห่งฉันทะด้วยอำนาจความเห็น เป็นเหตุเกิดแห่งปัญญินทรีย์
๓๑. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นเหตุเกิดแห่งสัทธินทรีย์
๓๒. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจการระคองไว้ เป็นเหตุเกิดแห่งวิริยินทรีย์
๓๓. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นเหตุเกิดแห่งสตินทรีย์
๓๔. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นเหตุเกิดแห่งสมาธินทรีย์
๓๕. เหตุเกิดแห่งมนสิการด้วยอำนาจความเห็น เป็นเหตุเกิดแห่งปัญญินทรีย์
๓๖. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ เป็นเหตุเกิดแห่งสัทธินทรีย์
๓๗. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจวิริยินทรีย์ เป็นเหตุเกิดแห่งวิริยินทรีย์
๓๘. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสตินทรีย์ เป็นเหตุเกิดแห่ง
สตินทรีย์
๓๙. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสมาธินทรีย์ เป็นเหตุเกิด
แห่งสมาธินทรีย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

๔๐. ความปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจปัญญาอินทริย์ เป็นเหตุเกิด
แห่งปัญญาอินทริย์

อินทริย์ ๕ มีเหตุเกิดด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดเหตุเกิดแห่ง
อินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้

**อินทริย์ ๕ มีความดับ ด้วยอาการ ๔๐ อย่าง ะไรบ้าง บุคคลรู้ชัดความดับ
แห่งอินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่าง ะไรบ้าง คือ**

๑. ความดับแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความน้อมใจเชื่อ เป็น
ความดับแห่งสัทธินทริย์
๒. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นความดับแห่ง
สัทธินทริย์
๓. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นความดับแห่ง
สัทธินทริย์
๔. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสัทธินทริย์ เป็นความดับ
แห่งสัทธินทริย์
๕. ความดับแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่การระคองไว้ เป็น
ความดับแห่งวิริยอินทริย์
๖. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจการระคองไว้ เป็นความดับแห่ง
วิริยอินทริย์
๗. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจการระคองไว้ เป็นความดับแห่ง
วิริยอินทริย์
๘. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจวิริยอินทริย์ เป็นความ
ดับแห่งวิริยอินทริย์
๙. ความดับแห่งความคำนึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความตั้งมั่น เป็นความ
ดับแห่งสติอินทริย์
๑๐. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นความดับแห่งสติอินทริย์
๑๑. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นความดับแห่ง
สติอินทริย์
๑๒. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสติอินทริย์ เป็นความดับ
แห่งสติอินทริย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

๑๓. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็น
ความดับแห่งสมาธิทริย
๑๔. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นความดับแห่ง
สมาธิทริย
๑๕. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นความดับแห่ง
สมาธิทริย
๑๖. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสมาธิทริย เป็นความดับ
แห่งสมาธิทริย
๑๗. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความเห็น เป็นความดับ
แห่งปัญญินทริย
๑๘. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความเห็น เป็นความดับแห่งปัญญินทริย
๑๙. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความเห็น เป็นความดับแห่งปัญญินทริย
๒๐. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจปัญญินทริย เป็นความ
ดับแห่งปัญญินทริย
๒๑. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความน้อมใจเชื่อ เป็น
ความดับแห่งสัทธินทริย
๒๒. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่การระคองไว้ เป็นความ
ดับแห่งวิริยินทริย
๒๓. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความตั้งมั่น เป็นความ
ดับแห่งสติทริย
๒๔. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความไม่ฟุ้งซ่าน เป็น
ความดับแห่งสมาธิทริย
๒๕. ความดับแห่งความค้ำึงถึงเพื่อประโยชน์แก่ความเห็น เป็นความ
ดับแห่งปัญญินทริย
๒๖. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นความดับแห่ง
สัทธินทริย
๒๗. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจการระคองไว้ เป็นความดับแห่ง
วิริยินทริย
๒๘. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นความดับแห่ง
สติทริย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

๒๙. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นความดับแห่งสมาธิทริย
๓๐. ความดับแห่งฉันทะด้วยอำนาจความเห็น เป็นความดับแห่งปัญญินทริย
๓๑. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความน้อมใจเชื่อ เป็นความดับแห่งสัทธินทริย
๓๒. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจการประคองไว้ เป็นความดับแห่งวิริยินทริย
๓๓. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความตั้งมั่น เป็นความดับแห่งสติทริย
๓๔. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นความดับแห่งสมาธิทริย
๓๕. ความดับแห่งมนสิการด้วยอำนาจความเห็น เป็นความดับแห่งปัญญินทริย
๓๖. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสัทธินทริย เป็นความดับแห่งสัทธินทริย
๓๗. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจวิริยินทริย เป็นความดับแห่งวิริยินทริย
๓๘. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสติทริย เป็นความดับแห่งสติทริย
๓๙. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจสมาธิทริย เป็นความดับแห่งสมาธิทริย
๔๐. ความไม่ปรากฏเป็นสภาวะเดียวด้วยอำนาจปัญญินทริย เป็นความดับแห่งปัญญินทริย

อินทริย ๕ มีความดับด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดความดับแห่งอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

ก. อัสนาหนิทเทส

แสดงคุณ (แห่งอินทริย์ ๕)

[๑๘๙] อินทริย์ ๕ มีคุณ ด้วยอาการ ๒๕ อย่าง ะไรบ้าง บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๕ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. ความไม่ปรากฏแห่งความไม่มีศรัทธา เป็นคุณแห่งสัทอินทริย์
๒. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อน เพราะความไม่มีศรัทธา เป็นคุณแห่งสัทอินทริย์
๓. ความแก้แค้นแห่งความประพตติด้วยความน้อมใจเชื่อ เป็นคุณแห่งสัทอินทริย์
๔. ความสงบ^๑และการบรรลุสุขวิหารธรรม^๒ เป็นคุณแห่งสัทอินทริย์
๕. สุขโสมนัสที่อาศัยสัทอินทริย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งสัทอินทริย์
๖. ความไม่ปรากฏแห่งความเกียจคร้าน เป็นคุณแห่งวิริยอินทริย์
๗. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อน เพราะความไม่เกียจคร้าน เป็นคุณแห่งวิริยอินทริย์
๘. ความแก้แค้นแห่งความประพตติด้วยการประคองไว้ เป็นคุณแห่งวิริยอินทริย์
๙. ความสงบและการบรรลุสุขวิหารธรรม เป็นคุณแห่งวิริยอินทริย์
๑๐. สุขโสมนัสที่อาศัยวิริยอินทริย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งวิริยอินทริย์
๑๑. ความไม่ปรากฏแห่งความประมาท เป็นคุณแห่งสติอินทริย์
๑๒. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะเหตุแห่งความประมาท เป็นคุณแห่งสติอินทริย์
๑๓. ความแก้แค้นแห่งความประพตติด้วยความตั้งมั่น เป็นคุณแห่งสติอินทริย์
๑๔. ความสงบและการบรรลุสุขวิหารธรรม เป็นคุณแห่งสติอินทริย์

เชิงอรรถ :

^๑ ความสงบ หมายถึงสมณะ (ขุ.ป.อ. ๒/๑๘๙/๑๕๗)

^๒ สุขวิหารธรรม หมายถึงวิปัสสนา (ขุ.ป.อ. ๒/๑๘๙/๑๕๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

๑๕. สุขโสมนัสที่อาศัยสติอินทริย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งสติอินทริย์
๑๖. ความไม่ปรากฏแห่งอุทถัจจะ เป็นคุณแห่งสมาธิอินทริย์
๑๗. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอุทถัจจะ เป็นคุณแห่งสมาธิอินทริย์
๑๘. ความแก้แกล้วกล้าแห่งความประพุดิตด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน เป็นคุณแห่งสมาธิอินทริย์
๑๙. ความสงบและการบรรลุสุขวิหารธรรม เป็นคุณแห่งสมาธิอินทริย์
๒๐. สุขโสมนัสที่อาศัยสมาธิอินทริย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งสมาธิอินทริย์
๒๑. ความไม่ปรากฏแห่งอวิชา เป็นคุณแห่งปัญญาอินทริย์
๒๒. ความไม่ปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอวิชา เป็นคุณแห่งปัญญาอินทริย์
๒๓. ความแก้แกล้วกล้าแห่งความประพุดิตด้วยความเห็น เป็นคุณแห่งปัญญาอินทริย์
๒๔. ความสงบและการบรรลุสุขวิหารธรรม เป็นคุณแห่งปัญญาอินทริย์
๒๕. สุขโสมนัสที่อาศัยปัญญาอินทริย์เกิดขึ้น เป็นคุณแห่งปัญญาอินทริย์

อินทริย์ ๕ มีคุณด้วยอาการ ๒๕ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดคุณแห่งอินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๕ อย่างนี้

ข. อาที่นวนินทเทส

แสดงโทษ (แห่งอินทริย์ ๕)

[๑๙๐] อินทริย์ ๕ มีโทษ เพราะอาการ ๒๕ อย่าง เป็นอย่างไร บุคคล
รู้ชัดโทษแห่งอินทริย์ ๕ เพราะอาการ ๒๕ อย่าง เป็นอย่างไร คือ

๑. ความปรากฏแห่งความไม่มีศรัทธา เป็นโทษแห่งสัทธินทริย์
๒. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะความไม่มีศรัทธา เป็นโทษ
แห่งสัทธินทริย์
๓. สัทธินทริย์มีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
๔. สัทธินทริย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
๕. สัทธินทริย์มีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
๖. ความปรากฏแห่งความเกียจคร้าน เป็นโทษแห่งวิริยอินทริย์
๗. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะความเกียจคร้าน เป็นโทษ
แห่งวิริยอินทริย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

๘. วิริยอินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๙. วิริยอินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๑๐. วิริยอินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
 ๑๑. ความปรากฏแห่งความประมาท เป็นโทษแห่งสตินทริย
 ๑๒. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะความประมาท เป็นโทษแห่ง
 สตินทริย
 ๑๓. สตินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๑๔. สตินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๑๕. สตินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
 ๑๖. ความปรากฏแห่งอุทัจจะ เป็นโทษแห่งสมาธินทริย
 ๑๗. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอุทัจจะ เป็นโทษแห่ง
 สมาธินทริย
 ๑๘. สมาธินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๑๙. สมาธินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๒๐. สมาธินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
 ๒๑. ความปรากฏแห่งอวิชชา เป็นโทษแห่งปัญญินทริย
 ๒๒. ความปรากฏแห่งความเร่าร้อนเพราะอวิชชา เป็นโทษแห่งปัญญินทริย
 ๒๓. ปัญญินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
 ๒๔. ปัญญินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
 ๒๕. ปัญญินทริยมีโทษ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา

อินทริย ๕ มีโทษ เพราะอาการ ๒๕ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดโทษแห่งอินทริย ๕
 เพราะอาการ ๒๕ อย่างนี้

ค. นิสสรณนิทเทส

แสดงเครื่องสลัดออก (จากอินทริย ๕)

[๑๙๑] อินทริย ๕ มีเครื่องสลัดออกด้วยอาการ ๑๘๐ อย่าง เป็นอย่างไร
 บุคคลรู้ชัดเครื่องสลัดออกจากอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๑๘๐ อย่าง เป็นอย่างไร คือ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๒. ทุตติยสูตรตันตนิทเทศ

เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ สัทอินทริยจึง

๑. สลัดออกจากความไม่มีศรัทธา
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะความไม่มีศรัทธา
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามความไม่มีศรัทธาและจากชั้นธ
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากสัทอินทริยซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้สัทอินทริยที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะประคองไว้ วิริยอินทริยจึง

๑. สลัดออกจากความเกียจคร้าน
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะความเกียจคร้าน
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามความเกียจคร้านและจากชั้นธ
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากวิริยอินทริยซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้วิริยอินทริยที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะตั้งมั่น สตินทริยจึง

๑. สลัดออกจากความประมาท
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะความประมาท
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามความประมาทและจากชั้นธ
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากสตินทริยซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้สตินทริยที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน สมาธินทริยจึง

๑. สลัดออกจากอุทัจจะ
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะอุทัจจะ
๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามอุทัจจะนั้นและจากชั้นธ
๔. สลัดออกจากสรรพนิमितภายนอก
๕. สลัดออกจากสมาธินทริยซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้สมาธินทริยที่ประณีตกว่านั้น

เพราะมีสภาวะเห็น ปัญญินทริยจึง

๑. สลัดออกจากอวิชชา
๒. สลัดออกจากความเร่าร้อนเพราะอวิชชา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

๓. สลัดออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามอริชชาและจากชั้น

๔. สลัดออกจากสรรพนิมิตภายนอก

๕. สลัดออกจากปัญญาอินทริยซึ่งมีอยู่ก่อนแต่การได้ปัญญาอินทริยที่ประณีตกว่านั้น

[๑๙๒] ด้วยอำนาจแห่งปฐมฌาน อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕

ในส่วนเบื้องต้น

ด้วยอำนาจแห่งทุตติยฌาน อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕ ในปฐมฌาน

ด้วยอำนาจแห่งตุตติยฌาน อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕ ในทุตติยฌาน

ด้วยอำนาจแห่งจตุตถฌาน อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕ ในตุตติยฌาน

ด้วยอำนาจแห่งอากาสนัญญาตนสมาบัติ อินทริย ๕ จึงสลัดออกจาก

อินทริย ๕ ในจตุตถฌาน

ด้วยอำนาจแห่งวิญญาณัญญาตนสมาบัติ อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย

๕ ในอากาสนัญญาตนสมาบัติ

ด้วยอำนาจแห่งอากิญจัญญาตนสมาบัติ อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย

๕ ในวิญญาณัญญาตนสมาบัติ

ด้วยอำนาจแห่งเนวส์ญญานาสัญญาตนสมาบัติ อินทริย ๕ จึงสลัดออกจาก

อินทริย ๕ ในอากิญจัญญาตนสมาบัติ

ด้วยอำนาจแห่งอนิจจานุปัสสนา อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕

ในเนวส์ญญานาสัญญาตนสมาบัติ (๘)

ด้วยอำนาจแห่งทุกขานุปัสสนา อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕ ใน

อนิจจานุปัสสนา

ด้วยอำนาจแห่งอนัตตานุปัสสนา อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕

ในทุกขานุปัสสนา

ด้วยอำนาจแห่งนิพพิทานุปัสสนา อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕

ในอนัตตานุปัสสนา

ด้วยอำนาจแห่งวิราคานุปัสสนา อินทริย ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย ๕

ในนิพพิทานุปัสสนา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกถา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

ด้วยอำนาจแห่งนิโรธานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในวิราคานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งปฏินิสสังคคานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในนิโรธานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งขยานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในปฏินิสสังคคานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งวยานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕ ใน
 ขยานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งวิปริณามานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในวยานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งอนิมิตตานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในวิปริณามานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งอัปปณิหิตตานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในอนิมิตตานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งสุญญตานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในอัปปณิหิตตานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งอธิปัญญาธัมมวิปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในสุญญตานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งยถาภูตญาณทัสสนะ อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในอธิปัญญาธัมมวิปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งอาทีนวานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในยถาภูตญาณทัสสนะ

ด้วยอำนาจแห่งปฏิสังขานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในอาทีนวานุปัตสสนา

ด้วยอำนาจแห่งวิวัฏฏนานุปัตสสนา อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
 ในปฏิสังขานุปัตสสนา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

ด้วยอำนาจแห่งโสดาปัตติมรรค อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในวิวิฏฐานานุปัสสนา (๑๘-๒๖)

ด้วยอำนาจแห่งโสดาปัตติผลสมาบัติ อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในโสดาปัตติมรรค

ด้วยอำนาจแห่งสกทาคามิมรรค อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในโสดาปัตติผล

ด้วยอำนาจแห่งสกทาคามิผลสมาบัติ อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในสกทาคามิมรรค

ด้วยอำนาจแห่งอนาคามิมรรค อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในสกทาคามิผลสมาบัติ

ด้วยอำนาจแห่งอนาคามิผลสมาบัติ อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในอนาคามิมรรค

ด้วยอำนาจแห่งอรหัตตมรรค อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในอนาคามิผล

ด้วยอำนาจแห่งอรหัตตผลสมาบัติ อินทริย์ ๕ จึงสลัดออกจากอินทริย์ ๕
ในอรหัตตมรรค

อินทริย์ ๕ ในเนกขัมมะ สลัดออกจากกามฉันทะ

อินทริย์ ๕ ในอพยบาต สลัดออกจากพยาบาท

อินทริย์ ๕ ในอาโลกสังญญา สลัดออกจากถีนมิทธะ

อินทริย์ ๕ ในอวิกเขปะ สลัดออกจากอุทธัจจะ

อินทริย์ ๕ ในธัมมวัตถถาน สลัดออกจากวิจิกิจฉา

อินทริย์ ๕ ในญาณ สลัดออกจากอวิชา

อินทริย์ ๕ ในปามชชะ สลัดออกจากอโรติ

[๑๙๓] อินทริย์ ๕ ในปฐมฌาน สลัดออกจากนิวรณ

อินทริย์ ๕ ในทุตติยฌาน สลัดออกจากวิตกวิจารณ์

อินทริย์ ๕ ในตุตติยฌาน สลัดออกจากปีติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

อินทริย ๕ ในจุดตถฌาน สลัดออกจากสุขและทุกข์

อินทริย ๕ ในอากาसानัญญาตณสมมาบัติ สลัดออกจากรูปสัญญา ปฏิขสัญญา
นानัตตสัญญา

อินทริย ๕ ในวิญญาณัญญาตณสมมาบัติ สลัดออกจากอากาसानัญญาตณ-
สัญญา

อินทริย ๕ ในอากิญจัญญาตณสมมาบัติ สลัดออกจากวิญญาณัญญาตณ-
สัญญา

อินทริย ๕ ในเนวสัญญานาสัญญาตณสมมาบัติ สลัดออกจากอากิญจัญญาตณ-
สัญญา

อินทริย ๕ ในอนิจจานุปัสสนา สลัดออกจากนิจจสัญญา

อินทริย ๕ ในทุกขานุปัสสนา สลัดออกจากสุขสัญญา

อินทริย ๕ ในอนัตตานุปัสสนา สลัดออกจากอัตตสัญญา

อินทริย ๕ ในนิพพิทานุปัสสนา สลัดออกจากนันทิ

อินทริย ๕ ในวิราคานุปัสสนา สลัดออกจากราคะ

อินทริย ๕ ในนิโรธานุปัสสนา สลัดออกจากสมุทัย

อินทริย ๕ ในปฏินิสสังคานุปัสสนา สลัดออกจากอาทานะ

อินทริย ๕ ในขยานุปัสสนา สลัดออกจากขณสัญญา

อินทริย ๕ ในเวยานุปัสสนา สลัดออกจากอายุหนะ

อินทริย ๕ ในวิปริณามานุปัสสนา สลัดออกจากทฐสัญญา

อินทริย ๕ ในอนิมิตตานุปัสสนา สลัดออกจากนิमित

อินทริย ๕ ในอัปปณฺธิตานุปัสสนา สลัดออกจากปณฺธิ

อินทริย ๕ ในสุญญตานุปัสสนา สลัดออกจากอภินิเวส

อินทริย ๕ ในอธิปฺญาธัมมวิปัสสนา สลัดออกจากสาราทานาภินิเวส

อินทริย ๕ ในยถาภูตญาณทัสสนะ สลัดออกจากสัมโมหาภินิเวส

อินทริย ๕ ในอาทีนวานุปัสสนา สลัดออกจากอาลยาภินิเวส

อินทริย ๕ ในปฏิสังขานุปัสสนา สลัดออกจากอัปปฏิสังขา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

อินทริย ๕ ในวิวิฏฐานานุปีสสนา สลัดออกจากสัญญาโคธาภิเนเวส

อินทริย ๕ ในโสดาปัตติมรรค สลัดออกจากกิเลสซึ่งอยู่ร่วมกันกับทิวฏฐิ

อินทริย ๕ ในสกทาคามีมรรค สลัดออกจากกิเลสอย่างหยาบ

อินทริย ๕ ในอนาคามีมรรค สลัดออกจากกิเลสอย่างละเอียด

อินทริย ๕ ในอรหัตตมรรค สลัดออกจากกิเลสทั้งปวง

อินทริย ๕ ในธรรมนั้น ๆ อันพระชฌนาสพทั้งปวงสลัดออกได้แล้ว สลัดออกดีแล้ว ระวังแล้ว และระวังดีแล้ว

อินทริย ๕ มีเครื่องสลัดออกด้วยอาการ ๑๘๐ อย่างนี้ บุคคลรู้ชัดเครื่องสลัดออกจากอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๑๘๐ อย่างนี้

สุตตันตนิทเทสที่ ๒ จบ

ปฐมภาณวาร จบ

๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

แสดงสูตรที่ ๓

[๑๙๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทธินทริย (อินทริยคือศรัทธา)
๒. วิริยอินทริย (อินทริยคือวิริยะ)
๓. สตินทริย (อินทริยคือสติ)
๔. สมาธินทริย (อินทริยคือสมาธิ)
๕. ปัญญินทริย (อินทริยคือปัญญา)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

ภิกษุทั้งหลาย ฟังเห็นสังขารได้ที่ไหน

ฟังเห็นได้ในโสตาบัตตียังคะ^๑ ๔ ฟังเห็นสังขารได้ที่นี่

ฟังเห็นวิริยอินทริยได้ที่ไหน

ฟังเห็นได้ในสัมมปปธาน ๔ ฟังเห็นวิริยอินทริยได้ที่นี่

ฟังเห็นสตินทริยได้ที่ไหน

ฟังเห็นได้ในสติปัญญา ๔ ฟังเห็นสตินทริยได้ที่นี่

ฟังเห็นสมาธินทริยได้ที่ไหน

ฟังเห็นได้ในฌาน ๔ ฟังเห็นสมาธินทริยได้ที่นี่

ฟังเห็นปัญญาอินทริยได้ที่ไหน

ฟังเห็นได้ในอริยสัจ ๔ ฟังเห็นปัญญาอินทริยได้ที่นี่

ด้วยอำนาจแห่งสังขารในโสตาบัตตียังคะ ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ
เท่าไร

ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริยในสัมมปปธาน ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ
เท่าไร

ด้วยอำนาจแห่งสตินทริยในสติปัญญา ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการเท่าไร
ด้วยอำนาจแห่งสมาธินทริยในฌาน ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการเท่าไร
ด้วยอำนาจแห่งปัญญาอินทริยในอริยสัจ ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการเท่าไร
คือ ด้วยอำนาจแห่งสังขารในโสตาบัตตียังคะ ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วย
อาการ ๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริยในสัมมปปธาน ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งสตินทริยในสติปัญญา ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งสมาธินทริยในฌาน ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งปัญญาอินทริยในอริยสัจ ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

เชิงอรรถ :

^๑ โสตาบัตตียังคะ ได้แก่ (๑) คบหาสัจธรรม (๒) ฟังสัจธรรม (๓) มนสิการโดยอุบายแยบคาย (๔) ปฏิบัติ
ธรรมสมควรแก่ธรรม (ข.ป.อ. ๒/๑๙๔/๑๖๐)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า :๓๑๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

(๑) ปเภทคณนนิทเทส

แสดงอินทริยตามหมวดธรรมต่าง ๆ

[๑๙๕] ด้วยอำนาจแห่งสัทอินทริยในโสตาปัตตียังคะ ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ฟังเห็นสัทอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการน้อมใจเชื่อในโสตาปัตตียังคะคือการคบสັตบุรุษ (และ) ด้วยอำนาจแห่งสัทอินทริย ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะประคองไว้ ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเห็น

ฟังเห็นสัทอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการน้อมใจเชื่อในโสตาปัตตียังคะ คือการฟังสัทธรรมของสັตบุรุษ ฯลฯ

ฟังเห็นสัทอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการน้อมใจเชื่อในโสตาปัตตียังคะ คือการมนสิการโดยอุบายแยบคาย ฯลฯ

ฟังเห็นสัทอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการน้อมใจเชื่อในโสตาปัตตียังคะ คือการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (และ) ด้วยอำนาจแห่งสัทอินทริย ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะประคองไว้ ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเห็น

ด้วยอำนาจแห่งสัทอินทริย ในโสตาปัตตียังคะ ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริยในสัมมปปธาน ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้ในสัมมปปธาน คือการไม่ทำบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริย ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็นสัทอินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ

ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้ในสัมมปปธาน คือการละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

พึงเห็นวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการระคองไว้ในสัมมปฺปธาน คือการทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฯลฯ

พึงเห็นวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการระคองไว้ในสัมมปฺปธาน คือความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็ม ที่ แห่งกุศลธรรมที่ เกิดขึ้นแล้ว (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริย์ พึงเห็นสตินทริย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นสมาธินทริย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นปัญญาอินทริย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นสัทธินทริย์ เพราะมีสภาวะนุ่มไป

ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริย์ ในสัมมปฺปธาน ๔ พึงเห็นอินทริย์ ๕ ด้วย อากาโร ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย์ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นอินทริย์ ๕ ด้วย อากาโร ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการตั้งมั่นในสติปัฏฐานคือ การพิจารณาเห็นกายในกาย (และ) ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย์ พึงเห็นสมาธินทริย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นปัญญาอินทริย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นสัทธินทริย์ เพราะมีสภาวะนุ่มใจเชื่อ พึงเห็นวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะระคองไว้

พึงเห็นสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการตั้งมั่นในสติปัฏฐานคือ การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ

พึงเห็นสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการตั้งมั่นในสติปัฏฐานคือ การพิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ

พึงเห็นสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการตั้งมั่นในสติปัฏฐานคือ การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย (และ) ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย์ พึงเห็น สมาธินทริย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นปัญญาอินทริย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นสัทธินทริย์ เพราะมีสภาวะนุ่มใจเชื่อ พึงเห็นวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะ ระคองไว้

ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย์ ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นอินทริย์ ๕ ด้วยอากาโร ๒๐ อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

**ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในอินทริย ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐
อย่าง เป็นอย่างไร**

คือ ฟังเห็นสมาธิในทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟังชานในปฐมฌาน
(และ) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในทริย ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็น
สัททินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้
ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ฟังเห็นสมาธิในทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟังชาน ในทุติยฌาน ฯลฯ

ฟังเห็นสมาธิในทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟังชานในตติยฌาน
ฯลฯ

ฟังเห็นสมาธิในทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟังชานในจตุตถฌาน
(และ) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในทริย ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็น
สัททินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้
ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในอินทริย ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐
อย่างนี้

**ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทริยในอริยสัจ ๔ ฟังเห็นอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐
อย่าง เป็นอย่างไร**

คือ ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการเห็นในอริยสัจคือทุกข
(และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทริย ฟังเห็นสัททินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ
ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้ ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น
ฟังเห็นสมาธิในทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟังชาน

ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการเห็นในอริยสัจคือทุกขสมุทัย
ฯลฯ

ฟังเห็นปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการเห็นในอริยสัจคือทุกขนิโรธ
ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกถา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

พึงเห็นปัญญินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการเห็นในอริยสังคคือทุกขนิโรธ-
คามินีปฏิปทา (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ พึงเห็นสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะ
น้อมใจเชื่อ พึงเห็นวิริยินทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นสตินทรีย์ เพราะ
มีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นสมาธิินทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ในอริยสังค ๔ พึงเห็นอินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐
อย่างนี้

(๒) จริยวาร

วาระว่าด้วยความประพฤติ

[๑๙๖] ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ในโสตาปัตตติยงค ๔ พึงเห็นความ
ประพฤติแห่งอินทริย์ ๕ ด้วยอาการเท่าไร

ด้วยอำนาจแห่งวิริยินทรีย์ในสัมมปปธาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ในสติปัญญา ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิินทรีย์ในฌาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ในอริยสังค ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทริย์ ๕
ด้วยอาการเท่าไร

คือ ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ในโสตาปัตตติยงค ๔ พึงเห็นความประพฤติ
แห่งอินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งวิริยินทรีย์ในสัมมปปธาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสตินทรีย์ในสติปัญญา ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิินทรีย์ในฌาน ๔ ฯลฯ

ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ในอริยสังค ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทริย์ ๕
ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง

ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ในโสตาปัตตติยงค ๔ พึงเห็นความประพฤติ
แห่งอินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๓. ตติยสูตรตันตนิทเทศ

คือ พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความ
 น้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตติยงคะคือการคบหาสัตบุรุษ (และ) ด้วยอำนาจสัทธินทรีย์
 พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยินทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นความ
 ประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธินทรีย์
 เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความประพฤติแห่งปัญญาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น

พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความ
 น้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตติยงคะคือการฟังธรรมของสัตบุรุษ ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความ
 น้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตติยงคะคือการมนสิการโดยอุบายแยบคาย ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความ
 น้อมใจเชื่อ ในโสตาปัตตติยงคะคือการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (และ) ด้วยอำนาจ
 สัทธินทรีย์ พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความ
 ประพฤติแห่งสมาธินทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความประพฤติแห่ง
 ปัญญาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น

ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทรีย์ในโสตาปัตตติยงคะ ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่ง
 อินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

**ด้วยอำนาจแห่งวิริยินทรีย์ในสัมมัปปธาน ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่ง
 อินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร**

คือ พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการ
 ประคองไว้ ในสัมมัปปธานคือการไม่ทำบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (และ)
 ด้วยอำนาจแห่งวิริยินทรีย์ พึงเห็นความประพฤติแห่งสตินทรีย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น
 พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธินทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความ
 ประพฤติแห่งปัญญาธิทรีย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทรีย์
 เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้
 ในสัมมัปปธานคือการละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้
ในสัมมัมปธานคือการทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฯลฯ

พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการประคองไว้
ในสัมมัมปธานคือความดำรงอยู่ ไม่เสื่อมหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที แห่ง
กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริย์ พึงเห็นความประพตติแห่ง
สตินทริย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฯลฯ พึงเห็นความประพตติแห่งสัทธินทริย์ เพราะมี
สภาวะน้อมใจเชื่อ

ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริย์ในสัมมัมปธาน ๔ พึงเห็นความประพตติแห่งอินทริย์
๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

**ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย์ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นความประพตติแห่ง
อินทริย์ ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร**

คือ พึงเห็นความประพตติแห่งสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่น
ในสติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นกายในกาย (และ) ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย์ พึงเห็น
ความประพตติแห่งสมาธินทริย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน พึงเห็นความประพตติแห่ง
ปัญญินทริย์ เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นความประพตติแห่งสัทธินทริย์ เพราะมี
สภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้

พึงเห็นความประพตติแห่งสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่น
ในสติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ

พึงเห็นความประพตติแห่งสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่น
ในสติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ

พึงเห็นความประพตติแห่งสตินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความตั้งมั่น
ในสติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย (และ) ด้วยอำนาจแห่ง
สตินทริย์ ฯลฯ พึงเห็นความประพตติแห่งวิริยอินทริย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้

ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย์ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นความประพตติแห่งอินทริย์ ๕
ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในอินทริย ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธิในอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟุ้งซ่านในปฐมฌาน (และ) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในอินทริย พึงเห็นความประพฤติแห่งปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเห็น พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้ พึงเห็นความประพฤติแห่งสติในอินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธิในอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟุ้งซ่านในทุติยฌาน ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธิในอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟุ้งซ่านในตติยฌาน ฯลฯ

พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธิในอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความไม่ฟุ้งซ่านในจตุตถฌาน ฯลฯ พึงเห็นความประพฤติแห่งสติในอินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ด้วยอำนาจแห่งสมาธิในอินทริย ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทริยในอริยสัจ ๔ พึงเห็นความประพฤติแห่งอินทริย ๕ ด้วยอาการ ๒๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ พึงเห็นความประพฤติแห่งปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในการเห็นอริยสัจคือทุกข์ (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทริย พึงเห็นความประพฤติแห่งสัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นความประพฤติแห่งวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้ พึงเห็นความประพฤติแห่งสติในอินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพฤติแห่งสมาธิในอินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

พึงเห็นความประพฤติแห่งปัญญินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความเห็นอริยสัจคือทุกขสมุทัย ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

พึงเห็นความประพุดิแห่งปัญญินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความเห็น
อริยสังคือทุกขนิโรธ ฯลฯ

พึงเห็นความประพุดิแห่งปัญญินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ในความเห็น
อริยสังคือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ พึงเห็นความ
ประพุดิแห่งสัทินทรีย์ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นความประพุดิแห่ง
วิริยินทรีย์ เพราะมีสภาวะประคองไว้ พึงเห็นความประพุดิแห่งสตินทรีย์ เพราะมี
สภาวะตั้งมั่น พึงเห็นความประพุดิแห่งสมาธิินทรีย์ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทรีย์ในอริยสัง ๔ พึงเห็นความประพุดิแห่งอินทริย ๕
ด้วยอาการ ๒๐ อย่างนี้

จารวิหานิทเทส

แสดงความประพุดิและความเป็นอยู่

[๑๙๗] ความประพุดิและความเป็นอยู่ เป็นอันตรัสรู้แล้ว รู้แจ้งแล้ว
เหมือนอย่างสพรหมจารีผู้รู้แจ้ง มั่นใจบุคคล ตามที่ประพุดิ ตามที่เป็นอยู่ในฐานะ
ที่ลึกซึ้งว่า “ท่านผู้นี้บรรลุแล้วหรือว่าจักบรรลุแน่”

คำว่า **ความประพุดิ** อธิบายว่า ความประพุดิ ๘ อย่าง ได้แก่

๑. ความประพุดิในอิริยาบถ
๒. ความประพุดิในอายตนะ
๓. ความประพุดิในสติ
๔. ความประพุดิในสมาธิ
๕. ความประพุดิในญาณ
๖. ความประพุดิในมรรค
๗. ความประพุดิในผล
๘. ความประพุดิเพื่อประโยชน์แก่โลก

คำว่า **ความประพุดิในอิริยาบถ** ได้แก่ ความประพุดิในอิริยาบถ ๔

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยภคา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

คำว่า **ความประพฤตินายตนะ** ได้แก่ ความประพฤตินายตนะภายในและ
อายตนะภายนอกอย่างละ ๖

คำว่า **ความประพฤตินสติ** ได้แก่ ความประพฤตินสติปฏิฐาน ๔

คำว่า **ความประพฤตินสมาธิ** ได้แก่ ความประพฤตินฌาน ๔

คำว่า **ความประพฤตินญาณ** ได้แก่ ความประพฤตินอริยสัง ๔

คำว่า **ความประพฤตินมรรค** ได้แก่ ความประพฤตินอริยมรรค ๔

คำว่า **ความประพฤตินผล** ได้แก่ ความประพฤตินสามัญญผล ๔

คำว่า **ความประพฤตินเพื่อประโยชน์แก่โลก** ได้แก่ ความประพฤตินพระ
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ความประพฤตินพระปัจเจกพุทธเจ้าบางส่วน
ความประพฤตินพระสาวกบางส่วน ความประพฤตินอิริยาบถมีแก่ผู้ตั้งตนไว้ชอบ
ความประพฤตินายตนะมีแก่ผู้สำรวมอินทริย์ ความประพฤตินสติมีแก่ผู้ที่อยู่ด้วย
ความไม่ประมาท ความประพฤตินสมาธิมีแก่ผู้ชวนชวยในอธิจิต ความประพฤติน
ในญาณมีแก่ผู้บรรลุปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความประพฤตินมรรคมีแก่ผู้ปฏิบัติชอบ
ความประพฤตินผลมีแก่ผู้ได้บรรลุผล และความประพฤตินเพื่อประโยชน์แก่โลกมีแก่
พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าบางส่วน พระสาวก
บางส่วน เหล่านี้ ชื่อว่าความประพฤติน ๘ อย่าง

อีกนัยหนึ่ง **ความประพฤติน ๘ อย่าง** คือ

๑. เมื่อน้อมใจเชื่อ ชื่อว่ายอมประพฤตินด้วยศรัทธา
๒. เมื่อประคองใจ ชื่อว่ายอมประพฤตินด้วยวิริยะ
๓. เมื่อตั้งจิตมั่น ชื่อว่ายอมประพฤตินด้วยสติ
๔. เมื่อทำความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่ายอมประพฤตินด้วยสมาธิ
๕. เมื่อรู้ชัด ชื่อว่ายอมประพฤตินด้วยปัญญา
๖. เมื่อรู้แจ้ง ชื่อว่ายอมประพฤตินด้วยวิญญาน^๑

เชิงอรรถ :

^๑ วิญญาน ในที่นี้หมายถึงอวิชชาวิญญาน (ข.ป.อ. ๒/๑๙๗/๑๖๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๓๑๙ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกถา ๓. ตติยสุตตันตนิทเทส

๗. เมื่อมนสิการว่า “กุศลธรรมทั้งหลายย่อมดำเนินไปแก่ผู้ปฏิบัติอย่างนี้”

ชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยความประพฤติในอายตนะ

๘. เมื่อมนสิการว่า “ผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมบรรลุคุณวิเศษ” ชื่อว่า

ย่อมประพฤติด้วยความประพฤติด้วยคุณวิเศษ

เหล่านี้ ชื่อว่าความประพฤติ ๘ อย่าง

อีกนัยหนึ่ง **ความประพฤติ ๘ อย่าง** คือ

๑. ความประพฤติสัมมาทิฐิ ชื่อว่าหัสสนจริยา (ความประพฤติด้วยความเห็น)

๒. ความประพฤติสัมมาสังกัปปะ ชื่อว่าอภินิโรปนจริยา (ความประพฤติด้วยการปลุกฝังความดำริ)

๓. ความประพฤติสัมมาวาจา ชื่อว่าปริคคหจริยา (ความประพฤติด้วยการกำหนดสารวมวจี ๔ อย่าง)

๔. ความประพฤติสัมมากัมมันตะ ชื่อว่าสมภูฐานจริยา (ความประพฤติด้วยความหมั่น)

๕. ความประพฤติสัมมาอาชีวะ ชื่อว่าโวทานจริยา (ความประพฤติด้วยความผ่องแผ้ว)

๖. ความประพฤติสัมมาวายามะ ชื่อว่าปีคคหจริยา (ความประพฤติด้วยการประคองความเพียร)

๗. ความประพฤติสัมมาสติ ชื่อว่าอุปปุฐานจริยา (ความประพฤติด้วยการเข้าไปตั้งสติ)

๘. ความประพฤติสัมมาสมาธิ ชื่อว่าอวิกเขปจริยา (ความประพฤติด้วยความไม่ฟุ้งซ่าน)

เหล่านี้ ชื่อว่าความประพฤติ ๘ อย่าง^๑

คำว่า **ความเป็นอยู่** อธิบายว่า บุคคลผู้น้อมใจเชื่อยอมอยู่ด้วยศรัทธา ผู้ประคองไว้ยอมอยู่ด้วยความเพียร ผู้ตั้งมั่นยอมอยู่ด้วยสติ ผู้ทำความไม่ฟุ้งซ่านยอมอยู่ด้วยสมาธิ ผู้รู้ชัดยอมอยู่ด้วยปัญญา

เชิงอรรถ :

^๑ ข.จ. (แปล) ๓๐/๑๒๑/๓๙๙-๔๐๑

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๓. ตติยสูตรตันตนิทเทศ

คำว่า **ตรัสรู้แล้ว** อธิบายว่า สภาวะที่น้อมใจเชื่อแห่งสัทธินทรีย์เป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิริยินทรีย์เป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสตินทรีย์เป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมาธินทรีย์เป็นอันตรัสรู้แล้ว สภาวะที่เห็นแห่งปัญญินทรีย์เป็นอันตรัสรู้แล้ว

คำว่า **รู้แจ้งแล้ว** อธิบายว่า สภาวะที่น้อมใจเชื่อแห่งสัทธินทรีย์เป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิริยินทรีย์เป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสตินทรีย์เป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมาธินทรีย์เป็นอันรู้แจ้งแล้ว สภาวะที่เห็นแห่งปัญญินทรีย์เป็นอันรู้แจ้งแล้ว

คำว่า **ตามที่ประพฤติ** อธิบายว่า ประพฤติด้วยศรัทธาอย่างนี้ ประพฤติด้วยความเพียรอย่างนี้ ประพฤติด้วยสติอย่างนี้ ประพฤติด้วยสมาธิอย่างนี้ ประพฤติด้วยปัญญาอย่างนี้

คำว่า **ตามที่เป็นอยู่** อธิบายว่า เป็นอยู่ด้วยศรัทธาอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วยความเพียรอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วยสติอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วยสมาธิอย่างนี้ เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างนี้

คำว่า **ผู้รู้แจ้ง** อธิบายว่า ผู้รู้แจ้ง ผู้มีปัญญาแจ่มแจ้ง ผู้มีปัญญาทำลายกิเลส ผู้เป็นบัณฑิต ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้

คำว่า **สพรหมจारी** อธิบายว่า ผู้ที่มีกรรมอย่างเดียวกัน มีอุทเทสอย่างเดียวกัน มีสิกขาเสมอกัน

คำว่า **ในฐานะที่ลึกซึ้ง** อธิบายว่า ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล อภิญญา และปฏิสัมภีทา ท่านกล่าวว่า เป็นในฐานะที่ลึกซึ้ง

คำว่า **มั่นใจ** ได้แก่ ฟังเชื่อ คือ ฟังน้อมไป

คำว่า **แน่** นี้เป็นคำกล่าวโดยนัยเดียว เป็นคำกล่าวโดยไม่สงสัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เคลือบแคลง เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ นัย เป็นคำกล่าวโดยไม่เป็น ๒ อย่าง เป็นคำกล่าวโดยรัดกุม เป็นคำกล่าวโดยไม่ผิด คำว่า **แน่** นี้ เป็นคำกล่าวที่กำหนดไว้แน่นอน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตุตถสุตตันตนิทเทส

คำว่า **ท่าน** นี้เป็นคำกล่าวด้วยความรัก เป็นคำกล่าวด้วยความเคารพ คำว่า
ท่านนี้ เป็นคำกล่าวที่มีความเคารพและความยำเกรง
 คำว่า **บรรลุแล้ว** ได้แก่ ถึงแล้ว
 คำว่า **หรือว่าจักบรรลุ** ได้แก่ หรือว่าจักถึง

สุตตันตนิทเทส ที่ ๓ จบ

๔. จตุตถสุตตันตนิทเทส

แสดงสูตรที่ ๔

[๑๙๘] เหตุเกิดขึ้นเหมือนในสูตรข้างต้น^๑

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย์ ๕ ประการนี้

อินทริย์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทอินทริย์
๒. วิริยอินทริย์
๓. สตินทริย์
๔. สมาธิทริย์
๕. ปัญญาอินทริย์

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย์ ๕ ประการ นี้แล

อินทริย์ ๕ ประการนี้ พึงเห็นด้วยอาการเท่าไร เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ อินทริย์ ๕ ประการนี้ พึงเห็นด้วยอาการ ๖ อย่าง เพราะมีสภาวะอย่างนี้
 คือ พึงเห็นเพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้น
 ให้หมดจด เพราะมีสภาวะมีประมาณยิ่ง เพราะมีสภาวะตั้งมั่น เพราะมีสภาวะ
 ทำให้สิ้นไป เพราะมีสภาวะให้ตั้งอยู่

เชิงอรรถ :

^๑ **สูตรข้างต้น** ในที่นี้หมายถึงสูตรที่ ๑ (ข้อ ๑๘๔ หน้า ๒๙๐ ในเล่มนี้)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสุตตันตนิทเทส

(๑) อาธิปเตยย์ภูณินทเทส

แสดงสภาวะเป็นใหญ่

[๑๙๙] ฟังเห็นอินทริยเพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ เป็นอย่างไร

คือ ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในความน้อมใจเชื่อแห่งบุคคลผู้ละความไม่มีศรัทธา (และ) ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทริย ฟังเห็นวิริยินทริย เพราะมีสภาวะประคองไว้ ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญาทริย เพราะมีสภาวะเห็น

ฟังเห็นวิริยินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการประคองไว้แห่งบุคคลผู้ละความเกียจคร้าน (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยินทริย ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญาทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ

ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในความตั้งมั่นแห่งบุคคลผู้ละความประมาท (และ) ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญาทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฟังเห็นวิริยินทริย เพราะมีสภาวะประคองไว้

ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในความไม่ฟุ้งซ่านแห่งบุคคลผู้ละอุทัจจะ (และ) ด้วยอำนาจแห่งสมาธินทริย ฟังเห็นปัญญาทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฟังเห็นวิริยินทริย เพราะมีสภาวะประคองไว้ ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ฟังเห็นปัญญาทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการเห็นแห่งบุคคลผู้ละอวิชชา (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญาทริย ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฟังเห็นวิริยินทริย เพราะมีสภาวะประคองไว้ ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในความน้อมใจเชื่อ ด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะของบุคคลผู้ละกามฉันทะ (และ) ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทริย ฟังเห็น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๔. จตตถสุตตันตนิทเทส

วิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้ ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็น
สมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญาอินทริย เพราะมีสภาวะเห็น

ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการระคองไว้ ด้วยอำนาจแห่ง
เนกขัมมะของบุคคลผู้ละกามฉันทะ (และ) ด้วยอำนาจแห่งวิริยอินทริย ฟังเห็นสตินทริย
เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็น
ปัญญาอินทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ

ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในความตั้งมั่น ด้วยอำนาจแห่ง
เนกขัมมะของบุคคลผู้ละกามฉันทะ (และ) ด้วยอำนาจแห่งสตินทริย ฟังเห็นสมาธินทริย
เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ฟังเห็นปัญญาอินทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็นสัทธินทริย
เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ

ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้ ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมี
สภาวะเป็นใหญ่ในความไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะของบุคคลผู้ละกามฉันทะ
(และ) ด้วยอำนาจแห่งสมาธินทริย ฟังเห็นปัญญาอินทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฟังเห็น
สัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้
ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น

ฟังเห็นปัญญาอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการเห็น ด้วยอำนาจแห่ง
เนกขัมมะของบุคคลผู้ละกามฉันทะ (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญาอินทริย ฟังเห็น
สัทธินทริย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้
ฟังเห็นสตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน

ฟังเห็นสัทธินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในความน้อมใจเชื่อ ด้วยอำนาจแห่ง
อพยาบาลของบุคคลผู้ละพยาบาล ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอาโลกัญญาของบุคคลผู้
ละถีนมิทระ ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอรหัตตมรรคของบุคคลผู้ละกิเลสทั้งปวง (และ)
ด้วยอำนาจแห่งสัทธินทริย ฟังเห็นวิริยอินทริย เพราะมีสภาวะระคองไว้ ฟังเห็น
สตินทริย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ฟังเห็นสมาธินทริย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน
ฟังเห็นปัญญาอินทริย เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสุตตันตนิทเทส

พึงเห็นปัญญาทรีย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ในการเห็น ด้วยอำนาจแห่ง
 อรหัตตมรรคของบุคคลผู้ละกิเลสทั้งปวง (และ) ด้วยอำนาจแห่งปัญญาทรีย พึงเห็น
 สัทธาทรีย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ พึงเห็นวิริยทรีย เพราะมีสภาวะระคองไว้
 พึงเห็นสตินทรีย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น พึงเห็นสมาธิทรีย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน
 พึงเห็นอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ อย่างนี้ (๑)

(๒) อาทิวโธธัญญนิทเทส

แสดงสภาวะเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นให้หมดจด

[๒๐๐] พึงเห็นอินทริย เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้น
 ให้หมดจด เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสัทธาทรีย เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าสิลวิสุทฺธิ เพราะมีสภาวะ
 ระวังความไม่มีศรัทธา เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งสัทธาทรียให้หมดจด

ชื่อว่าวิริยทรีย เพราะมีสภาวะระคองไว้ ชื่อว่าสิลวิสุทฺธิ เพราะมีสภาวะ
 ระวังความเกียจคร้าน เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งวิริยทรียให้หมดจด

ชื่อว่าสตินทรีย เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ชื่อว่าสิลวิสุทฺธิ เพราะมีสภาวะระวัง
 ความประมาท เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งสตินทรียให้หมดจด

ชื่อว่าสมาธิทรีย เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสิลวิสุทฺธิ เพราะมีสภาวะ
 ระวังอุทัจจะ เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งสมาธิทรียให้หมดจด

ชื่อว่าปัญญาทรีย เพราะมีสภาวะเห็น ชื่อว่าสิลวิสุทฺธิ เพราะมีสภาวะระวัง
 อวิชชา เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งปัญญาทรียให้หมดจด

อินทริย ๕ ในเนกขัมมะ ชื่อว่าสิลวิสุทฺธิ เพราะมีสภาวะระวังกามฉันทะ
 เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งอินทริย ๕ ให้หมดจด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสุตตันตนิทเทส

อินทริย์ ๕ ในอภยาบาท ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะระวังพยาบาท
เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งอินทริย์ ๕ ให้หมดจด ฯลฯ

อินทริย์ ๕ ในอรหัตตมรรค ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะระวังกิเลสทั้งปวง
เป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นแห่งอินทริย์ ๕ ให้หมดจด

พึงเห็นอินทริย์ เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องชำระศีลที่เป็นเบื้องต้นให้หมดจด
อย่างนี้ (๒)

(๓) อธิมัตตัญญูนิทเทส

แสดงสภาวะมีประมาณยิ่ง

[๒๐๑] พึงเห็นอินทริย์ เพราะมีสภาวะมีประมาณยิ่ง เป็นอย่างไร
คือ เพราะเจริญสัทธินทริย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจฉันทะ ปามุขชะจึง
เกิดขึ้น ด้วยอำนาจปามุขชะ ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง
ด้วยอำนาจปามุขชะ ปีติจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปีติ ด้วยอำนาจศรัทธา
สัทธินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปีติ ปัสสัทธินทริย์จึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปัสสัทธินทริย์ ด้วยอำนาจศรัทธา
สัทธินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปัสสัทธินทริย์ สุขจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจสุข ด้วยอำนาจศรัทธา
สัทธินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจสุข โอภาสจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจโอภาส ด้วยอำนาจศรัทธา
สัทธินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจโอภาส ความสังเวชจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจความสังเวช ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

จิตสังเวชแล้วย่อมตั้งมั่น ด้วยอำนาจสมาธิ ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทริย์
จึงมีประมาณยิ่ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสูตรตันตนิทเทส

จิตตั้งมั่นอย่างนั้นแล้วย่อมประคองไว้ดี ด้วยอำนาจการประคองไว้ ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

จิตประคองไว้แล้วอย่างนั้นย่อมวางเฉยดี ด้วยอำนาจอุเบกขา ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจอุเบกขา จิตจึงหลุดพ้นจากกิเลสที่มีสภาวะต่าง ๆ ด้วยอำนาจ
ความหลุดพ้น ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะจิตหลุดพ้นแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เพราะมี
ความหมายว่าธรรมทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยอำนาจภาวนา ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะเป็นธรรมที่เจริญแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงหลีกออกจากธรรมนั้นไปสู่ธรรม
ที่ประณีตกว่า ด้วยอำนาจความหลีกออก ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมี
ประมาณยิ่ง

เพราะหลีกออกแล้ว ฉะนั้น บุคคลจึงสละ(กิเลสและขันธ)ได้ ด้วยอำนาจ
ความสละ ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะสละแล้ว ฉะนั้น กิเลสและขันธจึงดับ ด้วยอำนาจความดับ ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

ความสละด้วยอำนาจความดับมี ๒ ประการ คือ

๑. ความสละด้วยการบริจาด

๒. ความสละด้วยความแล่นไป

ชื่อว่าความสละด้วยการบริจาด เพราะสละกิเลสและขันธ ชื่อว่าความสละด้วย
ความแล่นไป เพราะจิตแล่นไปในนิพพานธาตุที่เป็นความดับ ความสละด้วยอำนาจ
ความดับมี ๒ ประการนี้

เพราะละความไม่มีศรัทธา ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละความเร่าร้อนเพราะ
ความไม่มีศรัทธา ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละกิเลสที่ตั้งอยู่รวมกันกับทัญญู ฉันทะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสูตรตันตนิทเทส

จึงเกิดขึ้น เพราะละกิเลสส่วนที่หยาบ ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละกิเลสส่วนที่ละเอียด
ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละกิเลสทั้งปวง ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจศรัทธา
ด้วยอำนาจฉันทะ สัทธินทรีย์จึงมีประมาณยิ่ง

เพราะเจริญวิริยอินทริย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ เพราะละความเกียจคร้าน
ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละความเร่าร้อนเพราะความเกียจคร้าน ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ

เพราะเจริญสติอินทริย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ เพราะละความประมาท
ฉันทะจึงเกิดขึ้น เพราะละความเร่าร้อนเพราะความประมาท ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ

เพราะเจริญสมาธิอินทริย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ เพราะละอุทถัจจะ ฉันทะจึง
เกิดขึ้น เพราะละความเร่าร้อนเพราะอุทถัจจะ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ฯลฯ

เพราะเจริญปัญญาอินทริย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจฉันทะ ปามุขชะจึงเกิดขึ้น
ด้วยอำนาจปามุขชะ ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาอินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปามุขชะ ปีติจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปีติ ด้วยอำนาจปัญญา
ปัญญาอินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปีติ ปีสัสทธิจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจปีสัสทธิ ด้วยอำนาจปัญญา
ปัญญาอินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจปีสัสทธิ สุขจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจสุข ด้วยอำนาจปัญญา
ปัญญาอินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจสุข โอภาสจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจโอภาส ด้วยอำนาจปัญญา
ปัญญาอินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจโอภาส ความสังเวชจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจความสังเวช ด้วยอำนาจ
ปัญญา ปัญญาอินทริย์จึงมีประมาณยิ่ง

จิตสังเวชแล้วยอมตั้งมั่น ด้วยอำนาจสมาธิ ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาอินทริย์
จึงมีประมาณยิ่ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสูตรตันตนิทเทส

จิตตั้งมั่นแล้วอย่างนี้ย่อมระคองไว้ดี ด้วยอำนาจการระคองไว้ ด้วยอำนาจ
ปัญญา ปัญญาอินทริยจึงมีประมาณยิ่ง

จิตที่ระคองไว้แล้วอย่างนั้นย่อมวางเฉยดี ด้วยอำนาจอุเบกขา ด้วยอำนาจ
ปัญญา ปัญญาอินทริยจึงมีประมาณยิ่ง

ด้วยอำนาจอุเบกขา จิตจึงหลุดพ้นจากกิเลสที่มีสภาวะต่าง ๆ ด้วยอำนาจ
ความหลุดพ้น ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาอินทริยจึงมีประมาณยิ่ง

เพราะจิตหลุดพ้นแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เพราะมี
ความหมายว่าธรรมทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยอำนาจภาวนา ด้วยอำนาจ
ปัญญา ปัญญาอินทริยจึงมีประมาณยิ่ง

เพราะเป็นธรรมที่เจริญแล้ว ธรรมเหล่านั้นจึงหลีกออกจากธรรมนั้นไปสู่ธรรม
ที่ประณีตกว่า ด้วยอำนาจความหลีกออก ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาอินทริยจึงมี
ประมาณยิ่ง

เพราะหลีกออกแล้ว บุคคลจึงสละ(กิเลสและขันธ)ได้ ด้วยอำนาจความสละ
ด้วยอำนาจปัญญา ปัญญาอินทริยจึงมีประมาณยิ่ง

เพราะสละแล้ว ฉะนั้น กิเลสและขันธจึงดับ ด้วยอำนาจความดับ ด้วยอำนาจ
ปัญญา ปัญญาอินทริยจึงมีประมาณยิ่ง

ความสละด้วยอำนาจความดับมี ๒ ประการ คือ

๑. ความสละด้วยการบริจาค
๒. ความสละด้วยความแล่นไป

ชื่อว่าความสละด้วยการบริจาค เพราะสละกิเลสและขันธ ชื่อว่าความสละด้วย
ความแล่นไป เพราะจิตแล่นไปในนิพพานธาตุที่เป็นความดับ ความสละด้วยอำนาจ
ความดับมี ๒ ประการนี้

พึงเห็นอินทริย เพราะมีสภาวะมีประมาณยิ่งอย่างนี้

ทุติยภาณวาร จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสุตตันตนิทเทส

(๔) อธิภูฏานัฏฐนิทเทส

แสดงสภาวะตั้งมั่น

[๒๐๒] ฟังเห็นอินทริย์เพราะมีสภาวะตั้งมั่น เป็นอย่างไร

คือ เพราะเจริญสัทธินทริย์ ฉันทะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจฉันทะ ด้วยอำนาจ
ศรัทธา สัทธินทริย์จึงตั้งมั่น ด้วยอำนาจฉันทะ ปามุขชะจึงเกิดขึ้น ด้วยอำนาจ
ปามุขชะ ด้วยอำนาจศรัทธา สัทธินทริย์ย่อมตั้งมั่น ฯลฯ^๑

ฟังเห็นอินทริย์ เพราะมีสภาวะตั้งมั่นอย่างนี้

(๕) ปรียาทานัฏฐนิทเทส

แสดงสภาวะทำให้สิ้นไป

ฟังเห็นอินทริย์เพราะมีสภาวะทำให้สิ้นไป เป็นอย่างไร

คือ เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ สัทธินทริย์จึงทำความไม่มีศรัทธาให้สิ้นไป
ทำความเร่าร้อนเพราะความไม่มีศรัทธาให้สิ้นไป

เพราะมีสภาวะประคองไว้ วิริยอินทริย์จึงทำความเกียจคร้านให้สิ้นไป ทำความ
เร่าร้อนเพราะความเกียจคร้านให้สิ้นไป

เพราะมีสภาวะตั้งมั่น สตินทริย์จึงทำความประมาทให้สิ้นไป ทำความเร่าร้อน
เพราะความประมาทให้สิ้นไป

เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน สมาธิทริย์จึงทำอุทถัจจะให้สิ้นไป ทำความเร่าร้อน
เพราะอุทถัจจะให้สิ้นไป

เพราะมีสภาวะเห็น ปัญญาทริย์จึงทำอวิชชาให้สิ้นไป ทำความเร่าร้อน
เพราะอวิชชาให้สิ้นไป

อินทริย์ ๔ ในเนกขัมมะ ทำกามฉันทะให้สิ้นไป

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มองค์ธรรมในข้อ ๒๐๑ หน้า ๓๒๖-๓๒๗ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๓๓๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๔. จตตถสุตตันตนิทเทส

อินทริย ๕ ในอภยาบาท ทำภยาบาทให้สิ้นไป

อินทริย ๕ ในอาโลกสัญญา ทำถินมิทระให้สิ้นไป

อินทริย ๕ ในอวิกเขปะ ทำอุทถัจจะให้สิ้นไป

ฯลฯ^๑

อินทริย ๕ ในอรหัตตมรรค ทำกิเลสทั้งปวงให้สิ้นไป

พึงเห็นอินทริย ๕ เพราะมีสภาวะทำให้สิ้นไปอย่างนี้

(๖) ปติฏฐापักฺกฐนิตเทส

แสดงสภาวะให้ตั้งอยู่

[๒๐๓] พึงเห็นอินทริย เพราะมีสภาวะให้ตั้งอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ผู้มีศรัทธาให้สัทธินทริยตั้งอยู่ในความน้อมใจเชื่อ สัทธินทริยของผู้มี

ศรัทธาให้ผู้มีศรัทธาตั้งอยู่ในความน้อมใจเชื่อ

ผู้มีความเพียรให้วิริยินทริยตั้งอยู่ในการระคองไว้ วิริยินทริยของผู้มีความ

เพียรให้ผู้มีความเพียรตั้งอยู่ในการระคองไว้

ผู้มีสติให้สตินทริยตั้งอยู่ในความตั้งมั่น สตินทริยของผู้มีสติให้ผู้มีสติตั้งอยู่ใน

ความตั้งมั่น

ผู้มีจิตตั้งมั่นให้สมาธินทริยตั้งอยู่ในอวิกเขปะ สมาธินทริยของผู้มีจิตตั้งมั่นให้ผู้

มีจิตตั้งมั่นตั้งอยู่ในอวิกเขปะ

ผู้มีปัญญาให้ปัญญินทริยตั้งอยู่ในความเห็น ปัญญินทริยของผู้มีปัญญาให้ผู้มี

ปัญญาดังอยู่ในความเห็น

พระโยคาวจรให้อินทริย ๕ ตั้งอยู่ในเนกขัมมะ อินทริย ๕ ของพระโยคาวจร

ให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในเนกขัมมะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มองค์ธรรมในข้อ ๑๙๒-๑๙๓ หน้า ๓๐๗-๓๐๙ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๓๓๑ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

พระโยคาวจรให้อินทริย ๕ ตั้งอยู่ในอภยาบาท อินทริย ๕ ของพระโยคาวจร
ให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอภยาบาท

พระโยคาวจรให้อินทริย ๕ ตั้งอยู่ในอาโลกสัญญา อินทริย ๕ ของพระโยคาวจร
ให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอาโลกสัญญา

พระโยคาวจรให้อินทริย ๕ ตั้งอยู่ในอวิกเขปะ อินทริย ๕ ของพระโยคาวจร
ให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอวิกเขปะ ฯลฯ^๑

พระโยคาวจรให้อินทริย ๕ ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค อินทริย ๕ ของพระโยคาวจร
ให้พระโยคาวจรตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค

พึงเห็นอินทริย เพราะมีสภาวะให้ตั้งอยู่อย่างนี้

สุตตันตนิทเทสที่ ๔ จบ

๕. อินทริยสโมธาน

ว่าด้วยการประชุมอินทริย

[๒๐๔] ปุณฺณเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร
พระเสขะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร ท่านผู้
ปราศจากราคะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

คือ ปุณฺณเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๗ อย่าง พระ
เสขะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๘ อย่าง ท่านผู้ปราศจากราคะ
เมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง

ปุณฺณเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๗ อย่าง
อะไรบ้าง

คือ เพราะน้อมนึกถึงแล้ว ปุณฺณ

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์
๒. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสมณินิ昧

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มองค์ธรรมในข้อ ๑๙๒-๑๙๓ หน้า ๓๐๗-๓๐๙ ในเล่มนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งปีคคหนิมิต

๔. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอวิกเขปะ

๕. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งโสภาส

๖. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสัมปหังสนะ

๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอุเบกขา

ปฤชชนเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๗ อย่างนี้

**พระเสขะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๘ อย่าง
อะไรบ้าง**

คือ เพราะน้อมนึกถึงแล้ว พระเสขะ

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์

๒. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสมณินิมิต

๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งปีคคหนิมิต

๔. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอวิกเขปะ

๕. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งโสภาส

๖. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสัมปหังสนะ

๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอุเบกขา

๘. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสภาวะเดียว

พระเสขะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๘ อย่างนี้

**ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ
๑๐ อย่าง อะไรบ้าง**

คือ เพราะน้อมนึกถึงแล้ว ท่านผู้ปราศจากราคะ

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์

ฯลฯ

๘. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสภาวะเดียว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

๙. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ

๑๐. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งจิต

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญสมาธิ เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐
อย่างนี้

[๒๐๕] ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร
เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร เป็นผู้
ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ
เท่าไร เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการเท่าไร

คือ ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง
เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง

พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง
เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ
๑๒ อย่าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง

ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง
อะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่าง อะไรบ้าง

คือ ปุถุชนเมื่อเจริญวิปัสสนา

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เที่ยง

๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง

๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นทุกข์

๔. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นสุข

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

๕. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นอนัตตา
๖. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นอัตตา
๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความสิ้นไป
๘. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นก่อน
๙. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเสื่อมไป
๑๐. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความประมวลมา
๑๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความแปรผัน
๑๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความยั่งยืน
๑๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยอนิมิต
๑๔. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยนิมิต
๑๕. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่มีปณิหิตะ (ที่ตั้ง)
๑๖. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยปณิธิ
๑๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยสุญญตะ (ความว่าง)
๑๘. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยอภินิเวส (ความยึดมั่น)

ปฤชณเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้

[๒๐๖] พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง ะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่าง ะไรบ้าง คือ พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เที่ยง
๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง

ฯลฯ

๑๗. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยสุญญตะ
๑๘. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยอภินิเวส
๑๙. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ
๒๐. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งที่มีไขญาณ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขุสํวโร [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

พระเสขะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง ะไรบ้าง เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่าง ะไรบ้าง

คือ ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา

๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เที่ยง
๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง

ฯลฯ

๑๙. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ
๒๐. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งที่มีใช่ญาณ
๒๑. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่เกี่ยวข้อง
๒๒. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเกี่ยวข้อง
๒๓. เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความดับ
๒๔. เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ในสังขาร

ท่านผู้ปราศจากราคะเมื่อเจริญวิปัสสนา เป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่างนี้ เป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ด้วยอาการ ๑๒ อย่างนี้

เพราะนอนนึกถึงแล้ว ฝึกหัดให้อินทริยทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอารมณ์ รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ ฯลฯ^๑ ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์

คำว่า ให้อินทริยทั้งหลายประชุมลง อธิบายว่า ให้อินทริยทั้งหลายประชุมลงอย่างไร

คือ ให้สัททินทริยประชุมลง เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ฯลฯ ให้อินทริยทั้งหลายประชุมลง ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสมณินิมิต ฯลฯ ด้วยอำนาจ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มข้อ ๑๖๘ หน้า ๒๖๑ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

ความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งปีคคหนิมิต ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาด
 ในความตั้งไว้ซึ่งอวิกเขปะ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่ง
 สัมปหังสนะ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งอุเบกขา ฯลฯ ด้วย
 อำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งสภาวะเดียว ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็น
 ผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งจิต
 (ให้อินทริยทั้งหลายประชุมลง) ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดย
 ความไม่เที่ยง ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเที่ยง ฯลฯ
 ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ ด้วยอำนาจ
 ความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นสุข ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาด
 ในความตั้งไว้โดยความเป็นอนัตตา ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้
 โดยความเป็นอัตตา ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความสิ้นไป
 ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความเป็นก้อน ฯลฯ ด้วย
 อำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยความเสื่อมไป ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็น
 ผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยความประมวลมา ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดใน
 ความตั้งไว้โดยความแปรผัน ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้
 โดยความยั่งยืน ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยอนิมิต ฯลฯ
 ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยนิมิต ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้
 ฉลาดในความตั้งไว้โดยความไม่มีปณิหิตะ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดใน
 ความไม่ตั้งไว้โดยปณิธิ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้โดยสุญญตะ
 ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้โดยอภินิเวส ฯลฯ ด้วยอำนาจ
 ความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งญาณ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดใน
 ความไม่ตั้งไว้ซึ่งสิ่งที่มีไชญาณ ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่ง
 ความไม่เกี่ยวข้อง ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งความเกี่ยวข้อง
 ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยสํกัถมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

(ให้อินทริยทั้งหลายประชุมลง) ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความตั้งไว้ซึ่งความดับ ภิกษุยอมให้อินทริยทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ (ด้วยอำนาจความเป็นผู้ฉลาดในความไม่ตั้งไว้ซึ่งสังขาร)

[๒๐๗] ปัญญาที่มีความชำนาญในอินทริย ๓ ประการ โดยอาการ ๖๔ ชื่อว่าอาสวักขยญาณ^๑

อินทริย ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อนัญญาตัญญูสสามิตินทริย
๒. อัญญินทริย
๓. อัญญาตาวินทริย

อนัญญาตัญญูสสามิตินทริย ย่อมถึงฐานะเท่าไร อัญญินทริย ย่อมถึงฐานะเท่าไร อัญญาตาวินทริย ย่อมถึงฐานะเท่าไร

คือ อนัญญาตัญญูสสามิตินทริย ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ โสดาปัตติมรรค

อัญญินทริย ย่อมถึงฐานะ ๖ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค

อัญญาตาวินทริย ย่อมถึงฐานะ ๑ คือ อรหัตตผล

ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค อนัญญาตัญญูสสามิตินทริยมีสัทธินทริยซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบริวาร มีวิริยทริยซึ่งมีการระคองไว้เป็นบริวาร มีสติทริยซึ่งมีความตั้งมั่นเป็นบริวาร มีสมาธิทริยซึ่งมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบริวาร

มีปัญญาทริยซึ่งมีความเห็นเป็นบริวาร มีมโนทริยซึ่งมีความรู้แจ้งเป็นบริวาร มีโสมนัสสินทริยซึ่งมีความยินดีเป็นบริวาร มีชีวิตินทริยซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบต่อที่กำลังเป็นไป เป็นบริวาร

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบข้อ ๑๐๗ หน้า ๑๖๕ ในอาสวักขยญาณนิตเทศในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๓๓๘ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยกา ๕. อินทริยสโมธาน

ธรรมทั้งหลายที่เกิดในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค ยกเว้นรูปที่มีจิตเป็นสมภูฐาน
ทั้งหมดเป็นกุศล ทั้งหมดไม่มีอาสวะ ทั้งหมดเป็นธรรมเครื่องนำออก ทั้งหมดเป็น
เครื่องให้ถึงความไม่สังสม ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพานเป็นอารมณ์

ในขณะแห่งโสดาปัตติมรรค อนัญญาตัญญูสสามีดินทริยมีอินทริย ๘ ประการนี้
ซึ่งมีสหชาตธรรมเป็นบริวาร มีธรรมที่อาศัยกันและกันเป็นบริวาร มีธรรมที่
อาศัยกันเป็นบริวาร มีธรรมที่ประกอบรวมกันเป็นบริวาร ไปร่วมกัน เกิดร่วมกัน
เกี่ยวข้องกัน ประกอบรวมกัน ธรรมเหล่านั้นเป็นอาการและเป็นบริวารของ
อนัญญาตัญญูสสามีดินทริยนั้น

ในขณะแห่งโสดาปัตติผล ฯลฯ

ในขณะแห่งอรหัตตผล อัญญาตาวินทริยมีสัทธินทริยซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็น
บริวาร ฯลฯ มีชีวิตินทริยซึ่งมีความเป็นใหญ่ในความสืบต่อที่กำลังเป็นไปเป็นบริวาร

ธรรมทั้งหลายที่เกิดในขณะแห่งอรหัตตผล ยกเว้นรูปที่มีจิตเป็นสมภูฐาน
ทั้งหมดเป็นอภัยกถุค ทั้งหมดไม่มีอาสวะ ทั้งหมดเป็นโลกุตตระ ทั้งหมดมีนิพพาน
เป็นอารมณ์

ในขณะแห่งอรหัตตผล อัญญาตาวินทริยมีอินทริย ๘ ประการนี้ ซึ่งมีสหชาต
ธรรมเป็นบริวาร ธรรมเหล่านี้เป็นอาการและเป็นบริวารของอัญญาตาวินทริยนั้น
อินทริย ๘ รวม ๘ หมวดนี้ จึงเป็นอาการ ๖๔ ด้วยประการฉะนี้

คำว่า **อาสวะ** อธิบายว่า อาสวะเหล่านั้น อะไรบ้าง

คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ

อาสวะเหล่านั้นย่อมสิ้นไป ณ ที่ไหน

คือ ทิฏฐาสวะทั้งสิ้นย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค กามาสวะซึ่งเป็นเหตุให้
สัตว์ไปสู่อบาย ภวาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย อวิชชาสวะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์
ไปสู่อบาย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค อาสวะเหล่านี้ย่อมสิ้นไปในขณะแห่ง
โสดาปัตติมรรคนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิทามมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

กามาสวะส่วนหยาบยอมสิ้นไปด้วยสกทาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับ
กามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ยอมสิ้นไปด้วยสกทาคามิ-
มรรค อาสวะเหล่านี้ยอมสิ้นไปในขณะแห่งสกทาคามิมรรคนี้

กามาสวะทั้งสิ้นยอมสิ้นไปด้วยอนาคามิมรรค ภวาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับ
กามาสวะนั้น อวิชชาสวะซึ่งตั้งอยู่ร่วมกับกามาสวะนั้น ยอมสิ้นไปด้วยอนาคามิ-
มรรค อาสวะเหล่านี้ยอมสิ้นไปในขณะแห่งอนาคามิมรรคนี้

ภวาสวะทั้งสิ้น อวิชชาสวะทั้งสิ้นยอมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค อาสวะเหล่านี้
ยอมสิ้นไปในขณะแห่งอรหัตตมรรคนี้

[๒๐๘]   สิ่งใด ๆ ในไตรโลกธาตุนี้

พระปัญญาจักขุของพระตถาคตนั้นไม่ทรงเห็น ไม่มีเลย

อนึ่ง ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้

พระพุทธานุญาณไม่รู้แจ้งก็ไม่มี

ธรรมชาติที่ควรแนะนำใดมีอยู่

พระตถาคตได้ทรงทราบธรรมชาติที่ควรแนะนำนั้นทั้งหมด

เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ^๑

คำว่า **สมันตจักขุ** อธิบายว่า ชื่อว่าสมันตจักขุ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร
คือ พระพุทธานุญาณ ๑๔ ประการ ได้แก่

๑. ญาณในทุกข์ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

๒. ญาณในทุกขสมุทัย ชื่อว่าพุทธานุญาณ

ฯลฯ

๑๓. สัพพัญญุตญาณ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

๑๔. อนาวรณญาณ ชื่อว่าพุทธานุญาณ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.ม. (แปล) ๒๙/๑๕๖/๔๓๑, ข.จ. (แปล) ๓๐/๘๕/๓๐๕

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๓๔๐ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

พระพุทธญาณ ๑๔ ประการนี้แล บรรดาพุทธญาณ ๑๔ ประการนี้ ญาณ ๘ ประการเบื้องต้นเป็นญาณที่ทั่วไปแก่สาวก ส่วนญาณอีก ๖ ประการเบื้องปลาย เป็นญาณที่ไม่ทั่วไปแก่สาวก

สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์พระตถาคตทรงทราบแล้วตลอดทั้งหมด ที่ไม่ทรงทราบไม่มี เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงเชื่อว่ามิพระสมันตจักขุ สมันตจักขุเป็น ปัญญาอินทริย เป็นสัทอินทริยเพราะมีสภาวะนุ่มใจเชื่อ เป็นวิริยอินทริยเพราะมีสภาวะ ประคองไว้ เป็นสติอินทริยเพราะมีสภาวะตั้งมั่น เป็นสมาธิอินทริย เพราะมีสภาวะไม่ ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งปัญญาอินทริย สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์พระตถาคตทรง เห็นแล้ว ทรงทราบแล้ว ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้วด้วยพระปัญญาตลอด ทั้งหมด ที่ไม่ทรงถูกต้องแล้วด้วยพระปัญญาไม่มี เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึง เชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ สมันตจักขุเป็นปัญญาอินทริย เป็นสัทอินทริยเพราะมีสภาวะ นุ่มใจเชื่อ เป็นวิริยอินทริยเพราะมีสภาวะประคองไว้ เป็นสติอินทริยเพราะมีสภาวะ ตั้งมั่น เป็นสมาธิอินทริยเพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งปัญญาอินทริย

สภาวะที่เป็นเหตุแห่งสมุทัย ฯลฯ

สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ ฯลฯ

สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในอรรถแห่งอรรถปฏิสัมภีทา ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในธรรมแห่งธัมมปฏิสัมภีทา ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในนิรุตติแห่งนิรุตติปฏิสัมภีทา ฯลฯ

สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภีทา ฯลฯ

ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริยทั้งหลาย ฯลฯ

ญาณในอัสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย ฯลฯ

ญาณในยมกปาฏิหาริย์ ฯลฯ

ญาณในพระมหากรุณาสมบัติ ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ ธรรมารมณ์ที่รู้แจ้ง ที่ถึง ที่แสวงหา
ที่ตรงตามด้วยใจ แห่งโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่มสัตว์ พร้อม
ทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระตถาคตทรงทราบแล้ว ทรงรู้แล้ว
ทรงทำให้แจ้งแล้ว ทรงถูกต้องแล้วด้วยพระปัญญาตลอดทั้งหมด ที่ไม่ทรงถูกต้องแล้ว
ด้วยพระปัญญาไม่มี เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ สมันตจักขุ
เป็นปัญญินทริย เป็นสัทธินทริยเพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ เป็นวิริยินทริยเพราะมี
สภาวะระคองไว้ เป็นสติทริยเพราะมีสภาวะตั้งมั่น เป็นสมาธินทริยเพราะมี
สภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งปัญญินทริย

บุคคลเมื่อเชื่อ ชื่อว่าระคองไว้ เมื่อระคองไว้ ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่า
ตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าเชื่อ
เมื่อเชื่อ ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าเชื่อ

บุคคลเมื่อระคองไว้ ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าระคองไว้ เมื่อ
ระคองไว้ ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าระคองไว้ เมื่อระคองไว้ ชื่อว่ารู้ชัด
เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าระคองไว้ เมื่อระคองไว้ ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่าระคองไว้

บุคคลเมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น
ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่าตั้งสติมั่น
เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าระคองไว้ เมื่อระคองไว้ ชื่อว่าตั้งสติมั่น

บุคคลเมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าเชื่อ
เมื่อเชื่อ ชื่อว่าตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าระคองไว้ เมื่อระคองไว้ ชื่อว่าตั้งใจมั่น
เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่าตั้งใจมั่น

บุคคลเมื่อรู้ชัด ชื่อว่าเชื่อ เมื่อเชื่อ ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าระคองไว้ เมื่อ
ระคองไว้ ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด ชื่อว่าตั้งสติมั่น เมื่อตั้งสติมั่น ชื่อว่ารู้ชัด เมื่อรู้ชัด
ชื่อว่าจะตั้งใจมั่น เมื่อตั้งใจมั่น ชื่อว่ารู้ชัด

เพราะความเป็นผู้เชื่อจึงระคองไว้ เพราะความเป็นผู้ระคองไว้จึงเชื่อ เพราะ
ความเป็นผู้เชื่อจึงตั้งสติมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งสติมั่นจึงเชื่อ เพราะความเป็นผู้เชื่อ
จึงตั้งใจมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งใจมั่นจึงเชื่อ เพราะความเป็นผู้เชื่อจึงรู้ชัด เพราะ
ความเป็นผู้รู้ชัดจึงเชื่อ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

เพราะความเป็นผู้ประคองไว้จึงตั้งสติมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งสติมั่นจึงประคองไว้
 เพราะความเป็นผู้ประคองไว้จึงตั้งใจมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งใจมั่นจึงประคองไว้
 เพราะความเป็นผู้ประคองไว้จึงรู้ชัด เพราะความเป็นผู้รู้ชัดจึงประคองไว้ เพราะความ
 เป็นผู้ประคองไว้จึงเชื่อ เพราะความเป็นผู้เชื่อจึงประคองไว้

เพราะความเป็นผู้ตั้งสติมั่นจึงตั้งใจมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งใจมั่นจึงตั้งสติมั่น
 เพราะความเป็นผู้ตั้งสติมั่นจึงรู้ชัด เพราะความเป็นผู้รู้ชัดจึงตั้งสติมั่น เพราะความ
 เป็นผู้ตั้งสติมั่นจึงเชื่อ เพราะความเป็นผู้เชื่อจึงตั้งสติมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งสติมั่น
 จึงประคองไว้ เพราะความเป็นผู้ประคองไว้จึงตั้งสติมั่น

เพราะความเป็นผู้ตั้งใจมั่นจึงรู้ชัด เพราะความเป็นผู้รู้ชัดจึงตั้งใจมั่น เพราะ
 ความเป็นผู้ตั้งใจมั่นจึงเชื่อ เพราะความเป็นผู้เชื่อจึงตั้งใจมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งใจ
 มั่นจึงประคองไว้ เพราะความเป็นผู้ประคองไว้จึงตั้งใจมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งใจมั่น
 จึงตั้งสติมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งสติมั่นจึงตั้งใจมั่น

เพราะความเป็นผู้รู้ชัดจึงเชื่อ เพราะความเป็นผู้เชื่อจึงรู้ชัด เพราะความเป็นผู้
 รู้ชัดจึงประคองไว้ เพราะความเป็นผู้ประคองไว้จึงรู้ชัด เพราะความเป็นผู้รู้ชัดจึงตั้ง
 สติมั่น เพราะความเป็นผู้ตั้งสติมั่นจึงรู้ชัด เพราะความเป็นผู้รู้ชัดจึงตั้งใจมั่น เพราะ
 ความเป็นผู้ตั้งใจมั่นจึงรู้ชัด

พุทธจักขุชื่อว่าพุทธญาณ พุทธญาณชื่อว่าพุทธจักขุ เป็นเครื่องให้พระตถาคต
 ทรงเห็นหมู่มสัตว์ผู้มีกิเลสจตุลลในปัญญาจักขุน้อย มีกิเลสจตุลลในปัญญาจักขุมาก
 มีอินทริย์แก่กล้า มีอินทริย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย
 ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บางพวก
 มักไม่เห็นปรโลก และโทษโดยความเป็นภัย

คำว่า **มีกิเลสจตุลลในปัญญาจักขุน้อย มีกิเลสจตุลลในปัญญาจักขุมาก**
 อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธา ชื่อว่ามีกิเลสจตุลลในปัญญาจักขุน้อย บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา
 ชื่อว่ามีกิเลสจตุลลในปัญญาจักขุมาก บุคคลผู้มีความเพียร ชื่อว่ามีกิเลสจตุลลใน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทรีย์กถา ๕. อินทรีย์สโมธาน

ปัญญาจักษุณ้อย บุคคลผู้มีความเกียจคร้าน ชื่อว่ามีกิเลสจตุลฺลีในปัญญาจักษุมาก
 บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น ชื่อว่ามีกิเลสจตุลฺลีในปัญญาจักษุณ้อย บุคคลผู้มีสติหลงลืม ชื่อ
 ว่ามีกิเลสจตุลฺลีในปัญญาจักษุมาก บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น ชื่อว่ามีกิเลสจตุลฺลีใน
 ปัญญาจักษุณ้อย บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ชื่อว่ามีกิเลสจตุลฺลีในปัญญาจักษุมาก
 บุคคลผู้มีปัญญาดี ชื่อว่ามีกิเลสจตุลฺลีในปัญญาจักษุณ้อย บุคคลผู้มีปัญญาทราม
 ชื่อว่ามีกิเลสจตุลฺลีในปัญญาจักษุมาก

คำว่า **มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน** อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธา เป็นผู้
 มีอินทรีย์แก่กล้า บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา เป็นผู้มีอินทรีย์อ่อน ฯลฯ บุคคลผู้มีปัญญาดี
 เป็นผู้มีอินทรีย์แก่กล้า บุคคลผู้มีปัญญาทราม เป็นผู้มีอินทรีย์อ่อน

คำว่า **มีอาการดี มีอาการทราม** อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธา เป็นผู้มีอาการดี
 บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา เป็นผู้มีอาการทราม ฯลฯ บุคคลผู้มีปัญญาดี เป็นผู้มีอาการดี
 บุคคลผู้มีปัญญาทราม เป็นผู้มีอาการทราม

คำว่า **ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก** อธิบายว่า บุคคลผู้มี
 ศรัทธา เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก
 บุคคลผู้มีความเพียร เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้เกียจคร้าน เป็นผู้ฟังสอน
 ให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคลผู้มีสติหลงลืม
 เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย บุคคล
 ผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก บุคคลผู้มีปัญญาดี เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้ง
 ได้ง่าย บุคคลผู้มีปัญญาทราม เป็นผู้ฟังสอนให้รู้แจ้งได้ยาก

คำว่า **บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย บางพวกมักไม่เห็น
 ปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย** อธิบายว่า บุคคลผู้มีศรัทธาเป็นผู้มักเห็นปรโลก
 และโทษโดยความเป็นภัย บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดย
 ความเป็นภัย ฯลฯ บุคคลผู้มีปัญญาดีเป็นผู้มักเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย
 บุคคลผู้มีปัญญาทรามเป็นผู้มักไม่เห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๔. อินทริยสภา ๕. อินทริยสโมธาน

คำว่า **โลก** อธิบายว่า ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก วิบัติตถิภาโลก วิบัติต-
สัมภวโลก สัมปัตตติภาโลก สัมปัตตติสัมภวโลก

โลก ๑ คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร

โลก ๒ คือ นาม ๑ รูป ๑

โลก ๓ คือ เวทนา ๓

โลก ๔ คือ อาหาร ๔

โลก ๕ คือ อุปาทานขันธ์ ๕

โลก ๖ คือ อายตนะภายใน ๖

โลก ๗ คือ วิญญาณัญจลิตติ ๗

โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘

โลก ๙ คือ สัตตาวาส ๙

โลก ๑๐ คือ อายตนะ ๑๐

โลก ๑๒ คือ อายตนะ ๑๒

โลก ๑๘ คือ ธาตุ ๑๘^๑

คำว่า **โทษ** อธิบายว่า กิเลสทั้งปวงเป็นโทษ ทุกจริตทั้งปวงเป็นโทษ อภิสังขาร
ทั้งปวงเป็นโทษ กรรมที่เป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่ภพทั้งปวงเป็นโทษ สัญญาในโลกนี้และ
ในโทษนี้ว่าเป็นภัยอันแรงกล้า ปราภฏแล้วด้วยประการฉะนี้ เหมือนสัญญาในศัตรู
ผู้เงื้อมดาบเข้ามาจะฆ่า ปราภฏแล้ว ฉะนั้น^๒ พระตถาคตทรงรู้ ทรงเห็น ทรงทราบ
ทรงรู้แจ้งอินทริย์ ๕ ประการนี้ ด้วยอาการ ๕๐ อย่างนี้

ตติยภาณวาร จบ

อินทริยสภา จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ข.จ. (แปล) ๓๐/๑๐๔/๓๕๕-๓๕๖

^๒ ดูเทียบข้อ ๑๑๒ หน้า ๑๗๒-๑๗๔ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา อุทเทส

๕. วิโมกขกถา

ว่าด้วยวิโมกข์

อุทเทส

[๒๐๙] เหตุเกิดขึ้นเหมือนในสูตรข้างต้น^๑

ภิกษุทั้งหลาย วิโมกข์ ๓ ประการนี้

วิโมกข์ ๓ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. สุกฺขวิโมกข์

๒. อนิมิตตวิโมกข์

๓. อัปปณฺหิตวิโมกข์

ภิกษุทั้งหลาย วิโมกข์ ๓ ประการนี้แล

อีกประการหนึ่ง วิโมกข์ ๖๘ ประการ^๒ คือ

๑. สุกฺขวิโมกข์

๓. อัปปณฺหิตวิโมกข์

๕. พหิทฺธาธุจฺจวิโมกข์

(วิโมกข์มีการออกจาก

อารมณฺเณภายนอก)

๒. อนิมิตตวิโมกข์

๔. อัชฌัตตวุจฺจวิโมกข์ (วิโมกข์
มีการออกจากอารมณฺเณภายใน)

๖. พุทฺโธวุจฺจวิโมกข์ (วิโมกข์มี
การออกจากอารมณฺเณทั้งสอง)

เชิงอรรถ :

^๑ สูตรข้างต้น ในที่นี้หมายถึงสูตรที่ ๑ (ข้อ ๑๘๔ หน้า ๒๙๐ ในเล่มนี้)

^๒ วิโมกข์ ๖๘ ประการ ถ้าหากนับตามจำนวนเป็น ๗๕ ประการ แต่ท่านให้ตัดวิโมกข์ออกไป ๗ ประการ
คือวิโมกข์ข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๖ และวิโมกข์ข้อที่ ๖๕ จึงเหลือเพียง ๖๘ ประการ (ตามนัย ข.ป.อ.
๒/๒๐๙/๑๗๑)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า :๓๔๖ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา อุทเทส

- ๗-๑๐. วิโมกข์ ๔ จากอัมตตวฏฐานวิโมกข์
 ๑๑-๑๔. วิโมกข์ ๔ จากพหิททวฏฐานวิโมกข์
 ๑๕-๑๘. วิโมกข์ ๔ จากทุกโตวฏฐานวิโมกข์
 ๑๙-๒๒. วิโมกข์ ๔ อนุโลมตามอัมตตวฏฐานวิโมกข์
 ๒๓-๒๖. วิโมกข์ ๔ อนุโลมตามพหิททวฏฐานวิโมกข์
 ๒๗-๓๐. วิโมกข์ ๔ อนุโลมตามทุกโตวฏฐานวิโมกข์
 ๓๑-๓๔. วิโมกข์ ๔ ระวังจากอัมตตวฏฐานวิโมกข์
 ๓๕-๓๘. วิโมกข์ ๔ ระวังจากพหิททวฏฐานวิโมกข์
 ๓๙-๔๒. วิโมกข์ ๔ ระวังจากทุกโตวฏฐานวิโมกข์
 ๔๓. ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุผู้ได้รูปฌานยอมเห็นรูปทั้งหลาย
 ๔๔. ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุผู้ไม่มีความหมายรู้อารูปภายในเห็นรูป
     ภายนอก
 ๔๕. ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุเป็นผู้โน้มไปในอารมณ์ว่างามเท่านั้น
 ๔๖. อากาสนัญญายตนสมาบัติวิโมกข์
 ๔๗. วิญญานัญญายตนสมาบัติวิโมกข์
 ๔๘. อากิญจัญญายตนสมาบัติวิโมกข์
 ๔๙. เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติวิโมกข์
 ๕๐. สัญญาเวทยิตนโรธสมาบัติวิโมกข์   ๕๑. สมยวิโมกข์
 ๕๒. อสมยวิโมกข์   ๕๓. สามยวิโมกข์
 ๕๔. อสามยวิโมกข์   ๕๕. กุปป์วิโมกข์
 ๕๖. อกุปป์วิโมกข์   ๕๗. โลภียวิโมกข์
 ๕๘. โลกุตตรวิโมกข์   ๕๙. สาสวิโมกข์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยสutta [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

๖๐. อนาสววิโมกข์	๖๑. สามิสวิโมกข์
๖๒. นีรามิสวิโมกข์	๖๓. นีรามิสานีรามิสตรวิโมกข์
๖๔. ปณฺหิตวิโมกข์	๖๕. อัปปณฺหิตวิโมกข์
๖๖. ปณฺหิตตปปฏิปัสสัทธิวิโมกข์	๖๗. สัณฺญตตวิโมกข์
๖๘. วิสัณฺญตตวิโมกข์	๖๙. เอกัตตวิโมกข์
๗๐. นานัตตวิโมกข์	๗๑. สัณฺญาวิโมกข์
๗๒. ญาณวิโมกข์	๗๓. สิตฺติยาวิโมกข์
๗๔. ฌานวิโมกข์	๗๕. อนุปาทาจิตตวิโมกข์

นิตเทส

[๒๑๐] สัณฺญตตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณา
ตั้งนี้ว่า “นามรูปนี้ว่างจากอตฺตาและจากสิ่งทีเื่องด้วยอตฺตา” เธอไม่ทำอภินเวส
(ความยึดมั่น) ในนามรูปนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์ของภิกษุนั้นจึงเป็นวิโมกข์ที่เป็น
สัณฺญตตะ นี้ชื่อว่าสัณฺญตตวิโมกข์

อนิมิตตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณา
ตั้งนี้ว่า “นามรูปนี้ว่างจากอตฺตาและจากสิ่งทีเื่องด้วยอตฺตา” เธอไม่ทำนิมิตใน
นามรูปนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์ของภิกษุนั้นจึงเป็นวิโมกข์ที่ไม่มีนิมิต นี้ชื่อว่า
อนิมิตตวิโมกข์

อัปปณฺหิตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณา
ตั้งนี้ว่า “นามรูปนี้ว่างจากอตฺตาและจากสิ่งทีเื่องด้วยอตฺตา” เธอไม่ทำปณฺธิ (ความ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุชาดก [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ตั้งมั่น) ในนามรูปนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์ของภิกษุนั้นจึงเป็นวิโมกข์ที่ไม่มีปณิหิตะ
นี้ชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์

อัมตตวฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ นี้ชื่อว่าอัมตตวฏฐานวิโมกข์

พหิทธาฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อรูปสมาบัติ ๔ นี้ชื่อว่าพหิทธาฏฐานวิโมกข์

ทุกโตฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๘ นี้ชื่อว่าทุกโตฏฐานวิโมกข์

วิโมกข์ ๔ จากอัมตตวฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ปฐมฌานออกจากนิรวณํ ทุตติยฌานออกจากวิตก วิจาร ตุตติยฌานออกจาก
ปีติ จตตฌานออกจากสุขและทุกขํ นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ จากอัมตตวฏฐานวิโมกข์ (๔)

วิโมกข์ ๔ จากพหิทธาฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อากาसानัญญาตสนสมาบัติออกจากรูปสัญญา ปฏิขสัญญา

วิญญาณัญญาตสนสมาบัติออกจากอากาसानัญญาตสนสัญญา

อากัญญาตสนสมาบัติออกจากวิญญาณัญญาตสนสัญญา

เนวสัญญานาสัญญาตสนสมาบัติออกจากอากัญญาตสนสัญญา

นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ จากพหิทธาฏฐานวิโมกข์ (๔-๘)

วิโมกข์ ๔ จากทุกโตฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ โสตาปัตติมรรคออกจากสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส จาก
ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัยออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามสักกายทิฏฐิเป็นต้นนั้น
จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

สกทาคามีมรรคออกจากกามราคสังโยชน์ ปฏิขสังโยชน์ ส่วนหยาบ ๆ จากกามราคานุสัย ปฏิขานุสัย ส่วนหยาบ ๆ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามกามราคสังโยชน์เป็นต้นนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก

อนาคามีมรรคออกจากกามราคสังโยชน์ ปฏิขสังโยชน์ ส่วนละเอียด ๆ จากกามราคานุสัย ปฏิขานุสัย ส่วนละเอียด ๆ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามกามราคสังโยชน์เป็นต้นนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก

อรหัตตมรรคออกจากรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย (และ)อวิชชานุสัยออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามรูปราคะเป็นต้นนั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิมิตภายนอก นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ จากทุกโคตวฏฐานวิโมกข์ (๔-๑๒)

[๒๑๑] **วิโมกข์ ๔ อนุโลมตามอัชฌัตตวฏฐานวิโมกข์** เป็นอย่างไร

คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตาจิต(จิตที่มีอารมณ์เดียว) เพื่อประโยชน์แก่การได้ปฐมฌาน ฯลฯ เพื่อประโยชน์แก่การได้ทุติยฌาน ฯลฯ เพื่อประโยชน์แก่การได้ตติยฌาน วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตาจิต เพื่อประโยชน์แก่การได้จตุตถฌาน นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ อนุโลมตามอัชฌัตตวฏฐานวิโมกข์ (๔-๑๖)

วิโมกข์ ๔ อนุโลมตามพหิททวฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตาจิต เพื่อประโยชน์แก่การได้อากาศานัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ เพื่อประโยชน์แก่การได้วิญญานัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ เพื่อประโยชน์แก่การได้อากิญจัญญายตนสมาบัติ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตาจิต เพื่อประโยชน์แก่การได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ อนุโลมตามพหิททวฏฐานวิโมกข์ (๔-๒๐)

วิโมกข์ ๔ อนุโลมตามทุกโคตวฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา อนัตตานุปัตตนา เพื่อประโยชน์แก่การได้โสดาปัตติมรรค ฯลฯ เพื่อประโยชน์แก่การได้สกทาคามีมรรค ฯลฯ เพื่อประโยชน์แก่การได้อนาคามีมรรค อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา อนัตตานุปัตตนา เพื่อประโยชน์แก่การได้อรหัตตมรรค นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ อนุโลมตามทุกโคตวฏฐานวิโมกข์ (๔-๒๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

วิโมกข์ ๔ ระวังจากอชฌัตตวุฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ การได้ปฐมฌาน หรือวิบากแห่งปฐมฌาน การได้ทุติยฌาน หรือวิบากแห่งทุติยฌาน การได้ตติยฌาน หรือวิบากแห่งตติยฌาน การได้จตุตถฌาน หรือวิบากแห่งจตุตถฌาน นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ ระวังจากอชฌัตตวุฏฐานวิโมกข์ (๔-๒๘)

วิโมกข์ ๔ ระวังจากพหิททาวุฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ การได้आกาสานัญญาตนสมาบัติ หรือวิบากแห่งआกาสานัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ การได้วิญญาณัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ การได้आกิญจัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ การได้เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ หรือวิบากแห่งเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ ระวังจากพหิททาวุฏฐานวิโมกข์ (๔-๓๒)

วิโมกข์ ๔ ระวังจากทุกโตะวุฏฐานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ โสดาปัตติผลแห่งโสดาปัตติมรรค สกทาคามีผลแห่งสกทาคามีมรรค อนาคามีผลแห่งอนาคามีมรรค อรหัตตผลแห่งอรหัตตมรรค นี้ชื่อว่าวิโมกข์ ๔ ระวังจากทุกโตะวุฏฐานวิโมกข์ (๔-๓๖)

[๒๑๒] ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุผู้ได้รูปฌานย่อมเห็นรูปทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้มนสิการถึงนิมิตสีเขียวในภายใน ย่อมได้เห็นสีเขียว เธอทำนิมิตนั้นให้เป็นอันถือไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว กำหนดไว้ดีแล้ว ครั้นแล้วน้อมจิตไปในนิมิตสีเขียวภายนอก ย่อมได้เห็นสีเขียว เธอทำนิมิตนั้นให้เป็นอันถือไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว กำหนดไว้ดีแล้ว ครั้นแล้วปฏิบัติ เจริญ ทำให้มาก เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “นิมิตสีเขียวทั้งสองทั้งภายในและภายนอกนี้เป็นรูป” เธอมีความหมายรู้ว่าเป็นรูป

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้มนสิการถึงนิมิตสีเหลือง ฯลฯ นิมิตสีแดง ฯลฯ นิมิตสีขาวในภายใน ย่อมได้โธทาสัญญา เธอทำนิมิตนั้นให้เป็นอันถือไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว กำหนดไว้ดีแล้ว ครั้นแล้วน้อมจิตไปในนิมิตสีขาวในภายนอก ย่อมได้โธทาสัญญา เธอทำนิมิตนั้นให้เป็นอันถือไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว ครั้นแล้วปฏิบัติ เจริญ ทำให้มาก เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “นิมิตสีขาวทั้งสองทั้งภายในและภายนอกนี้เป็นรูป” เธอมีความหมายรู้ว่าเป็นรูป ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุผู้ได้รูปฌานย่อมเห็นรูปทั้งหลายอย่างนี้ (๓๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขุสํกัถา [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

**ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุผู้ไม่มีความหมายรูปร่างภายในเห็นรูปภายนอก
เป็นอย่างไร**

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ไม่มโนสการถึงนิมิตสีเขียวในภายใน จึงไม่ได้
นึลสัญญา น้อมจิตไปในนิมิตสีเขียวภายนอก ย่อมได้นึลสัญญา เธอทำ
นิมิตนั้นให้เป็นอันถือไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว กำหนดไว้ดีแล้ว ครั้นแล้วปฏิบัติ เจริญ
ทำให้มาก เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราไม่มีความหมายรูปร่างภายใน นิมิต
สีเขียวภายนอกนี้เป็นรูป” เธอมีความหมายรูปร่างเป็นรูป

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ไม่มโนสการถึงนิมิตสีเหลือง ฯลฯ นิมิตสีแดง ฯลฯ
นิมิตสีขาวในภายใน ย่อมไม่ได้โธทาสัญญา น้อมจิตไปในนิมิตสีขาวในภายนอก
ย่อมได้โธทาสัญญา เธอทำนิมิตนั้นให้เป็นอันถือไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว
กำหนดไว้ดีแล้ว ครั้นแล้วปฏิบัติ เจริญ ทำให้มาก เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “ไม่มี
รูปในภายใน นิมิตสีขาวในภายนอกนี้เป็นรูป” เธอมีความหมายรูปร่างเป็นรูป ชื่อว่า
วิโมกข์ เพราะภิกษุผู้ไม่มีความหมายรูปร่างภายในเห็นรูปภายนอกอย่างนี้ (๓๘)

ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุเป็นผู้น้อมไปในอารมณ์ว่างามเท่านั้น เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ฯลฯ ทิศที่ ๒ ฯลฯ
ทิศที่ ๓ ฯลฯ ทิศที่ ๔ ฯลฯ ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลก
ทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นนหัดคคะ ไม่มีขอบเขต
ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เพราะเป็นผู้เจริญเมตตา สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่
เกลียดชัง

มีกรุณาจิต ฯลฯ เพราะเป็นผู้เจริญกรุณา สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่เกลียดชัง
มีมิตตาจิต ฯลฯ เพราะเป็นผู้เจริญมิตตา สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่เกลียดชัง
มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ฯลฯ เพราะเป็นผู้เจริญอุเบกขา สัตว์ทั้งหลาย
ไม่เป็นที่เกลียดชัง

ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุเป็นผู้น้อมไปในอารมณ์ว่างามเท่านั้นอย่างนี้ (๓๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

[๒๑๓] **อากาศาณญฺจายตนสมาบัติวิโมกข์** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฏิกขสัญญา เพราะไม่มณสิการถึงนानัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง บรรลุอากาศาณญฺจายตนสมาบัติ ด้วยมณสิการว่า "อากาศไม่มีที่สุด" นี้ชื่อว่าอากาศาณญฺจายตนสมาบัติวิโมกข์ (๔๐)

วิญญาณญฺจายตนสมาบัติวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงอากาศาณญฺจายตนสมาบัติโดยประการทั้งปวง บรรลิวินญาณญฺจายตนสมาบัติ ด้วยมณสิการว่า "วิญญาณไม่มีที่สุด" นี้ชื่อว่าวิญญาณญฺจายตนสมาบัติวิโมกข์ (๔๑)

อากิญจัญญายตนสมาบัติวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงวิญญาณญฺจายตนสมาบัติได้โดยประการทั้งปวง บรรลุอากิญจัญญายตนสมาบัติ ด้วยมณสิการว่า "อะไรน้อยหนึ่งย่อมไม่มี" นี้ชื่อว่า อากิญจัญญายตนสมาบัติวิโมกข์ (๔๒)

เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงอากิญจัญญายตนสมาบัติโดยประการทั้งปวง บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ นี้ชื่อว่าเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติวิโมกข์ (๔๓)

สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ นี้ชื่อว่าสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติวิโมกข์ (๔๔)

สมยวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปสมาบัติ ๔ นี้ชื่อว่าสมยวิโมกข์ (๔๕)

อสมยวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าอสมยวิโมกข์ (๔๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

สามยิกวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปรสมาบตี ๔ นี้ชื่อว่าสามยิกวิโมกข์ (๔๗)

อสามยิกวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าอสามยิกวิโมกข์ (๔๘)

กุปปวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปรสมาบตี ๔ นี้ชื่อว่ากุปปวิโมกข์ (๔๙)

อกุปปวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าอกุปปวิโมกข์ (๕๐)

โลกียวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปรสมาบตี ๔ นี้ชื่อว่าโลกียวิโมกข์ (๕๑)

โลกุตตรวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าโลกุตตรวิโมกข์ (๕๒)

สาสววิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปรสมาบตี ๔ นี้ชื่อว่าสาสววิโมกข์ (๕๓)

อนาสววิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าอนาสววิโมกข์ (๕๔)

สามีสวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ วิโมกข์อันประกอบด้วยรูป นี้ชื่อว่าสามีสวิโมกข์ (๕๕)

นिरามีสวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ วิโมกข์ที่ไม่ประกอบด้วยรูป นี้ชื่อว่านिरามีสวิโมกข์ (๕๖)

นिरามีสานิรามีสตรวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่านिरามีสานิรามีสตร-
วิโมกข์ (๕๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ปณฺหิตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปรสสมาบัติ ๔ นี้ชื่อว่าปณฺหิตวิโมกข์

อัปปณฺหิตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าอัปปณฺหิตวิโมกข์ (๕๘)

ปณฺหิตปฏฺธิปัสสัทธิวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ การได้ปฐมฌานหรือวิบากแห่งปฐมฌาน ฯลฯ การได้เนวสัณฺญา-
นาสัณฺญาตนสมาบัติ หรือวิบากแห่งเนวสัณฺญานาสัณฺญาตนสมาบัติ นี้ชื่อว่า
ปณฺหิตปฏฺธิปัสสัทธิวิโมกข์ (๕๙)

สัณฺญตตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปรสสมาบัติ ๔ นี้ชื่อว่าสัณฺญตตวิโมกข์ (๖๐)

วิสัณฺญตตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าวิสัณฺญตตวิโมกข์ (๖๑)

เอกัถตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน นี้ชื่อว่าเอกัถตวิโมกข์ (๖๒)

นानัถตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ ฌาน ๔ และอรุปรสสมาบัติ ๔ นี้ชื่อนานัถตวิโมกข์ (๖๓)

[๒๑๔] **สัณฺญาวิโมกข์** เป็นอย่างไร

คือ สัณฺญาวิโมกข์ ๑ เป็นสัณฺญาวิโมกข์ ๑๐ สัณฺญาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสัณฺญา-
วิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ^๑ (และ) ด้วยปริยาย^๒

เชิงอรรถ :

^๑ สัณฺญาวิโมกข์ ๑ เป็นสัณฺญาวิโมกข์ ๑๐ ด้วยอำนาจวัตถุ หมายถึงเป็นสัณฺญาวิโมกข์ ๑๐ ด้วยอำนาจ
วัตถุ ๑๐ มีนิจจสัณฺญาเป็นต้น (ขุ.ป.อ.๒/๒๑๔/๑๘๓-๔)

^๒ สัณฺญาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสัณฺญาวิโมกข์ ๑ ด้วยปริยาย หมายถึงเป็นสัณฺญาวิโมกข์ ๑ ด้วยการพ้นจาก
สัณฺญานั้น (ขุ.ป.อ.๒/๒๑๔/๑๘๓-๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

พึงเป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง) พ้นจากนิจจสัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ ทุกขานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความเป็นทุกข์) พ้นจากสุขสัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ อนัตตานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความเป็นอนัตตา) พ้นจากอัตตสัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ นิพพิทานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย) พ้นจากนันทสัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ วิราคานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความคลายกำหนด) พ้นจากราคสัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ นิโรธานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความดับ) พ้นจากสมุททยสัญญา ฯลฯ ปฎินิสัคคานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความสลະคืน) พ้นจากอาทานสัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ อนิมิตตานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความไม่มีนิมิต) พ้นจากนิมิตตสัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความไม่มีที่ตั้ง) พ้นจากปณิธิสัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ สญญตานุปัสสนาญาณ (ญาณคือการพิจารณาเห็นความว่าง) พ้นจากอภินิเวสสัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ สัญญาวิโมกข์ ๑ เป็นสัญญาวิโมกข์ ๑๐ สัญญาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสัญญาวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจานุปัสสนาญาณในรูป พ้นจากนิจจสัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ ฯลฯ สญญตานุปัสสนาญาณในรูป พ้นจากอภินิเวส เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ สัญญาวิโมกข์ ๑ เป็นสัญญาวิโมกข์ ๑๐ สัญญาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสัญญาวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจานุปัสสนาญาณในเวทนา พ้นจากนิจจสัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ ฯลฯ อนิจจานุปัสสนาญาณในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาน ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจานุปัสสนาญาณในชราและมรณะ พ้นจากนิจจสัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ ฯลฯ สญญตานุปัสสนาญาณใน

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ชราและมรณะ พ้นจากอภินิเวสสัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัญญาวิโมกข์
สัญญาวิโมกข์ ๑ เป็นสัญญาวิโมกข์ ๑๐ สัญญาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสัญญาวิโมกข์ ๑
ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้ นี้ชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ (๖๔)

[๒๑๕] **ญาณวิโมกข์** เป็นอย่างไร

คือ ญาณวิโมกข์ ๑ เป็นญาณวิโมกข์ ๑๐ ญาณวิโมกข์ ๑๐ เป็นญาณวิโมกข์ ๑
ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

พึงเป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความ
ไม่เที่ยง) พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์
ทุกขานุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความเป็นทุกข์) พ้น
จากความไม่รู้คือความหลงว่าสุข เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ อนัตตานุ-
ปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความเป็นอนัตตา) พ้นจาก
ความไม่รู้คือความหลงว่าอัตตา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ นิพพิทานุ-
ปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย) พ้นจาก
ความไม่รู้คือความหลงว่านันทิ(ความยินดี) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์
วิราदानุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความคลายกำหนด)
พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าราคะ(ความกำหนด) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณ-
วิโมกข์ นิโรธานุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความดับ)
พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าสมุทัย(เหตุเกิด) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์
ปฏินิสัคคานุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความสละคืน)
พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าอภินิเวส(ความยึดมั่น) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ญาณวิโมกข์ อนิมิตตานุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็น
ความไม่มีนิมิต) พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่านิมิต เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ญาณวิโมกข์ อัปปณฺหิตานุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็น
ความไม่มีที่ตั้ง) พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าปณฺหิ(ความตั้งมั่น) เพราะเหตุนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ สัจจะตานุปัสสนายถาภูตญาณ (ยถาภูตญาณคือการพิจารณาเห็นความว่าง) พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าอาทานะ(ความยึดถือ) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ ญาณวิโมกข์ ๑ เป็นญาณวิโมกข์ ๑๐ ญาณวิโมกข์ ๑๐ เป็นญาณวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจทานุปัสสนายถาภูตญาณในรูป พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ ฯลฯ สัจจะตานุปัสสนายถาภูตญาณในรูป พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าภินิเวส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ ญาณวิโมกข์ ๑ เป็นญาณวิโมกข์ ๑๐ ญาณวิโมกข์ ๑๐ เป็นญาณวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจทานุปัสสนายถาภูตญาณในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจทานุปัสสนายถาภูตญาณในชราและมรณะ พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ ฯลฯ สัจจะตานุปัสสนายถาภูตญาณในชราและมรณะ พ้นจากความไม่รู้คือความหลงว่าอาทานะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าญาณวิโมกข์ ญาณวิโมกข์ ๑ เป็นญาณวิโมกข์ ๑๐ ญาณวิโมกข์ ๑๐ เป็นญาณวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้ นี้ชื่อว่าญาณวิโมกข์ (๖๕)

[๒๑๖] **สติสียาวิโมกข์** เป็นอย่างไร

คือ สติสียาวิโมกข์ ๑ เป็นสติสียาวิโมกข์ ๑๐ สติสียาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสติสียาวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย

พึงเป็นอย่างไร

คือ อนิจจทานุปัสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสติสียาวิโมกข์ ทุกขานุปัสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะสุข เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสติสียาวิโมกข์ อนัตตทานุปัสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะอัตตา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์ นิพพิทานุปีสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจอย่าง
 ยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะ
 นันทิ วิราคานุปีสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน
 ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะราคะ เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า สัตติสยา-
 วิโมกข์ นิโรธานุปีสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความ
 เดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะสมุทัย เพราะเหตุ นั้น
 จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์ ปฏินิสสังคานุปีสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม
 พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะอภินิเวส
 เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์ อนิมิตตานุปีสสนาเป็นญาณมีความเย็นใจ
 อย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวาย
 เพราะนิมิต เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์ อัปปณิหิตานุปีสสนาเป็นญาณมี
 ความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความ
 กระวนกระวายเพราะปณิธิ เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์ สญญตานุปีสสนา
 เป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และ
 ความกระวนกระวายเพราะอาทานะ เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์

สัตติสยาวิโมกข์ ๑ เป็นสัตติสยาวิโมกข์ ๑๐ สัตติสยาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสัตติสยา-
 วิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจานุปีสสนาในรูป เป็นญาณมีความเย็นใจอย่างยอดเยี่ยม พ้นจากความ
 เดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวายเพราะเทียง เพราะเหตุ นั้น
 จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์ ฯลฯ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจานุปีสสนาในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาน
 ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจานุปีสสนาในชราและมรณะ เป็นญาณมีความเย็นใจอย่าง
 ยอดเยี่ยม พ้นจากความเดือดร้อน ความเร่าร้อน และความกระวนกระวาย
 เพราะเทียง เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า สัตติสยาวิโมกข์ ฯลฯ

สัตติสยาวิโมกข์ ๑ เป็นสัตติสยาวิโมกข์ ๑๐ สัตติสยาวิโมกข์ ๑๐ เป็นสัตติสยา-
 วิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้ นี้ชื่อว่า สัตติสยา-
 วิโมกข์ (๖๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

[๒๑๗] ฌานวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน เนกขัมมะย่อมเผากามฉันทะให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน บุคคลเมื่อเผา ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌานวิโมกข์ เมื่อเผาให้ไหม้ ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌานวิโมกข์ ก็เลสทั้งหลาย ย่อมไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าธรรม พระอรหันต์ย่อมเผากิเลสให้ไหม้ คือรู้จักกิเลสที่ถูกเผาแล้วและกิเลสที่กำลังถูกเผาให้ไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌานวิโมกข์

อพยบาทย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน อพยบาทย่อมเผาพยาบาทให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน บุคคลเมื่อเผา ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌานวิโมกข์ เมื่อเผาให้ไหม้ ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌานวิโมกข์ ก็เลสทั้งหลาย ย่อมไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าธรรม พระอรหันต์ย่อมเผากิเลสทั้งหลาย คือรู้จักกิเลสที่ถูกเผาแล้วและกิเลสที่กำลังถูกเผาให้ไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌานวิโมกข์

อาโลกสัญญาย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน อาโลกสัญญาย่อมเผากิณมิถะให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ฯลฯ อวิกเขปะย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน อวิกเขปะย่อมเผาอุทัจจะให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ธรรมวัตถถานย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ธรรมวัตถถานย่อมเผาวิจิกจจาให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน

ญาณย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ญาณย่อมเผาอริชชาให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ปามุชชะย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ปามุชชะย่อมเผอรตติให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ปลุมณาย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน ปลุมณาย่อมเผาฉนวนิวรรณให้ไหม้ เพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่าฌาน ฯลฯ อรหัตตมรรคย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน อรหัตตมรรคย่อมเผากิเลสทั้งปวงให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฌาน พระอรหันต์เมื่อเผา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ เมื่อเผาให้ไหม้ ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ ก็เลสทั้งหลาย ย่อมไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าธรรม พระอรหันต์ย่อมเผากิเลสให้ไหม้ คือรู้จักกิเลสที่ถูกเผาแล้วและกิเลสที่กำลังถูกเผาให้ไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์

นี้ชื่อว่าฉานวิโมกข์ ฯ (๖๗)

[๒๑๘] **อนุปาทาจิตตวิโมกข์** เป็นอย่างไร

คือ อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย

พึงเป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ทุกขานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าสุข เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ อนัตตานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าอึดตา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ นิพพิทานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่านันทิ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ วิราคานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าราคะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ นิโรธานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าสมุทัย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ปุณฺณิสมํคคานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าอาทานะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ อนิมิตตานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่านิมิต เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ อัปปณฺหิตานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าปณฺธิ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ สญฺญตานุปัสสนาญาณ พ้นจากอุปาทานว่าภินเวส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์

อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างไร

อนิจจานุปัสสนาญาณในรูป พ้นจากอุปาทานว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ฯลฯ สญฺญตานุปัสสนาญาณในรูป พ้นจากอุปาทานว่าภินเวส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจานุปัสสนาญาณในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจานุปัสสนาญาณในชราและมรณะ พ้นจากอุปาทานว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ฯลฯ สญญตานุปัสสนาญาณในชราและมรณะ พ้นจากอุปาทานว่าอภินิเวส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์

อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ อนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑๐ เป็นอนุปาทาจิตตวิโมกข์ ๑ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงเป็นอย่างนี้

อนิจจานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทานเท่าไร ทุกขานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทานเท่าไร อนัตตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทานเท่าไร นิพพิทานุปัสสนาญาณ ฯลฯ วิราคานุปัสสนาญาณ ฯลฯ นิโรธานุปัสสนาญาณ ฯลฯ ปฏินิสสัคคานุปัสสนาญาณ ฯลฯ อนิมิตตานุปัสสนาญาณ ฯลฯ อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณ ฯลฯ สญญตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทานเท่าไร

คือ อนิจจานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ ทุกขานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ อนัตตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ นิพพิทานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ วิราคานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ นิโรธานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๔ ปฏินิสสัคคานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๔ อนิมิตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ สญญตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓

อนิจจานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ ะไรบ้าง คือ

๑. ทิฏฐุปาทาน
๒. สีสัพพตูปาทาน
๓. อัตตวาหุอุปาทาน

อนิจจานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ นี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ทุกขานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ อะไร

คือ กามุปาทาน

ทุกขานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ นี้

อนัตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ อะไรบ้าง คือ

๑. ทิฏฐุปาทาน
๒. สีสัพพตูปาทาน
๓. อัสดวาหุุปาทาน

อนัตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ นี้

นิพพิทานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ อะไร

คือ กามุปาทาน

นิพพิทานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ นี้

วิราคานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ อะไร

คือ กามุปาทาน

วิราคานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ นี้

นิโรธานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๔ อะไรบ้าง คือ

๑. กามุปาทาน
๒. ทิฏฐุปาทาน
๓. สีสัพพตูปาทาน
๔. อัสดวาหุุปาทาน

นิโรธานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๔ นี้

ปฏินิสสัคคานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๔ อะไรบ้าง คือ

๑. กามุปาทาน
๒. ทิฏฐุปาทาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

๓. สิ้นพุดปาทาน

๔. อัตตวาหุปาทาน

ปฏินิสสัคคานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๔ นี้

อนิมิตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ ะไรบ้าง คือ

๑. ทิฏฐุปาทาน

๒. สิ้นพุดปาทาน

๓. อัตตวาหุปาทาน

อนิมิตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ นี้

อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ ะไร

คือ กามุปาทาน

อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๑ นี้

สญญตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ ะไรบ้าง คือ

๑. ทิฏฐุปาทาน

๒. สิ้นพุดปาทาน

๓. อัตตวาหุปาทาน

สญญตานุปัสสนาญาณพ้นจากอุปาทาน ๓ นี้

ญาณ ๔ นี้ คือ

๑. อนิจจานุปัสสนาญาณ

๒. อนัตตตานุปัสสนาญาณ

๓. อนิมิตตานุปัสสนาญาณ

๔. สญญตานุปัสสนาญาณ

พ้นจากอุปาทาน ๓ คือ

๑. ทิฏฐุปาทาน

๒. สิ้นพุดปาทาน

๓. อัตตวาหุปาทาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ญาณ ๔ นี้ คือ

๑. ทุกขานุปัสสนาญาณ
๒. นิพพิทานุปัสสนาญาณ
๓. วิราคานุปัสสนาญาณ
๔. อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณ

พ้นจากอุปาทาน ๑

คือ กามอุปาทาน

ญาณ ๒ นี้ คือ

๑. นิโรธานุปัสสนาญาณ
๒. ปฏินิสสังคคานุปัสสนาญาณ

พ้นจากอุปาทาน ๔ คือ

๑. กามอุปาทาน
๒. ทิฏฐอุปาทาน
๓. สีสัพพตอุปาทาน
๔. อัตตวาหุอุปาทาน

นี้ชื่อว่าอนุปาทาจิตตวิโมกข์ (๖๘)

ปฐมภาณวารแห่งวิโมกขกถา จบ

[๒๑๙] **ประตฺสูวิโมกข์ ๓ ประการนี้** ย่อมเป็นไปเพื่อการนำออกจากโลก คือ

๑. การออกจากโลกมีได้ เพราะพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวง ทั้งโดยส่วนเบื้องต้นและส่วนเบื้องปลาย และเพราะจิตดำเนินไปในอนิมิตตธาตุ
๒. การออกจากโลกมีได้ เพราะทำให้โองาจหาญในสังขารทั้งปวง และเพราะจิตดำเนินไปในอัปปณิหิตธาตุ
๓. การออกจากโลกมีได้ เพราะพิจารณาเห็นธรรมทั้งปวงโดยความเป็นฝ่ายอื่น และเพราะจิตดำเนินไปในสุญญตธาตุ

ประตฺสูวิโมกข์ ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อการนำออกจากโลก

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง สังขารปรากฏอย่างไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ สังขารปรากฏอย่างไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา สังขารปรากฏอย่างไร

คือ เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง สังขารปรากฏโดยความสิ้นไป เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ สังขารปรากฏโดยความเป็นภัย เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา สังขารปรากฏโดยสูญญตะ^๑

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง จิตมากด้วยธรรมอะไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ จิตมากด้วยธรรมอะไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา จิตมากด้วยธรรมอะไร

คือ เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง จิตมากด้วยความน้อมใจเชื่อ เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ จิตมากด้วยความสงบ เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา จิตมากด้วยความรู้

บุคคลผู้มณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ ย่อมได้อินทรีย์อะไร ผู้มณสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ ย่อมได้อินทรีย์อะไร ผู้มณสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ ย่อมได้อินทรีย์อะไร

คือ บุคคลผู้มณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ ย่อมได้สัทธินทรีย์ ผู้มณสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ ย่อมได้สมาธินทรีย์ ผู้มณสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ ย่อมได้ปัญญินทรีย์

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ อินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย เป็นธรรมมีรสเป็น อย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ใครย่อมเจริญ

เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ อินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ อินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์

เชิงอรรถ :

^๑ สูญญตะ หมายถึง เว้นจากอัตตา (ขุ.ป.อ. ๒/๒๑๙/๑๘๖)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรส^๑เป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ใครย่อมเจริญ

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ อินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ใครย่อมเจริญ

คือ เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ สัทธินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามสัทธินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ผู้ใดปฏิบัติชอบ ผู้นั้นย่อมเจริญ การเจริญอินทรีย์ย่อมน้อมไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติผิด

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ สมาธินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามสมาธินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ผู้ใดปฏิบัติชอบ ผู้นั้นย่อมเจริญ การเจริญอินทรีย์ ย่อมไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติผิด

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ ปัญฺญินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามปัญฺญินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ผู้ใดปฏิบัติชอบ ผู้นั้นย่อมเจริญ การเจริญอินทรีย์ ย่อมไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติผิด

เชิงอรรถ :

^๑ รส ในที่นี้หมายถึงวิมุตติรส (ข.ป.อ. ๒/๒๒๐/๑๘๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

[๒๒๐] เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ อินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย

ในเวลารู้แจ้งอินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ อินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในเวลารู้แจ้งอินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ อินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย

ในเวลารู้แจ้งอินทรีย์อะไรเป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ สัทธินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามสัทธินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ในเวลารู้แจ้งปัญญินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามปัญญินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่าเห็น ด้วยอาการอย่างนี้ แม้บุคคลผู้รู้แจ้งก็ชื่อว่ายอมเจริญ แม้ผู้เจริญก็ชื่อว่ายอมรู้แจ้ง

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความเป็นทุกซ์ มากด้วยความสงบ สมาธินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามสมาธินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย

ในเวลารู้แจ้งปัญญินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามปัญญินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่าเห็น ด้วยอาการอย่างนี้ แม้บุคคลผู้รู้แจ้งก็ชื่อว่ายอมเจริญ แม้ผู้เจริญก็ชื่อว่ายอมรู้แจ้ง

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ ปัญญินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามปัญญินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย

ในเวลารู้แจ้งปัญญินทรีย์เป็นใหญ่ อินทรีย์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามปัญญินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย เป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่าเห็น ด้วยอาการอย่างนี้ แม้บุคคลผู้รู้แจ้งก็ชื่อว่ายอมเจริญ แม้ผู้เจริญก็ชื่อว่ายอมรู้แจ้ง

[๒๒๑] เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง อินทรีย์อะไรมีประมาณยิ่ง เพราะอินทรีย์อะไรมีประมาณยิ่งบุคคลจึงเป็นสังฆาธมมัต เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกซ์ อินทรีย์อะไรมีประมาณยิ่ง เพราะอินทรีย์อะไรมีประมาณยิ่งบุคคลจึงเป็นกายสักขี เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา อินทรีย์อะไรมีประมาณยิ่ง เพราะอินทรีย์อะไรมีประมาณยิ่งบุคคลจึงเป็นทัญญูปัตตะ

พระสูตรต้นตอปฏิญญา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

คือ เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะ สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข สมาธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมาธินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา ปัญญินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญญินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทิวฏฐิปัตตะ บุคคลผู้น้อมใจเชื่อ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สัทธาธิมุต บุคคลเชื่อว่าทำให้แจ้ง เพราะเป็นผู้ถูกต้องธรรม เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า กายสักขี บุคคลเชื่อว่าบรรลุแล้ว เพราะเป็นผู้เห็นธรรม เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ทิวฏฐิปัตตะ บุคคลผู้ใจเชื่อ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สัทธาธิมุต บุคคลถูกต้อง ฌานก่อน ภายหลังจึงทำให้แจ้งนิพพานซึ่งเป็นความดับ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า กายสักขี ญาณว่า “สังขารเป็นทุกข นิโรธเป็นสุข” เป็นญาณอันบุคคลเห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ทิวฏฐิปัตตะ บุคคล ๓ จำพวกนี้ คือ สัทธาธิมุต^๑ ๑ กายสักขี^๒ ๑ ทิวฏฐิปัตตะ^๓ ๑ พึงเป็น สัทธาธิมุตก็ได้ เป็นกายสักขีก็ได้ เป็นทิวฏฐิปัตตะก็ได้ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วย ปริยาย

คำว่า พึงเป็น อธิบายว่า พึงเป็นอย่างไร

คือ เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะ สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมาธินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมาธินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต บุคคล ๓ จำพวกนี้เป็นสัทธาธิมุตด้วย อำนาจสัทธินทรีย์อย่างนี้

เชิงอรรถ :

- ^๑ สัทธาธิมุต หมายถึงพระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไป พันด้วยศรัทธา (อง.ติก.อ. ๒/๒๑/๙๘, อง.สตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๑-๑๖๒)
- ^๒ กายสักขี หมายถึงพระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไป เป็นผู้เห็นประจักษ์กับตัว สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกายแล้วสามารถจะทำให้แจ้งพระนิพพาน (อง.ติก.อ. ๒/๒๑/๙๘, อง.สตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๑)
- ^๓ ทิวฏฐิปัตตะ หมายถึงพระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลขึ้นไป มีสัมมาทิวฏฐิ เข้าใจอริยสังถูกต้อง (อง.ติก.อ. ๒/๒๑๙/๘, อง.สตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๑-๑๖๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นทุกข์ สมាธิทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะ
 สมาธิทริย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา
 สมาธิทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมาธิทริย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี
 เมื่อมนสิการโดยความไม่เที่ยง สมาธิทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมาธิทริย์มี
 ประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี บุคคล ๓ จำพวกนี้เป็นกายสักขีด้วยอำนาจ
 สมาธิทริย์อย่างนี้

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ปัญฺญินทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะ
 ปัญฺญินทริย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทิวฏฐิปัตตะ เมื่อมนสิการโดยความไม่เที่ยง
 ปัญฺญินทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญฺญินทริย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทิวฏฐิปัตตะ
 เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ ปัญฺญินทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญฺญินทริย์มี
 ประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทิวฏฐิปัตตะ บุคคล ๓ จำพวกนี้เป็นทิวฏฐิปัตตะด้วยอำนาจ
 ปัญฺญินทริย์อย่างนี้

บุคคล ๓ จำพวกนี้ คือ สัทธาธิมุต ๑ กายสักขี ๑ ทิวฏฐิปัตตะ ๑ พึงเป็น
 สัทธาธิมุตก็ได้ เป็นกายสักขีก็ได้ เป็นทิวฏฐิปัตตะก็ได้ด้วยอำนาจวัตถุ(และ)ด้วยปริยาย
 อย่างนี้

บุคคล ๓ จำพวกนี้ คือ สัทธาธิมุต ๑ กายสักขี ๑ ทิวฏฐิปัตตะ ๑ ฯลฯ
 พึงเป็นสัทธาธิมุตอย่างหนึ่ง เป็นกายสักขีอย่างหนึ่ง เป็นทิวฏฐิปัตตะอย่างหนึ่ง
 ด้วยประการฉะนี้

ถามว่า พึงเป็นอย่างไร

ตอบว่า เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง สัทธาธิทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะ
 สัทธาธิทริย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์
 สมาธิทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมาธิทริย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี
 เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ปัญฺญินทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญฺญินทริย์
 มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทิวฏฐิปัตตะ บุคคล ๓ จำพวกนี้ คือ สัทธาธิมุต ๑
 กายสักขี ๑ ทิวฏฐิปัตตะ ๑ พึงเป็นสัทธาธิมุตอย่างหนึ่ง เป็นกายสักขีอย่างหนึ่ง
 เป็นทิวฏฐิปัตตะอย่างหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง สัทธาธิทริย์มีประมาณยิ่ง เพราะสัทธาธิทริย์
 มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงได้โสดาปัตติมรรค เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่าเป็น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

สัทธานุสารี^๑ อินทรีย์ที่เป็นไปตามสัทธินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญุปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย การเจริญอินทรีย์ ๔ ย่อมมีด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งได้โสดาปัตติมรรคด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นแม้ทั้งหมดเป็นสัทธานุสารี

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงทำให้แจ้งโสดาปัตติผล เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นสัทธาธิมุต อินทรีย์ที่เป็นไปตามอินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญุปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย อินทรีย์ ๔ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งทำให้แจ้งโสดาปัตติผลด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุต

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง สัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสัทธินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงได้สภทาคามิมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งสภทาคามิผล ได้อณาคามิมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งอณาคามิผล ฯลฯ ได้อรหัตตมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งอรหัตตผล เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นสัทธาธิมุต อินทรีย์ที่เป็นไปตามสัทธินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ ฯลฯ เป็นสัมปยุตตปัจฉัย อินทรีย์ ๔ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งทำให้แจ้งอรหัตตผลด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุต

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นทุกข สมานินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมานินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงได้โสดาปัตติมรรค เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นกายสักขี อินทรีย์ที่เป็นไปตามสมานินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญุปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย การเจริญอินทรีย์ ๔ ย่อมมีด้วยอำนาจสมานินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งได้โสดาปัตติมรรคด้วยอำนาจสมานินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกายสักขี

เชิงอรรถ :

^๑ สัทธานุสารี หมายถึงผู้แล่นไปตามศรัทธา ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้าบรรลุมรรคแล้วกลายเป็นศรัทธาวิมุตติ (อง.ทก.อ. ๒/๔๙/๔๕,อง.สคตค.อ. ๓/๑๔/๑๖๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นทุกข สมานินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะสมานินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงทำให้แจ้งโสดาปัตติผล ฯลฯ ได้สกทาคามิมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งสกทาคามิผล ฯลฯ ได้อนาคามิมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งอนาคามิผล ฯลฯ ได้อรหัตตมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งอรหัตตผล เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า เป็นกายสักขี อินทรีย์ที่เป็นไปตามสมานินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย อินทรีย์ ๔ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอำนาจสมานินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งทำให้แจ้งอรหัตตผลด้วยอำนาจสมานินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกายสักขี

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ปัญฺญินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญฺญินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงได้โสดาปัตติมรรค เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นธรรมานุสารี^๑ อินทรีย์ที่เป็นไปตามปัญฺญินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ ฯลฯ เป็นสัมปยุตตปัจฉัย การเจริญอินทรีย์ ๔ ย่อมมีได้ด้วยอำนาจปัญฺญินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้โสดาปัตติมรรคด้วยอำนาจปัญฺญินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นธรรมานุสารี

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ปัญฺญินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญฺญินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงทำให้แจ้งโสดาปัตติผล เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นทิวฏฐิปัตตะ อินทรีย์ที่เป็นไปตามปัญฺญินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ ฯลฯ เป็นสัมปยุตตปัจฉัย อินทรีย์ ๔ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอำนาจปัญฺญินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งทำให้แจ้งโสดาปัตติผลด้วยอำนาจปัญฺญินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นทิวฏฐิปัตตะ

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ปัญฺญินทรีย์มีประมาณยิ่ง เพราะปัญฺญินทรีย์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงได้สกทาคามิมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งสกทาคามิผล ฯลฯ ได้อนาคามิมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งอนาคามิผล ฯลฯ ได้อรหัตตมรรค ฯลฯ ทำให้แจ้งอรหัตตผล เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นทิวฏฐิปัตตะ อินทรีย์ที่

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรมานุสารี หมายถึงผู้สนใจไปตามธรรม ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลโสดาปัตติผล มีปัญญาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นทิวฏฐิปัตตะ (อง.ทุก.อ. ๒/๔๙/๕๕, อง.สตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เป็นไปตามปัญญาอินทรีย์นั้นมี ๔ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย อินทรีย์ ๔ เป็นอันบุคคลเจริญแล้ว เจริญดีแล้วด้วยอำนาจปัญญาอินทรีย์ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งทำให้แจ้งอรหัตตผลด้วยอำนาจปัญญาอินทรีย์ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นทิวฏฐิปัตตะ

[๒๒๒] บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเจริญแล้ว กำลังเจริญ หรือจักเจริญซึ่งเนกขัมมะ บรรลุแล้ว กำลังบรรลุ หรือจักบรรลุ ถึงแล้ว กำลังถึง หรือจักถึง ได้แล้ว กำลังได้ หรือจักได้ รู้แจ้งแล้ว กำลังรู้แจ้ง หรือจักรู้แจ้ง ทำให้แจ้งแล้ว กำลังทำให้แจ้ง หรือจักทำให้แจ้ง ถูกต้องแล้ว กำลังถูกต้อง หรือจักถูกต้อง ถึงความชำนาญแล้ว กำลังถึงความชำนาญ หรือจักถึงความชำนาญ ถึงความสำเร็จแล้ว กำลังถึงความสำเร็จ หรือจักถึงความสำเร็จ ถึงความแก่แล้ว กำลังถึงความแก่แล้ว หรือจักถึงความแก่แล้ว บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธาอินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิอินทรีย์ เป็นทิวฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาอินทรีย์

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเจริญแล้ว กำลังเจริญ หรือจักเจริญซึ่งอพยบายาท ฯลฯ อาโลกสัญญา ฯลฯ อวิกเขปะ ฯลฯ ธรรมวัตถาน ฯลฯ ญาณ ฯลฯ ปามุขชะ ฯลฯ ปฐมฌาน ฯลฯ ทุตติฌาน ฯลฯ ตตติฌาน ฯลฯ จตตถฌาน ฯลฯ อากาसानัญญาตณสมวัตติ ฯลฯ วิญญาณัญญาตณสมวัตติ ฯลฯ อากิญจัญญาตณสมวัตติ ฯลฯ เนวส์ญญานาสัญญาตณสมวัตติ ฯลฯ อนิจจานุปัสสนา ฯลฯ ทุกขานุปัสสนา ฯลฯ อนัตตานุปัสสนา ฯลฯ นิพพิทานุปัสสนา ฯลฯ วิศวคานุปัสสนา ฯลฯ นิโรธานุปัสสนา ฯลฯ ปฏินิสัคคานุปัสสนา ฯลฯ ขยานุปัสสนา ฯลฯ วยานุปัสสนา ฯลฯ วิปริณามานุปัสสนา ฯลฯ อนิมิตตานุปัสสนา ฯลฯ อัปปณิหิตานุปัสสนา ฯลฯ สญญตานุปัสสนา ฯลฯ อธิปัญญาธัมมวิปัสสนา ฯลฯ ยถากุตถญาณทัสสนะ ฯลฯ อาทีนวานุปัสสนา ฯลฯ ปฏิสังขานุปัสสนา ฯลฯ วิวิฏฐานานุปัสสนา ฯลฯ โสดาปัตติมรรค ฯลฯ สกทาคามิมรรค ฯลฯ อนาคามิมรรค บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเจริญแล้ว กำลังเจริญ หรือจักเจริญซึ่งอรหัตตมรรค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเจริญแล้ว กำลังเจริญ หรือจักเจริญ ซึ่งสติปฏิฐาน ๔
 ฯลฯ สัมมปธาน ๔ ฯลฯ อิทธิบาท ๔ ฯลฯ อินทรีย์ ๕ ฯลฯ พละ ๕ ฯลฯ
 โพชฌงค์ ๗ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งเจริญแล้ว กำลังเจริญ
 หรือจักเจริญ ซึ่งวิโมกข์ ๘ บรรลุแล้ว กำลังบรรลุ หรือจักบรรลุ ถึงแล้ว กำลังถึง
 หรือจักถึง ได้แล้ว กำลังได้ หรือจักได้ รู้แจ้งแล้ว กำลังรู้แจ้ง หรือจักรู้แจ้ง
 ทำให้แจ้งแล้ว กำลังทำให้แจ้ง หรือจักทำให้แจ้ง ถูกต้องแล้ว กำลังถูกต้อง หรือ
 จักถูกต้อง ถึงความชำนาญแล้ว กำลังถึงความชำนาญ หรือจักถึงความชำนาญ
 ถึงความสำเร็จแล้ว กำลังถึงความสำเร็จ หรือจักถึงความสำเร็จ ถึงความแก่แล้ว
 แล้ว กำลังถึงความแก่แล้ว หรือจักถึงความแก่แล้ว บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด
 เป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิทรีย์ เป็น
 ทิฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิทรีย์

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง บรรลุแล้ว กำลังบรรลุ หรือจักบรรลุซึ่งปฏิสัมภีทา ๔
 ฯลฯ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วย
 อำนาจสมาธิทรีย์ เป็นทิฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิทรีย์

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้แจ้งแล้ว กำลังรู้แจ้ง หรือจักรู้แจ้งซึ่งวิชา ๓ ฯลฯ
 บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วย
 อำนาจสมาธิทรีย์ เป็นทิฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิทรีย์

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ศึกษาแล้ว กำลังศึกษา หรือจักศึกษาซึ่งสิกขา ๓
 ทำให้แจ้งแล้ว กำลังทำให้แจ้ง หรือจักทำให้แจ้ง ถูกต้องแล้ว กำลังถูกต้อง หรือ
 จักถูกต้อง ถึงความชำนาญแล้ว กำลังถึงความชำนาญ หรือจักถึงความชำนาญ
 ถึงความสำเร็จแล้ว กำลังถึงความสำเร็จ หรือจักถึงความสำเร็จ ถึงความแก่แล้ว
 แล้ว กำลังถึงความแก่แล้ว หรือจักถึงความแก่แล้ว บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด
 เป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิทรีย์ เป็น
 ทิฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิทรีย์

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง กำหนดรู้ทุกข ละสมุทัย ทำให้แจ้งนิโรธ เจริญมรรค
 บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสัทธินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วย
 อำนาจสมาธิทรีย์ เป็นทิฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญาธิทรีย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการเท่าไร

คือ การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๔ อย่าง บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. รู้แจ้งทุกขสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้
๒. รู้แจ้งสมุทยสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการละ
๓. รู้แจ้งนิโรธสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้ง
๔. รู้แจ้งมัคคสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการเจริญ

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ บุคคลเมื่อรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ เป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสังขินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิินทรีย์ เป็นทิฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญินทรีย์

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการเท่าไร

คือ การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๙ อย่าง บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๙ อย่าง ได้แก่

๑. รู้แจ้งทุกขสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้
๒. รู้แจ้งสมุทยสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการละ
๓. รู้แจ้งนิโรธสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้ง
๔. รู้แจ้งมัคคสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการเจริญ
๕. รู้แจ้งธรรมทั้งปวงด้วยความรู้ยิ่ง
๖. รู้แจ้งสังขารทั้งปวงด้วยการกำหนดรู้
๗. รู้แจ้งอกุศลธรรมทั้งปวงด้วยการละ
๘. รู้แจ้งมรรค ๔ ด้วยการเจริญ
๙. รู้แจ้งนิโรธด้วยการทำให้แจ้ง

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ บุคคลเมื่อรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ เป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจสังขินทรีย์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจสมาธิินทรีย์ เป็นทิฏฐิปัตตะด้วยอำนาจปัญญินทรีย์

หุติยภาณวาร จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

[๒๒๓] เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง สังขารปรากฏอย่างไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ สังขารปรากฏอย่างไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา สังขารปรากฏอย่างไร

คือ เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง สังขารปรากฏโดยความสิ้นไป เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ สังขารปรากฏโดยความเป็นภัย เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา สังขารปรากฏโดยสูญญตะ

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง จิตมากด้วยอะไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ จิตมากด้วยอะไร เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา จิตมากด้วยอะไร

คือ เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง จิตมากด้วยความน้อมใจเชื่อ เมื่อมณสิการโดยความเป็นทุกข์ จิตมากด้วยความสงบ เมื่อมณสิการโดยความเป็นอนัตตา จิตมากด้วยความรู้

บุคคลผู้มณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ ย่อมได้วิโมกข์อะไร ผู้มณสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ ย่อมได้วิโมกข์อะไร ผู้มณสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ ย่อมได้วิโมกข์อะไร

คือ บุคคลผู้มณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ ย่อมได้อนิมิตตวิโมกข์ ผู้มณสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ ย่อมได้อัปปณิหิตวิโมกข์ ผู้มณสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ ย่อมได้สูญญตวิโมกข์

[๒๒๔] เมื่อบุคคลมณสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ วิโมกข์อะไรเป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ใครเจริญ

เมื่อบุคคลมณสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ วิโมกข์อะไรเป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ใครเจริญ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ วิโมกข์อะไรเป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญุปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ใครยอมเจริญ

คือ เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ อนิมิตตวิโมกข์เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอนิมิตตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ^๑ เป็นสหชาติปัจฉัย ฯลฯ มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ผู้ใดปฏิบัติโดยชอบ ผู้นั้นยอมเจริญ การเจริญวิโมกข์ยอมไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติผิด

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ อับปณฺหิตวิโมกข์เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอับปณฺหิตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ^๒ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญุปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ผู้ใดปฏิบัติโดยชอบ ผู้นั้นยอมเจริญ การเจริญวิโมกข์ยอมไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติผิด

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ สญฺญตวิโมกข์เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามสญฺญตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ^๓ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญุปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ผู้ใดปฏิบัติโดยชอบ ผู้นั้นยอมเจริญ การเจริญวิโมกข์ยอมไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติผิด

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ วิโมกข์อะไรเป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญุปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ในเวลารู้แจ้ง วิโมกข์อะไรเป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย

เชิงอรรถ :

^๑ ได้แก่ อับปณฺหิตวิโมกข์และสญฺญตวิโมกข์ (ข.ป.อ. ๒/๒๒๔/๑๙๒)

^๒ ได้แก่ สญฺญตวิโมกข์และอนิมิตตวิโมกข์ (ข.ป.อ. ๒/๒๒๔/๑๙๒)

^๓ ได้แก่ อนิมิตตวิโมกข์และอับปณฺหิตวิโมกข์ (ข.ป.อ. ๒/๒๒๔/๑๙๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน
ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่า
อย่างไร

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ วิโมกข์อะไรเป็น
ใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย
เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน
ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ในเวลารู้แจ้ง วิโมกข์
อะไรเป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย
เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน
ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมาย
ว่าอย่างไร

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ วิโมกข์อะไรเป็น
ใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย เป็น
อัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน
ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่ามีรสเป็นอย่างเดียวกัน ในเวลารู้แจ้ง วิโมกข์
อะไรเป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามวิโมกข์นั้นมีเท่าไร เป็นสหชาติปัจฉัย
เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน
ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าการรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่า
อย่างไร

[๒๒๕] คือ เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง มากด้วยความน้อมใจเชื่อ
อนิมิตตวิโมกข์เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวนาที่เป็นไปตามอนิมิตตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ
เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย
มีรสเป็นอย่างเดียวกัน แม้ในเวลารู้แจ้ง อนิมิตตวิโมกข์ก็เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่ง
การรู้แจ้งที่เป็นไปตามอนิมิตตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็น
อัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน
ชื่อว่ากรู้แจ้ง เพราะมีความหมายว่าเห็น แม้บุคคลผู้รู้แจ้งอย่างนี้ ก็ชื่อว่าเจริญ
แม้ผู้เจริญก็ชื่อว่ารู้แจ้ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ มากด้วยความสงบ อัปปณิหิตวิโมกข์ เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวานาที่เป็นไปตามอัปปณิหิตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน แม้ในเวลารู้แจ้ง อัปปณิหิตวิโมกข์ก็เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามอัปปณิหิตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย แม้ผู้เจริญก็ชื่อว่ารู้แจ้ง

เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา มากด้วยความรู้ สุนฺญตวิโมกข์เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งภาวานาที่เป็นไปตามสุนฺญตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย มีรสเป็นอย่างเดียวกัน แม้ในเวลารู้แจ้ง สุนฺญตวิโมกข์ก็เป็นใหญ่ วิโมกข์แห่งการรู้แจ้งที่เป็นไปตามสุนฺญตวิโมกข์นั้นมี ๒ ประการ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย แม้ผู้เจริญก็ชื่อว่ารู้แจ้ง

[๒๒๖] เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง วิโมกข์อะไรมีประมาณยิ่ง เพราะ วิโมกข์อะไรมีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ วิโมกข์อะไรมีประมาณยิ่ง เพราะวิโมกข์อะไรมีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา วิโมกข์อะไรมีประมาณยิ่ง เพราะวิโมกข์อะไรมีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทิฏฐิปัตตะ

คือ เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง อนิมิตตวิโมกข์มีประมาณยิ่ง เพราะ อนิมิตตวิโมกข์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นสัทธาธิมุต เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ อัปปณิหิตวิโมกข์มีประมาณยิ่ง เพราะอัปปณิหิตวิโมกข์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นกายสักขี เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา สุนฺญตวิโมกข์มีประมาณยิ่ง เพราะสุนฺญตวิโมกข์มีประมาณยิ่ง บุคคลจึงเป็นทิฏฐิปัตตะ

บุคคลผู้น้อมใจเชื่อ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัทธาธิมุต บุคคลชื่อว่าทำให้แจ้ง เพราะเป็นผู้ถูกต้องธรรม เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่ากายสักขี บุคคลชื่อว่าบรรลุแล้ว เพราะเป็นผู้เห็นธรรม เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าทิฏฐิปัตตะ บุคคลผู้น้อมใจเชื่อ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสัทธาธิมุต บุคคลถูกต้องฉานก่อน ภายหลังจึงทำให้แจ้ง นิพพานซึ่งเป็นความดับ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่ากายสักขี ญาณว่า "สังขารเป็นทุกข์

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

นิโรธเป็นสุข” เป็นญาณอันบุคคลเห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้ว ด้วยปัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าทิวฏฐิปัตตะ ฯลฯ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เจริญแล้ว กำลังเจริญ หรือจักเจริญซึ่งเนกขัมมะ ฯลฯ บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด เป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจอนิมิตตวิโมกข์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจอัปปณฺหิตวิโมกข์ เป็นทิวฏฐิปัตตะด้วยอำนาจสญฺญตวิโมกข์

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เจริญแล้ว กำลังเจริญ หรือจักเจริญซึ่งอพยายามา ฯลฯ อาโลกสัญญา ฯลฯ อวิกเขปะ ฯลฯ บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง กำหนดรู้ทุกข ละสมุทัย ทำให้แจ้งนิโรธ เจริญมรรค บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสัทธาธิมุตด้วย อำนาจอนิมิตตวิโมกข์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจอัปปณฺหิตวิโมกข์ เป็นทิวฏฐิปัตตะ ด้วยอำนาจสญฺญตวิโมกข์

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการเท่าไร

คือ การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๔ อย่าง บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. รู้แจ้งทุกขสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้
๒. รู้แจ้งสมุทยสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการละ
๓. รู้แจ้งนิโรธสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้ง
๔. รู้แจ้งมคฺคสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการเจริญ

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ บุคคลเมื่อรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ เป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจอนิมิตตวิโมกข์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจ อัปปณฺหิตวิโมกข์ เป็นทิวฏฐิปัตตะด้วยอำนาจสญฺญตวิโมกข์

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการเท่าไร บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการเท่าไร

คือ การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๙ อย่าง บุคคลรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๙ อย่าง ได้แก่

๑. รู้แจ้งทุกขสังขว่า เป็นธรรมที่ควรรู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้
- ฯลฯ
๙. รู้แจ้งนิโรธด้วยการทำให้แจ้ง^๑

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มในข้อ ๒๒๒ หน้า ๓๗๖ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

การรู้แจ้งสังขจะมีได้ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ บุคคลเมื่อรู้แจ้งสังขจะมีด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ เป็นสัทธาธิมุตด้วยอำนาจอนิมิตตวิโมกข์ เป็นกายสักขีด้วยอำนาจอัปปณิหิตวิโมกข์ เป็นทิวฏฐิปัตตะด้วยอำนาจสญญตวิโมกข์

[๒๒๗] บุคคลผู้มโนสิการโดยความไม่เที่ยงจะรู้เห็นธรรมเหล่าไหนตามความเป็นจริง สัมมาทัสสนะ (ความเห็นชอบ) เป็นอย่างไร สังขารทั้งปวงชื่อว่าบุคคลเห็นดีแล้วโดยความไม่เที่ยงด้วยการอนุมานตามสัมมาทัสสนะนั้นเป็นอย่างไร บุคคลละความสงสัยได้ที่ไหน

บุคคลผู้มโนสิการโดยความเป็นทุกขจะรู้เห็นธรรมเหล่าไหนตามความเป็นจริง สัมมาทัสสนะเป็นอย่างไร สังขารทั้งปวงชื่อว่าบุคคลเห็นดีแล้วโดยความเป็นทุกข ด้วยการอนุมานตามสัมมาทัสสนะนั้นเป็นอย่างไร บุคคลละความสงสัยได้ที่ไหน

บุคคลผู้มโนสิการโดยความเป็นอนัตตาจะรู้เห็นธรรมเหล่าไหนตามความเป็นจริง สัมมาทัสสนะเป็นอย่างไร ธรรมทั้งปวงชื่อว่าบุคคลเห็นดีแล้วโดยความเป็นอนัตตา ด้วยการอนุมานตามสัมมาทัสสนะนั้นเป็นอย่างไร บุคคลละความสงสัยได้ที่ไหน

คือ บุคคลผู้มโนสิการโดยความไม่เที่ยงจะรู้เห็นนิมิตตามความเป็นจริง เพราะรู้เห็นนิมิตตามความเป็นจริงนั้น ท่านจึงกล่าวว่าสัมมาทัสสนะ สังขารทั้งปวงชื่อว่าบุคคลเห็นดีแล้วโดยความไม่เที่ยงด้วยการอนุมานตามสัมมาทัสสนะนั้นอย่างนี้ บุคคลละความสงสัยได้ที่สัมมาทัสสนะนี้

บุคคลผู้มโนสิการโดยความเป็นทุกขจะรู้เห็นความเป็นไปตามความเป็นจริง เพราะรู้เห็นความเป็นไปตามความเป็นจริงนั้น ท่านจึงกล่าวว่าสัมมาทัสสนะ สังขารทั้งปวงชื่อว่าบุคคลเห็นดีแล้วโดยความเป็นทุกขด้วยการอนุมานตามสัมมาทัสสนะนั้นอย่างนี้ บุคคลละความสงสัยได้ที่สัมมาทัสสนะนี้

บุคคลผู้มโนสิการโดยความเป็นอนัตตา จะรู้เห็นนิมิตและความเป็นไปตามความเป็นจริง เพราะรู้เห็นนิมิตและความเป็นไปตามความเป็นจริงนั้น ท่านจึงกล่าวว่าสัมมาทัสสนะ ธรรมทั้งปวงชื่อว่าบุคคลเห็นดีแล้วโดยความเป็นอนัตตาด้วยการอนุมานตามสัมมาทัสสนะนั้นอย่างนี้ บุคคลละความสงสัยได้ที่สัมมาทัสสนะนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ธรรมเหล่านี้ คือ ยถาภูตญาณ สัมมาทัสสนะ และกังขาวิตรณะมีอรรถ
ต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

ธรรมเหล่านี้ คือ ยถาภูตญาณ สัมมาทัสสนะ และกังขาวิตรณะมีอรรถ
อย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

เมื่อบุคคลมโนสิการโดยความไม่เที่ยง อะไรปรากฏโดยความเป็นภัย เมื่อ
มโนสิการโดยความเป็นทุกข์ อะไรปรากฏโดยความเป็นภัย เมื่อมโนสิการโดยความ
เป็นอนัตตา อะไรปรากฏโดยความเป็นภัย

คือ เมื่อบุคคลมโนสิการโดยความไม่เที่ยง นิमितปรากฏโดยความเป็นภัย เมื่อ
มโนสิการโดยความเป็นทุกข์ ความเป็นไปปรากฏโดยความเป็นภัย เมื่อมโนสิการโดย
ความเป็นอนัตตา นิमितและความเป็นไปปรากฏโดยความเป็นภัย

ธรรมเหล่านี้ คือ ปัญญาในการ(เห็นสังขาร)ปรากฏโดยความเป็นภัย อาทีนว-
ญาณ และนิพพิทามีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน
ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

ธรรมเหล่านี้ คือ ปัญญาในการ(เห็นสังขาร)ปรากฏโดยความเป็นภัย อาทีนว-
ญาณ และนิพพิทามีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

ธรรมเหล่านี้ คือ อนัตตานุปัสสนาและสุญญตานุปัสสนามีอรรถต่างกันและ
มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

ธรรมเหล่านี้ คือ อนัตตานุปัสสนาและสุญญตานุปัสสนามีอรรถอย่างเดียวกัน
ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

เมื่อบุคคลมโนสิการโดยความไม่เที่ยง ญาณคือการพิจารณาอะไรย่อมเกิดขึ้น
เมื่อมโนสิการโดยความเป็นทุกข์ ญาณคือการพิจารณาอะไรย่อมเกิดขึ้น เมื่อ
มโนสิการโดยความเป็นอนัตตา ญาณคือการพิจารณาอะไรย่อมเกิดขึ้น

คือ เมื่อบุคคลมโนสิการโดยความไม่เที่ยง ญาณคือการพิจารณานิमितย่อม
เกิดขึ้น เมื่อมโนสิการโดยความเป็นทุกข์ ญาณคือการพิจารณาความเป็นไปย่อม
เกิดขึ้น เมื่อมโนสิการโดยความเป็นอนัตตา ญาณคือการพิจารณานิमितและความ
เป็นไปย่อมเกิดขึ้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ธรรมเหล่านี้ คือ มุญจิตกัมมตาญาณ ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ และสังขารเปกขาญาณมีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกันต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

ธรรมเหล่านี้ คือ มุญจิตกัมมตาญาณ ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ และสังขารเปกขาญาณมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง จิตออกจากอะไร แล่นไปในที่ไหน เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข จิตออกจากอะไร แล่นไปในที่ไหน เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา จิตออกจากอะไร แล่นไปในที่ไหน

คือ เมื่อบุคคลมนสิการโดยความไม่เที่ยง จิตออกจากนิมิต แล่นไปในนิพพานซึ่งไม่มีนิมิต เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข จิตออกจากความเป็นไป แล่นไปในนิพพานซึ่งไม่มีความเป็นไป เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา จิตออกจากนิมิตและความเป็นไป แล่นไปในนิพพานธาตุซึ่งเป็นความดับ ซึ่งไม่มีนิมิตและความเป็นไป

ธรรมเหล่านี้ คือ ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงจากนิมิตภายนอกและโคตรภู-ธรรมมีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

ธรรมเหล่านี้ คือ ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงจากนิมิตภายนอกและโคตรภู-ธรรม มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

บุคคลผู้มนสิการโดยความไม่เที่ยงย่อมหลุดพ้นด้วยวิโมกข์อะไร ผู้มนสิการโดยความเป็นทุกขย่อมหลุดพ้นด้วยวิโมกข์อะไร ผู้มนสิการโดยความเป็นอนัตตา ย่อมหลุดพ้นด้วยวิโมกข์อะไร

คือ บุคคลผู้มนสิการโดยความไม่เที่ยง ย่อมหลุดพ้นด้วยอนิมิตตวิโมกข์ ผู้มนสิการโดยความเป็นทุกขย่อมหลุดพ้นด้วยอัปปณิหิตวิโมกข์ ผู้มนสิการโดยความเป็นอนัตตาย่อมหลุดพ้นด้วยสุญญตวิโมกข์

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ธรรมเหล่านี้ คือ ปัญญาในการออกและหลีกไปจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิमित
ภายนอกและมัคคญาณมีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน
ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

ธรรมเหล่านี้ คือ ปัญญาในการออกและหลีกไปจากกิเลสชั้นหยาบและจากนิमित
ภายนอกและมัคคญาณมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

[๒๒๘] วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยอาการเท่าไร ย่อมมีในขณะ
เดียวกันด้วยอาการเท่าไร

คือ วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยอาการ ๔ อย่าง ย่อมมีในขณะ
เดียวกันด้วยอาการ ๗ อย่าง

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยอาการ ๔ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ด้วยสภาวะเป็นใหญ่	๒. ด้วยสภาวะตั้งมั่น
๓. ด้วยสภาวะน้อมจิตไป	๔. ด้วยสภาวะนำออกไป

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยสภาวะเป็นใหญ่ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อบุคคลมโนสิการโดยความไม่เที่ยง อนิมิตตวิโมกข์เป็นใหญ่ เมื่อมโนสิการ
โดยความเป็นทุกข อัปปณฺหิตวิโมกข์เป็นใหญ่ เมื่อมโนสิการโดยความเป็นอนัตตา
สุญญตวิโมกข์เป็นใหญ่ วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยสภาวะเป็นใหญ่อย่างนี้

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยสภาวะตั้งมั่น เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้มโนสิการโดยความไม่เที่ยงยอมตั้งจิตไว้มั่นด้วยอำนาจแห่ง
อนิมิตตวิโมกข์ ผู้มโนสิการโดยความเป็นทุกขยอมตั้งจิตไว้มั่นด้วยอำนาจแห่ง
อัปปณฺหิตวิโมกข์ ผู้มโนสิการโดยความเป็นอนัตตาย่อมตั้งจิตไว้มั่นด้วยอำนาจแห่ง
สุญญตวิโมกข์ วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยสภาวะตั้งมั่นอย่างนี้

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยสภาวะน้อมจิตไป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้มโนสิการโดยความไม่เที่ยงยอมน้อมจิตไปด้วยอำนาจแห่งอนิมิตต-
วิโมกข์ ผู้มโนสิการโดยความเป็นทุกขยอมน้อมจิตไปด้วยอำนาจแห่งอัปปณฺหิตวิโมกข์
ผู้มโนสิการโดยความเป็นอนัตตาย่อมน้อมจิตไปด้วยอำนาจแห่งสุญญตวิโมกข์ วิโมกข์
๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยสภาวะน้อมจิตไปอย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยสภาวะนำออกไป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้มโนสิการโดยความไม่เที่ยงย่อมนำจิตออกไปสู่นิพพานซึ่งเป็นความดับด้วยอำนาจแห่งอนิมิตตวิโมกข์ ผู้มโนสิการโดยความเป็นทุกข์ย่อมนำจิตออกไปสู่นิพพานซึ่งเป็นความดับด้วยอำนาจแห่งอัปภินิหิตวิโมกข์ ผู้มโนสิการโดยความเป็นอนัตตาย่อมนำจิตออกไปสู่นิพพานซึ่งเป็นความดับด้วยอำนาจแห่งสญฺญตวิโมกข์

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะต่างกันด้วยอาการ ๔ อย่างนี้

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะเดียวกันด้วยอาการ ๗ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ด้วยสภาวะประชุมลง	๒. ด้วยสภาวะบรรล
๓. ด้วยสภาวะได้	๔. ด้วยสภาวะรู้แจ้ง
๕. ด้วยสภาวะทำให้แจ้ง	๖. ด้วยสภาวะถูกต้อง
๗. ด้วยสภาวะตรัสรู้	

วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะเดียวกันด้วยสภาวะประชุมลง ด้วยสภาวะบรรล ด้วยสภาวะได้ ด้วยสภาวะรู้แจ้ง ด้วยสภาวะทำให้แจ้ง ด้วยสภาวะถูกต้อง ด้วยสภาวะตรัสรู้ เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้มโนสิการโดยความไม่เที่ยงย่อมพ้นจากนิมิต เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอนิมิตตวิโมกข์ บุคคลพ้นจากอารมณ์ใดย่อมไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์นั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอัปภินิหิตวิโมกข์ บุคคลไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์ใด เป็นผู้ว่างจากอารมณ์นั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นสญฺญตวิโมกข์ บุคคลว่างจากนิมิตใด เป็นผู้ไม่มีนิมิตเพราะนิมิตนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอนิมิตตวิโมกข์ วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะเดียวกันด้วยสภาวะประชุมลง ด้วยสภาวะบรรล ด้วยสภาวะได้ ด้วยสภาวะรู้แจ้ง ด้วยสภาวะทำให้แจ้ง ด้วยสภาวะถูกต้อง ด้วยสภาวะตรัสรู้อย่างนี้

บุคคลผู้มโนสิการโดยความเป็นทุกข์ย่อมพ้นจากปณฺธิ (ความตั้งมั่น) เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอัปภินิหิตวิโมกข์ บุคคลไม่ตั้งอยู่ในทุกข์ใด เป็นผู้ว่างจากทุกข์นั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นสญฺญตวิโมกข์ บุคคลว่างจากนิมิตใด เป็นผู้ไม่มี

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

นิमितเพราะนิमितนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอนิमितตวิโมกข์ บุคคลไม่มีนิमित เพราะนิमितใด ไม่ตั้งอยู่ในนิमितนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอัปป์ณิหิตวิโมกข์ วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะเดียวกันด้วยสภาวะประขุมลง ด้วยสภาวะบรรลु ด้วยสภาวะได้ ด้วยสภาวะรู้แจ้ง ด้วยสภาวะทำให้แจ้ง ด้วยสภาวะถูกต้อง ด้วยสภาวะตรัสรู้ อย่างนี้

บุคคลผู้มณสิการโดยความเป็นอนัตตาย่อมพ้นจากอภินิเวส (ความยึดมั่น) เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นสุญญตวิโมกข์ บุคคลว่างจากนิमितใด เป็นผู้ไม่มีนิमित เพราะนิमितนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอนิमितตวิโมกข์ บุคคลไม่มีนิमित เพราะนิमितใด ไม่ตั้งอยู่ในนิमितนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นอัปป์ณิหิตวิโมกข์ บุคคลไม่ตั้งอยู่ในนิमितใด เป็นผู้ว่างจากนิमितนั้น เพราะเหตุนั้น วิโมกข์นั้นจึงเป็นสุญญตวิโมกข์ วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะเดียวกันด้วยสภาวะประขุมลง ด้วยสภาวะบรรลุ ด้วยสภาวะได้ ด้วยสภาวะรู้แจ้ง ด้วยสภาวะทำให้แจ้ง ด้วยสภาวะถูกต้อง ด้วยสภาวะตรัสรู้ วิโมกข์ ๓ ย่อมมีในขณะเดียวกันด้วยอาการ ๗ อย่างนี้

[๒๒๙] วิโมกข์มีอยู่ ธรรมที่เป็นประธานมีอยู่ ธรรมที่เป็นประธานแห่ง วิโมกข์มีอยู่ ธรรมที่เป็นข้าศึกต่อวิโมกข์มีอยู่ ธรรมที่อนุโลมตามวิโมกข์มีอยู่ วิโมกข์วิภูมีอยู่ การเจริญวิโมกข์มีอยู่ ความสงบระงับแห่งวิโมกข์มีอยู่

วิโมกข์ อะไรบ้าง คือ

๑. สุญญตวิโมกข์	๒. อนิमितตวิโมกข์
๓. อัปป์ณิหิตวิโมกข์	

สุญญตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินิเวสว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า สุญญตวิโมกข์ ทุกขานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินิเวสว่าสุข เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า สุญญตวิโมกข์ อนัตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินิเวสว่าอตฺตา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสุญญตวิโมกข์ นิพพิทานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินิเวสว่านันทิ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสุญญตวิโมกข์ วิราคานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินิเวสว่าราคะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสุญญตวิโมกข์ นิโรธานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินิเวสว่าสมุทัย เพราะเหตุนั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ ปฏินิสัคคานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินเวสว่าอาทานะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ อนิมิตตานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินเวสว่านิมิต เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ อัปปณฺหิตานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินเวสว่าปณฺหิต เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ สญญตานุปัสสนาญาณพ้นจากอภินเวสทุกอย่าง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์

อนิจจานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากอภินเวสว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ ฯลฯ สญญตานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากอภินเวสทุกอย่าง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ อนิจจานุปัสสนาญาณในเวทนา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจานุปัสสนาญาณในชราและมรณะพ้นจากอภินเวสว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ ฯลฯ สญญตานุปัสสนาญาณในชราและมรณะพ้นจากอภินเวสทุกอย่าง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสญญตวิโมกข์ นี้เป็นสญญตวิโมกข์

อนิมิตตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ ทุกขานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าสุข เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ อนัตตานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าอัตตา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ นิพพิทานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่านันทิ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ วิราคานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าราคะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ นิโรธานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าสมุทัย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ ปฏินิสัคคานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าอาทานะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ อนิมิตตานุปัสสนาญาณพ้นจากสรรพนิมิต เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ อัปปณฺหิตานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าปณฺหิต เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ สญญตานุปัสสนาญาณพ้นจากนิมิตว่าอภินเวส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์

อนิจจานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากนิมิตว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ ฯลฯ อนิมิตตานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากสรรพนิมิต เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ อัปปณฺหิตานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากนิมิตว่าปณฺหิต

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ สญญตานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากนิมิตว่า
อภินิเวส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ อนิจจานุปัสสนาญาณในเวทนา ฯลฯ
ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาน ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจานุปัสสนา-
ญาณในชราและมรณะพ้นจากนิมิตว่าเที่ยง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์
 ฯลฯ อนิมิตตานุปัสสนาญาณในชราและมรณะพ้นจากสรรพนิมิต เพราะเหตุนี้
จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณในชราและมรณะพ้นจากนิมิตว่า
ปณิธิ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ สญญตานุปัสสนาญาณในชรา
และมรณะพ้นจากนิมิตว่าอภินิเวส เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอนิมิตตวิโมกข์ นี้เป็น
อนิมิตตวิโมกข์

อัปปณิหิตวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่าเที่ยง เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
อัปปณิหิตวิโมกข์ ทุกขานุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่าสุข เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
อัปปณิหิตวิโมกข์ อนัตตานุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่าอัตตา เพราะเหตุนี้ จึง
ชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ นิพพิทานุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่านันทิ เพราะเหตุนี้
จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ วิจารณ์านุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่าราคะ เพราะเหตุนี้
จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ นิโรธานุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่าสมุทัย เพราะเหตุนี้
จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ ปฏินิสสัคคานุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่าอาทานะ
เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ อนิมิตตานุปัสสนาญาณพ้นจากปณิธิว่า
นิมิต เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณพ้นจาก
ปณิธิทุกอย่าง เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ สญญตานุปัสสนาญาณ
พ้นจากปณิธิว่าอภินิเวส เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์

อนิจจานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากปณิธิว่าเที่ยง เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
อัปปณิหิตวิโมกข์ ฯลฯ อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจากปณิธิทุกอย่าง
เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ สญญตานุปัสสนาญาณในรูปพ้นจาก
ปณิธิว่าอภินิเวส เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัปปณิหิตวิโมกข์ อนิจจานุปัสสนาญาณ
ในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาน ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ
อนิจจานุปัสสนาญาณในชราและมรณะพ้นจากปณิธิว่าเที่ยง เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
อัปปณิหิตวิโมกข์ ฯลฯ อัปปณิหิตานุปัสสนาญาณในชราและมรณะพ้นจากปณิธิ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

ทุกอย่าง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอัปปลิหิตวิโมกข์ สญญदानปีสสนาญาณในชรา และมรณะพ้นจากปณิธิว่าอภินเวส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอัปปลิหิตวิโมกข์ นี้ เป็นอัปปลิหิตวิโมกข์ นี้เป็นวิโมกข์ (๑)

[๒๓๐] **ธรรมที่เป็นประธาน เป็นอย่างไร**

คือ ธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งการตรัสรู้ เป็นกุศล ไม่มีโทษ เกิดในภาวานานั้น นี้เป็นธรรมที่เป็นประธาน (๒)

ธรรมที่เป็นประธานแห่งวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ นิพพานซึ่งเป็นความดับ เป็นอารมณ์ของธรรมเหล่านั้น นี้เป็นธรรมที่เป็นประธานแห่งวิโมกข์ (๓)

ธรรมที่เป็นข้าศึกต่อวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ อกุศลมูล ๓ ทุจจริต ๓ อกุศลธรรมแม้ทุกอย่างเป็นข้าศึกต่อวิโมกข์ นี้เป็นธรรมที่เป็นข้าศึกต่อวิโมกข์ (๔)

ธรรมที่อนุโลมตามวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ กุศลมูล ๓ สุจจริต ๓ กุศลธรรมแม้ทุกอย่างเป็นธรรมที่อนุโลมตามวิโมกข์ นี้เป็นธรรมที่อนุโลมตามวิโมกข์ (๕)

วิโมกขวิวัฏ เป็นอย่างไร

คือ **สังญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ วิโมกขวิวัฏ สัจจวิวัฏ** พระโยคาวจรเมื่อหมายรู้ยอมหลีกไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสังญญาวิวัฏ เมื่อคิดยอมหลีกไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเจโตวิวัฏ เมื่อรู้แจ้งยอมหลีกไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าจิตตวิวัฏ เมื่อกระทำญาณยอมหลีกไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าญาณวิวัฏ เมื่อสละยอมหลีกไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิโมกขวิวัฏ ย่อมหลีกไปในสภาวะแท้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสัจจวิวัฏ

ในขณะที่แห่งมรรคใดมีสังญญาวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีเจโตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใดมีเจโตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีสังญญาวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใดมีสังญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีจิตตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใดมีจิตตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคนั้นย่อมมีสังญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ ในขณะแห่งมรรคใด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๑. มหาวรรค]

๕. วิโมกขกถา นิตเทส

มีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคนั้นย่อมมีญาณวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคใดมีญาณวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคนั้นย่อมมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ
 ในขณะที่แห่งมรรคใดมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคนั้นย่อมมีวิโมกขวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคใดมีวิโมกขวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคนั้นย่อมมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ
 ในขณะที่แห่งมรรคใดมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ โมกขวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคนั้นย่อมมีสังจวิวัฏ
 ในขณะที่แห่งมรรคใดมีสังจวิวัฏ ในขณะที่แห่งมรรคนั้นย่อมมีสัญญาวิวัฏ เจโตวิวัฏ จิตตวิวัฏ ญาณวิวัฏ วิโมกขวิวัฏ นี้เป็นวิโมกขวิวัฏ (๖)

การเจริญวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งปฐมฌาน การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งทุติยฌาน การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งตติยฌาน การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งจตุตถฌาน การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งอากาสนัญญาตนสมาบัติ การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งวิญญาณัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ ซึ่งอากิญจัญญาตนสมาบัติ การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งโสตาปัตติมรรค การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งสกทาคามิมรรค การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งอนาคามิมรรค การปฏิบัติ การเจริญ การทำให้มากซึ่งอรหัตตมรรค นี้เป็นการเจริญวิโมกข์ (๗)

ความสงบระงับแห่งวิโมกข์ เป็นอย่างไร

คือ การได้ปฐมฌานหรือวิบากแห่งปฐมฌาน การได้ทุติยฌานหรือวิบากแห่งทุติยฌาน การได้ตติยฌานหรือวิบากแห่งตติยฌาน ฯลฯ การได้จตุตถฌาน ฯลฯ อากาสนัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ อากิญจัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ การได้เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ หรือวิบากแห่งเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ ฯลฯ โสตาปัตติผลแห่งโสตาปัตติมรรค ฯลฯ สกทาคามีผลแห่งสกทาคามิมรรค ฯลฯ อนาคามีผลแห่งอนาคามิมรรค ฯลฯ อรหัตตผลแห่งอรหัตตมรรค นี้เป็นความสงบระงับแห่งวิโมกข์ (๘)

วิโมกขกถา จบ

ตติยภาณวาร จบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๖. คติกา

๖. คติกา

ว่าด้วยคติ

[๒๓๑] ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณสัมปยุต (ดิเหตุกปฏิสนธิขณะ) ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณสัมปยุต ความเกิดขึ้นแห่งชาติตียมहाศาล พรหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร ความเกิดขึ้นแห่งเทพชั้นรูปาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร ความเกิดขึ้นแห่งเทพชั้นอรูปาวยจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร

คือ ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณสัมปยุต ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณสัมปยุต ความเกิดขึ้นแห่งชาติตียมहाศาล พรหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ ความเกิดขึ้นแห่งเทพชั้นรูปาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ ความเกิดขึ้นแห่งเทพชั้นอรูปาวยจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ

[๒๓๒] ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณสัมปยุต (ดิเหตุกปฏิสนธิขณะ) ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ในชวนขณะแห่งกุศลกรรม เหตุ ๓ ประการ^๑ ฝ่ายกุศลเป็นสหชาติปัจจัยแก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในขณะติดใจ เหตุ ๒ ประการ^๒ ฝ่ายอกุศลเป็นสหชาติปัจจัยแก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในปฏิสนธิขณะ เหตุ ๓ ประการ ฝ่ายอัพยาภุตเป็นสหชาติปัจจัยแก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี แม้เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เชิงอรรถ :

^๑ เหตุ ๓ ประการ ได้แก่ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ (ข.ป.อ. ๒/๒๓๒/๑๙๙)

^๒ เหตุ ๒ ประการ ได้แก่ โลภะและโมหะ (ข.ป.อ. ๒/๒๓๒/๑๙๙)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๖. คติกา

ในปฏิสนธิขณะ เบญจขันธ์เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นวิปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ องค์ประกอบแห่งชีวิต ๓ ประการ^๑ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นวิปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ นามและรูปเป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นวิปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๑๔ ประการ^๒ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นวิปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ อรูปขันธ์ ๔ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ อินทรีย์ ๕ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ เหตุ ๓ ประการ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ นามและวิญญาณเป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๑๔ ประการ^๓ เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นสัมปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๒๘ ประการนี้เป็นสหชาติปัจฉัย เป็นอัญญมัญญปัจฉัย เป็นนิสสยปัจฉัย เป็นวิปยุตตปัจฉัย ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณสัมปยุต ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมิได้เพราะปัจฉัยแห่งเหตุ ๘ ประการนี้ (๑)

ในปฏิสนธิขณะ ความเกิดขึ้นแห่งชาติตมมหาศาล พรหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมิได้เพราะปัจฉัยแห่งเหตุ ๘ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ในชวนขณะแห่งกุศลกรรม เหตุ ๓ ประการ ฝ่ายกุศลเป็นสหชาติปัจฉัย แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะกุศลมูลเป็นปัจฉัย สังขารจึงมี ในขณะติดใจ เหตุ ๒ ประการ ฝ่ายอกุศลเป็นสหชาติปัจฉัย

เชิงอรรถ :

^๑ องค์ประกอบแห่งชีวิต ๓ ประการ ได้แก่ (๑) อายุ (๒) ใฉุณ (๓) วิญญาณ (ข.ป.อ. ๒/๒๓๒/๒๐๑)

^๒ ธรรม ๑๔ ประการ ได้แก่ ขันธ์ ๕, มหาภูตรูป ๔, ชีวิตสังขาร ๓, นาม ๑ รูป ๑ (รวมเป็น ๑๔) (ข.ป.อ. ๒/๒๓๒/๒๐๑)

^๓ ธรรม ๑๔ ประการ ได้แก่ อรูปขันธ์ ๔, อินทรีย์ ๕, เหตุ ๓, นาม ๑, วิญญาณ ๑ (รวมเป็น ๑๔) (ข.ป.อ. ๒/๒๓๒/๒๐๑)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๖. คติกา

แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะอกุศลมูล เป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในติเหตุกปฏิสนธิขณะ เหตุ ๓ ประการ ฝายอัพยากถเป็น สหชาติปัจจัยแก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะ นามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี แม้เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

ในปฏิสนธิขณะ เบญจขันธ์เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็น นิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ องค์ประกอบแห่งชีวิต ๓ ประการ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตต-ปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ นามและรูปเป็นสหชาติปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็น วิปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๑๔ ประการนี้เป็นสหชาติปัจจัย เป็น อัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย

ในปฏิสนธิขณะ อรูปขันธ์ ๔ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็น นิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ อินทรีย์ ๕ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ เหตุ ๓ ประการเป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตต-ปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ นามและวิญญาณเป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๑๔ ประการนี้เป็น สหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ใน ปฏิสนธิขณะ ธรรม ๒๘ ประการนี้เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็น นิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในติเหตุกปฏิสนธิขณะ ความเกิดขึ้นแห่งขัตติย-มหาศาล พราหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมีได้เพราะปัจจัย แห่งเหตุ ๘ ประการนี้ (๒)

ความเกิดขึ้นแห่งเทพชั้นรูปาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ในชวนขณะแห่งกุศลกรรม เหตุ ๓ ประการ ฝายกุศล ฯลฯ ความ เกิดขึ้นแห่งเทพชั้นรูปาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการนี้ (๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๖. คติกา

ความเกิดขึ้นแห่งเทพชั้นอรุปาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ในชวนขณะแห่งกุศลกรรม เหตุ ๓ ประการ ฝ่ายกุศล เป็นสหชาติปัจจัย แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะกุศลมูลเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในขณะติดใจ เหตุ ๒ ประการ ฝ่ายอกุศล เป็นสหชาติปัจจัย แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะอกุศลมูลเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในปฏิสนธิขณะ เหตุ ๓ ประการ ฝ่ายอัพยาภต เป็นสหชาติ-ปัจจัยแก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะนามรูป เป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี แม้เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

ในปฏิสนธิขณะ อรูปขันธ์ ๔ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ อินทรีย์ ๕ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ เหตุ ๓ ประการเป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตต-ปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ นามและวิญญาณเป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๑๔ ประการนี้เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ความเกิดขึ้นแห่งเทพชั้นอรุปาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๘ ประการนี้ (๔)

[๒๓๓] ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณวิปยุต (ทุเหตุกปฏิสนธิขณะ) ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณวิปยุต ความเกิดขึ้นแห่งขัตติยมहाศาล พราหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุเท่าไร

คือ ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณวิปยุต ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมีได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๖ ประการ^๑ ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณวิปยุต ความเกิดขึ้นแห่งขัตติยมहाศาล พราหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมีได้ เพราะปัจจัยแห่งเหตุ ๖ ประการ

เชิงอรรถ :

^๑ เหตุ ๖ ประการ ได้แก่ กุศลเหตุ ๒ อกุศลเหตุ ๒ และวิปากเหตุ ๒ (ข.ป.อ. ๒/๒๓๓/๒๐๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๗. กัมมกถา

**ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณวิปยุต ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมิได้เพราะ
ปัจจัยแห่งเหตุ ๖ ประการ เป็นอย่างไร**

คือ ในชวนขณะแห่งกุศลกรรม เหตุ ๒ ประการ^๑ ฝ่ายกุศล เป็นสหชาติปัจจัย
แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะกุศลมูล
เป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในขณะอดีต เหตุ ๒ ประการ ฝ่ายอกุศล เป็นสหชาติปัจจัย
แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะอกุศลมูล
เป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในปฏิสนธิขณะ เหตุ ๒ ประการ ฝ่ายอัพยาภุต เป็น
สหชาติปัจจัยแก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี แม้เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

ในปฏิสนธิขณะ เบญจขันธ์เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็น
นิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ มหาภูตรูป ๔ เป็นสหชาติปัจจัย
เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ องค์ประกอบแห่งชีวิต ๓
ประการเป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตต-
ปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ นามและรูปเป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็น
นิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๑๔ ประการนี้เป็นสหชาติ-
ปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ
อรุขันธ์ ๔ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็น
สัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ อินทรีย์ ๔ เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย
เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ เหตุ ๒ ประการ เป็นสหชาติ-
ปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ
นามและวิญญาณเป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็น
สัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๑๒ ประการนี้เป็นสหชาติปัจจัย เป็น
อัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นสัมปยุตตปัจจัย ในปฏิสนธิขณะ ธรรม ๒๖
ประการนี้เป็นสหชาติปัจจัย เป็นอัญญมัญญปัจจัย เป็นนิสสยปัจจัย เป็นวิปยุตต-
ปัจจัย ในทวิเหตุกปฏิสนธิขณะ ความเกิดขึ้นแห่งคติสมบัติมิได้เพราะปัจจัยแห่งเหตุ
๖ ประการนี้ (๑)

เชิงอรรถ :

^๑ เหตุ ๒ ประการ ได้แก่ อโลกะและอโหสะ (ขุ.ป.อ. ๒/๒๓๒/๒๐๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๗. กัมมกถา

**ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณวิปยุต ความเกิดขึ้นแห่งขัตติยมหาศาล
พราหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมิได้เพราะปัจจัยแห่ง
เหตุ ๖ ประการ เป็นอย่างไร**

คือ ในชวนขณะแห่งกุศลกรรม เหตุ ๒ ประการฝ่ายกุศลเป็นสหชาติปัจจัย
แก่เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า แม้เพราะกุศลมูลเป็น
ปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ ในปฏิสนธิขณะที่เป็นญาณวิปยุต ความเกิดขึ้นแห่ง
ขัตติยมหาศาล พราหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล เทพชั้นกามาวจรมิได้เพราะ
ปัจจัยแห่งเหตุ ๖ ประการนี้ (๒)

คตติกา จ

๗. กัมมกถา

ว่าด้วยกรรม

[๒๓๔] กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็ได้มีแล้ว กรรมได้มีแล้ว (แต่)วิบาก
แห่งกรรมไม่ได้มีแล้ว กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็มีอยู่ กรรมได้มีแล้ว (แต่)วิบาก
แห่งกรรมไม่มีอยู่ กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็จักมี กรรมได้มีแล้ว (แต่)วิบาก
แห่งกรรมจักไม่มี (อดีตกรรม) (๖)

กรรมมีอยู่ วิบากแห่งกรรมก็มีอยู่ กรรมมีอยู่ (แต่)วิบากแห่งกรรมไม่มีอยู่
กรรมมีอยู่ วิบากแห่งกรรมก็จักมี กรรมมีอยู่ (แต่)วิบากแห่งกรรมจักไม่มี
(ปัจจุบันกรรม) (๔-๑๐)

กรรมจักมี วิบากแห่งกรรมก็จักมี กรรมจักมี (แต่)วิบากแห่งกรรมจักไม่มี
(อนาคตกรรม) (๒-๑๒)

[๒๓๕] กุศลกรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกุศลกรรมก็ได้มีแล้ว กุศลกรรมได้มี
แล้ว (แต่)วิบากแห่งกุศลกรรมไม่ได้มีแล้ว กุศลกรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกุศล-
กรรมก็มีอยู่ กุศลกรรมได้มีแล้ว (แต่)วิบากแห่งกุศลกรรมไม่มีอยู่ กุศลกรรมได้มีแล้ว
วิบากแห่งกุศลกรรมก็จักมี กุศลกรรมได้มีแล้ว (แต่)วิบากแห่งกุศลกรรมจักไม่มี

กุศลกรรมมีอยู่ วิบากแห่งกุศลกรรมก็มีอยู่ กุศลกรรมมีอยู่ (แต่)วิบากแห่ง
กุศลกรรมไม่มีอยู่ กุศลกรรมมีอยู่ วิบากแห่งกุศลกรรมก็จักมี กุศลกรรมมีอยู่
(แต่)วิบากแห่งกุศลกรรมจักไม่มี

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๗. กัมมกถา

กุศลกรรมจักมี วิชาภแห่งกุศลกรรมก็จักมี กุศลกรรมจักมี (แต่)วิชาภแห่งกุศลกรรมจักไม่มี

อกุศลกรรมได้มีแล้ว วิชาภแห่งอกุศลกรรมก็ได้มีแล้ว อกุศลกรรมได้มีแล้ว (แต่)วิชาภแห่งอกุศลกรรมไม่ได้มีแล้ว อกุศลกรรมได้มีแล้ว วิชาภแห่งอกุศลกรรมก็มีอยู่ อกุศลกรรมได้มีแล้ว (แต่)วิชาภแห่งอกุศลกรรมไม่มีอยู่ อกุศลกรรมได้มีแล้ว วิชาภแห่งอกุศลกรรมก็จักมี อกุศลกรรมได้มีแล้ว (แต่)วิชาภแห่งอกุศลกรรมจักไม่มี

อกุศลกรรมมีอยู่ วิชาภแห่งอกุศลกรรมก็มีอยู่ อกุศลกรรมมีอยู่ (แต่)วิชาภแห่งอกุศลกรรมไม่มีอยู่ อกุศลกรรมมีอยู่ วิชาภแห่งอกุศลกรรมก็จักมี อกุศลกรรมมีอยู่ (แต่)วิชาภแห่งอกุศลกรรมจักไม่มี

อกุศลกรรมจักมี วิชาภแห่งอกุศลกรรมก็จักมี อกุศลกรรมจักมี (แต่)วิชาภแห่งอกุศลกรรมจักไม่มี

กรรมมีโทษได้มีแล้ว ฯลฯ กรรมไม่มีโทษได้มีแล้ว ฯลฯ กรรมดำได้มีแล้ว ฯลฯ กรรมขาวได้มีแล้ว ฯลฯ กรรมมีสุขเป็นกำไรได้มีแล้ว ฯลฯ กรรมมีทุกข์เป็นกำไรได้มีแล้ว ฯลฯ กรรมมีสุขเป็นวิชาภได้มีแล้ว ฯลฯ กรรมมีทุกข์เป็นวิชาภได้มีแล้ว วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภก็ได้มีแล้ว กรรมมีทุกข์เป็นวิชาภได้มีแล้ว (แต่)วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภไม่ได้มีแล้ว กรรมมีทุกข์เป็นวิชาภได้มีแล้ว วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภก็มีอยู่ กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภได้มีแล้ว (แต่)วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภไม่มีอยู่ กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภได้มีแล้ว วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภก็จักมี กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภได้มีแล้ว (แต่)วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภจักไม่มี

กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภมีอยู่ วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภก็มีอยู่ กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภมีอยู่ (แต่)วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภไม่มีอยู่ กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภมีอยู่ วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภก็จักมี กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภมีอยู่ (แต่)วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภจักไม่มี

กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภจักมี วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภก็จักมี กรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภจักมี (แต่)วิชาภแห่งกรรมที่มีทุกข์เป็นวิชาภจักไม่มี

กัมมกถาที่ ๗ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค [๑. มหาวรรค]

๘. วิปลาสกถา

๘. วิปลาสกถา

ว่าด้วยวิปลาส

[๒๓๖] เหตุเกิดขึ้นเหมือนในสูตรข้างต้น ภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปลาส (ความหมายรู้ผิด) จิตตวิปลาส (ความคิดผิด) ทิณฺณวิปลาส (ความเห็นผิด) ๔ ประการนี้

สัญญาวิปลาส จิตตวิปลาส ทิณฺณวิปลาส ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัญญาวิปลาส จิตตวิปลาส ทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง
๒. สัญญาวิปลาส จิตตวิปลาส ทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่า เป็นสุข
๓. สัญญาวิปลาส จิตตวิปลาส ทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่ไม่ใช่ขันธ์ว่าขันธ์

๔. สัญญาวิปลาส จิตตวิปลาส ทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปลาส จิตตวิปลาส ทิณฺณวิปลาส ๔ ประการ นี้แล

นสัญญาวิปลาส (ความหมายรู้ไม่ผิด) นจิตตวิปลาส (ความคิดไม่ผิด)

นทิณฺณวิปลาส (ความเห็นไม่ผิด) ๔ ประการนี้

นสัญญาวิปลาส นจิตตวิปลาส นทิณฺณวิปลาส ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. นสัญญาวิปลาส นจิตตวิปลาส นทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง
๒. นสัญญาวิปลาส นจิตตวิปลาส นทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่า เป็นทุกข์
๓. นสัญญาวิปลาส นจิตตวิปลาส นทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่ไม่ใช่ขันธ์ว่าไม่ใช่ขันธ์
๔. นสัญญาวิปลาส นจิตตวิปลาส นทิณฺณวิปลาส ในสิ่งที่ไม่งามว่าไม่งาม

ภิกษุทั้งหลาย นสัญญาวิปลาส นจิตตวิปลาส นทิณฺณวิปลาส ๔ ประการ นี้แล

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๘. วิปัสสกา

เหล่าสัตว์ผู้ถูกมิจฉาทิฏฐิตำลายน

มีจิตฟุ้งซ่าน มีสัญญาผิด

มีสัญญาในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง

มีสัญญาในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข

มีสัญญาในสิ่งที่ไม่งามว่างาม

สัตว์เหล่านั้นชื่อว่าติดอยู่ในเครื่องประกอบของมาร

ไม่เกษมจากโยคะ ประสบกับความเกิดและความตาย

ท่องเที่ยวไปสู่สังสารวัฏ

ก็ในกาลใด พระพุทธเจ้าผู้จุดประกายให้แสงสว่าง

เสด็จอุบัติขึ้นในโลก

ในกาลนั้น พระองค์ยอมประกาศธรรมนี้

ให้สัตว์ถึงความดับทุกข์

สัตว์เหล่านั้นผู้มีปัญญา

ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น

กลับได้ความคิดเป็นของตนเอง

ได้เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงโดยความไม่เที่ยง

ได้เห็นสิ่งที่เป็นทุกข์โดยความเป็นทุกข์

ได้เห็นสิ่งที่ไม่งามโดยความไม่งาม

ยึดถือสัมมาทิฏฐิพันทุกข์ทั้งหมดได้

วิปัสสกา ๔ ประการนี้ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ^๑ ละได้แล้วก็มี ยังละไม่ได้ก็มี บางประการละได้แล้ว บางประการยังละไม่ได้ สัญญาวิปัสสกา จิต-วิปัสสกา ทิฏฐิวิปัสสกา ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยงละได้แล้ว สัญญาในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุขยังเกิดขึ้น จิตในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุขก็ยังเกิดขึ้น ทิฏฐิวิปัสสกาละได้แล้ว สัญญาวิปัสสกา จิตวิปัสสกา ทิฏฐิวิปัสสกาในสิ่งที่ไม่ใช่อดีตว่าอดีตละได้แล้ว สัญญาในสิ่งที่ไม่งามว่างามยังเกิดขึ้น จิตในสิ่งที่ไม่งามว่างามก็ยังเกิดขึ้น ทิฏฐิวิปัสสกา

เชิงอรรถ :

^๑ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ในที่นี้หมายถึงพระโสดาบัน (ข.ป.อ. ๒/๒๓๖/๒๐๘)

พระสูตรต้นตอปฏิญญา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีหามรรค [๑. มหาวรรค]

๙. มัคคกถา

(ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม) ละได้แล้ว วิปัสสนา ๖ ในวัตร ๒ ละได้แล้ว^๑ วิปัสสนา ๒ ในวัตร ๒ ละได้แล้ว^๒ วิปัสสนา ๔ ยังละไม่ได้^๓ วิปัสสนา ๘ ในวัตร ๔ ละได้แล้ว^๔ วิปัสสนา ๔ ยังละไม่ได้

วิปัสสนาสกถา จบ

๙. มัคคกถา

ว่าด้วยมรรค

[๒๓๗] คำว่า **มรรค** อธิบายว่า ชื่อว่ามรรค เพราะมีสภาวะว่าอย่างไร คือ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละมิจฉาทิฏฐิ เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย^๕ เพื่อความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต

เชิงอรรถ :

- ^๑ **วิปัสสนา ๖ ในวัตร ๒ ละได้แล้ว** หมายถึงวิปัสสนา ๓ ประการ คือ สัญญาวิปัสสนา จิตตวิปัสสนา และ ทิฏฐิวิปัสสนา คู่กับ วัตร ๒ ประการ คือ อนิจเ ฉ นิจจ (สิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง) และ อนตตนิ อตตตา (สิ่งที่ไม้อัตตว่าอัตต) เป็นวิปัสสนา ๖ ประการ ได้แก่ (๑) นิจจสัญญาวิปัสสนา (๒) อัตตสัญญาวิปัสสนา (๓) นิจจจิตตวิปัสสนา (๔) อัตตจิตตวิปัสสนา (๕) นิจจทิฏฐิวิปัสสนา (๖) อัตตทิฏฐิวิปัสสนา (คำนวณตามนัย ข.ป.อ. ๒/๒๓๖/๒๐๙)
- ^๒ **วิปัสสนา ๒ ในวัตร ๒ ละได้แล้ว** หมายถึงทิฏฐิวิปัสสนา ๑ ประการ คู่กับ วัตร ๒ ประการ คือ ทุกเข สุข (สิ่งที่เห็นทุกขว่าเป็นสุข) และ อสุเ สุ (สิ่งที่ไม่งามว่างาม) เป็นวิปัสสนา ๒ ประการ ได้แก่ (๑) สุขทิฏฐิวิปัสสนา (๒) สุขทิฏฐิวิปัสสนา (คำนวณตามนัย ข.ป.อ. ๒/๒๓๖/๒๐๙)
- ^๓ **วิปัสสนา ๔ ยังละไม่ได้** หมายถึงวิปัสสนา ๒ ประการ คือ สัญญาวิปัสสนา กับ จิตตวิปัสสนา ในวัตร ๒ คือ ทุกเข สุข (สภาวะที่เป็นทุกขว่าเป็นสุข) อสุเ สุ (สภาวะที่ไม่งามว่างาม) ประการละ ๒ วิปัสสนา (๒ x ๒ เป็น ๔ วิปัสสนา) ได้แก่ (๑) สุขสัญญาวิปัสสนา (๒) สุขจิตตวิปัสสนา (๓) สุขทิฏฐิวิปัสสนา (๔) สุขจิตตวิปัสสนา (คำนวณตามนัย ข.ป.อ. ๒/๒๓๖/๒๐๙)
- ^๔ **วิปัสสนา ๘ ในวัตร ๘ ละได้แล้ว** หมายถึงวิปัสสนา ๖ ประการ ในวัตร ๒ (ในเชิงอรรถที่ ๒) รวมกับ วิปัสสนา ๒ ประการ ในวัตร ๒ ประการ (ในเชิงอรรถที่ ๓) เป็นวิปัสสนา ๘ ประการ ได้แก่ (๑) นิจจสัญญาวิปัสสนา (๒) อัตตสัญญาวิปัสสนา (๓) นิจจจิตตวิปัสสนา (๔) อัตตจิตตวิปัสสนา (๕) นิจจทิฏฐิวิปัสสนา (๖) สุขทิฏฐิวิปัสสนา (๗) อัตตทิฏฐิวิปัสสนา (๘) สุขทิฏฐิวิปัสสนา (คำนวณตามนัย ข.ป.อ. ๒/๒๓๖/๒๐๙)
- ^๕ **เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย** หมายถึงทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไป (ข.ป.อ. ๒/๒๓๗/๒๑๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๙. มัคคกถา

เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อบรรลุธรรมวิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้
สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ

ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตริกตรอง เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละ
มิจฉาสังกัปปะ เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความ
หมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต
เพื่อบรรลุธรรมวิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่
ในนิโรธ

ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนด เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละมิจฉา-
วาจา เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความหมดจดใน
เบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อบรรลุ
ธรรมวิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ

ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน เป็นมรรคและเป็นเหตุ
เพื่อละมิจฉากัมมันตะ เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อ
ความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต
เพื่อบรรลุธรรมวิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ใน
นิโรธ

ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะผ่องแผ้ว เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละ
มิจฉาอาชีวะ ฯลฯ ชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะมีสภาวะระคองไว้ เป็นมรรคและ
เป็นเหตุ เพื่อละมิจฉาวายามะ ฯลฯ ชื่อว่าสัมมาสติ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น เป็น
มรรคและเป็นเหตุเพื่อละมิจฉาสติ ฯลฯ

ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละ
มิจฉาสมาธิ เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความหมดจด
ในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อ
บรรลุธรรมวิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ

ในขณะแห่งสกทาคามีมรรค ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ ชื่อว่า
สัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละกามราค-
สังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ ส่วนหยาบ ๆ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย ส่วนหยาบ ๆ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๙. มัคคกถา

เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อบรรลุนิพพานพิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ

ในขณะที่แห่งอนาคามิมรรค ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละกามราคสังโยชน์ ปฏิขังสังโยชน์ ส่วนละเอียดย ๆ กามราคานุสัย ปฏิขานุสัย ส่วนละเอียดย ๆ เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อบรรลุนิพพานพิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน เป็นมรรคและเป็นเหตุ เพื่อละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุททัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย เพื่ออุปถัมภ์สหชาติธรรม เพื่อครอบงำกิเลสทั้งหลาย เพื่อความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ เพื่อความตั้งมั่นแห่งจิต เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต เพื่อบรรลุนิพพานพิเศษ เพื่อรู้แจ้งธรรมอันยิ่ง เพื่อตรัสรู้สัจจะ เพื่อให้จิตตั้งมั่นอยู่ในนิโรธ

มรรคคือความเห็น ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ มรรคคือความตริกตรอง ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ มรรคคือข้อกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา มรรคคือสมุฏฐาน ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ มรรคคือความผ่องแผ้ว ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ มรรคคือการประคองไว้ ชื่อว่าสัมมาวายามะ มรรคคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสัมมาสติ มรรคคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสัมมาสมาธิ

มรรคคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ มรรคคือการเลือกเฟ้น ชื่อว่าธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ มรรคคือการประคองไว้ ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ มรรคคือความแผ่ซ่าน ชื่อว่าปีติสัมโพชฌงค์ มรรคคือความสงบ ชื่อว่าปีสัทธิสัมโพชฌงค์ มรรคคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ มรรคคือการศึกษา ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๙. มัคคกถา

มรรคคือความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ มรรคคือความไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าวิริยพละ มรรคคือความไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ชื่อว่าสติพละ มรรคคือความไม่หวั่นไหวเพราะอุทธัจจะ ชื่อว่าสมาธิพละ มรรคคือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ชื่อว่าปัญญาพละ

มรรคคือความน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าสัทธินทรีย์ มรรคคือการประคองไว้ ชื่อว่าวิริยินทรีย์ มรรคคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสตินทรีย์ มรรคคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธินทรีย์ มรรคคือความเห็น ชื่อว่าปัญญาธิทรีย์

มรรคที่ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ มรรคที่ชื่อว่าพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว มรรคที่ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะนำออก มรรคที่ชื่อว่าองค์แห่งมรรค เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ มรรคที่ชื่อว่าสติปัญญา เพราะมีสภาวะตั้งมั่น มรรคที่ชื่อว่าสัมมปธาน เพราะมีสภาวะตั้งไว้ มรรคที่ชื่อว่าอิทธิบาท เพราะมีสภาวะให้สำเร็จ มรรคที่ชื่อว่าสังขละ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ มรรคที่ชื่อว่าสมถะ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน มรรคที่ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น มรรคที่ชื่อว่าสมถะและวิปัสสนา เพราะมีสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียวกัน มรรคที่ชื่อว่าธรรมที่เป็นคู่กัน เพราะมีสภาวะไม่ล่วงเลยกัน มรรคที่ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะสำรวม มรรคที่ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน มรรคที่ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิ เพราะมีสภาวะเห็น มรรคที่ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะมีสภาวะหลุดพ้น มรรคที่ชื่อว่าวิชชา เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง มรรคที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะสละ มรรคที่ชื่อว่าญาณในความสิ้นไป เพราะมีสภาวะตัดขาด มรรคที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล มรรคที่ชื่อว่ามณสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมภูฐาน มรรคที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุม มรรคที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม มรรคที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน มรรคที่ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ มรรคที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมนั้น มรรคที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร มรรคที่ชื่อว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด

มัคคกถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิยพราหมณ์ [๑. มหาวรรค]

๑๐. มัณฑนเปยยกถา

๑๐. มัณฑนเปยยกถา

ว่าด้วยพรหมจรรย์ที่ใสและน่าดื่ม

[๒๓๘] ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์ที่ใสและน่าดื่ม เมื่อพระศาสดายังปรากฏ
อยู่ ความใสมี ๓ ประการ คือ

๑. ความใสคือเทศนา
๒. ความใสคือผู้รับ
๓. ความใสคือพรหมจรรย์

ความใสคือเทศนา เป็นอย่างไร

คือ การบอก การแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผย การจำแนก
การทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ ฯลฯ สติปัญญา ๔ ฯลฯ สัมมปธาน ๔ ฯลฯ
อิทธิบาท ๔ ฯลฯ อินทรีย์ ๕ ฯลฯ พละ ๕ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ ฯลฯ การบอก
การแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่ง
อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นความใสคือเทศนา (๑)

ความใสคือผู้รับ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ หรือท่านผู้รู้แจ้ง
พวกใดพวกหนึ่ง นี้เป็นความใสคือผู้รับ (๒)

ความใสคือพรหมจรรย์ เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ
๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา
๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ
๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ
๘. สัมมาสมาธิ

นี้เป็นความใสคือพรหมจรรย์ (๓)

[๒๓๙] ความใสคือความน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าสัทธินทรีย์ ความไม่มีศรัทธาเป็น
กาค^๑ บุคคลทั้งความไม่มีศรัทธาอันเป็นกาคแล้วดื่มความใสคือความน้อมใจเชื่อของ
สัทธินทรีย์ เพราะเหตุนั้น สัทธินทรีย์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

เชิงอรรถ :

^๑ เป็นกาค หมายถึงเป็นของขุ่นมัวเว้นจากความส่องใส (ข.ป.อ. ๒/๒๓๙/๒๑๓)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๔๐๕ }

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑๐. มัณฑปเปยยกถา

ความใสคือการประคองไว้ ชื่อว่าวิริยอินทรีย์ ความเกียจคร้านเป็นกาก บุคคล
ทั้งความเกียจคร้านอันเป็นกากแล้วตีความใสคือการประคองไว้ของวิริยอินทรีย์
เพราะเหตุนั้น วิริยอินทรีย์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าตี

ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติอินทรีย์ ความประมาทเป็นกาก บุคคลทั้งความ
ประมาทอันเป็นกากแล้วตีความใสคือความตั้งมั่นของสติอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น
สติอินทรีย์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าตี

ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิอินทรีย์ อุทัจจะเป็นกาก บุคคลทั้ง
อุทัจจะอันเป็นกากแล้วตีความใสคือความไม่ฟุ้งซ่านของสมาธิอินทรีย์ เพราะ
เหตุนี้ สมาธิอินทรีย์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าตี

ความใสคือการเห็น ชื่อว่าปัญญาอินทรีย์ อวิชาเป็นกาก บุคคลทั้งอวิชาอัน
เป็นกากแล้วตีความใสคือการเห็นของปัญญาอินทรีย์ เพราะเหตุนี้ ปัญญาอินทรีย์
จึงชื่อว่ามีความใสและน่าตี

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ ความ
ไม่มีศรัทธาเป็นกาก บุคคลทั้งความไม่มีศรัทธาอันเป็นกากแล้วตีความใสคือ
ความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธาของสัทธาพละ เพราะเหตุนี้ สัทธาพละ
จึงชื่อว่ามีความใสและน่าตี

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าวิริยพละ ความ
เกียจคร้านเป็นกาก บุคคลทั้งความเกียจคร้านอันเป็นกากแล้วตีความใสคือความ
ไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้านของวิริยพละ เพราะเหตุนี้ วิริยพละจึงชื่อว่ามี
ความใสและน่าตี

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ชื่อว่าสติพละ ความ
ประมาทเป็นกาก บุคคลทั้งความประมาทอันเป็นกากแล้วตีความใสคือความไม่
หวั่นไหวเพราะความไม่ประมาทของสติพละ เพราะเหตุนี้ สติพละจึงชื่อว่ามี
ความใสและน่าตี

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ ชื่อว่าสมาธิพละ อุทัจจะ
เป็นกาก บุคคลทั้งอุทัจจะอันเป็นกากแล้วตีความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะ
อุทัจจะของสมาธิพละ เพราะเหตุนี้ สมาธิพละจึงชื่อว่ามี
ความใสและน่าตี

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑๐. มัณฑปเปยยกถา

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชา ชื่อว่าปัญญาพละ อวิชาเป็นภาคบุคคลทั้งอวิชาอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชาของปัญญาพละ เพราะเหตุนั้น ปัญญาพละจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ ความประมาทเป็นภาคบุคคลทั้งความประมาทอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือความตั้งมั่นของสติสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุนั้น สติสัมโพชฌงค์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือ การเลือกเฟ้น ชื่อว่าธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อวิชาเป็นภาค บุคคลทั้งอวิชาอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือ การเลือกเฟ้นของธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือ การประคองไว้ ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ ความเกียจคร้านเป็นภาค บุคคลทั้งความเกียจคร้านอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือ การประคองไว้ของวิริยสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุนั้น วิริยสัมโพชฌงค์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือ ความแผ่ซ่าน ชื่อว่าปีติสัมโพชฌงค์ ความเร่าร้อนเป็นภาค บุคคลทั้งความเร่าร้อนอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือ ความแผ่ซ่านของปีติสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุนั้น ปีติสัมโพชฌงค์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือ ความสงบ ชื่อว่าปีสัทธิสัมโพชฌงค์ ความชั่วหยาบเป็นภาค บุคคลทั้งความชั่วหยาบอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือ ความสงบของปีสัทธิสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุนั้น ปีสัทธิสัมโพชฌงค์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือ ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ อุทธัจจะ เป็นภาค บุคคลทั้งอุทธัจจะอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือ ความไม่ฟุ้งซ่านของสมาธิสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือ การพิจารณา ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ การไม่พิจารณาเป็นภาค บุคคลทั้งการไม่พิจารณาอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือ การพิจารณาของอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือ การเห็น ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ มิจฉาทิฏฐิ เป็นภาค บุคคลทั้งมิจฉาทิฏฐิอันเป็นภาคแล้วตีความใสคือ การเห็นของสัมมาทิฏฐิ เพราะเหตุนั้น สัมมาทิฏฐิจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑๐. มัณฑปเปยยกถา

ความใสคือความตริกตรอง ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ มิจจาสังกัปปะเป็นกาค
บุคคลทั้งมิจจาสังกัปปะอันเป็นกาคแล้วตีความใสคือความตริกตรองของสัมมา-
สังกัปปะ เพราะเหตุนั้น สัมมาสังกัปปะจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือข้อกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา มิจจาวาจาเป็นกาค บุคคลทั้ง
มิจจาวาจาอันเป็นกาคแล้วตีความใสคือข้อกำหนดของสัมมาวาจา เพราะเหตุนั้น
สัมมาวาจาจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือสมุฏฐาน ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ มิจากัมมันตะเป็นกาค บุคคล
ทั้งมิจากัมมันตะอันเป็นกาคแล้วตีความใสคือสมุฏฐานของสัมมากัมมันตะ เพราะ
เหตุนี้ สัมมากัมมันตะจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือความผ่องแผ้ว ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ มิจจาอาชีวะเป็นกาค บุคคล
ทั้งมิจจาอาชีวะอันเป็นกาคแล้วตีความใสคือความผ่องแผ้วของสัมมาอาชีวะ
เพราะเหตุนี้ สัมมาอาชีวะจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือการระคองไว้ ชื่อว่าสัมมาวายามะ มิจจาวายามะเป็นกาค
บุคคลทั้งมิจจาวายามะอันเป็นกาคแล้วตีความใสคือการระคองไว้ของสัมมาวายามะ
เพราะเหตุนี้ สัมมาวายามะจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสัมมาสติ มิจจาสติเป็นกาค บุคคลทั้งมิจจาสติ
อันเป็นกาคแล้วตีความใสคือความตั้งมั่นของสัมมาสติ เพราะเหตุนี้ สัมมาสติ
จึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสัมมาสมาธิ มิจจาสมาธิเป็นกาค บุคคล
ทั้งมิจจาสมาธิอันเป็นกาคแล้วตีความใสคือความไม่ฟุ้งซ่านของสัมมาสมาธิ เพราะ
เหตุนี้ สัมมาสมาธิจึงชื่อว่ามีความใสและน่าดื่ม

[๒๔๐] ความใสมีอยู่ ความน่าดื่มมีอยู่ กากก็มีอยู่ ความใสคือความนุ่ม
ใจเชื่อ ชื่อว่าสัทธินทรีย์ ความไม่มีศรัทธาเป็นกาค อรรธรส^๑ ธรรมรส^๒ วิมุตติรส^๓
ในสัทธินทรีย์นั้นเป็นความน่าดื่ม

เชิงอรรถ :

^๑ อรรธรส หมายถึงสามัญญผล ๔ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล
(อภ.เอกก.อ. ๑/๓๓๕/๔๓๖)

^๒ ธรรมรส หมายถึงมรรค ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค
(อภ.เอกก.อ. ๑/๓๓๕/๔๓๖)

^๓ วิมุตติรส หมายถึงอมตนิพพาน (อภ.เอกก.อ. ๑/๓๓๕/๔๓๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๑. มหาวรรค]

๑๐. มัณฑปเปยยกถา

ความใสคือการประคองไว้ ชื่อว่าวิริยอินทรีย์ ความเกียจคร้านเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในวิริยอินทรีย์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติอินทรีย์ ความประมาทเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสติอินทรีย์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิอินทรีย์ อุทัจจะจะเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสมาธิอินทรีย์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความเห็น ชื่อว่าปัญญาอินทรีย์ อวิชชาเป็นกาก อรรถรส ธรรมรส
วิมุตติรสในปัญญาอินทรีย์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ ความไม่
มีศรัทธาเป็นกาก อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในสัทธาพละนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าวิริยพละ ความ
เกียจคร้านเป็นกาก อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในวิริยพละนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ชื่อว่าสติพละ ความประมาท
เป็นกาก อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในสติพละนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ ชื่อว่าสมาธิพละ อุทัจจะจะเป็นกาก
อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในสมาธิพละนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ชื่อว่าปัญญาพละ อวิชชาเป็นกาก
อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในปัญญาพละนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ ความประมาทเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสติสัมโพชฌงค์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือ การเลือกเฟ้น ชื่อว่าธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อวิชชาเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในธัมมวิจยสัมโพชฌงค์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือ การประคองไว้ ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ ความเกียจคร้านเป็นกาก
อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในวิริยสัมโพชฌงค์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความแผ่ซ่าน ชื่อว่าปีติสัมโพชฌงค์ ความเร่าร้อนเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในปีติสัมโพชฌงค์นั้นเป็นความน่าดื่ม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑๐. มัชฌิมนิกาย

ความใสคือความสงบ ชื่อว่าปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ความชั่วหยาบเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในปัสสัทธิสัมโพชฌงค์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ อุทธีจะเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสมาธิสัมโพชฌงค์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือการพิจารณา ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ การไม่พิจารณาเป็นกาก
อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในอุเบกขาสัมโพชฌงค์นั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือการเห็น ชื่อว่าสัมมาทิฐิ มิจฉาทิฐิเป็นกาก อรรถรส ธรรมรส
วิมุตติรสในสัมมาทิฐินั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความตรึกตรอง ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ มิจฉาสังกัปปะเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสัมมาสังกัปปะนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือการกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา มิจฉาวาจาเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสัมมาวาจานั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือสมุฏฐาน ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ มิจฉากัมมันตะเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสัมมากัมมันตะนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความปล่อยแผ้ว ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ มิจฉาอาชีวะเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสัมมาอาชีวะนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือการประคองไว้ ชื่อว่าสัมมาวายามะ มิจฉาวายามะเป็นกาก
อรรถรส ธรรมรส วิมุตติรสในสัมมาวายามะนั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือการตั้งมั่น ชื่อว่าสัมมาสติ มิจฉาสติเป็นกาก อรรถรส ธรรมรส
วิมุตติรสในสัมมาสตินั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสัมมาสมาธิ มิจฉาสมาธิเป็นกาก อรรถรส
ธรรมรส วิมุตติรสในสัมมาสมาธินั้นเป็นความน่าดื่ม

ความใสคือการเห็น ชื่อว่าสัมมาทิฐิ ความใสคือความตรึกตรอง ชื่อว่า
สัมมาสังกัปปะ ความใสคือการกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา ความใสคือสมุฏฐาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]

๑๐. มัณฑปเปยยกถา

ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ ความใสคือความส่องแผ้ว ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ ความใสคือ
การประกอบไว้ ชื่อว่าสัมมาวายามะ ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสัมมาสติ
ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสัมมาสมาธิ

ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ ความใสคือการเลือกเฟ้น ชื่อว่า
ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ความใสคือการประกอบไว้ ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ ความใสคือ
ความแผ่ซ่าน ชื่อว่าปีติสัมโพชฌงค์ ความใสคือความสงบ ชื่อว่าปีสัทธสัมโพชฌงค์
ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ ความใสคือการศึกษา ชื่อว่า
อุเบกขาสัมโพชฌงค์

ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ ความใส
คือความไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าวิริยพละ ความใสคือความไม่
หวั่นไหวเพราะความประมาท ชื่อว่าสติพละ ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะอุทธัจจะ
ชื่อว่าสมาธิพละ ความใสคือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชา ชื่อว่าปัญญาพละ

ความใสคือความน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าสัทธินทรีย์ ความใสคือการประกอบไว้ ชื่อว่า
วิริยินทรีย์ ความใสคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสตินทรีย์ ความใสคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า
สมาธินทรีย์ ความใสคือการเห็น ชื่อว่าปัญญาอินทรีย์

ความใสที่ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ความใสที่ชื่อว่าพละ เพราะ
มีสภาวะไม่หวั่นไหว ความใสที่ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะนำออก ความใสที่ชื่อว่า
มรรค เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ ความใสที่ชื่อว่าสติปัญญา เพราะมีสภาวะตั้งมั่น
ความใสที่ชื่อว่าสัมมัปปธาน เพราะมีสภาวะเริ่มตั้งไว้ ความใสที่ชื่อว่าอิทธิบาท
เพราะมีสภาวะให้สำเร็จ ความใสที่ชื่อว่าสมณะ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ความใส
ที่ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น ความใสที่ชื่อว่าสมณะและวิปัสสนา
เพราะมีสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ความใสที่ชื่อว่าธรรมที่เป็นคู่กัน เพราะมี
สภาวะไม่ล่วงเลยกัน ความใสที่ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะสำรวจ ความใสที่
ชื่อว่าจิตตวิสุทธิตี เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ความใสที่ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิตี เพราะมี
สภาวะเห็น ความใสที่ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะมีสภาวะหลุดพ้น ความใสที่ชื่อว่าวิชา
เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง ความใสที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะปล่อย ความใสที่ชื่อว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๑. มหาวรรค]
รวมกถาที่มีในวรรค

ญาณในความสิ้นไป เพราะมีสภาวะตัดขาด ความใสที่ชื่อว่าอนุปปาทญาณ เพราะมีสภาวะสงบ ความใสที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล ความใสที่ชื่อว่ามนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ความใสที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุม ความใสที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม ความใสที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน ความใสที่ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ความใสที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมนั้น ความใสที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร ความใสที่ชื่อว่าธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด ฉะนี้แล

มัณฑปเปยยกถา จบ

จตุตถภาณวาร จบ

มหาวรรคที่ ๑ จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ญาณกถา	๒. ทิฏฐีกถา
๓. อานาปานัสสติกถา	๔. อินทริยกถา
๕. วิโมกขกถา	๖. คติกถา
๗. กัมมกถา	๘. วิปัลลาสกถา
๙. มัคคกถา	๑๐. มัณฑปเปยยกถา

วรรคที่ ๑ นี้เป็นวรรคอันยอดเยี่ยม ไม่มีวรรคอื่นเสมอ ท่านผู้ทรงนิกาย
ตั้งไว้แล้ว ฉะนี้แล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑. ยุกนัททกถา

๒. ยุกนัททวรรค

หมวดว่าด้วยการเจริญธรรมที่เป็นคู่

๑. ยุกนัททกถา

ว่าด้วยการเจริญธรรมที่เป็นคู่

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนทอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ณ ที่นั้น
ท่านพระอานนท์เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้น
รับคำแล้ว ท่านพระอานนท์จึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย ผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ย่อมทำให้แจ้งอรหัต
ในสำนักของเรา ด้วยมรรคครบทั้ง ๔ ประการ หรือมรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรค
๔ ประการนี้

มรรค ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า เมื่อเธอเจริญ
วิปัสสนามีสมณะนำหน้า มรรคย่อมเกิด เธอปฏิบัติ^๑ เจริญ ทำให้
มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น
ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป
๒. ภิกษุเจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า เมื่อเธอเจริญสมณะมีวิปัสสนา
นำหน้า มรรคย่อมเกิด เธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น
เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ย่อมละสังโยชนได้
อนุสัยย่อมสิ้นไป
๓. ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป เมื่อเธอเจริญสมณะและ
วิปัสสนาคู่กันไป มรรคย่อมเกิด เธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่ง

เชิงอรรถ :

^๑ คำว่า “ปฏิบัติ” แปรจากคำว่า “อาเสวติ” ซึ่งมีความหมายหลายนัยแล้วแต่บริบท (ดูข้อ ๒ ถัดไป) ในที่นี้
ที่ใช้คำว่า “ปฏิบัติ” เพื่อให้เป็นคำกลางของความหมายเหล่านั้น ในกรณีอื่นจะใช้คำว่า “เสพ” ก็ได้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑. ยุกนัทธกถา ๑. สุตตันตนิทเทส

มรรคนั้น เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่ง มรรคนั้น ย่อมละ
สังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

๔. ภิกษุมีใจถูกอุทถัจจะในธรรมกันไว้ ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน
มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคก็เกิดแก่เธอ เธอปฏิบัติ
เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่ง
มรรคนั้น ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

ผู้ใดผู้หนึ่งก็ตามไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ย่อมทำให้แจ้งอรหัตในสำนัก
ของเรา ด้วยมรรคครบทั้ง ๔ ประการ หรือมรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรค ๔
ประการนี้”

๑. สุตตันตนิทเทส

แสดงพระสูตร

[๒] ภิกษุเจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ เป็น
สมาธิ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมาธินั้น โดย
ความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมณะ
จึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญวิปัสสนา
มีสมณะนำหน้า”

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภาวนา (การเจริญ) มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนา
นั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่าง
เดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรม
นั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

คำว่า **มรรคยอมเกิด** อธิบายว่า มรรคยอมเกิดอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑. ยุกนัททกถา ๑. สุตตันตนิทเทศ

คือ มรรคชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมา-
สังกัปปะ เพราะมีสภาวะตริกตรอง ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะ
กำหนด ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมากัมมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ย่อมเกิด
มรรคชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะผ่องแผ้ว ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมา-
วายามะ เพราะมีสภาวะระคองไว้ ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาสติ เพราะมี
สภาวะตั้งมั่น ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมเกิด
มรรคย่อมเกิดอย่างนี้

คำว่า **เธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น** อธิบายว่า ภิกษุปฏิบัติ
อย่างไร

คือ ภิกษุนั้นเมื่อนึกถึง ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อรู้ ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อเห็น ชื่อว่าปฏิบัติ
เมื่อพิจารณา ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา
ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อระคองความเพียรไว้ ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อดังสติไว้มั่น ชื่อว่าปฏิบัติ
เมื่อดังจิตไว้มั่น ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่
ควรรู้อย่างยิ่ง ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อละ
ธรรมที่ควรละ ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อทำให้
แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าปฏิบัติ ภิกษุปฏิบัติอย่างนี้

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภิกษุเจริญอย่างไร

คือ ภิกษุนั้นเมื่อนึกถึง ชื่อว่าเจริญ เมื่อรู้ ชื่อว่าเจริญ เมื่อเห็น ชื่อว่าเจริญ
เมื่อพิจารณา ชื่อว่าเจริญ เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าเจริญ เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา
ชื่อว่าเจริญ เมื่อระคองความเพียรไว้ ชื่อว่าเจริญ เมื่อดังสติไว้มั่น ชื่อว่าเจริญ
เมื่อดังจิตไว้มั่น ชื่อว่าเจริญ เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าเจริญ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง
ชื่อว่าเจริญ เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าเจริญ เมื่อละธรรมที่ควรละ
ชื่อว่าเจริญ เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าเจริญ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง
ชื่อว่าเจริญ ภิกษุเจริญอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑. ยุกนัทธกถา ๑. สุตตันตนิทเทส

คำว่า **ทำให้มาก** อธิบายว่า ภิขุทำให้มากอย่างไร

คือ ภิขุนั้นเมื่อนึกถึง ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อรู้ ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อเห็น ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อพิจารณา ชื่อว่าทำให้มาก เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อประคองความเพียรไว้ ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อตั้งสติไว้มั่น ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อตั้งจิตไว้มั่น ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าทำให้มาก ภิขุทำให้มากอย่างนี้

คำว่า **เมื่อเธอปฏิบัติมรรคนั้น ฯลฯ อนุสัยย่อมสิ้นไป** อธิบายว่า ภิขุ ย่อมละสังโยชน์ได้อย่างไร อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างไร

คือ ย่อมละสังโยชน์ ๓ นี้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส อนุสัย ๒ นี้ คือ ทิฏฐานุสัยและวิจิกิจฉานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ส่วนหยาบ ๆ อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนหยาบ ๆ ย่อมสิ้นไปด้วย สกทาคามิมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ ส่วนละเอียด ๆ อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียด ๆ ย่อมสิ้นไปด้วย อนาคามิมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๕ นี้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา อนุสัย ๓ นี้ คือ มานานุสัย กวาราคานุสัย และอวิชชานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค ภิขุย่อมละสังโยชน์ได้อย่างนี้ อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างนี้

[๓] ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอพยายาม เป็นสมาธิ ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งอาโลก- สัญญา เป็นสมาธิ ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑. ยุกนัททกถา ๑. สุตตันตนิทเทศ

ความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า ด้วยอำนาจแห่งความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก เป็นสมาธิ ฯลฯ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีความหมายว่าพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมาธินั้น โดยความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา ด้วยประการดังนี้ สมณะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า”

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภาวนา (การเจริญ) มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

คำว่า **มรรคยอมเกิด** อธิบายว่า มรรคยอมเกิดอย่างไร

คือ มรรคชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ย่อมเกิด มรรคชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรึกตรอง ฯลฯ มรรคชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมเกิด มรรคยอมเกิดอย่างนี้

คำว่า **เธอปฏิบัติ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น** อธิบายว่า ฝึกปฏิบัติอย่างไร

คือ ฝึกปฏิบัติเมื่อนึกถึง ชื่อว่าปฏิบัติ เมื่อรู้ ชื่อว่าปฏิบัติ ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าปฏิบัติ ฝึกปฏิบัติอย่างนี้

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ฝึกเจริญอย่างไร

คือ ฝึกปฏิบัติเมื่อนึกถึง ชื่อว่าเจริญ เมื่อรู้ ชื่อว่าเจริญ ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าเจริญ ฝึกเจริญอย่างนี้

คำว่า **ทำให้มาก** อธิบายว่า ฝึกทำให้มากอย่างไร

คือ ฝึกปฏิบัติเมื่อนึกถึง ชื่อว่าทำให้มาก เมื่อรู้ ชื่อว่าทำให้มาก ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าทำให้มาก ฝึกทำให้มากอย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑. ยุกนัทธกถา ๑. สุตตันตนิทเทส

คำว่า **เมื่อเธอปฏิบัติมรรคนั้น ฯลฯ อนุสัยย่อมสิ้นไป** อธิบายว่า ภิกษุ
ย่อมละสังโยชน์ได้อย่างไร อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างไร

คือ ย่อมละสังโยชน์ ๓ นี้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส
อนุสัย ๒ นี้ คือ ทิฏฐานุสัยและวิจิกิจฉานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์ ส่วนหยาบ ๆ
อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนหยาบ ๆ ย่อมสิ้นไปด้วย
สกทาคามิมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ ส่วนละเอียด ๆ
อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนละเอียด ๆ ย่อมสิ้นไปด้วย
อนาคามิมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๕ นี้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา
อนุสัย ๓ นี้ คือ มานานุสัย ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วยอรหัตต-
มรรค ภิกษุย่อมละสังโยชน์ได้อย่างนี้ อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างนี้ ภิกษุชื่อว่ายอม
เจริญวิปัสสนา มีสมณะนำหน้าอย่างนี้

[๔] **ภิกษุนั้นเจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า เป็นอย่างไร**

คือ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ชื่อว่า
วิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมี
สภาวะพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา สภาวะที่จิตปล่อยธรรมทั้งหลายที่เกิดใน
วิปัสสนานั้นเป็นอารมณ์ และสภาวะที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ
วิปัสสนาจึงมีก่อน สมณะมีภายหลัง ด้วยประการดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
“เจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า”

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภาวนา (การเจริญ) มี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่า
ภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

คำว่า **มรรคยอมเกิด** อธิบายว่า มรรคยอมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคยอม
เกิดอย่างนี้ ภิกษุย่อมละสังโยชน์ได้อย่างนี้ อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑. ยุกนัททกถา ๑. สุตตันตนิทเทศ

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นรูปโดยความไม่เที่ยง ชื่อว่า
วิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นทุกข ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะ
มีสภาวะพิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอนัตตา สภาวะที่จิตปล่อยธรรมทั้งหลายที่
เกิดในภวานั้นเป็นอารมณ์ และสภาวะที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน เป็น
สมาธิ วิปัสสนาจึงมีก่อน สมถะมีภายหลัง ด้วยประการดังนี้ เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า”

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภavana (การเจริญ) มี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อ
ว่าภavana เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

คำว่า **มรรคยอมเกิด** อธิบายว่า ฯลฯ มรรคยอมเกิดอย่างนี้ ภิกษุยอมละ
สังโยชน์ได้อย่างนี้ อนุสัยยอมสิ้นไปอย่างนี้

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร
 ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นชรา
และมรณะโดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นชราและ
มรณะโดยความเป็นทุกข ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นชราและมรณะ
โดยความเป็นอนัตตา สภาวะที่จิตปล่อยธรรมทั้งหลายที่เกิดในภวานั้นเป็น
อารมณ์ และสภาวะที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ วิปัสสนาจึงมีก่อน
สมถะมีภายหลัง ด้วยประการดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมถะมี
วิปัสสนานำหน้า”

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภavana (การเจริญ) มี ๔ อย่าง ฯลฯ ชื่อว่าภavana
เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

คำว่า **มรรคยอมเกิด** อธิบายว่า มรรคยอมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคยอม
เกิดอย่างนี้ ภิกษุยอมละสังโยชน์ได้อย่างนี้ อนุสัยยอมสิ้นไปอย่างนี้ ภิกษุเจริญ
สมถะมีวิปัสสนานำหน้าอย่างนี้

[๕] **ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป ด้วยอาการ ๑๖ อย่าง^๑ ได้แก่

เชิงอรรถ :

^๑ **อาการ ๑๖ อย่าง** หมายถึงสภาวะที่เป็นคู่กันด้วย (ข.ป.อ. ๒/๕/๒๒๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑. ยุกนัททกา ๑. สุตตันตนิทเทส

๑. ด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์	๒. ด้วยมีสภาวะเป็นโคจร
๓. ด้วยมีสภาวะละ	๔. ด้วยมีสภาวะสละ
๕. ด้วยมีสภาวะออก	๖. ด้วยมีสภาวะหลีกออก
๗. ด้วยมีสภาวะเป็นธรรมละเอียด	๘. ด้วยมีสภาวะเป็นธรรมประณีต
๙. ด้วยมีสภาวะหลุดพ้น	๑๐. ด้วยมีสภาวะไม่มีอาสวะ
๑๑. ด้วยมีสภาวะเป็นเครื่องข้าม	๑๒. ด้วยมีสภาวะไม่มีนิมิต
๑๓. ด้วยมีสภาวะไม่มีปณิหิตะ	๑๔. ด้วยมีสภาวะเป็นสุญญตะ
๑๕. ด้วยมีสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียวกัน	๑๖. ด้วยมีสภาวะเป็นคู่กันไม่ล่วง เลยกัน

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้ง
ข่าน มีนิโรธเป็นอารมณ์ เมื่อภิกษุนั้นละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะ
พิจารณาเห็น มีนิโรธเป็นอารมณ์ ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรส
เป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์ ดังนี้ เพราะ
เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็น
อารมณ์”

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภาวนา (การเจริญ) มี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา
เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

คำว่า **มรรคยอมเกิด** อธิบายว่า มรรคยอมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคยอม
เกิดอย่างนี้ ภิกษุยอมละสังโยชนได้โดยนี้ อนุสัยยอมสิ้นไปอย่างนี้ ภิกษุเจริญ
สมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์อย่างนี้

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นโคจร เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้ง
ข่าน มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนาเพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น
มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน
ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะเป็นโคจร ดังนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญ
สมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นโคจร”

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑. ยุกนัทธกถา ๑. สุตตันตนิทเทส

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะละ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละกิเลสที่ประกอบด้วยอุทัจจะและขันธ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่าน มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละกิเลสที่ประกอบด้วยอวิชชาและขันธ จึงมีวิปัสสนาเพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะละ ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะละ”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะสละ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุสละกิเลสที่ประกอบด้วยอุทัจจะและขันธ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้งซ่าน มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุสละกิเลสที่ประกอบด้วยอวิชชาและขันธ จึงมีวิปัสสนาเพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะสละ ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะสละ”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะออก เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุออกจากกิเลสที่ประกอบด้วยอุทัจจะและจากขันธ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้งซ่าน มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุออกจากกิเลสที่ประกอบด้วยอวิชชาและจากขันธ จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะออก ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะออก”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะหลีกออก เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุหลีกออกจากกิเลสที่ประกอบด้วยอุทัจจะและจากขันธ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่าน มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุหลีกออกจากกิเลสที่ประกอบด้วยอวิชชาและจากขันธ จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑. ยุกนัทธกถา ๑. สุตตันตนิทเทศ

อย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะหลักออก ดังนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะหลักออก”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นธรรมละเอียดย เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ ฟุ้งซ่าน เป็นธรรมละเอียดย มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น เป็นธรรมละเอียดย มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะ เป็นธรรมละเอียดย ดังนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและวิปัสสนา คู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นธรรมละเอียดย”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นธรรมประณีต เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้ง ซ่าน เป็นธรรมประณีต มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น เป็นธรรมประณีต มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะ เป็นธรรมประณีต ดังนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและวิปัสสนา คู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นธรรมประณีต”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะหลุดพ้น เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ ไม่ฟุ้ง ซ่าน หลุดพ้นจากกามาสวะ มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น หลุดพ้นจากอวิชชาสวะ มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ ชื่อว่าเจโตวิมุตติ เพราะมีสภาวะปราศจากราคะ ชื่อว่าปัญญาวิมุตติ เพราะมีสภาวะ ปราศจากอวิชชา ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะหลุดพ้น ดังนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะหลุดพ้น”

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธิวรรค]

๑. ยุกนัทธิกถา ๑. สุตตันตนิทเทศ

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะไม่มีอาสวะ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้ง
 ข่าน ไม่มีอาสวะด้วยกามาสวะ มินิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา
 เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น ไม่มีอาสวะด้วยอวิชชาสวะ มินิโรธเป็นโคจร ด้วย
 ประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกัน
 ด้วยมีสภาวะไม่มีอาสวะ ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและ
 วิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะไม่มีอาสวะ”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นเครื่องข้าม เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุข้ามจากกิเลสที่ประกอบด้วยอุทัจจะและจากขั้นธ จึงมีสมาธิ
 คือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งข่าน มินิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุข้ามจาก
 กิเลสที่ประกอบด้วยอวิชชาและจากขั้นธ จึงมีวิปัสสนาเพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น
 มินิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็น
 คู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะเป็นเครื่องข้าม ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
 “เจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นเครื่องข้าม”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะไม่มีนิมิต เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้ง
 ข่าน ไม่มีนิมิตด้วยนิมิตทั้งปวง มินิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา
 เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น ไม่มีนิมิตด้วยนิมิตทั้งปวง มินิโรธเป็นโคจร ด้วย
 ประการดังนี้ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลย
 กันด้วยมีสภาวะไม่มีนิมิต ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมณะและ
 วิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะไม่มีนิมิต”

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะไม่มีปณิหิตะ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้ง
 ข่าน ไม่มีปณิหิตด้วยปณิหิตทั้งปวง มินิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา
 เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น ไม่มีปณิหิตด้วยปณิหิตทั้งปวง มินิโรธเป็นโคจร ด้วย

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑. ยุกนัทธกถา ๑. สุตตันตนิทเทส

ประการดังนี้ สมถะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกัน ด้วยมีสภาวะไม่มีปณิหิตะ ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะไม่มีปณิหิตะ”

ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นสญญตะ เป็นอย่างไร คือ เมื่อภิกษุละอุทัจจะ จึงมีสมาธิคือความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺ์ ไม่ฟุ้งซ่าน วางจากอภินเวสทั้งปวง มีนิโรธเป็นโคจร เมื่อภิกษุละอวิชชา จึงมีวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น วางจากอภินเวสทั้งปวง มีนิโรธเป็นโคจร ด้วยประการดังนี้ สมถะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นอย่างเดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะเป็นสญญตะ ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นสญญตะ”

คำว่า **เจริญ** อธิบายว่า ภาวนา (การเจริญ) มี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

คำว่า **มรรคยอมเกิด** อธิบายว่า มรรคยอมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคยอมเกิดอย่างนี้ ฯลฯ ภิกษุยอมละสังโยชนได้แบบนี้ อนุสัยยอมสิ้นไปอย่างนี้ ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป ด้วยมีสภาวะเป็นสญญตะอย่างนี้ ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป ด้วยอาการ ๑๖ อย่างนี้ ภิกษุเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไปอย่างนี้

สุตตันตนิทเทส จบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑. ยุกนัทธกถา ๒. ฐัมมุตถัจจวารนิตเทส

๒. ฐัมมุตถัจจวารนิตเทส

แสดงอุทถัจจะในธรรมกันไว้

[๖] (ภิกษุ) มีใจอุทถัจจะในธรรมกันไว้ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุมนสิการด้วยความไม่เที่ยง โภทสย่อมเกิดขึ้น ภิกษุนี้ถึงโอภาสว่า “โอภาสเป็นธรรม” เพราะนึกถึงโอภาสนั้น ความฟุ้งซ่านเป็นอุทถัจจะ ภิกษุมีใจอุทถัจจะนั้นกันไว้ ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความไม่เที่ยงตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็นทุกข์ตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็นอนัตตตามความเป็นจริง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มีใจอุทถัจจะในธรรมกันไว้ ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคก็เกิดแก่เธอ มรรคย่อมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคย่อมเกิดอย่างนี้ ภิกษุย่อมละสังโยชนได้โดยง่าย อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างนี้

เมื่อมนสิการด้วยความไม่เที่ยง ญาณ (ความรู้) ย่อมเกิดขึ้น ปีติ (ความอิ่มใจ) ย่อมเกิดขึ้น ปัสสัทธา (ความสงบกายสงบใจ) ย่อมเกิดขึ้น สุข (ความสุข) ย่อมเกิดขึ้น อธิโมกข์ (ความน้อมใจเชื่อ) ย่อมเกิดขึ้น ปิณฑะ (ความเพียรที่พอดี) ย่อมเกิดขึ้น อุปีฎฐาน (สติแก่กล้า) ย่อมเกิดขึ้น อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) ย่อมเกิดขึ้น นิกันติ (ความตั้งใจ) ย่อมเกิดขึ้น ภิกษุนี้ถึงนิกันติว่า “นิกันติเป็นธรรม” เพราะนึกถึงนิกันตินั้น ความฟุ้งซ่านเป็นอุทถัจจะ ภิกษุมีใจอุทถัจจะนั้นกันไว้โดยง่าย ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความไม่เที่ยงตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็นทุกข์ตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็นอนัตตตามความเป็นจริง เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า มีใจอุทถัจจะในธรรมกันไว้ ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคก็เกิดแก่เธอ มรรคย่อมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคย่อมเกิดอย่างนี้ ภิกษุย่อมละสังโยชนได้โดยง่าย อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างนี้

เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา โภทสย่อมเกิดขึ้น ฯลฯ ญาณย่อมเกิดขึ้น ปีติย่อมเกิดขึ้น ปัสสัทธีย่อมเกิดขึ้น สุขย่อมเกิดขึ้น อธิโมกข์ย่อมเกิดขึ้น ปิณฑะย่อมเกิดขึ้น อุปีฎฐานย่อมเกิดขึ้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตปิฎก]

๒. สัจจกถา

อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น นิกันตีย่อมเกิดขึ้น ภิกษุนี้ถึงนิกันติดว่า “นิกันตเป็นธรรม” เพราะนึกถึงนิกันตินั้น ความฟุ้งซ่านเป็นอุทธัจจะ ภิกษุผู้มีใจถูกอุทธัจจะนั้นกันไว้ ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็นอนัตตตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความไม่เที่ยงตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็นทุกข์ตามความเป็นจริง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มีใจถูกอุทธัจจะในธรรมกันไว้ ฯลฯ ภิกษุย่อมละสังโยชนได้โดยนนี้ อนุสัยย่อมสิ้นไปโดยนนี้

เมื่อมนสิการรูปโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ เมื่อมนสิการรูปโดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ เมื่อมนสิการรูปโดยความเป็นอนัตตา เมื่อมนสิการเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ เมื่อมนสิการชราและมรณะโดยความเป็นอนัตตา โภภาสย่อมเกิดขึ้น ญาณย่อมเกิดขึ้น ปิตีย่อมเกิดขึ้น ปัสสัทธิย่อมเกิดขึ้น สุขย่อมเกิดขึ้น อธิโมกษ์ย่อมเกิดขึ้น ปิคคหะย่อมเกิดขึ้น อุปีฏฐานย่อมเกิดขึ้น อุเบกขาย่อมเกิดขึ้น นิกันตีย่อมเกิดขึ้น ภิกษุนี้ถึงนิกันติดว่า “นิกันตเป็นธรรม” เพราะนึกถึงนิกันตินั้น ความฟุ้งซ่านเป็นอุทธัจจะ ภิกษุผู้มีใจถูกอุทธัจจะนั้นกันไว้ ย่อมไม่รู้ชัดชราและมรณะซึ่งปรากฏโดยความเป็นอนัตตตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดชราและมรณะซึ่งปรากฏโดยความไม่เที่ยงตามความเป็นจริง ไม่รู้ชัดชราและมรณะซึ่งปรากฏโดยความเป็นทุกข์ตามความเป็นจริง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มีใจถูกอุทธัจจะในธรรมกันไว้ ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ โดยความไม่เที่ยง มรรคก็เกิดแก่เธอ มรรคย่อมเกิดอย่างไร ฯลฯ มรรคย่อมเกิดโดยนนี้ ฯลฯ ภิกษุละสังโยชนได้โดยนนี้ อนุสัยย่อมสิ้นไปโดยนนี้ ภิกษุผู้มีใจถูกอุทธัจจะในธรรมกันไว้โดยนนี้

[๗] จิตย่อมกวัดแกว่ง หวั่นไหว

เพราะโอภาส เพราะญาณ เพราะปิตติ

เพราะปัสสัทธิ เพราะสุข

เพราะอธิโมกษ์ เพราะปิคคหะ

เพราะอุปีฏฐาน เพราะอุเบกขา

เพราะน้อมนึกถึงอุเบกขาและนิกันต

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๒. สัจจกถา

ภิกษุนี้กำหนดฐานะ ๑๐ ประการนี้
 ด้วยปัญญาแล้ว ย่อมเป็นผู้ฉลาด
 ในอุทธีจะในธรรม
 และย่อมไม่ถึงความหลงใหล
 จิตกวัดแกว่ง เศร้าหมอง
 จิตภวานาย่อมเคลื่อน
 จิตกวัดแกว่ง ไม่เศร้าหมอง
 จิตภวานาย่อมเสื่อมไป
 จิตบริสุทธิ์ ไม่เศร้าหมอง
 จิตภวานาย่อมไม่เสื่อมไป
 จิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เศร้าหมอง
 จิตภวานาย่อมไม่เคลื่อน
 ด้วยฐานะ ๔ ประการนี้ ภิกษุย่อมรู้ชัดความที่จิตกวัดแกว่ง ฟุ้งซ่าน ถูก
 โอกาสเป็นต้นกันได้ ด้วยฐานะ ๑๐ ประการนี้ ฉะนั้นแล

(อัมมัทธจวารนิทเทส จบ)

ยุคนัทธกถา จบ

๒. สัจจกถา

ว่าด้วยสัจจะ

[๘] เหตุเกิดขึ้นเหมือนในสูตรข้างต้น^๑ ภิกษุทั้งหลาย สัจจะ ๔ ประการนี้
 เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
 สัจจะ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

เชิงอรรถ :

^๑ สูตรข้างต้น ในที่นี้หมายถึงยุคนัทธกถา ข้อที่ ๑ หน้า ๔๑๓ ในเล่มนี้

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๔๒๗ }

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

๑. สัจจะว่า นี้ทุกข์ เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
  ๒. สัจจะว่า นี้ทุกข์สมุทัย เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
  ๓. สัจจะว่า นี้ทุกข์นิโรธ เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
  ๔. สัจจะว่า นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
- ภิกษุทั้งหลาย สัจจะ ๔ ประการนี้แล เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น

๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

แสดงสูตรที่ ๑

ทุกข์ ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ ๔ ประการ เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
ได้แก่

๑. สภาวะที่บีบคั้นแห่งทุกข์
๒. สภาวะที่บีบจี้ปรุงแต่งแห่งทุกข์
๓. สภาวะที่ทำให้เดือดร้อนแห่งทุกข์
๔. สภาวะที่แปรผันแห่งทุกข์

สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ ๔ ประการนี้เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
ทุกข์ ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้

สมุทัย ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย ๔ ประการ เป็นของแท้ ไม่ผิด
ไม่เป็นอย่างอื่น ได้แก่

๑. สภาวะที่ประมวลมาแห่งสมุทัย
๒. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย
๓. สภาวะที่เกี่ยวข้องแห่งสมุทัย
๔. สภาวะที่พัวพันแห่งสมุทัย

สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย ๔ ประการนี้เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็น
อย่างอื่น สมุทัย ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้

นิโรธ ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ ๔ ประการ เป็นของแท้ ไม่ผิด
ไม่เป็นอย่างอื่น ได้แก่

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

๑. สภาวะที่เป็นเครื่องสลัดออกแห่งนิโรธ   ๒. สภาวะที่เป็นวิเวกแห่งนิโรธ
๓. สภาวะที่เป็นอสังขตะแห่งนิโรธ   ๔. สภาวะที่เป็นอมตะแห่งนิโรธ

สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ ๔ ประการนี้เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็น
อย่างอื่น นิโรธ ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้

มรรค ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค ๔ ประการ เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
ได้แก่

๑. สภาวะที่นำออกแห่งมรรค   ๒. สภาวะที่เป็นเหตุแห่งมรรค
๓. สภาวะที่เห็นแห่งมรรค   ๔. สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งมรรค

สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค ๔ ประการนี้เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น
มรรค ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้

[๙] **สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว** พร้อมด้วยอาการเท่าไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยอาการ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. ด้วยสภาวะเป็นของแท้   ๒. ด้วยสภาวะเป็นอนัตตา
๓. ด้วยสภาวะเป็นของจริง   ๔. ด้วยสภาวะรู้แจ้ง

สัจจะ ๔ ทานสงเคราะห์เข้ากับอาการ ๔ อย่างนี้ สัจจะใดทานสงเคราะห์
เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อมรู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว
ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สัจจะ ๔ จึงมีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของแท้ เป็นอย่างไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของแท้
ด้วยอาการ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นของแท้
๒. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นของแท้
๓. สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นของแท้
๔. สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค มีสภาวะเป็นของแท้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

สัจจะ ๔ ทานสงเคราะห์เข้ากับสภาวะเป็นของแท้ ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ สัจจะใดทานสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อม รู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สัจจะ ๔ จึงมีการ รู้แจ้งด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นอนัตตา เป็น อย่างไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นอนัตตา
๒. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นอนัตตา
๓. สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นอนัตตา
๔. สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค มีสภาวะเป็นอนัตตา

สัจจะ ๔ ทานสงเคราะห์เข้ากับสภาวะเป็นอนัตตา ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ สัจจะใดทานสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อม รู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สัจจะ ๔ จึงมีการ รู้แจ้งด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของจริง เป็น อย่างไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของจริง ด้วยอาการ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นของจริง
๒. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นของจริง
๓. สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นของจริง
๔. สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค มีสภาวะเป็นของจริง

สัจจะ ๔ ทานสงเคราะห์เข้ากับสภาวะเป็นของจริง ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้ สัจจะใดทานสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อม รู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สัจจะ ๔ จึงมีการ รู้แจ้งด้วยญาณเดียว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะรู้แจ้ง เป็นอย่างไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะรู้แจ้ง ด้วยอาการ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ มีสภาวะรู้แจ้ง
๒. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะรู้แจ้ง
๓. สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ มีสภาวะรู้แจ้ง
๔. สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค มีสภาวะรู้แจ้ง

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสภาวะรู้แจ้ง ด้วยอาการ ๔ อย่างนี้
 สัจจะใดท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อม
 รู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการ
 รู้แจ้งด้วยญาณเดียว

[๑๐] **สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว เป็นอย่างไร** คือ

สัจจะใดไม่เที่ยง สัจจะนั้นเป็นทุกข์ สัจจะใดเป็นทุกข์ สัจจะนั้นไม่เที่ยง
 สัจจะใดไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สัจจะนั้นเป็นอนัตตา

สัจจะใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา สัจจะนั้นเป็นของแท้

สัจจะใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และเป็นของแท้ สัจจะนั้นเป็นของจริง

สัจจะใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นของแท้ และเป็นของจริง

สัจจะนั้นท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะใดท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้น
 เป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อมรู้แจ้งสัจจะหนึ่งด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น
 สัจจะ ๔ จึงมีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยอาการเท่าไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยอาการ ๙ อย่าง ได้แก่

๑. ด้วยสภาวะเป็นของแท้	๒. ด้วยสภาวะเป็นอนัตตา
๓. ด้วยสภาวะเป็นของจริง	๔. ด้วยสภาวะรู้แจ้ง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

๕. ด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ควรรู้อย่าง
๖. ด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้
๗. ด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ควรละ
๘. ด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ควรเจริญ
๙. ด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เข้ากับอาการ ๙ อย่างนี้ สัจจะใดท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อมรู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียวด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของแท้ เป็นอย่างไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของแท้ ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ ได้แก่

๑. สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นของแท้
๒. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นของแท้
๓. สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นของแท้
๔. สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค มีสภาวะเป็นของแท้
๕. สภาวะที่ควรรู้อย่างแห่งอภิญา มีสภาวะเป็นของแท้
๖. สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งปริญา มีสภาวะเป็นของแท้
๗. สภาวะที่ควรละแห่งปหานะ มีสภาวะเป็นของแท้
๘. สภาวะที่ควรเจริญแห่งภาวนา มีสภาวะเป็นของแท้
๙. สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งสัจฉิกิริยา มีสภาวะเป็นของแท้

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสภาวะเป็นของแท้ ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ สัจจะใดท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรย่อมรู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นอนัตตา ... พร้อมด้วยสภาวะเป็นของจริง ... สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียวพร้อมด้วยสภาวะรู้แจ้ง เป็นอย่างไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะรู้แจ้ง ด้วย
อาการ ๙ อย่าง ได้แก่

๑. สภาวะที่ทนได้ยากแห่งทุกข์ มีสภาวะรู้แจ้ง
๒. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะรู้แจ้ง
๓. สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ มีสภาวะรู้แจ้ง
๔. สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค มีสภาวะรู้แจ้ง
๕. สภาวะที่ควรรู้อย่างอภิญญา มีสภาวะรู้แจ้ง
๖. สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งปริญญา มีสภาวะรู้แจ้ง
๗. สภาวะที่ควรละแห่งปหานะ มีสภาวะรู้แจ้ง
๘. สภาวะที่ควรเจริญแห่งภาวนา มีสภาวะรู้แจ้ง
๙. สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งสังขิกิริยา มีสภาวะรู้แจ้ง

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสภาวะรู้แจ้ง ด้วยอาการ ๙ อย่างนี้
สัจจะใดท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรยอม
รู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สัจจะ ๔ จึงมีการ
รู้แจ้งด้วยญาณเดียว

[๑๑] สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยอาการเท่าไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียวพร้อมด้วยอาการ ๑๒ อย่าง ได้แก่

๑. ด้วยสภาวะเป็นของแท้	๒. ด้วยสภาวะเป็นอนัตตา
๓. ด้วยสภาวะเป็นของจริง	๔. ด้วยสภาวะรู้แจ้ง
๕. ด้วยสภาวะเป็นเครื่องรู้อย่าง	๖. ด้วยสภาวะเป็นเครื่องกำหนดรู้
๗. ด้วยสภาวะเป็นธรรม	๘. ด้วยสภาวะเป็นเหมือนอย่างนั้น
๙. ด้วยสภาวะเป็นธรรมที่รู้แล้ว	๑๐. ด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ควร ทำให้แจ้ง
๑๑. ด้วยสภาวะถูกต้อง	๑๒. ด้วยสภาวะตรัสรู้

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เข้ากับอาการ ๑๒ อย่างนี้ สัจจะใดท่านสงเคราะห์
เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจรยอมรู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะ
เดียวด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนี้ สัจจะ ๔ จึงมีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทส

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของแท้ เป็นอย่างไร

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นของแท้ ด้วยอาการ ๑๖ อย่าง ได้แก่

๑. สภาวะที่บีบคั้นแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นของแท้
๒. สภาวะที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นของแท้
๓. สภาวะที่ทำให้เดือดร้อนแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นของแท้
๔. สภาวะที่แปรผันแห่งทุกข์ มีสภาวะเป็นของแท้
๕. สภาวะที่ประมวลมาแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นของแท้
๖. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นของแท้
๗. สภาวะที่เกี่ยวข้องแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นของแท้
๘. สภาวะที่พัวพันแห่งสมุทัย มีสภาวะเป็นของแท้
๙. สภาวะที่เป็นเครื่องสลัดออกแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นของแท้
๑๐. สภาวะที่เป็นวิเวกแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นของแท้
๑๑. สภาวะที่เป็นอสังขตะแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นของแท้
๑๒. สภาวะที่เป็นอมตะแห่งนิโรธ มีสภาวะเป็นของแท้
๑๓. สภาวะที่นำออกแห่งมรรค มีสภาวะเป็นของแท้
๑๔. สภาวะที่เป็นเหตุแห่งมรรค มีสภาวะเป็นของแท้
๑๕. สภาวะที่เห็นแห่งมรรค มีสภาวะเป็นของแท้
๑๖. สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งมรรค มีสภาวะเป็นของแท้

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสภาวะเป็นของแท้ ด้วยอาการ ๑๖ อย่างนี้ สัจจะใดท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจร ย่อมรู้แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว

สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะเป็นอนัตตา ฯลฯ พร้อมด้วยสภาวะเป็นของจริง พร้อมด้วยสภาวะรู้แจ้ง พร้อมด้วยสภาวะเป็นเครื่องรู้ยิ่ง พร้อมด้วยสภาวะเป็นเครื่องกำหนดรู้ พร้อมด้วยสภาวะเป็นธรรม พร้อมด้วยสภาวะเป็นของแท้ พร้อมด้วยสภาวะเป็นธรรมที่รู้แล้ว พร้อมด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง พร้อมด้วยสภาวะถูกต้อง ด้วยมีสภาวะตรัสรู้ เป็นอย่างไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

คือ สัจจะ ๔ มีการรู้แจ้งด้วยญาณเดียว พร้อมด้วยสภาวะตรัสรู้ ด้วย
อาการ ๑๖ อย่าง ได้แก่

๑. สภาวะที่บีบคั้นแห่งทุกข์ มีสภาวะตรัสรู้
๒. สภาวะที่ปัจจัยปรุงแต่งแห่งทุกข์ มีสภาวะตรัสรู้
๓. สภาวะที่ทำให้เดือดร้อนแห่งทุกข์ มีสภาวะตรัสรู้
๔. สภาวะที่แปรผันแห่งทุกข์ มีสภาวะตรัสรู้
๕. สภาวะที่ประมวลมาแห่งสมุทัย มีสภาวะตรัสรู้
๖. สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย มีสภาวะตรัสรู้
๗. สภาวะที่เกี่ยวข้องแห่งสมุทัย มีสภาวะตรัสรู้
๘. สภาวะที่พัวพันแห่งสมุทัย มีสภาวะตรัสรู้
๙. สภาวะที่เป็นเครื่องสลัดออกแห่งนิโรธ มีสภาวะตรัสรู้
๑๐. สภาวะที่เป็นวิเวกแห่งนิโรธ มีสภาวะตรัสรู้
๑๑. สภาวะที่เป็นอสังขตะแห่งนิโรธ มีสภาวะตรัสรู้
๑๒. สภาวะที่เป็นอมตะแห่งนิโรธ มีสภาวะตรัสรู้
๑๓. สภาวะที่นำออกแห่งมรรค มีสภาวะตรัสรู้
๑๔. สภาวะที่เป็นเหตุแห่งมรรค มีสภาวะตรัสรู้
๑๕. สภาวะที่เห็นแห่งมรรค มีสภาวะตรัสรู้
๑๖. สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งมรรค มีสภาวะตรัสรู้

สัจจะ ๔ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสภาวะตรัสรู้ ด้วยอาการ ๑๖ อย่างนี้
สัจจะใดท่านสงเคราะห์เข้าด้วยกัน สัจจะนั้นเป็นสภาวะเดียว พระโยคาวจร ย่อมรู้
แจ้งสัจจะที่เป็นสภาวะเดียว ด้วยญาณเดียว เพราะเหตุนั้น สัจจะ ๔ จึงมีการรู้
แจ้งด้วยญาณเดียว

[๑๒] สัจจะมีลักษณะเท่าไร สัจจะมีลักษณะ ๒ คือ

๑. สังขตลักษณะ (ลักษณะแห่งธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง)
๒. อสังขตลักษณะ (ลักษณะแห่งธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง)

สัจจะมีลักษณะ ๒ อย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๒. สัจจกถา ๑. ปฐมสูตรตันตนิทเทศ

สัจจะมีลักษณะเท่าไร สัจจะมีลักษณะ ๖ คือ

๑. สัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง มีความเกิดปรากฏ
๒. สัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง มีความเสื่อมปรากฏ
๓. สัจจะที่ปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรเปลี่ยนปรากฏ
๔. สัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ความเกิดไม่ปรากฏ
๕. สัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ความเสื่อมไม่ปรากฏ
๖. สัจจะที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรเปลี่ยนไม่ปรากฏ

สัจจะมีลักษณะ ๖ อย่างนี้

สัจจะมีลักษณะเท่าไร สัจจะมีลักษณะ ๑๒ คือ

๑. ทุกขสัจ มีความเกิดปรากฏ
๒. ทุกขสัจ มีความเสื่อมปรากฏ
๓. ทุกขสัจ เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรเปลี่ยนปรากฏ
๔. สมุทยสัจ มีความเกิดปรากฏ
๕. สมุทยสัจ มีความเสื่อมปรากฏ
๖. สมุทยสัจ เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรเปลี่ยนปรากฏ
๗. มัคคสัจ มีความเกิดปรากฏ
๘. มัคคสัจ มีความเสื่อมปรากฏ
๙. มัคคสัจ เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรเปลี่ยนปรากฏ
๑๐. นิโรธสัจ ความเกิดไม่ปรากฏ
๑๑. นิโรธสัจ ความเสื่อมไม่ปรากฏ
๑๒. นิโรธสัจ เมื่อยังตั้งอยู่ ความแปรเปลี่ยนไม่ปรากฏ

สัจจะมีลักษณะ ๑๒ อย่างนี้

สัจจะ ๔ เป็นกุศลเท่าไร เป็นอกุศลเท่าไร เป็นอัพยาภกตเท่าไร

คือ สมุทยสัจเป็นอกุศล มัคคสัจเป็นกุศล นิโรธสัจเป็นอัพยาภกต ทุกขสัจเป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นอัพยาภกตก็มี สัจจะ ๓ นี้ ท่านสงเคราะห์เข้ากับ สัจจะ ๑ สัจจะ ๑ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสัจจะ ๓ ด้วยอำนาจวัตถุ^๑(และ) ด้วยปริยาย

เชิงอรรถ :

^๑ วัตถุ ในที่นี้หมายถึงกุศล อกุศล อัพยาภกต ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (ขุ.ป.อ. ๒/๑๒/๒๓๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๒. สัจจกถา ๒. ทุตติยสูตรตันตบาลี

คำว่า พึงมี อธิบายว่า พึงมีได้อย่างไร

คือ ทุกขสังขเป็นอกุศล สมุทขสังขเป็นอกุศล สังขจะ ๒ นี้ท่านสงเคราะห์เข้ากับสังขจะ ๑ สังขจะ ๑ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสังขจะ ๒ ด้วยความเป็นอกุศล พึงมีได้
อย่างนี้

ทุกขสังขเป็นกุศล มัคคสังขเป็นกุศล สังขจะ ๒ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสังขจะ ๑
สังขจะ ๑ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสังขจะ ๒ ด้วยความเป็นกุศล พึงมีได้
อย่างนี้

ทุกขสังขเป็นอัพยาภกต นิโรธสังขเป็นอัพยาภกต สังขจะ ๒ ท่านสงเคราะห์เข้ากับ
สังขจะ ๑ สังขจะ ๑ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสังขจะ ๒ ด้วยความเป็นอัพยาภกต
พึงมีได้
อย่างนี้

สังขจะ ๓ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสังขจะ ๑ สังขจะ ๑ ท่านสงเคราะห์เข้ากับสังขจะ
๓ ด้วยอำนาจวัตถุ (และ) ด้วยปริยาย พึงมีได้
อย่างนี้

ปฐมสูตรตันตนิทเทส จบ

๒. ทุตติยสูตรตันตบาลี

พระบาลีแห่งสูตรที่ ๒

[๑๓] ภิกษุทั้งหลาย ก่อนตรัสรู้ เมื่อเราเป็นโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้ ได้มีความ
คิดตั้งนี้ว่า “อะไรหนอแลเป็นคุณ^๑แห่งรูป อะไรเป็นโทษ^๒แห่งรูป อะไรเป็นเครื่องสลัด
ออกจากรูป อะไรเป็นคุณแห่งเวทนา อะไรเป็นโทษแห่งเวทนา อะไรเป็นเครื่องสลัด
ออกจากเวทนา อะไรเป็นคุณแห่งสัญญา อะไรเป็นโทษแห่งสัญญา อะไรเป็นเครื่อง
สลัดออกจากสัญญา อะไรเป็นคุณแห่งสังขาร อะไรเป็นโทษแห่งสังขาร อะไรเป็น
เครื่องสลัดออกจากสังขาร อะไรเป็นคุณแห่งวิญญาน อะไรเป็นโทษแห่งวิญญาน
อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาน” เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ดีกว่า “สุขโสมนัส
ที่อาศัยรูปเกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งรูป รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผัน
เป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งรูป ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะ^๓

เชิงอรรถ :

^{๑-๒} ดูเชิงอรรถข้อ ๘/๑๕ ในสุตมยญาณนิทเทสในเล่มนี้

^๓ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (อง.ดิก.อ. ๒/๑๐๔/๒๕๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๒. สัจจกถา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

ในรูป นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากรูป สุขโสมนัสที่อาศัยเวทนา ฯลฯ ที่อาศัยสัญญา ฯลฯ ที่อาศัยสังขาร ฯลฯ สุขโสมนัสที่อาศัยวิญญาณเกิดขึ้น นี้เป็นคุณแห่งวิญญาณ วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษแห่งวิญญาณ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวิญญาณ นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ

เรายังไม่รู้ทั่วถึงคุณโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัด ออกจากอุปาทานชั้น ๕ โดยความเป็นเครื่องสลัดออกนี้ ตามความเป็นจริง เพียงใด เราก็อังไม่ยืนยันว่าเป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เพียงนั้น แต่เมื่อใด เราได้รู้ทั่วถึงคุณโดยความเป็นคุณ โทษ โดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานชั้น ๕ โดยความเป็นเครื่อง สลัดออกนี้ ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น เราจึงจะยืนยันว่าเป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิ- ญาณอันยอดเยี่ยม ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ อนึ่ง ญาณทัสสนะ^๑เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า "เจโตวิมุตติของเราไม่กำเริบ ขาดินนี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก"

ทุตติยสุตตันตบาลี จบ

๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

แสดงสูตรที่ ๒

[๑๔] การรู้แจ้งด้วยการละสุขโสมนัสที่อาศัยรูปเกิดขึ้นว่า "นี้เป็นคุณแห่งรูป" เป็นสมุทยสัง การรู้แจ้งด้วยการกำหนดรูปรูปที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผัน เป็นธรรมดาว่า "นี้เป็นโทษแห่งรูป" เป็นทุกข์สัง การรู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้ง ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในรูปว่า "นี้เป็นเครื่องสลัด ออกจากรูป" เป็นนิโรธสัง การรู้แจ้งด้วยการเจริญทิวณฺณิ สังกัปปะ วาจา กัมมันตะ อาชีวะ วายามะ สติ สมาธิ ในฐานะทั้ง ๓ นี้เป็นมัคคสัง

เชิงอรรถ :

^๑ ญาณทัสสนะ หมายถึงปัจจเวกขณญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือสำรวจจรมรรค ผล กิเลส ที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน (เว้นพระอรหันต์) ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ (อภ.ด.ก.อ. ๒/๑๐๔/๑๒๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๒. สัจจกถา ๒. ทุตติยสูตรตันตนิทเทศ

การรู้แจ้งด้วยการละสุขโสมนัสที่อาศัยเวทนา ฯลฯ ที่อาศัยสัญญา ฯลฯ ที่อาศัยสังขาร ฯลฯ การรู้แจ้งด้วยการละสุขโสมนัสที่อาศัยวิญญาณเกิดขึ้นว่า “นี่เป็นคุณแห่งวิญญาณ” เป็นสมุทยสัง การรู้แจ้งด้วยการกำหนดรู้วิญญาณที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดาว่า “นี่เป็นโทษแห่งวิญญาณ” เป็นทุกข์สัง การรู้แจ้งด้วยการทำให้แจ้งธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวิญญาณว่า “นี่เป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ” เป็นนิโรธสัง การรู้แจ้งด้วยการเจริญทิวฏฐิ สังกับปะ วาจา กัมมันตะ อาชีวะ วายามะ สติ สมาธิ ในฐานะทั้ง ๓ นี้เป็นมัคคสัง

[๑๕] คำว่า **สัง**จะ อธิบายว่า ชื่อว่าสังจะด้วยอาการเท่าไร

คือ **ชื่อว่าสังจะด้วยอาการ ๓ อย่าง** ได้แก่

๑. ด้วยมีสภาวะแสวงหา
๒. ด้วยมีสภาวะกำหนด
๓. ด้วยมีสภาวะรู้แจ้ง

ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะแสวงหา เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “ชราและมรณะมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า “ชราและมรณะมีชาติเป็นเหตุ มีชาติเป็นเหตุเกิด มีชาติเป็นกำเนิด มีชาติเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งชราและมรณะ เหตุเกิดแห่งชราและมรณะ ความดับแห่งชราและมรณะ และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะ”

ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “ชาติมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า “ชาติมีภพเป็นเหตุ มีภพเป็นเหตุเกิด มีภพเป็นกำเนิด มีภพเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งชาติ เหตุเกิดแห่งชาติ ความดับแห่งชาติ และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งชาติ”

ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “ภพมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสังจะด้วยมีสภาวะกำหนด

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตปิฎก]

๒. สัจจกถา ๒. ทุตติยสูตรตันตนิทเทส

อย่างนี้ว่า “ภพมีอุปาทานเป็นเหตุ มีอุปาทานเป็นเหตุเกิด มีอุปาทานเป็นกำเนิด มีอุปาทานเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งภพ เหตุเกิดแห่งภพ ความดับแห่งภพ และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งภพ”

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “อุปาทานมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า “อุปาทานมีตัณหาเป็นเหตุ มีตัณหาเป็นเหตุเกิด มีตัณหาเป็นกำเนิด มีตัณหาเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งอุปาทาน เหตุเกิดแห่งอุปาทาน ความดับแห่งอุปาทาน และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งอุปาทาน”

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “ตัณหามีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า “ตัณหามีเวทนาเป็นเหตุ มีเวทนาเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นกำเนิด มีเวทนาเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งตัณหา เหตุเกิดแห่งตัณหา ความดับแห่งตัณหา และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งตัณหา”

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “เวทนามีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า “เวทนามีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นกำเนิด มีผัสสะเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งเวทนา เหตุเกิดแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา”

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “ผัสสะมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า “ผัสสะมีสพ่ายตนะเป็นเหตุ มีสพ่ายตนะเป็นเหตุเกิด มีสพ่ายตนะเป็นกำเนิด มีสพ่ายตนะเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า “ญาณรู้ชัดซึ่งผัสสะ เหตุเกิดแห่งผัสสะ ความดับแห่งผัสสะ และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งผัสสะ”

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า “สพ่ายตนะมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด” ชื่อว่าสัจจะด้วยมี

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตปิฎก]

๒. สัจจกถา ๒. ทุตติยสูตรตันตนิทเทส

สภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า "สพายนะมีนามรูปเป็นเหตุ มีนามรูปเป็นเหตุเกิด มีนามรูปเป็นกำเนิด มีนามรูปเป็นแดนเกิด" ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า "ญาณรู้ชัดซึ่งสพายนะ เหตุเกิดแห่งสพายนะ ความดับแห่งสพายนะ และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งสพายนะ"

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า "นามรูปมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด" ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า "นามรูปมีวิญญานเป็นเหตุ มีวิญญานเป็นเหตุเกิด มีวิญญานเป็นกำเนิด มีวิญญานเป็นแดนเกิด" ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า "ญาณรู้ชัดซึ่งนามรูป เหตุเกิดแห่งนามรูป ความดับแห่งนามรูป และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งนามรูป"

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า "วิญญานมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด" ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า "วิญญานมีสังขารเป็นเหตุ มีสังขารเป็นเหตุเกิด มีสังขารเป็นกำเนิด มีสังขารเป็นแดนเกิด" ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า "ญาณรู้ชัดซึ่งวิญญาน เหตุเกิดแห่งวิญญาน ความดับแห่งวิญญาน และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาน"

ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะแสวงหาอย่างนี้ว่า "สังขารมีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด" ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะกำหนดอย่างนี้ว่า "สังขารมีอวิชชาเป็นเหตุ มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชาเป็นกำเนิด มีอวิชชาเป็นแดนเกิด" ชื่อว่าสัจจะด้วยมีสภาวะรู้แจ้งอย่างนี้ว่า "ญาณรู้ชัดซึ่งสังขาร เหตุเกิดแห่งสังขาร ความดับแห่งสังขาร และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร"

[๑๖] ชราและมรณะเป็นทุกขสังข ขาดเป็นสมุทยสังข การสลัดชราและมรณะและชาติแม่ทั้งสองเป็นนิโรธสังข การรู้ชัดความดับแห่งชราและมรณะและชาติแม่ทั้งสอง

ชาติเป็นทุกขสังข ภพเป็นสมุทยสังข การสลัดออกจากชาติและภพแม่ทั้งสองเป็นนิโรธสังข การรู้ชัดความดับแห่งชาติและภพเป็นมคคสังข

ภพเป็นทุกขสังข อุปาทานเป็นสมุทยสังข การสลัดออกจากภพและอุปาทานแม่ทั้งสองเป็นนิโรธสังข การรู้ชัดความดับภพและอุปาทานเป็นมคคสังข

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๒. สัจจกถา ๒. ทุตติยสุตตันตนิทเทส

อุปาทานเป็นทุกขสังขาร ตัณหาเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากอุปาทานและ
ตัณหาแม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งอุปาทานและตัณหาเป็นมัคคสังขาร
ตัณหาเป็นทุกขสังขาร เวทนาเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากตัณหาและเวทนา
แม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งตัณหาและเวทนาเป็นมัคคสังขาร

เวทนาเป็นทุกขสังขาร ผัสสะเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากเวทนาและผัสสะ
แม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งเวทนาและผัสสะเป็นมัคคสังขาร

ผัสสะเป็นทุกขสังขาร สฬายตนะเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากผัสสะและสฬายตนะ
แม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งผัสสะและสฬายตนะเป็นมัคคสังขาร

สฬายตนะเป็นทุกขสังขาร นามรูปเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากสฬายตนะ
และนามรูปแม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งสฬายตนะและนามรูปเป็น
มัคคสังขาร

นามรูปเป็นทุกขสังขาร วิญญาณเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากนามรูปและ
วิญญาณแม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งนามรูปและวิญญาณเป็นมัคคสังขาร

วิญญาณเป็นทุกขสังขาร สังขารเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากวิญญาณและ
สังขารแม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งวิญญาณและสังขารเป็นมัคคสังขาร

สังขารเป็นทุกขสังขาร อวิชชาเป็นสมุทยสังขาร การสลัดออกจากสังขารและอวิชชา
แม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งสังขารและอวิชชาเป็นมัคคสังขาร

ชราและมรณะเป็นทุกขสังขาร ขาติเป็นทุกขสังขารก็มี เป็นสมุทยสังขารก็มี การสลัด
ออกจากชราและมรณะและขาติแม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งชราและมรณะ
และขาติเป็นมัคคสังขาร

ขาติเป็นทุกขสังขารก็มี เป็นสมุทยสังขารก็มี ภพเป็นทุกขสังขารก็มี เป็นสมุทยสังขารก็มี
การสลัดออกจากขาติและภพแม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งขาติและ
ภพเป็นมัคคสังขาร ฯลฯ สังขารเป็นทุกขสังขาร อวิชชาเป็นทุกขสังขารก็มี เป็นสมุทยสังขารก็มี
การสลัดสังขารและอวิชชาแม้ทั้งสองเป็นนิโรธสังขาร การรู้ชัดความดับแห่งสังขารและ
อวิชชาเป็นมัคคสังขาร ฉะนี้แล

ทุตติยสุตตันตนิทเทส จบ

สัจจกถา จบ

ภาณวาร จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โฆษมังคกถา

๓. โฆษมังคกถา

ว่าด้วยโฆษณงค์

[๑๗] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย โฆษณงค์ ๗ ประการนี้

โฆษณงค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สติสัมโฆษณงค์	(ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้)
๒. ธรรมวิจยสัมโฆษณงค์	(ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือการเลือกเฟ้นธรรม)
๓. วิริยสัมโฆษณงค์	(ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร)
๔. ปิติดัมโฆษณงค์	(ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิมใจ)
๕. ปัสสัทธิสัมโฆษณงค์	(ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ)
๖. สมานิสัมโฆษณงค์	(ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น)
๗. อุเบกขาสัมโฆษณงค์	(ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความมีใจเป็นกลาง)

ภิกษุทั้งหลาย โฆษณงค์ ๗ ประการนี้แล

คำว่า โฆษณงค์ อธิบายว่า ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร คือ

ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะเป็นไปในความตรัสรู้ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะตรัสรู้ ชื่อว่า

โฆษณงค์ เพราะตรัสรู้ตาม ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะตรัสรู้เฉพาะ ชื่อว่าโฆษณงค์

เพราะตรัสรู้พร้อม

ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะตรัสรู้ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะตรัสรู้

ตาม ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะตรัสรู้เฉพาะ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะ

ตรัสรู้พร้อม (๑)

ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะให้ตรัสรู้ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะให้ตรัสรู้ตาม ชื่อว่า

โฆษณงค์ เพราะให้ตรัสรู้เฉพาะ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะให้ตรัสรู้พร้อม (๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทวารวรรค]

๓. โปชฌังคกถา

ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้ตรัสรู้ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้
ตรัสรู้ตาม ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้ตรัสรู้เฉพาะ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมี
สภาวะให้ตรัสรู้พร้อม (๓)

ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็นไปในธรรมฝ่ายตรัสรู้ ชื่อว่าโปชฌงค์
เพราะมีสภาวะเป็นไปในธรรมฝ่ายตรัสรู้ตาม ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็น
ไปในธรรมฝ่ายตรัสรู้เฉพาะ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็นไปในธรรมฝ่าย
ตรัสรู้พร้อม (๔)

ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็นเหตุให้ได้ความตรัสรู้ ชื่อว่าโปชฌงค์
เพราะมีสภาวะปลุกความตรัสรู้ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะบำรุงความตรัสรู้
ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความตรัสรู้ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้
ถึงพร้อมความตรัสรู้ (๕)

มูลมูลกาทิสกะ

ว่าด้วยหมวด ๑๐ แห่งธรรมที่เป็นมูลมีสภาวะเป็นมูลเป็นต้น

[๑๘] ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็นมูล ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะ
ดำเนินไปในธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะกำหนดธรรมที่เป็นมูล
ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่าโปชฌงค์
เพราะมีสภาวะเต็มรอบในธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะแก้กล้าใน
ธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะแตกฉานในธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่า
โปชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่าโปชฌงค์
เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่าโปชฌงค์
แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในธรรมที่เป็นมูล (๑)

ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะ
ดำเนินไปในธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะกำหนดธรรมที่เป็นเหตุ
ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโปชฌงค์
เพราะมีสภาวะเต็มรอบในธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโปชฌงค์ เพราะมีสภาวะแก้กล้า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โฆษณังกถา

ในธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะแตกฉานในธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโฆษณงค์แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในธรรมที่เป็นเหตุ (๒)

ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะดำเนินไปในธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะกำหนดธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเต็มรอบในธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะแก่กล้าในธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะแตกฉานในธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโฆษณงค์แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในธรรมที่เป็นปัจจัย (๓)

ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะดำเนินไปในความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะกำหนดความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเต็มรอบในความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะแก่กล้าในความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะแตกฉานในความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในความหมดจด ชื่อว่าโฆษณงค์แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในความหมดจด (๔)

ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะดำเนินไปในความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะกำหนดความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเต็มรอบในความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะแก่กล้าในความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะแตกฉานในความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์ เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในความไม่มีโทษ ชื่อว่าโฆษณงค์แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในความไม่มีโทษ (๕)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชณังคกคา

ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะเป็นเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะ
ดำเนินไปในเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะกำหนดเนกขัมมะ ชื่อว่า
โภชณังค เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะ
เต็มรอบในเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะแก่กล้าในเนกขัมมะ ชื่อว่า
โภชณังค เพราะมีสภาวะแตกฉานในเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะให้
ถึงความแตกฉานในเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญ
ในความแตกฉานในเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชณังคแม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญใน
ความแตกฉานในเนกขัมมะ (๖)

ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะ
ดำเนินไปในความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะกำหนดความหลุดพ้น
ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค
เพราะมีสภาวะเต็มรอบในความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะแก่กล้าใน
ความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะแตกฉานในความหลุดพ้น ชื่อว่า
โภชณังค เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค
เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค
แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในความหลุดพ้น (๗)

ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะ
ดำเนินไปในความไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะกำหนดความไม่มี
อาสวะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งความไม่มีอาสวะ ชื่อว่า
โภชณังค เพราะมีสภาวะเต็มรอบในความไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมี
สภาวะแก่กล้าในความไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะแตกฉานในความ
ไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในความไม่มีอาสวะ
ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในความไม่มีอาสวะ
ชื่อว่าโภชณังคแม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในความไม่มีอาสวะ (๘)

ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะเป็นวิเวก ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะ
ดำเนินไปในวิเวก ชื่อว่าโภชณังค เพราะมีสภาวะกำหนดวิเวก ชื่อว่าโภชณังค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชฌังกถา

เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งวิเวก ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะเต็มรอบในวิเวก
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะแก่กล้าในวิเวก ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะ
แตกฉานในวิเวก ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความแตกฉานในวิเวก ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในวิเวก ชื่อว่า
โภชฌงค์แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตกฉานในวิเวก (๙)

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะดำเนินไป
ในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะกำหนดความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะมีสภาวะเป็นบริวารแห่งความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะเต็มรอบใน
ความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะแก่กล้าในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะมีสภาวะแตกฉานในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะให้ถึงความ
แตกฉานในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะมีสภาวะเจริญความชำนาญในความ
แตกฉานในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์แม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความ
แตกฉานในความสละ (๑๐)

[๑๙] ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นมูล ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้สภาวะที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นปัจจัย ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่หมดจด ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่มีโทษ
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สภาวะที่หลุดพ้น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นวิเวก ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่สละ

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปในธรรมที่เป็นมูล ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปในธรรมที่เป็นเหตุ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะ
ดำเนินไปในธรรมที่เป็นปัจจัย ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปในความ
หมดจด ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปในความไม่มีโทษ ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปในเนกขัมมะ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สภาวะดำเนินไปในความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปใน
ความไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปในวิเวก ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะดำเนินไปในความสละ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชฌังคกถา

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะกำหนดธรรมที่เป็นมูล ฯลฯ ชื่อว่า
 โภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะกำหนดความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะ
 ที่เป็นบริวารแห่งธรรมที่เป็นมูล ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่เป็น
 บริวารแห่งความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่เต็มรอบแห่งธรรมที่
 เป็นมูล ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่เต็มรอบในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์
 เพราะตริสรุสภาวะที่แก่กล้าในธรรมที่เป็นมูล ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุ
 สภาวะที่แก่กล้าในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะความแตกฉานใน
 ธรรมที่เป็นมูล ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะความแตกฉานในความสละ
 ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ให้ถึงความแตกฉานในธรรมที่เป็นมูล ฯลฯ
 ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ให้ถึงความแตกฉานในความสละ ชื่อว่าโภชฌงค์
 เพราะตริสรุสภาวะเจริญความชำนาญในความแตกฉานในธรรมที่เป็นมูล ฯลฯ ชื่อว่า
 โภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่เจริญความชำนาญในความแตกฉานในความสละ
 (ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะแม้ของบุคคลผู้ถึงความชำนาญในความแตก
 ฉานในธรรมที่เป็นมูล ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะแม้ของบุคคลผู้ถึง
 ความชำนาญในความแตกฉานในความสละ)

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ควรกำหนด ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
 ตริสรุสภาวะที่เป็นบริวาร ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่เต็มรอบ ชื่อว่า
 โภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่เป็นเอกัคคตารมณฺ์ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุ
 สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ระคองไว้ ชื่อว่าโภชฌงค์
 เพราะตริสรุสภาวะที่ไม่กระจัดกระจายไป ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ไม่
 ขุ่นมัว ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ไม่หวั่นไหว ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
 ตริสรุสภาวะที่ตั้งอยู่ด้วยอำนาจความปรากฏแห่งจิตที่เป็นเอกัคคตารมณฺ์ ชื่อว่า
 โภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่เป็นอารมณฺ์ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่
 เป็นโคจร ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุ
 สภาวะที่สละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ออก ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
 ตริสรุสภาวะที่หลีกไป ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่ละเอียด ชื่อว่าโภชฌงค์
 เพราะตริสรุสภาวะที่ประณีต ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตริสรุสภาวะที่หลุดพ้น ชื่อว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชฌังคกถา

โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่มีอาสวะ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะ
เครื่องข้าม ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่มีนิมิต ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้สภาวะที่ไม่มีที่ตั้ง ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ว่าง ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะที่มีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่
ไม่ล่วงเลยกัน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งธรรมที่เป็นคู่กัน ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะเครื่องนำออก ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นเหตุ
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เห็น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็น
ใหญ่

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสมณะ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะที่พิจารณาเห็นแห่งวิปัสสนา ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะ
ที่มีรสเป็นอย่างเดียวกันแห่งสมณะและวิปัสสนา ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัส
รู้สภาวะที่ไม่ล่วงเลยกันแห่งธรรมที่เป็นคู่กัน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สมทานแห่งสิกขา ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นโคจรแห่งอารมณ์
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ประคองจิตที่ย่อท้อ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้สภาวะที่ข่มจิตที่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่คุมจิตอัน
บริสุทธิ์จากความย่อท้อ และความฟุ้งซ่านทั้ง ๒ ประการ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้สภาวะที่บรรลुकุณวิเศษ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่รู้แจ้ง
อริยมรรคอันยอดเยี่ยม ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตรัสรู้สัจจะ ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ให้จิตตั้งอยู่เฉพาะในนิโรธ

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่น้อมใจเชื่อแห่งสัทธินทรีย์ ฯลฯ ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เห็นแห่งปัญญินทรีย์

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่หวั่นไหว เพราะความไม่มีศรัทธาแห่ง
สัทธาพละ ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่หวั่นไหว เพราะอวิชชา
แห่งปัญญาพละ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๓. โฆษมังคกถา

ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสติสัมโพชฌังค ฯลฯ ชื่อว่า โฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่พิจารณาแห่งอุเบกขาสัมโพชฌังค

ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่เห็นแห่งสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งสัมมาสมาธิ

ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งอินทริย์ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่หวั่นไหวแห่งพละ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่นำ ออกแห่งโพชฌังค ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นเหตุแห่งมรรค ชื่อว่า โฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งสติปัญญา ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้ สภาวะที่เริ่มตั้งแห่งสัมมัปปธาน ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่สำเร็จแห่ง อิทธิบาท ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นของแท้แห่งสังขะ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่สงบระงับแห่งมรรค ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ ทำให้แจ้งแห่งผล

ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตรีกตรองแห่งวิตก ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตรวจตราแห่งวิจาร ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่แผ่ไป แห่งปิติ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไหลมาแห่งสุข ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นเอกัคคตารมณแห่งจิต ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะ ที่นิก ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่รู้แจ้ง ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้ สภาวะที่รู้ชัด ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่จำได้ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะ ตรัสรู้สภาวะที่เป็นธรรมเอกผุดขึ้น

ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ควรรู้อย่าง ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้ สภาวะที่พิจารณาแห่งปริณญา ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่สละแห่งปหานะ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่มีรสเป็นอย่างเดียวกันแห่งภาวณา ชื่อว่า โฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ถูกต้องแห่งสังจิกิริยา ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้ สภาวะที่เป็นกองแห่งขันธ ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ทรงไว้แห่งธาตุ ทั้งหลาย ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ต่อแห่งอายตนะทั้งหลาย ชื่อว่า โฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ปัจฉัยปรุ่่งแต่งแห่งสังขตธรรม ชื่อว่าโฆษมังค เพราะตรัสรู้สภาวะที่ปัจฉัยมิได้ปรุ่่งแต่งแห่งอสังขตธรรม

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภขฌมกคา

ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่มีระหว่างคั่นแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ออกแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะหลักไปแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นเหตุแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นปัจจัยแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นภูมิแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นอารมณ์แห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นโคจรแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เกี่ยวไปแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไปแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่นำไปแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่นำออกแห่งจิต ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่สลัดออกแห่งจิต

ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่นึกในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่รู้แจ้งในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่รู้ชัดในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่จำได้ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นธรรมเอกพุดขึ้นในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เนื่องในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่แล่นไปในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ผ่องใสในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตั้งมั่นในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่หลุดพ้นในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ

ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เห็นว่า "นี่ละเอียดย" ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ทำให้เป็นดจญาณในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ทำให้เป็นที่ตั้งในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตั้งขึ้นเนื่อง ๆ ในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่อบรมในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่ปรารภเสมอดีในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่กำหนดในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นบริวารในจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ ชื่อว่าโภขฌมก เพราะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชณังคกถา

มลทิน ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่อริยมรรคปราศจากมลทิน ชื่อว่า
 โภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่อริยมรรคหมดมลทิน ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้
 สภาวะแห่งความสงบ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่อริยมรรคทำให้กิเลสระงับ
 ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งวิเวก ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่
 ดำเนินไปในวิเวก ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งความคลายกำหนด
 ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ดำเนินไปในความคลายกำหนด ชื่อว่าโภชณังค์
 เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งความดับ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ดำเนินไปใน
 ความดับ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งความสละ ชื่อว่าโภชณังค์
 เพราะตรัสรู้สภาวะที่ดำเนินไปในความสละ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่ง
 ความหลุดพ้น ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ดำเนินไปในความหลุดพ้น

ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งฉันทะ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้
 สภาวะที่เป็นมูลแห่งฉันทะ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นบาทแห่งฉันทะ
 ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นประธานแห่งฉันทะ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะ
 ตรัสรู้สภาวะที่สำเร็จแห่งฉันทะ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่น้อมไปแห่งฉันทะ
 ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ประคองไว้แห่งฉันทะ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะ
 ตรัสรู้สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งฉันทะ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่ง
 ฉันทะ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เห็นแห่งฉันทะ

ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งวิริยะ ฯลฯ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้
 สภาวะแห่งจิตตะ ฯลฯ ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งวิมังสา ชื่อว่าโภชณังค์
 เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นมูลแห่งวิมังสา ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็น
 บาทแห่งวิมังสา ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นประธานแห่งวิมังสา ชื่อว่า
 โภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่สำเร็จแห่งวิมังสา ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะ
 ที่น้อมไปแห่งวิมังสา ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ประคองไว้แห่งวิมังสา
 ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตั้งมั่นแห่งวิมังสา ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้
 สภาวะที่ไม่ฟุ้งซ่านแห่งวิมังสา ชื่อว่าโภชณังค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เห็นแห่งวิมังสา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชฌังคกถา

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งทุกข์ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สภาวะที่บีบคั้นแห่งทุกข์ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ปัจฉัยปรุงแต่งแห่งทุกข์
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ทำให้เดือดร้อนแห่งทุกข์ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะที่แปรผันแห่งทุกข์ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งสมุทัย
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ประมวลมาแห่งสมุทัย ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สภาวะที่เกี่ยวข้องแห่งสมุทัย ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่พัวพัน
แห่งสมุทัย ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งนิโรธ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้สภาวะที่เป็นเครื่องสลัดออกแห่งนิโรธ ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สภาวะที่เป็นวิเวกแห่งนิโรธ ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็น
อสังขตะแห่งนิโรธ ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นอมตะแห่งนิโรธ
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะแห่งมรรค ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่
นำออกแห่งมรรค ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นเหตุแห่งมรรค ฯลฯ
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เห็นแห่งมรรค ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้สภาวะที่เป็นใหญ่แห่งมรรค

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นของแท้ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สภาวะที่เป็นอนัตตา ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นของจริง ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะที่รู้แจ้ง ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่รู้ยิ่ง ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สภาวะที่กำหนดรู้ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นธรรม ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่เป็นธาตุ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่รู้
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ทำให้แจ้ง ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะ
ที่ถูกต้อง ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่ตรัสรู้

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้เนกขัมมะ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้อุปปายบาท
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะโลภสังญญา ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะวิกเขปะ
ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะมมวัตถาน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะญาณ ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะปามุขชะ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะปฐมฌาน ฯลฯ ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะอรหัตตมรรค ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉะอรหัตตผลสมาบัติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชฌังคคา

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สัทธินทรีย์ด้วยสภาวะน้อมใจเชื่อ ฯลฯ ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ปัญญาอินทรีย์ด้วยสภาวะเห็น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
สัทธาพละด้วยสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้ปัญญาพละด้วยสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอวิชา ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้สติสัมโพชฌงค์ด้วยสภาวะตั้งมั่น ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้อุเบกขา-
สัมโพชฌงค์ด้วยสภาวะพิจารณา

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สัมมาทิฏฐิด้วยสภาวะเห็น ฯลฯ ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้สัมมาสมาธิด้วยสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้อินทรีย์
ด้วยสภาวะเป็นใหญ่ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้พละด้วยสภาวะไม่หวั่นไหว ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สภาวะที่นำออก ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้มรรคด้วย
สภาวะเป็นเหตุ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สติปัญญาด้วยสภาวะตั้งมั่น ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สัมปธานด้วยสภาวะตั้งไว้ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้
อิทธิบาทด้วยสภาวะให้สำเร็จ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สัจจะด้วยสภาวะเป็น
ของแท้ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สมณะด้วยสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้วิปัสสนาด้วยสภาวะพิจารณาเห็น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สมณะ
และวิปัสสนาด้วยสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ธรรมที่
เป็นคู่กันด้วยสภาวะไม่ล่วงเลยกัน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สีลวิสุทธิด้วยสภาวะ
สำรวม ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้จิตตวิสุทธิด้วยสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าโภชฌงค์
เพราะตรัสรู้ทัญญูวิสุทธิด้วยสภาวะเห็น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้วิโมกข์ด้วยสภาวะ
หลุดพ้น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้วิชาด้วยสภาวะรู้แจ้ง ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้วิมุตติด้วยสภาวะสละ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ญาณในความสิ้นไปด้วย
สภาวะตัดขาด ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้อุปปาตญาณด้วยสภาวะสงบระงับ

ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ฉันทะด้วยสภาวะเป็นมูล ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะ
ตรัสรู้มนสิการด้วยสภาวะเป็นสมุฏฐาน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ผัสสะด้วย
สภาวะเป็นที่รวม ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้เวทนาด้วยสภาวะเป็นที่ประชุม ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สมาธิด้วยสภาวะเป็นประธาน ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้สติ
ด้วยสภาวะเป็นใหญ่ ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ปัญญาด้วยสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่ง
กว่าธรรมนั้น ชื่อว่าโภชฌงค์ เพราะตรัสรู้วิมุตติด้วยสภาวะเป็นแก่นสาร ชื่อว่า
โภชฌงค์ เพราะตรัสรู้ธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพานด้วยสภาวะเป็นที่สุด

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชณังคกถา

[๒๐] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ณ ที่นั้น ท่านพระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย”
ภิกษุเหล่านั้นรับค่าแล้ว ท่านพระสารีบุตรจึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

ท่านทั้งหลาย โภชณังค ๗ ประการนี้ โภชณังค ๗ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. สติสัมโภชณังค ฯลฯ ๗. อุเบกขาสัมโภชณังค

โภชณังค ๗ ประการนี้แล ผมนั้นประสงคฺจะอยู่ในเวลาเข้าด้วยโภชณังคใด ๆ บรรดาโภชณังค ๗ ประการนี้ ผมก็อยู่ในเวลาเข้าด้วยโภชณังคนั้น ๆ ประสงคฺจะอยู่ในเวลาเที่ยง ฯลฯ ในเวลาเย็นด้วยโภชณังคใด ๆ ผมก็อยู่ในเวลาเย็นด้วยโภชณังคนั้น ๆ ถ้าสติสัมโภชณังคของผมมีอยู่ดังนี้ สติสัมโภชณังคของผมก็ชื่อว่าหาประมาณมิได้ ชื่อว่าผมปรารถนเสมอดิแล้ว เมื่อผมกำลังเที่ยวไป ย่อมรู้ชัดสติสัมโภชณังคที่ดำรงอยู่ว่า “ดำรงอยู่” ถ้าแม้สติสัมโภชณังคของผมเคลื่อนไปก็รู้ชัดว่า “สติสัมโภชณังคของผมเคลื่อนไปเพราะปัจฉยนี้” ฯลฯ ท่านทั้งหลาย ถ้าอุเบกขาสัมโภชณังคของผมมีอยู่ดังนี้ อุเบกขาสัมโภชณังคของผมก็ชื่อว่าหาประมาณมิได้ ชื่อว่าผมปรารถนเสมอดิแล้ว เมื่อผมกำลังเที่ยวไป ย่อมรู้ชัดอุเบกขาสัมโภชณังคที่ดำรงอยู่ว่า “ดำรงอยู่” ถ้าแม้อุเบกขาสัมโภชณังคของผมเคลื่อนไปก็รู้ชัดว่า “อุเบกขาสัมโภชณังคของผมเคลื่อนไปเพราะปัจฉยนี้”

ท่านทั้งหลาย เปรียบเหมือนตุ้เก็บผ้าของพระราชาหรือของมหาอำมาตย์ของพระราชา เต็มด้วยผ้าสีต่าง ๆ พระราชาหรือมหาอำมาตย์นั้นประสงคฺจะใช้ผ้าคู่ใดในเวลาเช้า ก็ใช้ผ้าคู่นั้นนั่นแหละในเวลาเช้า ประสงคฺจะใช้ผ้าคู่ใดในเวลาเที่ยง ฯลฯ ในเวลาเย็น ก็ใช้ผ้าคู่นั้นนั่นแหละในเวลาเย็น ฉันทใด ผมก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ประสงคฺจะอยู่ในเวลาเข้าด้วยโภชณังคใด ๆ บรรดาโภชณังค ๗ ประการนี้ ก็อยู่ในเวลาเข้าด้วยโภชณังคนั้น ๆ ประสงคฺจะอยู่ในเวลาเที่ยง ฯลฯ ในเวลาเย็นด้วยโภชณังคใด ๆ ก็อยู่ด้วยโภชณังคนั้น ๆ ถ้าสติสัมโภชณังคของผมมีอยู่ดังนี้ สติสัมโภชณังคของผมก็ชื่อว่าหาประมาณมิได้ ชื่อว่าผมปรารถนเสมอดิแล้ว เมื่อผมกำลังเที่ยวไป ย่อมรู้ชัดสติสัมโภชณังคที่ดำรงอยู่ว่า “ดำรงอยู่” ถ้าแม้สติสัมโภชณังคของผมเคลื่อนไปก็รู้ว่า “สติสัมโภชณังคของผมเคลื่อนไปเพราะปัจฉยนี้”

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชณังคกถา

ฯลฯ ถ้าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ของเรามีอยู่ดังนี้ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของเราก็ชื่อว่า หาประมาณมิได้ ชื่อว่าผมปรารถนารวมดีแล้ว เมื่อผมกำลังเที่ยวไปย่อมรู้ชัดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ดำรงอยู่ว่า “ดำรงอยู่” ถ้าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ของผมเคลื่อนไป ก็รู้ชัดว่า “อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของผมเคลื่อนไปเพราะปัจจัยนี้”

สุตตันตนิทเทศ

แสดงพระสูตร

[๒๑] โภชณังค ในชื่อว่า “ถ้าสติสัมโพชฌงค์ของเรามีอยู่ ดังนี้” มีอยู่อย่างไร คือ นิโรธปรากฏเพียงใด โภชณังคในชื่อว่า “ถ้าสติสัมโพชฌงค์ของเรามีอยู่ ดังนี้” ก็มีเพียงนั้น เหมือนประทีปน้ำมันกำลังสว่างอยู่ เปลวไฟมีเพียงใด แสงก็มีเพียงนั้น แสงมีเพียงใด เปลวไฟก็มีเพียงนั้น นิโรธมีอยู่เพียงใด โภชณังคในชื่อว่า “ถ้าสติสัมโพชฌงค์ของเรามีอยู่ ดังนี้” ก็มีอยู่เพียงนั้น

โภชณังคในชื่อว่า “สติสัมโพชฌงค์ของเราก็ชื่อว่าหาประมาณมิได้ ดังนี้” มีอยู่อย่างไร

คือ กิเลสทั้งหลาย ได้แก่ กิเลสที่กลุ้มรมจิตทั้งปวงเที่ยว สังขารที่ให้เกิดในภพใหม่มีประมาณ นิโรธชื่อว่าหาประมาณมิได้ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว เพราะมีสภาวะเป็นอสังขตธรรม นิโรธปรากฏเพียงใด โภชณังคในชื่อว่า “สติสัมโพชฌงค์ของเราก็ชื่อว่าหาประมาณมิได้ ดังนี้” ก็มีอยู่เพียงนั้น

โภชณังคในชื่อว่า “สติสัมโพชฌงค์ ชื่อว่าผมปรารถนารวมดีแล้วนั้น ดังนี้” มีอยู่อย่างไร

คือ กิเลสทั้งหลาย ได้แก่ กิเลสที่กลุ้มรมจิตทั้งปวงเที่ยว สังขารที่ให้เกิดในภพใหม่ไม่เสมอ นิโรธมีความเสมอเป็นธรรมดา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมละเอียด เพราะมีสภาวะเป็นธรรมประณีต นิโรธปรากฏเพียงใด โภชณังคในชื่อว่า “สติสัมโพชฌงค์ ชื่อว่าผมปรารถนารวมดีแล้ว ดังนี้” ก็มีอยู่เพียงนั้น

เมื่อผมกำลังเที่ยวไป ย่อมรู้ชัดสติสัมโพชฌงค์ที่ดำรงอยู่ว่า “ดำรงอยู่” ถ้าสติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไป ก็รู้ชัดว่า “สติสัมโพชฌงค์ของผมเคลื่อนไปเพราะปัจจัยนี้” เป็นอย่างไร

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชฌังกถา

คือ สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยอาการเท่าไร สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยอาการเท่าไร

สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยอาการ ๘ อย่าง สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยอาการ ๘ อย่าง

สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยอาการ ๘ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการนึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีความเกิด
๒. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงความเกิด
๓. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการนึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีความเป็นไป
๔. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงความเป็นไป
๕. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการนึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีนิมิต
๖. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงนิมิต
๗. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการนึกถึงนิโรธ
๘. สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงสังขาร

สติสัมโพชฌงค์ดำรงอยู่ด้วยอาการ ๘ อย่างนี้

สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยอาการ ๘ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงความเกิด
๒. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีความเกิด
๓. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงความเป็นไป
๔. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีความเป็นไป
๕. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงนิมิต
๖. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีนิมิต
๗. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงสังขาร
๘. สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึงนิโรธ

สติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ เมื่อผมกำลังเที่ยวไป ย่อมรู้ชัด สติสัมโพชฌงค์ที่ดำรงอยู่ว่า "ดำรงอยู่" ถ้าสติสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปก็รู้ชัดว่า "สติสัมโพชฌงค์ของผมเคลื่อนไปเพราะปัจจัยนี้ อย่างนี้แล" ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๓. โภชณังคกถา

โภชณังคในข้อว่า “ถ้าอุเบกขาสัมโภชณังคของเรามีอยู่ ดังนี้” มีอยู่อย่างไร คือ นิโรธปรากฏเพียงใด โภชณังคในข้อว่า “ถ้าอุเบกขาสัมโภชณังคของเรามีอยู่ ดังนี้” ก็มีอยู่เพียงนั้น เหมือนประทีปน้ำมันกำลังสว่างอยู่ ฯลฯ

โภชณังคในข้อว่า “อุเบกขาสัมโภชณังคของเราก็ชื่อว่าหาประมาณมิได้ ดังนี้” มีอยู่อย่างไร ฯลฯ

โภชณังคในข้อว่า “อุเบกขาสัมโภชณังค ชื่อว่าผมปรารถนาเสมอดีแล้ว ดังนี้” มีอยู่อย่างไร ฯลฯ

เมื่อผมกำลังเที่ยวไป ย่อมรู้ชัดอุเบกขาสัมโภชณังคที่ดำรงอยู่ว่า “ดำรงอยู่” ถ้าอุเบกขาสัมโภชณังคเคลื่อนไป ก็รู้ชัดว่า “อุเบกขาสัมโภชณังคของผมเคลื่อนไป เพราะปัจจัยนี้” เป็นอย่างไร

อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยอาการเท่าไร อุเบกขาสัมโภชณังคเคลื่อนไป ด้วยอาการเท่าไร

อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยอาการ ๘ อย่าง อุเบกขาสัมโภชณังคเคลื่อนไป ด้วยอาการ ๘ อย่าง

อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยอาการ ๘ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการนึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีความเกิด
๒. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงความเกิด
๓. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการนึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีความเป็นไป
๔. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงความเป็นไป
๕. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการนึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มิตินิมิต
๖. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงนิมิต
๗. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการนึกถึงนิโรธ
๘. อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยการไม่นึกถึงสังขาร

อุเบกขาสัมโภชณังคดำรงอยู่ด้วยอาการ ๘ อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา

อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยอาการ ๘ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงความเกิด
๒. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มี
ความเกิด
๓. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงความเป็นไป
๔. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มี
ความเป็นไป
๕. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงนิมิต
๖. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึง(นิพพาน)ที่ไม่มีนิมิต
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการนึกถึงสังขาร
๘. อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยการไม่นึกถึงนิโรธ

อุเบกขาสัมโพชฌงค์เคลื่อนไปด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ เมื่อผมกำลังเที่ยวไป
ย่อมรู้ชัดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ดำรงอยู่ว่า “ดำรงอยู่” ถ้าอุเบกขาสัมโพชฌงค์
เคลื่อนไปก็รู้ชัดว่า “อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของผมเคลื่อนไปเพราะปัจจัยนี้ อย่างนี้แล”

โพชฌังคกถา จบ

๔. เมตตากถา

ว่าด้วยเมตตา

[๒๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติอันบุคคลปฏิบัติแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มาก
แล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนือง ๆ สังสมแล้ว ปรารถนเสมอดีแล้ว
พึงหวังได้อานิสงส์ ๑๑ ประการ

อานิสงส์ ๑๑ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. กลับเป็นสุข	๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย	๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา

เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปโดยเจาะจงด้วยอาการ ๗ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. ขอสตรีทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด
๒. ขอนรุษทั้งปวง ฯลฯ
๓. ขออารยชนทั้งปวง ฯลฯ
๔. ขออนารยชนทั้งปวง ฯลฯ
๕. ขอเทวดาทั้งปวง ฯลฯ
๖. ขอมนุษย์ทั้งปวง ฯลฯ
๗. ขอวินิปาตีกสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด

เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปโดยเจาะจงด้วยอาการ ๗ อย่างนี้

เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายด้วยอาการ ๑๐ อย่าง ะไรบ้าง คือ

๑. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศบูรพาจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด
๒. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศปัจฉิม ฯลฯ
๓. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอุดร ฯลฯ
๔. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศทักษิณ ฯลฯ
๕. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอาคเนย์ ฯลฯ
๖. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศพายัพ ฯลฯ
๗. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอีสาน ฯลฯ
๘. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเหนือ ฯลฯ
๙. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องล่าง ฯลฯ
๑๐. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด

ขอปถวิชาติทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ ภูตทั้งปวง ฯลฯ บุคคลทั้งปวง ฯลฯ

ผู้ที่นั่งเนื่องด้วยอัฐภาพทั้งปวง ฯลฯ สตรีทั้งปวง ฯลฯ นรุษทั้งปวง ฯลฯ อารยชนทั้งปวง ฯลฯ อนารยชนทั้งปวง ฯลฯ เทวดาทั้งปวง ฯลฯ มนุษย์ทั้งปวง ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๑. อินทริยวาร

๑. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศบูรพา จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน
ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด
๒. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศปัจฉิม ฯลฯ
๓. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศอุดร ฯลฯ
๔. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศทักษิณ ฯลฯ
๕. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศอาคเนย์ ฯลฯ
๖. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศพายัพ ฯลฯ
๗. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศอีสาน ฯลฯ
๘. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเหนือ ฯลฯ
๙. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องล่าง ฯลฯ
๑๐. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน
ไม่มีทุกข์ มีสุข รักษาตนเถิด

เมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายด้วยอาการ ๑๐ อย่างนี้

๑. อินทริยวาร

วาระว่าด้วยอินทริย

[๒๓] ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่สัตว์ทั้งปวงด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ คือ

๑. ด้วยเว้นความบีบคั้น ไม่บีบคั้นสัตว์ทั้งปวง
๒. ด้วยเว้นการฆ่า ไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง
๓. ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อน
๔. ด้วยเว้นความข่มขู่ ไม่ข่มขู่สัตว์ทั้งปวง
๕. ด้วยเว้นการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง
๖. ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวรกัน
๗. จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
๘. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์

เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตา จิตคิดถึงธรรมนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเจโต
จิตพ้นจากพยาบาทและกิเลสที่กัสมุจจิตทั้งปวง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวิมุตติ
เมตตาดด้วย เป็นเจโตวิมุตติด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตาเจโตวิมุตติ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๑. อินทริยวาร

ผู้เจริญเมตตาน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธาว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเถิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัทธินทรีย์

ผู้เจริญเมตตาประกอบด้วยสมาธิว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยวิริยอินทริย

ผู้เจริญเมตตาดังสติไว้มันว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสติอินทริย

ผู้เจริญเมตตาดังจิตไว้มันว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสมาธิอินทริย

ผู้เจริญเมตตารู้อด้วยปัญญาว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยปัญญินทริย

อินทริย ๕ ประการนี้เป็นอาเสวนะ (การปฏิบัติ) ของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการนี้เป็นภาวนา (การเจริญ) ของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมเจริญเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการนี้เป็นพหุสิกรรม (การทำให้มาก) ของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมทำให้มากซึ่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการนี้เป็นอสังการ (เครื่องประดับ) ของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมประดับเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปรุงแต่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมห้อมล้อมเมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทริย ๕ ประการนี้

อินทริย ๕ ประการนี้เป็นอาเสวนะ เป็นภาวนา เป็นพหุสิกรรม เป็นอสังการ เป็นบริวาร เป็นบริวาร เป็นความเต็มรอบ เป็นสหโรคค (ไปร่วมกัน) เป็นสหชาติ (เกิดร่วมกัน) เป็นความเกี่ยวข้อง เป็นสัมปยุตตะ (ประกอบกัน) เป็นความแล่นไป เป็นความแผ่ไป เป็นความตั้งอยู่ดี เป็นความพันวิเศษ เป็นความเห็นว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๒. พลवार

“นี่ละเอียด” ของเมตตาเจโตวิมุตติ เมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนื่อง ๆ สัมสมแล้ว ปรารภเสมอดีแล้ว เจริญดีแล้ว อธิษฐานดีแล้ว ดำเนินไปได้แล้ว พันวิเศษแล้ว ย่อมยังเมตตานั้นให้เกิด ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

อินทริยวาร จบ

๒. พลवार

วาระว่าด้วยพละ

[๒๔] ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ด้วยมนสิการว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเถิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัทธาพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ด้วยมนสิการว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเถิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยวิริยพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ด้วยมนสิการว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเถิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสติพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ ด้วยมนสิการว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเถิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสมาธิพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ด้วยมนสิการว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเถิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยปัญญาพละ

พละ ๕ ประการนี้เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติเมตตาเจโตวิมุตติด้วยพละ ๕ ประการนี้

พละ ๕ ประการนี้เป็นภาวนาของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมเจริญเมตตาเจโตวิมุตติด้วยพละ ๕ ประการนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๓. โพชฌังควาร

พละ ๕ ประการนี้เป็นพหุสิกกรรมของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมทำให้มาก
ซึ่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยพละ ๕ ประการนี้

พละ ๕ ประการนี้เป็นอสังการของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมประดับ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยพละ ๕ ประการนี้

พละ ๕ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปรุงแต่ง
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยพละ ๕ ประการนี้

พละ ๕ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมห้อมล้อม
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยพละ ๕ ประการนี้

พละ ๕ ประการนี้เป็นอาเสวนะ เป็นภาวนา เป็นพหุสิกกรรม เป็นอสังการ
เป็นบริวาร เป็นบริวาร เป็นความเต็มรอบ เป็นสหรรค เป็นสหชาติ เป็นความ
เกี่ยวข้อง เป็นสัมปยุตตะ เป็นความแล่นไป เป็นความผ่องใส เป็นความตั้งอยู่
ด้วยดี เป็นความพันวิเศษ เป็นความเห็นว่า “นี่ละเอียด” ของเมตตาเจโตวิมุตติ
เมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนืองๆ สัมสมแล้ว
ปรารถนเสมอดีแล้ว เจริญดีแล้ว อธิษฐานดีแล้ว ดำเนินไปดีแล้ว พันวิเศษแล้ว
ย่อมยังเมตตานั้นให้เกิด ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

พลวาว จบ

๓. โพชฌังควาร

วาระว่าด้วยโพชฌงค์

[๒๕] ผู้เจริญเมตตาดังสติไว้มนัว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความ
ปลอดโปร่ง มีสุขเกิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสติสัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตตาเลือกเฟ้นด้วยปัญญาว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ”
เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตตาประกอบด้วยสมาธิเพียรว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ”
เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยวิริยสัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตตารับความร่ำร้อนว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ”
เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยปีติสัมโพชฌงค์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๓. โพชฌังควาร

ผู้เจริญเมตตาระงับความคิดชั่วหยาบว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ”
เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยปีสัสติสัมโพชฌังค

ผู้เจริญเมตตาดังจิตไว้มนัว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ” เมตตา-
เจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสมาธิสัมโพชฌังค

ผู้เจริญเมตตาเพ่งเฉยกิเลสทั้งหลายด้วยญาณว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มี
เวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยอุเบกขา-
สัมโพชฌังค

โพชฌังค ๗ ประการนี้เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยโพชฌังค ๗ ประการนี้

โพชฌังค ๗ ประการนี้เป็นภาวนาของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมเจริญ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยโพชฌังค ๗ ประการนี้

โพชฌังค ๗ ประการนี้เป็นพหุสิกรรมของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมทำ
ให้มากซึ่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยโพชฌังค ๗ ประการนี้

โพชฌังค ๗ ประการนี้เป็นอสังการของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมประดับ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยโพชฌังค ๗ ประการนี้

โพชฌังค ๗ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปรุ่่งแต่ง
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยโพชฌังค ๗ ประการนี้ โพชฌังค ๗ ประการนี้เป็นบริวารของ
เมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมห้อมล้อมเมตตาเจโตวิมุตติด้วยโพชฌังค ๗ ประการนี้

โพชฌังค ๗ ประการนี้เป็นอาเสวนะ เป็นภาวนา เป็นพหุสิกรรม เป็นอสังการ
เป็นบริวาร เป็นบริวาร เป็นความเต็มรอบ เป็นสหรรค เป็นสหชาติ เป็นความ
เกี่ยวข้อง เป็นสัมปยุตตะ เป็นความแล่นไป เป็นความผ่องใส เป็นความตั้งอยู่ด้วยดี
เป็นความพันวิเศษ เป็นความเห็นว่ “นี่ละเหยียด” ของเมตตาเจโตวิมุตติ เมตตา-
เจโตวิมุตติที่บุคคลทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนืองๆ สั่งสมแล้ว
ปรารภเสมออดีแล้ว เจริญดีแล้ว อธิษฐานดีแล้ว ดำเนินไปดีแล้ว พันวิเศษแล้ว
ย่อมยังเมตตานันให้เกิด ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

โพชฌังควาร จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๔. มัคคังควาร

๔. มัคคังควาร

วาระว่าด้วยองค์แห่งมรรค

[๒๖] ผู้เจริญเมตตาเห็นโดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด" เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาทิฐิ
 ผู้เจริญเมตตาตริภคตรองโดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ"
 เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาสังกัปปะ
 ผู้เจริญเมตตากำหนดโดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ"
 เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาวาจา
 ผู้เจริญเมตตาตั้งการงานไว้โดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ"
 เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมากัมมันตะ
 ผู้เจริญเมตตาชำระอาชีวะให้ผ่องแผ้วโดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ"
 เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาอาชีวะ
 ผู้เจริญเมตตาประกอบด้วยใจดีโดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ"
 เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาวายามะ
 ผู้เจริญเมตตาตั้งสติไว้โดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ฯลฯ"
 เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาสติ
 ผู้เจริญเมตตาตั้งจิตไว้โดยชอบว่า "ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด" เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาสมาธิ
 องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติเมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้
 องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นภาวนาของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมเจริญเมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้
 องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นพหุศีลกรรมของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมทำให้มากซึ่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๔. มัคคังควาร

องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นอสังการของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมประดับ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้

องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปรุ้งแต่ง
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้

องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมห้อมล้อม
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้

องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นอาเสวนะ เป็นภาวนา เป็นพหุสิกรรม เป็นอสังการ
เป็นบริวาร เป็นบริวาร เป็นความเต็มรอบ เป็นสหระคต เป็นสหชาติ เป็นความ
เกี่ยวข้อง เป็นสัมปยุตตะ เป็นความแล่นไป เป็นความผ่องใส เป็นความตั้งอยู่
ด้วยดี เป็นความพันวิเศษ เป็นความเห็นที่ “นี้ละเอียด” ของเมตตาเจโตวิมุตติ
เมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนืองๆ สิ่งสมแล้ว
ปรารถนาเสมอดีแล้ว เจริญดีแล้ว อธิษฐานดีแล้ว ดำเนินไปดีแล้ว พันวิเศษแล้ว
ย่อมยังเมตตานั้นให้เกิด ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

[๒๗] ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่ปวงชาติทั้งปวง ฯลฯ สุกฤตทั้งปวง ฯลฯ
สุนุคคลทั้งปวง ฯลฯ สุนุชที่นับเนื่องด้วยอรรถภาพทั้งปวง ฯลฯ สุนุสตรียทั้งปวง ฯลฯ
สุนุบุรุษทั้งปวง ฯลฯ สุนุอารยชนทั้งปวง ฯลฯ สุนุนารยชนทั้งปวง ฯลฯ สุนุเทวดา
ทั้งปวง ฯลฯ สุนุมนุษย์ทั้งปวง ฯลฯ

ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่วินิปาติกสัตว์ทั้งปวงด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ คือ

๑. ด้วยเว้นความบีบบังคับ ไม่บีบบังคับวินิปาติกสัตว์ทั้งปวง
๒. ด้วยเว้นการฆ่า ไม่ฆ่าวินิปาติกสัตว์ทั้งปวง
๓. ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อน
๔. ด้วยเว้นความข่มขู่ ไม่ข่มขู่วินิปาติกสัตว์ทั้งปวง
๕. ด้วยเว้นการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนวินิปาติกสัตว์ทั้งปวง
๖. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวรกัน
๗. จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
๘. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๔. มัคคังควาร

เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตา จิตคิดถึงธรรมนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเจโต
จิตพ้นจากพยาบาทและกิเลสที่กลุ้มรมจิตทั้งปวง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวิมุตติ
เมตตาดด้วย เป็นเจโตวิมุตติด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตาเจโตวิมุตติ

ผู้เจริญเมตตาน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธาว่า "ขอวินิปาตีสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มี
เวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด" เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัทธินทรีย์
 ฯลฯ ย่อมให้รุ่งเรือง ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่สัตว์ทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สัตว์ทั้งปวงใน
ทิศปัจฉิม ฯลฯ สัตว์ทั้งปวงในทิศอุดร ฯลฯ สัตว์ทั้งปวงในทิศทักษิณ ฯลฯ
 สัตว์ทั้งปวงในทิศอาคเนย์ ฯลฯ สัตว์ทั้งปวงในทิศพายัพ ฯลฯ สัตว์ทั้งปวง
ในทิศอีสาน ฯลฯ สัตว์ทั้งปวงในทิศเหนือ ฯลฯ สัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องล่าง ฯลฯ

ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่สัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนด้วยอาการ ๘ อย่างนี้
คือ

๑. ด้วยเว้นความบีบคั้น ไม่บีบคั้นสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
๒. ด้วยเว้นการฆ่า ไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
๓. ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนให้
เดือดร้อน
๔. ด้วยเว้นความยำยี้ ไม่ยำยี้สัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
๕. ด้วยเว้นการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
๖. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวรกัน
๗. จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
๘. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์

เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตา จิตคิดถึงธรรมนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเจโต
จิตพ้นจากพยาบาทและกิเลสที่กลุ้มรมจิตทั้งปวง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวิมุตติ
เมตตาดด้วย เป็นเจโตวิมุตติด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตาเจโตวิมุตติ

ผู้เจริญเมตตาน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธาว่า "ขอวินิปาตีสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มี
เวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด" เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัทธินทรีย์
 ฯลฯ ย่อมให้รุ่งเรือง ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากถา ๔. มัคคังควาร

ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่ปวงชาติทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สุกฤตทั้งปวง
ในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุคคัลทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุณบเนืองในอัฐภาพทั้งปวง
ในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุสตรทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุรุษทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ
สุนุอารยชนทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุอนารยชนทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุเทวดา
ทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุมนุษย์ทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ

ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่วินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศบูรพา ฯลฯ สุนุ
วินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศปัจฉิม ฯลฯ สุนุวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศอุดร ฯลฯ สุนุ
วินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศทักษิณ ฯลฯ สุนุวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศอาคเนย์ ฯลฯ
สุนุวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศพายัพ ฯลฯ สุนุวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศอีสาน ฯลฯ
สุนุวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเหนือ ฯลฯ สุนุวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องล่าง ฯลฯ

ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่วินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนด้วยอาการ ๘
อย่างนี้ คือ

๑. ด้วยเว้นความบีบคั้น ไม่บีบคั้นวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
๒. ด้วยเว้นการฆ่า ไม่ฆ่าวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
๓. ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศ
เบื้องบนให้เดือดร้อน
๔. ด้วยเว้นความย่ำยี ไม่ย่ำยีวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
๕. ด้วยเว้นการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศ
เบื้องบน
๖. ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวรกัน
๗. จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
๘. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์

เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตา จิตคิดถึงธรรมนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเจโต
จิตพ้นจากพยาบาทและกิเลสที่กัลมรมจิตทั้งปวง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวิมุตติ
เมตตาด้วย เป็นเจโตวิมุตติด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตาเจโตวิมุตติ

ผู้เจริญเมตตาน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธาว่า “ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
จงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเถิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้ว
ด้วยสัทธินทรีย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธิวรรค]

๔. เมตตากถา ๔. มัคคังควาร

ผู้เจริญเมตตาประคองความเพียรไว้ว่า “ขอวิเนปาทิกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน
จงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้ว
ด้วยวิริยอินทรีย์

ผู้เจริญเมตตาตั้งสติไว้มั่น ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วย
สตินทรีย์

ผู้เจริญเมตตาตั้งจิตไว้มั่น ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วย
สมาธินทรีย์

ผู้เจริญเมตตารูชัดด้วยปัญญา ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วย
ปัญญาอินทรีย์

อินทรีย์ ๕ ประการนี้เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยอินทรีย์ ๕ ประการนี้ ฯลฯ ย่อมยังเมตตานั้นให้เกิด ให้
โชติช่วง ให้สว่างไสว

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ด้วยมนสิการว่า “ขอ
วิเนปาทิกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด”
เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัทธาพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่า
อบรมแล้วด้วยวิริยพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่า
อบรมแล้วด้วยสติพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรม
แล้วด้วยสมาธิพละ

ผู้เจริญเมตตาไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรม
แล้วด้วยปัญญาพละ

พละ ๕ ประการนี้เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยพละ ๕ ประการนี้ ฯลฯ ย่อมยังเมตตานั้นให้เกิด ให้โชติช่วง
ให้สว่างไสว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๔. เมตตากา ๔. มัคคังควาร

ผู้เจริญเมตตาดั่งสติไว้มั่นว่า “ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบนจงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสติ-สัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตดาเลือกเฟ้นด้วยปัญญา ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยธัมมวิจยสัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตดาประกอบด้วยความรัก ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยวิริยสัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตดาเร่งรีบความเร่าร้อน ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยปีติสัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตดาเร่งรีบความคิดชั่วหยาบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยปีสัทธสัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตตาดั่งจิตไว้มั่น ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสมาธิ-สัมโพชฌงค์

ผู้เจริญเมตดาเพ่งเฉยกิเลสทั้งปวงด้วยญาณ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยอุเบกขาสัมโพชฌงค์

โพชฌงค์ ๗ ประการนี้เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติเมตตาเจโตวิมุตติด้วยโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ ฯลฯ ย่อมยังเมตตานั้นให้เกิด ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

ผู้เจริญเมตดาเห็นโดยชอบว่า “ขอวินิปาติกสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน จงเป็นผู้ไม่มีเวร มีความปลอดโปร่ง มีสุขเกิด” เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาทิฏฐิ

ผู้เจริญเมตดาตรึกตรองโดยชอบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาสังกัปปะ

ผู้เจริญเมตดากำหนดโดยชอบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมาวาจา

ผู้เจริญเมตตาดั่งการงานไว้โดยชอบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้วด้วยสัมมากัมมันตะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๕. วิราคกถา

ผู้เจริญเมตตาชำระอาชีวะให้ผ่องแผ้วโดยชอบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่า
อบรมแล้วด้วยสัมมาอาชีวะ

ผู้เจริญเมตตาประคองความเพียรไว้โดยชอบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่า
อบรมแล้วด้วยสัมมาวายามะ

ผู้เจริญเมตตาตั้งสติไว้โดยชอบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้ว
ด้วยสัมมาสติ

ผู้เจริญเมตตาตั้งจิตไว้โดยชอบ ฯลฯ เมตตาเจโตวิมุตติชื่อว่าอบรมแล้ว
ด้วยสัมมาสมาธิ

องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นอาเสวนะของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อมปฏิบัติ
เมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้ ฯลฯ

องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นบริวารของเมตตาเจโตวิมุตติ บุคคลย่อม
ห้อมล้อมเมตตาเจโตวิมุตติด้วยองค์มรรค ๘ ประการนี้

องค์มรรค ๘ ประการนี้เป็นอาเสวนะ เป็นภาวนา เป็นพหุสิกรรม เป็นอสังการ
เป็นบริวาร เป็นบริวาร เป็นความเต็มรอบ เป็นสหรรค เป็นสหชาติ เป็นความ
เกี่ยวข้อง เป็นสัมปยุตตะ เป็นความแล่นไป เป็นความผ่องใส เป็นความดำรงมั่น
เป็นความพันวิเศษ เป็นความเห็นที่ “นี้ละเอียด” ของเมตตาเจโตวิมุตติ เมตตา-
เจโตวิมุตติที่บุคคลทำให้เป็นดูจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนือง ๆ สั่งสมแล้ว ปรารภ
เสมอดีแล้ว เจริญดีแล้ว อธิษฐานดีแล้ว ดำเนินไปได้แล้ว พันวิเศษแล้ว ย่อมยัง
เมตตานั้นให้เกิด ให้โชติช่วง ให้สว่างไสว

มัคคังควาร จบ

เมตตากถา จบ

๕. วิราคกถา

ว่าด้วยวิราคะ

[๒๘] วิราคะชื่อว่ามรรค วิมุตติชื่อว่าผล

วิราคะชื่อว่ามรรค เป็นอย่างไร

คือ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น
ย่อมคลายจากมิจฉาทิฏฐิ คลายจากกิเลสอันเป็นไปตามมิจฉาทิฏฐินั้น จากขั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุคนัทธวรรค]

๕. วิจารณ์วิราคะ

และคลายจากสรรพนิमितภายนอก วิราคะมีวิราคะ^๑เป็นอารมณ์ มีวิราคะเป็นโคจร
รวมลงในวิราคะ ตั้งอยู่ในวิราคะ ประดิษฐานอยู่ในวิราคะ

คำว่า วิราคะ อธิบายว่า วิราคะมี ๒ อย่าง คือ

๑. นิพพานเป็นวิราคะ

๒. ธรรมทั้งปวงที่เกิดเพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์เป็นวิราคะ

เพราะฉะนั้น มรรคจึงเป็นวิราคะ องค์มรรค ๗ ที่เป็นสหชาติย่อมถึงความ
เป็นวิราคะ เพราะฉะนั้น วิราคะจึงเป็นมรรค พระพุทธเจ้า และสาวกย่อมถึง
นิพพานซึ่งเป็นทิศที่ไม่เคยไปด้วยมรรคนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ามรรคมืองค์ ๘
อริยมรรคมืองค์ ๘ นี้เท่านั้นล้ำเลิศ เป็นประธาน สูงสุด และประเสริฐกว่ามรรค
ของสมณพราหมณ์เป็นจำนวนมากผู้ถือลัทธิอื่น เพราะฉะนั้น มรรคมืองค์ ๘ จึง
ประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรีกตรอง
ย่อมคลายจากมิจฉาสังกัปปะ ฯลฯ วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะ
กำหนด ย่อมคลายจากมิจฉาวาจา วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาภิมันตะ เพราะมีสภาวะ
เป็นสมุฏฐาน ย่อมคลายจากมิจฉากัมมันตะ วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมี
สภาวะผ่องแผ้ว ย่อมคลายจากมิจฉาอาชีวะ วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะ
มีสภาวะระคองไว้ ย่อมคลายจากมิจฉาวายามะ วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาสติ เพราะ
มีสภาวะตั้งมั่น ย่อมคลายจากมิจฉาสติ วิราคะที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมี
สภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมคลายจากมิจฉาสมาธิ คลายจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉา-
สมาธินั้น จากขันธ และคลายจากสรรพนิमितภายนอก วิราคะจึงมีวิราคะเป็นอารมณ์
มีวิราคะเป็นโคจร รวมลงในวิราคะ ตั้งอยู่ในวิราคะ ประดิษฐานอยู่ในวิราคะ

คำว่า วิราคะ อธิบายว่า วิราคะมี ๒ อย่าง คือ

๑. นิพพานเป็นวิราคะ

๒. ธรรมทั้งปวงที่เกิดเพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์เป็นวิราคะ

เชิงอรรถ :

^๑ วิราคะ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ข.ป.อ. ๒/๘/๒๔๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๕. วิจารณ์

เพราะฉะนั้น มรรคจึงเป็นวิจารณ์ องค์มรรค ๗ ที่เป็นสหชาติ ย่อมถึงความ เป็นวิจารณ์ เพราะฉะนั้น วิจารณ์จึงเป็นมรรค พระพุทธเจ้า และสาวก ย่อมถึง นิพพานซึ่งเป็นทิศที่ไม่เคยไปด้วยมรรคนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ามรรคมีองค์ ๘ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เท่านั้นล้ำเลิศ เป็นประธาน สูงสุด และประเสริฐกว่ามรรค ของสมณพรหมณ์เป็นจำนวนมากผู้ถือลัทธิอื่น เพราะฉะนั้น มรรคมีองค์ ๘ จึง ประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

ในขณะที่แห่งสกทาคามีมรรค วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมคลายจากกามราค- สังโยชน์ จากปฏิขังสังโยชน์ ส่วนที่หยาบ ๆ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัย ส่วนที่หยาบ ๆ คลายจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากขันธ และคลาย จากสรรพนิमितภายนอก วิจารณ์จึงมีวิจารณ์เป็นอารมณ์ มีวิจารณ์เป็นโคจร รวมลงในวิจารณ์ ตั้งอยู่ในวิจารณ์ ประดิษฐานอยู่ในวิจารณ์

คำว่า วิจารณ์ อธิบายว่า วิจารณ์มี ๒ อย่าง คือ

๑. นิพพานเป็นวิจารณ์

๒. ธรรมทั้งปวงที่เกิดเพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์เป็นวิจารณ์

ฯลฯ เพราะฉะนั้น มรรคมีองค์ ๘ จึงประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

ในขณะที่แห่งอนาคามีมรรค วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมคลายจากกามราค- สังโยชน์ จากปฏิขังสังโยชน์ ส่วนที่ละเอียด ๆ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัย ส่วนที่ละเอียด ๆ คลายจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากขันธ และคลาย จากสรรพนิमितภายนอก วิจารณ์จึงมีวิจารณ์เป็นอารมณ์ ฯลฯ เพราะฉะนั้น มรรค มีองค์ ๘ จึงประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมคลายจากรูปราคะ จาก อรูปราคะ จากอุทัจจะ จากอวิชชา จากมานานุสัย จากภวราคานุสัย จาก อวิชชานุสัย คลายจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากขันธ และคลายจาก สรรพนิमितภายนอก วิจารณ์จึงมีวิจารณ์เป็นอารมณ์ มีวิจารณ์เป็นโคจร รวมลงใน วิจารณ์ ตั้งอยู่ในวิจารณ์ ประดิษฐานอยู่ในวิจารณ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๕. วิจารณ์วิราคะ

คำว่า **วิราคะ** อธิบายว่า วิราคะมี ๒ อย่าง คือ

๑. นิพพานเป็นวิราคะ

๒. ธรรมทั้งปวงที่เกิดเพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์เป็นวิราคะ

เพราะฉะนั้น มรรคจึงเป็นวิราคะ องค์มรรค ๗ ที่เป็นสหชาติย่อมถึงความ
เป็นวิราคะ เพราะฉะนั้น วิราคะจึงเป็นมรรค พระพุทธเจ้า และสาวกย่อมถึง
นิพพานซึ่งเป็นทิศที่ไม่เคยไปด้วยมรรคนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ามรรคมืดองค์ ๘
อริยมรรคมืดองค์ ๘ นี้เท่านั้นล้ำเลิศ เป็นประธาน สูงสุด และประเสริฐกว่ามรรค
ของสมณพราหมณ์เป็นจำนวนมากผู้ถือลัทธิอื่น เพราะฉะนั้น มรรคมืดองค์ ๘ จึง
ประเสริฐกว่ามรรคทั้งหลาย

วิราคะคือความเห็น ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ วิราคะคือความตริกตรอง ชื่อว่าสัมมา-
สังกัปปะ วิราคะคือความกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา วิราคะคือสมุฏฐาน ชื่อว่า
สัมมากัมมันตะ วิราคะคือความแผ้วแผว ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ วิราคะคือการ
ระครองไว้ ชื่อว่าสัมมาวายามะ วิราคะคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสัมมาสติ วิราคะคือ
ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสัมมาสมาธิ

วิราคะคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ วิราคะคือการเลือกเฟ้น ชื่อว่า
ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิราคะคือการระครองไว้ ชื่อว่าวิริยสัมโพชฌงค์ วิราคะคือ
ความแผ้วแผว ชื่อว่าปีติสัมโพชฌงค์ วิราคะคือความสงบระงับ ชื่อว่าปีสัสทธิ-
สัมโพชฌงค์ วิราคะคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิสัมโพชฌงค์ วิราคะคือการ
พิจารณา ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์

วิราคะคือความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ วิราคะคือ
ความไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าวิริยพละ วิราคะคือความไม่หวั่นไหว
เพราะความประมาท ชื่อว่าสติพละ วิราคะคือความไม่หวั่นไหวเพราะอุทธัจจะ ชื่อว่า
สมาธิพละ วิราคะคือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ชื่อว่าปัญญาพละ

วิราคะคือความน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าสัทธินทรีย์ วิราคะคือการระครองไว้ ชื่อว่า
วิริยอินทรีย์ วิราคะคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสตินทรีย์ วิราคะคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า
สมาธิอินทรีย์ วิราคะคือความเห็น ชื่อว่าปัญญาอินทรีย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๕. วิจารณ์

วิจารณ์ที่ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ วิจารณ์ที่ชื่อว่าพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว วิจารณ์ที่ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะนำออก วิจารณ์ที่ชื่อว่ามรรค เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ วิจารณ์ที่ชื่อว่าสติปัญญา เพราะมีสภาวะตั้งมั่น วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัมมปปธาน เพราะมีสภาวะเริ่มตั้งไว้ วิจารณ์ที่ชื่อว่าอิทธิบาท เพราะมีสภาวะให้สำเร็จ วิจารณ์ที่ชื่อว่าสัจจะ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ วิจารณ์ที่ชื่อว่าสมณะ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน วิจารณ์ที่ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น วิจารณ์ที่ชื่อว่าสมณะและวิปัสสนา เพราะมีสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียวกัน วิจารณ์ที่ชื่อว่าธรรมที่เป็นคู่กัน เพราะมีสภาวะไม่ล่วงเลยกัน

วิจารณ์ที่ชื่อว่าศีลวิสุทธิ^๑ เพราะมีสภาวะสารวม วิจารณ์ที่ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ^๒ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน วิจารณ์ที่ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิ เพราะมีสภาวะเห็น วิจารณ์ที่ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะมีสภาวะพ้นวิเศษ วิจารณ์ที่ชื่อว่าวิชชา เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง วิจารณ์ที่ชื่อว่าวิมุตติ^๓ เพราะมีสภาวะสละ วิจารณ์ที่ชื่อว่าญาณในความสิ้นไป เพราะมีสภาวะตัดขาด วิจารณ์ที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล วิจารณ์ที่ชื่อว่ามนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน วิจารณ์ที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม วิจารณ์ที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุม วิจารณ์ที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน วิจารณ์ที่ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ วิจารณ์ที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมนั้น ๆ วิจารณ์ที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร มรรคที่ชื่อว่าธรรมที่ยิ่งลงสู่มตตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด

มรรคคือความเห็น ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ มรรคคือความตรีกตรอง ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ มรรคที่ชื่อว่าธรรมที่ยิ่งลงสู่มตตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด

วิจารณ์ชื่อว่ามรรคอย่างนี้

เชิงอรรถ :

^๑ ศีลวิสุทธิ หมายถึงสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ (ขุ.ป.อ. ๒/๒๘/๒๔๙)

^๒ จิตตวิสุทธิ หมายถึงสัมมาสมาธิ (ขุ.ป.อ. ๒/๒๘/๒๔๙)

^๓ วิมุตติ หมายถึงสมุจเฉทวิมุตติ (ขุ.ป.อ. ๒/๒๘/๒๔๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุคันทธรรม]

๕. วิราคกา

[๒๙] **วิมุตติชื่อว่าผล** เป็นอย่างไร

คือ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติผล วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น
 ย่อมพ้นจากมิจฉาทิฐิ พ้นจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาทิฐินั้น จากขันธ และ
 พ้นจากสรรพนิमितภายนอก วิมุตติจึงมีวิมุตติเป็นอารมณ์ มีวิมุตติเป็นโคจร รวม
 ลงในวิมุตติ ตั้งอยู่ในวิมุตติ ประดิษฐานอยู่ในวิมุตติ

คำว่า **วิมุตติ** อธิบายว่า วิมุตติมี ๒ อย่าง คือ

๑. นิพพานเป็นวิมุตติ

๒. ธรรมทั้งปวงที่เกิดเพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์เป็นวิมุตติ

เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงชื่อว่าเป็นผล

วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรีกตรอง ย่อมพ้นจากมิจฉา-
 สังกัปปะ ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนด ย่อมพ้นจาก
 มิจฉาวาจา ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน
 ย่อมพ้นจากมิจฉากัมมันตะ ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะ
 ผ่องแผ้ว ย่อมพ้นจากมิจฉาอาชีวะ ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะมี
 สภาวะระคองไว้ ย่อมพ้นจากมิจฉาวายามะ ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาสติ
 เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ย่อมพ้นจากมิจฉาสติ ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ
 เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมพ้นจากมิจฉาสมาธิ พ้นจากกิเลสที่เป็นไปตาม
 มิจฉาสมาธินั้น จากขันธ และพ้นจากสรรพนิमितภายนอก วิมุตติจึงมีวิมุตติเป็น
 อารมณ์มีวิมุตติเป็นโคจร รวมลงในวิมุตติ ตั้งอยู่ในวิมุตติ ประดิษฐานอยู่ในวิมุตติ

คำว่า **วิมุตติ** อธิบายว่า วิมุตติมี ๒ อย่าง คือ

๑. นิพพานเป็นวิมุตติ

๒. ธรรมทั้งปวงที่เกิดเพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์เป็นวิมุตติ

เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงชื่อว่าเป็นผล

ในขณะที่แห่งสกทาคามีผล วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาทิฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ
 วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมพ้นจากกามราคสังโยชน์

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๕. วิจารณ์

จากปฏิขังสังโยชน์ ส่วนที่หยาบ ๆ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัย ส่วนที่หยาบ ๆ พ้นจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากขันธ และพ้นจากสรรพนิมิตภายนอก ฯลฯ เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงถือว่าเป็นผล

ในขณะที่แห่งอนาคามีผล วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมพ้นจากกามราคสังโยชน์ จากปฏิขังสังโยชน์ ส่วนที่ละเอียด ๆ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัย ส่วนที่ละเอียด ๆ พ้นจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากขันธ และพ้นจากสรรพนิมิตภายนอก ฯลฯ เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงถือว่าเป็นผล

ในขณะที่แห่งอรหัตตผล วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมพ้นจากรูปราคะ จากอรุปราคะ จากมานะ จากอุททัจจะ จากอวิชชา จากมานานุสัย จากภวราคานุสัย จากอวิชชานุสัย พ้นจากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาสมาธินั้น จากขันธ และพ้นจากสรรพนิมิตภายนอก วิมุตติจึงมีวิมุตติเป็นอารมณ์ มีวิมุตติเป็นโคจร รวมลงในวิมุตติ ตั้งอยู่ในวิมุตติ ประดิษฐานอยู่ในวิมุตติ

คำว่า วิมุตติ อธิบายว่า วิมุตติมี ๒ อย่าง คือ

๑. นิพพานเป็นวิมุตติ

๒. ธรรมทั้งปวงที่เกิดเพราะมีนิพพานเป็นอารมณ์เป็นวิมุตติ

เพราะฉะนั้น วิมุตติจึงถือว่าเป็นผล

วิมุตติคือความเห็น ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ วิมุตติคือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสัมมาสมาธิ

วิมุตติคือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ วิมุตติคือการพิจารณา ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์

วิมุตติคือความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ ฯลฯ วิมุตติคือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ชื่อว่าปัญญาพละ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๕. วิจารณ์กถา

วิมุตติคือความน้อมใจเชื่อ เชื่อว่าสัทธินทรีย์ ฯลฯ วิมุตติคือความเห็น เชื่อว่า ปัญญินทรีย์

วิมุตติที่ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ วิมุตติที่ชื่อว่าพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว วิมุตติที่ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะนำออก วิมุตติที่ชื่อว่ามรรค เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ วิมุตติที่ชื่อว่าสติปัญญา เพราะมีสภาวะตั้งมั่น วิมุตติที่ชื่อว่าสัมมปปธาน เพราะมีสภาวะเริ่มตั้งไว้ วิมุตติที่ชื่อว่าอิทธิบาท เพราะมีสภาวะให้สำเร็จ วิมุตติที่ชื่อว่าสังขละ เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ วิมุตติที่ชื่อว่าสมณะ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน วิมุตติที่ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น วิมุตติที่ชื่อว่าสมณะและวิปัสสนา เพราะมีสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียว วิมุตติที่ชื่อว่าธรรมที่เป็นคู่กัน เพราะมีสภาวะไม่ล่วงเลยกัน

วิมุตติที่ชื่อว่าศีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะสำรวจ วิมุตติที่ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน วิมุตติที่ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิ เพราะมีสภาวะเห็น วิมุตติที่ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะมีสภาวะพ้นวิเศษ วิมุตติที่ชื่อว่าวิชชา เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง วิมุตติที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะสละ วิมุตติที่ชื่อว่าอนุปปาตญาณ เพราะมีสภาวะสงบระงับ วิมุตติที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล วิมุตติที่ชื่อว่ามนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน วิมุตติที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม วิมุตติที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุม วิมุตติที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน วิมุตติที่ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ วิมุตติที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมนั้น วิมุตติที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร วิมุตติที่ชื่อว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด

วิมุตติชื่อว่าผลอย่างนี้ วิจารณ์ชื่อว่ามรรค วิมุตติชื่อว่าผล ด้วยประการฉะนี้

วิจารณ์กถา จบ

พระสวดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธรรมวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทากถา ๑. ธรรมจักกัปปวัตตนวาร

๖. ปฏิสัมภิทากถา

ว่าด้วยปฏิสัมภิทา

๑. ธรรมจักกัปปวัตตนวาร^๑

วาระว่าด้วยการประกาศธรรมจักร

[๓๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุง
พาราณสี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า
ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๒ ประการนี้ บรรพชิตไม่ควรเสพ
ที่**ที่สุด ๒ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย)
เป็นธรรมอันเลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่
ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. อัตตกิลมณานุโยค (การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน) เป็น
ทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่**ที่สุด ๒ ประการ**นี้ทันตถาคค
ตรัสรู้แล้ว ทำให้เห็นประจักษ์ ทำให้รู้ชัด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง
เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคคตรัสรู้แล้ว ทำให้เห็นประจักษ์ ทำให้รู้ชัด ย่อม
เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้น เป็น
อย่างไร

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบ วิ.ม. (แปล) ๔/๑๓-๑๗/๒๐-๒๕ ส.ม. (แปล) ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๗-๓๗๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภีทากถา ๑. ธัมมจักกัปปวัตตนวาร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้^๑ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ	๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา	๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ	๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ	๘. สัมมาสมาธิ

ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทานี้ นั้น ตถาคตตรัสรู้แล้ว ทำให้เห็นประจักษ์ ทำให้รู้ชัด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

ภิกษุทั้งหลาย ทุกขอริยสังขันธ์ คือ ขาดิเป็นทุกข ชราเป็นทุกข พยาธิเป็นทุกข มรณะเป็นทุกข ความประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักก็เป็นทุกข การไม่ได้อารมณ์ที่ปรารถนาก็เป็นทุกข โดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข

ภิกษุทั้งหลาย ทุกขสมุทยอริยสังขันธ์ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีกประกอบด้วย ความเพิลิตเพิลิน และความกำหนัด มีปกติให้เพิลิตเพิลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

เชิงอรรถ :

^๑ องค์มรรคแต่ละข้อมีนัยพิสดาร ดังนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ	หมายถึงเห็นอริยสังข ๔ เห็นไตรลักษณ์ หรือเห็นปฏิจจสมุปบาท
๒. สัมมาสังกัปปะ	หมายถึงความนึกคิดในทางสละปลอดจากกาม ความนึกคิดปลอดจากพยาบาทและความนึกคิดปลอดจากการเบียดเบียน
๓. สัมมาวาจา	หมายถึงพูดคำสัตย์ ไม่พูดส่อเสียด พูดคำอ่อนหวาน พูดสิ่งมีสาระ
๔. สัมมากัมมันตะ	หมายถึงไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดิผิดในกาม
๕. สัมมาอาชีวะ	หมายถึงเว้นมิจจาชีพ ประกอบสัมมาอาชีพ
๖. สัมมาวายามะ	หมายถึงเพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น เพียรกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิด เพียรรักษาความดีไว้
๗. สัมมาสติ	หมายถึงพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม
๘. สัมมาสมาธิ	หมายถึงฌาน ๔

(ที.ม. (แปล) ๑๐/๓๒๙/๒๕๘,๔๐๒/๓๓๕, อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑,๔๘๖/๓๗๑,๔๘๘,๔๙๐/๓๗๓, ๔๙๘/๓๗๗,๕๐๔/๓๘๐, ม.อ. ๑๔/๓๒๕/๒๙๗,๓๗๕/๓๑๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัถวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทาภค ๑. ชัมมจักกัปปวัตตนวาร

ภิกษุทั้งหลาย ทุกขนิโรธอริยสังขันธ์ คือความดับดับหนั้นนั่นแลโดยไม่เหลือ ด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

ภิกษุทั้งหลาย ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังขันธ์คืออริยมรรคมืองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ

๘. สัมมาสมาธิ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกข-
อริยสังขันธ์”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขอริยสังขันธ์
ควรกำหนดรู้” จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว
วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อน
ว่า “ทุกขอริยสังขันธ์เรากำหนดรู้แล้ว”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกขสมุทย-
อริยสังขันธ์”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขสมุทย-
อริยสังขันธ์ควรละ” จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชา
เกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า
“ทุกขสมุทยอริยสังขันธ์เราระได้แล้ว”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกขนิโรธ-
อริยสังขันธ์”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขนิโรธ-
อริยสังขันธ์ควรทำให้แจ้ง” จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว
วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อน
ว่า “ทุกขนิโรธอริยสังขันธ์เราทำให้แจ้งแล้ว”

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทาภค ๑. ฉัมมจักกัปปวัตตนวาร

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกขนิโรธ-
คามินีปฏิบัติทวารีย์สัง”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขนิโรธ-
คามินีปฏิบัติทวารีย์สังนี้ควรเจริญ” จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญา
เกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทวารีย์สังนี้เราได้เจริญแล้ว”

ภิกษุทั้งหลาย ยถาภูตญาณทัสสนะของเราในอริยสัง ๔ นี้ ๓ รอบ^๑ ๑๒
อาการ^๒อย่างนี้ ยังไม่หมดจดดีตราบใด เราก็งยังไม่ยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมา-
สัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่
สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ตราบนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ยถาภูตญาณทัสสนะของเราในอริยสัง ๔ นี้ ๓ รอบ
๑๒ อาการอย่างนี้ หมดจดดีแล้ว เมื่อนั้น เราจึงยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมา-
สัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่
สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ อนึ่ง ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแล้วแก่
เราว่า “ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเวียการณ^๓นี้จบลงแล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ชื่นชม ยินดี
พระภาสิตของพระผู้มีพระภาค

เมื่อพระผู้มีพระภาคกำลังตรัสเวียการณนี้อยู่ ฉัมมจักขุ^๔อันปราศจากธุลี
ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้น
เป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”

เชิงอรรถ :

^๑ ๓ รอบ ได้แก่ (๑) สังขญาณ (๒) กิจจญาณ (๓) กตญาณ (ข.ป.อ. ๒/๓๐/๒๕๓)

^๒ ๑๒ อาการ ได้แก่ บรรดาสังขละ ๔ (ทุกข, ทุกขสมุทัย, ทุกขนิโรธ, ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทวารีย์) แต่ละสังขละจะมี
อาการอย่างละ ๓ จึงรวมเป็น ๑๒ อาการ (ข.ป.อ. ๒/๓๐/๒๕๓)

^๓ เวียการณ ในที่นี้หมายถึงพระสูตรที่ไม่มีคาถา ประกอบด้วยคำถามคำตอบ (สารตถ. ฐีกา ๓/๑๖/๒๒๐)
เป็นองค์อันหนึ่งในวงศัตถุศาสน์ (วิ.อ. ๑/๒๖)

^๔ ฉัมมจักขุ หมายถึงดวงตาเห็นธรรม คือ โสตาปัตติมคคญาณ (วิ.อ. ๓/๕๖/๒๗)

พระสดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตวิภังคปริวรรต]

๖. ปฏิสัมภิทาภา ๑. อัมมจักกัปปวัตตนวาร

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เทพชั้นภุมมะภคระ
 ขาวว่า “นั่นธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงให้เป็นไปแล้ว ณ ป่า
 อสิปัตตมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม
 หรือใคร ๆ ในโลกให้หมนกลับไม่ได้”

เทพชั้นจาดุมหาราชได้สดับเสียงประกาศของเทพชั้นภุมมะแล้ว ได้กระจาย
 ขาวต่อไป ฯลฯ

เทพชั้นดาวดึงส์ได้สดับเสียงประกาศของเทพชั้นจาดุมหาราชแล้ว ได้กระจาย
 ขาวต่อไป ฯลฯ

เทพชั้นยามา ฯลฯ

เทพชั้นดุสิต ฯลฯ

เทพชั้นนิมมานรดี ฯลฯ

เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ฯลฯ

เทพผู้นับเนื่องในหมู่พรหมสดับเสียงของเหล่าเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีแล้ว
 ก็กระจายขาวว่า “นั่นธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงให้เป็นไปแล้ว
 ณ ป่าอสิปัตตมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร
 พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมนกลับไม่ได้”

โดยขณะ^๑ครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก
 ด้วยประการฉะนี้

ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้
 ยิ่งกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย ก็ปรากฏในโลก

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระอุทานว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย โภณฑัญญะ
 ได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย โภณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” ดังนั้น คำว่า “**อัญญา-**
โภณฑัญญะ” นี้ จึงได้เป็นชื่อของท่านโภณฑัญญะนั้นแล

เชิงอรรถ :

^๑ ตีตนีวมี ๑๐ ครั้ง เป็น ๑ ขณะ, ๑๐ ขณะ เป็น ๑ ลยะ, ๑๐ ลยะ เป็น ๑ ขณะลยะ, ๑๐ ขณะลยะ เป็น ๑ ครู่
 (อภิธัมม.ฎี.คาถา ๖๖-๖๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภีทากถา ๑. ธัมมจักกัปปวัตตนวาร

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นี่ทุกขอริยสัง"
คำว่า "จักขุเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า "ญาณเกิดขึ้นแล้ว"
เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า "ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า
"วิชชาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า "แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว"
เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า "จักขุเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะเห็น คำว่า "ญาณเกิดขึ้น
แล้ว" เพราะมีสภาวะรู้ คำว่า "ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะรู้ชัด คำว่า
"วิชชาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง คำว่า "แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว"
เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักขุเป็นธรรม ญาณเป็นธรรม ปัญญาเป็นธรรม วิชชาเป็นธรรม แสงสว่าง
เป็นธรรม ธรรม ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของธัมมปฏิสัมภีทา
ธรรมเหล่าใดเป็นอารมณ์ของธัมมปฏิสัมภีทา ธรรมเหล่านั้นเป็นโคจรของธัมม-
ปฏิสัมภีทา ธรรมเหล่าใดเป็นโคจรของธัมมปฏิสัมภีทา ธรรมเหล่านั้นเป็นอารมณ์
ของธัมมปฏิสัมภีทา เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกญาณในธรรมทั้งหลายว่าธัมมปฏิสัมภีทา

สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ สภาวะที่รู้เป็นอรรถ สภาวะที่รู้ชัดเป็นอรรถ สภาวะที่
รู้แจ้งเป็นอรรถ สภาวะที่สว่างไสวเป็นอรรถ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และ
เป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถเหล่าใดเป็นอารมณ์ของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถ
เหล่านั้นเป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถเหล่าใดเป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา
อรรถเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของอรรถปฏิสัมภีทา เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกญาณใน
อรรถทั้งหลายว่า อรรถปฏิสัมภีทา

นิรุตติ ๑๐ ประการนี้ คือ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๕
ประการ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๕ ประการ เป็นอารมณ์
และเป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถเหล่าใดเป็นอารมณ์ของนิรุตติ-
ปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถเหล่านั้นเป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภีทา ธรรมและ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตปิฎกวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทาภา ๑. อัมมจักกัปปวัตตนวาร

อรรถเหล่านี้เป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภิทา ธรรมและอรรถเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของนิรุตติปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในนิรุตติทั้งหลายว่า นิรุตติ-ปฏิสัมภิทา

ญาณ ๒๐ ประการนี้ คือ ญาณในธรรม ๕ ประการ ญาณในอรรถ ๕ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๐ ประการ เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านั้นเป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านี้เป็นโคจรของปฏิภาณ-ปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในปฏิภาณทั้งหลายว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขอริยสังขารนั้นแลควรกำหนดรู้” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขอริยสังขารนี้นั้นเรากำหนดรู้แล้ว”

คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “ญาณเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “วิชชาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะเห็น คำว่า “ญาณเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้ คำว่า “ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้ชัด คำว่า “วิชชาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักขุเป็นธรรม ญาณเป็นธรรม ปัญญาเป็นธรรม วิชชาเป็นธรรม แสงสว่างเป็นธรรม ธรรม ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของอัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของอัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่านั้นเป็นโคจรของอัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่านี้เป็นโคจรของอัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของอัมม-ปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในธรรมทั้งหลายว่า อัมมปฏิสัมภิทา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภีทากถา ๑. ธัมมจักกัปปวัตตนวาร

สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ สภาวะที่รู้เป็นอรรถ สภาวะที่รู้ชัดเป็นอรรถ สภาวะที่รู้แจ้งเป็นอรรถ สภาวะที่สว่างไสวเป็นอรรถ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถเหล่านี้เป็นอารมณ์ของอรรถปฏิสัมภีทา เหล่านี้เป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถเหล่านี้เป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในอรรถทั้งหลายว่า อรรถปฏิสัมภีทา

นิรุตติ ๑๐ ประการนี้ คือ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๕ ประการ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๕ ประการเป็นอารมณ์และเป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถเหล่านี้เป็นอารมณ์ของนิรุตติปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถเหล่านี้เป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถเหล่านี้เป็นอารมณ์ของนิรุตติปฏิสัมภีทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในนิรุตติทั้งหลายว่า นิรุตติปฏิสัมภีทา

ญาณ ๒๐ ประการนี้ คือ ญาณในธรรม ๕ ประการ ญาณในอรรถ ๕ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๐ ประการ เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภีทา ญาณในธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภีทา ญาณในธรรมเหล่านี้เป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภีทา ญาณในธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภีทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในปฏิภาณทั้งหลายว่า ปฏิภาณปฏิสัมภีทา

ในทุกขอริยสังข์ มีธรรม ๑๕ มีอรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มีญาณ ๖๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นี้ทุกขสมุททยอริยสังข์" ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "ก็ทุกขสมุททยอริยสังข์นี้นั้นควรละ" ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "ก็ทุกขสมุททยอริยสังข์นี้นั้นเราจะได้แล้ว" ฯลฯ

ในทุกขสมุททยอริยสังข์ มีธรรม ๑๕ มีอรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มีญาณ ๖๐

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทากถา ๒. สติปัญญาวาร

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกขนิโรธอริยสัจ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรม
ทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ก็ทุกขนิโรธอริยสัจนี้นั้น ควรทำให้แจ้ง” ฯลฯ
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ก็ทุกขนิโรธ-
อริยสัจนี้นั้นเราทำให้แจ้งแล้ว” ฯลฯ

ในทุกขนิโรธอริยสัจ มีธรรม ๑๕ มีอรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มีญาณ ๖๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว
แก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ก็ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้นั้น
ควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า
“ก็ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้นั้นเราเจริญแล้ว” ฯลฯ

ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ มีธรรม ๑๕ มีอรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มี
ญาณ ๖๐

ในอริยสัจ ๔ มีธรรม ๖๐ มีอรรถ ๖๐ มีนิรุตติ ๑๒๐ มีญาณ ๒๔๐

๒. สติปัญญาวาร

วาระว่าด้วยสติปัญญา

[๓๑] ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราใน
ธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่การพิจารณาเห็นกายในกาย” แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นกาย
ในกายนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นกายในกายนี้นั้นเราเจริญแล้ว” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่การพิจารณาเห็นจิตในจิต” ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทากถา ๒. สติปัญฐานวาร

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่การพิจารณาเห็นกายในกาย” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นกายในกายนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นกายในกายนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “ญาณเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “วิชชาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะเห็น คำว่า “ญาณเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้ คำว่า “ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้ชัด คำว่า “วิชชาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักขุเป็นธรรม ญาณเป็นธรรม ปัญญาเป็นธรรม วิชชาเป็นธรรม แสงสว่างเป็นธรรม ธรรม ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของธัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่าใดเป็นอารมณ์ของธัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่านั้นเป็นโคจรของธัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่าใดเป็นโคจรของธัมมปฏิสัมภิทา ธรรมเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของธัมมปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกญาณในธรรมทั้งหลายว่า ธัมมปฏิสัมภิทา

สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ สภาวะที่รู้เป็นอรรถ สภาวะที่รู้ชัดเป็นอรรถ สภาวะที่รู้แจ้งเป็นอรรถ สภาวะที่สว่างไสวเป็นอรรถ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภิทา อรรถเหล่าใดเป็นอารมณ์ของอรรถปฏิสัมภิทา อรรถ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทากถา ๒. สติปัญญาวาร

เหล่านั้นเป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภิทา อรรถเหล่านี้เป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภิทา อรรถเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของอรรถปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในอรรถทั้งหลายว่า อรรถปฏิสัมภิทา

นิรุตติ ๑๐ ประการนี้ คือ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๕ ประการ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๕ ประการเป็นอารมณ์และเป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภิทา ธรรมและอรรถเหล่านี้เป็นอารมณ์ของนิรุตติปฏิสัมภิทา ธรรมและอรรถเหล่านั้นเป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภิทา ธรรมและอรรถเหล่านี้เป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในนิรุตติทั้งหลายว่า นิรุตติปฏิสัมภิทา

ญาณ ๒๐ ประการนี้ คือ ญาณในธรรม ๕ ประการ ญาณในอรรถ ๕ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๐ ประการเป็นอารมณ์และเป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในอรรถเหล่านี้เป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในปฏิภาณทั้งหลายว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ในสติปัญญาคือการพิจารณาเห็นกายในกาย มีธรรม ๑๕ มีอรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มีญาณ ๖๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นจิตในจิต” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายนี้นั้นควรเจริญ” จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายนี้นั้นเราเจริญแล้ว” ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทาภคตา ๓. อิทธิปาหวาร

ในสติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีธรรม ๑๕ มี
อรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มีญาณ ๖๐

ในสติปัฏฐาน ๔ มีธรรม ๖๐ มีอรรถ ๖๐ มีนิรุตติ ๑๒๐ มีญาณ ๒๔๐

๓. อิทธิปาหวาร

วาระว่าด้วยอิทธิบาท

[๓๒] ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราใน
ธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธาน-
สังขาร” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า
“อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วย
ฉันทสมาธิปธานสังขารนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร” ฯลฯ
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอัน
ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว
แก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสา-
สมาธิปธานสังขารนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้
ฟังมาก่อนว่า “นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร” ฯลฯ แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภีทากถา ๓. อิทธิปาหวาร

ด้วยฉันทสมาธิประธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราใน
ธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิประธาน-
สังขารนี้นั้น เราเจริญแล้ว”

คำว่า “**จักขุเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “**ญาณเกิดขึ้นแล้ว**”
เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “**ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะอย่างไร
คำว่า “**วิชาเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “**แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว**”
เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “**จักขุเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะเห็น คำว่า “**ญาณเกิดขึ้นแล้ว**”
เพราะมีสภาวะรู้ คำว่า “**ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะรู้ชัด คำว่า “**วิชา**
เกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง คำว่า “**แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะ
สว่างไสว

จักขุเป็นธรรม ญาณเป็นธรรม ปัญญาเป็นธรรม วิชาเป็นธรรม แสงสว่าง
เป็นธรรม ธรรม ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และเป็นโคจรของฉันทมปฏิสัมภีทา ธรรม
เหล่านี้เป็นอารมณ์ของฉันทมปฏิสัมภีทา ธรรมเหล่านี้เป็นโคจรของฉันทมปฏิสัมภีทา
ธรรมเหล่านี้เป็นโคจรของฉันทมปฏิสัมภีทา ธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของฉันทม-
ปฏิสัมภีทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในธรรมทั้งหลายว่า ฉันทมปฏิสัมภีทา

สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ สภาวะที่รู้เป็นอรรถ สภาวะที่รู้ชัดเป็นอรรถ สภาวะที่
รู้แจ้งเป็นอรรถ สภาวะที่สว่างไสวเป็นอรรถ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นอารมณ์และ
เป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถเหล่านี้เป็นอารมณ์ของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถ
เหล่านี้เป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา อรรถเหล่านี้เป็นโคจรของอรรถปฏิสัมภีทา
อรรถเหล่านี้เป็นอารมณ์ของอรรถปฏิสัมภีทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณ
ในอรรถทั้งหลายว่า อรรถปฏิสัมภีทา

นิรุตติ ๑๐ ประการนี้ คือ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงธรรม ๕
ประการ การระบัพัญญชนะและนิรุตติเพื่อแสดงอรรถ ๕ ประการเป็นอารมณ์และ
เป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถเหล่านี้เป็นอารมณ์ของนิรุตติ-
ปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถเหล่านี้เป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภีทา ธรรมและอรรถ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทากถา ๓. อิทธิปาหวาร

เหล่าใดเป็นโคจรของนิรุตติปฏิสัมภิทา ธรรมและอรรถเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของนิรุตติปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกญาณในนิรุตติทั้งหลายว่า นิรุตติ-ปฏิสัมภิทา

ญาณ ๒๐ ประการนี้ คือ ญาณในธรรม ๕ ประการ ญาณในอรรถ ๕ ประการ ญาณในนิรุตติ ๑๐ ประการเป็นอารมณ์และเป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่าใดเป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านั้นเป็นโคจรของปฏิภาณปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่าใดเป็นโคจรของปฏิภาณ-ปฏิสัมภิทา ญาณในธรรมเหล่านั้นเป็นอารมณ์ของปฏิภาณปฏิสัมภิทา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกญาณในปฏิภาณทั้งหลายว่า ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ในอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร มีธรรม ๑๕ มีอรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มีญาณ ๖๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร" ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร" ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร" ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ" ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขารนี้นั้นเราเจริญแล้ว" ฯลฯ

ในอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร มีธรรม ๑๕ มีอรรถ ๑๕ มีนิรุตติ ๓๐ มีญาณ ๖๐

ในอิทธิบาท ๔ มีธรรม ๖๐ มีอรรถ ๖๐ มีนิรุตติ ๑๒๐ มีญาณ ๒๔๐

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัถวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทาภคณา ๔. สัตตโพธิสัตว์วาร

๔. สัตตโพธิสัตว์วาร

วาระว่าด้วยพระโพธิสัตว์ ๗ พระองค์

[๓๓] ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระวิปัสสีโพธิสัตว์ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "สมุทัย สมุทัย" ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระวิปัสสีโพธิสัตว์ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นิโรธ นิโรธ" ในเวทยากรณของพระวิปัสสีโพธิสัตว์ มีธรรม ๑๐ มีอรรถ ๑๐ มีนิรุตติ ๒๐ มีญาณ ๔๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระสิขีโพธิสัตว์ ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระเวสสภูโพธิสัตว์ ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระกกุสันธโพธิสัตว์ ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระโกนาคมนโพธิสัตว์ ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระกัสสปโพธิสัตว์ในธรรม

ทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "สมุทัย สมุทัย" ฯลฯ จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระกัสสปโพธิสัตว์ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นิโรธ นิโรธ" ฯลฯ ในเวทยากรณของพระกัสสปโพธิสัตว์มีธรรม ๑๐ มีอรรถ ๑๐ มีนิรุตติ ๒๐ มีญาณ ๔๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระโคดมโพธิสัตว์ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "สมุทัย สมุทัย" จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่พระโคดมโพธิสัตว์ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นิโรธ นิโรธ" ในเวทยากรณของพระโคดมโพธิสัตว์มีธรรม ๑๐ มีอรรถ ๑๐ มีนิรุตติ ๒๐ มีญาณ ๔๐

ในเวทยากรณ ๗ ของพระโพธิสัตว์ ๗ พระองค์ มีธรรม ๗๐ มีอรรถ ๗๐ มีนิรุตติ ๑๔๐ มีญาณ ๒๘๐

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทาภค ๖. ชั้นธาทิวาร

๕. อภิญญาทิวาร

วาระว่าด้วยอภิญญาเป็นต้น

[๓๔] จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่ควรรู้อย่างอภิญญา เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบ
แล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา สภาวะที่ควรรู้อย่างอภิญญาที่เราไม่รู้
ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี" ในสภาวะที่
ควรรู้อย่างอภิญญาที่ควรรู้อย่าง มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่ง
ปริญญา" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่ควรละแห่งปหานะ"
 ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่ควรเจริญแห่ง
ภาวนา" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่ง
สังจิกิริยา เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
สภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งสังจิกิริยาที่เราไม่รู้ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่
ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี" ในสภาวะที่ควรทำให้แจ้งแห่งสังจิกิริยา มีธรรม ๒๕
มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

ในสภาวะที่ควรรู้อย่างอภิญญา ในสภาวะที่ควรกำหนดรู้แห่งปริญญา ใน
สภาวะที่ควรละแห่งปหานะ ในสภาวะที่ควรเจริญแห่งภาวนา ในสภาวะที่ควร
ทำให้แจ้งแห่งสังจิกิริยา มีธรรม ๑๒๕ มีอรรถ ๑๒๕ มีนิรุตติ ๒๕๐ มีญาณ ๕๐๐

๖. ชั้นธาทิวาร

วาระว่าด้วยชั้นธาทิวารเป็นต้น

[๓๕] จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่เป็นกองแห่งชั้นธาทิวารทั้งหลาย เรารู้แล้ว เห็นแล้ว

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทาภคณา ๗. สัจจวาร

ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา สภาวะที่เป็นกองแห่งขันธที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี” ในสภาวะที่เป็นกองแห่งขันธทั้งหลาย มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า “สภาวะที่ทรงไว้แห่งธาตุทั้งหลาย” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า “สภาวะที่เป็นบ่อเกิดแห่งอายตนะทั้งหลาย” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า “สภาวะที่ปัจฉัยปรุงแต่งแห่งสังขตธรรมทั้งหลาย” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า “สภาวะที่ปัจฉัยไม่ปรุงแต่งแห่งอสังขตธรรม เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา สภาวะที่ปัจฉัยไม่ปรุงแต่งแห่งอสังขตธรรมที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี” ในสภาวะที่ปัจฉัยไม่ปรุงแต่งแห่งอสังขตธรรม มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

ในสภาวะที่เป็นกองแห่งขันธทั้งหลาย ในสภาวะที่ทรงไว้แห่งธาตุทั้งหลาย ในสภาวะที่เป็นบ่อเกิดแห่งอายตนะทั้งหลาย ในสภาวะที่ปัจฉัยปรุงแต่งแห่งสังขตธรรมทั้งหลาย ในสภาวะที่ปัจฉัยไม่ปรุงแต่งแห่งอสังขตธรรม มีธรรม ๑๒๕ มีอรรถ ๑๒๕ มีนิรุตติ ๒๕๐ มีญาณ ๕๐๐

๗. สัจจวาร

วาระว่าด้วยสัจจะ

[๓๖] จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า “สภาวะที่ทนไต่ยากแห่งทุกข์ เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา สภาวะที่ทนไต่ยากแห่งทุกข์ที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี” ในสภาวะที่ทนไต่ยากแห่งทุกข์ มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า “สภาวะที่เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย” ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๖. ปฏิสัมภีทากถา ๘. ปฏิสัมภีทาวาร

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่เป็นความดับแห่งนิโรธ" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา สภาวะที่เป็นทางแห่งมรรคที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี" ในสภาวะที่เป็นทางแห่งมรรค มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

ในอริยสัจ ๔ มีธรรม ๑๐๐ มีอรรถ ๑๐๐ มีนิรุตติ ๒๐๐ มีญาณ ๔๐๐

๘. ปฏิสัมภีทาวาร

วาระว่าด้วยปฏิสัมภีทา

[๓๗] จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่แตกฉานในอรรถ เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา สภาวะที่แตกฉานในอรรถที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี" ในสภาวะที่แตกฉานในอรรถแห่งอรรถปฏิสัมภีทา มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่แตกฉานในธรรมแห่งอัมมปฏิสัมภีทา" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่แตกฉานในนิรุตติแห่งนิรุตติปฏิสัมภีทา" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สภาวะที่แตกฉานในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภีทา เรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา สภาวะที่แตกฉานในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภีทาที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี" ในสภาวะที่แตกฉานในปฏิภาณแห่งปฏิภาณปฏิสัมภีทา มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

ในปฏิสัมภีทา ๔ มีธรรม ๑๐๐ มีอรรถ ๑๐๐ มีนิรุตติ ๒๐๐ มีญาณ ๔๐๐

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๖. ปฏิสัมภิทากถา ๙. จพุทธธัมมวาร

๙. จพุทธธัมมวาร

วาระว่าด้วยพุทธธรรม ๖ ประการ

[๓๘] จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายเรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ไม่มี" ญาณในความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "ญาณในอาสยะและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "ญาณในยมกปาฏิหาริย์" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "ญาณในมหากรุณาสมบัติ"

ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "สัพพัญญุตญาณ" ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วว่า "อนาวรณญาณเรารู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา อนาวรณญาณที่เราไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ทราบ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาไม่มี" อนาวรณญาณ มีธรรม ๒๕ มีอรรถ ๒๕ มีนิรุตติ ๕๐ มีญาณ ๑๐๐

ในพุทธธรรม ๖ มีธรรม ๑๕๐ มีอรรถ ๑๕๐ มีนิรุตติ ๓๐๐ มีญาณ ๖๐๐

ในปฏิสัมภิทากถานี้ มีธรรม ๘๕๐ มีอรรถ ๘๕๐ มีนิรุตติ ๑,๗๐๐ มีญาณ ๓,๔๐๐

ปฏิสัมภิทากถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. ธรรมจักกกถา ๑. สัจจวาร

๗. ธรรมจักกกถา

ว่าด้วยธรรมจักร

๑. สัจจวาร

วาระว่าด้วยสัจจะ

[๓๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ฯลฯ^๑ ดังนั้น คำว่า "อัญญาโกณฑัญญะ" นี้ จึงได้เป็นชื่อของท่านโกณฑัญญะนั้นแล

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า "นี่ทุกขอริยสัจ"

คำว่า "จักขุเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า "ญาณเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า "ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า "วิชชาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า "แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า "จักขุเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะเห็น คำว่า "ญาณเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะรู้ คำว่า "ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะรู้ชัด คำว่า "วิชชาเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง คำว่า "แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว" เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักขุเป็นธรรม สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ ญาณเป็นธรรม สภาวะที่รู้เป็นอรรถ ปัญญาเป็นธรรม สภาวะที่รู้ชัดเป็นอรรถ วิชชาเป็นธรรม สภาวะที่รู้แจ้งเป็นอรรถ แสงสว่างเป็นธรรม สภาวะที่สว่างไสวเป็นอรรถ ธรรม ๕ ประการ อรรถ ๕ ประการ นี้เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งสัจจะ มีสัจจะเป็นอารมณ์ มีสัจจะเป็นโคจร สงเคราะห์เข้าในสัจจะ นับเนื่องในสัจจะ รวมลงในสัจจะ ตั้งอยู่ในสัจจะ ประดิษฐานอยู่ในสัจจะ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูความเต็มข้อ ๓๐ หน้า ๔๘๓-๔๘๗ ในธรรมจักกัปปวัตตนวาร ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. ธรรมจักกถา ๑. สัจจวาร

[๕๐] คำว่า **ธรรมจักร** อธิบายว่า ชื่อว่าธรรมจักร เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมและจักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรและธรรมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปโดยธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปด้วยการประพาสธรรม

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงดำรงอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ประชาชนประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงบรรลุถึงความชำนาญในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ประชาชนบรรลุถึงความชำนาญในธรรมให้จักรเป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงบรรลุถึงความสำเร็จในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ประชาชนบรรลุถึงความสำเร็จในธรรมให้จักรเป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงบรรลุถึงความแก้แค้นในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ประชาชนบรรลุถึงความแก้แค้นในธรรมให้จักรเป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงสักการะธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงเคารพธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงนับถือธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงบูชาธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงนอบน้อมธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงมีธรรมเป็นธงให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงมีธรรมเป็นยอดให้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. ธรรมจักกถา ๑. สัจจวาร

จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงมีธรรมเป็นใหญ่ให้จักรเป็นไป
ชื่อว่าธรรมจักร เพราะธรรมจักรนั่นเอง อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม
หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสัทธินทรีย์เป็นไป ฯลฯ ชื่อว่า
ธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือปัญญินทรีย์เป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสัทธาพละเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
เพราะทรงให้ธรรมคือวิริยพละเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสติพละ
เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสมาธิพละเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
เพราะทรงให้ธรรมคือปัญญาพละเป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสติสัมโพชฌงค์เป็นไป ชื่อว่า
ธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือธัมมวิจยสัมโพชฌงค์เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
เพราะทรงให้ธรรมคือวิริยสัมโพชฌงค์เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรม
คือปีติสัมโพชฌงค์เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสมาธิสัมโพชฌงค์
เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคืออุเบกขาสัมโพชฌงค์เป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสัมมาทิฏฐิเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
เพราะทรงให้ธรรมคือสัมมาสังกัปปะเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือ
สัมมาวาจาเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสัมมากัมมันตะเป็นไป
ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสัมมาอาชีวะเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะ
ทรงให้ธรรมคือสัมมาสติเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมคือสัมมาสมาธิ
เป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่
เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าพละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว
เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะ
นำออกเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่ามรรค เพราะมีสภาวะ
เป็นเหตุเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าสติปัญญา เพราะมี
สภาวะตั้งมั่นเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าสัมมัตถ์ปธาน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. ธรรมจักกถา ๑. สัจจวาร

เพราะมีสภาวะตั้งไว้เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าอิทธิบาท
 เพราะมีสภาวะให้สำเร็จเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าสัจจะ
 เพราะมีสภาวะเป็นของแท้เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่า
 สมณะ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่านเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อ
 ว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้
 ธรรมที่ชื่อว่าสมณะและวิปัสสนา เพราะมีสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียวกันเป็นไป ชื่อว่า
 ธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าธรรมที่เป็นคู่กัน เพราะมีสภาวะไม่ล่วงเลยกัน
 เป็นไป

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะสำรวจ
 เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีสภาวะไม่
 ฟุ้งซ่านเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิ เพราะมี
 สภาวะเห็นเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะมี
 สภาวะพ้นวิเศษเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าวิชชา เพราะมี
 สภาวะรู้แจ้งเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมี
 สภาวะสละเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าญาณในความสิ้นไป
 เพราะมีสภาวะตัดขาดเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่า
 อนุปาทญาณ^๑ เพราะมีสภาวะสงบระงับเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะ
 ทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูลเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะ
 ทรงให้ธรรมที่ชื่อว่ามนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐานเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
 เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าผัสสะ เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
 เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะเป็นที่รวมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
 เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธานเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
 เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าสติ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่เป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร
 เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมนั้นเป็นไป

เชิงอรรถ :

^๑ **อนุปาทญาณ** หมายถึงญาณในอรหัตตผล (ขุ.ป.อ. ๒/๔๐/๒๖๐)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. ฉัมมจักกกถา ๑. สัจจวาร

ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสารเป็นไป
ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะ
มีสภาวะเป็นที่สุดเป็นไป

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขอริยสังขารนี้นั้นควรกำหนดรู้” ฯลฯ จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขอริยสัง
ขารนี้นั้นเรากำหนดรู้แล้ว”

คำว่า “**จักขุเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะอย่างไร ฯลฯ คำว่า “**แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “**จักขุเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ คำว่า “**แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักขุเป็นธรรม สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ ฯลฯ แสงสว่างเป็นธรรม สภาวะที่
สว่างไสวเป็นอรรถ ธรรม ๕ ประการ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ฯลฯ
ประติษฐานอยู่ในสังขละ

คำว่า **ธรรมจักร** อธิบายว่า ชื่อว่าธรรมจักร เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมและจักรเป็นไป ชื่อว่า
ธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรและธรรมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะ
พระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปโดยธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาค
ทรงให้จักรเป็นไปด้วยการประพาดิธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาค
ทรงดำรงอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรง
ประติษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อ
ว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุดเป็นไป

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่ทุกขสมุทยอริยสังขาร” ฯลฯ จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขสมุทยอริยสังขารนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตปิฎกวรรค]

๗. ฉัมมจักกกถา ๒. สติปิฎกฐานวาร

นั่นควรละ” ฯลฯ จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรม
ทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ทุกขสมุทยอริยสังขารนั้นเราจะได้แล้ว”

คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร ฯลฯ คำว่า “แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ คำว่า “แสงสว่าง
เกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักขุเป็นธรรม สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ ฯลฯ แสงสว่างเป็นธรรม สภาวะที่
สว่างไสวเป็นอรรถ ธรรม ๕ ประการ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นที่ตั้งแห่งสมุทัย
เป็นที่ตั้งแห่งสังขละ ฯลฯ เป็นที่ตั้งแห่งนิโรธ เป็นที่ตั้งแห่งสังขละ ฯลฯ เป็นที่ตั้งแห่ง
มรรค เป็นที่ตั้งแห่งสังขละ มีสังขละเป็นอารมณ์ มีสังขละเป็นโคจร สงเคราะห์เข้า
ในสังขละ นับเนื่องในสังขละ รวมลงในสังขละ ตั้งอยู่ในสังขละ ประดิษฐานอยู่ในสังขละ

คำว่า **ธรรมจักร** อธิบายว่า ชื่อว่าธรรมจักร เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมและจักรเป็นไป ชื่อว่า
ธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรและธรรมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะ
พระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปโดยธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาค
ทรงให้จักรเป็นไปด้วยการประพาสธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาค
ทรงดำรงอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาค
ประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่
ชื่อว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุดเป็นไป

๒. สติปิฎกฐานวาร

วาระว่าด้วยสติปิฎกฐาน

[๔๑] ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เรา
ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นกายในกาย” จักขุ
เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. อัมมจักกกถา ๒. สติปิฎฐานวาร

“ก็การพิจารณาเห็นกายในกายนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ จักษุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “ก็การพิจารณาเห็นกายในกายนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

จักษุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย” ฯลฯ

จักษุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นจิตในจิต” ฯลฯ

จักษุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย”

จักษุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

จักษุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี้การพิจารณาเห็นกายในกาย” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นกายในกายนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “การพิจารณาเห็นกายในกายนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

คำว่า “**จักษุเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะอย่างไร ฯลฯ คำว่า “**แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “**จักษุเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ คำว่า “**แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว**” เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักษุเป็นธรรม สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ ฯลฯ แสงสว่างเป็นธรรม สภาวะที่สว่างไสวเป็นอรรถ ธรรม ๕ ประการ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นที่ตั้งแห่งกาย เป็นที่ตั้งแห่งสติปิฎฐาน ฯลฯ เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งสติปิฎฐาน ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. ธรรมจักกกถา ๓. อิทธิปาทวาร

เป็นที่ตั้งแห่งจิต เป็นที่ตั้งแห่งสติปัญญา ฯลฯ เป็นที่ตั้งแห่งธรรม เป็นที่ตั้งแห่งสติปัญญา มีสติปัญญาเป็นอารมณ์ มีสติปัญญาเป็นโคจร สงเคราะห์เข้าไปในสติปัญญา นับเนื่องในสติปัญญา รวมลงในสติปัญญา ตั้งอยู่ในสติปัญญา ประดิษฐานอยู่ในสติปัญญา

คำว่า **ธรรมจักร** อธิบายว่า ชื่อว่าธรรมจักร เพราะมีความหมายว่าอย่างไร คือ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมและจักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรและธรรมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปโดยธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมเป็นไปด้วยการประพடுத்தธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงดำรงอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าธรรมที่หยั่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุดเป็นไป

๓. อิทธิปาทวาร

วาระว่าด้วยอิทธิบาท

[๔๒] ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขารนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร” ฯลฯ

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร” ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๗. ฉัมมจักกกถา ๓. อิทธิปาทวาร

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิประธานสังขาร” ฯลฯ
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอัน
ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิประธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว
แก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสา-
สมาธิประธานสังขารนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคย
ได้ฟังมาก่อนว่า “นี่อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิประธานสังขาร” ฯลฯ
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาท
อันประกอบด้วยฉันทสมาธิประธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้น
แล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วย
ฉันทสมาธิประธานสังขารนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “ญาณเกิดขึ้นแล้ว”
เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า
“วิชชาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว”
เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะเห็น คำว่า “ญาณเกิดขึ้นแล้ว”
เพราะมีสภาวะรู้ คำว่า “ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้ชัด คำว่า “วิชชา
เกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะรู้แจ้ง คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะ
สว่างไสว

จักขุเป็นธรรม สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ ฯลฯ แสงสว่างเป็นธรรม สภาวะที่
สว่างไสวเป็นอรรถ ธรรม ๕ ประการ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นที่ตั้งแห่งฉันทะ
เป็นที่ตั้งแห่งอิทธิบาท มีอิทธิบาทเป็นอารมณ์ ฯลฯ ประดิษฐานอยู่ในอิทธิบาท

คำว่า **ธรรมจักร** อธิบายว่า ชื่อว่าธรรมจักร เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมและจักรเป็นไป ชื่อว่า
ธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรและธรรมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๗. ฉัมมจักกกถา ๓. อิทธิปาทวาร

พระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปโดยธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปด้วยการประพடுத்தธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงดำรงอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อว่าธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุดเป็นไป

จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร” จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารนี้นั้นควรเจริญ” ฯลฯ จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “อิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารนี้นั้นเราเจริญแล้ว”

คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร ฯลฯ คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ คำว่า “จักขุเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะเห็น ฯลฯ คำว่า “แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว” เพราะมีสภาวะสว่างไสว

จักขุเป็นธรรม สภาวะที่เห็นเป็นอรรถ ฯลฯ แสงสว่างเป็นธรรม สภาวะที่สว่างไสวเป็นอรรถ ธรรม ๕ ประการ อรรถ ๕ ประการนี้เป็นที่ตั้งแห่งวิริยะ เป็นที่ตั้งแห่งอิทธิบาท ฯลฯ เป็นที่ตั้งแห่งจิต เป็นที่ตั้งแห่งอิทธิบาท ฯลฯ เป็นที่ตั้งแห่งวิมังสา เป็นที่ตั้งแห่งอิทธิบาท มีอิทธิบาทเป็นอารมณ์ มีอิทธิบาทเป็นโคจร สงเคราะห์เข้าในอิทธิบาท นับเนื่องในอิทธิบาท รวมลงในอิทธิบาท ตั้งอยู่ในอิทธิบาท ประดิษฐานอยู่ในอิทธิบาท

คำว่า **ธรรมจักร** อธิบายว่า ชื่อว่าธรรมจักร เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้ธรรมและจักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรและธรรมเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปโดยธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรงให้จักรเป็นไปด้วยการประพடுத்தธรรม ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๘. โลกุตตรกถา

ทรงดำรงอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ชื่อว่าธรรมจักร เพราะพระผู้มีพระภาคทรง
ประดิษฐานอยู่ในธรรมให้จักรเป็นไป ฯลฯ ชื่อว่าธรรมจักร เพราะทรงให้ธรรมที่ชื่อ
ว่าธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุดเป็นไป

ธัมมจักกกถา จบ

๘. โลกุตตรกถา

ว่าด้วยโลกุตตรธรรม

[๔๓] ธรรมเหล่าไหนเป็นโลกุตตระ (คือ) สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค
๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน ธรรมเหล่านี้เป็นโลกุตตระ

คำว่า **โลกุตตระ** อธิบายว่า ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร
คือ ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะข้ามพ้นโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะข้ามพ้นแต่โลก
ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะข้ามพ้นจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะข้ามไปจากโลก ชื่อว่า
โลกุตตระ เพราะล่วงพ้นโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะล่วงพ้นโลกอยู่ ชื่อว่าโลกุตตระ
เพราะเป็นอดีตในโลกล ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะข้ามที่สุดโลก

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสลัดออกแต่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสลัดออกจาก
โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสลัดไปจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสลัดออกแล้ว
จากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสลัดออกแล้วแต่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสลัด
ออกไปแล้วจากโลก

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ตั้งอยู่ในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ดำรงอยู่ในโลก
ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ติดอยู่ในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เปื้อนในโลก ชื่อว่า
โลกุตตระ เพราะไม่เปื้อนแล้วในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ถูกโลกทำให้เปื้อนแล้ว
ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ฉาบแล้วในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ถูกโลกฉาบแล้ว

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะหลุดไปในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะหลุดไปจากโลก
ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะพ้นจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะหลุดพ้นไปแต่โลก ชื่อว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๘. โลกุตตรกถา

โลกุตตระ เพราะหลุดพ้นไปจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เกี่ยวข้องในโลก
ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เกี่ยวข้องด้วยโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เกี่ยวข้อง
แต่โลก

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะพราศอกออกในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะพราศอกออก
แต่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะพราศอกออกจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะหมดจด
แต่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะหมดจดจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะหมดจด
กว่าโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสะอาดแต่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสะอาดจากโลก
ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะสะอาดกว่าโลก

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะออกแต่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะออกจากโลก ชื่อว่า
โลกุตตระ เพราะออกไปจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะกลับแต่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ
เพราะกลับจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะกลับไปจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ
เพราะไม่ข้องในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ยึดในโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่
พัวพันในโลก

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะตัดโลกขาด ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะตัดโลกขาดแล้ว
ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะให้โลกรงับ ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะให้โลกรงับแล้ว ชื่อว่า
โลกุตตระ เพราะไม่กลับมาสู่โลก

ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เป็นคดีของโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เป็น
วิสัยของโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เป็นสาธารณะของโลก ชื่อว่าโลกุตตระ
เพราะปราศจากโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เวียนมาสู่โลก ชื่อว่าโลกุตตระ
เพราะละโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่ให้โลกเกิด ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะไม่เฝ้าใ
โลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะนำโลก ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะกำจัดโลก ชื่อว่า
โลกุตตระ เพราะไม่อบโลกให้งาม ชื่อว่าโลกุตตระ เพราะลวงโลก ครอบงำโลก
ตั้งอยู่ ฉะนั้นแล

โลกุตตรกถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๙. พลกถา

๙. พลกถา

ว่าด้วยพละ

[๔๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ ประการนี้

พละ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัทธาพละ (พละคือศรัทธา)	๒. วิริยพละ (พละคือวิริยะ)
๓. สติพละ (พละคือสติ)	๔. สมาธิพละ (พละคือสมาธิ)
๕. ปัญญาพละ (พละคือปัญญา)	

อีกอย่างหนึ่ง พละ ๖๘ ประการ คือ สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ หิริพละ โอตตปปพละ ปฏิสังขานพละ ภาวนาพละ อนวัชชพละ สังคหพละ ขันติพละ ปัญญัตติพละ นิชฌัตติพละ อีสสรียพละ อธิษฐานพละ สมถพละ วิปัสสนาพละ เสกขพละ ๑๐ อเสกขพละ ๑๐ ขีณาสวพละ ๑๐ อิทธิพละ ๑๐ ตถาคตพละ ๑๐

สัทธาพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะอุปถัมภ์สหชาตธรรม ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะครอบงำกิเลสทั้งหลาย ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะเป็นความหมดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะตั้งมั่นแห่งจิต ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะเป็นความแผ้วแผ้วแห่งจิต ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องบรรลุลหรรณวิเศษ ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะรู้แจ้งธรรมที่ยิ่ง ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะตรัสรู้สัจจะ ชื่อว่าสัทธาพละ เพราะมีสภาวะให้การบุคคล (บุคคลผู้กระทำ) ตั้งอยู่ เฉพาะในนิโรธ นี่เป็นสัทธาพละ (๑)

วิริยพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าวิริยพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะอุปถัมภ์สหชาตธรรม ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะครอบงำกิเลส

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๙. พลกถา

ทั้งหลาย ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะเป็นความหมัดจดในเบื้องต้นแห่งปฏิเวธ
ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะตั้งมั่นแห่งจิต ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะเป็น
ความผ่องแผ้วแห่งจิต ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องบรรลุลหรรณวิเศษ
ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะรู้แจ้งธรรมที่ยิ่ง ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะตรัสรู้
สังขะ ชื่อว่าวิริยพละ เพราะมีสภาวะให้การกบุคคลตั้งอยู่เฉพาะในนิโรธ นี่เป็น
วิริยพละ (๒)

สติพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสติพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ชื่อว่าสติพละ เพราะ
มีสภาวะอุปถัมภ์สหชาติธรรม ฯลฯ ชื่อว่าสติพละ เพราะมีสภาวะให้การกบุคคล
ตั้งอยู่เฉพาะในนิโรธ นี่เป็นสติพละ (๓)

สมาธิพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสมาธิพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะอุทซัจจะ ชื่อว่าสมาธิพละ
เพราะมีสภาวะอุปถัมภ์สหชาติธรรม ฯลฯ ชื่อว่าสมาธิพละ เพราะมีสภาวะให้การก-
บุคคลตั้งอยู่เฉพาะในนิโรธ นี่เป็นสมาธิพละ (๔)

ปัญญาพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาพละ เพราะไม่หวั่นไหวเพราะอวิชา ชื่อว่าปัญญาพละ
เพราะมีสภาวะอุปถัมภ์สหชาติธรรม ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาพละ เพราะมีสภาวะให้
การกบุคคลตั้งอยู่เฉพาะในนิโรธ นี่เป็นปัญญาพละ (๕)

หิริพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าหิริพละ เพราะละอายกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ชื่อว่าหิริพละ
เพราะละอายพยาบาทด้วยอพยาบาท ชื่อว่าหิริพละ เพราะละอายถิ่นมิตะด้วย
อาโลกัสัญญา ชื่อว่าหิริพละ เพราะละอายอุทซัจจะด้วยอวิกเขปะ ชื่อว่าหิริพละ
เพราะละอายวิจิกิจฉาดด้วยธัมมวัตถถาน ชื่อว่าหิริพละ เพราะละอายอวิชา
ด้วยญาณ ชื่อว่าหิริพละ เพราะละอายอติด้วยปามุขชะ ชื่อว่าหิริพละ เพราะ
ละอายนิรณด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ชื่อว่าหิริพละ เพราะละอายกิเลสทั้งปวงด้วย
อรหัตตมรรค นี่เป็นหิริพละ (๖)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๙. พลกถา

โอดตปฺปพะละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัวกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัวพยาบาทด้วยพยาบาท ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัวถิ่นมิตะด้วยอาโลกสัญญา ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัวอุทฺธัจจะด้วยอวิกเขปะ ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัววิจิกจฉาดด้วยธัมมวัตถาน ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัววิชาด้วยญาณ ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัวอรติด้วยปามุชชะ ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัวนิรณด้วยปฐมฌาน ชื่อว่าโอดตปฺปพะละ เพราะเกรงกลัวกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค นี้เป็นโอดตปฺปพะละ (๗)

ปฏิสังขานพะละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณากามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณาพยาบาทด้วยพยาบาท ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณาถิ่นมิตะด้วยอาโลกสัญญา ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณาอุทฺธัจจะด้วยอวิกเขปะ ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณาวิจิกจฉาดด้วยธัมมวัตถาน ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณาวิชาด้วยญาณ ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณาอรติด้วยปามุชชะ ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณานิรณด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ชื่อว่าปฏิสังขานพะละ เพราะพิจารณาภิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค นี้เป็นปฏิสังขานพะละ (๘)

ภาวนาพะละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะย่อมเจริญเนกขัมมะ ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละพยาบาทย่อมเจริญพยาบาท ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละถิ่นมิตะย่อมเจริญอาโลกสัญญา ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละอุทฺธัจจะย่อมเจริญอวิกเขปะ ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละวิจิกจฉาย่อมเจริญธัมมวัตถาน ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละวิชาย่อมเจริญญาณ ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละอรติย่อมเจริญปามุชชะ ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละนิรณย่อมเจริญปฐมฌาน ฯลฯ ชื่อว่าภาวนาพะละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละภิเลสทั้งปวงย่อมเจริญอรหัตตมรรค นี้เป็นภาวนาพะละ (๙)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตวิภังคปริวรรต]

๙. พลลภา

อนวัชชพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในเนกขัมมะไม่มีโทษแม้หนึ่ง เพราะละ
กามฉันทะได้แล้ว ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในอภยาบาทไม่มีโทษแม้หนึ่ง เพราะ
ละพยาบาทได้แล้ว ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในอาโลกสัญญาไม่มีโทษแม้หนึ่ง
เพราะละถีนมิทระได้แล้ว ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในอวิกเขปะไม่มีโทษแม้หนึ่ง
เพราะละอุทถัจจะได้แล้ว ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในธัมมวัตถถานไม่มีโทษแม้
หนึ่ง เพราะละวิจิกจฉาได้แล้ว ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในญาณไม่มีโทษแม้หนึ่ง
เพราะละอวิชชาได้แล้ว ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในปามุชชะไม่มีโทษแม้หนึ่ง
เพราะละอรติได้แล้ว ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในปฐมฌานไม่มีโทษแม้หนึ่ง
เพราะละนิรณได้แล้ว ฯลฯ ชื่อว่าอนวัชชพละ เพราะในอรหัตตมรรคไม่มีโทษ
แม้หนึ่ง เพราะละกิเลสทั้งปวงได้แล้ว นี่เป็นอนวัชชพละ (๑๐)

สังคหพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าสังคหพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมรวมจิตไว้ด้วย
อำนาจเนกขัมมะ ชื่อว่าสังคหพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละพยาบาท ย่อมรวมจิต
ไว้ด้วยอำนาจอภยาบาท ชื่อว่าสังคหพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละถีนมิทระ ย่อม
รวมจิตไว้ด้วยอำนาจอาโลกสัญญา ฯลฯ ชื่อว่าสังคหพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อ
ละกิเลสทั้งปวง ย่อมรวมจิตไว้ด้วยอำนาจอรหัตตมรรค นี่เป็นสังคหพละ (๑๑)

ขันติพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าขันติพละ เพราะเนกขัมมะย่อมอดทน เพราะละกามฉันทะได้แล้ว
ชื่อว่าขันติพละ เพราะอภยาบาทย่อมอดทน เพราะละพยาบาทได้แล้ว ชื่อว่า
ขันติพละ เพราะอาโลกสัญญาย่อมอดทน เพราะละถีนมิทระได้แล้ว ชื่อว่าขันติพละ
เพราะอวิกเขปะย่อมอดทน เพราะละอุทถัจจะได้แล้ว ชื่อว่าขันติพละ เพราะ
ธัมมวัตถถานย่อมอดทน เพราะละวิจิกจฉาได้แล้ว ชื่อว่าขันติพละ เพราะญาณ
ย่อมอดทน เพราะละอวิชชาได้แล้ว ชื่อว่าขันติพละ เพราะปามุชชะย่อมอดทน
เพราะละอรติได้แล้ว ชื่อว่าขันติพละ เพราะปฐมฌานย่อมอดทน เพราะละนิรณ
ได้แล้ว ฯลฯ ชื่อว่าขันติพละ เพราะอรหัตตมรรคย่อมอดทน เพราะละกิเลสทั้งปวง
ได้แล้ว นี่เป็นขันติพละ (๑๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๙. พลกถา

ปัญญาตติพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจเนกขัมมะ ชื่อว่าปัญญาตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละพยาบาท ย่อมตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจอพยาบาท ชื่อว่าปัญญาตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจอาโลกสัญญา ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกิเลสทั้งปวง ย่อมตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจอรหัตตมรรค นี้เป็นปัญญาตติพละ (๑๓)

นิชฌัตติพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่านิชฌัตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมเพ่งจิตด้วยอำนาจเนกขัมมะ ชื่อว่านิชฌัตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละพยาบาท ย่อมเพ่งจิตด้วยอำนาจอพยาบาท ชื่อว่านิชฌัตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมเพ่งจิตด้วยอำนาจอาโลกสัญญา ฯลฯ ชื่อว่านิชฌัตติพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกิเลสทั้งปวง ย่อมเพ่งจิตด้วยอำนาจอรหัตตมรรค นี้เป็นนิชฌัตติพละ (๑๔)

อิสสรียพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าอิสสรียพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมบังคับจิตให้เป็นไปตามอำนาจด้วยอำนาจเนกขัมมะ ชื่อว่าอิสสรียพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละพยาบาท ย่อมบังคับจิตให้เป็นไปตามอำนาจด้วยอำนาจอพยาบาท ชื่อว่าอิสสรียพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมบังคับจิตให้เป็นไปตามอำนาจด้วยอำนาจอาโลกสัญญา ฯลฯ ชื่อว่าอิสสรียพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกิเลสทั้งปวง ย่อมบังคับจิตให้เป็นไปตามอำนาจด้วยอำนาจอรหัตตมรรค นี้เป็นอิสสรียพละ (๑๕)

อธิษฐานพละ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าอธิษฐานพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกามฉันทะ ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจเนกขัมมะ ชื่อว่าอธิษฐานพละ เพราะพระโยคาวจรเมื่อละพยาบาท ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจอพยาบาท ชื่อว่าอธิษฐานพละ เพราะพระโยคาวจร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๙. พลกถา

เมื่อละถีนมิทระ ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจอาโลกสัญญา ฯลฯ ชื่อว่าอธิษฐานผล
เพราะพระโยคาวจรเมื่อละกิเลสทั้งปวง ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจอรหัตตมรรค
นี้เป็นอธิษฐานผล (๑๖)

สมถผล เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจเนกขัมมะ เป็น
สมถผล ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจอพยายาม เป็น
สมถผล ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจอาโลกสัญญา เป็น
สมถผล ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณา
เห็นความสละคืนหายใจเข้า เป็นสมถผล ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน
ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก เป็นสมถผล

คำว่า **สมถผล** อธิบายว่า ชื่อว่าสมถผล เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่าสมถผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในนิเวศด้วยปฐมฌาน ชื่อว่าสมถผล
เพราะจิตไม่หวั่นไหวในวิตถกิจจด้วยทุติยฌาน ชื่อว่าสมถผล เพราะจิตไม่หวั่นไหว
ในปิติด้วยตติยฌาน ชื่อว่าสมถผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในสุขและทุกข์ด้วยจตุตถ-
ฌาน ชื่อว่าสมถผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในรูปสัญญา ปฏิขสัญญา นานัตตสัญญา
ด้วยอากาสาัญญาจนสมาบัติ ชื่อว่าสมถผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในอากาสาัญญา-
จนสมาบัติด้วยวิญญาณัญญาจนสมาบัติ ชื่อว่าสมถผล เพราะจิตไม่หวั่นไหว
ในวิญญาณัญญาจนสมาบัติด้วยอากิญจัญญาจนสมาบัติ ชื่อว่าสมถผล เพราะ
จิตไม่หวั่นไหวในอากิญจัญญาจนสมาบัติด้วยเนวสัญญานาสัญญาจนสมาบัติ ชื่อ
ว่าสมถผล เพราะจิตไม่หวั่นไหว ไม่กวัดแกว่ง ไม่เอนเอียง เพราะอุทธีจจะ
เพราะกิเลสที่ประกอบด้วยอุทธีจจะและเพราะขันธ นี้เป็นสมถผล (๑๗)

วิปัสสนาผล เป็นอย่างไร

คือ อนิจจานุปัสสนาเป็นวิปัสสนาผล ทุกขานุปัสสนาเป็นวิปัสสนาผล ฯลฯ
ปฏินิสัคคานุปัสสนาเป็นวิปัสสนาผล อนิจจานุปัสสนาในรูปเป็นวิปัสสนาผล
ทุกขานุปัสสนาในรูปเป็นวิปัสสนาผล ฯลฯ ปฏินิสัคคานุปัสสนาในรูปเป็น
วิปัสสนาผล อนิจจานุปัสสนาในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๙. พลกถา

ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ อนิจจานุπίสสนาในชราและมรณะเป็นวิปีสสนาผล
ทุกขานุปีสสนาในชราและมรณะเป็นวิปีสสนาผล ปฏินิสส์คคานุปีสสนาในชราและ
มรณะเป็นวิปีสสนาผล

คำว่า **วิปีสสนาผล** อธิบายว่า ชื่อว่าวิปีสสนาผล เพราะมีความหมายว่า
อย่างไร

คือ ชื่อว่าวิปีสสนาผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในนิจจสัญญาด้วยอนิจจานุ-
ปีสสนา ชื่อว่าวิปีสสนาผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในสุขสัญญาด้วยทุกขานุปีสสนา
ชื่อว่าวิปีสสนาผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในอึดตสัญญาด้วยอนัตตานุปีสสนา ชื่อว่า
วิปีสสนาผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวในนันทด้วยนิพพิทานุปีสสนา ชื่อว่าวิปีสสนาผล
เพราะจิตไม่หวั่นไหวในราคะด้วยวิราคานุปีสสนา ชื่อว่าวิปีสสนาผล เพราะจิตไม่
หวั่นไหวในสมุทัยด้วยนิโรธานุปีสสนา ชื่อว่าวิปีสสนาผล เพราะจิตไม่หวั่นไหวใน
อาทานะด้วยปฏินิสส์คคานุปีสสนา ชื่อว่าวิปีสสนาผล เพราะจิตไม่หวั่นไหว
ไม่กำวัดแกว่ง ไม่เอนเอียง เพราะอวิชา เพราะกิเลสที่ประกอบด้วยอวิชาและ
เพราะขันธ์ นี้เป็นวิปีสสนาผล (๑๘)

เสกขผล ๑๐ อเสกขผล ๑๐ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าเสกขผล เพราะพระเสขะยังต้องศึกษาสัมมาทิฏฐิ ชื่อว่า
อเสกขผล เพราะพระอเสขะศึกษาในสัมมาทิฏฐินั้นเสร็จแล้ว ชื่อว่าเสกขผล
เพราะพระเสขะยังต้องศึกษาสัมมาสังกัปปะ ชื่อว่าอเสกขผล เพราะพระอเสขะ
ศึกษาในสัมมาสังกัปปะนั้นเสร็จแล้ว ชื่อว่าเสกขผล เพราะพระเสขะยังต้องศึกษา
สัมมาวาจา ฯลฯ สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ
สัมมาสติ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ฯลฯ สัมมาญาณ^๑ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ^๒ ชื่อว่าอเสกขผล
เพราะพระอเสขะศึกษาในสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณ สัมมาวิมุตตินั้นเสร็จแล้ว เสกขผล ๑๐
อเสกขผล ๑๐ นี้แล (๑๙-๒๐) (=๓๘)

เชิงอรรถ :

^๑ สัมมาญาณ หมายถึงปัจจุเวกขณญาณ (ข.ป.อ. ๒/๔๔/ ๒๖๗)

^๒ สัมมาวิมุตติ หมายถึงธรรมที่ประกอบด้วยผลเว้นมรรคมองค์ ๘ (ข.ป.อ. ๒/๔๔/๒๖๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตวิภังคปริวรรต]

๙. พลกถา

ชีณาสวพละ ๑๐ เป็นอย่างไร

คือ สังขารทั้งปวงเป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพในพระธรรมวินัยนี้เห็นว่าเป็นสภาวะไม่เที่ยง ด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริง แม้ข้อที่สังขารทั้งปวงเป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพในพระธรรมวินัยนี้เห็นว่าเป็นสภาวะไม่เที่ยงด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริง นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชีณาสพ ซึ่งภิกษุชีณาสพได้อาศัยแล้วยืนยันความสิ้นอาสวะว่า "อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว" (๑)

กามทั้งหลายเป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเห็นว่าเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิงด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริง แม้ข้อที่กามทั้งหลายเป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเห็นว่าเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิงด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริง นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชีณาสพ ซึ่งภิกษุชีณาสพได้อาศัยแล้วยืนยันความสิ้นอาสวะว่า "อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว" (๒)

จิตของภิกษุชีณาสพเป็นธรรมชาติโน้มไป น้อมไป โอนไปในวิเวก ตั้งอยู่ในวิเวก ยินดีในเนกขัมมะ วางจากธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง แม้ข้อที่จิตของภิกษุชีณาสพเป็นธรรมชาติโน้มไป น้อมไป โอนไปในวิเวก ตั้งอยู่ในวิเวก ยินดีในเนกขัมมะ วางจากธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชีณาสพ ซึ่งภิกษุชีณาสพได้อาศัยแล้วยืนยันความสิ้นอาสวะว่า "อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว" (๓)

สติปัญญา ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่สติปัญญา ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชีณาสพ ซึ่งภิกษุชีณาสพได้อาศัยแล้วยืนยันความสิ้นอาสวะว่า "อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว" (๔)

สัมมปธาน ๔ เป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว ฯลฯ อิทธิบาท ๔ ฯลฯ อินทรีย์ ๕ ฯลฯ พละ ๕ ฯลฯ โพชฌงค์ ๗ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว แม้ข้อที่อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นธรรมที่ภิกษุชีณาสพเจริญอบรมดีแล้ว นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชีณาสพ ซึ่งภิกษุชีณาสพได้อาศัยแล้วยืนยันความสิ้นอาสวะว่า "อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว" นี่ก็เป็นกำลังของภิกษุชีณาสพ ๑๐ (๕-๑๐) (=๔๘)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตวิภังคปริวรรต]

๙. พลกถา

อิทธิพล ๑๐ ะไรบ้าง คือ

๑. ฤทธิ์ที่อธิษฐาน	๒. ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ
๓. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ	๔. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ
๕. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ	๖. ฤทธิ์ของพระอริยะ
๗. ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม	๘. ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ
๙. ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา	
๑๐. ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย	

นี่อิทธิพล ๑๐ (๑๐) (=๕๘)

ตถาคตพล ๑๐ ะไรบ้าง

คือ ตถาคตรู้ชัดฐานะโดยความเป็นฐานะและอฐานะ^๑โดยความเป็นฐานะในโลกนี้ตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดฐานะโดยความเป็นฐานะและอฐานะโดยความเป็นฐานะตามความเป็นจริง นี่เป็นกำลังของตถาคต ที่ตถาคตอาศัยแล้ว ยืนยันฐานะที่องอาจบันลือสีหนาท^๒ประกาศพรหมจักรในบริษัท^๓ (๑)

ตถาคตรู้ชัดวิบากแห่งการยึดถือกรรมที่เป็นทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดวิบากแห่งการยึดถือกรรมที่เป็นทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยฐานะ โดยเหตุตามความเป็นจริง นี่เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๒)

เชิงอรรถ :

^๑ ฐานะและอฐานะ ได้แก่ การณะและการณะ (เหตุและสิ่งมิใช่เหตุ) (ขุ.ป.อ. ๒/๔๔/๒๗๐)

^๒ บันลือสีหนาท หมายถึงคำพูดที่ตรัสด้วยท่าทีองอาจดังพญาราชสีห์ ไม่ทรงหวั่นเกรงผู้ใดเพราะทรงมีพระทัยในศีล สมาธิ ปัญญาของพระองค์ (ที.สี.ฎีกา ๑/๔๐๓/๔๓๒)

^๓ บริษัท ในที่นี้หมายถึงกลุ่มของบุคคลหลายสถานะที่เข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อต้องการจะฟังพระธรรมเทศนามี ๘ กลุ่ม คือชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาคุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และพรหมบริษัท (ขุ.ป.อ. ๒/๔๔/๒๗๑, ม.ม. ๑๒/๑๕๑/๑๑๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๙. พลกถา

ตถาคตรู้ชัดปฏิบัติที่ให้ถึงภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดปฏิบัติที่ให้ถึงภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง นี้เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๓)

ตถาคตรู้ชัดโลกธาตุหลายชนิด มีธาตุที่แตกต่างกันตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดโลกธาตุหลายชนิด มีธาตุที่แตกต่างกันตามความเป็นจริง นี้เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๔)

ตถาคตรู้ชัดว่าหมู่มสัตว์เป็นผู้มีอัธยาศัยต่างกันตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดว่าหมู่มสัตว์เป็นผู้มีอัธยาศัยต่างกันตามความเป็นจริง นี้เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๕)

ตถาคตรู้ชัดว่าสัตว์เหล่าอื่นและบุคคลเหล่าอื่นมีอินทรีย์แก่กล้าและมีอินทรีย์อ่อนตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดว่าสัตว์เหล่าอื่นและบุคคลเหล่าอื่นมีอินทรีย์แก่กล้าและมีอินทรีย์อ่อนตามความเป็นจริง นี้เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๖)

ตถาคตรู้ชัดความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้วแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ และการออกจากฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ ตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้วแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ และการออกจากฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติตามความเป็นจริง นี้เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๗)

ตถาคตระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ ระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้ การที่ตถาคตระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ นี้เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๘)

ตถาคตเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจืดและกำลังเกิดด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ การที่ตถาคตเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจืดและกำลังเกิดด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ นี้เป็นกำลังของตถาคต ฯลฯ (๙)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกตวิมุตติ]

๙. พลกถา

ตถาคคทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ^๑ปัญญาวิมุตติ^๒อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นแล้วด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^๓ การที่ตถาคคทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นแล้วด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน นี้เป็นกำลังของตถาคค ที่ตถาคคอาศัยแล้วยืนยันฐานะที่ทองอาจบันลือสีหนาท ประกาศพรหมจักรในบริษัท นี้ตถาคคผละ ๑๐ (๑๐) (=๖๘)

[๔๕] ชื่อว่าสัทธาผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ชื่อว่าวิริยผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ชื่อว่าสติผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ชื่อว่าสมาธิผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ชื่อว่าปัญญาผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ชื่อว่าหิริผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ชื่อว่าโอตตปปผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ชื่อว่าปฐิสังขานผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร ฯลฯ ชื่อว่าตถาคคผละ เพราะมีสภาวะอย่างไร

คือ ชื่อว่าสัทธาผละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าวิริยผละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าสติผละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ชื่อว่าสมาธิผละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอุทธัจจะ ชื่อว่าปัญญาผละ เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ชื่อว่าหิริผละ เพราะละอายบาปอกุศลธรรม ชื่อว่าโอตตปปผละ เพราะเกรงกลัวบาปอกุศลธรรม ชื่อว่าปฐิสังขานผละ เพราะพิจารณากิเลสทั้งหลายด้วยญาณ ชื่อว่าภาวนาผละ เพราะธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่าอนวัชชผละ เพราะในเนกขัมมะนั้นไม่มีโทษแม้หนึ่ง ชื่อว่าสังคหผละ เพราะพระโยคาวจรรวมจิตไว้ด้วยเนกขัมมะเป็นต้นนั้น ชื่อว่าขันติผละ เพราะเนกขัมมะเป็นต้นย่อมอดทนต่อนิเวศมีกามฉันทะเป็นต้นนั้น ชื่อว่าปัญญาตติผละ เพราะพระโยคาวจรตั้งจิตไว้ด้วยเนกขัมมะเป็นต้นนั้น ชื่อว่านิชฌัตติผละ เพราะพระโยคาวจรยอมเพ่งจิตด้วยเนกขัมมะเป็นต้นนั้น ชื่อว่าอิสสิริยผละ เพราะพระโยคาวจรยอม

เชิงอรรถ :

^๑ เจโตวิมุตติ หมายถึงผลสมาธิ (อง.ติก.อ. ๒/๑๒/๘๔)

^๒ ปัญญาวิมุตติ หมายถึงผลปัญญา (อง.ติก.อ. ๒/๑๒/๘๔)

^๓ ในปัจจุบัน หมายถึงในอรรถภาพนี้ (ขุ.ป.อ. ๒/๔๔/๒๗๔)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกกัถวรรค]

๑๐. สญญกถา

บังคับจิตให้เป็นไปตามอำนาจด้วยเนกขัมมะเป็นต้นนั้น ชื่อว่าอิชฺฐานผละ เพราะ
พระโยคาวจรย่อมอิชฺฐานจิตด้วยเนกขัมมะเป็นต้นนั้น ชื่อว่าสมถผละ เพราะจิต
เป็นเอกัคคตารมณด้วยเนกขัมมะเป็นต้นนั้น ชื่อว่าวิปัสสนาผละ เพราะพระ
โยคาวจรย่อมพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในภาวานานั้น ชื่อว่าเสกขผละ เพราะพระ
เสขะยังต้องศึกษาในสัมมาทิฏฐิเป็นต้นนั้น ชื่อว่าอเสกขผละ เพราะพระอเสขะ
ศึกษาในสัมมาทิฏฐิเป็นต้นนั้นเสร็จแล้ว ชื่อว่าชีณาสวผละ เพราะอาสวะทั้งหลาย
สิ้นแล้วด้วยความเห็นด้วยดีนั้น^๑ ชื่อว่าอิทธิผละ เพราะฤทธิ์ย่อมสำเร็จด้วยการ
อิชฺฐานเป็นต้นด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจฉัย ชื่อว่าตถาคตผละ
เพราะมีสภาวะมีกำลังหาประมาณมิได้ ฉะนี้

ผลกถา จบ

๑๐. สญญกถา

ว่าด้วยความว่าง

[๔๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ที่เขากล่าวกันว่า 'โลกว้าง โลกว้าง' ด้วยเหตุเท่าไรหนอ พระองค์จึงตรัสว่า
'โลกว้าง'"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อานนท์ เพราะว่างจากอดีตตาและจากสิ่งที่เนื่อง
ด้วยอดีตตา ฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า 'โลกว้าง' อานนท์ อะไรเล่าว่างจากอดีตตาและ
จากสิ่งที่เนื่องด้วยอดีตตา คือ จักขุเป็นธรรมว่างจากอดีตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วย
อดีตตา รูปว่างจากอดีตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วยอดีตตา จักขุวิญญานเป็นธรรมว่าง

เชิงอรรถ :

^๑ ความเห็นด้วยดี ในที่นี้หมายถึงญาณที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ (ข.ป.อ. ๒/๔๕/๒๗๖)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑๐. สุนฺญกถา ๑. บทมตติกา

จากอัตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จักขุสัมผัสเป็นธรรมว่างจากอัตตาและจาก
สิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออุเบกขาเวทนาที่เกิดเพราะ
จักขุสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นธรรมว่างจากอัตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา

โสตตะ ฯลฯ สัททะ ฯลฯ ฆานะ ฯลฯ คันธะ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ รส ฯลฯ
กาย ฯลฯ โภญฺญัพพะ ฯลฯ มโนเป็นธรรมว่างจากอัตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา
ธรรมารมณฺเป็นธรรมว่างจากอัตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา มโนวิญญานเป็น
ธรรมว่างจากอัตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา มโนสัมผัสเป็นธรรมว่างจากอัตตา
และจากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออุเบกขาเวทนาที่เกิด
เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นธรรมว่างจากอัตตาและจากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา
เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า ‘โลกว่าง’

๑. บทมตติกา

[๔๗]	๑. สุนฺญสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่ว่าง)
	๒. สังขารสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นสังขาร)
	๓. วิปริณามสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่แปรผัน)
	๔. อัคคสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นเลิศ)
	๕. ลักขณสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นลักษณะ)
	๖. วิกขัมภนสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นเหตุข่ม)
	๗. ดทังคสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับ)
	๘. สมุจเจทสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้ตัดขาด)
	๙. ปฏิปัสสัทธิสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้สงบระงับ)
	๑๐. นิสสรณสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นเหตุสลัดออก)
	๑๑. อัชฌัตตสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นภายใน)
	๑๒. พหิทธาสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นภายนอก)
	๑๓. ทุกโตสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นภายในและภายนอก)
	๑๔. สภาคสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่เป็นกลุ่มเดียวกัน)
	๑๕. วิสภาคสฺสุนฺญะ	(ความว่างด้วยธรรมที่ต่างกลุ่มกัน)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑๐. สญญกถา ๒. นิตเทส

๑๖. เอสนาสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่แสวงหา)
 ๑๗. ปรีคคหสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่กำหนด)
 ๑๘. ปฎิลาภสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่ได้)
 ๑๙. ปฎิเวธสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่รู้แจ้ง)
 ๒๐. เอกัตตสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่เป็นสภาวะเดียว)
 ๒๑. นานัตตสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่เป็นสภาวะต่าง ๆ)
 ๒๒. ชันติสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่พอใจ)
 ๒๓. อธิษฐานสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่อธิษฐาน)
 ๒๔. ปรีโยคาหนสญญะ (ความว่างด้วยธรรมที่ยิ่งลง)
 ๒๕. ความว่างขั้นสูงสุดของความว่างทั้งปวง คือ การที่บุคคลผู้มี
 สัมปชัญญะทำความเป็นไปแห่งกิเลสให้สิ้นไป

๒. นิตเทส

[๔๘] ๑. สญญสญญะ เป็นอย่างไร

คือ จักขุเป็นธรรมว่างจากอดีต จากสิ่งที่เนื่องด้วยอดีต จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผันเป็นธรรมตา โสตะ ฯลฯ ขานะ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ กาย ฯลฯ มโนเป็นธรรมว่างจากอดีต จากสิ่งที่เนื่องด้วย อดีต จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผัน เป็นธรรมตา นี้ชื่อว่าสญญสญญะ

๒. สังขารสญญะ เป็นอย่างไร

คือ สังขาร ๓ ประการ ได้แก่

๑. ปุญญาภิสังขาร

๒. อปุญญาภิสังขาร

๓. อาเนญชาภิสังขาร

ปุญญาภิสังขาร เป็นธรรมว่างจากอปุญญาภิสังขารและอาเนญชาภิสังขาร
 อปุญญาภิสังขาร เป็นธรรมว่างจากปุญญาภิสังขารและอาเนญชาภิสังขาร
 อาเนญชาภิสังขาร เป็นธรรมว่างจากปุญญาภิสังขารและอปุญญาภิสังขาร
 นี้สังขาร ๓ ประการ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกันทวรรค]

๑๐. สัญญกถา ๒. นิตเทส

อีกนัยหนึ่ง **สังขาร ๓ ประการ** ได้แก่

๑. กายสังขาร	๒. วจีสังขาร
๓. จิตตสังขาร	

กายสังขาร เป็นธรรมว่างจากวจีสังขารและจิตตสังขาร

วจีสังขาร เป็นธรรมว่างจากกายสังขารและจิตตสังขาร

จิตตสังขาร เป็นธรรมว่างจากกายสังขารและวจีสังขาร

นี้สังขาร ๓ ประการ

อีกนัยหนึ่ง **สังขาร ๓ ประการ** ได้แก่

๑. สังขารส่วนอดีต	๒. สังขารส่วนอนาคต
๓. สังขารส่วนปัจจุบัน	

สังขารส่วนอดีต เป็นธรรมว่างจากสังขารส่วนอนาคตและสังขารส่วนปัจจุบัน

สังขารส่วนอนาคต เป็นธรรมว่างจากสังขารส่วนอดีตและสังขารส่วนปัจจุบัน

สังขารส่วนปัจจุบัน เป็นธรรมว่างจากสังขารส่วนอดีตและสังขารส่วนอนาคต

นี้สังขาร ๓ ประการ

นี้ชื่อว่าสังขารสัญญา

๓. **วิปริณามสัญญา** เป็นอย่างไร

คือ รูปที่เกิดแล้วเป็นธรรมว่างตามสภาวะ รูปที่ดับไปเป็นธรรมแปรผันและว่าง
 เวทนาที่เกิดแล้วเป็นธรรมว่างตามสภาวะ เวทนาที่ดับไปเป็นธรรมแปรผันและว่าง
 สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ภาพที่เกิดแล้วเป็น
 ธรรมว่างตามสภาวะ ภาพที่ดับไปเป็นธรรมแปรผันและว่าง นี้ชื่อว่าวิปริณามสัญญา

๔. **อัคคสัญญา** เป็นอย่างไร

คือ ทางที่เลิศ ทางที่ประเสริฐ ทางที่วิเศษ คือ ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง
 ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นไปแห่งตัณหา ความคลายกำหนด ความดับ
 นิพพาน นี้ชื่อว่า อัคคสัญญา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑๐. สัญญกถา ๒. นิตเทส

๕. ลักษณะสัญญา เป็นอย่างไร

คือ ลักษณะ ๒ ประการ ได้แก่

๑. พาลลักษณะ^๑ (ลักษณะคนพาล)

๒. บัณฑิตลักษณะ^๒ (ลักษณะบัณฑิต)

พาลลักษณะ เป็นธรรมว่างจากบัณฑิตลักษณะ

บัณฑิตลักษณะ เป็นธรรมว่างจากพาลลักษณะ

ลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. อุปปาทลักษณะ (ลักษณะความเกิดขึ้น)

๒. วยลักษณะ (ลักษณะความเสื่อม)

๓. ลีตัญญูถัตตลักษณะ (ลักษณะแปรผันเมื่อยังตั้งอยู่)

อุปปาทลักษณะ เป็นธรรมว่างจากวยลักษณะและลีตัญญูถัตตลักษณะ

วยลักษณะ เป็นธรรมว่างจากวยลักษณะและลีตัญญูถัตตลักษณะ

ลีตัญญูถัตตลักษณะ เป็นธรรมว่างจากอุปปาทลักษณะและวยลักษณะ

อุปปาทลักษณะแห่งรูป เป็นธรรมว่างจากวยลักษณะและลีตัญญูถัตตลักษณะ

วยลักษณะแห่งรูป เป็นธรรมว่างจากอุปปาทลักษณะและลีตัญญูถัตตลักษณะ

ลีตัญญูถัตตลักษณะแห่งรูป เป็นธรรมว่างจากอุปปาทลักษณะและวยลักษณะ

อุปปาทลักษณะแห่งเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ

จักขุ ฯลฯ

อุปปาทลักษณะแห่งชราและมรณะ เป็นธรรมว่างจากวยลักษณะและลีตัญญู-
ถัตตลักษณะ

วยลักษณะแห่งชราและมรณะ เป็นธรรมว่างจากอุปปาทลักษณะและลีตัญญู-
ถัตตลักษณะ

เชิงอรรถ :

^๑ พาลลักษณะ หมายถึงลักษณะคนพาล ๓ ประการ คือ (๑) คิดแต่เรื่องชั่ว (๒) พุดแต่สิ่งที่ชั่ว (๓) ทำแต่กรรมที่ชั่ว (ขุ.ป.อ. ๒/๔๘/๒๘๓)

^๒ บัณฑิตลักษณะ หมายถึงลักษณะบัณฑิต ๓ ประการ คือ (๑) คิดแต่เรื่องที่ดี (๒) พุดแต่สิ่งที่ดี (๓) ทำแต่กรรมดี (ขุ.ป.อ. ๒/๔๘/๒๘๓)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัททวรรค]

๑๐. สัญญกถา ๒. นิตเทส

ฐิติญญถัตตลักษณะแห่งชราและมรณะ เป็นธรรมว่างจากอุปาทลักษณะและ
วยลักษณะ

นี้ชื่อว่าลักษณะสัญญา

๖. วิกขัมภนสัญญา เป็นอย่างไร

คือ กามฉันทะเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยเนกขัมมะ และเป็นธรรมว่างจาก
เนกขัมมะ พยาบาทเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยอพยาบาท และเป็นธรรมว่างจาก
อพยาบาท ถีนมิทตะเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยอาโลกสัญญา และเป็นธรรมว่าง
จากอาโลกสัญญา อุทฺธัจจะ เป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยอวิกเขปะ และเป็นธรรม
ว่างจากอวิกเขปะ วิจิกิจจาเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยธัมมวัตถาน และเป็น
ธรรมว่างจากธัมมวัตถาน อวิชชาเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยญาณ และเป็นธรรม
ว่างจากญาณ อรติเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยปามุชชะ และเป็นธรรมว่างจาก
ปามุชชะ นิวรรณเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยปฐมฌาน และเป็นธรรมว่างจาก
ปฐมฌาน ฯลฯ^๑ กิเลสทั้งปวงเป็นธรรมที่บุคคลข่มไว้ด้วยอรหัตตมรรค และเป็น
ธรรมว่างจากอรหัตตมรรค นี้ชื่อว่าวิกขัมภนสัญญา

๗. ตังคสัญญา เป็นอย่างไร

คือ กามฉันทะเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยเนกขัมมะ และเป็นธรรมว่างจาก
เนกขัมมะ พยาบาทเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยอพยาบาท และเป็นธรรมว่างจาก
อพยาบาท ถีนมิทตะเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยอาโลกสัญญา และเป็นธรรมว่าง
จากอาโลกสัญญา อุทฺธัจจะ เป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยอวิกเขปะ และเป็นธรรม
ว่างจากอวิกเขปะ วิจิกิจจาเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยธัมมวัตถาน และเป็นธรรม
ว่างจากธัมมวัตถาน อวิชชาเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยญาณ และเป็นธรรมว่าง
จากญาณ อรติเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยปามุชชะ และเป็นธรรมว่างจากปามุชชะ
นิวรรณเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยปฐมฌาน และเป็นธรรมว่างจากปฐมฌาน ฯลฯ
กิเลสทั้งปวงเป็นธรรมที่บุคคลละได้ด้วยอรหัตตมรรค และเป็นธรรมว่างจากอรหัตต-
มรรค นี้ชื่อว่าตังคสัญญา

เชิงอรรถ :

^๑ ดูองค์ธรรมที่เป็นคู่ตรงกันข้าม ๓๗ คู่ ในข้อที่ ๒๘ (สุดมยญาณที่ ๔) หน้า ๔๑-๔๔ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑๐. สัญญกถา ๒. นิตเทส

๘. สมุจเจทสุญญะ เป็นอย่างไร

คือ กามฉันทะเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยเนกขัมมะ และเป็นธรรมว่างจากเนกขัมมะ พยาบาทเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยอพยาบาท และเป็นธรรมว่างจากอพยาบาท ถีนมิทตะเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยอาโลกัสัญญา และเป็นธรรมว่างจากอาโลกัสัญญา อุทธัจจะ เป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยอวิกเขปะ และเป็นธรรมว่างจากอวิกเขปะ วิจิกิจจาเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยธัมมวัตถาน และเป็นธรรมว่างจากธัมมวัตถาน อวิชชาเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยญาณ และเป็นธรรมว่างจากญาณ อรติเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยปามุชชะ และเป็นธรรมว่างจากปามุชชะ นิวรณังเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยปฐมฌาน และเป็นธรรมว่างจากปฐมฌาน ฯลฯ กิเลสทั้งปวงเป็นธรรมที่บุคคลตัดขาดด้วยอรหัตตมรรค และเป็นธรรมว่างจากอรหัตตมรรค นี้ชื่อว่าสมุจเจทสุญญะ

๙. ปฏิปัสสัทธิสุญญะ เป็นอย่างไร

คือ กามฉันทะเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยเนกขัมมะ และเป็นธรรมว่างจากเนกขัมมะ พยาบาทเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยอพยาบาท และเป็นธรรมว่างจากอพยาบาท ถีนมิทตะเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยอาโลกัสัญญา และเป็นธรรมว่างจากอาโลกัสัญญา อุทธัจจะ เป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยอวิกเขปะ และเป็นธรรมว่างจากอวิกเขปะ วิจิกิจจาเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยธัมมวัตถาน และเป็นธรรมว่างจากธัมมวัตถาน อวิชชาเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยญาณ และเป็นธรรมว่างจากญาณ อรติเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยปามุชชะ และเป็นธรรมว่างจากปามุชชะ นิวรณังเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยปฐมฌาน และเป็นธรรมว่างจากปฐมฌาน ฯลฯ กิเลสทั้งปวงเป็นธรรมที่บุคคลทำให้สงบระงับด้วยอรหัตตมรรค และเป็นธรรมว่างจากอรหัตตมรรค และเป็นธรรมว่างจากอรหัตตมรรค นี้ชื่อว่าปฏิปัสสัทธิสุญญะ

๑๐. นิสสรณสุญญะ เป็นอย่างไร

คือ กามฉันทะเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยเนกขัมมะ และเป็นธรรมว่างจากเนกขัมมะ พยาบาทเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยอพยาบาท และเป็นธรรมว่างจากอพยาบาท ถีนมิทตะเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยอาโลกัสัญญา และ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑๐. สัญญกถา ๒. นิตเทส

เป็นธรรมว่างจากอาโลกสัญญา อุทธัจจะเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยอวิกเขปะ และเป็นธรรมว่างจากอวิกเขปะ วิจิกิจจาเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยธัมมวัตถาน และเป็นธรรมว่างจากธัมมวัตถาน อวิชชาเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยญาณ และเป็นธรรมว่างจากญาณ อรติเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยปามุขชะ และเป็นธรรมว่างจากปามุขชะ นิวรรณเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยปฐมฌาน และเป็นธรรมว่างจากปฐมฌาน ฯลฯ กิเลสทั้งปวงเป็นธรรมที่บุคคลสลัดออกด้วยอรหัตตมรรค และเป็นธรรมว่างจากอรหัตตมรรค นี้ชื่อว่านิสสรณสัญญา

๑๑. อัชฌัตตสัญญา เป็นอย่างไร

คือ จักขุที่เป็นอายตนะภายใน เป็นธรรมว่างจากอัตตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผัน เป็นธรรมตา โสตะ ฯลฯ ชานะ ฯลฯ ชิวหา ฯลฯ กาย ฯลฯ มโนที่เป็นอายตนะภายใน เป็นธรรมว่างจากอัตตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผันเป็นธรรมตา นี้ชื่อว่า อัชฌัตตสัญญา

๑๒. พหิทธาสัญญา เป็นอย่างไร

คือ รูปที่เป็นอายตนะภายนอก เป็นธรรมว่างจากอัตตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผัน เป็นธรรมตา เสียง ฯลฯ กลิ่น ฯลฯ รส ฯลฯ โผฏฐัพพะ ฯลฯ ธรรมารมณฺ์ ที่เป็นอายตนะภายนอก เป็นธรรมว่างจากอัตตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผันเป็นธรรมตา นี้ชื่อว่าพหิทธาสัญญา

๑๓. ทุภโตสัญญา เป็นอย่างไร

คือ จักขุที่เป็นอายตนะภายในและรูปที่เป็นอายตนะภายนอกทั้งสองนั้น เป็นธรรมว่างจากอัตตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผันเป็นธรรมตา โสตะที่เป็นอายตนะภายใน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑๐. สัญญกถา ๒. นิตเทส

และสัททะที่เป็นอายตนะภายนอก ฯลฯ ฆานะที่เป็นอายตนะภายในและคันธะที่เป็นอายตนะภายนอก ฯลฯ ชิวหาที่เป็นอายตนะภายในและรสที่เป็นอายตนะภายนอก ฯลฯ กายที่เป็นอายตนะภายในและโผฏฐัพพะที่เป็นอายตนะภายนอก ฯลฯ มโนที่เป็นอายตนะภายในและธรรมารมณฺ์ที่เป็นอายตนะภายนอกทั้งสองนั้น เป็นธรรมว่างจากอึดตา จากสิ่งที่เนื่องด้วยอึดตา จากความเที่ยง จากความยั่งยืน จากความมั่นคง หรือจากความไม่แปรผัน นี้ชื่อว่าทุกโธสัญญะ

๑๔. สภาคสัญญะ เป็นอย่างไร

คือ อายตนะภายใน ๖ เป็นธรรมกลุ่มเดียวกันและเป็นธรรมว่าง อายตนะภายนอก ๖ เป็นธรรมกลุ่มเดียวกันและเป็นธรรมว่าง หมวดวิญญาณ ๖ เป็นธรรมกลุ่มเดียวกันและเป็นธรรมว่าง หมวดผัสสะ ๖ เป็นธรรมกลุ่มเดียวกันและเป็นธรรมว่าง หมวดเวทนา ๖ เป็นธรรมกลุ่มเดียวกันและเป็นธรรมว่าง หมวดสัญญา ๖ เป็นธรรมกลุ่มเดียวกันและเป็นธรรมว่าง หมวดเจตนา ๖ เป็นธรรมกลุ่มเดียวกันและเป็นธรรมว่าง นี้ชื่อว่าสภาคสัญญะ

๑๕. วิสภาคสัญญะ เป็นอย่างไร

คือ อายตนะภายใน ๖ เป็นธรรมต่างกลุ่มกับอายตนะภายนอก ๖ และเป็นธรรมว่าง อายตนะภายนอก ๖ เป็นธรรมต่างกลุ่มกับหมวดวิญญาณ ๖ และเป็นธรรมว่าง หมวดผัสสะ ๖ เป็นธรรมต่างกลุ่มกับหมวดเวทนา ๖ และเป็นธรรมว่าง หมวดเวทนา ๖ เป็นธรรมต่างกลุ่มกับหมวดสัญญา ๖ และเป็นธรรมว่าง หมวดสัญญา ๖ เป็นธรรมต่างกลุ่มกับหมวดเจตนา ๖ และเป็นธรรมว่าง นี้ชื่อว่าวิสภาคสัญญะ

๑๖. เอสนาสัญญะ เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะที่บุคคลแสวงหา เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ อพยาบาทที่บุคคลแสวงหา เป็นธรรมว่างจากพยาบาท อาโลกสัญญาที่บุคคลแสวงหา เป็นธรรมว่างจากถีนมิทตะ อวิกเขปะที่บุคคลแสวงหา เป็นธรรมว่างจากอุททัจจะ ญาณที่บุคคลแสวงหา เป็นธรรมว่างจากอวิชชา ธรรมวัตถานที่บุคคลแสวงหา เป็นธรรมว่างจากออร์ติ ปรุฎมณานที่บุคคลแสวงหาเป็นธรรมว่างจากนินรณฺ์ ฯลฯ อรหัตตมรรคที่บุคคลแสวงหา เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าเอสนาสัญญะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑๐. สัญญาภา ๒. นิตเทส

๑๗. **ปริคคหสัญญา** เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ อพยาบาทที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากพยาบาท อาโลกสัญญาที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากถีนมิทตะ อวิกเขปะที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากอุทธัจจะ ญาณที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากอวิชา ธรรมวัตถานที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากอติ ปรุณณานที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากนิวรรณ ฯลฯ อรหัตตมรรคที่บุคคลกำหนด เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าปริคคหสัญญา

๑๘. **ปฏิลาภสัญญา** เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ อพยาบาทที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากพยาบาท อาโลกสัญญาที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากถีนมิทตะ อวิกเขปะที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากอุทธัจจะ ญาณที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากอวิชา ธรรมวัตถานที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากอติ ปรุณณานที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากนิวรรณ ฯลฯ อรหัตตมรรคที่บุคคลได้ เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าปฏิลาภสัญญา

๑๙. **ปฏิเวธสัญญา** เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ อพยาบาทที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากพยาบาท อาโลกสัญญาที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากถีนมิทตะ อวิกเขปะที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากอุทธัจจะ ญาณที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากอวิชา ธรรมวัตถานที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากอติ ปรุณณานที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากนิวรรณ ฯลฯ อรหัตตมรรคที่บุคคลรู้แจ้ง เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าปฏิเวธสัญญา

๒๐-๒๑. **เอกัตตสัญญา นานัตตสัญญา** เป็นอย่างไร

คือ กามฉันทะเป็นสภาวะต่าง ๆ เนกขัมมะเป็นสภาวะเดียว เนกขัมมะที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ พยาบาทเป็นสภาวะต่าง ๆ อพยาบาทเป็นสภาวะเดียว อพยาบาทที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัทธวรรค]

๑๐. สัญญกถา ๒. นิตเทส

ผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากพยาบาท ถิ่นมีทระเป็นสภาวะต่าง ๆ อาโลกสัญญาเป็นสภาวะเดียว อาโลกสัญญาที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากถิ่นมีทระ อุทธัจจะ เป็นสภาวะต่าง ๆ อวิกเขปะเป็นสภาวะเดียว อวิกเขปะที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากอุทธัจจะ วิจิกิจฉาเป็นสภาวะต่าง ๆ ธรรมวัตถานเป็นสภาวะเดียว ธรรมวัตถานที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากวิจิกิจฉา อวิชาเป็นสภาวะต่าง ๆ ญาณเป็นสภาวะเดียว ญาณที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากอวิชา อรติเป็นสภาวะต่าง ๆ ปามุชชะเป็นสภาวะเดียว ปามุชชะที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากอรติ นีวรณเป็นสภาวะต่าง ๆ ปรุณณานเป็นสภาวะเดียว ปรุณณานที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากนีวรณ ฯลฯ กิเลสทั้งปวงเป็นสภาวะต่าง ๆ อรหัตตมรรคเป็นสภาวะเดียว อรหัตตมรรคที่เป็นสภาวะเดียวของบุคคลผู้คิดอยู่ เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าเอกัตตสัญญาะ นานัตตสัญญาะ

๒๒. ชันติสัญญาะ เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ อพยาบาทที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากพยาบาท อาโลกสัญญาที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากถิ่นมีทระ อวิกเขปะที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากอุทธัจจะ ญาณที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากอวิชา ธรรมวัตถานที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากอรติ ปรุณณานที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากนีวรณ ฯลฯ อรหัตตมรรคที่บุคคลพอใจ เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าชันติสัญญาะ

๒๓. อธิษฐานสัญญาะ เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ อพยาบาทที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากพยาบาท อาโลกสัญญาที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากถิ่นมีทระ อวิกเขปะที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากอุทธัจจะ ญาณที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากอวิชา ธรรมวัตถานที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากอรติ ปรุณณานที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากนีวรณ ฯลฯ อรหัตตมรรคที่บุคคลอธิษฐาน เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าอธิษฐานสัญญาะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยุกนัถวรรค]

๑๐. สญญกถา ๒. นิตเทส

๒๔. ปรีโยคาหนสญญะ เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากกามฉันทะ อพยาบาทที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากพยาบาท อาโลกสัจญญาที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากถีนมิทตะ อวิกเขปะที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากอุทถัจจะ ญาณที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากอวิชา ธรรมวัตถานที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากอติ ปรุณณานที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากนิวรรณ ฯลฯ อรหัตตมรรคที่บุคคลหยั่งลง เป็นธรรมว่างจากกิเลสทั้งปวง นี้ชื่อว่าปรีโยคาหนสญญะ

๒๕. ความว่างขั้นสูงสุดของความว่างทั้งปวง คือ การที่บุคคลผู้มีสัมปชัญญะ ทำความเป็นไปแห่งกิเลสให้สิ้นไป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลผู้มีสัมปชัญญะในโลกนี้ ทำความเป็นไปแห่งกามฉันทะให้สิ้นไป ด้วยเนกขัมมะ ทำความเป็นไปแห่งพยาบาทให้สิ้นไปด้วยอพยาบาท ทำความเป็นไปแห่งถีนมิทตะให้สิ้นไปด้วยอาโลกสัจญญา ทำความเป็นไปแห่งอุทถัจจะให้สิ้นไป ด้วยอวิกเขปะ ทำความเป็นไปแห่งวิจิกจฉาให้สิ้นไปด้วยธรรมวัตถาน ทำความเป็นไปแห่งอวิชาให้สิ้นไปด้วยญาณ ทำความเป็นไปแห่งอติให้สิ้นไปด้วยปามุขชะ ทำความเป็นไปแห่งนิวรรณให้สิ้นไปด้วยปรุณณาน ฯลฯ ทำความเป็นไปแห่งกิเลสทั้งปวงให้สิ้นไปด้วยอรหัตตมรรค

อีกนัยหนึ่ง ความเป็นไปแห่งจักขุนี้ของบุคคลผู้มีสัมปชัญญะ ผู้ปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ย่อมสิ้นไป และความเป็นไปแห่งจักขุอื่นก็ไม่เกิดขึ้น

ความเป็นไปแห่งโสตะ ฯลฯ ความเป็นไปแห่งฆานะ ฯลฯ ความเป็นไปแห่งชีวหา ฯลฯ ความเป็นไปแห่งกาย ฯลฯ

ความเป็นไปแห่งมโนนี้ของบุคคลผู้มีสัมปชัญญะ ผู้ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ย่อมสิ้นไป และความเป็นไปแห่งมโนอื่นก็ไม่เกิดขึ้น นี้ชื่อว่าความว่างขั้นสูงสุดของความว่างทั้งปวง คือ การที่บุคคลผู้มีสัมปชัญญะทำความเป็นไปแห่งกิเลสให้สิ้นไป ฉะนี้

สญญกถา จบ

ยุกนัถวรรคที่ ๒ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๒. ยুক্তนทวรรค]
รวมกถาที่มีในวรรค

รวมกถาที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ยুক্তนทกถา	๒. สัจจกถา
๓. โพชฌงคกถา	๔. เมตตากถา
๕. วิราคกถา	๖. ปฏิสัมภิทากถา
๗. ธรรมจักกถา	๘. โลกุตตรกถา
๙. พลกถา	๑๐. สญญกถา

วรรคที่ ๒ นี้เป็นวรรคอันยอดเยี่ยม ไม่มีวรรคอื่นเสมอ ท่านผู้ทรงนิกาย
ตั้งไว้แล้ว ฉะนี้แล

พระสูตรต้นปิฎก ขุททกนิกาย ปิฎกสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคคา

๓. ปัญญาวรรค

หมวดว่าด้วยปัญญา

๑. มหาปัญญาภคคา

ว่าด้วยมหาปัญญา

[๑] อนิจจานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้
เต็มรอบ

ทุกขานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ
อนัตตานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้

เต็มรอบ

นิพพิทานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้

เต็มรอบ

วิราคานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้

เต็มรอบ

นิโรธานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้

เต็มรอบ

ปฏินิสสังคานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหน
ให้เต็มรอบ

คือ อนิจจานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาที่แล่นไป^๑ให้
เต็มรอบ

ทุกขานุสึสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาช้าแรกกิเลสให้
เต็มรอบ

เชิงอรรถ :

^๑ ปัญญาที่แล่นไป แปลมาจาก ขวนปัญญา จะใช้ว่า ปัญญาฉับไวก็ได้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณาวรรค]

๑. มหาปิณฺณากถา

อนัตตานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺณามากให้เต็มรอบ
นิพพิทานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาเฉียบแหลม
ให้เต็มรอบ

วิราคานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาไพบุลย์ให้
เต็มรอบ

นิโรธานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาลึกซึ้งให้เต็มรอบ
ปฏินิสสัคคานุปัสสนาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาไม่ใกล้ให้
เต็มรอบ

ปิณฺญา ๗ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำความเป็น
บัณฑิตให้เต็มรอบ

ปิณฺญา ๘ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญากว้างขวางให้
เต็มรอบ

ปิณฺญา ๙ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาร่าเริงให้
เต็มรอบ

ปิณฺญาร่าเริงเป็นปฏิภาณปฏิสัมภิทา อตฺถปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว
ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปิณฺญาโดยการกำหนดอรรถแห่งปิณฺญาร่าเริงนั้น
ธัมมปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปิณฺญาโดย
การกำหนดธรรม(แห่งปิณฺญาร่าเริงนั้น) นิรุตติปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว
ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปิณฺญาโดยการกำหนดนิรุตติ(แห่งปิณฺญาร่าเริงนั้น)
ปฏิภาณปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปิณฺญา
โดยการกำหนดปฏิภาณ(แห่งปิณฺญาร่าเริงนั้น) ปฏิสัมภิทา ๔ ประการนี้เป็นอันบุคคล
บรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปิณฺญาแห่งปิณฺญาร่าเริงนั้น

**อนิจจานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาอย่าง
โหนให้เต็มรอบ ฯลฯ ปฏินิสสัคคานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว
ย่อมทำปิณฺญาอย่างโหนให้เต็มรอบ**

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา

คือ อนิจจานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาแล่นไป ให้เต็มรอบ ฯลฯ ปฏินิสัสคคานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาไม่ใกล้ให้เต็มรอบ

ปัญญา ๗ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำความเป็นบัณฑิตให้เต็มรอบ

ปัญญา ๘ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญากว้างขวางให้เต็มรอบ

ปัญญา ๙ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาร่าเริงให้เต็มรอบ

ปัญญาร่าเริงเป็นปฏิภาณปฏิสัมภิทา อตถปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดอรรถแห่งปัญญาร่าเริงนั้น ถัมมปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดธรรม(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น) นิรุตติปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดนิรุตติ(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น) ปฏิภาณปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดปฏิภาณแห่งปัญญาร่าเริงนั้น ปฏิสัมภิทา ๔ ประการนี้เป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาแห่งปัญญาร่าเริงนั้น

อนิจจานุปัสสนาในเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ

อนิจจานุปัสสนาในขราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ ฯลฯ ปฏินิสัสคคานุปัสสนาในขราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ อนิจจานุปัสสนาในขราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาแล่นไปให้เต็มรอบ ฯลฯ ปฏินิสัสคคานุปัสสนาในขราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาไม่ใกล้ให้เต็มรอบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา

ปัญญา ๗ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำความเป็นบัณฑิตให้
เต็มรอบ

ปัญญา ๘ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญากว้างขวางให้
เต็มรอบ

ปัญญา ๙ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาร่าเริงให้
เต็มรอบ

ปัญญาร่าเริงเป็นปฏิภาณปฏิสัมภิทา อุตถปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว
ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนดอรรถแห่งปัญญาร่าเริงนั้น
ธัมมปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
โดยการกำหนดธรรม(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น) นิรุตติปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว
ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนดนิรุตติ(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น)
ปฏิภาณปฏิสัมภิทาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
โดยการกำหนดปฏิภาณ(แห่งปัญญาร่าเริงนั้น) ปฏิสัมภิทา ๔ ประการนี้เป็นอัน
บุคคลบรรลุแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาแห่งปัญญาร่าเริงนั้น

[๒] อนิจจานุสสณาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญา
อย่างไรให้เต็มรอบ อนิจจานุสสณาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคล
เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ

ทุกขานุสสณาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไร
ให้เต็มรอบ ทุกขานุสสณาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ ทำ
ให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ

อนัตตานุสสณาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่าง
ไหนให้เต็มรอบ อนัตตานุสสณาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ

นิพพิทานุสสณาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่าง
ไหนให้เต็มรอบ นิพพิทานุสสณาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไรให้เต็มรอบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณาวรรค]

๑. มหาปิณฺณากถา

วิราคานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาอย่างไร
ให้เต็มรอบ วิราคานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาอย่างไรให้เต็มรอบ

นิโรธานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาอย่างไร
ให้เต็มรอบ นิโรธานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาอย่างไรให้เต็มรอบ

ปฏินิสสัคคานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญา
อย่างไรให้เต็มรอบ ปฏินิสสัคคานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาอย่างไรให้เต็มรอบ

คือ อนิจจานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญา
แล่นไปให้เต็มรอบ อนิจจานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคล
เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาแล่นไปให้เต็มรอบ

ทุกขานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาช้าแรกกิเลส
ให้เต็มรอบ ทุกขานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาแล่นไปให้เต็มรอบ

อนัตตานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญามากให้
เต็มรอบ อนัตตานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาแล่นไปให้เต็มรอบ

นิพพิทานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาเฉียบ
แหลมให้เต็มรอบ นิพพิทานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาแล่นไปให้เต็มรอบ

วิราคานุสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญากว้าง
ขวางให้เต็มรอบ วิราคานุสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปิณฺญาแล่นไปให้เต็มรอบ

พระสูตรต้นตอปฏิภก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๑. มหาปญญาภก

นิโรธานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปญญาลึกซึ้งให้
เต็มรอบ นิโรธานุปัสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ
ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปญญาแล่นไปให้เต็มรอบ

ปฏินิสสัคคานุปัสสนาในรูปที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปญญา
ไม่ใกล้ให้เต็มรอบ ปฏินิสสัคคานุปัสสนาในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันที่
บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปญญาแล่นไปให้เต็มรอบ

ปญญา ๗ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำความเป็น
บัณฑิตให้เต็มรอบ

ปญญา ๘ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปญญากว้างขวาง
ให้เต็มรอบ

ปญญา ๙ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปญญาร่าเรียง
ให้เต็มรอบ

ปญญาร่าเรียงเป็นปฏิภาณปฏิสัมภิตา อตถปฏิสัมภิตาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว
ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปญญาโดยการกำหนดอรรถแห่งปญญาร่าเรียงนั้น
ธัมมปฏิสัมภิตาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปญญาโดย
การกำหนดธรรม(แห่งปญญาร่าเรียงนั้น) นิรุตติปฏิสัมภิตาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว
ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปญญาโดยการกำหนดนิรุตติ(แห่งปญญาร่าเรียงนั้น)
ปฏิภาณปฏิสัมภิตาเป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปญญา
โดยการกำหนดปฏิภาณ(แห่งปญญาร่าเรียงนั้น) ปฏิสัมภิตา ๔ ประการนี้เป็นอัน
บุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปญญาแห่งปญญาร่าเรียงนั้น

อนิจจानุปัสสนาในเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ
จักขุ ฯลฯ

อนิจจานุปัสสนาในขราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำ
ปญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ อนิจจานุปัสสนาในขราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ ฯลฯ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา

ปฏินิสสังคานุปัสสนาในชราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำ
ปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ ปฏินิสสังคานุปัสสนาในชราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาอย่างไหนให้เต็มรอบ

คือ อนิจจานุปัสสนาในชราและมรณะที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำ
ปัญญาแล่นไปให้เต็มรอบ อนิจจานุปัสสนาในชราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบันที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำปัญญาแล่นไปให้เต็มรอบ ฯลฯ
ปฏิสัมภิทา ๔ ประการนี้เป็นอันบุคคลบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วย
ปัญญาแห่งปัญญารำเรงนั้น

[๓] ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อม
เป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัมปปริสสังเสวะ	(คบสัตบุรุษ)
๒. สัทธัมมัสสวนะ	(ฟังพระสัทธรรม)
๓. โยนิโสมนสิการ	(การพิจารณาโดยแยกคาย)
๔. ธรรมานุธัมมปฏิบัติ	(ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)

ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้ง
โสดาปัตติผล

ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้ง
สกทาคามีผล ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ทำให้แจ้งอรหัตตผล

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัมปปริสสังเสวะ	๒. สัทธัมมัสสวนะ
๓. โยนิโสมนสิการ	๔. ธรรมานุธัมมปฏิบัติ

ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้ง
อรหัตตผล

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญานิทเทศ

ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบุลย์แห่งปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบุลย์ ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้ ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาดจแผ่นดิน ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาพลัน ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่นไป ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเจียบแหลม ฯลฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส

ธรรม ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. สัมปรัสังเสวะ	๒. สัทธัมมัสสวนะ
๓. โยนิโสมนสิการ	๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ

ธรรม ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส

๑. โสฬสปัญญานิทเทศ

แสดงปัญญา ๑๖ ประการ

[๔] คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ปัญญา** อธิบายว่า การได้ปัญญา เป็นอย่างไร

คือ การได้ การได้เฉพาะ การถึง การถึงเฉพาะ การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การเข้าถึงพร้อมซึ่งมัคคญาณ ๔ ผลญาณ ๔ ปฏิสัมภิทาญาณ ๔ อภิญญาญาณ ๖ ญาณ ๗๓ ญาณ ๗๗ นี้ชื่อว่าการได้ปัญญา ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา (๑)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา** อธิบายว่า ความเจริญแห่งปัญญา เป็นอย่างไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญานิทเทศ

คือ ปัญญาของพระเสขะ ๗ จำพวก และของกัลยาณบุรุษน ย่อมเจริญ
ปัญญาของพระอรหันต์ ย่อมเจริญ ชื่อว่าความเจริญด้วยปัญญาที่เจริญแล้ว นี้ชื่อ
ว่าความเจริญแห่งปัญญา ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา (๒)

คำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบุลย์แห่งปัญญา อธิบายว่า ความไพบุลย์
แห่งปัญญา เป็นอย่างไร

คือ ปัญญาของพระเสขะ ๗ จำพวก และของกัลยาณบุรุษน ย่อมถึงความ
ไพบุลย์ ปัญญาของพระอรหันต์ที่ถึงความไพบุลย์แล้ว นี้ชื่อว่าความไพบุลย์แห่งปัญญา
ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบุลย์แห่งปัญญา (๓)

คำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก อธิบายว่า ปัญญามาก
เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดอรรถได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะ
กำหนดธรรมได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดนิรุตติได้มาก ชื่อว่าปัญญา
มาก เพราะกำหนดปฏิภาณได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดศีลชั้นได้มาก
ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดสมาธิชั้นได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะ
กำหนดปัญญาชั้นได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดวิมุตติชั้นได้มาก ชื่อว่า
ปัญญามาก เพราะกำหนดวิมุตติญาณทัสสนชั้นได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะ
กำหนดฐานะและฐานะได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดวิหารสมบัติได้มาก
ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดอริยสัจได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนด
สติปฏิฐานได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดสัมมปปธานได้มาก ชื่อว่า
ปัญญามาก เพราะกำหนดอิทธิบาทได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนด
อินทรีย์ได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดพละได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก
เพราะกำหนดโพชฌงค์ได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดอริยมรรคได้มาก
ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดสามัญญผลได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะ
กำหนดอภิญญาได้มาก ชื่อว่าปัญญามาก เพราะกำหนดนิพพานที่เป็นประโยชน์
อย่างยิ่งได้มาก นี้ชื่อว่าปัญญามาก ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มี
ปัญญามาก (๔)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคคา ๑. โสฬสปัญญาภิทเทส

คำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง อธิบายว่า ปัญญา
กว้างขวาง เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่า
ปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในธาตุต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง
เพราะญาณเป็นไปในอายตนะต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณ
เป็นไปในปฏิจลสมุปปาทต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณ
เป็นไปในความได้เนื่อง ๆ ซึ่งความว่างต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง
เพราะญาณเป็นไปในอรรถต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณ
เป็นไปในธรรมต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในนิรุตติ
ต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในปฏิภาณต่าง ๆ
กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในสีลชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง
ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในสมาธิชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่า
ปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในปัญญาชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่า
ปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในวิมุตติชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญา
กว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในวิมุตติญาณทัสสนชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่า
ปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในฐานะและอฐานะต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่า
ปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในวิหารสมาบัติต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่า
ปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในอริยสัจต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญา
กว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในสติปัญญาต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง
เพราะญาณเป็นไปในสัมมปปธานต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง
เพราะญาณเป็นไปในอิทธิบาทต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะ
ญาณเป็นไปในอินทรีย์ต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็น
ไปในพละต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในโพชฌงค์
ต่าง ๆ กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในอริยมรรคต่าง ๆ
กว้างขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในสามัญญผลต่าง ๆ กว้าง
ขวาง ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในอภิญาต่าง ๆ กว้างขวาง
ชื่อว่าปัญญากว้างขวาง เพราะญาณเป็นไปในนิพพานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งเหนือ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณาวรรค]

๑. มหาปิณฺณากถา ๑. โสฬสปิณฺณานิทเทส

กว่าธรรมที่ทั่วไปแก่บุคคลนี้ชื่อว่าปิณฺณากว้างขวาง ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปิณฺณากว้างขวาง (๕)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปิณฺญาไพบุลย์** อธิบายว่า ปิณฺญาไพบุลย์ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดอรรถไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดธรรมไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดนิรุตติไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดปฏิภาณไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดศีลขันธไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดสมาธิขันธไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดปัญญาขันธไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดวิมุตติขันธไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดวิมุตติญาณทัสสนขันธไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดฐานะและอฐานะไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดวิหารสมาบัติไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดอริยสังคัยไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดสติปัญญาไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดสัมมปปธานไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดอิทธิบาทไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดอินทรีย์ไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดพลังไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดโพชฌงค์ไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดอริยมรรคไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดสามัญญผลไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดอภิญาไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดอภิญาไพบุลย์ ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ เพราะกำหนดนิพพานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งไพบุลย์ นี้ชื่อว่าปิณฺญาไพบุลย์ ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปิณฺญาไพบุลย์ (๖)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปิณฺญาลีกซัง** อธิบายว่า ปิณฺญาลีกซัง เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปิณฺญาลีกซัง เพราะญาณเป็นไปในขันธลีกซัง ชื่อว่าปิณฺญาลีกซัง เพราะญาณเป็นไปในธาตุลีกซัง ชื่อว่าปิณฺญาลีกซัง เพราะญาณเป็นไปใน

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุทฺธิสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภาคา ๑. โสฬสปัญญาภิเทศ

อายตนะลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในปัจจุสมุปบาทลิกขิง ชื่อว่า
 ปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในความได้เนื่อง ๆ ซึ่งความว่างต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่า
 ปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในอรรถต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณ
 เป็นไปในธรรมต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในนิรุตติต่าง ๆ
 ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในปฏิภาณต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญา
 ลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในศีลขันธต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิงเพราะญาณ
 เป็นไปในสมาธิขันธต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในปัญญา-
 ขันธต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในวิมุตติขันธ
 ต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในวิมุตติญาณทัสสนขันธต่าง ๆ
 ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในฐานะและอฐานะต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่า
 ปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในวิหารสมบัติต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง
 เพราะญาณเป็นไปในอริยสัจต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปใน
 สติปัญญาต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในสัมมปปธานต่าง ๆ
 ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในอิทธิบาทต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญา
 ลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในอินทรีย์ต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณ
 เป็นไปในผลต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในโพชฌงค์ต่าง ๆ
 ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในอริยมรรคต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญา
 ลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในสามัญญผลต่าง ๆ ลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะ
 ญาณเป็นไปในอภิญาญลิกขิง ชื่อว่าปัญญาลิกขิง เพราะญาณเป็นไปในนิพพานที่
 เป็นประโยชน์ลิกขิง นี้ชื่อว่าปัญญาลิกขิง ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มี
 ปัญญาลิกขิง (๗)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้** อธิบายว่า ปัญญาไม่ใกล้
 เป็นอย่างไร

คือ วัตถุปุทฺธิสัมภิตานุคคลโตบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา
 โดยการกำหนดอรรถ ธัมมปุทฺธิสัมภิตานุคคลโตบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้อง
 แล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนดธรรม นิรุตติปุทฺธิสัมภิตานุคคลโตบรรลุแล้ว
 ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา โดยการกำหนดนิรุตติ ปฏิภาณปุทฺธิสัมภิตา

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญานิทเทศ

บุคคลใดบรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญาโดยการกำหนดปฏิภาณ
อรรถ ธรรม นิสิตติ และปฏิภาณของบุคคลนั้นใครอื่นสามารถจะถึงได้ และบุคคล
นั้นก็เป็นผู้หนึ่งที่ถูกชนอื่น ๆ ไม่สามารถจะเทียบทันได้ เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้น
จึงเป็นปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของกัลยาณบุรุษห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของ
บุคคลที่ ๘^๑ เมื่อเทียบกับกัลยาณบุรุษ บุคคลที่ ๘ มีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของบุคคลที่ ๘ ห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระ
โสดาบัน เมื่อเทียบกับบุคคลที่ ๘ พระโสดาบันมีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระโสดาบันห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระ
สกทาคามี เมื่อเทียบกับพระโสดาบัน พระสกทาคามีมีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระสกทาคามีห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระ
อนาคามี เมื่อเทียบกับพระสกทาคามี พระอนาคามีมีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระอนาคามีห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระ
อรหันต์ เมื่อเทียบกับพระอนาคามี พระอรหันต์มีปัญญาไม่ใกล้

ปัญญาของพระอรหันต์ห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของพระ
ปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อเทียบกับพระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้ามีปัญญาไม่ใกล้
เมื่อเทียบกับพระปัจเจกพุทธเจ้า และโลกพร้อมทั้งเทวโลก พระตถาคตอรหันต์-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้เลิศ ทรงมีปัญญาไม่ใกล้

[๕] พระผู้มีพระภาคทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา ทรงมีญาณแตกฉาน
ทรงบรรลุปฏิสัมภิทา ทรงบรรลุเวสารัชชญาณ ๔^๒ เป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็น
บุรุษองอาจ ทรงเป็นบุรุษดุจราชสีห์ ทรงเป็นบุรุษดุจนาค ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย

เชิงอรรถ :

^๑ บุคคลที่ ๘ ในที่นี้หมายถึงท่านผู้ดำรงอยู่ในโสดาบัตติมรรค (ข.ป.อ. ๒/๕/๒๙๕)

^๒ เวสารัชชญาณ ๔ ได้แก่ (๑) สัมมาสัมพุทธปฏิญาณ (ท่านปฏิญาณว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้
ท่านยังไม่รู้) (๒) ชีณาสวปฏิญาณ (ท่านปฏิญาณว่าเป็นชีณาสพ อาสวะเหล่านี้ของท่านยังไม่สิ้น)
(๓) อันตรายิกธรรมวาทะ (ท่านกล่าวธรรมเหล่าใดว่าเป็นอันตราย ธรรมเหล่านั้นไม่อาจก่ออันตรายแก่
ผู้เสพได้จริง) (๔) นิยยานิกธรรมเทศนา (ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์อย่างนั้นไม่เป็น
ทางนำผู้ทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง) (ข.ป.อ. ๒/๕/๒๙๕)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญาภิทเทศ

ทรงเป็นบุรุษผู้เอาธุระ มีพระญาณหาที่สุดมิได้ มีพระเดชหาที่สุดมิได้ มีพระยศหาที่สุดมิได้ ทรงมั่งคั่ง ทรงมีทรัพย์มาก มีพระปัญญาเป็นทรัพย์ ทรงเป็นผู้นำ เป็นผู้นำไปโดยวิเศษ เป็นผู้ตามแนะนำ ทรงให้รู้จักประโยชน์ ให้พินิจพิจารณา ทรงเพ่งประโยชน์ ทรงทำให้เสื่อมใสได้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ทรงทำมรรคที่ยังไม่เกิดพร้อมให้เกิดพร้อม ตรีสบอกรรมคดียังมิได้ตรัสบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค และสาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ดำเนินไปตามมรรคอยู่ในบัดนี้ จะเพียบพร้อมด้วยศีลาทีคุณในภายหลัง

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงรู้ธรรมที่ควรรู้ ทรงเห็นธรรมที่ควรเห็น มีพระจักขุ มีพระญาณ มีพระธรรม เป็นดุจพระพรหม ตรัส บอก นำความหมายออกมา ประทานอมตธรรม เป็นพระธรรมสามี เป็นพระตถาคต ไม่มีสิ่งทีพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นยังไม่ทรงทราบ ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรงทำให้แจ้ง มิได้ทรงถูกต้องด้วยพระปัญญา ธรรมทั้งปวงรวมทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน ย่อมมาสู่คลองเฉพาะพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าโดยอาการทั้งปวง ธรรมดาประโยชน์ที่ควรแนะนำอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นธรรมที่ควรรู้มีอยู่ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ต้นหรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ลึกลับหรือประโยชน์ปิดบัง ประโยชน์ที่ควรแนะนำหรือประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ที่ไม่มีโทษหรือประโยชน์ที่ไม่มีกิเลส ประโยชน์ที่ผ่องแผ้วหรือประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุภาพ

กายกรรม วาจากรรม มโนกรรมทุกอย่างย่อมเป็นไปตามพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าไม่ติดขัดในอดีต อนาคต ปัจจุบัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีเพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสรอบ พระญาณย่อมไม่เป็นไปเกินบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ในส่วนสรอบของกันและกันเหมือนชั้นแห่งผอบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญาภิทเทส

๒ ชั้นทับกันสนิทพอดี ชั้นผอบด้านล่างก็ไม่เกินด้านบน ชั้นผอบด้านบนก็ไม่เกินด้านล่าง ชั้นผอบทั้ง ๒ ย่อมวางประกบกันที่ส่วนสุดโดยรอบของกันและกัน ฉะนั้นในบทธรรมที่ควรแนะนำและพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าก็ตั้งอยู่ในส่วนสุดรอบของกันและกัน ฉะนั้นเหมือนกัน บทธรรมที่ควรแนะนำมีอยู่เพียงใด พระญาณก็มีอยู่เพียงนั้น พระญาณมีอยู่เพียงใด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มีเพียงนั้น พระญาณย่อมมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นส่วนสุดรอบ บทธรรมที่ควรแนะนำก็ย่อมมีพระญาณเป็นส่วนสุดรอบ พระญาณย่อมไม่เกินไปเกินกว่าบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็มีอยู่ไม่เกินกว่าพระญาณ ธรรมเหล่านั้นย่อมตั้งอยู่ในส่วนสุดรอบของกันและกัน

พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าย่อมเป็นไปในธรรมทั้งปวง ธรรมทั้งปวงนับเนื่องด้วยความนึก นับเนื่องด้วยความหวัง นับเนื่องด้วยมนสิการ นับเนื่องด้วยจิตตูปบาทของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า พระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าย่อมเป็นไปในสัตว์ทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงทราบอัธยาศัย อนุสัย จริต อธิมุตติของเหล่าสัตว์ทุกจำพวก ทรงรู้จักเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสจตุลีน้อยในปัญญาจักขุ มีกิเลสจตุลีส้มมากในปัญญาจักขุ มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม ที่พระองค์พึงสอนให้รู้แจ้งได้ง่าย พึงสอนให้รู้แจ้งได้ยาก เป็นภัพพสัตว์ (ผู้สมควรบรรลุธรรม) และอภัพพสัตว์ (ผู้ไม่สมควรบรรลุธรรม) โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุญาณ

ปลาและเต่าชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งปลาติมิ ปลาติมิงคละ และปลาติมิติมิงคละ^๑ ย่อมเป็นไปภายในมหาสมุทร ฉะนั้นใด โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ย่อมเป็นไปภายในพระพุทธานุญาณ ฉะนั้นเหมือนกัน นกชนิดใดชนิดหนึ่ง รวมทั้งครุฑนามว่า เวนไดย ย่อมบินไปในอากาศ ฉะนั้นใด พระพุทธสาวกทั้งหลายผู้เสมอกับพระสารีบุตรด้วย

เชิงอรรถ :

^๑ ปลาทั้ง ๓ ตัวนี้ เป็นปลาขนาดใหญ่ คือ ปลาติมิงคละสามารถกลืนกินปลาติมิได้ และปลาติมิติมิงคละมีขนาดลำตัวใหญ่ถึง ๕๐๐ โยชน์ สามารถกลืนกินปลาติมิงคละได้ (ขุ.ป.อ. ๒/๕/๓๐๐, ขุ.ม.อ. ๖๙/๒๙๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญานิทเทศ

ปัญญาก็ยอมเป็นไปในส่วนแห่งพระพุทธานุภาพ ฉะนั้นเหมือนกัน พระพุทธานุภาพยอมแผ่ครอบคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์อยู่

เหล่าบัณฑิตผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญาละเอียด รู้วาทะของผู้อื่น เหมือนนายขมังธนูสามารถยิงเนื้อทราย ดุจจะเที่ยวทำลายทิวทิวของผู้อื่นด้วยปัญญาของตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุงแต่งปัญหาเข้าไปหาพระตถาคตทูลถามปัญหาทั้งลี้ลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้นที่พระผู้มีพระภาคทรงชักใช้และตรัสแก้แล้วเป็นปัญหามีเหตุให้ทรงแสดง ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงรุ่งเรื่องยิ่งด้วยพระปัญญาเพราะทรงแก้ปัญหานั้น เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงเป็นผู้เลิศ มีพระปัญญาไม่ใกล้ นี้ชื่อว่าปัญญาไม่ใกล้ ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้ (๘)

[๖] คำว่า **ยอมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน** อธิบายว่า ปัญญาดุจแผ่นดิน เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำราคะ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำราคะแล้ว ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโทสะ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโทสะแล้ว ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโมหะ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโมหะแล้ว

ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโกธะ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำโกธะแล้ว ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำอุปนาหะ ฯลฯ มัถชะ ฯลฯ ปฬัสสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิลเลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำกรรมอันเป็นเหตุให้เป็นที่ไปสุภทั้งปวง ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะครอบงำกรรมอันเป็นเหตุให้เป็นที่ไปสุภทั้งปวงแล้ว

ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยีราคะที่เป็นข้าศึก ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยีโทสะที่เป็นข้าศึก ชื่อว่าปัญญาดุจแผ่นดิน เพราะ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญาภิทเทศ

เป็นปัญญาย่ำยีโมหะที่เป็นข้าศึก ชื่อว่าปัญญาจุลแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยี
โภคะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มัคคะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ
ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะยยะ ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สารัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ
ฯลฯ มหะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ กิเลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ
อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาจุลแผ่นดิน เพราะเป็นปัญญาย่ำยีกรรมที่เป็น
เหตุไปสู่ภพทั้งปวงที่เป็นข้าศึก

แผ่นดินท่านกล่าวว่า ฐริ บุคคลประกอบด้วยปัญญาที่กว้างขวางไพบุลย์
เสมอด้วยแผ่นดินนั้น เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาจุลแผ่นดิน อีก
ประการหนึ่ง คำว่า ฐริ นี้เป็นชื่อของปัญญา ปัญญาที่กว้างขวางจุลแผ่นดิน เป็น
ปัญญาทำลายกิเลส เป็นปัญญาเครื่องแนะนำ เพราะเหตุนี้ ปัญญานั้นจึงชื่อว่า
ปัญญาจุลแผ่นดิน นี้ชื่อว่าปัญญาจุลแผ่นดิน ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้
มีปัญญาจุลแผ่นดิน (๙)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา** อธิบายว่า ความเป็นผู้
มากด้วยปัญญา เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้หนักด้วยปัญญา เป็นผู้ประพตติด้วยปัญญา
มีปัญญาเป็นที่อาศัย น้อมไปด้วยปัญญา มีปัญญาเป็นธงชัย มีปัญญาเป็นยอด
มีปัญญาเป็นใหญ่ มากด้วยการเลือกเฟ้น มากด้วยการค้นคว้า มากด้วยการ
พิจารณา มากด้วยการเพ่งพินิจ มีการเพ่งพิจารณาเป็นธรรมดา ประพตติอยู่ด้วย
ปัญญาที่แจ่มแจ้ง มีความประพตติถึงดวงด้วยปัญญาที่แจ่มแจ้ง หนักในปัญญา
มากด้วยปัญญา โน้มไปในปัญญา น้อมไปในปัญญา เจื่อมไปในปัญญา น้อมจิต
ไปในปัญญา หลุดพ้นไปด้วยปัญญา มีปัญญาเป็นใหญ่ เปรียบเหมือนภิกษุผู้หนัก
ในคณะ ท่านเรียกว่า "ผู้มากด้วยคณะ" ผู้หนักในจีวร ท่านเรียกว่า "ผู้มากด้วยจีวร"
ผู้หนักในบาตร ท่านเรียกว่า "ผู้มากด้วยบาตร" ผู้หนักในเสนาสนะ ท่านเรียกว่า
"ผู้มากด้วยเสนาสนะ" นี้ชื่อว่าความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ในคำว่า ย่อมเป็นไป
เพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา (๑๐)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว** อธิบายว่า ปัญญาเร็ว
เป็นอย่างไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๑. มหาปญญาเถรา ๑. โสฬสปญญานิทเทศ

คือ ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะบำเพ็ญศีลได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะ
 บำเพ็ญอินทริยสังวรได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะบำเพ็ญโภชนมัตตัญญาตาได้
 เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะบำเพ็ญชาคริยานุโยคได้เร็วไว ชื่อว่าปญญา
 เร็ว เพราะบำเพ็ญศีลชั้นได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะบำเพ็ญสมาธิชั้น
 ได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะบำเพ็ญปัญญาชั้นได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว
 เพราะบำเพ็ญวิมุตติชั้นได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะบำเพ็ญวิมุตติญาณ-
 ทัสสนชั้นได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะรู้แจ้งฐานะและอฐานะได้เร็วไว ชื่อว่า
 ปญญาเร็ว เพราะบำเพ็ญวิหการสมาบัติได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะรู้แจ้ง
 อริยสัจได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะเจริญสติปัญญาได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว
 เพราะเจริญสัมมปปธานได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะเจริญอิทธิบาทได้เร็วไว
 ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะเจริญอินทริยได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะเจริญพลังได้
 เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะเจริญโพชฌงค์ได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะ
 เจริญอริยมรรคได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะทำให้แจ้งสามัญญาผลได้เร็วไว
 ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะรู้แจ้งอภิญญาได้เร็วไว ชื่อว่าปญญาเร็ว เพราะทำให้แจ้ง
 นิพพานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้เร็วไว นี้ชื่อว่าปญญาเร็ว ในคำว่า ย่อมเป็นไป
 เพื่อความเป็นผู้มีปญญาเร็ว (๑๑)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปญญาพลัน** อธิบายว่า ปญญาพลัน
 เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปญญาพลัน เพราะบำเพ็ญศีลได้เร็วพลัน ชื่อว่าปญญาพลัน
 เพราะบำเพ็ญอินทริยสังวรได้เร็วพลัน ชื่อว่าปญญาพลัน เพราะบำเพ็ญโภชน-
 มัตตัญญาตาได้เร็วพลัน ชื่อว่าปญญาพลัน เพราะบำเพ็ญชาคริยานุโยคได้เร็วพลัน
 ชื่อว่าปญญาพลัน เพราะบำเพ็ญศีลชั้น ๆ ลฯ สมาธิชั้น ๆ ลฯ ปญญาชั้น
 ๆ ลฯ วิมุตติชั้น ๆ ลฯ ชื่อว่าปญญาพลัน เพราะบำเพ็ญวิมุตติญาณทัสสนชั้น
 ได้เร็วพลัน

ชื่อว่าปญญาพลัน เพราะรู้แจ้งฐานะและอฐานะได้เร็วพลัน ชื่อว่าปญญาพลัน
 เพราะบำเพ็ญวิหการสมาบัติได้เร็วพลัน ชื่อว่าปญญาพลัน เพราะรู้แจ้งอริยสัจได้เร็ว

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคคา ๑. โสฬสปัญญานิทเทศ

พลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะเจริญสติปัญญาได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะเจริญสัมมัตตปัญญาได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะเจริญอิทธิบาทได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะเจริญอินทรีย์ได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะเจริญพลังได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะเจริญโพชฌงค์ได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะเจริญอริยมรรคได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะทำให้แจ้งสามัญญผลได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะรู้แจ้งอภิญาได้เร็วพลัน ชื่อว่าปัญญาพลัน เพราะทำให้แจ้งนิพพานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้เร็วพลัน นี้ ชื่อว่าปัญญาพลัน ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาพลัน (๑๒)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาสำเร็จ** อธิบายว่า ปัญญาสำเร็จเป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญศีล เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาสำเร็จ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญอินทริยสังวร เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาสำเร็จ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญโภชนมัตตัญญตา เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาสำเร็จ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญชาคริยานุโยค เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาสำเร็จ

บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญศีลชั้น ๕ สมมติชั้น ๕ ปัญญาชั้น ๕ วิมุตติชั้น ๕ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มีความปราโมทย์มาก บำเพ็ญวิมุตติญาณทัสสนชั้น เพราะเหตุนี้ ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาสำเร็จ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... รู้แจ้งฐานะและอฐานะ ... บำเพ็ญวิหารสมาบัติให้เต็มรอบ ... รู้แจ้งอริยสัจ ... เจริญสติปัญญา ... เจริญสัมมัตตปัญญา ... เจริญอิทธิบาท

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญาบทเทศ

... เจริญอินทรีย์ ... เจริญพละ ... เจริญโพชฌงค์ ... เจริญอริยมรรค ... บุคคล
บางคนในโลกนี้ ... ทำให้แจ้งสามัญญผล

บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก
มีความปราโมทย์มาก ทำให้แจ้งอภิญญา เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาร่าเริง
บุคคลบางคนในโลกนี้มีความร่าเริงมาก มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก มี
ความปราโมทย์มาก ทำให้แจ้งนิพพานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ด้วยปัญญานั้น
เพราะเหตุนั้น ปัญญานั้นจึงชื่อว่าปัญญาร่าเริง นี้ชื่อว่าปัญญาร่าเริง ในคำว่า
ยอมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง (๑๓)

[๗] คำว่า **ยอมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่นไป** อธิบายว่า
ปัญญาแล่นไป เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่รูปทั้งปวงที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต มีอยู่
ในที่ไกลหรือมีอยู่ในที่ใกล้ โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญา
พลันแล่นไปโดยความเป็นทุกซ์ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดย
ความเป็นอนัตตา

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ
สังขาร ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่วิญญาณทั้งปวงที่
เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลว
หรือประณีต มีอยู่ในที่ไกลหรือมีอยู่ในที่ใกล้โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าปัญญาแล่นไป
เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดยความเป็นทุกซ์ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญา
พลันแล่นไปโดยความเป็นอนัตตา

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าปัญญา
แล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปสู่ชราและมรณะที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน
โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไปโดยความเป็นทุกซ์
ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะปัญญาพลันแล่นไป โดยความเป็นอนัตตา

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่ารูปที่เป็น
อดีต อนาคต และปัจจุบัน ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป ชื่อว่าเป็นทุกซ์
เพราะมีสภาวะเป็นภัย ชื่อว่าเป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร พลันแล่น
ไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งรูป

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญาภิเทศ

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าชราและมรณะทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย ชื่อว่าเป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสารแล้วพลันแล่นไปในนิพพาน ซึ่งเป็นความดับแห่งชราและมรณะ

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่ารูปทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นสภาวะไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันและกัน เกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดาแล้วพลันแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งรูป

ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ ชื่อว่าปัญญาแล่นไป เพราะเทียบเคียง พินิจ พิจารณา ทำให้แจ้งว่าชราและมรณะทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นสภาวะไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดาแล้วพลันแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งชราและมรณะ นี้ชื่อว่าปัญญาแล่นไป ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่นไป (๑๔)

คำว่า **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลม** อธิบายว่า ปัญญาเฉียบแหลม เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะทำลายกิเลสได้ฉับพลัน ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับกามวิตกที่เกิดขึ้นไว้ ละ บรรเทา ทำกามวิตกที่เกิดขึ้นให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีอีกต่อไป

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับราคะที่เกิดขึ้นไว้ ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภคา ๑. โสฬสปัญญาภิเทศ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับโทษไว้ ละ บรรเทา ทำโทษให้สิ้นสุด
ให้ถึงความไม่มีอีกต่อไป ฯลฯ โมหะ ฯลฯ โภคะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ มักขะ ฯลฯ
ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะเยยะ ฯลฯ ถัมภะ
ฯลฯ สारัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ ฯลฯ
กิเลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ

ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่รับกรรมอันเป็นเหตุให้ไปสู่ภพทั้งปวงที่เกิดขึ้นไว้
ละ บรรเทา ทำกรรมอันเป็นเหตุให้ไปสู่ภพทั้งปวงที่เกิดขึ้นให้สิ้นสุด ให้ถึงความ
ไม่มีอีกต่อไปแล้ว ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม เพราะทำให้บรรลุ ทำให้แจ้ง ทำให้
ถูกต้องอริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ ณ อาสนะเดียว
นี้ชื่อว่าปัญญาเฉียบแหลม ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา
เฉียบแหลม (๑๕)

คำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส อธิบายว่า
ปัญญาชำแรกกิเลส เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มากด้วยความสะดุ้ง เป็นผู้มากด้วยความ
หวาดเสียว เป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย เป็นผู้มากด้วยความระอา เป็นผู้มาก
ด้วยความไม่พอใจ เบื่อหน้าออก ไม่ยินดีในสังขารทั้งปวง ย่อมชำแรก ทำลาย
กองโลภะที่ไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย (ด้วยปัญญา) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ปัญญาชำแรกกิเลส

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... ทำลายกองโทษที่ไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย
(ด้วยปัญญา) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัญญาชำแรกกิเลส

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... ทำลายกองโมหะที่ไม่เคยชำแรก ไม่เคยทำลาย
(ด้วยปัญญา) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัญญาชำแรกกิเลส

บุคคลบางคนในโลกนี้ ... ย่อมชำแรก ทำลาย โภคะ ฯลฯ อุปนาหะ ฯลฯ
มักขะ ฯลฯ ปฬาสะ ฯลฯ อีสสา ฯลฯ มัจฉริยะ ฯลฯ มายา ฯลฯ สาถะเยยะ
ฯลฯ ถัมภะ ฯลฯ สारัมภะ ฯลฯ มานะ ฯลฯ อติมานะ ฯลฯ มทะ ฯลฯ ปมาทะ
ฯลฯ กิเลสทั้งปวง ฯลฯ ทุจริตทั้งปวง ฯลฯ อภิสังขารทั้งปวง ฯลฯ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภาเถ ๒. บุคคลวิเสสนิทเทศ

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มากด้วยความสะดุ้ง เป็นผู้มากด้วยความหวาดเสียว เป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย เป็นผู้มากด้วยความระอา เป็นผู้มากด้วยความไม่พอใจ เบื่อหน่ายออก ไม่นิยมในสังขารทั้งปวง ย่อมฆ่าแรก ทำลายกรรม ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ไปสูภพทั้งปวงที่ไม่เคยฆ่าแรก ไม่เคยทำลาย(ด้วยปัญญา) เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปัญญาฆ่าแรกกิเลส นี้ชื่อว่าปัญญาฆ่าแรกกิเลส ในคำว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาฆ่าแรกกิเลส (๑๖)

ปัญญาเหล่านี้เรียกว่า ปัญญา ๑๖ ประการ บุคคลประกอบด้วยปัญญา ๑๖ ประการนี้ ชื่อว่าผู้บรรลุปฏิสัมภิตา

๒. บุคคลวิเสสนิทเทศ

แสดงบุคคลวิเศษ

[๘] บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิตามี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อน พวกหนึ่งไม่ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อน พวกที่ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่ไม่ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนนั้น และญาณของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียรก่อนย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิตามี ๒ จำพวก คือ พวกที่ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งเป็นพหูสูต พวกหนึ่งไม่ได้เป็นพหูสูต พวกที่เป็นพหูสูตเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่ไม่ได้เป็นพหูสูตนั้น และญาณของบุคคลผู้เป็นพหูสูตนั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิตามี ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฏิสัมภิตา ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหูสูตก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งมากด้วยเทศนา พวกหนึ่งไม่มากด้วยเทศนา พวกที่มากด้วยเทศนาเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่ไม่มากด้วยเทศนานั้น และญาณของบุคคลผู้มากด้วยเทศนานั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิตามี ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฏิสัมภิตา ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหูสูตก็มี ๒ จำพวก และ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑. มหาปัญญาภาเถ ๒. บุคคลวิเสสนิทเทศ

พวกที่มากด้วยเทศนาก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งอาศัยครู พวกหนึ่งไม่อาศัยครู พวกที่อาศัยครูเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่ไม่อาศัยครูนั้น และญาณของบุคคลผู้อาศัยครูนั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิทามี ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฏิสัมภิทา ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหุสุดก็มี ๒ จำพวก พวกที่มากด้วยเทศนาก็มี ๒ จำพวก และพวกที่อาศัยครูก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งมีวิหัตถมมาก พวกหนึ่งมีวิหัตถมไม่มาก พวกที่มีวิหัตถมมากเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่มีวิหัตถมไม่มากนัก และญาณของบุคคลผู้มีวิหัตถมมากนั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิทามี ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฏิสัมภิทา ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหุสุดก็มี ๒ จำพวก พวกที่มากด้วยเทศนาก็มี ๒ จำพวก พวกที่อาศัยครูก็มี ๒ จำพวก และพวกที่มีวิหัตถมมากก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งมีการพิจารณาพิเคราะห์มาก พวกหนึ่งมีการพิจารณาไม่มาก พวกที่มีการพิจารณาพิเคราะห์มาก เป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่มีการพิจารณาไม่มากนัก และญาณของบุคคลผู้มีการพิจารณาพิเคราะห์มากนั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิทามี ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฏิสัมภิทา ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหุสุดก็มี ๒ จำพวก พวกที่มากด้วยเทศนาก็มี ๒ จำพวก พวกที่อาศัยครูก็มี ๒ จำพวก พวกที่มีวิหัตถมมากก็มี ๒ จำพวก และพวกที่มีการพิจารณาพิเคราะห์มากก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งเป็นพระเสขะบรรลุปฏิสัมภิทา พวกหนึ่งเป็นพระอเสขะบรรลุปฏิสัมภิทา พวกที่เป็นพระอเสขะบรรลุปฏิสัมภิทาเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่เป็นพระเสขะบรรลุปฏิสัมภิทานั้น และญาณของพระอเสขะผู้บรรลุปฏิสัมภิทานั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิทามี ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฏิสัมภิทา ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหุสุดก็มี ๒ จำพวก พวกที่มากด้วยเทศนาก็มี ๒ จำพวก พวกที่มีวิหัตถมมากก็มี ๒ จำพวก พวกที่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๑. มหาปิณฺณากถา ๒. บุคคลวิเสสนิทเทศ

มีการพิจารณา มากก็มี ๒ จำพวก และพวกที่เป็นพระอเสขะบรรลุปฏิสัมภิกาก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งบรรลุสาวกบารมี พวกหนึ่งไม่บรรลุสาวกบารมี พวกที่บรรลุสาวกบารมีเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่ไม่บรรลุสาวกบารมี และญาณของผู้บรรลุสาวกบารมีนั้นย่อมแตกฉาน

บุคคลผู้บรรลุปฏิสัมภิกามี ๒ จำพวก คือ พวกที่บรรลุปฏิสัมภิกา ถึงพร้อมด้วยความเพียรมาก่อนก็มี ๒ จำพวก แม้พวกที่เป็นพหูสูตก็มี ๒ จำพวก พวกที่มากด้วยเทศนา ก็มี ๒ จำพวก พวกที่อาศัยครุก็มี ๒ จำพวก พวกที่มีวิหารธรรม มากก็มี ๒ จำพวก พวกที่มีการพิจารณา มากก็มี ๒ จำพวก และพวกที่เป็นพระอเสขะบรรลุปฏิสัมภิกาก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งบรรลุสาวกบารมี พวกหนึ่งเป็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า พวกที่เป็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐวิเศษยิ่งกว่าพวกที่บรรลุสาวกบารมีนั้น และญาณของผู้เป็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมแตกฉาน

เมื่อเทียบกับพระปัจเจกพุทธเจ้าและโลกพร้อมทั้งเทวโลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เลิศ ทรงบรรลุปฏิสัมภิกา ทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีพระญาณแตกฉาน ทรงบรรลุถึงปฏิสัมภิกา ทรงบรรลุเวสาร์ชชญาณ ๔ ทรงเป็นผู้ทรงทสพลญาณ ทรงเป็นบุรุษของอาจ ทรงเป็นบุรุษดุจราชสีห์ ฯลฯ เหล่าบัณฑิต ผู้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ผู้มีปัญญาละเอียด รู้วาทะของผู้อื่น เหมือนนายฆมังธนูสามารถยิงเนื้อทราย ดุจจะเที่ยวทำลายทีฆุฐิของผู้อื่นด้วยปัญญาของตน บัณฑิตเหล่านั้นพากันปรุงแต่งปัญหาเข้าไปหาพระตถาคตทูลถามปัญหาทั้งสี่ลับและปิดบัง ปัญหาเหล่านั้นที่พระผู้มีพระภาคทรงชักใช้และตรัสแก้แล้ว เป็นปัญหามีเหตุให้ทรงแสดง ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคทรงรุ่งเรื่องยิ่งด้วยพระปัญญา เพราะทรงแก้ปัญหาเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงเป็นผู้เลิศ ทรงบรรลุปฏิสัมภิกา ดังนี้

มหาปิณฺณากถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

๒. อิทธิกถา

ว่าด้วยฤทธิ์

[๙] ฤทธิ์เป็นอย่างไร ฤทธิ์มีเท่าไร ภูมิแห่งฤทธิ์มีเท่าไร บาทแห่งฤทธิ์มีเท่าไร
บาทแห่งฤทธิ์มีเท่าไร มูลแห่งฤทธิ์มีเท่าไร

ถาม : ฤทธิ์เป็นอย่างไร

ตอบ : ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะมีสภาวะสำเร็จ

ถาม : ฤทธิ์มีเท่าไร

ตอบ : ฤทธิ์มี ๑๐ อย่าง

ถาม : ภูมิแห่งฤทธิ์มีเท่าไร

ตอบ : ภูมิแห่งฤทธิ์มี ๔ อย่าง ... บาทแห่งฤทธิ์มี ๔ อย่าง ... บาทแห่งฤทธิ์มี
๘ อย่าง ... มูลแห่งฤทธิ์มี ๑๖ อย่าง

ฤทธิ์ ๑๐ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ฤทธิ์ที่อธิษฐาน

๒. ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ

๓. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ

๔. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ

๕. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ

๖. ฤทธิ์ของพระอริยะ

๗. ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม

๘. ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ

๙. ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา

๑๐. ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วน
นั้น ๆ เป็นปัจฉัย

ภูมิแห่งฤทธิ์ ๔ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ปรุณณานเป็นภูมิเกิดจากวิเวก

๒. ทุตติยณานเป็นภูมิแห่งปีติและสุข

๓. ตตติยณานเป็นภูมิแห่งอุเบกขาและสุข

๔. จตตถณานเป็นภูมิแห่งอุเบกขา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณาวรรค]

๒. อิทธิกถา

ภูมิแห่งฤทธิ์ ๔ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความชานาญในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

บาทแห่งฤทธิ์ ๔ อย่าง ะไรบ้าง คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร
๒. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร
๓. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร
๔. เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร

บาทแห่งฤทธิ์ ๔ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความชานาญในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

บทแห่งฤทธิ์ ๘ อย่าง ะไรบ้าง คือ

ถ้าภิกษุอาศัยฉันทะได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต ฉันทะไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่ฉันทะ ฉันทะเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

ถ้าภิกษุอาศัยวิริยะได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต วิริยะไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่วิริยะ วิริยะเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

ถ้าภิกษุอาศัยจิตตะได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต จิตตะไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่จิตตะ จิตตะเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

ถ้าภิกษุอาศัยวิมังสาได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต วิมังสาไม่ใช่สมาธิ สมาธิก็ไม่ใช่วิมังสา วิมังสาเป็นอย่างหนึ่ง สมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง

บทแห่งฤทธิ์ ๘ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความชานาญในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

มูลแห่งฤทธิ์ ๑๖ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. จิตไม่ฟูบลงยอมไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา (ไม่หวั่นไหว)
๒. จิตไม่ฟูขึ้นยอมไม่หวั่นไหวเพราะอุทถัจจะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๓. จิตไม่ยินดียอมไม่หวั่นไหวเพราะราคะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๔. จิตไม่มุงร้ายยอมไม่หวั่นไหวเพราะพยาบาท เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๕. จิตอันทวิฏฐิไม่อาศัยยอมไม่หวั่นไหวเพราะทวิฏฐิ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๖. จิตไม่พัวพันยอมไม่หวั่นไหวเพราะฉันทราคะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๗. จิตหลุดพ้นยอมไม่หวั่นไหวเพราะกามราคะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๘. จิตไม่เกาะเกี่ยวยอมไม่หวั่นไหวเพราะกิเลส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๙. จิตปราศจากเครื่องครอบงำยอมไม่หวั่นไหวเพราะความครอบงำกิเลส เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๑๐. จิตที่เป็นเอกัคคตารมณีย่อมไม่หวั่นเพราะกิเลสต่าง ๆ^๑ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๑๑. จิตที่กำหนดด้วยศรัทธาย่อมไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา
๑๒. จิตที่กำหนดด้วยวิริยะยอมไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอาเนญชา

เชิงอรรถ :

^๑ กิเลสต่าง ๆ ในที่นี้หมายถึงกิเลสที่เป็นไปในอารมณ์ต่าง ๆ (ขุ.ป.อ. ๒/๙/๓๑๑)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

๑๓. จิตที่กำหนดด้วยสติยอมไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่าอานัญชา

๑๔. จิตที่กำหนดด้วยสมาธิยอมไม่หวั่นไหวเพราะอุทัจจะ เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่าอานัญชา

๑๕. จิตที่กำหนดด้วยปัญญายอมไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่าอานัญชา

๑๖. จิตที่ถึงความสว่างไสวยอมไม่หวั่นไหวเพราะความมืดคืออวิชชา เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่าอานัญชา

มูลแห่งฤทธิ์ ๑๖ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความได้ฤทธิ์ เพื่อความได้เฉพาะ ฤทธิ์ เพื่อแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จแห่งฤทธิ์ เพื่อความเป็นผู้ชำนาญ ในฤทธิ์ เพื่อความแก้แค้นด้วยฤทธิ์

ทสอิทธินิทเทส

แสดงฤทธิ์ ๑๐ อย่าง

[๑๐] ฤทธิ์ที่อธิษฐาน เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในที่นี้แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏก็ได้ แสดงให้หายไปก็ได้ ทะลุผา กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงในแผ่นดินเหมือนต่ำลงในน้ำก็ได้ เดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกเหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปก็ได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มี อานุภาพมากอย่างนั้นก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้

คำว่า **ในที่นี้** อธิบายว่า ในความเห็นนี้ คือ ในความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพฉนนี้ พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสนนี้ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า ในที่นี้

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ภิกษุผู้เป็นกัลยาณบุรุษ เป็นพระเสขะ หรือเป็น พระอรหันต์ผู้มีธรรมไม่กำเริบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

คำว่า **แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง** อธิบายว่า แสดงฤทธิ์ได้มีประการต่าง ๆ
 คำว่า **แม้คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์โดย
 ปกติเป็นผู้เดียว ย่อมนึกให้เป็นหลายคน คือ นึกให้เป็น ๑๐๐ คน ๑,๐๐๐ คน
 ๑๐๐,๐๐๐ คน แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นหลายคน” ก็เป็นหลายคนได้
 ท่านผู้มีฤทธิ์ถึงความเป็นผู้ชำนาญแห่งจิต แม้คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้
 เปรียบเหมือนท่านพระจุลปิ่นถกรูปเดียวแสดงเป็นหลายรูปก็ได้ ฉะนั้น

คำว่า **หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์โดยปกติ
 เป็นหลายคน ย่อมนึกให้เป็นคนเดียวแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นคนเดียว”
 ก็เป็นคนเดียวได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้น ถึงความชำนาญแห่งจิต หลายคนแสดงเป็นคน
 เดียวก็ได้ เปรียบเหมือนท่านจุลปิ่นถกหลายรูปแสดงเป็นรูปเดียวก็ได้ ฉะนั้น

[๑๑] คำว่า **แสดงให้ปรากฏก็ได้** อธิบายว่า ที่ใคร ๆ ไม่ปิดบังไว้ ทำให้
 ไม่มีอะไรปิดบัง ให้เปิดเผยปรากฏก็ได้

คำว่า **แสดงให้หายไปก็ได้** อธิบายว่า ที่ใคร ๆ เปิดไว้ ทำให้เป็นที่ปิดบัง
 มืดซิดก็ได้

คำว่า **ทะลุฝา ทะลุกำแพง ฯลฯ เหมือนไปในอากาศก็ได้** อธิบายว่า
 ท่านผู้มีฤทธิ์เป็นผู้ได้อากาศสถินสมาบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงฝา กำแพง ภูเขา แล้ว
 อธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นที่ว่าง” ก็เป็นที่ว่างได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นยอมทะลุฝา
 กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัด ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิตยอมทะลุฝา
 กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่แจ้ง เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์
 โดยปกติไปในที่ที่ไม่มีอะไรปิดบังกันไว้โดยไม่ติดขัด ฉะนั้น

คำว่า **ผุดขึ้นต่ำลงในแผ่นดิน เหมือนเดินไปบนน้ำก็ได้** อธิบายว่า ท่าน
 ผู้มีฤทธิ์เป็นผู้ได้อาโปสถินสมาบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงแผ่นดินแล้วอธิษฐานด้วย
 ญาณว่า “จงเป็นน้ำ” ก็เป็นน้ำได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นผุดขึ้นต่ำลงในแผ่นดินก็ได้ ท่าน
 ผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิตผุดขึ้นต่ำลงในแผ่นดินเหมือนเดินไปบนน้ำก็ได้
 เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์โดยปกติผุดขึ้นต่ำลงในน้ำได้ ฉะนั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

คำว่า **เดินไปบนน้ำ ฯลฯ เหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้** อธิบายว่าท่านผู้มีฤทธิ์เป็นผู้ได้ปลู่วิกสิณสมบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงน้ำแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นแผ่นดิน” ก็เป็นแผ่นดินได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นเดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกก็ได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิตเดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกเหมือนเดินไปบนดินก็ได้ เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์โดยปกติเดินไปบนแผ่นดินโดยแผ่นดินไม่แตก ฉะนั้น

คำว่า **เหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์เป็นผู้ได้ปลู่วิกสิณสมบัติ โดยปกติย่อมนึกถึงอากาศแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “จงเป็นแผ่นดิน” ก็เป็นแผ่นดินได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นเดินบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง ในกลางอากาศ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิต เดินบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง ในกลางอากาศเหมือนนกบินไปก็ได้ เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์โดยปกติเดินบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง บนแผ่นดิน ฉะนั้น

[๑๒] คำว่า **ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอำนาจมากอย่างนี้ก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์ในศาสนานี้ถึงความชำนาญแห่งจิต นั่งหรือนอนก็ตาม นึกถึงดวงจันทร์และดวงอาทิตย์แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า “ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์จงมีในฝ่ามือ” ก็มีในฝ่ามือได้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นนั่งหรือนอนก็ตาม ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นี้ ท่านผู้มีฤทธิ์นั้นถึงความชำนาญแห่งจิต นั่งหรือนอนก็ตาม ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นี้ เปรียบเหมือนพวกมนุษย์ผู้ไม่มีฤทธิ์โดยปกติย่อมสัมผัสรูปอะไร ๆ ที่ฝ่ามือได้ ฉะนั้น

คำว่า **ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้** อธิบายว่า ท่านผู้มีฤทธิ์ถึงความชำนาญแห่งจิตนั้น ถ้าประสงค์จะไปยังพรหมโลก ก็อธิษฐานที่ไกลให้เป็นที่ไกลว่า “จงเป็นที่ไกล” ก็เป็นที่ไกลได้ อธิษฐานที่ไกลให้เป็นที่ไกลว่า “จงเป็นที่ไกล” ก็เป็นที่ไกลได้ อธิษฐานของมากให้เป็นของน้อยว่า “จงเป็นของน้อย” ก็เป็นของน้อยได้ อธิษฐานของน้อยให้เป็นของมากกว่า “จงเป็นของมาก” ก็เป็นของมากได้ ย่อมเห็นรูปพรหมนั้นได้ด้วยทิพพจักขุ ย่อมฟังเสียงพรหมนั้นได้ด้วยทิพโสตธาตุ ย่อมรู้จิตของพรหมนั้นได้ด้วยเจโตปริยญาณ ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถึงความชำนาญแห่งจิตนั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

ประสงค์จะไปยังพรหมโลกด้วยกายที่ปรากฏ ก็น้อมจิตอธิษฐานด้วยอำนาจกาย ครั้นหยั่งลงสู่สุขสัญญาและลหุสัญญาแล้วก็ไปยังพรหมโลกได้ด้วยกายที่ปรากฏอยู่ ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถึงความขานาญแห่งจิตนั้นประสงค์จะไปยังพรหมโลกด้วยกายที่ไม่ปรากฏ ก็น้อมกายอธิษฐานด้วยอำนาจจิต ครั้นหยั่งลงสู่สุขสัญญาและลหุสัญญา แล้วก็ไปยังพรหมโลกได้ด้วยกายที่ไม่ปรากฏ ท่านผู้มีฤทธิ์เนรมิตรูปที่สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะครบทุกส่วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่องไว้ข้างหน้าของพรหมนั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์เดินอยู่ รูปกายเนรมิตนั้นก็เดินอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ยืนอยู่ รูปกายเนรมิตก็ยืนอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์นั่งอยู่ รูปกายเนรมิตก็นั่งอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์นอนอยู่ รูปกายเนรมิตก็นอนอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์บังหวนควันอยู่ รูปกายเนรมิตก็บังหวนควันอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ให้ไฟลุกอยู่ รูปกายเนรมิตก็ให้ไฟลุกอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์กล่าวธรรมอยู่ รูปกายเนรมิตก็กล่าวธรรมอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถามปัญหาอยู่ รูปกายเนรมิตก็ถามปัญหาอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ถูกรูปกายเนรมิตถามปัญหาก็แก้ปัญหาลงอยู่ รูปกายเนรมิตถูกรูปกายเนรมิตถามปัญหาก็แก้ปัญหาลงอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ยืนสนทนาปราศรัยกับพรหมนั้นอยู่ รูปกายเนรมิตก็ยืนสนทนาปราศรัยกับพรหมนั้นอยู่ ณ ที่นั้น ถ้าท่านผู้มีฤทธิ์ทำกิจใดอยู่ รูปกายเนรมิตก็ทำกิจนั้น ๆ นั้นเอง นี้ฤทธิ์ที่อธิษฐาน (๑)

[๑๓] ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ เป็นอย่างไร

คือ พระเถระชื่ออภิกุเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าสิขี สถิตอยู่ในพรหมโลก เปล่งเสียงให้พื้นโลกธาตุทราบซัด ท่านแสดงธรรมด้วยกายที่ปรากฏก็มี ด้วยกายที่ไม่ปรากฏก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนล่างปรากฏก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนบนไม่ปรากฏก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนบนปรากฏก็มี ด้วยกายครึ่งหนึ่งส่วนล่างไม่ปรากฏก็มี ท่านละเพศปกติแล้วแสดงเพศกุมารบ้าง แสดงเพศนาคบ้าง แสดงเพศครุฑบ้าง แสดงเพศยักษ์บ้าง แสดงเพศอสูรบ้าง แสดงเพศพระอินทร์บ้าง แสดงเพศเทวดาบ้าง แสดงเพศพรหมบ้าง แสดงรูปสมุทรวาฬบ้าง แสดงรูปภูเขาวาฬบ้าง แสดงรูปป่าบ้าง แสดงรูปราชสีห์บ้าง แสดงรูปเสือโคร่งบ้าง แสดงรูปเสือเหลืองบ้าง แสดงรูปช้างบ้าง แสดงพลม้าบ้าง แสดงพลรถบ้าง แสดงพลราบบ้าง แสดงกองทัพตั้งประชิดกันต่าง ๆ บ้าง นี้ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่างๆ (๒)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

[๑๔] ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในศาสนาเนรมิตกายอื่นจากกายนี้มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะครบทุกส่วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง เปรียบเหมือนบุรุษชักไม้เสียมออกจากหญ้าปล้อง เขาพึงมีความหมายรู้อย่างนี้ว่า “นี่หญ้าปล้อง นี่ไม้เสียม หญ้าปล้องเป็นอย่างหนึ่ง ไม้เสียมก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ไม้เสียมก็ชักออกจากหญ้าปล้องนั่นเอง” อีกประการหนึ่ง บุรุษชักดาบออกจากฝัก เขาพึงมีความหมายรู้อย่างนี้ว่า “นี่ดาบ นี่ฝัก ดาบเป็นอย่างหนึ่ง ฝักก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ดาบก็ชักออกจากฝักนั่นเอง” อีกประการหนึ่ง บุรุษเอางูออกจากกระท่อ เขาพึงมีความหมายรู้อย่างนี้ว่า “นี่งู นี่กระท่อ งูเป็นอย่างหนึ่ง กระท่อก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่งูก็ชักออกจากกระท่อตนเอง” ฉะนั้น ฤทธิ์นั้นก็ฉะนั้น เหมือนกัน เนรมิตกายอื่นนอกจากกายนี้มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะครบทุกส่วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ (๓)

[๑๕] ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่ละนิจจสัญญายอมสำเร็จได้ด้วยอนิจจานุπίสสนา เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ สภาวะที่ละสุขสัญญายอมสำเร็จได้ด้วยทุกขานุπίสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละอัตตสัญญายอมสำเร็จได้ด้วยอนัตตทานุπίสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละนันทีย่อมสำเร็จได้ด้วยนิพพิทานุπίสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละราคะยอมสำเร็จได้ด้วยวิราคานุπίสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละสมุทัยยอมสำเร็จได้ด้วยนิโรธานุπίสสนา ฯลฯ สภาวะที่ละอาทานะยอมสำเร็จได้ด้วยปฏินิสสัคคานุπίสสนา เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ ท่านพระพากุละ ท่านพระสังกัจจะ ท่านพระภูตปาละมี ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ (๔)

[๑๖] ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ เป็นอย่างไร

คือ สภาวะที่ละนิรวรณยอมสำเร็จได้ด้วยปฐมฌาน เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ สภาวะที่ละวิตกวิจารณ์ยอมสำเร็จได้ด้วยทุติยฌาน เพราะเหตุนี้ จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ สภาวะที่ละปีติยอมสำเร็จได้ด้วยตติยฌาน ฯลฯ สภาวะที่ละสุขและทุกขยอมสำเร็จได้ด้วยจตุตถฌาน ฯลฯ สภาวะที่ละ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๒. อิทธิกถา

รูปสัญญา ปฏิขสัญญา นานัตตสัญญาย่อมสำเร็จได้ด้วยอากาศาสนัญจายตน-
สมาบัติ ฯลฯ สภาวะที่ละอากาศาสนัญจายตนสัญญาย่อมสำเร็จได้ด้วยวิญญาณัญ-
จายตนสมาบัติ ฯลฯ สภาวะที่ละวิญญาณัญจายตนสัญญาย่อมสำเร็จได้ด้วย
อากิญจัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ สภาวะที่ละอากิญจัญญายตนสัญญาย่อมสำเร็จได้
ด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ เพราะเหตุนั้น จึงเป็นฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ
ท่านพระสารีบุตรมีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ ท่านพระสญชีวะมีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ
ท่านพระขานุกโณทัถุญะมีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ อุตตราอุบาลิกามีฤทธิ์ที่แผ่ไป
ด้วยสมาธิ สามาวดีอุบาลิกามีฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ นี้ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ (๕)

[๑๗] ฤทธิ์ของพระอรียะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในศาสนาี้ ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลว่า
เป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่
ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่” ก็มีความ
หมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่ ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้
ในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่
ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่ ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความ
หมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลและในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่” ก็มีความหมายรู้
ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลและในสิ่งที่ปฏิภูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่ ถ้าหวังว่า “เราพึงเว้น
สิ่งทั้งสองนั้น มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่”
ก็เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิภูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลนั้นอยู่

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปด้วยเมตตา หรือน้อมเข้าไปโดยความเป็นธาตุ ในสิ่งที่ไม่น่า
ปรารถนา ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิภูลอยู่อย่างนี้

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปโดยความไม่งาม หรือน้อมไปโดยความไม่เที่ยงในสิ่งที่น่าปรารถนา
ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิภูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูลอยู่อย่างนี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๒. อิทฺธิกา ทสฺสอิทฺธิทเทส

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลอยู่เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปด้วยเมตตา หรือน้อมเข้าไปโดยความเป็นธาตุในสิ่งที่ไม่นำปรารธนาและไม่นำปรารธนา ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลอยู่อย่างนี้

ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ปฏิกุศลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกุศลอยู่เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุแผ่ไปด้วยความไม่งาม หรือน้อมเข้าไปด้วยความไม่เที่ยง ในสิ่งที่ไม่นำปรารธนาและไม่นำปรารธนา ภิกษุมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ปฏิกุศลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกุศลอยู่อย่างนี้

ภิกษุเว้นสิ่งทั้งสองนั้น มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลอยู่ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในศาสนานี้เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ ฟังเสียงทางหู ฯลฯ ดมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ภิกษุเว้นสิ่งทั้งสองนั้น มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิกุศลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลอยู่อย่างนี้ นี้ฤทธิ์ของพระอรหิยะ (๖)

[๑๘] **ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม เป็นอย่างไร**

คือ นกทุกชนิด เทวดาทุกจำพวก มนุษย์บางพวก วินิปาติกเปรตบางพวก มีฤทธิ์เกิดจากผลกรรม นี้ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม (๗)

ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ เป็นอย่างไร

คือ พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จเหาะไปในอากาศพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนา^๑ ตลอดจนพวกคนเลี้ยงม้าเป็นที่สุด ฤทธิ์ของโชติยคหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของชฎิลคหบดีผู้มีบุญ

เชิงอรรถ :

^๑ จตุรงคินีเสนา หมายถึงกองทัพประกอบด้วยองค์ ๔ คือ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า (ข.ป.อ. ๒/๑๘/๓๔๐)

พระสูตรต้นปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๓. อภิสมยกถา

ฤทธิ์ของเมณฑกคหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของโฆสิตคหบดีผู้มีบุญ ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ
มาก ๕ คน^๑ เป็นฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ นี้ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ (๘)

ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา เป็นอย่างไร

คือ พวกวิทยากรร้ายวิชาแล้วเหาะไปได้ แสดงพลังบ้าง แสดงพลังบ้าง
แสดงพลังบ้าง แสดงพลังบ้าง แสดงพลังบ้าง แสดงพลังบ้างต่าง ๆ บ้าง ใน
กลางอากาศ นี้ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา (๙)

**ชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ
เป็นปัจจัย เป็นอย่างไร**

คือ สภาวะที่ละกามฉันทะ ย่อมสำเร็จได้ด้วยเนกขัมมะ เพราะเหตุนั้น
จึงชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย
สภาวะแห่งการละพยายามย่อมสำเร็จได้ด้วยพยายาม ฯลฯ สภาวะที่ละ
ถีนมิทธะย่อมสำเร็จได้ด้วยอาโลกสัญญา ฯลฯ สภาวะที่ละกิเลสทั้งปวงย่อม
สำเร็จได้ด้วยอรหัตตมรรค เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วย
การประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัย ชื่อว่าฤทธิ์เพราะมีสภาวะสำเร็จ
ด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัยอย่างนี้ (๑๐)

ฤทธิ์ ๑๐ อย่างนี้

ทสอินทินิทเทศ จบ

อิทธิกถา จบ

๓. อภิสมยกถา

ว่าด้วยการตรัสรู้

[๑๙] คำว่า **การตรัสรู้** อธิบายว่า ตรัสรู้ด้วยอะไร คือ ตรัสรู้ด้วยจิต
ตรัสรู้ด้วยจิตหรือ ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ไม่มีญาณ ก็ตรัสรู้ได้ บุคคลผู้ไม่มี
ญาณตรัสรู้ไม่ได้ ตรัสรู้ด้วยญาณ

เชิงอรรถ :

^๑ **ผู้มีบุญมาก ๕ คน** ได้แก่ (๑) เมณฑกเศรษฐี (๒) จันทปทุมมาริยาของเมณฑกเศรษฐี (๓) ธัญชัยเศรษฐี-
บุตร (๔) สมณาเทวีลูกสะใภ้ (๕) นายปณฺณทาส (ข.ป.อ. ๒/๑๘/๓๕๐)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๓. อภิสมยกา

ตรัสรู้ด้วยญาณหรือ ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ไม่มีจิตก็ตรัสรู้ได้ บุคคลผู้ไม่มีจิตก็ตรัสรู้ไม่ได้ ตรัสรู้ได้ด้วยจิตและด้วยญาณ

ตรัสรู้ได้ด้วยจิตและญาณหรือ ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยกามาวจรจิตและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยกามาวจรจิตและญาณไม่ได้

ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยรูปาวจรจิตและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยรูปาวจรจิตและญาณไม่ได้

ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยอรุปาวจรจิตและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยอรุปาวจรจิตและญาณไม่ได้

ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยกัมมัสสกตาคิจตและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยกัมมัสสกตาคิจตและญาณไม่ได้

ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยสังขานโลมิกิจตและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยสังขานโลมิกิจตและญาณไม่ได้

ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยจิตที่เป็นอดีตและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยจิตที่เป็นอดีตและญาณไม่ได้

ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยจิตที่เป็นอนาคตและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยจิตที่เป็นอนาคตและญาณไม่ได้

ถ้าอย่างนั้น ก็ตรัสรู้ได้ด้วยโลกียจิตที่เป็นปัจจุบันและญาณนะชิ ตรัสรู้ด้วยโลกียจิตที่เป็นปัจจุบันและญาณไม่ได้ (แต่)ตรัสรู้ได้ด้วยจิตที่เป็นปัจจุบันและญาณในขณะแห่งโลกุตตรมรรค

ตรัสรู้ได้ด้วยจิตที่เป็นปัจจุบันและญาณในขณะแห่งโลกุตตรมรรค เป็นอย่างไร
คือ ในขณะแห่งโลกุตตรมรรค จิตเป็นใหญ่ในการให้เกิดขึ้นและเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งญาณ^๑ จิตที่สัมปยุตด้วยญาณนั้นมีนิโรธเป็นโคจร^๒ ญาณเป็นใหญ่ในการ

เชิงอรรถ :

^๑ ญาณ ในที่นี้หมายถึงมัคคญาณ (ข.ป.อ. ๒/๑๙/๓๕๓)

^๒ มินิโรธเป็นโคจร หมายถึงมีนิพพานเป็นอารมณ์ (ข.ป.อ. ๒/๑๙/๓๕๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๓. อภิสมยกถา

เห็นและเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งจิต ญาณที่สัมปยุตด้วยจิตนั้นมีโรธเป็นโคจร ย่อม
ตรัสรู้ด้วยจิตที่เป็นปัจจุบัน และด้วยญาณในขณะแห่งโลกุตตรมรรคอย่างนี้

[๒๐] ถาม : การตรัสรู้มีเท่านี้หรือ

ตอบ : ไม่ใช่มีเท่านี้ ในขณะแห่งโลกุตตรมรรค การตรัสรู้คือความเห็น
ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ การตรัสรู้คือความตริกตรอง ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ การตรัสรู้คือ
การกำหนด ชื่อว่าสัมมาวาจา การตรัสรู้คือสมุฏฐาน ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ การ
ตรัสรู้คือความผ่องแผ้ว ชื่อว่าสัมมาอาชีวะ การตรัสรู้คือความตั้งมั่น ชื่อว่าสัมมาสติ
การตรัสรู้คือความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสัมมาสมาธิ

การตรัสรู้คือความตั้งมั่น ชื่อว่าสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ การตรัสรู้คือ
การพิจารณา ชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์

การตรัสรู้คือความไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ชื่อว่าสัทธาพละ การ
ตรัสรู้คือความไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ชื่อว่าวิริยพละ การตรัสรู้คือ
ความไม่หวั่นไหวเพราะความประมาท ชื่อว่าสติพละ การตรัสรู้คือความไม่หวั่นไหว
เพราะอุทฺธัจจะ ชื่อว่าสมาธิพละ การตรัสรู้คือความไม่หวั่นไหวเพราะอวิชชา ชื่อว่า
ปัญญาพละ

การตรัสรู้คือความน้อมใจเชื่อ ชื่อว่าสัทธินทรีย์ การตรัสรู้คือการระคองไว้
ชื่อว่าวิริยินทรีย์ การตรัสรู้คือความตั้งมั่น ชื่อว่าสตินทรีย์ การตรัสรู้คือความ
ไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าสมาธิินทรีย์ การตรัสรู้คือความเห็น ชื่อว่าปัญญาญินทรีย์

การตรัสรู้ที่ชื่อว่าอินทรีย์ เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าพละ
เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว การตรัสรู้ที่ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะมีสภาวะนำออก
การตรัสรู้ที่ชื่อว่ามรรค เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสติปัญญา
เพราะมีสภาวะตั้งมั่น การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสัมมัปปธาน เพราะมีสภาวะดำรงไว้ การ
ตรัสรู้ที่ชื่อว่าอิทธิบาท เพราะมีสภาวะให้สำเร็จ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสังขะ เพราะมี
สภาวะเป็นของแท้ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสมณะ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน การตรัสรู้ที่
ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสมณะและวิปัสสนา
เพราะมีสภาวะมีรสเป็นอย่างเดียวกัน การตรัสรู้ที่ชื่อว่าธรรมที่เป็นคู่กัน เพราะมี
สภาวะไม่ล่วงเลยกัน

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมํภิกขมรรค [๓. ปุณฺณวารรค]

๓. อภิสมยกถา

การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสีลวิสุทธิ เพราะมีสภาวะสำรวม การตรัสรู้ที่ชื่อว่าจิตต-
วิสุทธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน การตรัสรู้ที่ชื่อว่าทัญญู เพราะมีสภาวะเห็น การ
ตรัสรู้ที่ชื่อว่าอิโมกข์ เพราะมีสภาวะหลุดพ้น การตรัสรู้ที่ชื่อว่าวิชชา^๑ เพราะมี
สภาวะรู้แจ้ง การตรัสรู้ที่ชื่อว่าวิมุตติ^๒ เพราะมีสภาวะสละ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าญาณ
ในความสิ้นไป เพราะมีสภาวะตัดขาด การตรัสรู้ที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็น
มูลเหตุ การตรัสรู้ที่ชื่อว่ามนสิการ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน การตรัสรู้ที่ชื่อว่า
ผัสสะ เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม การตรัสรู้ที่ชื่อว่าเวทนา เพราะมีสภาวะเป็นที่
ประชุม การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะมีสภาวะเป็นประธาน การตรัสรู้ที่ชื่อว่าสติ
เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่ง
กว่าธรรมนั้น การตรัสรู้ที่ชื่อว่าวิมุตติ เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร การตรัสรู้ที่ชื่อว่า
ธรรมที่ยิ่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด

[๒๑] ถาม : การตรัสรู้มีเท่านี้หรือ

ตอบ : ไม่ใช่มีเท่านี้ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค การตรัสรู้คือความเห็น
ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าธรรมที่ยิ่งลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะ
มีสภาวะเป็นที่สุด

ถาม : การตรัสรู้มีเท่านี้หรือ

ตอบ : ไม่ใช่มีเท่านี้ ในขณะที่แห่งโสดาปัตติผล การตรัสรู้คือความเห็น ชื่อว่า
สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าอนุปปาทญาณ เพราะมีสภาวะระงับ การ
ตรัสรู้ที่ชื่อว่าฉันทะ เพราะมีสภาวะเป็นมูล ฯลฯ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าธรรมที่ยิ่งลงสู่
อมตะคือนิพพาน เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด

ถาม : การตรัสรู้มีเท่านี้หรือ

ตอบ : ไม่ใช่มีเท่านี้ ในขณะที่แห่งสกทาคามิมรรค ฯลฯ ในขณะที่แห่งสกทา-
คามิผล ฯลฯ ในขณะที่แห่งอนาคามิมรรค ฯลฯ ในขณะที่แห่งอนาคามิผล ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ วิชชา ในที่นี้หมายถึงมัคคญาณ (ข.ป.อ. ๒/๒๐/๓๕๔)

^๒ วิมุตติ ในที่นี้หมายถึงสมุจเจทวิมุตติ (ข.ป.อ. ๒/๒๐/๓๕๔)

พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๓. อภิสมยกา

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค ฯลฯ ในขณะที่แห่งอรหัตตผล การตรัสรู้คือความเห็น
ชื่อว่าสัมมาทิฐิ การตรัสรู้คือความตริตรอง ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ การตรัสรู้
ที่ชื่อว่าอนุปปาทญาณ เพราะมีสภาวะระงับ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าจันตะ เพราะมี
สภาวะเป็นมูล ฯลฯ การตรัสรู้ที่ชื่อว่าธรรมที่ยังลงสู่อมตะคือนิพพาน เพราะมี
สภาวะเป็นที่สุด

**บุคคลนี้นั้นยอมละกิเลสได้ คือ ละกิเลสที่เป็นอดีตได้ ละกิเลสที่เป็น
อนาคตได้ (และ) ละกิเลสที่เป็นปัจจุบันได้**

คำว่า **ละกิเลสที่เป็นอดีตได้** อธิบายว่า บุคคลละกิเลสที่เป็นอดีตได้หรือ
ถ้าอย่างนั้น บุคคลนั้นก็ทำกิเลสที่สิ้นแล้วให้สิ้นไป ทำกิเลสที่ดับแล้วให้ดับไป ทำ
กิเลสที่ปราศจากแล้วให้ปราศจากไป ทำกิเลสที่หมดแล้วให้หมดไป ละกิเลสที่เป็น
อดีตซึ่งไม่มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่าละกิเลสที่เป็นอดีตไม่ได้

คำว่า **ละกิเลสที่เป็นอนาคตได้** อธิบายว่า บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคตได้
หรือ ถ้าอย่างนั้น บุคคลนั้นก็ละกิเลสที่ยังไม่เกิด ละกิเลสที่ยังไม่บังเกิด ละกิเลสที่
ยังไม่เกิดขึ้น ละกิเลสที่ยังไม่ปรากฏ ละกิเลสที่เป็นอนาคตซึ่งไม่มีอยู่ เพราะเหตุนั้น
บุคคลนั้นชื่อว่าละกิเลสที่เป็นอนาคตไม่ได้

คำว่า **ละกิเลสที่เป็นปัจจุบันได้** อธิบายว่า บุคคลละกิเลสที่เป็นปัจจุบันได้
หรือ ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้กำหนดก็ละราคะได้ ผู้ขัดเคืองก็ละโทสะได้ ผู้หลงก็ละ
โมหะได้ ผู้มีมานะผูกพันก็ละมานะได้ ผู้ถือทิฐิมืดก็ละทิฐิได้ ผู้ถึงความพึงชาน
ก็ละอุทฺธัจจะได้ ผู้สังเลไม่แน่ใจก็ละวิจิกิจฉาได้ ผู้มีเรี่ยวแรงก็ละอนุสัยได้ ธรรมฝ่าย
ดำและธรรมฝ่ายขาว^๑ เป็นธรรมคู่กันเป็นไปด้วยกัน มัคคภาวนาที่มีความหม่นหมอง
ด้วยกิเลสนั้นจึงมีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่าละกิเลสที่เป็นอดีตไม่ได้ ละ
กิเลสที่เป็นอนาคตไม่ได้ (และ) ละกิเลสที่เป็นปัจจุบันไม่ได้

บุคคลละกิเลสที่เป็นอดีตไม่ได้ ละกิเลสที่เป็นอนาคตไม่ได้ (และ) ละกิเลสที่
เป็นปัจจุบันไม่ได้หรือ ถ้าอย่างนั้น มัคคภาวนาก็ไม่มี การทำผลให้แจ้งก็ไม่มี การ

เชิงอรรถ :

^๑ ธรรมฝ่ายดำ หมายถึงอกุศลธรรม ธรรมฝ่ายขาว หมายถึงกุศลธรรม (ข.ป.อ. ๒/๒๑/๓๕๔-๓๕๕)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมิทามวรรค [๓. ปุณฺณิยาวรรค]

๔. วิเวกกถา

ละกิเลสก็ไม่มี ธรรมาภิสมัยก็ไม่มี มัคคภาวนามีอยู่ การทำผลให้แจ้งก็มีอยู่ การ
ละกิเลสก็มีอยู่ ธรรมาภิสมัยก็มีอยู่ เหมือนอะไร เหมือนต้นไม้กำลังรุ่มยังไม่เกิดผล
บุรุษพึงตัดต้นไม้ที่ราก ผลที่ยังไม่เกิดของต้นไม้ก็เกิดไม่ได้ ที่ยังไม่บังเกิดก็
บังเกิดไม่ได้ ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นไม่ได้ ที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏไม่ได้

ความเกิดขึ้นเป็นเหตุ ความเกิดขึ้นเป็นปัจจัยแห่งความบังเกิดของกิเลส
ทั้งหลาย จิตเห็นโทษในความเกิดขึ้นแล้วจึงแล่นไปในนิพพานซึ่งไม่มีความเกิดขึ้น
เพราะจิตแล่นไปในนิพพานซึ่งไม่มีความเกิดขึ้น กิเลสที่พึงบังเกิดเพราะความเกิด
ขึ้นเป็นปัจจัย ที่ยังไม่เกิดก็เกิดไม่ได้ ที่ยังไม่บังเกิดก็บังเกิดไม่ได้ ที่ยังไม่เกิดขึ้น
ก็เกิดขึ้นไม่ได้ ที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏไม่ได้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุดับ
ทุกข์จึงดับด้วยประการฉะนี้

ความเป็นไปเป็นเหตุ ...

นิमितเป็นเหตุ ...

กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นเหตุ กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นปัจจัย
แห่งความบังเกิดของกิเลสทั้งหลาย จิตเห็นโทษในกรรมเป็นเครื่องประมวลมาแล้ว
จึงแล่นไปในนิพพานซึ่งไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมา เพราะจิตแล่นไปในนิพพาน
ซึ่งไม่มีกรรมเป็นเครื่องประมวลมา กิเลสที่พึงบังเกิดเพราะกรรมเป็นเครื่องประมวล
มาเป็นปัจจัย ที่ยังไม่เกิดก็เกิดไม่ได้ ที่ยังไม่บังเกิดก็บังเกิดไม่ได้ ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็
เกิดขึ้นไม่ได้ ที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏไม่ได้ เพราะเหตุดับ ทุกข์จึงดับด้วยประการฉะนี้
มัคคภาวนาจึงมีอยู่ การทำผลให้แจ้งก็มีอยู่ การละกิเลสก็มีอยู่ ธรรมาภิสมัยก็มี
อยู่ด้วยประการฉะนี้

อภิสมยกถา จบ

๔. วิเวกกถา

ว่าด้วยวิเวก

[๒๒] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย การงานที่ต่องทำด้วยกำลังอย่างใดอย่างหนึ่ง การงานนั้น
ทั้งหมดบุคคลต้องอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน จึงทำกันได้ การงานที่ต่อง

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๔. วิเวกถา

ทำด้วยกำลังนี้ บุคคลย่อมทำได้ด้วยอาการอย่างนี้ แม้ฉันใด ภาษุอาศัยศีล^๑
ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

ภาษุอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘
เป็นอย่างไร

คือ ภาษุในธรรมวินัยนี้เจริญสัมมาทิฏฐิที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ
น้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) เจริญสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ เจริญสัมมาวาจา ฯลฯ
เจริญสัมมากัมมันตะ ฯลฯ เจริญสัมมาอาชีวะ ฯลฯ เจริญสัมมาวายามะ ฯลฯ
เจริญสัมมาสติ ฯลฯ เจริญสัมมาสมาธิที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ
น้อมไปในโอสสัคคะ ภาษุอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอริย-
มรรคมีองค์ ๘ ได้อย่างนี้

[๒๓] ภาษุทั้งหลาย พืชคามและกุตคาม^๒ เหล่าใดเหล่าหนึ่ง พืชคามและ
กุตคามเหล่านั้นทั้งหมดอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน จึงถึงความเจริญ
งอกงามไพบูลย์ได้ พืชคามและกุตคามเหล่านี้ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ด้วย
ประการฉะนี้ แม้ฉันใด ภาษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ
ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย
ด้วยประการฉะนี้

ภาษุอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘
ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย เป็นอย่างไร

คือ ภาษุในธรรมวินัยนี้เจริญสัมมาทิฏฐิที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย
นิโรธ น้อมไปในโอสสัคคะ เจริญสัมมาสังกัปปะ ฯลฯ เจริญสัมมาวาจา ฯลฯ
เจริญสัมมากัมมันตะ ฯลฯ เจริญสัมมาอาชีวะ ฯลฯ เจริญสัมมาวายามะ ฯลฯ

เชิงอรรถ :

^๑ ศีล ในที่นี้หมายถึงจุดปารีสุทธิศีล ๔ (คือ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวะปารีสุทธิศีล และ
ปัจฉยสันนิสสิตศีล) (ขุ.ป.อ. ๒/๒๒/๓๕๗)

^๒ พืชคาม หมายถึงพืช ๕ อย่าง คือ พืชจากราก พืชจากต้น พืชจากยอด พืชจากข้อ และพืชจากพืช
กุตคาม หมายถึงเริ่มตั้งแต่หน่อเขี้ยวสมบุรณ์ (ขุ.ป.อ. ๒/๒๓/๓๕๗)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๔. วิเวกเถา ๑. มัคคังคนิทเทศ

เจริญสัมมาสติ ฯลฯ เจริญสัมมาสมาธิที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ
น้อมไปในโอสสัคคะ ภิกษุอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรค
มีองค์ ๘ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลายอย่างนี้แล

๑. มัคคังคนิทเทศ

แสดงองค์แห่งมรรค

[๒๔] สัมมาทิฏฐิมิวเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโอสสัคคะ ๕ มีนิสสัย ๑๒^๑

สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ

สัมมาวาจา ฯลฯ

สัมมากัมมันตะ ฯลฯ

สัมมาอาชีวะ ฯลฯ

สัมมาวายามะ ฯลฯ

สัมมาสติ ฯลฯ

สัมมาสมาธิมีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโอสสัคคะ ๕ มีนิสสัย ๑๒

สัมมาทิฏฐิมิวเวก ๕ อะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภนวิเวก (สงัดด้วยขมไว้)
๒. ตทังควิเวก (สงัดด้วยองค์นั้น ๆ)
๓. สมุจเฉทวิเวก (สงัดด้วยตัดขาด)
๔. ปฏิปัสสัทธิวิเวก (สงัดด้วยสงบระงับ)
๕. นิสสรณวิเวก (สงัดด้วยสลัดออกได้)

วิเวกในการข่มนิวรณ์ของภิกษุผู้เจริญปลุมนาน วิเวกในการละทิฏฐิด้วยองค์
นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส สมุจเฉทวิเวกของภิกษุ
ผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทธิวิเวกในขณะแห่งผลและ

เชิงอรรถ :

^๑ นิสสัย ๑๒ ได้แก่ ในวิเวกมีนิสสัย ๓ วิราคะมีนิสสัย ๓ นิโรธมีนิสสัย ๓ โอสสัคคะมีนิสสัย ๓ (๓ คูณ ๔
เป็น ๑๒) (ขุ.ป.อ. ๒/๒๔/๓๕๘-๓๕๙)

{ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๓๑ หน้า : ๕๗๙ }

พระสูตรต้นตอปฏิญญา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๔. วิเวกกถา ๑. มัคคังคนิตเทส

นิสสรณวิเวกที่เป็นความดับคือนิพพาน สัมมาทิฏฐิมีวิเวก ๕ นี้ ภิภษุเกิดฉันทะ
น้อมไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่น^๑ด้วยดีในวิเวก ๕ นี้

สัมมาทิฏฐิมีวิราคะ ๕ ะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภณวิราคะ (คลายกำหนดด้วยขมไว้)
๒. ตทังควิราคะ (คลายกำหนดด้วยองค์นั้น ๆ)
๓. สมุจเจทวิราคะ (คลายกำหนดด้วยตัดขาด)
๔. ปฏิปัสสัทธิวิราคะ (คลายกำหนดด้วยสงบระงับ)
๕. นิสสรณวิราคะ (คลายกำหนดด้วยสลัดออกได้)

วิราคะในการขมนิวรรณ์ของภิภษุผู้เจริญปลุมนมณ วิราคะในการละทิฏฐิด้วย
องค์นั้น ๆ ของภิภษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการขำแรกกิเลส สมุจเจทวิราคะ
ของภิภษุผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทธิวิราคะในขณะแห่งผล
และนิสสรณวิราคะที่เป็นความดับคือนิพพาน สัมมาทิฏฐิมีวิราคะ ๕ นี้ ภิภษุเกิด
ฉันทะ น้อมไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาทิฏฐิมินิโรธ ๕ ะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภณนิโรธ (ดับด้วยขมไว้)
๒. ตทังคนิโรธ (ดับด้วยองค์นั้น ๆ)
๓. สมุจเจทนิโรธ (ดับด้วยตัดขาด)
๔. ปฏิปัสสัทธินิโรธ (ดับด้วยสงบระงับ)
๕. นิสสรณนิโรธ (ดับด้วยสลัดออกได้)

นิโรธในการขมนิวรรณ์ของภิภษุผู้เจริญปลุมนมณ นิโรธในการละทิฏฐิด้วยองค์
นั้น ๆ ของภิภษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการขำแรกกิเลส สมุจเจทนิโรธของภิภษุ
ผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทธินิโรธในขณะแห่งผลและนิสสรณ-
นิโรธที่เป็นความดับคืออมตธาตุ สัมมาทิฏฐิมินิโรธ ๕ นี้ ภิภษุเกิดฉันทะ น้อมไป
ด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในนิโรธ ๕ นี้

เชิงอรรถ :

^๑ ฉันทะ ศรัทธา และจิต ในที่นี้ชื่อว่า นิสสัย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๔. วิเวกเถา ๑. มัคคังคนิทเทส

สัมมาทิฏฐิผู้มีโอสสัคคะ ๕ ะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภนโอสสัคคะ (สละด้วยข่มไว้)
๒. ตทังคโอสสัคคะ (สละด้วยองค์นั้น ๆ)
๓. สมุจเจทโอสสัคคะ (สละด้วยตัดขาด)
๔. ปฏิปัสสัทโอสสัคคะ (สละด้วยสงบระงับ)
๕. นิสสรณโอสสัคคะ (สละด้วยสลัดออกได้)

โอสสัคคะในการข่มนิรณของภิกษุผู้เจริญปลุมนามาน โอสสัคคะในการละทิฏฐิด้วยองค์นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส สมุจเจทโอสสัคคะของภิกษุผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทโอสสัคคะในขณะแห่งผลและนิสสรณโอสสัคคะที่เป็นความดับคือนิพพาน สัมมาทิฏฐิผู้มีโอสสัคคะ ๕ นี้ ภิกษุเกิดฉันทะ น้อมไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในโอสสัคคะ ๕ นี้

สัมมาทิฏฐิ มีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโอสสัคคะ ๕ มีนิสสัย ๑๒ นี้

[๒๕] สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวาจา ฯลฯ สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ ฯลฯ

สัมมาสมาธิมีวิเวก ๕ ะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภนวิเวก
๒. ตทังควิเวก
๓. สมุจเจทวิเวก
๔. ปฏิปัสสัทวิเวก
๕. นิสสรณวิเวก

วิเวกในการข่มนิรณของภิกษุผู้เจริญปลุมนามาน วิเวกในการละทิฏฐิด้วยองค์นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส สมุจเจทวิเวกของภิกษุผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทวิเวกในขณะแห่งผลและนิสสรณวิเวกที่เป็นความดับคือนิพพาน สัมมาสมาธิมีวิเวก ๕ นี้ ภิกษุเกิดฉันทะ น้อมไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๔. วิเวกถา ๑. มัคคังคนิทเทส

สัมมาสมาธิมีวิราคะ ๕ อะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภณวิราคะ	๒. ตทังควิราคะ
๓. สมุจเจทวิราคะ	๔. ปฏิปัสสัทธิวิราคะ
๕. นิสสรณวิราคะ	

วิราคะในการข่มนิวรณ์ของภิกษุผู้เจริญปลุมนามาน วิราคะในการละทิฐิด้วยองค์นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส สมุจเจทวิราคะของภิกษุผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทธิวิราคะในขณะผลและนิสสรณวิราคะที่เป็นความดับคือนิพพาน สัมมาสมาธิมีวิราคะ ๕ นี้ ภิกษุเกิดฉันทะ น้อมไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิราคะ ๕ นี้

สัมมาสมาธิมีนิโรธ ๕ อะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภณนิโรธ	๒. ตทังคนิโรธ
๓. สมุจเจทนิโรธ	๔. ปฏิปัสสัทธินิโรธ
๕. นิสสรณนิโรธ	

นิโรธในการข่มนิวรณ์ของภิกษุผู้เจริญปลุมนามาน นิโรธในการละทิฐิด้วยองค์นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส สมุจเจทนิโรธของภิกษุผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทธินิโรธในขณะผลและนิสสรณนิโรธที่เป็นความดับคืออมตธาตุ สัมมาสมาธิมีนิโรธ ๕ นี้ ภิกษุเกิดฉันทะ น้อมไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในนิโรธ ๕ นี้

สัมมาสมาธิมีโอสสัคคะ ๕ อะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภณโอสสัคคะ	๒. ตทังคโอสสัคคะ
๓. สมุจเจทโอสสัคคะ	๔. ปฏิปัสสัทธิโอสสัคคะ
๕. นิสสรณโอสสัคคะ	

โอสสัคคะในการข่มนิวรณ์ของภิกษุผู้เจริญปลุมนามาน โอสสัคคะในการละทิฐิด้วยองค์นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส สมุจเจทโอสสัคคะของภิกษุผู้เจริญโลกุตตรมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัทธิโอสสัคคะใน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๔. วิเวกกา ๑. มัคคังคินทเทส

ขณะผลและนิสสรณโวสส์คคะที่เป็นความดับคือนิพพาน สัมมาสมาธิมีโวสส์คคะ ๕
นี้ ภิกษุเกิดฉันทะ น้อมไปด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในโวสส์คคะ ๕ นี้

สัมมาสมาธิมีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโวสส์คคะ ๕ มีนิสสัย

๑๒ นี้

[๒๖] ภิกษุทั้งหลาย การงานที่ต้องทำด้วยกำลังอย่างใดอย่างหนึ่ง การงาน
นั้นทั้งหมด บุคคลต้องอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน จึงทำได้ การงานที่ต้อง
ทำด้วยกำลังนี้บุคคลย่อมทำได้ด้วยประการฉะนี้ แม้ฉันทะ ภิกษุอาศัยศีล ดำรงอยู่
ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งโพชฌงค์ ๗ ก็ฉันทะเหมือนกัน ฯลฯ ภิกษุผู้เจริญ
ทำให้มากซึ่งโพชฌงค์ ๗ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมทั้งหลาย ฯลฯ
ภิกษุผู้เจริญ ทำให้มากซึ่งพละ ๕ ฯลฯ ภิกษุผู้เจริญ ทำให้มากซึ่งพละ ๕ ย่อม
ถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมทั้งหลาย ฯลฯ ภิกษุผู้เจริญ ทำให้มากซึ่ง
อินทรีย์ ๕ ฯลฯ

พีชคามและภุตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พีชคามและภุตคามเหล่านั้นทั้งหมด
อาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน จึงถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ได้ พีชคาม
และภุตคามเหล่านั้นย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ด้วยประการฉะนี้ แม้ฉันทะ
ภิกษุก็ฉันทะเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอินทรีย์ ๕
ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมทั้งหลาย

**ภิกษุอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอินทรีย์ ๕ ย่อม
ถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมทั้งหลาย เป็นอย่างไร**

คือ ภิกษุในธรรมวินัย

เจริญสัทอินทรีย์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโวสส์คคะ
เจริญวิริยอินทรีย์ ฯลฯ

เจริญสตินทรีย์ ฯลฯ

เจริญสมาธิินทรีย์ ฯลฯ

เจริญปัญญาอินทรีย์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโวสส์คคะ

ภิกษุอาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญ ทำให้มากซึ่งอินทรีย์ ๕ ย่อมถึง
ความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมทั้งหลาย อย่างนี้แล

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๔. วิเวกกถา ๒. อินทริยนิทเทส

๒. อินทริยนิทเทส

แสดงอินทริย

[๒๗] สัทธินทริยมีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโอสสัคคะ ๕ มีนิสสัย ๑๒

วิริยอินทริย ๗๗

สตินทริย ๗๗

สมาธินทริย ๗๗

ปัญญาอินทริยมีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโอสสัคคะ ๕ มีนิสสัย ๑๒

สัทธินทริยมีวิเวก ๕ อะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภนวิเวก

๒. ตหังควิเวก

๓. สมุจเฉทวิเวก

๔. ปฏิปัสสัททวิเวก

๕. นิสสรณวิเวก

วิเวกในการขมนิวรรณ์ของภิกษุผู้เจริญปลุมนามาน วิเวกในการละทิฐิด้วยองค์
นั้น ๆ ของภิกษุผู้เจริญสมาธิที่เป็นส่วนแห่งการฆ่าแรกกิเลส สมุจเฉทวิเวกของภิกษุผู้
เจริญโลกุตตรมรรคที่ถึงความสิ้นไป ปฏิปัสสัททวิเวกในขณะที่ผลและนิสสรณ-
วิเวกที่เป็นความดับคือนิพพาน สัทธินทริยมีวิเวก ๕ นี้ ภิกษุเกิดฉันทะ น้อมไป
ด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดีในวิเวก ๕ นี้ ๗๗

สัทธินทริยมีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโอสสัคคะ ๕ มีนิสสัย ๑๒ อย่างนี้แล

วิริยอินทริย ๗๗

สตินทริย ๗๗

สมาธินทริย ๗๗

ปัญญาอินทริยมีวิเวก ๕ อะไรบ้าง คือ

๑. วิกขัมภนวิเวก

๒. ตหังควิเวก

๓. สมุจเฉทวิเวก

๔. ปฏิปัสสัททวิเวก

๕. นิสสรณวิเวก

วิเวกในการขมนิวรรณ์ของภิกษุผู้เจริญปลุมนามาน ๗๗

ปัญญาอินทริยมีวิเวก ๕ มีวิราคะ ๕ มีนิโรธ ๕ มีโอสสัคคะ ๕ มีนิสสัย ๑๒ อย่างนี้แล

วิเวกกถา จบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๕. จริยาภกตา

๕. จริยาภกตา

ว่าด้วยความประพฤติ

[๒๘] คำว่า **ความประพฤติ** อธิบายว่า ความประพฤติ ๘ อย่าง ได้แก่

๑. ความประพฤติในอิริยาบถ	๒. ความประพฤติในอายตนะ
๓. ความประพฤติในสติ	๔. ความประพฤติในสมาธิ
๕. ความประพฤติในญาณ	๖. ความประพฤติในมรรค
๗. ความประพฤติในผล	๘. ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก

คำว่า **ความประพฤติในอิริยาบถ** ได้แก่ ความประพฤติในอิริยาบถ ๔

คำว่า **ความประพฤติในอายตนะ** ได้แก่ ความประพฤติในอายตนะภายใน

และอายตนะภายนอกอย่างละ ๖

คำว่า **ความประพฤติในสติ** ได้แก่ ความประพฤติในสติปฏิฐาน ๔

คำว่า **ความประพฤติในสมาธิ** ได้แก่ ความประพฤติในฌาน ๔

คำว่า **ความประพฤติในญาณ** ได้แก่ ความประพฤติในอริยสัง ๔

คำว่า **ความประพฤติในมรรค** ได้แก่ ความประพฤติในอริยมรรค ๔

คำว่า **ความประพฤติในผล** ได้แก่ ความประพฤติในสามัญญผล ๔

คำว่า **ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก** ได้แก่ ความประพฤติใน

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ความประพฤติในพระปัจเจกพุทธเจ้าบางส่วน

ความประพฤติในพระสาวกบางส่วน

ความประพฤติในอิริยาบถมีแก่ผู้ตั้งตนไว้ชอบ ความประพฤติในอายตนะมีแก่ผู้สำรวมอินทรีย์ ความประพฤติในสติมีแก่ผู้ที่อยู่ด้วยความไม่ประมาท ความประพฤติในสมาธิมีแก่ผู้ชวนชวายเป็นอธิจิต ความประพฤติในญาณมีแก่ผู้บรรลุปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความประพฤติในมรรคมีแก่ผู้ปฏิบัติชอบ ความประพฤติในผลมีแก่ผู้ได้บรรล และความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลกมีแก่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าบางส่วน พระสาวกบางส่วน

เหล่านี้ชื่อว่าความประพฤติ ๘ อย่าง

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๕. จรียากถา

อีกนัยหนึ่ง **ความประพฤติ ๘ อย่าง** คือ

๑. ผู้น้อมใจเชื่อ เชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยศรัทธา
๒. ผู้ระคองไว้ เชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยวิริยะ
๓. ผู้ตั้งจิตมั่น เชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยสติ
๔. ผู้ไม่ทำความฟุ้งซ่าน เชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยสมาธิ
๕. ผู้รู้ชัด เชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยปัญญา
๖. ผู้รู้แจ้ง เชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยญาณ
๗. ผู้มนสิการว่า "กุศลธรรมย่อมดำเนินไปแก่ผู้ปฏิบัติอย่างนี้" เชื่อว่าย่อมประพฤติด้วยความประพฤติในอายตนะ
๘. ผู้มนสิการว่า "ผู้ปฏิบัติอย่างนี้" ย่อมบรรลุคุณวิเศษ เชื่อว่าย่อมประพฤติในความประพฤติด้วยคุณวิเศษ

เหล่านี้เชื่อว่าเป็นความประพฤติ ๘ อย่าง

อีกนัยหนึ่ง **ความประพฤติ ๘ อย่าง** คือ

๑. ความประพฤติสัมมาทิฐิ เชื่อว่าทัสสนจริยา
๒. ความประพฤติสัมมาสังกัปปะ เชื่อว่าอภินิโรปนจริยา
๓. ความประพฤติสัมมาวาจา เชื่อว่าปริคคหจริยา
๔. ความประพฤติสัมมากัมมันตะ เชื่อว่าสมุฏฐานจริยา
๕. ความประพฤติสัมมาอาชีวะ เชื่อว่าโฆทานจริยา
๖. ความประพฤติสัมมาวายามะ เชื่อว่าปีคคหจริยา
๗. ความประพฤติสัมมาสติ เชื่อว่าอุปปัฏฐานจริยา
๘. ความประพฤติสัมมาสมาธิ เชื่อว่าอวิกเขปจริยา

เหล่านี้เชื่อว่าเป็นความประพฤติ ๘ อย่าง

จรียากถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปิฎกสัมภิตามรรค [๓. ปิฎกาวรรค]

๖. ปาฏิหาริยกถา

๖. ปาฏิหาริยกถา

ว่าด้วยปาฏิหาริย

[๓๐] ภิกษุทั้งหลาย ปาฏิหาริย ๓ ประการ นี้

ปาฏิหาริย ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย (ปาฏิหาริยคือฤทธิ์)
๒. อาเทศนาปาฏิหาริย (ปาฏิหาริยคือการท่ายใจ)
๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย (ปาฏิหาริยคือสอนให้เห็นจริง)

อิทธิปาฏิหาริย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏก็ได้ แสดงให้หายไปก็ได้ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้ นี้เราเรียกว่า อิทธิปาฏิหาริย (๑)

อาเทศนาปาฏิหาริย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ท่ายใจตามเหตุที่กำหนดได้ว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้บ้าง ใจของท่านเป็นเช่นนี้บ้าง ใจของท่านเป็นดังนี้บ้าง” ถึงแม้ภิกษุนั้นจะท่ายใจได้เป็นอันมาก การท่ายใจนั้นก็คงเป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น ส่วนภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ไม่ท่ายใจตามเหตุที่กำหนดเลย แต่เมื่อได้ฟังเสียงของมนุษย์ ของอมมนุษย์ หรือของเทวดา ก็ท่ายใจได้ว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้บ้าง ใจของท่านเป็นเช่นนี้บ้าง ใจของท่านเป็นดังนี้บ้าง” ถึงแม้ภิกษุนั้นจะท่ายใจได้เป็นอันมาก การท่ายใจนั้นก็คงเป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ยอมไม่ท่ายใจตามเหตุที่กำหนดเลย และหาได้ฟังเสียงของมนุษย์ ของอมมนุษย์ หรือของเทวดาแล้วท่ายใจไม่ แต่เมื่อได้ฟังเสียงตริกตรองของผู้ที่กำลังตริกตรองอยู่ ก็ท่ายใจได้ว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้บ้าง ใจของท่านเป็นเช่นนี้บ้าง ใจของท่านเป็นดังนี้บ้าง” ถึงแม้ภิกษุนั้นจะท่ายใจได้เป็นอันมาก การท่ายใจนั้นก็คงเป็นอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น ส่วนภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ไม่ท่ายใจตามเหตุที่กำหนดเลย หาได้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๖. ปาฐิหาริยกา

ฟังเสียงของมนุษย์ ของอมมนุษย์ หรือของเทวดาแล้วทลายใจไม่ หรือหาได้ฟังเสียง
ตริกตรองของผู้ที่กำลังตริกตรองอยู่แล้วทลายใจไม่ แต่เมื่อกำหนดใจของท่านผู้
เข้าสมาธิซึ่งไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ ด้วยใจของตนแล้ว ก็รู้ได้ว่า “ท่านผู้นี้ตั้งมโน-
สังขารไว้อย่างไร ก็จักตริกถึงวิตกซ้อนโน้นในระหว่างใจนี้เท่านั้น ถึงแม้ภิกษุนั้น
จะทลายใจได้เป็นอันมาก การทลายใจนั้นก็คงเป็นอย่างนั้นไม่เป็นอย่างอื่น” นี้เรียกว่า
อาเทศนาปาฐิหาริย (๒)

อนุสาสนีปาฐิหาริย เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พร่ำสอนอย่างนี้ว่า “จงตริกตรองอย่างนี้
อย่าตริกตรองอย่างนั้น จงมนสิการอย่างนี้ อย่ามนสิการอย่างนั้น จงละสิ่งนี้ จง
เข้าถึงสิ่งนี้อยู่เถิด” นี้เรียกว่าอนุสาสนีปาฐิหาริย (๓)

ภิกษุทั้งหลาย ปาฐิหาริย ๓ ประการนี้

[๓๑] เนกขัมมะยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ เนกขัมมะยอมกำจัด
กามฉันทะได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฐิหาริย ขนเหล่าใดประกอบด้วยเนกขัมมะ
นั้น ขนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้มีจิตหมดจด มีความดำริไม่ขุ่นมัว เพราะฉะนั้น
เนกขัมมะจึงเป็นอาเทศนาปาฐิหาริย และเนกขัมมะนั้นฟังปฏิบัติอย่างนี้ ฟังเจริญ
อย่างนี้ ฟังทำให้มากอย่างนี้ ฟังตั้งสติที่เป็นธรรมสมควรแก่เนกขัมมะนั้นไว้ให้มั่น
อย่างนี้ เพราะฉะนั้น เนกขัมมะจึงเป็นอนุสาสนีปาฐิหาริย (๑)

อพยบาทยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ อพยบาทยอมกำจัด
พยาบาทได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฐิหาริย ขนเหล่าใดประกอบด้วยอพยบาท
นั้น ขนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้มีจิตหมดจด มีความดำริไม่ขุ่นมัว เพราะฉะนั้น
อพยบาทจึงเป็นอาเทศนาปาฐิหาริย และอพยบาทนั้นฟังปฏิบัติอย่างนี้ ฟัง
เจริญอย่างนี้ ฟังทำให้มากอย่างนี้ ฟังตั้งสติที่เป็นธรรมสมควรแก่อพยบาทนั้นไว้
ให้มั่นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น อพยบาทจึงเป็นอนุสาสนีปาฐิหาริย (๒)

อาโลกัสญญายอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ อาโลกัสญญายอมกำจัด
ถีนมิททะได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฐิหาริย ขนเหล่าใดประกอบด้วยอาโลกัสญญา
นั้น ขนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้มีจิตหมดจด มีความดำริไม่ขุ่นมัว เพราะฉะนั้น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๖. ปาฏิหาริยกา

อาโลกสัญญาจึงเป็นอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอาโลกสัญญานั้นพึงปฏิบัติอย่างนี้ พึงเจริญอย่างนี้ พึงทำให้มากอย่างนี้ พึงตั้งสติที่เป็นธรรมสมควรแก่อาโลกสัญญานั้นไว้ให้มั่นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น อาโลกสัญญาจึงเป็นอนุสาสณีปาฏิหาริย์ (๓)

อวิกเขปะยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ อวิกเขปะยอมกำจัดอุทถัจจะ ได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ ขนเหล่าใดประกอบด้วยอวิกเขปะนั้น ขนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้มีจิตหมจด มีความดำริไม่ขุ่นมัว เพราะฉะนั้น อวิกเขปะจึงเป็นอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอวิกเขปะนั้นพึงปฏิบัติอย่างนี้ พึงเจริญอย่างนี้ พึงทำให้มากอย่างนี้ พึงตั้งสติที่เป็นธรรมสมควรแก่อวิกเขปะนั้นไว้ให้มั่นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น อวิกเขปะจึงเป็นอนุสาสณีปาฏิหาริย์ (๔)

ธัมมวัตถถายยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ ธัมมวัตถถายยอมกำจัดวิจิกจจาได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ ฯลฯ (๕)

ญาณยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ ญาณยอมกำจัดอวิชชาได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ ฯลฯ (๖)

ปามชชะยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ ปามชชะยอมกำจัดอรติได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ ฯลฯ (๗)

ปฐมณายยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ ปฐมณายยอมกำจัดนิรวรณทั้งหลายได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ ฯลฯ (๒๖ + ๗ = ๓๓)

อรหัตตมรรคยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ อรหัตตมรรคยอมกำจัดกิเลสได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ ขนเหล่าใดประกอบด้วยอรหัตตมรรคนั้น ขนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้มีจิตหมจด มีความดำริไม่ขุ่นมัว เพราะฉะนั้น อรหัตตมรรคจึงเป็นอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอรหัตตมรรคนั้นพึงปฏิบัติอย่างนี้ พึงเจริญอย่างนี้ พึงทำให้มากอย่างนี้ พึงตั้งสติที่เป็นธรรมสมควรแก่อรหัตตมรรคนั้นไว้ให้มั่นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น อรหัตตมรรคจึงเป็นอนุสาสณีปาฏิหาริย์ (๔ + ๓๓ = ๓๗)

[๓๒] เนกขัมมะยอมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ เนกขัมมะยอมกำจัดกามฉันทะได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ อิทธิและปาฏิหาริย์นี้เรียกว่า อิทธิปาฏิหาริย์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๗. สมศีลสภา

อพยายามาทย่อมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ อพยายามาทย่อมกำจัด
พยายามาทได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ อิทธิและปาฏิหาริย์เรียกว่าอิทธิ-
ปาฏิหาริย์ อาโลกสัญญาย่อมสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ อาโลกสัญญา
ย่อมกำจัดถิ่นมิทระได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาฏิหาริย์ ฯลฯ อรหัตตมรรคยอมสำเร็จ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าอิทธิ อรหัตตมรรคยอมกำจัดกิเลสได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้น
จึงเป็นปาฏิหาริย์ อิทธิและปาฏิหาริย์นี้เรียกว่าอิทธิปาฏิหาริย์ ฉะนั้นแล

ปาฏิหาริยกถา จบ

๗. สมศีลสภา

ว่าด้วยธรรมที่สงบและเป็นประธาน

[๓๓] ปัญญาในความไม่ปรากฏแห่งธรรมทั้งปวง เพราะตัดขาดโดย
ชอบและดับไป ชื่อว่าสมศีลญาณ เป็นอย่างไร

คือ คำว่า **ธรรมทั้งปวง** ได้แก่ ชั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ กุศลธรรม
อกุศลธรรม อัพยาทธรรม กามาวจรธรรม รูปาวจรธรรม อรูปาวจรธรรม
อปริยาปนินธรรม

คำว่า **เพราะตัดขาดโดยชอบ** อธิบายว่า พระโยคาวจรตัดกามฉันทะขาด
โดยชอบด้วยเนกขัมมะ ตัดพยายามาทขาดโดยชอบด้วยอพยายามาท ตัดถิ่นมิทระขาด
โดยชอบด้วยอาโลกสัญญา ตัดอุทัจจะขาดโดยชอบด้วยอวิกเขปะ ตัดวิจิจจาขาด
โดยชอบด้วยธัมมวัตถาน ตัดอวิชชาขาดโดยชอบด้วยญาณ ตัดอติขาดโดยชอบ
ด้วยปามุชชะ ตัดนิวรรณขาดโดยชอบด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ตัดกิเลสทั้งปวงขาดโดย
ชอบด้วยอรหัตตมรรค

คำว่า **ดับไป** อธิบายว่า พระโยคาวจรดับกามฉันทะได้ด้วยเนกขัมมะ ดับ
พยายามาทได้ด้วยอพยายามาท ดับถิ่นมิทระได้ด้วยอาโลกสัญญา ดับอุทัจจะได้ด้วย
อวิกเขปะ ดับวิจิจจาได้ด้วยธัมมวัตถาน ดับอวิชชาได้ด้วยญาณ ดับอติได้ด้วย
ปามุชชะ ดับนิวรรณได้ด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ดับกิเลสทั้งปวงได้ด้วยอรหัตตมรรค

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๗. สมสีสกา

คำว่า **ไม่ปรากฏ** อธิบายว่า เมื่อพระโยคจวรได้เนกขัมมะ กามฉันทะย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้อพยาบาล พยาบาทย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้อาโลกสัญญา ถีนมิทธะย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้อวิกเขปะ อุทฺธจจะย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้ธัมมวัตถถาน วิจิกจาย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้ญาณ อวิชชาย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้ปามุชชะ อรติย่อมไม่ปรากฏ เมื่อได้ปฐมฌาน นีวรณีย่อมไม่ปรากฏ ฯลฯ เมื่อได้อรหัตตมรรค กิเลสทั้งปวงย่อมไม่ปรากฏ

คำว่า **สงบ** อธิบายว่า เนกขัมมะชื่อว่าสงบ เพราะละกามฉันทะได้แล้ว อพยาบาลชื่อว่าสงบ เพราะละพยาบาลได้แล้ว อาโลกสัญญาชื่อว่าสงบ เพราะละถีนมิทธะได้แล้ว อวิกเขปะชื่อว่าสงบ เพราะละอุทฺธจจะได้แล้ว ธัมมวัตถถาน ชื่อว่าสงบ เพราะละวิจิกจายได้แล้ว ญาณชื่อว่าสงบ เพราะละอวิชชาได้แล้ว ปามุชชะ ชื่อว่าสงบ เพราะละอรติได้แล้ว ปฐมฌานชื่อว่าสงบ เพราะละนีวรณียได้แล้ว ฯลฯ อรหัตตมรรคชื่อว่าสงบ เพราะละกิเลสทั้งปวงได้แล้ว

คำว่า **เป็นประธาน** อธิบายว่า ธรรมเป็นประธาน ๑๓ ประการ ได้แก่

๑. ตัณหามีความกังวลเป็นประธาน
๒. มานะมีความพัวพันเป็นประธาน
๓. ทิฏฐิมีความยึดถือเป็นประธาน
๔. อุทฺธจจะมีความฟุ้งซ่านเป็นประธาน
๕. อวิชชามีกิเลสเป็นประธาน
๖. ศรัทธามีความน้อมใจเชื่อเป็นประธาน
๗. วิริยะมีความประคองไว้เป็นประธาน
๘. สติมีความเข้าไปตั้งมั่นเป็นประธาน
๙. สมาธิมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นประธาน
๑๐. ปัญญามีความเห็นเป็นประธาน
๑๑. ซีวิตินทรีย์มีความเป็นไปเป็นประธาน
๑๒. วิโมกข์มีอารมณ์เป็นประธาน
๑๓. นิโรธมีสังขารเป็นประธาน^๑

สมสีสกา จบ

เชิงอรรถ :

^๑ ดูเทียบข้อ ๘๗/๑๔๖-๑๔๗ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปิณฺณาวรรค]

๘. สติปัฏฐานกถา

๘. สติปัฏฐานกถา

ว่าด้วยสติปัฏฐาน

[๓๔] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน ๔ ประการนี้

สติปัฏฐาน ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก
๒. เป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ
๓. เป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ
๔. เป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มี
สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน ๔ ประการนี้แล

[๓๕] **ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่** อย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกองปฐวีธาตุโดยความไม่เที่ยง
ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็น
โดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความ
เป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะ
ให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง
ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้
เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอึดอัดสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อม
ละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้
เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายด้วยอาการ ๗ อย่างนี้
กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็น
กายนั้นด้วยสตินั้นและด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกการพิจารณาเห็นกาย
ในกายว่า สติปัฏฐานภาวนา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๘. สติปัญญาญาณกา

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกองอาโปธาตุ ฯลฯ กองเตโชธาตุ ฯลฯ กองวาโยธาตุ ฯลฯ กองผม ฯลฯ กองชน ฯลฯ กองผิว ฯลฯ กองหนัง ฯลฯ กองเนื้อ ฯลฯ กองเอ็น ฯลฯ กองกระดูก ฯลฯ พิจารณาเห็นกองไขกระดูก โดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายด้วยอาการ ๗ อย่างนี้ กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้นและด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกการพิจารณาเห็นกายในกายว่า สติปัญญาญาณภาวนา

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้ (๑)

ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ อย่างไร

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๘. สติปัญญาภาวนา

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นสุขเวทนาโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง ฯลฯ ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ ฯลฯ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาด้วยอาการ ๗ อย่างนี้ เวทนาย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นด้วยสตินั้นและด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายว่า สติปัญญาภาวนา

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นทุกขเวทนา ฯลฯ อทุกขมสุขเวทนา ฯลฯ จักขุสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ โสตสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นขานสัมผัสสชาเวทนา ฯลฯ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาด้วยอาการ ๗ อย่างนี้ เวทนาย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นด้วยสตินั้นและด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายว่า สติปัญญาภาวนา

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่อย่างนี้ (๒)

ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ อย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นจิตมีราคะโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง ฯลฯ ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ ฯลฯ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ ภิกษุพิจารณาเห็นจิตด้วยอาการ ๗ อย่างนี้ จิตย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นด้วยสตินั้นและด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกการพิจารณาเห็นจิตในจิตว่า สติปัญญาภาวนา

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปญญาวรรค]

๘. สติปัญญาภาวนา

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นจิตที่ปราศจากราคะ ฯลฯ จิตมีโทสะ ฯลฯ จิตปราศจากโทสะ ฯลฯ จิตมีโมหะ ฯลฯ จิตปราศจากโมหะ ฯลฯ จิตหดหู่ ฯลฯ จิตฟุ้งซ่าน ฯลฯ จิตเป็นมหัคคตะ ฯลฯ จิตไม่เป็นมหัคคตะ ฯลฯ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ฯลฯ จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ฯลฯ จิตตั้งมั่น ฯลฯ จิตไม่ตั้งมั่น ฯลฯ จิตหลุดพ้น ฯลฯ จิตไม่หลุดพ้น ฯลฯ จักขุวิญญาณ ฯลฯ โสตวิญญาณ ฯลฯ ขมานวิญญาณ ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ ฯลฯ กายวิญญาณ ฯลฯ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นมโนวิญญาณโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง ฯลฯ ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ ฯลฯ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ ภิกษุพิจารณาเห็นจิตด้วยอาการ ๗ อย่างนี้ จิตย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นด้วยสตินั้นและด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกรการพิจารณาเห็นจิตในจิตว่า สติปัญญาภาวนา

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างนี้ (๓)

ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ อย่างไร

คือ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เว้นกาย เว้นเวทนา เว้นจิตแล้วพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายที่เหลือจากนั้นโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคะได้ เมื่อทำราคะให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายด้วยอาการ ๗ อย่างนี้ ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๙. วิปัสสนากถา

ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภาวนาพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นด้วย สตินั้นและด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายว่า สติปัญญาภาวนา

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่อย่างนี้ ฉะนั้นแล (๔)

สติปัญญาภาวนา จบ

๙. วิปัสสนากถา

ว่าด้วยวิปัสสนา

[๓๖] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้เลย^๑ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารบางอย่างโดยความเที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ^๒ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติจักหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม^๓เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๑)

เชิงอรรถ :

^๑ เป็นไปไม่ได้เลย หมายถึงปฏิเสธฐานะ (เหตุ) และปฏิเสธโอกาส (ปัจจัย) ที่เป็นไปได้ (ขุ.ป.อ. ๒/๓๖/๓๖๗, อภ.เอกก.อ. ๑/๒๖๘/๔๐๒)

^๒ อนุโลมขันติ หมายถึงวิปัสสนาญาณ (ขุ.ป.อ. ๒/๓๖/๓๖๗)

^๓ สัมมัตตนิยาม หมายถึงโลกุตตรมรรค โดยวิเศษก็คือโสดาปัตติมรรค (ขุ.ป.อ. ๒/๓๖/๓๖๗)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๙. วิปัสสนากถา

เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความไม่เที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๒)

เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารบางอย่างโดยความเป็นสุข จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๓)

เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความเป็นทุกข จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๔)

เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมบางอย่างโดยความเป็นอึดตา จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๕)

เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมบางอย่างโดยความเป็นอนัดตา จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปได้อ^๑ที่ภิกษุผู้หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๖)

เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นทุกข จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยังลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุผู้ไม่หยังลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล (๗)

เชิงอรรถ :

^๑ เป็นไปได้อ ในที่นี้หมายถึงยอมรับฐานะ (เขต) ที่เป็นไปได้อ (อง.เอกก.อ. ๑/๒๖๘/๔๐๒)

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๙. วิปัสสนากถา

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นสุข จักเป็นผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอนุโลมขันติ จักหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม จักทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผล (๘)

[๓๗] ภิกษุยอมได้อนุโลมขันติด้วยอาการเท่าไร หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการเท่าไร

ภิกษุยอมได้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ อย่าง หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ อย่าง

ภิกษุยอมได้อนุโลมขันติด้วยอาการ ๔๐ อย่าง หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ อย่าง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเห็นเบญจขันธ์

๑. โดยความไม่เที่ยง	๒. โดยความเป็นทุกข์
๓. โดยความเป็นโรค	๔. โดยความเป็นดังหัวผี
๕. โดยความเป็นดังลูกศร	๖. โดยเป็นความลำบาก
๗. โดยเป็นอาหาร	๘. โดยเป็นอย่างอื่น
๙. โดยเป็นของขำรด	๑๐. โดยเป็นอัปมงคล
๑๑. โดยเป็นอันตราย	๑๒. โดยเป็นภัย
๑๓. โดยเป็นอุปสรรค	๑๔. โดยเป็นความหวั่นไหว
๑๕. โดยเป็นของฝุพัง	๑๖. โดยเป็นของไม่ยั่งยืน
๑๗. โดยเป็นของไม่มีอะไรต้านทาน	๑๘. โดยเป็นของไม่มีอะไรป้องกัน
๑๙. โดยเป็นของไม่มีที่พึ่ง	๒๐. โดยเป็นความว่างเปล่า
๒๑. โดยความเปล่า	๒๒. โดยเป็นสูญญตะ (ความว่าง)
๒๓. โดยเป็นอนัตตา	๒๔. โดยเป็นโทษ
๒๕. โดยเป็นของมีความแปรผันเป็นธรรมดา	
๒๖. โดยเป็นของไม่มีแก่นสาร	

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๙. วิปัสสนากถา

๒๗. โดยเป็นมูลแห่งความลำบาก   ๒๘. โดยเป็นดังเพชรฆาต
 ๒๙. โดยเป็นความเสื่อมไป   ๓๐. โดยเป็นของมีอาสวะ
 ๓๑. โดยเป็นของถูกบีบจี้ปรุ่งแต่ง   ๓๒. โดยเป็นเหยื่อแห่งมาร
 ๓๓. โดยเป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา
 ๓๔. โดยเป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา
 ๓๕. โดยเป็นของมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา
 ๓๖. โดยเป็นของมีความตายเป็นธรรมดา
 ๓๗. โดยเป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา
 ๓๘. โดยเป็นของมีความรำพันเป็นธรรมดา
 ๓๙. โดยเป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา
 ๔๐. โดยเป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา

- [๓๘] ๑. ภิกษุเมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความไม่เที่ยง ย่อมได้อนุโลมขันธ์
 เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานเที่ยง” ย่อม
 หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นทุกข์ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อ
 เห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานสุข” ย่อมหยั่งลง
 สัมมัตตนิยาม
๓. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นโรค ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อ
 เห็นว่า “ความดับเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีโรค” ย่อมหยั่งลงสู่
 สัมมัตตนิยาม
๔. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นดังหัวฝี ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อ
 เห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เป็นดังหัวฝี”
 ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๕. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยความเป็นดังลูกศร ย่อมได้อนุโลมขันธ์
 เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีลูกศร”
 ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๙. วิปัสสนากถา

๖. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นความลำบาก ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความลำบาก" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๗. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นอาพาธ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอาพาธ" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๘. เมื่อเห็นเบญจขันธ์ โดยความเป็นอื่น ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีสิ่งอื่นเป็นปัจจัย" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๙. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของชำระดี ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพาน ไม่มีความชำระดีเป็นธรรมดา" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๐. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นอัปมงคลย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีเสียด" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๑. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นอันตราย ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอันตราย" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๒. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นภัย ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีภัย" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๓. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นอุปสรรคย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอุปสรรค" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๔. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นความหวั่นไหว ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า "ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความหวั่นไหว" ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๙. วิปัสสนากถา

๑๕. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของผูกพัน ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความผูกพัน” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๖. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของไม่ยั่งยืน ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีความยั่งยืน” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๗. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของไม่มีอะไรต้านทาน ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีที่ต้านทาน” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๘. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของไม่มีอะไรป้องกัน ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีที่ป้องกัน” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๑๙. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของไม่มีที่พึ่ง ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีที่พึ่ง” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๐. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยว่างเปล่า ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่ว่างเปล่า” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๑. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นความเปล่า ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เปล่า” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๒. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นสูญญตะ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานว่างยิ่ง” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๓. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นอนัตตา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีประโยชน์อย่างยิ่ง” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๙. วิปัสสนากถา

๒๔. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นโทษ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีโทษ” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๕. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความแปรผันเป็นธรรมดา ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๖. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของไม่มีแก่นสาร ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานมีแก่นสาร” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๗. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นมูลแห่งความลำบาก ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีมูลแห่งความลำบาก” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๘. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นดังเพชรฆาต ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เป็ดังเพชรฆาต” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๒๙. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นความเสื่อมไป ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเสื่อมไป” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๐. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีอาสวะ ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีอาสวะ” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๑. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของถูกบีจจัยปรุงแต่ง ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่ถูกบีจจัยปรุงแต่ง” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๒. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นเหยื่อแห่งมาร ย่อมได้อนุโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่เป็นเหยื่อแห่งมาร” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๙. วิปัสสนากถา

๓๓. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเกิด” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๔. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความแก่” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๕. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๖. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความตายเป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความตาย” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๗. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเศร้าโศก” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๘. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความรำพันเป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความรำพัน” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๓๙. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานที่ไม่มีความคับแค้นใจ” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม
๔๐. เมื่อเห็นเบญจขันธ์โดยเป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ย่อมได้อโนโลมขันธ์ เมื่อเห็นว่า “ความดับแห่งเบญจขันธ์เป็นนิพพานไม่มีความเศร้าหมอง” ย่อมหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๙. วิปัสสนากถา

- [๓๙] คำว่า **โดยความไม่เที่ยง** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
 คำว่า **โดยความเป็นทุกข์** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยความเป็นโรค** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยความเป็นดังหัวฝี** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยความเป็นดังลูกศร** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นความลำบาก** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นอาหาร** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นอย่างอื่น** ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นของชำระ** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นอุปมงคล** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา (๑๐)
 คำว่า **โดยเป็นอันตราย** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นภัย** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นอุปสรรค** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นความหวั่นไหว** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นของผูกพัน** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นของไม่ยั่งยืน** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นของไม่มีอะไรต้านทาน** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นของไม่มีอะไรป้องกัน** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นของไม่มีที่พึ่ง** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นความว่างเปล่า** ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา (๑๐=๒๐)
 คำว่า **โดยความเปล่า** ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นสูญญตะ** ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นอนัตตา** ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา
 คำว่า **โดยเป็นโทษ** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณาวรรค]

๙. วิปัสสนากถา

คำว่า **โดยเป็นของมีความแปรผันเป็นธรรมดา** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของไม่มีแก่นสาร** ได้แก่ อนัตตานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นมูลแห่งความลำบาก** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นดังเพชรฆาต** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นความเสื่อมไป** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีอาสวะ** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา (๑๐ = ๓๐)

คำว่า **โดยเป็นของถูกปัจจัยปรุงแต่ง** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นเหยื่อแห่งมาร** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความตายเป็นธรรมดา** ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความรำพันเป็นธรรมดา** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

คำว่า **โดยเป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา** ได้แก่ ทุกขานุปัสสนา

(๑๐ = ๔๐)

ภิกษุยอมได้อนุโลมขันธ์ด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้ หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้

ภิกษุผู้ได้อนุโลมขันธ์ด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้ ผู้หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามด้วยอาการ ๔๐ อย่างนี้มีอนิจจานุปัสสนาเท่าไร มีทุกขานุปัสสนาเท่าไร มีอนัตตานุปัสสนาเท่าไร

ท่านกล่าวว่า มีอนิจจานุปัสสนา ๕๐

มีทุกขานุปัสสนา ๑๒๕ มีอนัตตานุปัสสนา ๒๕ ฉะนั้น

วิปัสสนากถา จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑๐. มาติกาภา

๑๐. มาติกาภา

ว่าด้วยหัวข้อธรรม

[๔๐] ผู้ไม่มีความหิว โมกข์ วิโมกข์ วิชชาวิมุตติ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา
ปีสัสathi ญาณ ทัสสนะ วิสuthi เนกขัมมะ เครื่องสัด ความสัจ ความสละ
ความประพฤติ ฌานวิโมกข์ ภาวนา อธิษฐาน ชีวิต (๑๙)

[๔๑] คำว่า ผู้ไม่มีความหิว อธิบายว่า ผู้ไม่มีความหิว ย่อมหลุดพ้นจาก
กามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ผู้ไม่มีความหิว ย่อมหลุดพ้นจากพยาบาทด้วยพยาบาท
ฯลฯ ผู้ไม่มีความหิวย่อมหลุดพ้นจากนิวรรณ์ ด้วยปฐมฌาน ฯลฯ ผู้ไม่มีความหิว
ย่อมหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค (๑)

คำว่า โมกข์ วิโมกข์ อธิบายว่า เนกขัมมะ ชื่อว่าโมกข์ วิโมกข์ เพราะ
เป็นเครื่องพ้นจากกามฉันทะ พยาบาท ชื่อว่าโมกข์ วิโมกข์ เพราะเป็นเครื่องพ้น
จากพยาบาท ฯลฯ ปฐมฌาน ชื่อว่าโมกข์ วิโมกข์ เพราะเป็นเครื่องพ้นจากนิวรรณ์
ฯลฯ อรหัตตมรรค ชื่อว่าโมกข์ วิโมกข์ เพราะเป็นเครื่องพ้นจากกิเลสทั้งปวง (๒)

คำว่า วิชชาวิมุตติ อธิบายว่า เนกขัมมะ ชื่อว่าวิชชาเพราะรู้ ชื่อว่าวิมุตติ
เพราะหลุดพ้นจากกามฉันทะ ชื่อว่าวิชชาวิมุตติเพราะเมื่อรู้จึงหลุดพ้น เมื่อหลุด
พ้นก็ย่อมรู้ พยาบาท ชื่อว่าวิชชาเพราะรู้ ชื่อว่าวิมุตติเพราะหลุดพ้นจากพยาบาท
ชื่อว่าวิชชาวิมุตติเพราะเมื่อรู้จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นก็ย่อมรู้ ฯลฯ อรหัตตมรรค
ชื่อว่าวิชชาเพราะรู้ ชื่อว่าวิมุตติเพราะหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ชื่อว่าวิชชาวิมุตติ
เพราะเมื่อรู้จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นก็ย่อมรู้ (๓)

คำว่า อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา อธิบายว่า เนกขัมมะ ชื่อว่าศีลวิสุทธิ เพราะ
มีความหมายว่ากั้นกามฉันทะ ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน
ชื่อว่าทัญญูวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น บรรดาความส้ารวม ความไม่ฟุ้งซ่าน
และความเห็นนั้น ความส้ารวม ชื่อว่าอธิศีลสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอธิจิตต-
สิกขา ความเห็น ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา พยาบาท ชื่อว่าศีลวิสุทธิ เพราะมี
ความหมายว่ากั้นพยาบาท ฯลฯ อรหัตตมรรค ชื่อว่าศีลวิสุทธิ เพราะมีความ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปิณฺณวารรค]

๑๐. มาติกาภา

หมายว่ากัณฺทิลสทังปวง ชื่อว่าจิตตวิสุทฺธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟังชาน ชื่อว่า
ทิกฺขุวิสุทฺธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น บรรดาความสำรวม ความไม่ฟังชานและ
ความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่าอธิสลสิกขา ความไม่ฟังชาน ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา
ความเห็น ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา (๔-๖)

คำว่า **ปัสสัทธิ** อธิบายว่า พระโยคาวจรระงับกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ
ระงับพยาบาทด้วยอพยาบาท ฯลฯ ระงับกิลเลสทังปวงด้วยอรหัตตมรรค (๗)

คำว่า **ญาณ** อธิบายว่า เนกขัมมะ ชื่อว่าญาณเพราะมีสภาวะรู้ เพราะละ
กามฉันทะ อพยาบาท ชื่อว่าญาณเพราะมีสภาวะรู้ เพราะละพยาบาท ฯลฯ
อรหัตตมรรค ชื่อว่าญาณเพราะมีสภาวะรู้ เพราะละกิลเลสทังปวง (๘)

คำว่า **ทัสสนะ** อธิบายว่า เนกขัมมะ ชื่อว่าทัสสนะเพราะเห็น เพราะละ
กามฉันทะ อพยาบาท ชื่อว่าทัสสนะเพราะเห็น เพราะละพยาบาท ฯลฯ อรหัตต-
มรรค ชื่อว่าทัสสนะเพราะเห็น เพราะละกิลเลสทังปวง (๙)

คำว่า **วิสุทฺธิ** อธิบายว่า บุคคลเมื่อละกามฉันทะ ย่อมหมดจดด้วยเนกขัมมะ
เมื่อละพยาบาท ย่อมหมดจดด้วยอพยาบาท ฯลฯ เมื่อละกิลเลสทังปวง ย่อม
หมดจดด้วยอรหัตตมรรค (๑๐)

คำว่า **เนกขัมมะ** อธิบายว่า เนกขัมมะเป็นเครื่องสลัดกาม อรูปเป็นเครื่อง
สลัดรูป นิโรธเป็นเนกขัมมะแห่งสิ่งที่มีที่เป็น ที่ถูกปัจฉัยปรุงแต่ง ที่อาศัยกันเกิดขึ้น
อพยาบาทเป็นเนกขัมมะแห่งพยาบาท อาโลกสัญญาเป็นเนกขัมมะแห่งถิ่นมิทตะ
ฯลฯ อรหัตตมรรคเป็นเนกขัมมะแห่งกิลเลสทังปวง (๑๑)

คำว่า **เครื่องสลัด** อธิบายว่า เนกขัมมะเป็นเครื่องสลัดกาม อรูปเป็น
เครื่องสลัดรูป นิโรธเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่มีที่เป็น ที่ถูกปัจฉัยปรุงแต่ง ที่อาศัยกัน
เกิดขึ้น เนกขัมมะเป็นเครื่องสลัดกามฉันทะ อพยาบาทเป็นเครื่องสลัดพยาบาท
ฯลฯ อรหัตตมรรคเป็นเครื่องสลัดกิลเลสทังปวง (๑๒)

คำว่า **ความสงบ** อธิบายว่า เนกขัมมะเป็นความสงบของกามฉันทะ
อพยาบาทเป็นความสงบของพยาบาท ฯลฯ อรหัตตมรรคเป็นความสงบของกิลเลส
ทังปวง (๑๓)

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑๐. มาติกาภา

คำว่า **ความสละ** อธิบายว่า พระโยคาวจรสละกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าความสละ สละพยายามด้วยพยายาม เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าความสละ ฯลฯ สละกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าความสละ (๑๔)

คำว่า **ความประพฤติ** อธิบายว่า พระโยคาวจรประพฤติละกามฉันทะด้วยเนกขัมมะ ประพฤติละพยายามด้วยพยายาม ฯลฯ ประพฤติละกิเลสทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรค (๑๕)

คำว่า **ฉานวิโมกข์** อธิบายว่า เนกขัมมะย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน เนกขัมมะย่อมเผากามฉันทะให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน บุคคลเมื่อเผาย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ เมื่อเผาให้ไหม้ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ กิเลสทั้งหลายย่อมไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าธรรม เขาย่อมเผากิเลสให้ไหม้ คือรู้จักกิเลสที่ถูกเผาแล้วและกิเลสที่ถูกเผาให้ไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ อพยายามย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน อพยายามย่อมเผาพยายามให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน ฯลฯ อาโลกสัญญาย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน อาโลกสัญญาย่อมเผาถึงมิตตะให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน ฯลฯ อรหัตตมรรคย่อมเผา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน อรหัตตมรรคย่อมเผากิเลสทั้งปวงให้ไหม้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉาน พระอรหันต์เมื่อเผาย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ เมื่อเผาให้ไหม้ย่อมหลุดพ้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ กิเลสทั้งหลายย่อมไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าธรรม เขาย่อมเผากิเลสให้ไหม้ คือรู้จักกิเลสที่ถูกเผาแล้วและกิเลสที่ถูกเผาให้ไหม้ไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าฉานวิโมกข์ (๑๖)

[๔๒] คำว่า **ภาวนา อธิษฐาน ชีวิต** อธิบายว่า บุคคลผู้ละกามฉันทะย่อมเจริญเนกขัมมะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวนา ย่อมอธิษฐานจิตด้วยอำนาจเนกขัมมะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยอธิษฐาน ผู้ถึงพร้อมด้วยภาวนา ถึงพร้อมด้วยอธิษฐานอย่างนี้นั้น ย่อมเป็นอยู่สงบ ไม่ใช่เป็นอยู่ไม่สงบ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค [๓. ปัญญาวรรค]

๑๐. มาติกาภา

เป็นอยู่ชอบ เป็นอยู่ไม่ผิด เป็นอยู่หมดจด เป็นอยู่ไม่เศร้าหมอง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยอาชีวะ ผู้ถึงพร้อมด้วยภาวณา ถึงพร้อมด้วยอริชฺฐาน ถึงพร้อมด้วยอาชีวะอย่างนั้นนั้น เข้าไปสู่บริษัทใด คือ ชัตตियบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมองอาจไม่เก้อเขินเข้าไป ช้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยภาวณา ถึงพร้อมด้วยอริชฺฐาน ถึงพร้อมด้วยอาชีวะอย่างนั้น

บุคคลละพยาบาท เจริญอพยาบาท เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา ฯลฯ ละถิ่นมิทชะ เจริญอาโลกสิญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา ฯลฯ ละอุทฺธัจจะ เจริญอวิกเขปะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา ฯลฯ ละวิจิจจฉา เจริญธัมมวัตถาน เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา ฯลฯ ละอวิชชา เจริญวิชชา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา ฯลฯ ละอรรถิ เจริญปามุชชะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา ฯลฯ ละนิวรรณ์ เจริญปลุมณาน เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา ฯลฯ ละกิเลสทั้งปวง เจริญอรหัตตมรรค เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยภาวณา บุคคลย่อมตั้งจิตมั่นด้วยอำนาจอรหัตตมรรค เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยอริชฺฐาน ผู้ถึงพร้อมด้วยภาวณา ถึงพร้อมด้วยอริชฺฐานอย่างนั้นนั้น ย่อมเป็นอยู่สงบ ไม่ใช่เป็นอยู่ไม่สงบ เป็นอยู่ชอบ ไม่ใช่เป็นอยู่ผิด เป็นอยู่หมดจด เป็นอยู่ไม่เศร้าหมอง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยอาชีวะ ผู้ถึงพร้อมด้วยภาวณา ถึงพร้อมด้วยอริชฺฐาน ถึงพร้อมด้วยอาชีวะอย่างนั้นนั้น เข้าไปสู่บริษัทใด คือ ชัตตियบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมองอาจ ไม่เก้อเขินเข้าไป ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยภาวณา ถึงพร้อมด้วยอริชฺฐาน ถึงพร้อมด้วยอาชีวะอย่างนั้น นั้น ฉะนี้แล (๓-๑๙)

มาติกาภา จบ
ปัญญาวรรคที่ ๓ จบ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค รวมกถาที่มีอยู่ในปกรณ์ปฏิสัมภิทามรรค

รวมกถาที่มีอยู่ในปกรณ์ปฏิสัมภิทามรรคนี้ คือ

๑. มหาวรรค

๑. ญาณกถา	๒. ทิฏฐิกถา
๓. อานาปานัสสติกถา	๔. อินทริยกถา
๕. วิโมกขกถา	๖. คตติกถา
๗. กัมมกถา	๘. วิปัสสนากถา
๙. มัคคกถา	๑๐. มัชฌิมกถา

๒. ยুক্তวรรค

๑. ยুক্তกถา	๒. สัจจกถา
๓. โพชฌังคกถา	๔. เมตตากถา
๕. วิจารณ์กถา	๖. ปฏิสัมภิทากถา
๗. ชัมมจักกกถา	๘. โลกุตตรกถา
๙. พลกกถา	๑๐. สญญกถา

๓. ปัญญาวรรค

๑. มหาปัญญาภาสกา	๒. อิทติกถา
๓. อภิสมยภาสกา	๔. วิเวกกถา
๕. จรียภาสกา	๖. ปาฐหารียกถา
๗. สมสิสกา	๘. สติปัญญาภาสกา
๙. วิปัสสนาภาสกา	๑๐. มาตีกาภาสกา

ในปกรณ์ปฏิสัมภิทามี ๓ วรรค มีอรรถกว้างลึกในมรรคอันเป็นอนันตนัย
เปรียบด้วยสาคร เหมือนนภาภคที่ดาราตาดด้วยดวงดาวและเช่นกับสระใหญ่ ให้
ความสว่างเจิดจ้าแห่งญาณแก่พระโยคีผู้เป็นธรรมกถิกาทจารย์อย่างกว้างขวางฉะนี้แล

ปฏิสัมภิทามรรค จบ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ สุตตันตปิฎกที่ ๒๓ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค จบ